1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

Mebsût

Serahsî

(1009-1090)
Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör
Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

4. Cilt

Gümüşev

4. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-67	DR. H. İBRAHİM KUTLAY	PROF. DR. M.CEVAT AKŞİT
68-117	DR. H. İBRAHİM KUTLAY	PROF. DR. ORHAN ÇEKER
118-137	DR. H. İBRAHİM KUTLAY	PROF. DR. M.CEVAT AKŞİT
138-192	DR. H. İBRAHİM KUTLAY	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN
192-207	ÖZCAN HIDIR	PROF. DR. ALİ ŞAFAK
207-228	OSMAN GÜMAN	PROF. DR. HAMDİ DÖNDÜREN

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No:1
ISBN: 978-605-5779-00-9

"Mebsut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 3000 adeti kapsayan birinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt
Ege Basım
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:8 Göztepe / İstanbul
www.egebasim.com.tr / ege@egebasim.net ~Tel: +90 216 472 84 01 ~ Fax: +90 216 472 84 05

İSTEME ADRESİ
GÜMÜŞEV YAYINCILIK
Merdivenköy Mah. Özlem Sk. Kansu Apt. No: 8/A Kadıköy/İstanbul
Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27
www.mebsut.com

İÇİNDEKİLER

HAC KİTABI 1

Haccın tanımı 1
Haccın farz oluş delilleri 1
Haccın farz oluş nedeni 2
İhrama giriş 3
Haccın niyeti 7
Telbiye getirmek 7
Telbiyenin şekli 9
Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi 10
İhram yasakları 11
İhramlı iken başı ve yüzü örtme 13
Telbiye getirme zamanları 16
Hacının Mekke'ye girişi 16
Mescid-i Haram'a giriş, Kâbe'yi görünce dua 17
Tavafa başlama 17
Hacerülesved'i selamlama 18
Tavafta dönüş yönü 19
Remel ve İztıba 20
Tavaftaki her turda Hacerülesved'i selamlama 21
Tavafın Hatîm dışından yapılması 22
Tavaf namazı 23
Tavaftan sonra Hacerülesved'i selamlama 24
Sa'y için Safâ'ya çıkış 25
Sa'ye başlama 25
Tavaf namazı 28
Sa'yin sayısı 28

Terviye günü yapılacak şeyler ... 28
Arafat'a çıkış ... 28
Arafat'ta öğle ve ikindinin birleştirilmesi ... 29
Arafat'ta vakfe ... 33
Vakfe duası ... 34
Arafat'tan ayrılma ... 35
Müzdelife'de konaklama ... 37
Akşam ve yatsı namazlarının birlikte kılınması ... 37
Müzdelife'de geceleme ... 37
Müzdelife vakfesi ... 38
Müzdelife'den ayrılma ... 39
Cemre-i Akabe'yi (Büyük şeytanı) taşlama ... 39
1. Gün şeytan taşlama zamanı ... 41
Kurban kesme ... 42
Tıraş olma ... 43
Ziyaret tavafı ... 45
Tavaf namazı ... 46
2. gün şeytan taşlama ... 46
Ellerin kaldırılacağı yerler ... 46
Vedâ tavafı ... 49

KIRÂN HACCI ... 51

Kırân haccına niyet ... 55
Kırân haccının yapılışı ... 55
1. Gün büyük şeytanı taşlama ve kurban kesme ... 58
Vedâ tavafı ... 59

UMRE ... 60

Umre yapmak ... 60

TEMETTU' HACCI ... 61

Temettu' haccı ... 61
Temettu' haccı yapanın umreden sonraki durumu ... 62
Mekke'de ihramsız bulunanların ihrama girmeleri ... 63
Tıraş olmak ... 66
İhramlı kadının durumu ... 66
Kadının tıraşı ... 68

TAVAF ... 68

Kudûm tavafı ... 68
Ziyaret tavafı ... 69
Vedâ tavafı ... 70
Umre tavafı ... 70
Umrenin geçersiz kılınması ... 71
Vakfenin mahiyeti ... 74

Vakfenin ihramsız yapılamaması ... 74
Abdestsiz tavaf yapma durumu ... 75
Hacda deve kurbanı gereken durumlar ... 77
Abdestsiz yapılan umre tavafının durumu ... 77
Pis elbiseyle tavafın durumu ... 78
Çıplak tavaf yapmak ... 78
Cünüp olarak umre tavafı yapma durumu ... 79
Tavaf suçları ... 80
Hac fiillerinin sırasına uymama durumu ... 82
Mîkatı ihramsız geçmek ... 83
Hac aylarında umre yapma durumu ... 87
Temettu' haccı yapıp yapmama durumları ... 88
Remel ve sa'yin terkedilmesi ... 89
Hatîm içinden yapılan tavaf ... 89
Tavafı eksik yapma durumu ... 90
Namazını kılmadan üst üste tavaf yapma ... 91
Tavaf namazının vakti ... 91
Tavafın mekruhları ... 92
Kadın-erkek karışık tavaf yapma durumu ... 92
Özür nedeniyle tavaftan çıkma ... 92
Tavaf namazının Mekke dışında da kılınabileceği ... 93
Kâbe'de tavaf veya namazdan hangisinin daha faziletli olduğu ... 93
Tavafın arkasından ikinci tavafa başlayıp ayrılma durumu ... 93
Mest veya ayakkabıyla tavaf ... 93
Rükn-ü Yemânî'yi selamlama ... 94
Kâbe'nin her köşesinin selamlanmayacağı ... 94
Remel ile ilgili konular ... 94
Emekleyerek tavaf ... 95
Tavafta geniş dönmek ... 95
Mescid-i Haram'ın dışından tavaf ... 95

SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y ... 95

Sa'yın tamamını koşarak yapmak ... 95
Sa'yin başlangıç ve bitişi ... 96
Sa'yin yapılmaması ... 96
Cünüp ve hayızlının sa'y yapması ... 98
Sa'y'in bir tavaf üzerine yapılabileceği ... 98
Sa'y için tavafın çoğunun yeterli olması ... 98
Sa'yin mekruhları ... 99
Hac tavafıyla sa'y arasında cinsel ilişkinin durumu ... 99
Sa'y etmeksizin ihramdan çıkma durumu ... 100

MİNA'YA ÇIKIŞ ... 100

Terviye günü yapılacak işler ... 100
Arafat'ta yapılan hac fiilleri ... 101
Hacdaki hutbeler ... 101

Arafat'ta öğle ve ikindinin birleştirilmesi (Cem-i takdîm) meseleleri 102
Arafat'ta kılınan namazlarda okumanın şekli 103
Arafat'ta hutbenin vakti 103
Arafat'ta imamlık ile ilgili meseleler 104
Arafat'ta Cuma namazı 104
Arafat'ta vakfe zamanı 105
Arafat'tan gün batmadan ayrılmanın durumu 106
Arafat'ta ihramlının bayılması 107
Cünüp ve hayızlının vakfesi 107
Kırân haccı yapanın, umre yapmadan vakfe yapması 108
Arafe gününün belirli olmaması durumu 108
Vakfeden önce cinsel ilişkide bulunma durumu 108
Vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunma 113
Ziyaret tavafından önce cinsel ilişkide bulunma 113
Mîkatı ihramsız geçme 114
Arafat'ta vakfedeyken başka hacca niyet etmek 114
Umre yaparken başka bir umreye niyet etmek 114
Müzdelife'de başka hacca niyet etmek 115
Hac ayları 116
Müzdelife'de akşam ve yatsının birleştirilmesi 118
Müzdelife'den Mina'ya hareket 119
Müzdelife ve vakfe yeri 120
Müzdelife'den vaktinden önce ayrılmak 120
Meş'ari Haram'a uğrama 121
Müzdelife'de geceleme 121

ŞEYTAN TAŞLAMA 121

Kurban Bayramının 1. günü Cemre-i Akâbe'nin taşlanması 121
Şeytan taşlama vakti 122
Şeytan taşlamanın geciktirilmesi 123
Şeytana eksik taş atma 123
Eksik şeytan taşlama 123
Şeytanları taşlamama durumu 124
Hiç taşlamayanın durumu 124
Şeytan taşlamada sıraya uymamak 124
Şeytanlara atılabilecek şeyler 125
Şeytana taşları toptan atma durumu 126
Şeytana fazla taş atma 126
Eksik taş atmanın hangisinde olduğunun bilinmemesi 126
Taşları atmayıp, oraya koyma 126
Taşların şeytanın yanına düşmemesi durumu 127
Şeytan yanından aldığı taşı atma 127
Taşlamadan sonra dua 127
Şeytan taşlama günlerinde Mina'da kalmama durumu 128
Şeytan taşlama zamanı 128
4. gün zevalden önce şeytan taşlanması 129

Taşların atılma şekli ... 130
Taşlamalarda dua ... 130
Taşlamada kadın-erkeğin eşit olması ... 130
Binek üzerinde taşlama durumu ... 131
Hastanın taş atması ... 131
Küçük çocuğun taşlaması ... 131

TIRAŞ OLMAK ... 132

Tıraş olma şekli ... 132
Saçı olmayanın tıraş olması ... 133
Tıraş olma vakti ... 133
Umrede tıraş yeri ... 135
Haccı tamamlayamayanın (muhsar) tıraş durumu ... 135
Tıraş olunca tırnak kesmenin zorunlu olup olmadığı durumu ... 136
İhramlının tıraş etmesi ... 136
Kendini başkasına tıraş ettirenin durumu ... 137
Kendini tıraş etmek ... 137
Tıraş olmakta iradenin rolü ... 137
Tıraş olmanın sonucu ... 138
Kıl koparma ve kılın kopma durumu ... 138
Başın veya sakalın üçte birinin tıraş edilmesi ... 138
Göğüs ve bacak kıllarını tıraş etmek ... 139
Baş ve koltuk altlarını tıraş etmek ... 139
Kan aldırılan yerin tıraş edilmesi ... 139
Boynun tıraş edilmesi ... 140
Bıyığı tıraş etmek ... 140
Kırân haccı yapanın tıraş olması ... 140
Zamanından önce tıraş olma ... 140
Sadakanın Harem dışında da verilebileceği ... 141
Kurban cezasının yerine getirileceği yer ... 142
Kesilen kurbanın çalınması ... 142
Kurbanlık hayvanın kesilmeden çalınması ... 143
Ceza ve hac kurbanlarının kesileceği yer ve zamanı ... 143
İhsâr kurbanının durumu ... 143
Hac kurbanı etinden yemek ... 144
Hac kurbanının etinden kasap ücretinin verilmesi ... 144
Hac kurbanı etinin satılması ... 144
Saç kesmeden tırnak kesmek ... 145

TIRNAK KESME CEZASI ... 145

Tırnak kesme cezası ... 145
Tırnak kırılması ... 147
Ayrı meclislerde tırnak kesmek ... 147

AVLANMA CEZASI 149

İhramlının avcıya avı göstermesi 149
İhramlı kişilerin birlikte av öldürmesi 152
İhramsız iki kişinin Harem'de av öldürmesi 154
İhramlının öldürdüğü avın ödetilmesi 154
Avlananın misliyle ödemesi 156
Avlananın kefâret yoluyla ödemesi 156
Cezalı ihramlının kurbanı tercih etmesi 158
Cezalı ihramlının yoksul doyurmayı tercih etmesi 158
İhramsızın, avı harem dışına çıkarması 160
Harem dışından içeriye veya içerden dışarıya ava ok atılması 160
İhramlının kestiğinin durumu 160
İhramlının avdan yemesi 162
İhramsızın Harem dışında vurduğu avdan ihramlının yemesi 163
İhramlının, avın yumurtasını kırması 165
İhramlının yavrulu avı öldürmesi 165
Avın, ihramlının çadırına takılması 166
İhramlının yakaladığı avı diğer ihramlının salıvermesi 166
İhramlının yakaladığı avı diğer ihramlının öldürmesi 167
Elinde av varken ihrama girenin durumu 168
İhramlının yırtıcı hayvanı öldürmesi 169
İhramlının bit öldürmesi 173
İhramlının, yırtıcı hayvanı, saldırmadan önce öldürmesi 173
İhramlının deve kuşu yumurtasını kırması 176
İhramlının yaraladığı hayvanı sonra öldürmesi 176
İhramlının koyun, tavuk ve evcil kaz kesmesi 177
İhramlının balık avlaması 178
İhramlının avladığı avı kesmesi 178
İhramlının avı satın alması 179
Av hayvanının ihramlının yanında ölmesi 179
İhramlının av hayvanını Harem dışına çıkarması 179
İhramlının av hayvanını telef etmesi 180
Avı öldürmede ihramsızın ihramlıya yardım etmesi 180
İhramsızın, ihramlının avladığını satın alması 181
İhramlının av hayvanını vurması 181
İhramsızın Harem'de av öldürmesi 182
Harem'e av hayvanıyla girme 185
Av hayvanını Harem'de satmak 185
Yarısı Harem'de yarısı dışarda avı vurmak 186
Avcının Harem'de, avın Hill'de olması 186
İhramsızın, hill bölgesinde yaraladığı avın Harem'de ölmesi 187
Hedy kurbanını kesme yeri 187
Ceza orucunu tutma yeri 188
İhramlının kestiği cezadan yeme durumu 188
İhramlının kefâret (ceza) orucunu ayrı günlerde tutması 189
İhramlının çekirge öldürmesi 189

İhramlının sinek ve haşerat öldürmesi ... 189
İhramlının bit öldürmesi ... 190
İhramlının yıkanması ... 190
İhramsızın verdiği av yumurtasını ihramlının kızartması ... 190
İhramdan çıkmak için avlanma durumu ... 191
Cezanın usul ve füru'a verilebilme durumu ... 191
İhramlının av cezasının deve değerine ulaşması ... 192
İhramlının kuş avlaması ... 193
Harem ağaçlarının durumu ... 194
Kuruyup düşen Harem ağacından yararlanma ... 195
Harem otunun durumu ... 195
Harem'de mantar ve taş alma durumu ... 196
Medine'nin Harem olup olmadığı ... 197
İhramlının Harem'de öğretilmiş şahini öldürmesinin durumu ... 197
İhramlının öldürmek zorunda kaldığını yemesi ... 198

MUHSAR ... 199

İhsârın delili ... 199
İhsâr kurbanının Harem'e özgü oluşu ... 199
Muhsarın, kurbanı kesilince tıraş olup olmaması ... 201
Muhsarın haccı kaza etmesi ... 201
Kurban kesilene kadar muhsarın evine dönebilmesi ... 201
Umrenin tamamlanamaması ... 204
Muhsarın, kurban kesilince ihramdan çıkması ... 205
Muhsarın, yapamadığını kaza etmesi ... 205
Kırân haccına başlayanın ihsârı ... 205
İhsâr kurbanının kesileceği gün ... 206
İhsârın, kurban gönderdikten sonra kalkması ... 206
Mahremsiz hacca çıkma ve mahremsiz kadın muhsarın durumu ... 207
Mahrem tanımı ... 210
Kocanın, mahremi varsa karısını farz hacdan alıkoyması ... 210
Kocanın, karısının farzları yapmasına engel olması ... 210
Kocanın, karısının nafile haccına engel olması ... 211
Muhsarın, kurban kesmeden ihramdan çıkması ... 212
Parasız muhsarın kurban kesmeden ihramdan çıkması ... 212
Muhsarın ihramdan çıkmadan yaptıkları ... 213
Kırân haccı yapmaya başlamış, Arafat'tan önce mîkat dışına çıkıp muhsar olmuşun durumu ... 213
Kırân haccı yapanın Arafat'tan sonra muhsar olması ... 214
Kırân haccı yapanın Mekke'de muhsar olması ... 215
İki umreye niyet edenin muhsar olması ... 216
Telbiyeyle ihrama giren, ama hacca veya umreye niyet etmeyenin durumu ... 218
Türü belirlenmemiş hacda cinsel ilişkide bulunma ... 219
Telbiyeyle ihrama girip niyetin unutulması ve muhsar olunması ... 219
İhrama girip niyetin unutulması ... 220
Kâbe'ye ulaşmadan cinsel ilişkide bulunma ... 220

Kırâna niyetten sonra cinsel ilişkide bulunma 220
Kırâna niyet edilip unutulması sonra muhsar olunması 220

İHRAMLI İKEN CİNSEL İLİŞKİDE BULUNMAK 222

İfrad için ihramlının Arafat'tan önce cinsel ilişkisi 222
Kırân için ihramlının Arafat'tan önce cinsel ilişkisi 223
İhramlının vakfeden sonra cinsel ilişkisi 223
İhramlının traş ve ziyaret tavafından 4 tur sonra cinsel ilişkisi 224
Cinsel ilişki dışında şehevî davranışların durumu 225
İhramlının cinsel ilişkisi 226

İHRAMLI İKEN YAĞLANIP KOKULANMAK 228

İhramlının kokulanması 228
İhramlının kokuyu koklaması 230
İhramdan önce kokulanıp yağlanma 230
İharamlının kokulu yemek yemesi 231
İhramlının ellerine koku sürünmesi 231
Kokulu Hacerülesved'i öpme ya da el sürme 231
İhramlının sürme kullanması 231
İhramlının ilaç kullanması 232
İhramlının ameliyat olması, sargı sarması 232
İhramlının başını kokulu hıtmî ile yıkaması 232
İhramlı kadının kına yakması 232
İhramlının başına vesme kokusu sürmesi 233
İhramlı erkeğin sakalının vesme kokusu sürmesi 233

İHRAMLININ GİYEBİLECEĞİ ELBİSELER 233

İhramlının kaftan giymesi 233
İhramlının gömlek, şalvar, sarık giymesi 235
İhramlının yüzünü, başını örtmesi 236
İhramlının para kesesi, kuşak, kemer kullanması 236
İhramlının elbiseyi boynuna atması 236
İhramlının izârını bağlaması 237
İhramlının ridâsını düğmelemesi 237
İhramlının başını sarması 237
İhramlının başını veya yüzünün dörtte birini bir gün örtmesi 237
Kadının ihram şekli 238
İhramlı kadının eldiven, takı kullanması, ipek giymesi 238
İhramlı kadının peçe, baş atkısı kullanması 238
İhramlının yasak giysiyi özür nedeniyle giymesi 239
İhramlının ateşli hastalıktaki durumu 239
İhramlının yasak giysileri giyme şekillerinde durum 240
İhramlının mest ve çorap giymesi 240
İhramlının çadır kurması 240
İhramlının Kâbe örtüsü altına girmesi 241

İhramlının başında eşya taşıması ... 241
İhramlının uyurken başının örtülmesi ... 241

HAC VE UMRE YAPMAYI ADAMAK ... 242

Yürüyerek hac adamak ... 242
Hac kurbanının ortak kesilmesi ... 244
Kan akıtılmadan kurban olur mu? ... 245
Herhangi bir mescide yürüyerek gitmeyi adamak ... 245
Harem'e ya da Mescid-i Harâm'a yürümeyi adamak ... 246
Mekke'ye gitmeyi adamak ... 246
Falanla konuştuğum gün hac üzerime borç olsun demek ... 246
Adama anında inşaallah demek ... 247
Hac yapmayı başkasının dilemesine bırakmak ... 247
Üzerime hac borç olsun demek ... 247
Şu işi yaparsan ihrama girerim demek ... 248
Şunu yaparsam şu kimseyle haccederim demek ... 248
Başkasını haccettirmeyi adamak ... 249
Başkasına kurban adamak ... 249
Bir şey bağışlamayı adamak ... 249
"Bu elbisem Beytullah'ın örtüsüdür" demek ... 250
Malım bağış olsun demek ... 250
Bir malı adamak ... 251
Belirli bir hayvanı Kâbe'ye adamak ... 252
Belirli bir hayvanı Harem'e adamak ... 252
Adanan mehr kurbanının kesileceği yer ve zaman ... 253
Kurban günlerinde hedy kurbanı kesmeyi adamak ... 253
İşim olursa hedy kurbanı adağım olsun demek ... 253
Büyük baş kurban adamak ... 254
Hedy kurbanını Mekke'de kesmeye niyet etmek ... 254
Hedy kurbanının boynuna bileklik takmak ... 255
Kurbanlık üzerine örtü koymak ... 256
Kurbanlığın derisini işaretlemek ... 257
Hedy kurbanını işaretlemekle ihrama girilmiş olur mu? ... 258
Temetu' haccının özel durumu ... 261
Kurbanın ücretli verilmesi ... 262
Hac kurbanının etinden yenmesi ... 262
Bedeneyi Mekke'ye göndermek ... 263
Normal kurban ve hedy kurbanı nitelikleri ... 263
Kurbanın ayıplı olması ... 265
Kurbanın keserken ayıplı olması ... 265
Enenmiş ve boynuzu kırık hayvanın kurban edilmesi ... 267
Kaybolan kurbanlığın yerine yenisi alınmışken eskisinin de bulunması ... 267
Hedy kurbanını temettu' olarak belirleme ... 268
Temettu' için iki kurban kesmek ... 268
Aldığı kurbana başkalarını ortak etmek ... 269
Alınan kurbanlığın doğurması ... 269

Kurbana ortak olanlardan birinin ölmesi ... 270
Kurbana ortak olanlardan birinin kâfir olması ya da et niyetine katılması ... 270
Kurbanlığı bir işte kullanmak ondan yararlanmak ... 271
Kurbanı ortaklardan birinin kesmesi ... 272
Kurbanı zamanından önce kesme durumu ... 272
İki kişinin kurbanlarını yanlışlıkla kesmeleri ... 274
Hedy kurbanını ayakta ya da yatırarak kesme ... 274
Keserken sadece Allah'ın isminin anılması ... 275
Sığır ve koyunun ayakta kesilmesi ... 275
Kurbanı sahibinin kesmesi ... 275
Kurbanı Ehl-i kitap keser mi? ... 276
Kurbanı kesme zamanı ... 276

ÖLENİN VEYA BAŞKASININ YERİNE HACCETMEK ... 277

Ölenin yerine vekil gönderilmesi ... 277
Vekil olarak hacca giden Mekke'de hacdan sonra 15 gün kalması ... 280
Hac vasiyet edenin çok para bırakması ... 281
Kölenin haccı ... 282
Hac yapan kölenin hac suçu işlemesi ... 283
Hacca vekil gidecekteki nitelikler ... 284
Sağlıklı kimse adına nâfile hac yapılabilir mi? ... 286
Haccın mal nedeniyle farz olup olmadığı ... 288
Kişinin ölmeden yerine hac yapılmasını vasiyeti ... 291
Hacda vekilin vakfeden önce cinsel ilişkisi ... 291
Vekilin hacla birlikte umre yapması ... 291
Umre vekilinin hac yapması ... 293
İhsâr kurbanının durumu ... 294
Bir vekilin iki kişiye hac yapması ... 295
Hac için ücretle vekil tutmak ... 297
Kur'an okumak için ücret almak ... 297
Din görevlisinin ücret alması ... 298
Mahpus adına yapılan hac ... 299
Hacca vekilin niyeti ... 299
Ölenin kırân haccını vasiyet etmesi ... 299
Bir vekile iki kişinin hac yapmasını emretmesi ... 300
İhrama girerken niyette belirsizlik durumu ... 300
Kendi ve küçük çocuğu adına telbiye getirenin durumu ... 301
Kâbe'ye yöneldiğinde bayılanın durumu ... 301
Ölmüşler adına vasiyeti olmadan hac yapma durumu ... 302
Vekilin hac parasını getirmesi ... 304
Hac ve köle özgürlüğünü vasiyet edenin 1/3 malı yetmezse, durum ... 304
Malının 1/3'ünü hac için vasiyet edene yapılacak hac ... 305
Vekile verilen paranın artması ... 305
Hac için belli kişiyi belirleme durumu ... 305
Kocanın karısını farz hacdan alıkoyup alıkoyamayacağı durum ... 306
Hac için yol güvenliği ... 307

Haccın farz oluş koşulları ... 307
Hac, koşulları bulununca, derhal mı, zaman içinde mi farz olacağı ... 308
Haccı erteleyenin durumu ... 308
Kadına kocası farz hac dışında engel olması ... 310
Kölenin efendisinden hac için izin istemesi ... 311

MÎKATLAR ... 312

Hac için ihrama girme yerleri ... 312
Dışardan Mekke'ye gelenler mîkatlardan ihramsız girmesi ... 313
Hill'de oturan Mekke'ye ihramsız girebilir mi? ... 315
Ailesi mîkatta ve mîkat ile Mekke arasında oturanın mîkatı ... 316
Mîkat yerini ihramsız geçenin durumu ... 316
Dışardan Mekke'ye değil de başka yer için mîkattan geçenin durumu ... 317
Mîkatta veya mîkat ile Mekke arasında oturanın yalnız ifrad hac yapması ... 317
Mekkelinin âfâka çıkıp hacca niyetle dönmesi ... 318
Mekkelinin ihram durumu ... 319
Mîkatı ihramsız geçme durumları ... 319
Âfâkînin, Mekke'ye iş için girip umre yapması ... 322
Bir mîkattan ihramsız geçen diğer mîkata da dönüp girenin durumu ... 324
Çocuğun hac sırasında ergin olması ... 325

HACCI KAÇIRMAK ... 326

Telbiyeden sonra haccı kaçırma durumu ... 328
Hac ve umre niyetiyle Mekke'ye girdikten sonra haccı kaçırmak ... 328
Haccı kaçıranın Mekke'de kalma durumu ... 328
İhramlının Mekke'ye gelmeden cinsel ilişkide bulunması ... 329
Mekke'de haccı kaçıranın başka hac için telbiye getirmesi ... 329
İki hac niyetiyle Mekke'ye gelip haccı kaçıranın durumu ... 330
Kırân haccı yapmaya niyet eden ve hedy gönderenin Mekke'de haccı kaçırması ... 332
Hac zamanında umreye niyetlenen, haccı kaçırıp Mekke'ye gelenin durumu ... 332
Kurban bayramı sabahı ikinci bir hacca niyet edenin durumu ... 332
Yalnız Müzdelife vakfesine yetişenin durumu ... 333
Hacca niyet eden hayızlı kadının Mekke'ye gelmesi ... 334
Mekkeli ve Hill ahalisi vedâ tavafı yapar mı? ... 334
Haccı kaçırana vedâ tavafı var mıdır? ... 335
Mekke'ye ihramsız girip haccı kaçırmışken umreye niyet etse durum ... 335
Haccı kaçıranın ihramdan çıkması ... 336

İKİ İHRAMI BİRLEŞTİRME ... 336

Umre, hacca veya hac, umreye eklenirse hedy kurbanı kesilir mi? ... 336
Temettu' haccı yapan hedy bulamazsa oruç tutar mı? ... 337
Kurban gününe kadar oruç tutmayınca hedy vacip olur mu? ... 338
Hac veya umreye niyetlendikten sonra tavaf sırasında umre veya hacca niyet durumları ... 339
Mekkelinin temettu' ve kırân hac yapması ... 341
Mekkelinin hacca niyetlenip bir tur tavaftan sonra umreye niyetlenmesi ... 342

Umreye niyetlenip cinsel ilişkide bulunanın durumu 342
İki hacca niyetlenip cinsel ilişkide bulunma 342
Hiçbir şeye niyet etmeden ihram giyip tavaf süresinde umreye niyet edenin durumu 343
Hem âfâkta hem Mekke'de evi bulunma durumu 343
Hac aylarında umreye niyetlenip yanında getirdiği hedy kurbanını kesen ve hac yapmayanın durumu 344

TELBİYE 348

Telbiyenin şekli 348
İfrad ve kırân haccı yapan büyük şeytana taş atınca telbiyeyi kesmesi 349
İhrama girme niyetini telbiye ile yapmak 349
Dilsizin ihrama girişi 350
Kadının telbiyesi 350
Yeterli telbiye sayısı 350

HAREMDE AVLANMA 350

Harem dışından haremdeki ava atma durumu 350
Av için köpek gönderme durumları 351
İhramlının ağ ile av yakalaması 352
İhramlının başka ihramlıya av göstermesi 353
Birkaç ihramlının aynı avı avlaması 353
Bir ihramlının diğer ihramlıya avı kesmesi için bıçak vermesi 354
İhramlının evlenmesi 355

NİKAH 358

Nikahın anlamı 358
Nikah akdinin hükmü ve yararları 363
Yakın akraba ile evlenme durumu 366
Bekar kızın evlenmesinde izin ve denklik sorunu 367
Dul kadının evlenmesi 368
Özgür olanla câriyenin birlikte nikahlanması sorunu 369
Üvey anneyle evlenilme durumu 370
Evlenilemeyenler (Muharremât) 371
Nesep nedeniyle evlenilemeyenler. Analar 371
Bir erkeğin, kızlarıyla evlenmesi 371
Kız kardeşlerle evlenilme durumu 371
Halalar ile evlenme 371
Teyzelerle evlenme 371
Yeğenlerle evlenme 371
Bir nedenden dolayı evlenilemeyenler: Sütanneler, süt kardeşler 371
Üvey kızların durumu 373
Oğlun karısının babaya haram olması 375
Mahremlerle eşin bir nikahta birleşme durumu 376
Cinsel ilişkinin nikah dışındaki haramlık durumu 382

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Hamd âlemlerin Rabbı Allah'a mahsustur. Hayırlı âkıbet Allah'tan hakkıyla korkanlarındır. Düşmanlık sadece zalimleredir. Salât ve selam O'nun Resûlü Muhammed'e ve O'nun bütün ehl-i beytinin üzerine olsun. [4/2]

HAC KİTABI
(كتاب الحج)

Büyük, zahit imam, imamların güneşi ve İslam'ın övüncü Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) dedi ki; "Hac" lügatte kastetmek demektir. Şâirin şu sözü de bu anlamdadır.

Tanıklık ediyorum Avf'lıların sık sık gelmelerine,
Onların Zibirkân'ın safran kokulu sarığını haccetmelerine.[1]

Yani Avf kabilesi, Zibirkân'a değer vererek sadece onu görme kasdıyla geliyorlar, demektir.

Haccın tanımı

Dinde hac; dinin temel direklerinden (rükünlerinden) büyük bir direği (rüknü) yerine getirmek için ta'zim (saygı göstermek) maksadıyla Allah'ın evini (Beytullah'ı) ziyaret etmekten ibarettir. Bu amaca da ancak tam anlamıyla buna yönelmek, azimli olmak ve uzun mesafelerin aşılması ile ulaşılabilir. Bu isim dînî olup lügat anlamını da içermektedir.

"Menâsik" kelimesi, Allahu Teâlâ'ya yaklaşma vesilesi olan her ibadet anlamındaki *"nüsük"* kelimesinin çoğuludur. Bundan dolayı ibadet eden kişiye *"nâsik"* denir. Fakat din dilinde menâsik, haccın rükünlerinden (farzlarından) ibarettir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ﴾

"Hac menâsikini (Hac fiillerini) bitirdiğiniz zaman...." (el-Bakara, 2/200)

Haccın farz oluş delilleri

Haccın farz oluşu kitap ve sünnet ile sâbittir.

Kitap'tan delil, Allahu Teâlâ'nın şu âyetidir;

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

---

[1] وَأَشْهَدُ مِنْ عَوْفٍ حُلُولًا كَثِيرَةً يَحُفُّونَ سِتَّ الزِّبْرِقَانِ المُزَعْفَرَا Bkz. Cevherî, *es-Sıhâh*, I/303.

"Yol bulmaya gücü yeten kimselerin Beytullah'ı haccetmeleri Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır." (Âl-i İmrân, 3/97) Yükümlülük ve sorumluluk anlatan sözlerin en kuvvetlisi âyette geçen "alâ" (üzerine) kelimesidir.

Sünnet'ten delil; Peygamberimiz (s.a.v.)'in şu hadisi şerifidir:

مَنْ وَجَدَ زَادًا وَرَاحِلَةً يُبَلِّغُهُ بَيْتَ اللهِ تَعَالَى وَلَمْ يَحُجَّ حَتَّى مَاتَ فَلْيَمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا

"Kim kendisini Beytullah'a ulaştıracak azık ve binek bulur da haccetmez ve böylece ölürse, ister Yahudî isterse Hıristiyan olarak ölsün."[2] Bir başka rivayete göre Peygamber (s.a.v.);

فَلْيَمُتْ عَلَى أَيِّ مِلَّةٍ شَاءَ سِوَى مِلَّةِ الْإِسْلَامِ

"İslâm milleti dışında hangi milleti dilerse onun üzerine ölsün."[3] buyurmuş ve şu âyeti okumuştur.

﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾

"Kim inkar ederse hiç şüphesiz ki Allah bütün âlemlerden müstağnidir." (Âl-i İmrân, 3/97)

Haccın farz oluş nedeni

Haccın farz oluşunun nedeni Beytullah'tır. Allahu Teâlâ bu âyette "حِجُّ الْبَيْتِ" sözüyle buna işaret buyurmaktadır. Çünkü farzlar nedenlerine bağlanırlar. Bundan dolayı hac ömürde sadece bir defa farz olur. Çünkü haccın nedeni olan Beytullah tekrar etmemektedir. Bunun delili Akra' b. Hâbis (r.a.) hadisidir. Akra';

-Yâ Resûlellah! Hac her yıl mı, yoksa bir defa mı? diye sordu. Peygamber (s.a.v.):

بَلْ مَرَّةً فَمَا زَادَ فَتَطَوُّعٌ

-*"Hayır, bir defadır. Bundan fazlası nâfiledir."*[4] diye cevap verdi.

---

[2] Dârimî, Menâsik 2; Tirmizî, Hacc 3; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/334; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/306.

[3] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/305.

[4] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/255; İbn Mâce, Menâsik 2; Ebû Dâvûd, Menâsik 1; Hâkim, *Müstedrek*, II/322; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/5.

Hac ibadetinde vakit, haccın yerine getirilmesi koşuludur. Nedeni değildir. Bundan dolayı vaktin tekrarlanmasıyla hac tekrarlanmaz. Ancak bu ibadetin rükünleri çeşitli yer ve zamanlara yayılmıştır.

Dolayısıyla hac ibadeti ancak yapılacak görevler arasında belirlenen tertibe uymakla yerine getirilebilir. Namazda secde rükudan önce yapılamayacağı gibi, farz olan ziyaret tavafı da Arafat'ta vakfeden önce yapılamaz. [4/3]

Mal, haccın yerine getirilmesine ulaştıran koşuldur. Bu nedenle malı olmayan fakirin haccı yerine getirmesi farz olarak gerçekleşmez. Bu ibadetin rükünleri fiillerdir. Mal, bu ibadette neden değildir. Fakat rükünleri yerine getirme yerlerine kolayca ulaşabilmek için dikkate alınan husustur.

Sonra Muhammed (rh.a.) Hac kitabına şöyle başladı.

Hac için ihrama girmek istediğin zaman... Allahu Teâlâ'nın, İhrama giriş

﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾

"İnşallah Mescid-i Haram'a gireceksiniz." (el-Fetih, 48/27) **âyetindeki istisnayı anarak -yani inşallah diyerek- Allah'ın kitabına uy.**

Bir görüşe göre; Bu ifadede Ebû Hanîfe (rh.a.), Ebû Yusuf (rh.a.)'a hitap etmektedir:[5] Bir kişi hac yapıp yapmayacağı konusunda şüpheye düşebilir. Bu nedenle "inşallahı" anmış, keskin anlayışıyla onun hac yapacağını fark etmiş ve bu keşfinde de yanılmamıştır.

Önce guslet ya da abdest al. Gusül daha iyidir.

Rivayete göre, *Peygamber* (s.a.v.) *ihram için elbiselerini çıkardı ve gusletti.* Bu hadisi Hârice b. Zeyd b. Sâbit (r.a.) rivayet etmiştir. Bu gusül farz değildir. Delili şu hadistir. Ebû Bekir (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e;

-Esma lohusa oldu, dedi. Peygamber (s.a.v.) de Ebû Bekir (r.a.)'e;

مُرْهَا فَلْتَغْتَسِلْ ، وَلْتُحْرِمْ بِالْحَجِّ

-"Ona söyle, gusletsin ve hacca niyet etsin."[6] buyurdu.

---

[5] Ebû Hanîfe'nin başta Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) olmak üzere talebesine yaptığı takrirleri, Muhammed (rh.a.) kaydetmiş ve bunu *Kitâbu'l-Asl* diye toplamıştır. *Kitâbu'l-Asl*'ı Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, *Kâfî* adıyla özetlemiştir. *Kâfî*'ye dayanmak suretiyle Serahsî, *el-Mebsût* adını verdiği elimizdeki eseri ortaya koymuştur. Kitabın aslı Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin takrirlerine dayandığı için ifade böyle geçmektedir.

[6] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/369; Müslim, Hacc 109; Ebû Dâvûd, Menâsik 10; Nesâî, Menâsik 26.

Bilindiği gibi lohusalık ve hayız devam ederken yapılan gusül, farz olan gusül sayılmaz. Bundan anlıyoruz ki bu gusül, temizlik anlamındadır. Bayram ve Cuma namazlarında gusül yerine abdest geçerli olduğu gibi, burada da temizlik maksadıyla olan gusül yerine abdest de geçer. Fakat gusül daha iyidir. Çünkü gusülde temizlik tam anlamıyla gerçekleşmektedir.

Sonra yeni veya yıkanmış ridâ (omuz üzerine örtülen bir örtü) ve izâr (belden aşağıya kuşanılan bir peştamal) dan oluşan iki parça elbise (ihram) giy.

Câbir (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'in ihrama girerken izâr ve ridâ giydiğini söylemiştir. Çünkü ihramlı erkeğin dikişli elbise giymesi yasaktır. Avret yerini de örtmek zorundadır. Dolayısıyla örtünmek için ridâ ve izâr kullanılması belirlenmiş olmaktadır. Bu maksat için yeni veya yıkanmış elbise eşittir. Ancak Peygamber (s.a.v.)'in Ebû Zer (r.a.)'e;

تَزَيَّنْ لِعِبَادَةِ رَبِّكَ

"Rabbine ibadet için güzel elbise giy."[7] hadisine göre yeni ihram daha iyidir.

Dilediğin bir koku ile kokulan.

Hanefî Mezhebimizin doğru görüşü budur. İhramlının ihrama girmeden önce dilediği şekilde koku veya yağ kullanmasında hiçbir zarar yoktur. Bu konuda Muhammed (rh.a.)'in şu sözü nakledilmektedir. Ben bu hususta hiçbir zarar görmüyordum. Ancak çok fazla koku kullanan ve hoşlanılmayan şeyler yapan bazı kimseleri gördüm. Bunun üzerine bunu mekruh gördüm.

Bu görüş Mâlik (rh.a.)'in de görüşüdür. Ömer ve Osman (r.a.)'dan da bunun mekruh olduğu nakledilmektedir. Bu görüşün delili bedevî ile ilgili şu hadistir:

Bir bedevî üzerine koku bulaşmış bir cübbe olduğu durumda Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi. O'na umreyi sordu. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy gelmedikçe cevaplamadı. Açılınca şöyle buyurdu.

أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ الْعُمْرَةِ ؟

-*"Umreyi soran kişi nerede?"* Bedevî;

-*İşte ben buradayım, yâ Resûlellah!* Peygamber (s.a.v.) ona;

---

[7] İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, LXVI/188.

أمّا جُبَّتُك فانزعْها . وأمّا الْخَلُوق فاغسلْه . واصْنعْ في عُمْرتك ما أنْتَ صانعٌ في حجّتك

-"Cübbeni çıkar. Kokuyu da yıka. Haccında yaptığın şeyi umrende de yap."[8] buyurdu. Ona ihramlı iken kokuyu gidermesini emretti. **[4/4]**

Biz Hanefîlerin delili Ayşe (r.a.)'nin şu hadisidir:

كُنْتُ أُطَيِّبُ رسُولَ اللَّهِ (ﷺ) لإحْرامه قَبْلَ أَنْ يُحْرم ، ولِحلِّه قَبْل أَنْ يزور الْبَيْت

"Peygamber (s.a.v.)'e, ihrama girmeden önce ihrama gireceği için, Beytullah'ı ziyaret tavafı yapmadan önce ihramdan çıktığı için, koku sürüyordum."[9] Bir başka rivayette;

كَأنّ أرى وبيص الْمسْك فِي مفارق رسُول اللهِ (ﷺ) بَعْد إحْرامه فتطيَّبُوا

"Peygamber (s.a.v.) ihrama girdikten sonra saçlarının ayrıldığı yerlerde misk kokusunun beyazlığını görüyordum. O durumda koku kullanın."[10] Yine Ayşe (r.a.)'den şu hadis rivayet edilmektedir:

كُنَّا نَخْرُجُ مع رسُول اللهِ (ﷺ) مُتضمِّخًا جِبَاهُنَا بالمِسْكِ ثُمّ نُحْرِمُ فنعرقُ فيسيلُ علَى وُجُوهنا ، ورسُولُ الله (ﷺ) يرَى ولَا يكْرهُهُ

"Biz Peygamber (s.a.v.)'le beraber alınlarımıza misk sürmüş olduğumuz durumda çıkıyorduk. Sonra ihrama giriyorduk. Terliyorduk. Misk yüzümüze akıyordu. Peygamber (s.a.v.) de bunu görüyor ve sevimsiz (kerih) bulmuyordu."[11]

Bedevî hadisinin yorumuna gelince... Bedevînin ihramı fazla koku nedeniyle vers ve za'feranlı elbise gibi olduğu için Peygamber (s.a.v.) mekruh görmüştür. Muhammed (rh.a.)'in çok koku kullanılmasını mekruh saymasının anlamı ise kokunun ihrama girdikten sonra çok koku sürülmüş olmasıdır. Belki de koku ihramlının vücudunda bir yerden diğer yere geçebilir. Bu da ikinci yer için ihramdan sonra koku sürünme anlamında olur. Fakat bu görüş kuvvetli değildir.

---

[8] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/224; Buhârî, Umre 10; Müslim, Hacc 6; Ebû Dâvûd, Menâsik 31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/56.

[9] Buhârî, Hacc 18; Müslim, Hacc 31; İbn Mâce, Menâsik 18; Ebû Dâvûd, Menâsik 11; Nesâî, Menâsik 41.

[10] Buhârî, Hacc 18; Müslim, Hacc 40; İbn Mâce, Menâsik 18; Ebû Dâvûd, Menâsik 11; Nesâî, Menâsik 41.

[11] Ebû Dâvûd, Menâsik 32; Ebû Ya'lâ, *Müsned,* VIII/296; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/48.

Çünkü bu nedenle ihramlıya kefâret gerekmemektedir. Eğer denildiği gibi olsaydı ihramlıya kefâret vâcip olurdu.

İhramlı, ihramdan sonra koku kullanırsa ve kefâret verirse, sonra da ihramlının teriyle birlikte koku bir yerden diğer yere geçerse hükmün ne olacağı hususunda Hanefî âlimlerimiz farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bir kısmına göre ihramlıya yeni bir kefâret gerekmez. Çünkü ihramlının koku sürünme fiilinin aslı kefâret nedeniyle ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, tıpkı ihramdan önce koku kullanmış olması gibi kokunun kalan izine itibar edilmez.

Bir kısım âlimlere göre ise ihramlıya ikinci bir kefâret gerekir. Çünkü ihramda koku sürünme fiilinin aslı haram olup, kokunun bir yerden diğerine geçmesi de yine kefâret hükmü verilen bir suç olmaktadır. İhramdan önceki kokulanma ise bundan farklıdır. Çünkü fiilin aslı, ihramdan önce tıraş olmak gibi, ihramdan önce meydana geldiği takdirde, bu fiilin aslı haram olmadığı için, ihramdan sonra kokunun izinin kalmasına itibar edilmez.

İhrama girdikten sonra iki rekat namaz (ihram namazı) kıl.

Çünkü Ömer (r.a.)'den şu hadis rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;

أَتَانِي آتٍ مِنْ رَبِّي ، وَأَنَا بِالْعَقِيقِ فَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ رَكْعَتَيْنِ ، وَقُلْ لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا

"Ben Akîk vadisinde iken Rabbimden bir elçi geldi. Bana;

-"Bu mübârek vadide iki rekat namaz kıl. hac ve umreye birlikte Lebbeyk getir."[12] dedi.

Yine Câbir (r.a.) şöyle anlatıyor:

صَلَّى بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ عِنْدَ إِحْرَامِهِ

"Peygamber (s.a.v.) ihrama girerken Zül-Huleyfe'de iki rekat namaz kıldı."[13]

Bu namazdan sonra şöyle niyet et;

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي

---

[12] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/24; Buhârî, Hacc 16; İbn Mâce, Menâsik 40; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/169.

[13] Buhârî, Hacc 28; Müslim, Hacc 2; Ebû Dâvûd, Menâsik 21; Nesaî, Menâsik 54.

Allahümme innî ürîdül-hacce, fe-yessirhu lî ve-tekabbelhu minnî. ("Allahım! Ben haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır. Onu benden kabul eyle!") Haccın niyeti

Hacı, hac rükünlerini yerine getirirken birtakım sıkıntılara katlanmak zorundadır. Bu durum günlerce devam edecektir. Tabii ki Allahu Teâlâ'dan kolaylaştırmasını isteyecektir. Çünkü kul için Allah'ın kolay kıldığından başka kolay olan hiçbir şey yoktur.

İhramlı kişi, İbrâhim ve İsmail (a.s.)'in;

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"Ey Rabbimiz, bizden kabul eyle. Hiç şüphesiz ki sen her şeyi işiten ve her şeyi en iyi bilensin." (el-Bakara, 2/127), şeklindeki dualarında yaptıkları gibi, Allah'tan haccını kabul etmesini ister.

Namaza başlayan kimseye böyle bir dua emredilmemiştir. Çünkü namaz kılmak genellikle kolaydır. Namazı kılmak için uzun bir süre geçmemektedir. Haccın erkânı ise değişik zaman ve mekanlara yayılmıştır. Genellikle bir takım engellerin ortaya çıkmasından emin olunamaz. Bu nedenle bu ibadete kolaylaştırma isteği ile başlanılması emrolunmuştur.

Sonra namazların arkasında telbiye getir. Dilersen bineğine iyice yerleştikten sonra telbiye getirebilirsin. Telbiye getirmek

Bu konudan birkaç ayrıntı ile söz edilecektir.

1. Telbiyenin lügat yönünden nereden geldiği;

Bir görüşe göre Telbiye; "Bir yerde ikâmet etti, yerleşti." anlamındaki *"Elebbe'r-racülü"* sözünden türemiştir. Buna göre Lebbeyk diyen kişinin bu sözü; "Yâ Rabbi! Ben senin emrini yerine getirmek üzere burada bulunuyorum." demektir.

Bir başka görüşe göre Lebbeyk kelimesi "Evim evinize karşıdır." anlamındaki *"Dârî tulibbü dâreke"* ifadesinden gelmektedir. Buna göre Lebbeyk sözünün anlamı; "Yâ Rabbi!.. Yönelişim sanadır.." demek olur. [4/5]

Bir diğer görüşe göre, "kocasını seven" anlamındaki *"imraetün lebbe"* sözünden türemiştir. Buna göre Lebbeyk ifadesinin anlamı; "Yâ Rabbi!.. Sevgim sanadır." demektir.

2. Bizce tercih edilen görüşe göre ilk telbiye hemen ihram namazının peşinden okunmalıdır. Bu görüş İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüdür.

İbn Ömer (r.a.) ise; "Hacı bineğine bindiği zaman telbiye getirirdi." demiştir. Câbir (r.a.); "Peygamber (s.a.v.) Beydâ'ya çıktığı zaman telbiye getirirdi." demiştir. Ancak İbn Ömer (r.a.) bunu reddetmiş; "Bu sizin Beydâ'nızdır. Siz bu hususta Resûlüllah (s.a.v.) adına yalan söylüyorsunuz. Resûlüllah (s.a.v.) ancak bineğine iyice yerleştikten sonra telbiye getirmiştir." demiştir.

Said b. Cübeyr (r.a.), İbn Abbas'a:

-Peygamber (s.a.v.) sadece bir defa haccettiği halde, Peygamber (s.a.v.)'in ilk telbiyeyi ne zaman yaptığı hakkında âlimler nasıl farklı görüşler ileri sürebilirler? diye sordu. İbn Abbas (r.a.) şöyle cevap verdi.

-"Peygamber (s.a.v.), ihram namazının peşinde telbiye getirdi. Sahabîler (r.a.)'den bir grup bunu işitip naklettiler. O sırada sahabîler grup grup geliyordu. Peygamber (s.a.v.) devesinin üzerine iyice yerleşince tekrar telbiye getirdi. Bir grup sahabî de bu ikinci telbiyeyi işitti. Bunu Peygamber (s.a.v.)'in ilk telbiyesi zannettiler. Ve böylece naklettiler. Peygamber (s.a.v.) daha sonra "Beydâ"ya çıkınca da telbiye getirdi. Bir diğer grup ta bu telbiyeyi işitti. Bunu Peygamber (s.a.v.)'in ilk telbiyesi zannedip böylece naklettiler. Allah'a yemin olsun ki ihramda telbiye ancak ihram namazının kılındığı yerde vâciptir."

3. Telbiyenin, "davete icâbet" olduğunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Görüş farklılığı davet edenin kim olduğundadır.

Bir görüşe göre davet eden Allahu Teâlâ'dır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾

"O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Sizin günahlarınızı bağışlaması için sizi davet ediyor." (İbrâhim, 14/10).

Bir başka görüşe göre davet eden Peygamber (s.a.v.)'dir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ سَيِّدًا بَنَى دَارًا وَاتَّخَذَ فِيهَا مَأْدُبَةً وَبَعَثَ دَاعِيًا

"Bir zat bir ev yaptı. Oraya bir sofra kurdu. Bir davetçi gönderdi."[14] Bu hadiste Peygamber (s.a.v.) "davetçi" kelimesiyle kendisini kastetmiştir.

Daha çok tercih edilen görüşe göre davet eden; Halîl (a.s.)'dir. Rivayet edildiğine göre İbrâhim (a.s.), Beytullah'ın inşasını bitirince insanları hacca davet etmekle emrolundu. Ebû Kubeys dağına çıktı ve,

أَلا إِنَّ اللهَ تعالَى أمر ببِنَاء بيْتٍ لهُ ، وَقدْ بُنِي أَلا فحُجُّوهُ

"İyi bilin ki, Allah kendi adına bir beyt yapılmasını emretti. Yapıldı. Bu beyti ziyaret edip haccedin!.."[15] diye çağırdı. Allah da onun sesini babalarının sulbünde ve annelerinin rahimlerindeki bütün insanlara ulaştırdı. İnsanlardan bir kısmı onun davetine bir defa, bir kısmı iki defa, bir kısmı daha çok cevap verdi. Bu kimseler verdikleri cevaba göre haccetmektedirler. Bunun açıklaması şu âyeti kerimedir.

﴿وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾

"İnsanlar arasında haccı ilan et." (el-Hacc, 22/27) Buna göre telbiye, İbrâhim Halîl (a.s.)'in davetine uymak, icabet etmek demektir.

Telbiyenin şekli şöyle söylemektir.

Telbiyenin şekli

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

"Lebbeyk Allahumme lebbeyk, Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk, İnnel-hamde ven-ni'mete leke vel-mülk, Lâ şerîke lek." ("Buyur Allahım buyur! Buyur! Senin ortağın yoktur. Buyur! Muhakkak ki hamd, nimet, mülk senindir. Senin ortağın yoktur.")[16] İbn Mes'ûd ve İbn Ömer (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in telbiyesini bu şekilde rivayet etmişlerdir. Lügat âlimlerinden bazıları, "innel hamde" ifadesindeki hemzeyi "ennel hamde" şeklinde üstünlü okumuşlardır. Bu, "çünkü" ya da "hamd nedeniyle" anlamındadır.

Bize göre tercih edilen hareke, "inne" şeklinde esreli okunmasıdır. Muhammed (rh.a.)'den gelen rivayet de böyledir. Ferrâ da buna uymuştur. Çünkü elifin esresiyle –inne- övgünün başlangıcı olmaktadır. Elifin üstünüyle -enne- daha **[4/6]**

[14] Buhârî, I'tisam bi'l-Kitâb 2; Tirmizî, Emsâl 1; Hâkim, *Müstedrek*, II/369.

[15] Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, IX/134; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/290; İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, VI/208.

[16] Buhârî, Hacc 26; Müslim, Hacc 19; İbn Mâce, Menâsik 15; Ebû Dâvûd, Menâsik 27; Tirmizî, Hacc 13; Nesâî, Menâsik 54.

önceki ifadenin niteliği olmaktadır. Övgüye yeni başlanılması daha önceliklidir. Biz Hanefîlere göre bu telbiyeye ilavede bulunmakta hiç bir sakınca yoktur. Âlimler arasında -inşallah yerinde gelecek olan- farklı sözler nakledilmiştir.

Biz Hanefîlere göre en doğru görüş olarak, bu sözün dışındaki övgü ve tenzîh ifadeleri de telbiyeyi güzelce okuyan ve okuyamıyan kimse hakkında telbiye yerine geçmektedir.

Telbiyeyi Farsça okuyan kimse de böyledir. Arapça veya Farsça okunması farksızdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu konudaki görüşü gayet açıktır. Çünkü biz onun, namazların başındaki iftitah tekbiri hakkındaki görüşünü açıklamıştık. Ona göre, itibar edilen husus Allahu Teâlâ'nın ta'zim (saygı gösterme) yoluyla anılmasıdır. Bunun Farsça veya Arapça olması aynıdır. Telbiye de aynı şekildedir.

Muhammed (rh.a.) iftitah tekbiri konusunda şöyle diyordu. Güzel bir şekilde Arapça tekbir getiren kimse tekbiri Farsça getiremez. Telbiyeyi ise Farsça getirebilir. Telbiyenin dışındaki zikir ifadeleri telbiyenin yerine geçebilir. Telbiye bir gidiş tarzını taklit etmektir. Aynı şekilde Arapça olmayan telbiye Arapça telbiyenin yerine geçebilir. Namaz ise tamamen farklıdır.

Böylece Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.), telbiye ve iftıtah tekbirini birbirinden farklı görmüşlerdir. Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet ettiğine göre başka zikirler namazda geçerli olmadığı gibi, burada da telbiye dışındaki zikirler telbiye yerine geçemez.

Telbiye veya telbiye yerine geçecek bir dua okunmadıkça, sadece niyet etmekle ihrama girmiş olunmaz. Şafiî (rh.a.) buna zıt görüş bildirmiştir. Bunun açıklaması inşallah yerinde gelecektir.

Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi

Telbiyede sesin yükseltilmesi müstehaptır.

Hallâd b. Sâib (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet eder: Resûlüllah (s.a.v.);

أَمَرَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ آمُرَ أُمَّتِي أَوْ مَنْ مَعِي بِأَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ

"Cebrâil, bana, ümmetime ve benimle beraber olanlara telbiye getirirken seslerini yükseltmelerini emretmemi söyledi."[17] Yine Peygamber (s.a.v.),

أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَجُّ وَالثَّجُّ

[17] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/55; İbn Mâce, Menâsik 16; Ebû Dâvûd, Menâsik 27; Tirmizî, Hacc 15; Nesâî, Menâsik 55.

"Haccın en sevaplısı, yüksek sesle telbiyenin getirildiği ve kurban kesildiği hacdır."[18] "Acc" telbiyede sesi yükseltmektir. "Secc" ise kan akıtmak, kurban kesmektir.

Biz Hanefîlere göre zikir ve dualarda müstehap olan, gizliliktir. Ancak namaz vaktini duyurmak için ezan okunması, öğüt vermek için hutbe okunması ve namaza uymayan şeylerden sakınmayı, namaz rükünleri arasındaki intikâli bildirmek ve kıraati cemaate duyurmak için namazlarda tekbir getirilmesi gibi açıkça söylenmesi özel anlam taşıyan zikir ve dualar ayrıcalıklıdır. Telbiye, dinin temel direklerinden olan bir ibadete başlamak içindir. Bu nedenle telbiyede sesin yükseltilmesi müstehap olur, sevilir.

Telbiye getirdiğin zaman ihrama girmiş olursun.

Yani niyet edip telbiye getirdiğin zaman ihrama girmiş olursun. Ancak Muhammed (rh.a.) "Allahım! Ben haccetmek istiyorum." ifadesinde niyete işaret edildiği için burada niyeti anmamıştır.

İhramlı iken Allah'ın yasakladığı şeylerden sakın. Av hayvanını öldürmek, cinsel temas, şehevî söz ve davranışlarda bulunmak, günah işlemek, tartışmak ve kavga etmek gibi hususlar yasaklanmıştır.

İhram yasakları

Av hayvanı avlamaya gelince.

﴿لا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾

"İhramlı olduğunuzda av hayvanını öldürmeyin." (el-Mâide, 5/95) âyetine göre ihramlıya av hayvanını öldürmek yasaktır.

﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾

"İhramlı olduğunuz sürece karada yaşayan hayvanları avlamanız size haram kılınmıştır." (el-Mâide, 5/96) âyetine göre ihramlı olduğu sürece av avlanmak haramdır.

Cinsel temas ve şehevî söz ve davranışlarda bulunmak, günah işlemek tartışma ve kavga etmeye gelince.

﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾

---

[18] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/373; Dârimî Menâsik 8; İbn Mâce, Menâsik 6; Tirmizî, Hacc 14; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, V/190.

"Hacda –ihramlı- iken cinsel temasta bulunmak, günah işlemek ve mücadele etmek yoktur." (el-Bakara, 2/197) âyetine göre yasaklanmıştır. Bu çeşit yasaklama, olumsuzluk (nefy) sigasıyla yapılan bir yasaklamadır. Bu çeşit yasaklama ise, yasaklamanın en kuvvetli şeklidir.

"Rafes" in anlamı hakkında iki görüş vardır.

1. Rafes, cinsel ilişki demektir.

﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ ..﴾

"Oruç gecelerinde cinsel ilişkide bulunmak size helal kılındı" (el-Bakara, 2/187) âyetinde rafes bu anlamda kullanılmıştır.

2. Rafes, fâhiş (çirkin, ayıp) söz demektir. Ancak İbn Abbas (r.a.) sadece kadınların huzurundaki fâhiş söz, rafes sayılabilir, demiştir. Hatta rivayet edildiğine göre İbn Abbas (r.a.) ihramlıyken şu şiiri okumuştur.

وَهُنَّ يَمْشِينَ بِنَا هَمِيسًا إِنْ تَصْدُقِ الطَّيْرُ نَنِكُ لَمِيسًا

Kadınlar bizim dedikodumuzu yapıyor gizlice,

Kuşlar doğru haber getiriyorsa Lemis'i .....ğiz. (cima edeceğiz)

Şiirde geçen *"Lemis"* cariyenin ismi idi. İbn Abbas (r.a.)'a:

[4/7] - Sen ihramlı iken rafes mi yapıyorsun, denildi. İbn Abbas (r.a.);

- Sadece kadınların huzurunda olan söz rafes sayılır,[19] dedi.

Ebû Hureyre (r.a.); Biz ihramlı iken şiirler okuyorduk, dedi. Kendisine;

- Ne gibi şiirler okuyordunuz? diye soruldu. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi.
- Şairin şu sözü gibi.

قَامَتْ تُرِيكَ رَهْبَةً إِنْ تَصْرِمَا سَاقًا بِخَنَّاءٍ وَكَعْبًا أَدْرَمَا

Kalktı ve sana çekingenlikle göstermek istedi,

Kınalı ayağını ve güzel topuğunu, hızla yere vurarak.

Bu, *"Kifâyetü'l-mütehaffız"* da nakledilmektedir.

---

[19] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/310; Hâkim, *Müstedrek*, II/303; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/67.

Âyette geçen "Füsûk" ise günahlara denir. Bu, hem ihramlı iken hem de ihramsız iken yasaklanmıştır. Ancak ibadetin kudsiyeti nedeniyle ihramlı iken günah işlenmesi daha şiddetli şekilde haramdır.

"Cidâl" kelimesinin açıklaması hakkında iki görüş vardır.

1. Yolda arkadaşlarıyla tartışma, kavga etme demektir.

2. Bundan maksat hac vaktinin öne alınması ve ertelenmesi hususunda Müşriklerin tartışmaları demektir. Bu tartışma Allahu Teâlâ'nın;

﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾

"Haram ayları ertelemek sadece kafirlikte ileri gitmektir." (et-Tevbe, 9/37) âyetinde geçen hususdur. İslam geldikten sonra bu tartışma artık geçersiz olmuştur.

İhramlı, av hayvanına işaret etmez ve avı göstermez.

Bunun delili Katâde (r.a.)'nin şu hadisidir. Peygamber (s.a.v.), ihramlı olan ve kendine av etini yemenin hükmünü soran ashâbına (r.a.);

هَلْ أَشَرْتُمْ ؟ هَلْ أَعَنْتُمْ ؟ هَلْ دَلَلْتُمْ ؟

-"Bu ava işaret ettiniz mi? Avlanmasına yardımcı oldunuz mu? Avcıya kılavuzluk ettiniz mi?" diye sordu. Ashâb-ı kirâm:

-Hayır, dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.);

إِذَنْ فَكُلُوا

-"O durumda yiyebilirsiniz."[20] buyurdu. Çünkü ihramlıya haram olan husus, av hayvanının güvenliğini ortadan kaldıracak şekilde av hayvanıyla ilgilenmek demektir. Bu da ava işaret etme ve avcıya kılavuzluk etme suretiyle olur. Bu durum belki de av hayvanını öldürmeye yol açabilir. Çünkü kendisi haram olan şeye götüren teşvik edici durumlar de haramdır. Zina da olduğu gibi...

İhramlı iken başınızı ve yüzünüzü örtmeyin!

İhramlı iken başı ve yüzü örtme

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ihramlı erkek başını örtmez. Ama yüzünü örtmesinin zararı yoktur.

---

[20] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/302; Buhârî, Cezâu's-sayd 15; Müslim, Hacc 61; Nesâî, Menâsik 81; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/177.

Kadın ise ihramlı iken başını örter. Ama yüzünü örtmez. Şafiî (rh.a.) bu görüşüne Peygamber (s.a.v.)'in;

إِحْرَامُ الرَّجُلِ فِي رَأْسِهِ وَإِحْرَامُ الْمَرْأَةِ فِي وَجْهِهَا

"Erkeğin ihramı başında, kadının ihramı ise yüzündedir."[21] şeklindeki hadisi delil olarak almıştır.

Biz Hanefîlerin delili ise şudur:

İhramlı iken Cerdan çukurunda devesinden düşüp deve tarafından çiğnenen bedevî ile ilgili hadiste Resûlüllah (s.a.v.);

لَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ وَوَجْهَهُ

"Onun başını ve yüzünü örtmeyin."[22] buyurmuştur. Bu ifadede ihramlının başını ve yüzünü örtmeyeceği hususundaki hüküm açıktır.

Osman (r.a.) ihramlı iken gözünden rahatsız olduğunda, Resûlüllah (s.a.v.) ona yüzünü örtme konusunda izin vermişti. Osman (r.a.)'a zaruret durumuna özgü olarak izin verilmesi, ihramlının yüzünü örtemeyeceğine delildir.

Ayrıca kadın; her yerinin örtülü olması ve gizli olması gerektiği halde yüzünü icmâen, ittifakla örtmez. Muhakkak ki onun yüzünün açık olması durumunda, fitneye neden olma korkusu vardır. Buna rağmen o, ihramda iken yüzünü örtmediğine göre, ihram için erkeğin yüzünü örtmemesi önceliklidir.

Şafiî (rh.a.)'nin naklettiği hadis ise başı örtme konusunda erkekle kadın arasındaki farkı açıklamak için söylenmiş olmalıdır, şeklinde yorumlanmaktadır.

İhramlı iken kaftan, gömlek, şalvar ve sarık giymeyin!

Bunun delili İbn Ömer (r.a.)'den nakledilen şu hadistir: Peygamber (s.a.v.);

لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقَبَاءَ وَلَا الْقَمِيصَ ، وَلَا السَّرَاوِيلَ ، وَلَا الْقَلَنْسُوَةَ ، وَلَا الْخُفَّيْنِ إِلَّا أَنْ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ ، وَلَا تَتَنَقَّبُ الْمَرْأَةُ الْحَرَامُ

"İhramlı erkek; aba, gömlek, pantolon, takke, mest giymez. Ancak bulamayan iki ayakkabının topuktan aşağısını kessin. İhramlı kadın da yüzünü örtmez"[23] buyurmuştur.

---

[21] Dârekutnî, *Sünen*, II/294; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/47.

[22] Buhârî, Cenâiz 19; Müslim, Hacc 93; Ebû Dâvûd, Cenâiz 84; Tirmizî, Hacc 105; Nesâî, Menâsik 97.

Vers ve za'feranla kokulanmış, sarıya boyanmış elbise giyinmez.

Peygamber (s.a.v.)'den şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ ثَوْبًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ أَوْ وَرْسٌ

"Ihramlı, za'feran veya versle kokulanmış elbise giyinmez."[24]

[4/8]

Ömer b. Hattab (r.a.), Talhâ b. Ubeydullah (r.a.)'ın üzerinde ihrama girdikten sonra boyalı bir elbise görünce sopasını kaldırdı. O, acele etme Ey Mü'minlerin Emîri! O kırmızı topraktır, dedi. Ömer (r.a.); bu kokular kalıcıdır. Uzun süre çıkmaz.

-Evet Olabilir... Fakat sana uzaktan bakan kimse bunu bilemez. Kabilesine döner ve ben Talha'nın üzerinde boyalı bir ihram gördüm, der. İnsanlar da bu nedenle seni ayıplarlar, demişti.

İhramlı, güzel kokulu ihramı yıkamış da, hâlâ koku izi gitmemişse, bu ihramı giymekte bir sakınca yoktur. Çünkü yasaklanan, kokunun rengi değil kendisidir. İyi şekilde yıkadıktan sonra kokunun kendisinden bir şey kalmaz.

İhrama girdikten sonra koku sürmeyin ve yağlanmayın!

Çünkü Peygamber (s.a.v.);

الْحَاجُّ: الشَّعِثُ التَّفِلُ

"Hacı, saçı sakalı darmadağınık, kirli ve kokar kişidir,"[25] buyurmaktadır. Güzel koku ve yağ kullanılması bu niteliği giderir. Dolayısıyla ihramdan sonra yasaklanmış olmaktadır.

Başınızı kaşıdığınız zaman saç dökülmemesi için yumuşak bir şekilde kaşıyın!

Çünkü bedende yeni oluşan şeyleri gidermek ihramlıya haramdır. Kirlerin giderilmesi ihramdan çıkma sırasındadır. Nitekim Allahu Teâlâ,

﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾

---

[23] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/41; Buhârî, Libas 14; Müslim, Hacc 2; Tirmizî, Hacc 18; Nesâî, Menâsik 33.

[24] Buhârî, Libas 14; Müslim, Hacc 2; İbn Mâce, Menâsik 19; Ebû Dâvûd, Menâsik 32; Nesâî, Menâsik 28.

[25] Tirmizî, Tefsir 4; İbn Mâce, Menâsik 6; Dârekeutnî, *Sünen,* II/217; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* IV/330.

"Kurban kestikten sonra kirlerini temizlesinler." (el-Hacc, 22/27) buyurmaktadır.

Başınızı ve sakalınızı hıtmî (sabun görevi yapan bir bitki) ile yıkamayın!

Çünkü hıtmî baştaki bit vesâireyi öldürür, Peygamber (s.a.v.)'in hacının niteliği olarak belirttiği saçın dağınıklığını giderir. Bu da yine kirliliğin giderilmesi türünden bir şeydir.

Tırnaklarınızı kesmeyin.

Çünkü bu da bedende oluşan şeyleri gidermektir. Kirlenmenin giderilmesi kabilindendir.

Telbiye getirme zamanları

Her namazın ardında, herhangi bir gurupla karşılaştığında, herhangi bir tepeye çıktığında, herhangi bir vadiye indiğinde ve seher vakitlerinde çok çok telbiye getir.

Peygamber (s.a.v.)'in sahabîlerinin bu durumlarda telbiye getirdikleri nakledilmiştir. İhramlının namazların peşinde telbiye getirmesi, ihramlı olmayanın hac günlerinde farz namazların peşinde tekbir getirmesi gibidir. Selamdan sonra tekbir getirildiği gibi telbiye de çekilecektir. Yine namaz kılan kişinin bir rükünden diğerine geçerken tekbir getirmesi gibi, ihramlı da bir durumdan diğerine geçerken telbiye getirecektir.

A'meş, Has'ame'den rivayet ediyor. Ashâb (r.a.), şu altı yerde telbiye getirilmesini müstehap olarak görüyorlardı: Farz namazların ardında, bineğine binip iyice yerleştiği anda, herhangi bir tepeye çıktığında, herhangi bir vadiye indiğinde, birbirleriyle karşılaşmalarında ve seher vakitlerinde.

Hacının Mekke'ye girişi

Mekke'ye geldiğinde gece veya gündüz girmen zarar vermez.

Çünkü bu, bir beldeye giriştir. Diğer beldelere girildiği gibi Mekke'ye de gece veya gündüz girilmesi eşittir. Ravîler, Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'ye giriş vakti konusunda birleşememişlerdir.

Câbir (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'in yatsı namazını Zî-Tuvâ'da kıldığını, biraz uyuduktan sonra Mekke'ye girip geceleyin tavaf ettiğini rivayet etmektedir. İbn Ömer (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'in Zî-Tuvâ'da gecelediğini, sabah olunca Mekke'ye girdiğini rivayet etmektedir.

Ömer (r.a.)'in, hacıların geceleyin Mekke'ye girmesini yasakladığı şeklindeki rivayet ise, insanların nereye konakladıklarını ve eşyalarını nereye koyduklarını görmeleri ve hırsızlıktan emin olmaları için şefkat göstermesinden dolayıdır. [4/9]

Rivayet edildiğine göre, Ömer (r.a.), Ramazanda umre yapmak için Mekke'ye gece girmiş, cemaatin teravih namazı kıldığını görmüş ve onlarla birlikte teravih namazı kılmıştı. Ayşe (r.a.), Hasan ve Hüseyin (r.a.) de Mekke'ye geceleyin giriyorlardı.

Hemen Mescid-i Haram'a git!

Mescid-i Haram'a giriş, Kâbe'yi görünce dua

Çünkü hac, Beytullah'ı ziyaret etme kastıdır. Beytullah ise Mescid-i Haram içindedir. Câbir (r.a.)'in rivayetine göre, Peygamber (s.a.v.), Mekke'ye girdiği zaman, hemen mescide gitmiş, Beytullah'ı görür görmez;

اَللّٰهُمَّ زِدْ بَيْتَكَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَبِرًّا وَمَهَابَةً

"Allahumme, Zid beyteke teşrîfen ve ta'zîmen ve tekrîmen ve birran ve mehâbeten" (Allahım beytinin şerefini, azametini, değerini, güzelliğini ve heybetini artır.)[26] diye dua etmiştir.

Muhammed (rh.a.) *Kitâb'ul-Asl*'da, hac makamlarında belirli duaların okunacağını anmamaktadır. Çünkü Muhammed (rh.a.); Duanın vaktinin belirlenmesi, kalpteki duyarlılığı giderir, demiştir. Dolayısıyla kalbin huşu duymasına daha elverişli olması için herkesin o anda gönlüne doğan ifadelerle dua etmesini müstehap görmüşlerdir. Eğer Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen duaların bereketinden istifade etmek isteniyorsa, bu da güzeldir.

İbn Ömer (r.a.) Beytullah'la karşı karşıya geldiği zaman; *"Bismillâhi, Vallahu ekber"* derdi. Atâ (rh.a.)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), Beytullah'a kavuştuğu zaman şöyle dua ederdi.

أَعُوذُ بِرَبِّ الْبَيْتِ مِنَ الدَّيْنِ وَالْفَقْرِ وَمِنْ ضِيقِ الصَّدْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ

"Euzü birabbil-beyt mineddeyni vel-fakri ve min dıykıs-sadri ve azâbil-kabr" (Borçluluk, fakirlik, gönül darlığı ve kabir azabından beytin rabbine sığınırım.)

Önce Hacerülesved'le başla ve onu istilam et, selamla!

Tavafa başlama

Câbir (r.a.)'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), tavafa Hacerülesved'i istilam ederek başlamıştır. Ömer (r.a.) Hacerülesved'i istilam edince; Ben Ebû'l-Kâsım (s.a.v.)'ı ayakları çıplak olarak seninle gördüm (sana değer verdiğini gördüm), demiştir.

---

[26] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/81; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III/181; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/183; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/73.

[27] Buhârî, Daavât 37; Müslim, Zikir 49; Ebû Dâvûd, Salât 153; Nesâî, Salât 64.

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.), Hacerülesved'i öpmüş, dudaklarını onun üzerine koymuş ve uzun süre ağlamıştı. Sonra yanında Ömer (r.a.)'i görünce;

يا عمر هنا تسكب العبرات

"Ey Ömer!.. Burada gözyaşı dökülür."[28] buyurmuştu.

Ömer (r.a.), halîfeliği sırasında Hacerülesved'in yanına geldi ve durdu. *"Ben biliyorum ki, Ey Hacerülesved sen yararı ve zararı dokunmayan bir taşsın. Resûlüllah (s.a.v.)'ın seni istilam ettiğini görmeseydim, ben de seni istilam etmezdim."* demiştir. Ömer (r.a.)'in bu sözü Ali (r.a.)'ye ulaşınca, Ali (r.a.);

Hacerülesved'in elbette yararı dokunacaktır." demiş, Ömer (r.a.);

-"Ey Resûlüllah'ın damadı!.. Bunun yararı nedir?" diye sormuştur. Ali (r.a.) şöyle cevap vermişti.

-*"Ben Resûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim.*

إنَّ اللهَ تَعالَى لمَّا اخذ الذُّرِّيَّةَ من ظهرِ آدَمَ عليْه السَّلامُ وقَرَرهُمْ بقَوْلِه ألستُ بربِّكُم قَالُوا : بلى . أودع بقرارهم الحجرَ فمنْ يستلمُ الْحجرِ فهُو يجدّدُ لعهد بذلك الإقرار ، والحجرُ يشهدُ لهُ يوم القيامة

"Allahu Teâlâ Âdem (a.s.)'in sulbünden zürriyetini alıp onlara;

- Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorup da ruhlar da:

-"Evet" dediklerinde; Allah onların bu ikrarını Hacerülesved'in içine koydu. Kim Hacerülesved'i istilam ederek bu ikrarı yenilerse, kıyamet günü Hacerülesved onun lehine tanıklık edecektir."[29]

Tavaf için Hacerülesved'in istilam edilmesi, namazlardaki iftitah tekbiri gibidir. Hacı da tavafına Hacerülesved'i istilam ile başlar.

Hacerülesvedi selamlama

Herhangi bir Müslümana eziyet etmeksizin gücün yetiyorsa bir boşluk bulursan, Hacerülesved'i istilam et (öp). İmkan bulamazsan karşısına geçip tekbîr ve tehlîl getir. Ona yönelerek selamla!

---

[28] İbn Mâce, Menâsik 27; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/212; Hâkim, *Müstedrek,* I/624; Beyhakî, *Şuabu'l-îman,* III/491.

[29] Hâkim, *Müstedrek,* I/628; Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/247; İbn Mâce, Menâsik 27; Tirmizî, Hacc 113.

Çünkü rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), Ömer (r.a.)'e;

إِنَّكَ رَجُلٌ أَيِّدٌ تُؤْذِي الضَّعِيفَ فَلَا تُزَاحِمِ النَّاسَ عَلَى الْحَجَرِ

"Sen güçlü kuvvetli bir adamsın. Güçsüzlere eziyet verebilirsin. İnsanları Hacerülesved'de sıkıştırma!"[30] buyurmuştu.

Hacerülesved'i selamlamak sünnettir. Müslümana eziyet etmekten kaçınmak ise farzdır. Sünneti yerine getirmek için bir Müslümana eziyet etmek uygun değildir. **[4/10]**

İhramlı, Hacerülesved'i öpebilirse öper. Yoksa eliyle dokunup elini öper. Bunu da yapamazsa Hacerülesved'e asa ve benzeri bir şeyi dokundurur, sonra bunu öper. Hadiste;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) طاف عَلَى رَاحِلَتِهِ ، واسْتَلَمَ الْأَرْكَانَ بِمِحْجَنِهِ

"Peygamber (s.a.v.), Kâbe'yi devesi üzerinde tavaf etmiş, Rükn-ü Yemânî ile Hacerülesved'i uzaktan asası ile istilam etmiştir."[31]

İhramlı bunlardan hiçbirini yapamazsa uzaktan Hacerülesved'e karşı yönelir, tekbîr ve tehlîl getirir, Allah'a hamd eder, Peygamber (s.a.v.)'e salât ve selam getirir. Bu, vâcip olmayan *müstehap* bir yönelmedir. Çünkü tavafta Beytullah'a yönelmek vâcip olsaydı, namazda kıbleye yönelmek gibi bütün turlarda vâcip olurdu. Ancak İbn Abbas (r.a.)'ın şu hadisine göre müstehaptır.

إِنَّ الْحَجَرَ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ يُبْصِرُ بِهِمَا ، وَلِسَانٌ يَنْطِقُ بِهِ فَيَشْهَدُ بِالْحَقِّ لِمَنْ اسْتَلَمَهُ أَوْ اسْتَقْبَلَهُ

"Hacerülesved kıyamet gününde gören iki gözü, konuşan dili olduğu durumda diriltilir. Kendisini istilam eden ya da karşıdan selamlayan kişilere hakkıyla tanıklık eder."[32]

Sonra Kâbe'yi soluna alarak kapı tarafından yedi tur tavaf et.

Tavafta dönüş yönü

Câbir (r.a.);

---

[30] Abdurrezzak, *Musannef,* V/36; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/171; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/28; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/80.

[31] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/237; Müslim, Hacc 254; Ebû Dâvûd, Menâsik 49; Nesâî, Menâsik 140.

[32] Dârimî, Menâsik 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/247; İbn Mâce, Menâsik 27; Tirmizî, Hacc 113.

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) أَخَذَ عَلَى يَمِينِهِ مِنْ بَابِ الْكَعْبَةِ فَطَافَ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ

"*Peygamber* (s.a.v.), *Kabe'yi sola alarak yedi tur (şavt) tavaf etti.*"[33] diye rivayet etmiştir. İbadetlerin miktarları ictihatla değil, tevkîf (Allah'tan veya Peygamberden bir emir) ile bilinir.

Remel ve İztıba

Hacerülesved'den başlanıp Hacerülesved'de sona eren ilk üç turda remel yapılır. Kendisinden sonra sa'y bulunan her tavafın ilk üç turunda remel yapmak sünnettir. Kendisinden sonra sa'y bulunmayan tavafta ise remel yapılmaz. *Remel;* ıztıba ile omuzların titretilmesidir. İhramlı savaşta iki saf arasında cesaretle yürüyüp meydan okuyan mücahid gibi yürürken omuzlarını sarsar. *Iztıba,* ridânın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip bunu diğer omuzun üzerine atmak demektir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir. Tavafta remel yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), remeli Müşriklere karşı kahramanlığı ortaya koymak için yapmıştır. Rivayete göre, Hudeybiye'den sonraki kaza umresinde müşrikler üç gün süreyle Peygamber (s.a.v.) için Kâbe'yi boşalttıkları zaman, Ebû Kubeys dağına çıkmışlardı. Resûlüllah (s.a.v.) ashâbıyla tavaf etmiş, müşriklerin birbirlerine;

-"*Yesrib (Medine) sıtması onları zayıf düşürmüş*" dediklerini duymuştur. Bunun üzerine sağ omuzunu açarak (ıztıba ile) remel yapmıştı. Ashâb (r.a.)'ına;

رَحِمَ اللهُ امْرَأً أَرَى مِنْ نَفْسِهِ قُوَّةً وَجَلَدًا

-"*Kendisinin kuvvetli ve yiğit olduğunu gösteren kişiye Allah rahmetle muamele eylesin.*"[34] buyurmuştu.

İbn Abbas (r.a.)'a göre remel, o gün yiğitliği ortaya koymak için yapılmış, şu anda ise bu anlam kalkmıştır. Dolayısıyla bugün remel yapmanın hiçbir anlamı yoktur.

Biz Hanefîlere göre remel yapmak, sünnettir. Câbir (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'in hadisine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) طَافَ يَوْمَ النَّحْرِ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَرَمَلَ فِي الثَّلَاثَةِ الْأَوَّلِ

"*Peygamber* (s.a.v.), *vedâ haccında bayramın birinci günü tavaf yaptığında ilk üç şavtta remel yapmıştı.*"[35] Halbuki vedâ haccı yılında Mekke'de Müşrik kalmamıştı.

---

[33] Müslim, Hacc 150; Tirmizî, Hacc 33; Nesâî, Menâsik 149.

[34] Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/314; İbn Mâce, Menâsik 29; İbn Hibbân, *Sahih,* IX/120.

Rivayet edildiğine göre Ömer (r.a.), tavafta remel yapmayı istediği zaman; "Niçin omuzlarımı silkerek yürüyeyim? Burada onu gösterecek kimse yok. Ancak ben Resûlüllah (s.a.v.)'ın böyle yaptığını gördüm. O'na uyarak remel yapıyorum." demiştir.

Remel konusunda söylenecek son söz, remelin asıl nedeninin İbn Abbas (r.a.)'ın andığı neden olduğu şeklindedir. Remel, bu nedenle sünnet sayılmıştır. Ama neden ortadan kalktıktan sonra da, nedeni Halîl (a.s.)'in şeytan taşlaması olan şeytan taşlama gibi, devam eden bir ibadet olmuştur. [4/11]

Biz Hanefîlere göre Remel, Hacerülesved'den Hacerülesved'e kadar yapılır.

Said b. Cübeyr (r.a.); Rükn-ü Yemânî ile Hacerülesved arasında remel yoktur. Remel, Hacerülesved'den Rükn-ü Yemânî'ye kadar yapılır, demiştir.

Bazı haberlerde rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) Hacerülesved'den Rüknü Yemânî'ye kadar remel yapıyordu. Çünkü Müşrikler o sırada kendisini görüyorlardı. Diğer tarafa döndüğü zaman, kendisiyle Müşrikler arasında Beytullah perde oluyor ve remel yapmıyordu. Said b. Cübeyr (r.a.) ve Atâ (rh.a.) bu görüşü benimsemiştir.

Fakat biz Hanefîler, Peygamber (s.a.v.) ilk üç turda Hacerülesved'den Hacerülesved'e kadar remel yapıyordu, şeklindeki Câbir ve İbn Ömer (r.a.) hadisini delil olarak alıyoruz.

Remel yaparken insanlar seni sıkıştırırsa bekle. Bir boşluk bulursan remel yap.

Çünkü tavafta kalabalık nedeniyle bu sünneti yerine getirmek imkansızlaştı. Cuma günü kalabalıkta sıkışan kişinin secde etme imkanı buluncaya kadar sabrettiği gibi, tavaf eden de sünneti yerine getirme imkanı olana kadar sabretsin. Diğer dört turu ağır ağır yürüyerek tamamla. Peygamber (s.a.v.)'in hac ibadeti şeklini rivayet edenler, bunda ittifak etmişlerdir.

Tavaftaki her turda Hacerülesved'i selamlama

Tavafında Hacerülesved'e her uğradığında herhangi bir Müslümana eziyet vermeden mümkünse Hacerülesved'i (öperek) istilam et. Bunu yapamazsan karşısına geç, tekbir ve tehlîl getirerek onu selamla.

Çünkü tavaf turları, namazın rekatları gibidir. Her rekata başlarken tekbirle başladığın gibi, her tura da Hacerülesved'i selamlayarak (istilamla) başlarsın. Tavafa istilamla başlayıp istilamla bitirirsen namazlarda olduğu gibi bu da senin için

---

[35] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/374; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/82.

yeterlidir. İntikal tekbirlerini terk etmek geçerliliğe engel değildir. Aynı şekilde her turun başlangıcında Hacerülesved'i istilamı terk etmenin de bir zararı yoktur. Tavafın başlangıcı ve tavafın sonu Hacerülesved'e istilam edilince bu ikisinin arasında da hükmen istilam eden kişi gibi olur.

Her turda tavafı hatîm'in gerisinde yap.

Tavafın Hatîm dışından yapılması

Hatîm, ihramlının kendisiyle Beytullah arasında kalan (Kâbe'nin kuzey tarafında Altınoluk altında, etrafı yarım duvarla çevrili) yerin adıdır. Bu yere, *Hatîm* ve *Hıcr* denir.

Hıcr şeklinde isimlendirilmesi, buranın Beytullah ile arada bir engel sayılması anlamından dolayıdır. Yani Beytullah ile tavaf eden arasında bir engeldir.

Buranın *Hatîm* diye isimlendirilmesi, Beytullah'tan kesilmiş, ayrılmış olmasından dolayıdır. *Hatîm* kelimesi, Maktûl anlamındaki Katîl kelimesi gibi, mef'ul anlamındaki feîl veznindedir. Bir başka görüşe göre Âlim anlamındaki Alîm kelimesi gibi, fâil anlamındaki feîl veznindedir. Bunun açıklaması bir hadiste şu şekilde gelmiştir.

مَنْ دَعا على من ظلمه فيه حضنه اللهُ تعالى

"Kim orada kendisine zulmeden kimseye beddua ederse, Allahu Teâlâ o zalimi kırar yok eder."[36]

Tavaf eden kimse bu aralığa girmemeli, Beytullah'ın dışından tavaf ettiği gibi Hatîm'in gerisinden tavaf etmelidir. Çünkü Hatîm, Beytullah'tandır.

Ayşe (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir. Ayşe (r.a.); Allah, Mekke'nin fethini Resûlüllah'a ihsan ederse Beytullah'ın içinde iki rekat namaz kılmak üzere adakta bulunmuştu. Peygamber (s.a.v.) de Ayşe'nin elinden tuttu. Onu Hatîm'e soktu ve;

[4/12]

صلي هنا فإنّ الحطيم من البيت لا أنّ قومك قصرت بهم النّفقة فأخرجوه من بيت ، ولولا حدثان عهد قومك بالجاهلية لنقضت بناء الكعبة ، ولطيّرت قواعد الخليل صلوات الله عليه ، ولادخلت الحطيم في البيت وألصقت العتبة بالأرض وجعلت لها بابين بابا شرقيًّا ، وبابا غربيًّا ، ولكن عشت إلى هذا لا فعلت ذلك

"Burada namaz kıl. Çünkü Hatîm, Beytullah'tandır. Ancak (Kabe tamir edildiğinde) kavminin parası eksik kaldığı için Hatîm'i Beytullah'ın dışında bıraktılar.

---

[36] Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII/159; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVI/299.

Kavmin cahiliyetten henüz daha yeni kurtulmuş olmasaydı Kabe'nin binasını yıkar, Halîl'in temellerini ortaya çıkarırdım. Hatîm'i Beytullah'a ilave eder. Kâbe kapısının eşiğini yere indirirdim. Kâbe'ye biri doğu kapısı, diğeri batı kapısı olmak üzere iki kapı yapardım. Eğer gelecek yıla kadar yaşarsam bunu mutlaka yapacağım"[37] buyurdu.

Ama Peygamber (s.a.v.) yaşamadı. Râşid halîfelerden hiçbiri de buna zaman ve imkan ayırmadı.

Nihayet Abdullah b. Zübeyr (r.a.) zamanı geldi. İbn Zübeyr (r.a.) bu konudaki hadisi işitmişti. Bu hadise göre hareket etti. İbrâhim (a.s.)'in temellerini buldu. Bir gurup sahâbenin huzurunda Beytullah'ı İbrâhim (a.s.)'in temelleri üzerine inşa etti. Hatîm'i Beytullah'a ilave etti. İbn Zübeyr (r.a.) öldürülünce Haccâc, Beytullah'ı (r.a.) İbn Zübeyr (r.a.)'in yaptığı şekliyle bırakmak istemedi. Kâbe'yi yıkıp cahiliyette olduğu şekliyle yeniden inşa etti.

Hatîm'in Beytullah'tan olduğu sabit olduğuna göre Allahu Teâlâ'nın,

﴿ وليطوفوا بالبيت العتيق ﴾

"Beytü'l-atîk'i tavaf etsinler. (el-Hacc, 22/29) emrine uyularak Beytullah'ın tavafı Hatîm'in dışından olmalıdır.

Ancak kişi namazda Hatîm'e yönelirse namazı câiz olmaz. Hatîm Beytullah'tan olsaydı namazı câiz olurdu, denemez. Çünkü Hatîm'in Beytullah'tan sayılması *haber-i vâhid*[38] ile sabit olmuştur. Kıbleye yönelmenin farz oluşu ise âyetle sabittir. Dolayısıyla bu husus haber-i vâhid ile sabit olan haberle kaldırılamaz. Kısaca hem namazda, hem de tavafta ihtiyatla hareket edilir. Çünkü haber-i vâhidle amel etmek vâciptir. Ama onunla kesin bilgi elde edilmez.

Sonra Makâm-ı İbrâhim'e git. Orada veya Mescid-i Haram'da uygun bir yerde iki rekat namaz (Tavaf Namazı) kıl.

Tavaf namazı

Câbir (r.a.)'in rivayetine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) لَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أَتَى الْمَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ

---

[37] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/102; Buhârî, Temennî 9; Müslim, Hacc 70; Nesâî, Hacc 125.

[38] **Haber-i Vâhid / خبر الواحد** : Mütevâtir ve meşhûr mertebesine ulaşmayan her devirde bir veya iki gibi sınırlı sayıdaki râvinin yine kendileri gibi sınırlı sayıda râviden rivayet ettikleri hadistir.

"Peygamber (s.a.v.)*, tavafını bitirdikten sonra Makâm-ı İbrâhim'e gitti ve iki rekat namaz kıldı."*[39]

Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, O (r.a.);

-Yâ Resûlellah! Makâm-ı İbrâhim'de namaz kılsanız! dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şu âyeti indirdi.

﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾

"Makâm-ı İbrâhim'i namaz kılma yeri edinin." (el-Bakara, 2/125)

Peygamber (s.a.v.) de, Makâm-ı İbrâhim'de iki rekat namaz kıldı.

Tavafı bitirdikten sonra bu iki rekat namazı kılmak vâciptir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

وَلْيُصَلِّ الطَّائِفُ لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ

"Tavaf eden kimse her yedi tur için iki rekat namaz kılsın"[40] buyurmuştur.

Buradaki emir vücub içindir.

Ömer (r.a.) iki rekat tavaf namazını unutmuştu. Mekke'den çıkarken bunu hatırlamış ve bu namazı Zî Tuvâ'da kılmıştı.

رَكْعَتَانِ مَكَانَ رَكْعَتَيْنِ

-*"Bu iki rekat, o iki rekatın yerinedir."*[41] demişti.

Muhammed (rh.a.)'in: **"...veya Mescid-i Haram'da uygun bir yerde kıl."** ifadesinden maksadı şudur. Makâm-ı İbrâhim'de çoğu zaman kalabalık bulunmaktadır. Tavaf namazı için sıkıntıya katlanmak uygun değildir. Mescid-i Haram'ın her tarafı namaz kılma yeridir. Bu nedenle tavaf eden kişi, tavaf namazını kolayına gelen yerde kılar.

Tavaftan sonra Hacerülesved'i selamlama

Tavaf namazını bitirince Hacerülesved'e dön ve istilam et. Eğer mümkün değilse, uzaktan Hacerülesved'in karşısına geç, tekbîr ve tehlîl getir.

---

[39] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/371; Tirmizî, Hacc 33; Nesâî, Menâsik 149; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/83.

[40] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/399; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* II/182; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/226.

[41] Abdurrezzak, *Musannef,* V/63; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/182; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/91.

Kendisinden sonra sa'y bulunan her tavafta tavaf namazından sonra Hacerülesved'e dönülüp istilam edilir. Kendisinden sonra sa'y bulunmayan tavafta tavaf namazından sonra Hacerülesved'e dönülüp istilam edilmez. Çünkü kendisinden sonra sa'y bulunmayan tavaf başlı başına bir ibadettir. İki rekat tavaf namazı kılınınca bu ibadet sona ermiş olur. Dolayısıyla tavafın başlangıcı olan Hacerülesved'i istilam etmeye dönmenin anlamı yoktur. Kendisinden sonra sa'y bulunan her tavafta tavafa Hacerülesved'i istilam etmekle başlandığı gibi sa'ye de Hacerülesved'i istilam etmekle başlanmalıdır. Bu nedenle sa'y edecek kimse sa'yden önce geri dönüp Hacerülesved'i istilam etmelidir.

Sa'y için Safâ'ya çıkış

Bundan sonra Safâ'ya çık.

Safâ'ya çıkarken hangi kapıdan isterse çıkabilir. Ancak Câbir (r.a.)'in rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.), Safâ'ya Benû Mahzûm kapısından çıkmıştı. Ama bu sünnet değildir. Peygamber (s.a.v.), Safâ'ya en yakın kapı olması nedeniyle Safâ'ya bu kapıdan çıkmıştır. Bu kapı, bugün "Safâ Kapısı" diye adlandırılan kapıdır.

[4/13]

Safâ'ya çıkınca sa'y etmeye önce Safâ'dan başlar.

Rivayet edildiğine göre, sahabîler (r.a.):

-Yâ Resûlellah! Hangisinden başlayalım? dediler. Peygamber (s.a.v.);

ابدءوا بما بدأ الله تعالى به

-*"Sa'y etmeye Allah'ın başladığı şeyle başlayın."*[42] buyurdu.

Peygamber (s.a.v.) bununla Allahu Teâlâ'nın,

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾

"Şüphesiz ki, Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır." (el-Bakara, 2/158) âyetine işaret ediyordu.

Safâ'da Allahu Teâlâ'ya hamd-ü senâ ederek, tekbîr, tehlîl ve telbiye getirerek, Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirerek ve Allahu Teâlâ'ya ihtiyacını sunup dua ederek kıbleye karşı ayakta dur.

Sa'ye başlama

---

[42] Müslim, Hacc 147; İbn Mâce, Menâsik 84; Ebû Dâvûd, Menâsik 57; Tirmizî, Hacc 38; Nesâî, Menâsik 163.

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) Safâ'ya çıktı. Beytullah'ı görünce ayakta Beytullah'a yönelerek dua etti. Câbir (r.a.)'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Safâ'ya çıkınca Beytullah'a doğru döndü ve şu duayı okudu.

لا إله إلّا اللهُ وحدَهُ لَا شريك لهُ لهُ الْمُلْكُ ولهُ الْحَمْدُ يحيى ويميتُ وهُوَ على كُلّ شيءٍ قديرٌ لا إله إلّا اللهُ وحدَهُ أنجزَ وَعدَهُ ونصر عَبْدهُ وهزَمَ الْأحزاب وَحدَهُ

"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh, lehül-mülkü ve lehül-hamdü yuhyî ve yumît ve huve alâ külli şey'in kadîr. Lâ ilâhe illallahu vahdehû enceze va'dehû ve nasara abdehû ve hezemel-ahzâbe vahdehû."Allah'tan başka ilah yoktur. Ancak O vardır. Tektir. Sözünü yerine getirdi. Kuluna yardım etti. Tek başına bütün orduları bozguna uğrattı."[43]

Ardından Bakara sûresinden 25 âyet kadar okudu. Sonra Safâ'dan indi. Merve'ye doğru yürümeye başladı. Safâ ile Merve'nin arasındaki vadiye gelince koştu. Öyle ki izarı ayaklarına dolandı. O sırada şöyle diyordu.

ربّ اغفر وارحم وتجاوز عمَّا تعْلَمْ إنّكَ أنْتَ الْأعزُّ الْأكْرَمُ

"Rabbi'ğfir verham ve tecâvez ammâ ta'lem, inneke entel-eazzü'l-ekrem (Ey Rabbim! Bağışla, rahmet eyle, bildiğin günahlarımdan vazgeç. Muhakkak ki sen en Azîz'sin ve pek cömertsin.)"[44]

Resûlüllah (s.a.v.) vadiden çıktığı zaman normal yürüyerek Merve'ye tırmandı. Böylece Safâ ile Merve arasında yedi defa gitti geldi. Safâ tepesine çıkış Beytullah'ın oradan gözle görülebilmesi içindir. Sa'y yapan kimse de sadece Beytullah'a yönelme amacını gerçekleştirmek için yeterli olan yüksekliğe çıkar. Bu sırada Beytullah'a yönelmeli, hamd-ü senâ, tekbîr, tehlîl ve Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirmelidir. Çünkü onun amacı Allahu Teâlâ'ya yalvarmaktır. Bundan dolayı Kur'an hatmettikten sonra veya diğer vesilelerle dua eden kişinin yaptığı gibi, senayı (Allah'a övgüyü) duasının başlangıcında yapar ve Peygamber (s.a.v.)'e salât ve selam getirir.

Hacerülesved'i selamlama sırasında duadan söz edilmediği halde, burada duadan söz edilmiştir. Çünkü tavaf ibadete başlama, Sa'y ise ibadeti bitirme

---

[43] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/311; Müslim, Hacc 147; İbn Mâce, Menâsik 84; Ebû Dâvûd, Menâsik 57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/6.

[44] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* VI/83; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, III/147; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/84.

durumudur. Burada tavafı bitirme sa'y ile olmaktadır. Dua ise, namaz konusunda olduğu gibi, ibadetin başında değil, ibadeti bitirme anında yapılır.

Sonra Safâ'dan Merve'ye doğru in. Normal bir şekilde yürü. Düzlüğe gelince koş. Düzlükten çıkınca normal olarak yürü. Merve'ye çıktığında Kâbe'ye yönelerek ayakta; Allahu Teâlâ'ya hamd-ü senâ tehlîl, tekbîr, telbiye ve Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirirsin. Sonra Allah'a ihtiyacını sunup dua edersin.

Safâ ile Merve arasındaki vadide koşmanın aslı konusunda bazı rivayetler vardır. Denilmiştir ki sa'y, İsmail (a.s.)'in annesi Hacer'den kalmıştır. Hacer, bir o tepeye bir bu tepeye çıkıp çevrede su ararken, düzlüğe gelince kendisiyle çocuğu arasında tepe engel olup çocuğunu göremiyor ve karşı tepeye doğru koşuyordu. Nihayet tepeye çıkıp şefkatinden dolayı çocuğuna bakıyordu. Sa'y bu nedenle sünnet olmuştur. [4/14]

Daha doğru olan görüş, Peygamber (s.a.v.)'in hac ibadetinde Safâ ile Merve arasında bunu yaptığını ve bütün sahabîlerine (r.a.) de yapmalarını emrettiğini söylemektir. Biz de O'na uyarak bu şekilde yaparız. Bunun ve tavaf ile sa'yin yedi tur olarak takdir edilmesinin anlamını araştırmakla da uğraşmayız.

Safâ ile Merve arasında Safâ'dan başlamak ve Merve'de bitirmek ve her turda aradaki vadide (iki yeşil ışık arasında) koşmak üzere Safâ-Merve arasında bu şekilde yedi defa sa'y et.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâb'ul-Asl*'ında söylediğinin açık anlamına göre Safâ'dan Merve'ye gidişi bir tur, Merve'den Safâ'ya dönüşü ise ikinci bir turdur. **"Safâ'dan başlamak ve Merve'de bitirmek üzere..."** sözüyle buna işaret edilmektedir.

Tahâvî (rh.a.) ise; Safâ ile Merve arasında Safâ'dan Safâ'ya yedi tur döner, demektedir. Merve'den Safâ'ya dönüşü dikkate almamakta ve bunu ikinci bir tur saymamaktadır.

Daha doğru olan görüş, *Kitâb'ul-Asl*'da söylenendir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in hac fiillerini rivayet edenler, O'nun Safâ ile Merve arasında yedi tur yaptığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Halbuki Tahâvî (rh.a.)'nin söylediğine göre sa'y, ondört tur olmaktadır.

Sonra Mekke'de ihramlı olarak ikâmet edersin. Orada hiçbir şeyi helal saymazsın.

Çünkü bu kimse, hac için (ifrad haccı için) ihrama girmiştir. Hac fiillerini yerine getirmedikçe ihramdan çıkamaz.

Tavaf namazı

Her ne zaman istersen Beytullah'ı tavaf edersin. Her yedi turdan sonra iki rekat -tavaf namazı- kılarsın.

Çünkü Beytullah'ı tavaf etmek namaza benzemektedir. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki:

اَلطَّوافُ بِالْبَيتِ صَلاَةٌ إِلَّا أَنَّ اللهَ تَعالَى أَحَلَّ فِيهِ الْمَنطِقَ فَمَن نَطَقَ فَلا يَنطِقْ إِلَّا بِخَيرٍ

"Beytullah'ı tavaf, namaz hükmündedir. Ancak Allahu Teâlâ tavafta konuşmayı helal saymıştır. Kim tavafta konuşursa sadece hayır konuşsun."[45]

Sa'yin sayısı

Namaz, işlenen en hayırlı ibadettir. İsteyen az, isteyen çok nâfile namaz kılar. Tavaf da böyledir. Fakat ihramlı bu süre zarfında, diğer tavaflardan sonra sa'y yapmaz. Çünkü bir defa sa'y etmek haccın vâciplerindendir. İhramlı da bunu yerine getirmiştir. Bundan sonra sa'y edecek olursa nâfile olarak sa'y etmiş olur. Nâfile sa'y ise meşrû değildir.

Terviye günü yapılacak şeyler

Hacılarla birlikte Terviye Günü (Zülhicce'nin sekizinci günü) Mina'ya gidersin. Arefe gecesi Mina'da gecelersin. Arefe günü sabah namazını Mina'da kılarsın.

Câbir ve İbn Ömer (r.a.)'in rivayetine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) صَلَّى الْفَجرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ بِمَكَّةَ فَلَمَّا طَلَعَتْ الشَّمْسُ رَاحَ إِلَى مِنًى فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ ، ثُمَّ رَاحَ إِلَى عَرَفَاتٍ

"Peygamber (s.a.v.) terviye günü sabah namazını Mekke'de kıldı. Güneş doğduktan sonra Mina'ya gitti. O gün öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları ile Arefe günü sabah namazını Mina'da kıldı. Sonra da Arafat'a gitti."[46]

Arafat'a çıkış

Sonra sabahleyin Arafat'a gidersin.

İbn Ömer (r.a.)'in hadisine göre; Cebrâil (a.s.), terviye günü İbrâhim (a.s.)'e geldi, O'na Mina'ya gitmesini, orada gecelemesini emretti. Sonra da onunla beraber Arafat'a çıktı.

---

[45] Tirmizî, Hacc 12; Nesâî, Menâsik 136; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/143; Hâkim, *Müstedrek*, II/293.

[46] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/336; İbn Mâce, Menâsik 84; Ebû Dâvûd, Menâsik 57; Tirmizî, Hacc 50; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/253.

Hacılarla birlikte Arafat'ta konaklarsın.

Sözü edilen kişi, hacılardan biridir. O, hacıların konakladığı yerde konaklayacaktır. Bundan maksat, hacının yoldan geçenlere darlık vermemesi, kendisinin de rahatsız olmaması için, yol üzerine konaklamamasıdır.

Öğle ve ikindiyi imamla beraber kılarsan bu güzeldir.

Arafat'ta öğle ve ikindinin birleştirilmesi

Kısaca Arefe günü güneş batıya yönelince, imam insanlara Arafat'ta öğle ve ikindi namazını, öğle vaktinde kıldırır. Câbir (r.a.) hadisinde Resûlüllah (s.a.v.)'ın Arefe günü güneş batıya yönelince, öğle ve ikindi namazını cemaate bir ezan ve iki kâmetle kıldırdığını rivayet etmektedir.

[4/15]

Abdülmelik b. Mervân, Haccâc'a hac fiillerinin hiçbir meselesinde İbn Ömer (r.a.)'e aykırı davranmamasını yazmıştı. Arefe günü güneş batıya yönelince İbn Ömer (r.a.), Haccâc'ın çadırına geldi.

-Bu adam nerede? dedi. Haccâc çadırın kapısına çıktı. İbn Ömer (r.a.);

-Eğer sünnete uymak istiyorsan bu saat sünnet olan saattir, dedi. Haccâc;

-Gusledinceye kadar beni bekle, dedi. İbn Ömer (r.a.), Haccâc'ı bekledi. Haccâc gusletti ve namaz kılınan yere gitti.

Arafat'ta bu vakitte gusletmek sünnettir. İhrama girme zamanında, Bayram namazları ve Cuma namazında da böyledir. Abdestle yetinirse bu da yeterlidir. Guslederse daha faziletlidir.

Sonra Cuma ve Bayram namazlarında olduğu gibi, imam namazdan önce iki hutbe okur. İki hutbe arasında biraz oturur. Peygamber (s.a.v.) bu şekilde yapmıştır. Bunun böyle olması, amacın insanlara hac fiillerini ve hac fiillerinden olan Arefe günü iki namazı birleştirmeyi öğretmek olmasıdır. İnsanlara bunları öğretmek için de önce hutbe okunur. Çünkü cemaat, namazı bitirdikten sonra vakfe yerlerine dağılırlar. Hutbeyi dinlemek için toplanamazlar.

Zâhirü'r-rivâye'ye[47] göre, imam minbere çıkıp oturunca, Cuma'da olduğu gibi müezzin ezan okur. Ebû Yusuf (rh.a.)'un rivayetine göre ezanı imamın çıkışından önce okur. Çünkü bu ezan diğer günlerdeki ezan gibi öğle namazını yerine getirmek içindir. Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüdür. Hutbeyi bitirince müezzin kâmet getirir. İmam yolcu ise, öğle namazını iki rekat olarak kıldırır. Öğle namazından sonra müezzin ikinci defa kâmet getirir. İmam cemaate iki namaz arasında nâfile kılmaksızın, ikindi namazını kıldırır. Câbir b. Abdullah (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'in hacda böyle yaptıklarını rivayet etmiştir.

İkindi namazının vaktinden önce kılınmasının nedeni, asıl amaç olan vakfeye (Arafat'ta duaya) ulaşmak ve vakfeyi kesintiye uğratmamaktır. Bu amacın gerçekleşmesi için, iki namaz arasında nâfile namazla öncelikle uğraşılmaz. İkindi namazı için müezzin kâmeti tekrar eder. Çünkü ikindi namazı normal vaktinden önce kılınmaktadır. Cemaate bu durumu bildirmek için kâmet tekrar getirilir. Eğer iki namaz arasında nâfile namazla uğraşılırsa, ikindinin ezanı tekrar okunur. Ancak İbn Semaa'nın Muhammed (rh.a.)'den rivayetine göre, Muhammed (rh.a.); İkindi namazı öğle vakti içinde kılındığı sürece ikindinin ezanı tekrar okunmaz, demiştir. Zâhiru'r-rivâye'ye göre, iki namaz arasında nâfile ile veya başka bir işle uğraşmak, birinci ezanın namazdan az önce okunması özelliğini kaldırır. Bu durumda ikindi namazı için ikinci bir ezan okunur.

İhramlı, imamla beraber öğle ve ikindinin birlikte kılınmasına (cem-i takdîmine) erişemez de namazları yalnız başına kılmak isterse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, her namazı vaktinde kılar. Ebû Yusuf, Muhammed ve Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre imamla beraber kılındığı gibi namazları birleştirerek kılar.

Muhammed (rh.a.) *Kitâb'ul-Asl*'ında diyor ki; Bu fetva bize Ayşe ve İbn Ömer (r.a.)'den ulaşmıştır. Nedenini de şu şekilde açıklamıştır. İkindi namazı vakit kazanmak için öne alınmıştır. Bu sözün anlamı şudur. Öğle ve ikindi namazlarının birleştirilmesi sadece vakfe süresinin uzatılmasına ihtiyaç duyulduğu için câiz olur.

---

[47] **Zâhiru'r-rivâye / ظاهر الرواية :** Hanefî mezhebinde mezhep temsilcilerinden sahih rivâyet ile mütevâtir veya meşhûr tarzda nakledilen meselelerdir. Özellikle mezhebin üç imamından (Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî) rivâyetler için kullanılır. İmâm Muhammed'in kitaplarından "*Kütüb-ü Sitte*" denilen; *Mebsût*, *Ziyâdât*, *Câmi-i sağîr*, *Câmi-i kebîr*, *Siyer-i sağîr*, *Siyer-i kebîr* adlı altı eser Muhammed eş-Şeybânî'den güvenilir rivayetlerle mütevâtir veya meşhûr olarak nakledilmiş olduğundan bu kitaplara "*Kütüb-i Zâhir-i Rivâyet*" denilmiş ve bunlardaki meselelere de "Zâhir-i rivâyet" denmiştir. Dolayısıyla Zâhir-i rivâyet: İmâm Muhammed'in kütüb-i sitte'sinde bulunan meselelerdir. Bu kitaplara "Usûl" de denmektedir.

Çünkü vakfe yeri iniş ve çıkış olup burada safların düzgün tutulması mümkün değildir. Dolayısıyla vakfe yerinden ayrılmaya ve dolayısıyla ikindi namazı için tekrar toplanmaya ihtiyaç duyulur. Bu durumda ise vakfe kesintiye uğrar. Vakfenin güneş batışına kadar devam etmesi ise vâciptir. Buna ihtiyaç duyulması nedeniyle iki namazı birleştirmek câiz olmuştur. Namazı yalnız kılanla imamla birlikte kılan kimse bu hususta aynıdır. Arafat'taki namazları birleştirmeyle, Müzdelife'deki ikinci birleştirmeyi kıyas et. Çünkü Müzdelife'deki birleştirmede imamın bulunması ittifakla koşul değildir. İmamın koşul olmaması konusunda bu hac fiili, diğer hac fiillerine kıyas edilmiştir. [4/16]

Ebû Hanîfe (rh.a.) Allahu Teâlâ'nın;

﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾

"Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (en-Nisâ, 4/103) âyetini delil olarak almıştır. Yani vakte bağlı farz demektir. Namazda vaktin gözetilmesi kesin delille farzdır. Dolayısıyla vakte riâyet etmenin terk edilmesi de ancak kesin bir delille câiz olabilir. Bu konu, hakkında delil bulunan bir konudur. Bu konudaki delil; Peygamber (s.a.v.)'in ve ondan sonra halîfelerin bu iki namazı birleştirdiği şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla, ancak bu şekilde birleştirme câiz olabilir. Sanki bunun anlamı, bu birleştirmenin yer ve zamana özgü olmasıdır. Bu gibi bir ibadet, yer ve zamana özgü olması nedeniyle, Cuma namazında iki rekat yerine hutbe okumak gibi, imamsız câiz olmaz. Yer ve zamana özgü olunca imam bu konuda koşul konulmuştur. Cem-i te'hîr (sonraya alınan birleştirme) ise bundan farklıdır. Çünkü o, akşam namazının yatsı vaktinde yerine getirilmesidir. Bu ise bir yer ve zamana özgü değildir.

Öne alınan birleştirmeye (cem-i takdîme) gelince bu, ikindi namazını vaktinden önce kılmak demektir. Bu ise ancak bu yer ve bu zamanda câiz olabilir. Ayrıca kesinlikle kabul edildiğine göre, cem-i takdîm vakfe içindir. Birleştirmeye ihtiyaç duyulması cemaat içindir. Yalnız kılan için değildir. Yalnız başına namaz kılan kimse, vakfe yaptığı yerde ikindi namazını asıl vaktinde kılabilir. Çünkü namaz kılan kimse vakfede sayılır. Dolayısıyla namazla uğraşmasıyla vakfesi kesintiye uğramaz. Namazı cemaatle yerine getirdikleri zaman safları düzgün tutmak için vakfe yerinden ayrılmaya ihtiyaç duyarlar. Ayrıca toplanmaları onlara sıkıntı olur. Çünkü cemaat, öğle namazından sonra vakfe yerinde dağılacaktır. Cemaatten her biri, Azîz ve Celîl olan Rabbine yalvaracağı sakin bir yer seçecektir. Bu ise namazı yalnız başına kılan kimse hakkında söz konusu değildir. Çünkü o, ikindi namazını asıl vaktinde yalnız başına bulunduğu yerde kılabilir. Ayşe ve İbn

Ömer (r.a.)'in hadisi, halîfe demek olan en büyük imam hakkındadır, denebilir. Bu da koşul değildir. Sonra İbn Mes'ûd (r.a.)'un; Yalnız başına namaz kılan kimse her namazı asıl vaktinde kılar, şeklindeki görüşüne aykırıdır.

İmamla beraber öğle namazına yetişemez de ikindi namazına yetişirse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre namazları yine birleştirmez.

Züfer (rh.a.)'e göre bu iki namazı birleştirir. Çünkü değişiklik sadece ikindi namazında meydana gelmiştir. Çünkü ikindi namazı asıl vaktinden önce kılınmaktadır. Değişikliğin meydana gelmesi için imamın koşul koyulması sadece değişikliğin meydana geldiği konuya aittir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün açıklaması şudur. Bugün ikindi namazı öğleye tâbî gibidir. Çünkü bu iki namaz, aynı vakitte kılınan namazlardır. Bunlardan ikincisi birincisinden sonra gelmektedir. Dolayısıyla yatsı ile vitir namazı gibidirler. Vitir namazı yatsıya tâbî olduğu gibi, burada ikindi namazı öğle namazına tâbîdir. Tâbî olan namazda imam koşul olunca da asıl namazda da imam öncelikle koşul olur. İkindinin öğleye tâbî olmasının delili ise şudur. İkindi namazı, o gün ancak öğle namazının kılınması geçerli olduktan sonra câizdir. Öyle ki, Bulutlu bir günde bir cemaatin öğle namazını zevalden (güneşin batıya kaymasından) önce, ikindi namazını da zevalden sonra kıldıkları ortaya çıksa, cemaatin bu iki namazı da tekrar kılmaları gerekir.

Aynı şekilde bu iki namaz arasında abdest yenilense, sonra da öğle namazının abdestsiz kılındığı ortaya çıksa, bu iki namazın tekrar kılınması gerekir. Halbuki diğer günlerde bu durumda namaz yeniden kılınmaz.

[4/17] Buna göre hac niyetiyle ihrama girmiş olmak da bu iki namazı yerine getirmek için koşuldur. Hatta ihramsız kişi öğle namazını imamla birlikte kılar, sonra da hac niyetiyle ihrama girer, ikindi namazını kılarsa; ayrıca umre niyetiyle ihrama giren kimse öğle namazını imamla birlikte kılar, sonra hacca niyet eder ve ikindi namazını da onunla birlikte kılarsa, ikindi namazı ancak asıl vaktinde câiz olabilir. Züfer (rh.a.)'e göre ise bu yeterlidir.

İki rivayetten birinde bu cem-i takdîm (öne alınan birleştirme) için, ihramlının güneşin zevalinden önce hacca niyet etmiş olması koşuldur. Çünkü güneşin zeval bulması ile birlikte cem-i takdîm vakti girer. Cem-i takdîm ise hacca niyet eden kimseye özgüdür. Dolayısıyla hac ihramına zevalden (güneşin batıya yönelmesinden) önce niyet etmesi koşuldur.

Diğer rivayette ise zevalden sonra hac niyetiyle ihrama girmişse bu iki namazı birleştirebilir. Çünkü hac ihramının koşul olması vakit için değil, namaz içindir.

İkindi namazını kıldığı zaman vakfe yerine gider ve orada vakfe yapar.

Arafat'ta vakfe

Allah'a hamd-ü senâ eder. Tehlîl ve tekbîr getirir. Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirir. Telbiye çeker. Allahu Teâlâ'ya ihtiyacını sunarak dua eder. Kısaca, vakfe yerinde dilediği yerde vakfe yapar. En iyisi imamın yakınında vakfe yapmasıdır. İmam insanlara ihtiyaç duydukları hususları öğretir ve dua eder. Kim imama daha yakın ise dinlemeye ve duasına âmin demeye daha yakın olur. Dolayısıyla bu durum daha iyi olmaktadır.

Vakfede kıbleye yönelerek dilerse ayakta dilerse binek üzerinde vakfe yapmalıdır.

Câbir (r.a.)'in hadisinde belirttiğine göre Peygamber (s.a.v.); devesi üzerinde vakfe yapmış ve devenin boynunu mihrap tarafına çevirmiş, deve üzerinde kıbleye yöneldiği durumda dua ederek vakfe yapmıştı. Hadiste buyuruluyor ki;

خَيْرُ الْمَواقِفِ ما اسْتُقْبِلَتْ بِهِ الْقِبْلَةُ

"Duruşların en hayırlısı kıbleye yönelinendir."[48]

Vakfe için imamdan uzakta başka bir yer seçerse caizdir.

Çünkü Atâ (r.a.)'nın hadisinde Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَرَفَةُ كُلُّها مَوْقِفٌ وَفِجاجُ مَكَّةَ كُلُّها مَنْحَرٌ

"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Mekke vadilerinin tamamı kurban kesme yeridir."[49]

Hişam b. Urve'nin babasından, onun da Ayşe (r.a.)'den rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

عَرَفَةُ كُلُّها مَوْقِفٌ وارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّها مَوْقِفٌ وارْتَفِعُوا عَنْ وَادِي مُحَسِّرٍ

---

[48] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* V/265; Hâkim, *Müstedrek*, IV/300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/272.

[49] Dârimî, Menâsik 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/326; İbn Mâce, Menâsik 73; Ebû Dâvûd, Menâsik 5.

"Arafat'ın tamamı vakfe yapılacak yerdir. Ancak Urane Vadisi'nden uzak durun. Müzdelife'nin tamamı vakfe yapılacak yerdir. Ancak Muhassir Vadisi'nden uzak durun."[50]

Vakfe duası

Vakfe esnasında dua eder.

Ali (r.a.); Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir.

أَفْضَلُ دُعائِي وَدُعاءِ الأنبياء قَبْلِي بعرفت لا إله إلّا الله وحده لا شريك له لهُ الْمُلْكُ وله نحمدُ وهو على كُلّ شيء قديرٌ اللّهُمّ اجعلْ لي في قلبي نورا ، وفي سمعي نورًا وفي بصري نورا ، اللّهُمّ اشرحْ لي صدْري ، ويسّر لي أمْري

"Arafat'ta benim ve benden önceki peygamberlerin en faziletli duası şudur. Lâilâhe illallahû Vahdehû lâ şerîke leh lehül mülkü velehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in Kadîr. (Allahım!. Kalbime nur ver, kulağıma nur ver, gözüme nur ver. Allahım! Gönlüme genişlik ver. İşimi kolaylaştır....")[51]

Daha önce açıkladığımız gibi dualardan dilediğini seçer. Peygamber (s.a.v.), burada ümmeti için ısrarlı bir şekilde dua etmiş, kan ve kul haklarının affedilmesi dışında, duası kabul edilmişti.

Biz Hanefîlere göre vakfe yerinde telbiye getirilir.

Mâlik (rh.a.) ise şöyle diyor. Hacı Arafat'ta vakfeye durunca telbiyeyi (Lebbeyk demeyi) keser. Çünkü hacının Allah'ın davetine uyduğunu diliyle söylemesi Arafat'a gelinceye kadardır. Şu anda ise Arafat'a gelmiş bulunmaktadır. Haccın en önemli rüknü de Arafat'ta vakfe yapmaktır. Peygamberimiz (s.a.v.);

[4/18]

الحجُّ عرفةُ

"Hac Arafat'ta bulunmaktır."[52] buyurmuştur.

Fakat biz Hanefîler, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un şu hadisini delil olarak alıyoruz. İbn Mes'ûd (r.a.) Arefe günü akşamı telbiye getirmiştir. Bir adam ona;

-Ey şeyh!. Burası telbiye yeri değildir, demişti; İbn Mes'ûd (r.a.) ise;

---

[50] *Muvatta*, Hacc 53; Tirmizî, Hacc 54; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/119; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/115.

[51] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/382.

[52] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/309; İbn Mâce, Menâsik 57; Tirmizî, Hacc 57; Nesâî, Menâsik 203; Hâkim, *Müstedrek*, I/635.

أَجَهِلَ النَّاسُ أَمْ طَالَ بِهِمْ الْعَهْدُ لَبَّيْكَ عَدد التُّرَابِ لَبَّيْكَ حَجَجْت مَعَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) فَمَا زَالَ يُلَبِّي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ

-"*İnsanlar mı bilmiyor, yoksa aradan çok zaman mı geçti? "Lebbeyk", toprak zerreleri sayısınca "Lebbeyk". Ben Resûlüllah* (s.a.v.) *ile birlikte haccettim. O* (s.a.v.), *Cemre-i Akabe'ye (Büyük Şeytana) taş atıncaya kadar telbiye getirmeye devam ediyordu.*"[53] dedi. Hac ibadetinde telbiye, namazlardaki tekbir gibidir. Namazın sonuna kadar tekbir getirildiği gibi, aynı şekilde ihramdan çıkma vaktine kadar, Cemre-i Akabe'yi taşlama zamanına kadar telbiye getirilir.

Güneş battığı zaman ağır ağır (Müzdelife'ye) yürür.

Arafat'tan ayrılma

Peygamber (s.a.v.)'in hac ibadetini rivayet edenler, O'nun Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra güneş batınca Arafat'tan hareket ettiğinde ittifak etmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) Arefe günü akşamı bir hitâbede bulunmuş ve şöyle buyurmuştu.

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ وَالْأَوْثَانِ يَدْفَعُونَ مِنْ عَرَفَةَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ إِذَا تَعَمَّمَتْ بِهَا رُءُوسُ الْجِبَالِ كَعَمَائِمِ الرِّجَالِ فِي وُجُوهِهِمْ ، وَإِنَّ هَدْيَنَا لَيْسَ كَهَدْيِهِمْ فَادْفَعُوا بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

"Ey insanlar!. Câhiliyet ehli ve putperestler, sarıkların erkeklerin başlarını kapladığı gibi güneşin dağların başlarını kapladığı anda, güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılıyorlardı. Bizim yolumuz onların yolu gibi değildir. Siz, Arafat'tan güneş battıktan sonra ayrılın."[54]

Peygamber (s.a.v.) müşriklere aykırılığı göstermek için bu şekilde hareket etmiş ve böyle davranılmasını emretmişti. Hiçbir kimsenin O (s.a.v.)'na aykırı davranmaya hakkı yoktur. Ancak kalabalıktan korkar da, güneş batmadan önce Arafat sınırından çıkmamak koşuluyla, imamdan önce yola çıkarsa bunda bir sakınca yoktur. Aynı şekilde kalabalıktan korktuğu için güneş battıktan sonra ve imamın hacılarla beraber gitmesinden sonra Arafat'ta biraz beklerse bu bekleme süresini uzatmamak koşuluyla bunda da bir sakınca yoktur. Çünkü Ayşe (r.a.), imamın

---

[53] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/375; Buhârî, Hacc 22; Müslim, Hacc 45; İbn Mâce, Menâsik 69; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/121.

[54] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/387; Hâkim, *Müstedrek*, II/304; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX/24; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/125.

Arafat'tan ayrılmasından sonra bir içecek istemiş, bununla iftar etmiş, sonra Arafat'tan ayrılmıştı.

Müzdelife'ye giderken yolda vakarla ağır ağır yürür.

Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

أَيُّهَا النَّاسُ لَيْسَ الْبِرُّ فِي إِيجَافِ الْخَيْلِ ، وَلَا فِي إِيضَاعِ الْإِبِلِ ، عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ

"Ey insanlar! Atı kamçılamak, deveyi koşturmak iyilik değildir. Sükûnet ve ağırbaşlılık içinde olmalısınız."[55]

Câbir (r.a.) diyor ki; Peygamber (s.a.v.), devesiyle yolda ağır ağır gidiyordu. Nihayet düz vadiye gelince devesini hızlandırdı. O sırada şu şiiri okuyordu: [56]

Sana koşuyor süratli bir şekilde,

Ayrılarak önceki dini olan Hıristiyanlıktan,

Vazgeçerek karnındaki yavrusundan.

Bazı kimseler bu vadide hızlı gitmenin sünnet olduğunu iddia etmişlerdir. Biz bu görüşte değiliz. Bunun açıklaması şöyledir. Bu vadide Peygamber (s.a.v.)'in devesi yorulmuştu. Peygamber (s.a.v.) de deveyi hızlandırdı. Bunun üzerine deve de hayvanların âdeti olduğu üzere hızlandı. Yoksa Peygamber (s.a.v.)'in amacı deveyi koşturmak değildi.

Müzdelife'ye gelinceye kadar yolda akşam namazını kılmaz.

Rivayet edildiğine göre, Üsâme b. Zeyd (r.a.) yolda, Müzdelife'ye kadar Peygamber (s.a.v.)'in devesinde onun arkasında idi. Üsâme yolda giderken;

-Namaz yâ Resûlellah? deyince, Peygamberimiz (s.a.v.);

الصَّلَاةُ أَمَامَكَ

-*"Namaz önünde, ileride."*[57] buyurdu.

Peygamber (s.a.v.)'in bu ifade ile kastettiği; ya namaz vakti daha sonradır, yahut namaz kılınacak yer ileride gelecektir, demekti.

[4/19]

---

[55] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/277; Ebû Dâvûd, Menâsik 64; Nesâî, Menâsik 203; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/265; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* V/119.

[56] إِلَيْكَ تَغْدُو قَلِقًا وَضِينُهَا مُفَارِقًا دِينَ النَّصَارَى دِينُهَا مُعْتَرِضًا فِي بَطْنِهَا جَنِينُهَا

[57] Buhârî, Hacc 92; Müslim, Hacc 45; İbn Mâce, Menâsik 59; Ebû Dâvûd, Menâsik 64; Nesâî, Menâsik 206.

Peygamber (s.a.v.), Müzdelife'ye gelinceye kadar namaz kılmamıştır. Bu, Müzdelife'ye gelinceye kadar namazla uğraşılmayacağına açık bir delildir.

Müzdelife'de konaklama

Müzdelife'ye geldiği zaman insanlarla beraber orada konaklar.

Yoldan geçenlere darlık vermemesi ve kendisinin de rahatsız olmaması için yolda değil, yolun sağında veya solunda konaklar.

Akşam ve yatsı namazlarının birlikte kılınması

Akşam ve yatsı namazını bir ezan ve bir kâmetle kılar.

Züfer (rh.a.), bir ezan ve iki kâmetle kılar, demiştir. İbn Ömer (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'den bu şekilde rivayet etmiştir.

Câbir (r.a.) ise, Peygamber (s.a.v.)'in akşam ve yatsı namazlarını bir ezan ve bir kâmetle birleştirdiğini rivayet etmiştir. İbn Ömer (r.a.)'in hadisiyle anlatılmak istenen de budur. Ancak İbn Ömer (r.a.), ezana kâmet adını vermiştir. Çünkü ezan ve kâmet birbirinin yerine kullanılmaktadır. Nitekim Peygamber (s.a.v.) bir hadiste;

بين كل أذانين صلاة لمن شاء

"Her iki ezan arasında dileyen kimse namaz kılabilir."[58] buyurmaktadır.

O (s.a.v.), *"Her iki ezan"* ifadesiyle ezan ve kâmeti anlatmak istemiştir. Ayrıca Müzdelife'de yatsı namazı normal vaktinde yerine getirilmektedir. Dolayısıyla yatsı için ayrıca kâmet getirilmesine ihtiyaç yoktur. Arafat'taki ikindi namazı ise bundan farklıdır. Çünkü o, vaktinden önce kılınmaktadır.

Peygamber (s.a.v.)'in tek kâmet emri doğru ise bunun yorumu şu şekildedir. İki namaz arasında nâfileyle ya da bir başka işle uğraşmıştır. Biz Hanefîlere göre böyle bir yerde kâmeti yatsı namazı için getirmiştir. İbn Ömer (r.a.)'in rivayetlerinden birinde belirtildiğine göre, İbn Ömer (r.a.), akşam namazından sonra yatsı namazını kılmış, yatsı için bir kâmet getirmişti.

Müzdelife'de geceleme

Sonra Müzdelife'de geceler. Fecir vakti olunca sabah namazını alaca karanlıkta kılar.

Câbir (r.a.)'in rivayeti bu şekildedir. Buna göre, Peygamber (s.a.v.) Müzdelife'de yatsı namazını kılınca yere bir örtü serilmiş ve onun üzerinde gecelemişti. Sabah olunca da sabah namazını kılmıştı. İbn Mes'ûd (r.a.);

---

[58] Buhârî, Ezan, 14; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn 304; İbn Mâce, İkâmetü's-salât 110; Ebû Dâvûd, Salât 300; Tirmizî, Salât 136; Nesâî, Ezan 39.

ما رأيت رسول الله (ﷺ) صلّى صلاةً قبل ميقاتها إلّا صلاة الفجر صبيحة الجمع فإنه صلّاها يومئذٍ بغلس

"Peygamber (s.a.v.)*'in hiçbir namazı vaktinden önce kıldığını görmedim. Ancak Hacda bayram sabahı, sabah namazı ayrı. Bu namazı, o gün alaca karanlıkta kılmıştı."*[59] demiştir.

Çünkü sabah namazını geciktirmek diğer yerlerde daha iyi ise de, namazdan sonra vakfe yapma zorunluluğu olduğu için, Müzdelife'de alaca karanlıkta kılmak daha iyidir. Sabah namazını ortalık aydınlanıncaya kadar geciktirmek vakfeyi geciktirmek demektir. Vakfe yapma zorunluluğundan dolayı, ikindi namazını vaktinden önce kılmak câiz olduğuna göre, sabah namazını alaca karanlıkta kılmak önceliklidir.

Müzdelife vakfesi

Sonra Allah'a hamd-ü senâ, tehlîl, tekbîr, telbiye, Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirerek ve ihtiyaçları için Allah'a dua ederek, hacılarla beraber Meş'ar-i Haram'da vakfe yapar.

Bu vakfeye Kur'an'da delil getirmiştir ve Arafat'taki vakfeye işaret edilmiştir. Allahu Teâlâ;

﴿فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾

"Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı anın!" (el-Bakara, 2/198) buyurmuştur.

Peygamber (s.a.v.), Müzdelife'de dua ederek vakfe yapmıştır.

Hatta İbn Abbas (r.a.); Meş'ar-i Haram'da Peygamber (s.a.v.)'i, yiyecek talebinde bulunan yoksul bir kimse gibi, ellerini boyun köküne kadar kaldırmış dua ederken gördüm, demiştir.

Peygamber (s.a.v.)'in bu vakfe yerinde dileğinin tamamı yerine getirilmiştir. Çünkü burada ümmeti için dua etmiş, kan ve kul haklarının affedilmesi duası da kabul edilmiştir.

[4/20]

Cahiliye döneminde insanlar, Müzdelife'de vakfe etme hususunda görüş birliği içerisinde iken, Arafat'ta vakfe konusunda ayrılık içindeydiler. Çünkü Kureyş, Arafat'ta vakfe yapmıyorlardı. Harem bölgesinden başka bir yer ta'zim edilmez,

---

[59] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* II/210; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/384; Buhârî, Hacc 99; Müslim, Hacc 292; Ebû Dâvûd, Menâsik 64; Nesâî, Menâsik 210.

diyorlardı. Peygamber (s.a.v.), Arafat'ta vakfe yapınca, Mekkeliler hayret ettiler. Kendi aralarında; "O da Kureyş'tendir. Ne oluyor da harem bölgesinden dışarı çıkıyor? dediler. Bundan anlıyoruz ki, Meş'ar-i Haram'da vakfe terkedilmemelidir.

Nihayet hava iyice aydınlanınca, güneş doğmadan Müzdelife'den hareket eder.

Müzdelife'den ayrılma

Câbir ve İbn Ömer (r.a.)'in rivayetine göre, Peygamber (s.a.v.), Meş'ar-i Haram'da vakfeye durmuş, güneş doğmadan Mina'ya doğru hareket etmişti. Câhiliyyet ehli ise, Müzdelife'deki vakfe yerinden güneş doğmadıkça hareket etmiyorlar; güneş doğup da dağların başında sarık gibi olunca, Mina'ya hareket ediyorlardı. *"Gayrete gelip akın etmemiz için, Sebir dağı güneşle parladı."* diyorlardı.

Resûlüllah (s.a.v.); onlara aykırı davranarak, güneş doğmadan önce Mina'ya hareket etti. Dolayısıyla Arafat'tan ayrılma şeklinde olduğu gibi, Müzdelife'den ayrılırken de Müşriklere aykırı davranma amacını ortaya koymak için, Peygamber (s.a.v.)'in bu davranışına uymak gerekmektedir.

Mina'ya gelince Cemre-i Akabe'ye (Büyük Şeytan'a) gider ve vadinin alt tarafından fiske taşı gibi yedi taş atar.

Cemre-i Akabe'yi (Büyük Şeytan'ı) taşlama

Çünkü Peygamber (s.a.v.), bayramın birinci günü Mina'ya gelince, Cemre-i Akabe'ye taş atmadan hiçbir yere çıkmadı. Şöyle buyurdu.

أَوَّلُ نُسُكِنَا هٰذَا بِمِنًى أَنْ نَرْمِيَ ثُمَّ نَذْبَحَ ثُمَّ نَحْلِقَ

"Burada Mina'da ilk ibadetimiz taş atmamızdır. Sonra kurban kesmemiz, sonra da tıraş olmamızdır."[60]

Vadinin alt tarafından Cemre-i Akabe'ye taş atar. Bunun delili şudur. İbn Mes'ûd (r.a.) vadinin altında durdu. Cemre-i Akabe'ye yedi taş attı. İbn Mes'ûd (r.a.)'a;

-Başkaları taşları vadinin yukarısından atıyorlar, denildi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle dedi;

أَجَهِلَ النَّاسُ أَمْ نَسُوا هٰذَا وَاللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ مَقَامُ الَّذِي أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

[60] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/281; Buhârî, İydeyn 17; Müslim, Edâhî 7; Nesâî, İydeyn 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/311.

"-İnsanlar bilmiyorlar mı, yoksa bunu unuttular mı? Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, burası Peygamber (s.a.v.)'e Bakara Sûresi'nin indirildiği yerdir."[61]

İbn Ömer (r.a.)'den nakledildiğine göre, O, Cemre-i Akabe'ye vadinin alt tarafından taş atmış, Peygamber (s.a.v.) bu şekilde yapmıştır, demiştir.

Fiske taşı gibi yedi taş atar. Çünkü rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.); İbn Abbas (r.a.)'a, kendisine yedi taş vermesini emretmişti. Bu taşları eline alarak ashâbına;

بمثل هذا فارموا

"Bu gibi taşları atın."[62] buyurmuştu.

Bir başka rivayete göre,

عليكم بحصى الخذف لا يؤذي بعضكم بعضا

"Fiske taşı gibi taşlar atın! Birbirinize eziyet etmezsiniz."[63] buyurmuştu.

Bundan maksat, Halîl (a.s.)'in sünnetine uymaktır. Bu kadar taşla, maksat gerçekleşmektedir. Fiske taşından daha büyük taş atarsa, belki bir insana isabet eder. Ona eziyet verir.

Attığı her taşla birlikte tekbir getirir. Cemre-i Akabe'ye (Büyük Şeytan'a) ilk taşı atarken telbiye (Lebbeyk... demek) kesilir.

Taşlama anında telbiyenin kesilmesi konusunu İbn Mes'ûd (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'den rivayet etmiştir. Aynı şekilde Câbir (r.a.) de Peygamber (s.a.v.)'in Büyük Şeytan'a attığı ilk taşla birlikte telbiyeyi bıraktığını rivayet etmektedir.

Her taş atarken tekbir getirmeye gelince, bunu İbn Ömer ve Sâlim b. Abdullah (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'den rivayet etmiştir. O (s.a.v.), taş atmak istediğinde vadinin altında durmuş ve her taşı atarken;

بسم الله و لله أكبر اللّٰهمّ اجعله حجّ مبرورا وذنبا مغفورا وسعيا مشكورا

---

[61] Buhârî, Hacc 135; Müslim, Hacc 270; Tirmizî, Hacc 64; Nesâî, Menâsik 226.

[62] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/203; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/347; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/128.

[63] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/210; Müslim, Hacc 268; Nesâî, Menâsik 204; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/184; Hâkim, *Müstedrek*, III/309.

"Bismillah vallahu ekber. Allahümmec'alhü haccen mebrûran ve zenben mağfûran ve sa'yen meşkûra" (Allah'ın adıyla. Allah en büyüktür. Allahım! Haccı kabul edilmiş, günahları bağışlanmış ve gayretlerimi beğenilmiş kıl!)[64] *diye dua etmişti.*

Sâlim daha sonra, babam Abdullah b. Ömer (r.a.) bana, Resûlüllah (s.a.v.)'ın, her taş atarken benim söylediğim gibi söylediğini anlattı, dedi. **[4/21]**

Hanefîlere göre taşlamaya başlama vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuş vaktidir.

1. Gün Şeytan taşlama zamanı

Süfyân-ı Sevrî (rh.a.)'nin görüşüne göre; güneşin doğmasından itibaren başlar.

Şafiî (rh.a.)'ye göre; Bayram gecesinin ilk yarısından sonra taşlama caizdir.

Süfyan-ı Sevrî (rh.a.), İbn Abbas (r.a.)'ın: Peygamber (s.a.v.), ailesindeki güçsüz kimseleri Müzdelife'den, önceden gönderdi ve onların erken gidişlerine;

أُغَيْلِمَةَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا تَرْمُوا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ

"Ey Abdülmuttalib oğullarının uşakları!.. Güneş doğmadan Cemre-i Akabe'ye taş atmayın."[65] buyurdu, şeklindeki hadisini delil olarak almıştır.

Biz Hanefîlerin bu hususdaki delili; Peygamber (s.a.v.), ailesindeki güçsüzleri önceden gönderdiğinde;

أَيْ بَنِيَّ لَا تَرْمُوا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ إِلَّا مُصْبِحِينَ

"Ey çocuklarım! Sabah olmadan Cemre-i Akabe'ye taş atmayın"[66] şeklindeki hadistir.

Biz bu iki hadise uyarak şöyle diyoruz. Fecirden sonra taşlama caizdir. Taşlamayı güneş doğmasından sonraya ertelemek ise daha iyidir.

Şafiî (rh.a.) ise, Peygamber (s.a.v.), çobanlara geceleyin taşlama hususunda ruhsat verdi, şeklinde rivayet edilen hadisi delil olarak almıştır. Bizim bu hadis hakkındaki yorumumuz, bu taşlamanın birinci geceye ait olmayıp ikinci ve üçüncü geceye ait olduğu şeklindedir. Bunun anlamı şudur. Vakfe vaktinin çıkmasıyla

---

[64] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/260; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/427; Ebû Ya'lâ, IX/115; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/84.

[65] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/311; İbn Mâce, Menâsik 62; Ebû Dâvûd, Menâsik 66; Nesâî, Menâsik 222.

[66] Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, II/216; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/132.

taşlama vakti girer. Çünkü taşlama ve vakfe aynı vakitte birleşmez. Vakfenin vakti fecrin doğuşuna kadar devam eder. Dolayısıyla taşlama vakti vakfeden sonra olmalıdır. Yahut taşlama vakti kurban kesme vaktiyle aynıdır. Kurban kesme vakti ise ikinci fecrin doğuşuyla girer. Dolayısıyla taşlama vakti de aynı şekildedir.

Bayramın birinci günü, Cemre-i Akabe'den (Büyük Şeytan'dan) başka cemrelere taş atılmaz.

Bunun delili Câbir (r.a.)'in;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) لَمْ يَرْمِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ إِلَّا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ

"Peygamber (s.a.v.), birinci gün sadece Cemre-i Akabe'ye taş attı"[67] hadisidir.

Cemre-i Akabe'nin yanında durup beklemez.

Çünkü üzerinde bugün yapılması gerekli başka hac ibadetleri bulunmaktadır. Ayrıca Peygamber (s.a.v.), Cemre-i Akabe yanında durup beklememiştir.

İhramlı evine gider, başını ustura ile kazıtır veya saçlarını kısaltır. Başını kazıtması daha daha iyidir.

Artık ihramdan çıkma zamanı gelmiştir. İhramdan çıkma ise, Azîz ve Celîl olan Allah'ın;

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ

"Sonra kirlerini gidersinler..." (el-Hacc, 22/29) âyetinde işaret buyurduğu gibi ya saçları tamamen kazıtmakla veya saçlarını kısaltmakla mümkün olmaktadır. Aslında kirliliğin giderilmesi saçları kazıtmakla olur.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.); kurbanlarını kesince berberi çağırmıştı. Başının sağ tarafını ona uzatmış, berber de kazımıştı. Peygamber (s.a.v.), saçlarını sahabîlerine (r.a.) dağıtmıştı. Sonra başının sol tarafını kazımış, saçlarını Ümmü Süleym (r.a.)'e vermişti.

Kurban kesme

Muhammed (rh.a.), burada kurban kesmeyi anmamıştır. Çünkü sözü edilen kişi, *ifrad* haccına niyet etmiştir. Ona kurban vâcip değildir. Ayrıca yolcu olduğu için de normal kurban kesmesi gerekmez. Fakat nâfile olarak kurban keserse; cemreye taş attıktan sonra, ama tıraştan önce bu da güzeldir.

Bunun delili;

---

[67] Tirmizî, Hacc 63; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, I/194; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/148.

أَوَّلُ نُسُكِنَا أَنْ نَرْمِيَ ، ثُمَّ نَذْبَحَ ، ثُمَّ نَحْلِقَ

"Bizim ilk ibadetimiz cemreye taş atmamızdır. Sonra kurban kesmemiz, sonra da tıraş olmamızdır."[68] şeklindeki rivayettir.

Tıraş olma

Saçları tamamen kazıtarak tıraş etmek, kısaltmaktan daha iyidir. Çünkü Allahu Teâlâ kitabında;

﴿مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾

"Başlarınızı tamamen kazıtıp tıraş ederek veya saçlarınızı kısaltarak..." (el-Fetih, 48/27) âyetinde söze kazıtarak tıraşla başlamıştır. Yine Allah;

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Hedy kurbanı, kesileceği yere ulaşmadan başlarınızı kazıtarak tıraş etmeyin." (el-Bakara, 2/196) buyurmuştur.

Bu da saçları kazıtarak tıraş olmakla ihramdan çıkılmasının gerektiğini açıklamaktadır. Resûlüllah (s.a.v.);

رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ

-*"Allah saçlarını tamamen kazıtarak tıraş edenlere rahmet eylesin."* buyurdu. Kendisine,

-*Yâ Resûlellah! Saçlarını kısaltanlara da*, denildi. Peygamber (s.a.v.);

رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ

-*"Allah saçlarını tamamen kazıtarak tıraş edenlere rahmet eylesin."* buyurdu. [4/22]

Tekrar aynı şey söylendi. Peygamberimiz (s.a.v.) yine aynı duayı yaptı. Dördüncüsünde;

وَالْمُقَصِّرِينَ

"Saçlarını kısaltanlara da Allah rahmet eylesin."[69] buyurdu.

---

[68] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/281; Buhârî, İydeyn 17; Müslim, Edâhî 7; Nesâî, İydeyn 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/311.

[69] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/353; Buhârî, Hacc 127; Müslim, Hacc 318; İbn Mâce, Menâsik 71; Tirmizî, Hacc 74.

Bu hadiste Peygamber (s.a.v.), üç defa saçlarını kazıtarak tıraş edenlere dua etmiştir. Bu da kazıtarak tıraşın daha iyi olduğunu göstermektedir.

Tıraştan sonra hanımla cinsel ilişki dışında her şey helal olur.

Özetle; Hacda iki çeşit ihramdan çıkma vardır. Birincisi tıraş olmakla, ikincisi ise farz tavafı yapmakla gerçekleşir. Tıraş olmakla ihramlıya, daha önce haram olan hanımla cinsel ilişki dışında, her şey helal olur.

Mâlik (rh.a.) ise; Tıraş olunca hanımla cinsel ilişki ve koku hariç her şey helal olur, demiştir. Leys b. Sa'd (rh.a.) ise, hanımla cinsel ilişki ve av hayvanı öldürmek hariç... demiştir. Çünkü bu ikisi, Kur'ân'ın âyetiyle haram kılınmıştır. Onların haramlığı, ancak helallerin tamamen serbest olması ile ortadan kalkar.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Av hayvanını öldürmek cinsel ilişki gibi değildir. Görmez misin, ihram cinsel ilişki ile bozulmakta, av hayvanını öldürmek ise ihramı bozmamaktadır. Dolayısıyla av hayvanını öldürmek, diğer haramlar gibi olup, tıraş olmakla avı öldürmenin haram oluşu ortadan kalkar.

Mâlik (rh.a.), koku kullanmanın cinsel ilişkiye götüren şeylerden biri olduğunu söyler. Dolayısıyla bizzat cinsel ilişki gibi ancak tavaftan sonra helal olur.

Biz Hanefîlerin delili, Ayşe (r.a.)'nin;

كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) لِإِحْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ

"Peygamber (s.a.v.)'e ihrama girmeden önce ihrama gireceği için, farz tavafından önce ihramdan çıktığı için, koku sürüyordum."[70] şeklindeki hadisidir. Koku kullanmak cinsel ilişkiden farklı olup, hiçbir şekilde ihramı bozmaz. Koku, diğer haramlara kıyas edilmektedir. Bu asıl kural nedeniyle Şafiî (rh.a.), ferc (kadının tenasül organı) dışındaki cinsel ilişkinin haram oluşunun da tıraş olmakla kalktığı görüşündedir. Çünkü bu çeşit eksik cinsel ilişki hiçbir zaman ihramı bozmaz.

Fakat biz Hanefîler bununla anlatılmak istenen anlam, hanımla şehvetin giderilmesidir, diyoruz. Dolayısıyla bunun helal oluşu, farz tavafla şer'an her şeyin tam olarak helal olduğu zamana kadar ertelenmektedir. Bu hususta fercten cinsel ilişki ile ferc dışındaki cinsel ilişki aynıdır.

---

[70] Buhârî, Hacc 18; Müslim, Hacc 31; İbn Mâce, Menâsik 70; Ebû Dâvûd, Menâsik 11; Tirmizî, Hacc 77; Nesâî, Menâsik 41.

Sonra imkan bulursa Kurban Bayramının birinci günü ya da ikinci veya üçüncü günü Beytullah'ı ziyaret eder. Bunu daha sonraya ertelemez. Yedi tur tavaf yapar. Ardından iki rekat namaz kılar.

Çünkü rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), bayramın birinci günü başını kazıtarak tıraş olunca Mekke'ye gidip Beytullah'ı tavaf etmiştir. Sonra Mina'ya dönmüş ve öğle namazını Mina'da kılmıştır. Bazı rivayetlere göre ise, Mekke'ye gece gidip tavaf yapmıştır.

Bu rivayetler arasını şu şekilde birleştirebiliriz. Peygamber (s.a.v.), Mina günlerinde geceleyin Mekke'ye gizlice gidip tavaf ediyordu. Bunu gören kimseler bu tavafın farz olan ziyaret tavafı olduğunu zannedip böylece naklediyorlardı. Oysa Peygamber (s.a.v.), ziyaret tavafını öğleden önce yapmıştı.

Ziyaret tavafı

Ziyaret tavafı, Hacc-ı Ekber olan haccın rüknüdür (temel farzıdır).

﴿وأذانٌ من الله ورسوله إلى النّاس يوم الحجّ الأكبر﴾

"Hacc-ı Ekber gününde, Allah ve Resûlü tarafından insanlara bir bildiridir." (et-Tevbe, 9/3) âyeti böyle yorumlanmıştır.

Farz tavafının vakti kurban kesme günleridir. Bu tavaf, kurban kesme günlerinden sonraya ertelenmemelidir. En iyisi, bu tavafın kurban kesme gibi, bayramın ilk günü yapılmasıdır. Peygamber (s.a.v.);

أيّام النّحر ثلاثةٌ أفضلها أوّلها

"Kurban günleri üçtür. En faziletlisi ilk gündür."[71] buyurmuştur.

Muhammed (rh.a.), bu tavafın sonunda sa'yi anmamıştır. Çünkü sözü edilen kişi, kudûm tavafından sonra sa'y etmişti. Hacda ise sadece bir sa'y vardır. Eğer, "Sa'y vâciptir ya da rükündür. Kudûm tavafı ise sünnettir. Vâcip olan ibadet nasıl sünnet olanın ardından gelir?" denirse, şöyle deriz. Doğrudur. Fakat din, kolaylaştırma amacıyla bu vâcip olan sa'yin sünnet olan kudûm tavafının ardında yapılmasını câiz görmüştür. Rükün (farz) olan ziyaret tavafının yapılması kurban günlerinden önce câiz değildir.

Kurban günlerinde ise hacının üzerinde pek çok vazifeler bulunmaktadır.

Sa'yi bayram günleri eda etmek vâcip olsaydı bu hacı için zorluk olurdu. Kolaylaştırmak için Kudûm Tavafı'nın peşinden sa'y etmek câiz kılınmıştır. Bu [4/23]

[71] Muvatta, Dahâyâ 6; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/82, IV/278; Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-ummâl*, V/337.

yaptığı sa'yi bayram günlerinde tekrar yapmaz. Aynı şekilde bayram günündeki farz tavafında remel de yapmaz. Çünkü remel, Hacda yaptığı ilk tavafın sünnetidir. Kudûm Tavafı'nda remel yaptığından dolayı farz olan ziyaret tavafında tekrar remel yapmaz. Sadece tavaftan sonra iki rekat tavaf namazı kılar.

Tavaf namazı

Vâcip, ya da nâfile olsun, her tavaf iki rekat namazla bitirilir.

Farz tavafı yaptıktan sonra hanımıyla cinsel ilişki ona helal olur.

Çünkü bu tavafla tam anlamıyla ihramdan çıkma gerçekleşmiş olmaktadır.

2. gün Şeytan taşlama

Sonra Mina'ya döner. Bayramın ikinci günü güneşin zevâlinden (öğleden) sonra üç cemreye yedişer taş atar.

Taşlamaya, mescide en yakın olan İlk Cemre'den (Küçük Şeytan'dan) başlar. Bu cemreye yedi taş atar. Attığı her taşla birlikte tekbir getirir. Sonra da insanların ayakta durduğu yere gelerek ayakta durur. Yüce kudret sahibi olan Allah'a hamd-ü senâ eder. Tehlîl ve tekbîr getirir. Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirir. Allah'a ihtiyacını arzederek dua eder.

Sonra Orta Cemre'ye (Orta Şeytan'a) gider. Oraya da aynı şekilde yedi taş atar. Bundan sonra insanların ayakta durduğu yerde ayakta durur. Önceki cemrede yaptığını burada da yapar.

Sonra *Cemre-i Akabe*'ye (Büyük Şeytan'a) gider. Vadinin alt tarafından oraya yedi taş atar. Attığı her taşla birlikte tekbir getirir. Cemre-i Akabe'nin yanında durup beklemez.

Câbir (r.a.), Resûlüllah (s.a.v.)'ın Hac fiillerini naklederken bu şekilde açıklamıştır. Meşhur hadiste Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmaktadır:

لا تُرفعُ الأيدي إلّا في سَبْعَةِ مَوَاطِنَ. عند افتتاح الصلاة، وعند القُنُوت في الوتر، وفي العيدين، وعند استلام الحجر، وعلى الصفا والمروة وبعرفات، وبجمع عند المقامين عند الجمرتين

Ellerin kaldırılacağı yerler

"Eller, sadece şu yedi yerde kaldırılır: İftitah (namaza giriş) tekbiri alırken, vitirde kunut duasında, bayram namazlarında, Hacerülesved'i selamlarken, Safâ ve Merve'de, Arafat'ta ve ilk iki cemrede ayakta dua edilirken."[72]

---

[72] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/214; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/385; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/72; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, I/292.

Bu hadis, sadece birinci cemre ile orta cemre'de ayakta durulup dua edileceğine, Cemre-i Akabe yanında ayakta durulmayacağına delildir. Ellerin kaldırılmasından maksat, dua için kaldırılmasıdır. Bu da bu iki yerde dua edileceğine delildir. Hacı bu makamdaki duasında, mü'min erkek ve kadınlar için mağfiret diler. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ ، وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ

"Allahım! Hacıyı affeyle! Hacının af dilediği kimseleri de affeyle!"[73]

Kısaca kendisinden sonra taşlama olan her taşlamayı (yani birinci cemre ile orta cemreyi) bitirince bu ibadetin ortasında dua eder. Kendisinden sonra taşlama olmayan Cemre-i Akabe'yi taşlama görevini bitirince taşlama ibadetini bitirmiş sayılır. Dolayısıyla Cemre-i Akabe yanında dua için ayakta beklemez.

Kitâbü'l-Asl'da, taşlamanın yürüyerek mi yoksa binek üzerinde mi yapılmasının daha sevablı olduğu anılmamıştır. İbrâhim el-Cerrâh anlatıyor. Ölüm hastalığında Ebû Yusuf (rh.a.)'un yanına girdim. Gözlerini açtı. Bana;

-Cemreyi taşlama, binek üzerinde mi, yoksa yürüyerek mi daha faziletlidir?, dedi. Ben;

-Yürüyerek, dedim. Ebû Yusuf;

-Yanıldın, dedi. Bu defa ben;

-Binek üzerinde, dedim. Ebû Yusuf yine;

-Yanıldın, dedi. Sonra da ekleyerek; Kendisinden sonra beklenip dua edilen her taşlamada (birinci ve orta cemre'de) yürüyerek taşlama daha sevaplıdır. Kendisinden sonra bekleme olmayan cemreyi (Cemre-i Akabe'yi) binek üzerinde taşlama daha sevaplıdır, dedi. Yanından kalktım. Evin kapısına varmadan ölümü nedeniyle ailesinin seslerini duydum. İmamın böyle bir durumda bile ilme karşı gösterdiği hırsa hayret ettim.

Câbir (r.a.)'in rivayet ettiği Peygamber (s.a.v.)'in bütün cemreleri binek üzerinde taşladığı şeklindeki hadise gelince. Bu, sadece daha açık olsun diye, insanların gördükleri şekilde Peygamber (s.a.v.)'e uymaları için yapılmış olmalıdır. Görmez misin Peygamber (s.a.v.);

---

[73] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/122; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VIII/266; Hâkim, *Müstedrek*, I/609; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/261.

خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ فَلا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ هَذَا الْعَامِ

[4/24] *"Hac fiillerinizi benden alınız. Bilmiyorum, belki ben bu yıldan sonra hac yapamam."*[74] buyurmuştur.

Ertesi gün güneşin zevâlinde (öğleyin) aynı şekilde üç cemreye taş atar. Sonra arzu ederse, o gün Mina'dan ayrılır. Eğer ertesi güne yani teşrîk günlerinin son gününe kalırsa üçüncü gündeki gibi cemrelere taş atar. Allahu Teâlâ;

﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾

"Kim iki gün içinde acele edip (bayramın ikinci ve üçüncü gününde taş attıktan sonra) Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse günah yoktur. Kim de (bayramın dördüncü gününe) ertelerse hiçbir günah yoktur." (el-Bakara, 2/203) buyurmaktadır.

Kendisi Mina'dan ayrılmadan ağırlıklarını önceden göndermesi mekruh olur.

Rivayet edildiğine göre Ömer (r.a.), hacıları bu çeşit davranmaktan yasaklar ve bu şekilde hareket edenlere ceza verirdi. Çünkü hacı, ağırlıkları kendisinden önce gönderince, kalbi bununla uğraşır. Belki de kalbinin uğraşısı taşlama sünnetini[75] tamamlamasına engel olabilir. Ağırlıklarından herhangi bir şeyin kayıp olmamasından emin olmayabilir. Bu nedenle ağırlıkların önceden Mekke'ye gönderilmesi mekruh görülmüştür.

Sonra Ebtah[76] denilen yere gelir, orada bir süre konaklar.

Burası Resûlüllah (s.a.v.)'ın Mina'dan ayrılıp Mekke'ye giderken konakladığı *Muhassab* ve *Ebtah* adı verilen yerdir. İbn Abbas (r.a.); "Burası Resûlüllah (s.a.v.)'ın ittifakla konakladığı yerdir. Ama burada konaklamak sünnet değildir." derdi.

---

[74] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/367; Müslim, Hacc 310; İbn Mâce, Menâsik 61; Ebû Dâvûd, Menâsik 78; Nesâî, Menâsik 220.

[75] Hacda Şeytan taşlama vecibesi 1, 2 ve 3. gündeki taşlamayla tamamlanmış olmaktadır. Bayramın sonuncu günü olan 4. gününde taşlamak için beklemek sünnettir. 4. gün şeytanları taşlayan, taşlamayı sünnet üzere tamamlamış olmaktadır.

[76] **Ebtah /ابطح :** Mina'dan Mekke'ye giderken geçilen bir vadinin adıdır. Azîziyye Tüneli açılmadan önce Mekke'ye buradan dönülüyordu. Bugün Mekke'de *Melavi* ile *Riy' Zakhır* arasında Kâbe-i Muazzama'ya 4 km mesafededir.

Biz Hanefîlere göre daha doğru olan görüş, bunun sünnet olduğudur. Resûlüllah (s.a.v.) burada özellikle konaklamıştı. Rivayet edildiğine göre Mina'da ashâbına;

إِنَّا نَنْزِلُونَ غَدًا بِالْخَيْفِ خَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمِ الْمُشْرِكُونَ فِيهِ عَلَى شِرْكِهِمْ

"Biz yarın Müşriklerin şirk üzerine ahitleştikleri yer olan Hayf'ta Kinâneoğulları'nın Hayf'ında konaklayacağız."[77] buyurmuştu.

Bununla Müşriklerin burada, Haşimoğulları'nı boykot etme üzerine ahit yaptıklarına işaret etmek istiyordu. Bundan anlıyoruz ki Peygamber (s.a.v.)'in orada konaklaması, Allahu Teâlâ'nın kendisine lütufta bulunduğunu müşriklere göstermek içindir. Dolayısıyla burada konaklamak tavafta remel yapmak gibidir.

Sonra Vedâ tavafı yapar. İki rekat namaz kılar.

Vedâ tavafı

Çünkü Peygamber (s.a.v.);

مَنْ حَجَّ هٰذَا الْبَيْتَ فَلْيَكُنْ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ الطَّوَافُ

"Kim Beytullah'ı haccederse son olarak Beytullah'ı tavaf etsin."[78] buyurmuştur.

Hayızlı kadınlara (vedâ tavafı yapmamaları için) ruhsat verilmiştir. Bu tavafa *Vedâ tavafı* ve *Tavâf-ı sader* adı verilmektedir. Çünkü bu tavafla Beytullah'a vedâ edilmektedir. Bu tavaf sonucu Kâbe'den çıkılmaktadır. Sonra ailesine döner.

Hocamız Muhammed (rh.a.); Hacının Vedâ tavafından sonra Beytullah'ın kapısına gelip eşiğini öpmesi, *Mültezem*'e[79] gidip ağlayarak bir süre kalması, Kâbe'nin örtüsünden tutması, mümkünse vücudunu Kâbe duvarına yapıştırması, sonra Zemzem'e giderek Zemzem suyundan içmesi ve başından bütün bedenine dökmesi, sonra da Beytullah'tan ayrılması nedeniyle içi yanık bir şekilde ağlamaya çalışarak, Mescid-i Haram'dan çıkıncaya kadar, yüzü Beytullah'a dönük olarak, geri geri yürümesi müstehaptır, demiştir. Böylece Resûlüllah (s.a.v.)'ın;

---

[77] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/237; Buhârî, Hacc 46; Müslim, Hacc 343; İbn Mâce, Menâsik 26; Ebû Dâvûd, Menâsik 87.

[78] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/222; Müslim, Hacc 379; İbn Mâce, Menâsik 82; Tirmizî, Hacc 99.

[79] **Mültezem /الملتزم :** Lugatta; yapışılan, sarılınan yer anlamındadır. Istılahta; Kâbe-i Muazzamanın kapısı ile Hacer-i Esved arasında kalan dış duvar kısmıdır. Buraya göğsü ve yüzü yapıştırarak dua ve yakarışta bulunmak sünnettir.

مَن حجَّ هذا البَيْت فلم يَرْفُث ولم يفْسُق خرج مِنْ ذُنُوبه كيَوْم وَلَدَتْه أُمُّهُ

"Kim bu beyti hacceder ve haccında cinsî davranışlardan ve günahlardan uzak durursa anasından doğduğu gün gibi günahlarından temizlenmiş olur."[80] ve

العُمرةُ إلى العُمرة كفّارةٌ لِمَا بينهما ، والحجُّ المبرورُ ليْسَ له جزاءٌ إلّا الجنَّةُ

"Umre bir önceki umre ile arasında geçen günahlara kefârettir. Allah katında makbul olan mebrûr bir haccın karşılığı ancak Cennettir."[81] hadisiyle derecesini açıkladığı hac görevi tamamlanmış olmaktadır.

Mina gecelerinde Mekke'ye ziyaret tavafı için gelir de orada geceler ve bilerek orada veya yolda uyursa kötü bir iş işlemiş olur. Ancak günahkar olmaktan başka ceza yoktur.

[4/25] Rivayet edildiğine göre Ömer (r.a.), Şeytan taşlama gecelerinde Mina'da gecelememelerinden dolayı hacıları cezalandırıyordu.

Fakat biz Hanefîlere göre bundan dolayı ona bir ceza gerekmez.

Şafiî (rh.a.) ise; Mina'da gecelemeyi bir gece terkederse o kimseye bir müdd[82] sadaka cezası, iki gece terkederse iki müdd sadaka cezası vardır. Üç gece terkederse kurban cezası gerekir, demiştir. Şafiî (rh.a.), cezanın vâcip olması hususunda, gecelemeyi terk etmeyi, taşlamayı terketmeye kıyas etmiştir.

Ancak biz Hanefîler, Abbas (r.a.)'ın; Zemzem suyu dağıtma nedeniyle, Resûlüllah (s.a.v.)'tan, taşlama gecelerinde Mekke'de gecelemesi konusunda izin istediği, Peygamber (s.a.v.)'in de izin verdiği şeklindeki hadisini delil olarak alıyoruz. Çünkü Mina'da geceleme vâcip olsaydı, zemzem suyu dağıtma nedeniyle İbn Abbas (r.a.)'a izin vermezdi. Ayrıca Mina'da geceleme, bağımsız yapılan bir ibadet olmayıp bu günlerde yapılan taşlamaya tabidir. Mina'da gecelemeyi terketmek, bayram gecesi Müzdelife'de gecelemeyi terketmek gibi, sadece günahkar olmaya (isâete) neden olur. Ayrıca cezayı gerektirmez. Allahu Teâlâ en iyisini bilir.

---

[80] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/484; Buhârî, Hacc 4; Müslim, Hacc 483; İbn Mâce, Menâsik 3; Tirmizî, Hacc 2; Nesâî, Menâsik 4.

[81] Buhârî, Umre 1; Müslim, Hacc 437; İbn Mâce, Menâsik 3; Tirmizî, Hacc 90; Nesâî, Menâsik 3.

[82] **Müdd / المدّ:** Bir sâ'ın dörtte birine eşit, iki yüz altmış dirhemlik bir ölçek. Irak rıtlı ile 2 rıtla, Hicaz rıtlı ile ise bir tam 1/3 rıtla eşittir. 77 kg. buğday 100 lt. olarak düşünülürse, şerî müdd için 1,05 litrelik değer elde edilir.

KIRÂN HACCI

Kırân Haccı yapmak isteyen kimse daha önce belirtildiği şekilde hareket eder. Bu konudan birkaç bölümde söz edilecektir.

1. Kırân, Temettu' ve İfrad'ın anlamı

Kırân; Hac ve umreyi, her ikisi için ihrama girmek suretiyle ya da umre ihramından sonra, vazifelerin yerine getirilmesinden önce hac ihramına girmekle yapmaktır. Arapların; kişi, iki şeyi birleştirdiği zaman, "karaneş-şey'e ileş-şey'i" demelerinden alınmıştır.

Temettu'; hac ve umrenin, ailesine tam anlamıyla dönüş (ilmâm-ı sahîh) olmadan, bir yolculukta, kolaylıkla yerine getirilmesidir.

İfrad ise; önce sadece hacca niyet edip haccı bitirdikten sonra umre yapmak, ya da her hac ibadetini ayrı ayrı yolculukta yerine getirmek, yahut da umrenin, hac aylarının dışında yerine getirilmesidir.

2. En faziletli haccın açıklanması

Biz Hanefîlere göre en faziletli hac şekli kırân haccı, ondan sonra da temettu' haccıdır. İbn Şucâ'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayetine göre, ifrad temettu'dan daha faziletlidir.

Muhammed (rh.a.)'den gelen rivayete göre O (rh.a.), Kûfe'linin Haccı ve Kûfe'linin Umresi benim kanaatime göre kırân Haccından daha faziletlidir, demiştir.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ifrad, kırândan daha faziletlidir.

Mâlik (rh.a.)'in görüşüne göre temettu', kırândan daha faziletlidir.

Şafiî (rh.a.), Câbir (r.a.)'in; *"Peygamber (s.a.v.), ifrad haccına niyet etmişti. Ben de ifrada niyet edenlerdendim.,* şeklindeki hadisini delil olarak almıştır. Ayşe (r.a.) de aynı şekilde Peygamber (s.a.v.)'in ifrad haccı yaptığını rivayet etmişti. Resûlüllah (s.a.v.) hicretten sonra bir defa hac yapmıştı. Peygamber (s.a.v.), bir defa yaptığı ibadetlerde en faziletli olanı terketmezdi. Ayrıca kırân haccı bir ruhsattır. Nitekim Peygamber (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'ye;

إنَّمَا أجرك على قدر نصبك ونصَبك

"Senin sevabın, yorgunluğun ve sıkıntın kadardır."[83] demiştir. Kırân ruhsattır, ifrad ise azîmettir. Azîmete sarılmak ruhsata sarılmaktan daha hayırlıdır. İfradda; ihram, sa'y ve tıraş olmanın fazlalığı vardır. Kırân haccı yapan iki ibadeti bir yolculukta ve tek ihramla yapar. Niyet ederken tek telbiye getirir. Her ikisi için bir defa tıraş olur. Bu eksikliği tamamlamak için o kimseye kurban vâcip olur. İfrad yapan, umre ve haccı tam olarak yapar. Bir ibadetin tam olarak yapılması, o ibadette eksiklik bulunup da sonradan bunun telâfi edilmesinden daha faziletlidir.

Mâlik (rh.a.), Osman (r.a.)'ın; *"Peygamber* (s.a.v.) *temettu' haccı yaptı."* şeklindeki hadisini delil olarak almıştır.

Hanefî âlimlerimiz (rh.a.); Ali, İbn Mes'ûd ve İmran b. Husayn (r.a.)'ın şu hadisini delil almışlardır.

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَرَنَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَطَافَ لَهُمَا طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعْيَيْنِ

[4/26]

"Peygamber (s.a.v.)*, hac ve umreyi birleştirerek kırân yaptı, iki tavaf ve iki sa'y yaptı."*[84] Enes b. Mâlik (r.a.) diyor ki; "Resûlüllah (s.a.v.)'ın devesinin gemini tutuyordum. Deve geviş getiriyordu. Ağzının suyu omzuma akıyordu. O (s.a.v.) ise o sırada;

لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا

"Hem hac ve hem de umreye birlikte Lebbeyk."[85] diyordu.

Hadis âlimleri Resûlüllah (s.a.v.)'ın haccını rivayet eden ravileri toplamışlar, sayılarının otuz olduğunu tesbit etmişlerdir. Bu ravilerden onu Peygamber (s.a.v.)'in kırâna, onu Temettu'a, onu da ifrada niyet ettiğini rivayet etmişlerdir. Bu rivayetler arasını birleştirmek üzere şöyle diyebiliriz.

- Resûlüllah (s.a.v.) önce umreye niyet etti. Ashâbdan bazıları bunu duydular. Sonra da onun hac yaptığını gördüler. Böylece Peygamber (s.a.v.)'in temettu'a niyet ettiğini zannettiler. Olayı gördükleri gibi naklettiler.

---

[83] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/43; Müslim, Hacc 126; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/339; Hâkim, *Müstedrek*, I/644; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/332.

[84] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/291; Tirmizî, Hacc 102; İbn Hibbân, Sahih, IX/225; Dârekutnî, *sünen,* II/264.

[85] Dârimî, Menâsik 78; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/183; Buhârî, Hacc 34; Nesâî, Menâsik 49; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/241.

-Sonra Peygamber (s.a.v.) hacca niyet etti. Başkaları da bunu duydular. Onun ifrada niyet ettiğini zannettiler.

-Peygamber (s.a.v.) daha sonra hac ve umreye birlikte niyet etti. Bir başka gurup da bunu duydu. Onun Kırâna niyet etmiş olduğunu anladılar. Herkes yaşadığı olayı nakletti. Bu görüş, aynen Resûlüllah (s.a.v.)'ın ilk olarak telbiye getirdiği vakit hakkındaki farklı rivayetleri İbn Abbas (r.a.)'ın birleştirmesi şeklindeki rivayetin benzeridir.

Sonra Peygamber (s.a.v.)'in fiili hakkında ihtilaf meydana gelince, O'nun sözüne bakarız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وأتاني آتٍ مِن ربّي ، وَأنَا بِالْعَقِيقِ فقال: صلّ فِي هذا الْوادِي الْمُبارك ركْعتين ، وَقُل لَبَّيْكَ بحجّةٍ وعُمْرةٍ معًا

"Ben Akîk'te iken bana Rabbimden bir elçi geldi. Bu mübarek vadide iki rekat namaz kıl, hac ve umreye birlikte Lebbeyk de, dedi."[86] Yine Peygamber (s.a.v.);

يا آلَ مُحمّدٍ أَهِلُّوا بِحجَّةٍ وعُمْرَةٍ معًا

"Ey Muhammed ailesi! Hac ve umreye birlikte niyet edin."[87] buyurmuştur.

Ayrıca kırân haccında ibadette süreklilik ve devamlılık, iki ibadetin –hac ve umrenin- birlikte yerine getirilmesi vardır. Oruç ve itikafın birlikte yerine getirilmesi, Allah yolunda nöbet bekleme ile gece namazı kılmanın birlikte yapılması gibi kırân haccı da bu iki ibadetin ayrı ayrı yapılmasından daha faziletlidir. Ayrıca kırânda fazla bir ibadet olarak hedy kurbanının kanının akıtılması bulunmaktadır. Peygamber (s.a.v.);

أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَجُّ وَالثَّجُّ

"Haccın en faziletlisi yüksek sesle Lebbeyk çekmek ve kan akıtmaktır."[88] buyurmuştur.

Gerçekte söz bu konu üzerine dayanmaktadır. Çünkü kırân kurbanı Şafiî'ye göre, *dem-i cebr* (eksiklikleri tamamlayıcı ceza kurbanı) dir. Bu nedenle bu

---

[86] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/24; Buhârî, Hacc 16; İbn Mâce, Menâsik 40; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/99.

[87] Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr, II/154;* Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/108.

[88] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/373; Dârimî Menâsik 8; İbn Mâce, Menâsik 6; Tirmizî, Hacc 14; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, V/190.

kurbandan yemek mübah değildir. Biz Hanefîlere göre ise kırân kurbanı, *dem-i nüsük* (Hac ibadeti kurbanı)dür. Bize göre bu kurbandan yemek mübahtır. Bu kurbanın ibadet kurbanı olduğunun delili, bu kurbanın diğer yerlerde kesilen kurbanlar gibi, kurban günlerinde kesilmesidir. Ceza kurbanının ise belirli bir vakti yoktur. Kırân kurbanının kesilme nedeni sırf mübahtır. Ceza kurbanı ise bir suçun varlığını gerektirir. Çünkü eksiklik, helal olmayan bir şeyin işlenmesiyle ortaya çıkar. Halbuki Peygamber (s.a.v.), kestiği hedy kurbanlarından yemiştir.

[4/27] Rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.); beraberinde yüz deve getirmiş, bunlardan altmış küsurunu bizzat kendisi kesmiş, geriye kalan kurbanları kesmekle Ali (r.a.)'yi görevlendirmişti. Sonra da her kurbandan bir parça alınıp pişirilmesini emretmiş, bu kurbanların etinden yemiş, çorbasından içmişti. Biz Hanefîlere göre doğru olan rivayetlere göre, Peygamber (s.a.v.), kırân haccına niyetli idi. Bu da kırân kurbanından yemenin mübah olduğuna delildir. Bu kurbanın ibadet kurbanı olduğu sabit olduğuna göre, kırân haccında fazla ibadet vardır. O da daha faziletlidir. Bu nedenle Mezhebimizin en doğru görüşü olarak temettu' haccı, ifrad haccından daha faziletli olarak kabul edilmiştir. Çünkü temettu'da ifraddan fazla ibadet bulunmaktadır. Ancak kırân da ondan daha faziletlidir. Kırân'da hac ihramına daha önceden girme, ihramın mîkattan itibaren hac bitinceye kadar devam etmesi şeklinde fazlalık bulunmaktadır. Onun için kırân, temettu'dan daha faziletlidir. Ayrıca temettu' yapan için umre, Mîkat'tan, hac ise Mekke'den yapılır.

İbn Şucâ'' (rh.a.)'nın rivayetine göre ifrad, temettu'dan daha faziletlidir. Bunun nedeni şudur. Temettu'a niyet edenin haccı Mekke Haccı olup bu hacca harem bölgesi içinde niyet eder. İfrad'a niyet eden ise, hac ve umrenin her biri için *Hill* (harem dışı ve Mîkat dahili) bölgesinden niyet eder. Bu nedenle Muhammed (s.a.v.) onlardan her birinin Kûfe'den yalnız başına daha faziletli olduğunu söylemiştir. Çünkü o, her biri için özel yolculuk yapmaktadır.

Doğru habere göre Ömer (r.a.) insanları temettu' haccından yasaklıyor ve şöyle diyordu: "Peygamber (s.a.v.) zamanında bulunan iki müt'a vardır ki, ben insanları bunlardan yasaklıyorum. Bunlardan biri müt'a nikahı; diğeri, müt'a haccıdır."

Bunun açıklaması şöyledir: Ömer (r.a.), Beytullah'ın hac ayları dışında ziyaretçilerden mahrum kalmasını hoş karşılamıyordu. Bu nedenle Beytullah'ın hiçbir zaman ziyaretçilerden boş kalmaması için halka hac ayları dışında özel bir yolculukla umre yapmalarını emrediyordu. Yoksa bu emir Ömer (r.a.)'e göre temettu'un mekruh olmasından dolayı değildi. Bunun delili, Subeyy b. Ma'bed (r.a.)'in şu hadisidir. Ben Hıristiyan bir kişiydim. Müslüman oldum. Hac ve umrenin üzerime farz olduğunu duydum. Hac ve umreyi birlikte yaparak kırâna niyet ettim.

İçlerinde Zeyd b. Savhan ve Selman b. Râbia (r.a.)'nın bulunduğu sahabîlerden bir grupla karşılaştım. Onlardan biri arkadaşına benim için;

-Bu adam devesinden daha şaşkındır, dedi. Ömer (r.a.) ile karşılaşıp bu durumu kendisine haber verdiğimde, Ömer (r.a.);

ما قال لبس بشيء هديت لسنة نبيك (ﷺ)

"-Onların söyledikleri hiçbir şey değildir. Sen, Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine nail oldun."[89] dedi.

Bunu öğrendiğimize göre şöyle diyebiliriz. Kırân haccı yapmayı arzu eden ifrad haccı yapanın hazırlandığı gibi ihrama girmek için hazırlanır. Ancak iki rekat ihram namazını bitirdikten sonra ifraddan farklı olarak duasında şöyle der;

اللهم إني أريد العمرة والحج

"Allah'ım ben hem umre hem de hac yapmayı arzu ediyorum."

Kırân haccına niyet

Aynı şekilde telbiye getirirken "*Lebbeyke bi umretin ve haccetin maan*" (Hem hac hem de umre için birlikte lebbeyk) der. Umreyi hacdan önce söyler. Çünkü Allahu Teâlâ;

فمن تمتع بالعمرة إلى الحج

"Kim umreden sonra hacca niyet edip temettu' yaparsa...." (el-Bakara 2/196) âyetinde umreyi hacdan önce anmıştır. Ayrıca hacı, hac fiillerini yerine getirirken önce umre ile başlar. Niyet ederken telbiyede ilk önce umreyi anarak başlar. Sadece niyetle yetinir de hac ile umreyi telbiyede anmazsa da geçerlidir. Kalbiyle namaza niyet edip tekbir getiren kimsenin namazına kıyas edilir.

Kırân haccının yapılışı

Sonra Mekke'ye girdiği zaman, Beytullah'ı umre tavafıyla tavaf ederek başlar. Tavaftan sonra, haccı anlatırken belirttiğimiz şekilde Safâ ve Merve arasında sa'y eder. Sonra Beytullah'ı hac için tavaf eder (kudûm tavafı). Ardından Safâ ile Merve arasında hac sa'yi yapar.

Bu, biz Hanefîlere göredir. Bizce kırân haccına niyet eden iki tavaf ve iki sa'y yapar.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ise bir tavaf ve bir sa'y yapar. Şafiî (rh.a.) Ayşe (r.a.)'nin;

---

[89] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/14; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; Nesâî, Menâsik 49; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/357; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/219.

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) طَافَ لِحَجَّتِهِ ، وَعُمْرَتِهِ طَوَافًا وَاحِدًا ، وَسَعَى سَعْيًا وَاحِدًا

"Peygamber (s.a.v.) *hac ve umresi için bir tavaf ve bir say yaptı."*[90] şeklindeki hadisini delil olarak almıştır.

[4/28] Şafiî (rh.a.) hadisi bu şekilde rivayet etmiştir. Bu ise Şafiî (rh.a.)'nin rivayetleri arasında açık bir çelişkidir. Çünkü Şafiî (rh.a.) birinci meselede Ayşe (r.a.)'den Peygamber (s.a.v.)'in ifrad haccı yaptığını rivayet etmişti. Sonra bu meselede Peygamber (s.a.v.)'in kırân haccı yaptığını, hac ve umre için tek tavaf yaptığını rivayet etti. Ayrıca Peygamber (s.a.v.)'in Ayşe (r.a.)'ye;

طَوَافُكِ بِالْبَيْتِ يَكْفِيكِ لِحَجِّكِ وَلِعُمْرَتِكِ

"Senin Beytullah'ı tavaf etmen, hem haccın hem de umren için yeter."[91] buyurduğunu rivayet etti. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadiste de;

دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Kıyamete kadar umre, haccın içine girmiştir."[92] buyurmuştur.

Şafiî'ye göre bunun anlamı şudur: Kırânın esası *tedahul* (birbiri içine girme) üzerine kurulmuştur.[93]

Görmez misin hac ve umre için tek telbiye, tek yolculuk ve tek tıraşla yetinilmektedir. Aynı şekilde rükünlerde (tavaf ve sa'yde) de *tedahul* (birbiri içine girme) söz konusudur. Çünkü umre hacca tabidir. Hacca göre umre, gusülle birlikte abdest alma gibidir. Abdest guslün içine girdiği gibi, umre de haccın içine girmiştir.

Biz Hanefîlerin delili Ali, İbn Mes'ûd ve İmran b. Husayn (r.a.)'ın rivayet ettikleri;

أَنَّ النَّبِيَّ قَرَنَ وَطَافَ لَهُمَا طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعْيَيْنِ

---

[90] Dârimî, Menâsik 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/54; Müslim, Hacc 181; Dârekutnî, *Sünen*, II/257.

[91] Şafiî, *Müsned,* I/113; Ebû Dâvûd, Menâsik 54; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/106.

[92] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/236; Müslim, Hacc 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 23; Tirmizî, Hacc 89.

[93] **Tedâhul /** التداخل : (Kaynaşma,içiçe girme) esası; hüküm giymeden birkaç zina yapmış veya birkaç defa şarap içmiş olana cezalar birbiri içine girdiğinden tek suç işleme cezasının verilmesi gibi. Bu, suçlunun lehine uygulanan insancıl bir kuraldır.

"Peygamber (s.a.v.) *hac ve umre için iki tavaf ve iki sa'y yaptı."*[94] şeklindeki hadistir. Subeyy b. Ma'bed (r.a.)'in kırâna niyet edip iki tavaf ve iki sa'y yaptığında Ömer (r.a.)'in söylediği; هُدِيتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *"Sen, Peygamber* (s.a.v.)*'in sünnetine nâil oldun."*[95] sözüdür.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâb'ul-Asl'*ında, Ali (r.a.)'nin; "Kırân haccı yapan iki tavaf ve iki sa'y yapar." dediği belirtilmiştir. Bunun anlamı şudur. Kırân bir şeyin bir şeye eklenmesidir. Bu da her ibadet tam olarak yapıldığında gerçekleşir. Çünkü hac ve umreden her biri başlı başına bir ibadettir. İbadetlerin işlenmesinde içiçe girme yoktur. *Tedâhul* (içiçe girme), şüphelerle ortadan kalkan konularda (cezalarda) olur. Görmez misin, bir tavafın turları ve bir sa'yin turları içiçe girmemektedir.

Yukarıdaki hadiste belirtilen *"umre ile haccın birbiri içine girmesi"* vakit açısındandır. Yani hac ve umre aynı vakitte yerine getirilir, anlamında umrenin vakti haccın vaktinin içine girmiştir, demektir. Burada yolculuk, telbiye ve tıraş kastedilmemiştir. Çünkü Mekke'ye yolculuk, sadece ibadeti yerine getirmeye ulaşmak için; telbiye getirmek ihrama girmek için, tıraş olmak da ihramdan çıkmak içindir. Dolayısıyla bunlar kast edilmemektedir.

Asıl olarak kastedilen husus, ibadetin rükünleri (tavaf ve sa'y)dir. Görmez misin, iki rekatlı nâfile bir namaz, bir iftitah tekbîri ve bir selam ile câiz olmaktadır. Bu iki rekattan biri diğerinin içine girmemektedir. Gusülle birlikte alınan abdest, asıl amaç olarak kast edilmemektedir. Bilakis asıl amaç, Allah'a temiz bir şekilde yakarışta bulunmak için, bedenin temizlenmesidir. Bu da zaten gusülle gerçekleşmektedir.

Burada ise hac ve umreden her biri özellikle kast edilmektedir. Bundan dolayı onlardan her birinin fiillerini ayrı ayrı yerine getirmek gerekmektedir. Peygamber (s.a.v.)'in Ayşe (r.a.)'ye;

طَوَافُكِ بِالْبَيْتِ يَكْفِيكِ لِحَجِّكِ وَعُمْرَتِكِ *"Senin Beytullah'ı tavaf etmen hem haccın hem de umren için yeter."*[96] buyurduğu şeklinde rivayet ettiği hadis, neredeyse *sahih olarak kabul edilemeyecek* bir hadistir.

---

[94] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/291; Tirmizî, Hacc 102; İbn Hibbân, Sahih, IX/225; Dârekutnî, *sünen,* II/264.

[95] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/14; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; Nesâî, Menâsik 49; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/357; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/219.

[96] Şafiî, *Müsned,* I/113; Ebû Dâvûd, Menâsik 54; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/106.

Çünkü inşallah daha sonra açıklayacağımız gibi, Ayşe (r.a.), Seref'te hayız gördüğünde, umre niyetini Resûlüllah (s.a.v.)'ın emriyle iptal etmişti.

[4/29]

Sonra diğer fiilleri yerine getirir. Nihayet bayramın birinci günü Cemre-i Akabe'ye taş attıktan sonra kırânın hedy kurbanını keser. Allahu Teâlâ'nın,

1. Gün Büyük Şeytan'ı taşlama ve kurban kesme

فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ *"Hedy olarak kolayına gelen kurban ..."* (el-Bakara, 2/196) âyetine göre koyun kesilmesi yeterlidir. İbn Abbas (r.a.), *"Hedy olarak kolayına gelen kurban ..."* dan maksat, koyun demektir, demiştir. Câbir (r.a.), hadisinde şöyle anlatıyor. Biz, Resûlüllah (s.a.v.) ile birlikte iken, kurbanda bir sığıra yedi kişi, bir deveye yedi kişi ortak oluyorduk. Koyun ise bir kişi için kurban oluyordu.

Sığır kurban etmek koyundan daha faziletli, deve sığırdan daha faziletlidir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ﴾

"Kim Allah'ın dininin alametlerine değer verirse...." (el-Hacc, 22/32) buyurmaktadır.

Dolayısıyla daha çok değer vermenin delili olan daha büyük kurban kesmek, daha faziletlidir. Peygamber (s.a.v.), vedâ haccında yüz deve kesmişti.

Eğer kurbanlıkları bizzat kendi yanında götürürse, hepsinden daha faziletli olur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), kurbanlıkları bizzat yanında götürmüş ve boyunlarına kurbanlık olduklarını belirten gerdanlık asmıştı. Ayşe (r.a.), durumu bu şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir. *"Peygamber* (s.a.v.)*'in kurbanlıklarının boynuna gerdanlık ipini ben hazırlıyordum. Peygamber* (s.a.v.) *de kendi eliyle takıyordu."* Yine Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur:

قَلَّدْتُ هَدْيِي وَلَبَّدْتُ رَأْسِي فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا.

"Ben kurbanlığın boynuna gerdanlığı taktım. Başımı yağladım. Her iki ibadeti de bitirmedikçe ihramdan çıkmam."[97] Başka bir rivayette;

... فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ

"Kurban kesmeden ihramdan çıkmam."[98] buyurmuştur.

---

[97] *Muvatta*, Hacc 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/124; Buhârî, Hacc 107, Müslim, Hacc 177; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/216.

[98] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/284; Buhârî, Hacc 35; Müslim, Hacc 178; İbn Mâce, Menâsik 72; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; Nesâî, Menâsik 67.

Bu rivayet nedeniyle Şafiî (rh.a.); "Kırân haccı yapan kimse tıraşla değil, kurban kesmekle ihramdan çıkar." demiştir.

Ancak biz Hanefîler, kırân haccı yapanın ihramdan çıkması da, ifrad haccı yapan kimse gibi, tıraşla olur, diyoruz. *"Kurban kesmeden ihramdan çıkmam."* hadisinin yorumu; "*Peygamber* (s.a.v.)*, kurbanlarını kestikten sonra tıraş oldu.*" şeklindeki rivayete göre, kurban kesmeden ve ardından tıraş olmadan ihramdan çıkmam, demektir. Çünkü bir ibadetten ayrılma, namazda selam vermek gibi, o ibadet yapılırken helal olmayan bir şeyle olabilir. Burada da ihramdan çıkma kurban kesme ile olmayıp saçları kazıtıp tıraş olma veya saçları kısaltma ile mümkün olur.

Vedâ tavafı

Mekke'ye indikten sonra ziyaret tavafının ardından nâfile niyetiyle ya da vedâ tavafı niyetiyle bir tavaf yaptığı zaman bu tavaf vedâ tavafı olur. Çünkü bu tavafı, vedâ vaktinde yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu tavafı, başka bir niyetle yapsa bile, bu tavaf vedâ tavafı yerine geçer. Kurban bayramı günlerinde nâfile niyetiyle tavaf edenin tavafı, ziyaret tavafı sayıldığı gibi. Hatta bu durum daha önceliklidir. Çünkü ziyaret tavafı rükündür (farzdır). Vedâ tavafı ise vâciptir.

Vedâ tavafından sonra dilediği kadar Mekke'de kalıp sonra çıkabilir. Fakat en iyi olan, vedâ tavafının Mekke'den çıkacağı zaman yapılmasıdır. Ebû Yusuf ve Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir. Mekke'de vedâ tavafından sonra her hangi bir işle uğraşırsa, vedâ tavafını yeniden yapar. Çünkü bu tavaf, ismi gibi Mekke'den çıkış için olur. Bu tavaf ancak çıkış anında yapıldığı zaman Allah'tan sevap beklenebilir. Peygamber (s.a.v.)'in;

وَلْيَكُنْ آخِرُ عَهْدِهِ الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ

"Hacının son görevi Beytullah'ı tavaf etmek olsun."[99] Hadisinin açık ifadesi de bunu göstermektedir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Hacı, Mekke'ye sadece hac yapmak için gelmiştir. Bu ibadeti bitirdikten sonra artık Mekke'den ayrılma vakti gelmiştir. Dolayısıyla bundan sonra yaptığı tavaf *vedâ tavafı* olmaktadır. Az önce geçen hadisin yorumu ise şöyledir. Mekke'deki son işi değil, son ibadeti vedâ tavafı olmalıdır.

---

[99] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/222; Müslim, Hacc 379; İbn Mâce, Menâsik 82; Tirmizî, Hacc 99.

UMRE

Umre yapmak

Yalnız umre yapmak istediğinde hac konusunda belirttiğimiz şekilde umre için hazırlık yapar. Mîkat'ta ihrama girer.

Mekke'de ise ve umre yapmak isterse, hangi taraftan dilerse o taraftan *harem* bölgesinden *hill* bölgesine (Harem bölgesi dışında kalan ve bu bölgeyi çevreleyen belirli bölgeye) çıkar. Hill bölgesinin en yakın tarafı *Ten'im*'dir. Ten'imde *Ayşe* (r.a.) *Mescidi* bulunmaktadır. Bu mescide bu ismin verilmesinin nedeni ise şudur.

Ayşe (r.a.); Yâ Resûlellah! Ben Mekke'den sadece hac yapmış olarak ayrılırken, bütün hanımların hem hac hem de umre yapmış olarak ayrılmaktadırlar! dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) inşallah ileride açıklayacağımız şekilde kardeşi Abdurrahman'a ablası Ayşe (r.a.)'yi, umre niyetini iptal ettiği yer olan Ten'im'e götürüp umre yaptırmasını emretti. **[4/30]**

Mekke'de bulunanlar, o andan itibaren umre için ihrama girilecek yeri öğrenmiş oldular. Artık umreye niyet etmek istediklerinde, Ten'im'e çıkacaklardır. Bu konuda dile getirilen hususlardan biri şudur: Ayşe (r.a.)'nin başına gelen durum zorunlu bir durumdu. Ama bu durum diğer Müslümanlar için bir çıkış kapısı olmuştur.

Umre için ihrama girdikten sonra, daha önce belirttiğimiz şekilde hac ihramında sakındığı şeylerden sakınır. Mekke'ye gelir. Mescid-i Haram'a girer. Önce Hacerülesved'e gidip selamlar. Beytullah'ı tavaf eder. Safâ ile Merve arasında sa'y eder. Sonra saçlarını kazıtarak tıraş olur veya saçlarını kısaltır. Böylece umresini bitirmiş olur. Artık umre yapan kimse için her şey helal olur. Resûlüllah (s.a.v.), *Ci'râne*'den yaptığı *kaza umresi*' nde bu şekilde hareket etmiştir.

Umre konusundaki farklı görüşler bir iki noktada incelenecektir.

1. Biz Hanefîlere göre, umre yapan kimse tavafın ilk şavtında Hacerülesved'i istilam ettiğinde, umredeki telbiyeyi keser.

Mâlik (rh.a.)'e göre gözü Beytullah'ı ilk gördüğü anda telbiyeyi keser. Çünkü umre Beytullah'ı ziyarettir. Gözü Beytullah'ı ilk gördüğü anda Beytullah'a varmış olmaktadır. Çünkü bu tavaf, hacdaki ziyaret tavafı gibi, umrenin rüknüdür. Hacda tavafla uğraşmadan önce telbiye kesildiği gibi, umrede de tavafla uğraşmadan önce telbiye kesilir.

Fakat biz Hanefîler, İbn Mes'ûd (r.a.)'un;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ قَطَعَ التَّلْبِيَةَ حِينَ اسْتَلَمَ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ

"Peygamber (s.a.v.) *kaza umresinde Hacerülesved'i istilam ettiğinde telbiyeyi kesmişti."* şeklindeki hadisini delil olarak alıyoruz. Bunun anlamı şudur. Umrede telbiye, ittifakla tavaf anında kesilecektir. Çünkü Mâlik (rh.a.), gözün Beytullah'ı görmesini dikkate almıştır. Beytullah'ın görülmesi ise asıl maksat değildir. Asıl maksat tavaftır. Dolayısıyla umrede telbiye, tavafa başlamakla birlikte yani Hacerülesved istilam edilirken kesilmelidir. Nitekim daha önce söylediğimiz gibi hacda telbiye, taşlama anında atılan ilk taşla birlikte kesilmektedir.

2. Biz Hanefîlere göre umrede tavaf ve sa'yden sonra tıraş olur.

Mâlik (rh.a.)'in görüşüne göre tıraş gerekmez. Ona göre umre sadece tavaf ve sa'yden ibarettir.

Biz Hanefîlerin delili Allahu Teâlâ'nın,

﴿ ... مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ... ﴾

"Mescid-i Harama inşallah güvenlik içerisinde, başlarınızı tamamen kazıtıp tıraş ederek veya saçlarınızı kısaltarak gireceksiniz." (el-Fetih, 48/27) âyetidir. Bu âyet, sahabîlerin kaza umresinde göreceklerinin önceden kendilerine müjdelendiği âyettir. Sahih rivayete göre;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) أَمَرَهُمْ بِالْحَلْقِ وَحَلَقَ رَأْسَهُ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ

"Peygamber (s.a.v.)*; kaza umresinde ashabına başlarını kazıtıp tıraş olmalarını emretmiş, kendisi de başını kazıtıp tıraş olmuştu."*[101]

İhrama girmek telbiye ile, ihramdan çıkmak da tıraşla olmaktadır. İhrama girmede umre ihramı ile hac ihramı aynı olduğu gibi, ihramdan çıkma da aynı şekildedir. Görmez misin ki, namaza iftitah tekbîriyle başlanması ve namazdan selamla çıkılması hususunda farz namazla nâfile namaz eşit tutulmaktadır. Bu konuda da böyledir.

TEMETTU' HACCI

Temettu' haccı

Temettu' haccı yapmak ister de beraberinde hedy kurbanı getirmezse, umreyi bitirdikten sonra aynı şekilde tıraş olur. Mekke'de ihramsız olarak ikâmet eder.

---

[100] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/259; Tirmizî, Hacc 79; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/205; Zeylei, *Nasbu'r-râye,* III/114.

[101] Bkz. Dârimî, Menâsik 57; Buhârî, İhsâr 2; Nesâî, Menâsik 102.

Temettu' haccını daha önce açıklamıştık. Temettu', hac aylarında umre yaptıktan sonra, hac ile umre arasında ailesine tam anlamıyla (ilmâm-ı sahihle) dönmeden, aynı yıl hac yapmak demektir.

Mâlik (rh.a.) şöyle diyordu. Umreyi hac aylarından önce yapar ve umre ihramından çıkmazsa, nihayet hac ayları girerse temettu' haccına niyet etmiş olur.

[4/31]

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demiştir. Hac aylarından önce umre için ihrama girmişse, umre fiilleri hac ayları içinde olsa bile, temettu' haccı yapmış olmaz. Ona göre umre için ihrama girdiği vakit dikkate alınır. Mâlik (rh.a.)'e göre ise ihramdan çıktığı vakit dikkate alınır.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz. Umre fiillerinin yapılması hac aylarından önce ise temettu' haccı yapmış sayılmaz. Çünkü o kişinin hac ayları dışındaki ihramı, cinsel ilişki ile bozulmayan bir ihram olur. Bu kişi, umre fiillerini yerine getirmeden ve ihramdan çıkmadan hac ayları girmiş olsa, onun hac aylarındaki ihramı, cinsel ilişki ile bozulan ihram mertebesindedir. Dolayısıyla bu kimse hac aylarında umre için ihrama girmiş gibi olur. Çünkü o kişi hac aylarında hac ve umreyi birarada yapacaktır.

Sonra hacının umreden sonraki durumu üç şekildedir.

Temettu' haccı yapanın umreden sonraki durumu

-Ya umreyi yaptıktan sonra Mekke'de haccı yerine getirinceye kadar bekler. Böylece ittifakla temettu' haccı yapmış olur.

-Ya da umreyi yaptıktan sonra ailesinin yanına döner. Sonra da aynı yıl hacceder. Bu kişi Hanefî âlimlerimizin ittifakıyla temettu' haccı yapmış olmaz.

Şafiî (rh.a.)'nin bir görüşüne göre temettu' haccı yapmış olur. Diğer görüşü ise; Ben bu şekilde ailesine dönüşün ne olacağını bilmiyorum, şeklindedir. Şafiî (rh.a.)'nin bu görüşü onun, "Mekke'linin de temettu' ve kırân haccı yapabileceği", şeklindeki asıl görüşü üzerine kurulmuştur. Bu konunun açıklaması inşallah yerinde gelecektir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, İbn Abbas (r.a.)'ın;

إذا أتى بأهله بين النسكين إسناده صحيح فهو متمتع

"Hac ile umre arasında kendi beldesine, ailesinin yanına varmış ise bu kimse temettu' yapmış olur."[102] şeklindeki hadisidir. Ömer ve İbn Ömer (r.a.)'den de bu şekilde rivayet edilmiştir. Bunun anlamı şudur. O kişi her iki ibadet için beldesinden

[102] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/156; Tirmizî, Hacc 12

Mekke'ye yeni bir yolculuk yapmış olmaktadır. Temettu' haccı yapan kişi ise bu iki ibadeti bir yolculukta yerine getiren kişidir.

-Ya da umreyi yaptıktan sonra mîkatı geçer de kendi beldesinden başka bir beldeye gider, mesela Kûfe'li olan bu kişi Basra'ya gider, sonra da dönüp aynı yıl hacceder. Bu kişi, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre temettu' yapmış olur. İmameyn'in (Ebû Yusuf ile Muhammed rh.a.) görüşüne göre ise temettu' haccı yapmış olmaz. Bunu Tahâvî (rh.a.) kitabında belirtmektedir.

İmameyn'in görüşüne göre temettu' yapan kişinin umresi *Mîkat Umresi*, haccı ise *Mekke Haccı*'dır. Oysa bu kişinin haccı da umresi de mîkattan niyetle yapılmıştır. Çünkü ihramdan çıktıktan sonra mîkatı geçmişse geri döndüğü zaman mîkattan ihrama girmesi gerekir. Dolayısıyla bu kişiyle ailesinin yanına varan kişi aynı durumdadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.), İbn Abbas (r.a.)'ın hadisini delil olarak almıştır. Bir grup İbn Abbas (r.a.)'a;

-Biz hac aylarında umre yaptık. Sonra kabr-i şerifi ziyaret ettik. Sonra da haccettik, dedi. İbn Abbas (r.a.);

-Siz temettu' haccı yapmış oluyorsunuz, dedi. Çünkü bu kimse iki ibadeti bir yolculukta yapmış olmaktadır. Ayrıca ailesine dönmediği sürece yolculuğuna devam etmiş olmaktadır. Bu kişi mîkat sınırından çıkmadan haccedip dönen kişi gibi temettu' haccı yapmış olmaktadır.

Mekke'de iken Terviye Günü olur da Mina'ya gitmek isterse, izâr ve ridâ (ihram) giyer ve dilerse Mescid-i Haram'da, dilerse Ebtah'ta, dilerse Harem bölgesinin herhangi bir yerinde hac için telbiye getirir.

Resûlüllah (s.a.v.) hac ihramını kaldırıp (fesh edip) umre yapan sahabîlerine; hacca terviye günü Mescid-i Haramda niyet etmelerini emretmişti. Câbir (r.a.) hadisinde; Mekke'den çıktık. Öğle vakti olunca hac ihramına girdik, demişti. **[4/32]**

Mekke'de ihramsız bulunanların ihrama girmeleri

Mekke'de ihramsız bulunan bir kişi hac ihramına girmek istediğinde Harem bölgesinden ihrama girer. Umre için ihrama girmek isterse Hill bölgesinden ihrama girer. Çünkü fiillerin yapıldığı yer, ihrama girme yerinden farklıdır. Umrenin rüknü (unsuru) tavaf olup bu da harem bölgesinde yapılmaktadır. Dolayısıyla umre için ihrama girme Hill bölgesinde olur. Haccın en önemli rüknü (unsuru) Arafat'ta vakfe olup bu da harem dışı olan Hill bölgesindedir. Dolayısıyla hac için ihrama girme harem bölgesinde olur.

Dilerse terviye gününden önce hac için ihrama girer. hac için önceden ihrama girmesi daha iyidir. Çünkü böylece ibadete karşı istek ve arzu açıkça ortaya konulmaktadır. Ayrıca bu durum, beden için daha sıkıntılıdır. Peygamber (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'ye;

إنّما أجرُكِ على قدر نصبِكِ

"Senin ecrin yorgunluğun kadardır."[103] buyurmuştur.

Yine Peygamber (s.a.v.)'e amellerin en faziletlisi sorulduğunda;

أحمزُها

"En zor olanıdır."[104] buyurmuştur.

Hacılarla birlikte Mina'ya gider. Arefe gecesi orada geceler. Temettu' haccına niyet eden kimse ifrada niyet eden kimse hakkında söylediğimiz şekilde hac yapar. Ancak, bayramın birinci günü Cemre-i Akabe'ye taş attıktan sonra temettu' kurbanı kesmesi vâciptir. Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ... ﴾

"Kim, *umreden sonra hac yaparsa kolayına gelen kurbanı kesmelidir."* (el-Bakara, 2/196) buyurmuştur.

Kurbandan sonra tıraş olur. Beytullah'ı ziyaret edip yedi defa tavaf eder. İlk üç turda remel yapar. Geri kalan dört turda normal olarak yürür. Sonra iki rekat tavaf namazı kılar. Hac konusunda açıkladığımız şekilde Safâ ile Merve arasında sa'y eder. Çünkü bu tavaf, hacda yaptığı ilk tavaftır. Daha önce açıkladığımız gibi, hacdaki ilk tavafta remel yapmak sünnettir. Hacdaki ilk tavafın peşinden sa'y eder. Bu, ifrada niyet eden kişiden farklıdır. Çünkü ifrada niyet eden hacdaki kudûm tavafını ilk geldiği zaman yapmış ve ardından say etmiştir. Bu nedenle Kurban Bayramı günlerindeki ziyaret tavafında remel de yapmaz. Bu tavafın ardından sa'y da etmez.

Eğer temettu' haccına niyet eden kişi, hac ihramına girdikten sonra tavaf eder ve Mina'ya gitmeden önce say ederse, bayram günleri yaptığı ziyaret tavafında

---

[103] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/43; Müslim, Hacc 126; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/339; Hâkim, *Müstedrek*, I/644; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/332.

[104] Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/174; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V/169; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, XIV/116.

remel yapmaz. Safâ ve Merve arasında tekrar say etmez. Çünkü o kimse, bu görevi hac ibadeti esnasında bir defa yerine getirir.

Eğer hac aylarında umre yaptığında temettu' için beraberinde kurban getirmişse kurbanının boynuna işaret olarak gerdanlık takmalıdır. Çünkü Allah;

﴿لا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ ..... وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

"Allah'ın hac fiillerine, harem ayına ve hedy kurbanlarına, gerdanlıklara... hürmetsizlik etmeyin. Ihramdan çıktığınız vakit avlanın." (el-Mâide, 5/2) buyurmaktadır.

Ancak sünnet olan, umre için ihrama girdikten sonra kurbanlığa gerdanlık takmasıdır. Çünkü ihrama girmeden önce kurbanlığa gerdanlık takar ve kurbanlığı ihram niyetiyle beraberinde getirirse ihrama girmiş sayılır. İbn Abbas (r.a.) bu şekilde rivayet etmiştir. Âyetin ifade tarzında buna işaret edilmektedir. Allah, *"gerdanlıkları"* andıktan sonra şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

"Ihramdan çıktığınız vakit avlanın." (el-Mâide, 5/2)

Bu, o kimsenin kurbanlığa gerdanlık takmakla ihramlı sayılacağını gösterir. İyi olan, telbiye ile ihrama girmiş olmasıdır. Bunun için önce telbiye getirmesi, sonra kurbanlığa gerdanlık takması daha faziletli sayılmıştır.

Temettu' haccına niyet eden ve ihrama girdiğinden itibaren yanında hedy kurbanı getiren hacı, Umre için tavaf edip sa'y edince, Mekke'de ihramlı olarak bekleyecektir. Çünkü temettu' kurbanını beraberinde getirmesi, o kimsenin hac ile umre arasında ihramdan çıkmasına engeldir. Peygamber (s.a.v.);

لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سقت الهدي ولجعلتها عمرة وتحللت منها

"Düşündüğüm işi başından düşünseydim, beraberimde hedy kurbanı getirmezdim. Umreye niyet eder, sonra da ihramdan çıkardım."[105] demiştir. Bir başka hadiste ise şöyle buyurmuştur:

أما إني قلدت هديي ولبدت رأسي فلا أحل حتى أنحر

[105] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/148; Buhârî, Hacc 81; Müslim, Hacc 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 57; Nesâî, Menâsik 46.

"Ben, hedy kurbanıma gerdanlık taktım. Başımı yağladım. Dolayısıyla kurban kesmeden ihramdan çıkamam."[106]

Terviye akşamı olunca, ihrama önceden girmeyi arzu ederse hac ihramına girer. İhrama girdikten sonra Beytullahı tavaf eder. Safâ ile Merve arasında hac sa'yi yapar. Beraberinde hedy kurbanı getirmeksizin temettu' haccı yapan kimse hakkında açıkladığımız gibi hareket eder.

Ancak hac için ihrama girdikten sonra tavaf etmemişse, bayram günlerinde yaptığı ziyaret tavafında remel yapar. Hac ihramına girdikten sonra tavaf ve sa'y yapmışsa, ziyaret tavafında remel yapmaz ve Safâ ile Merve arasında say etmez. [4/33]

Tıraş olmak

Bütün hac çeşitlerinde, ihramlının saçları yağlanmış da olsa, örgülü de olsa, topuz da olsa tıraşı terketmez.

Saçların yağlanması, saçların başın ön tarafına toplanıp zamk ve benzeri bir yapıştırıcı ile birbirine yapıştırılmasıdır. Saçın örgülenmesi, saçın örgü yapılmasıdır. Topuz ise saçların kıvrılarak başın etrafında bağlanmasıdır. Daha önce açıkladığımız gibi saçı kazıtarak tıraş etmek, kısaltmaktan daha faziletlidir. Saçların bu durumları nedeniyle daha faziletli olanı terketmemelidir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

لَبَّدتُ رَأْسِي

"Başımı yağladım..."[107]

Şeklinde rivayet ettiğimiz hadise göre, başını yağladığı durumda ihramdan çıkarken saçını kazıtarak tıraş olmuştu.

İhramlı kadın, bütün bu anlattıklarımızda erkek gibidir.

İhramlı kadının durumu

Çünkü hem erkeğe hem de kadına aynı şekilde hitâb edilmiştir. Görmez misin Ümmü Seleme (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e cünüplükten gusletmeyi sorduğu zaman Peygamber (s.a.v.), kendisinin nasıl guslettiğini anlatmıştı. Bu da erkekle kadının hacdaki durumunun farklı olmadığına delildir.

Ancak kadın ihram yerine elbise, gömlek, başörtüsü, mest ve eldiven giyer.

---

[106] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/284; Buhârî, Hacc 34; Müslim, Hacc 178; İbn Mâce, Menâsik 72; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; Nesâî, Menâsik 67.

[107] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/284; Buhârî, Hacc 34; Müslim, Hacc 178; İbn Mâce, Menâsik 72; Ebû Dâvûd, Menâsik 24; Nesâî, Menâsik 67.

Çünkü onun vücudu avrettir.[108] Nitekim Peygamber (s.a.v.);

الْمَرْأَةُ عورَةٌ مستورةٌ

"Kadın, örtülü avrettir."[109] buyurmuştur.

Ayrıca izâr ve ridâ giyme durumunda genellikle vücudun bir kısmı açılmaktadır. Oysa kadın namazda açıkladığımız gibi, ibadeti en örtülü şekilde yerine getirmekle emrolunmuştur.

Bu nedenle kadın ihramlı iken dikişli elbise ve mest giyer. Başını örter. Ama yüzünü örtmez.

Çünkü kadının başı avrettir. Peygamber (s.a.v.);

إحْرامُ الرَّجُلِ في رأسِه ، وإحْرامُ المَرْأةِ في وَجهِها

"Erkeğin ihramı başında, kadının ihramı yüzündedir."[110] buyurmuştur.

Bundan da, kadının ihramlı iken yüzünü örtmeyeceğini anlamaktayız. Ancak kadın ihramlı iken arzu ederse yüzüne dokunmaksızın peçe kullanabilir. Ayşe (r.a.)'den bu konuda şu hadis rivayet edilmektedir:

كُنَّا في الإحرامِ مَعَ رسولِ اللهِ (ﷺ) نكْشِفُ وُجُوهنا فإذا اسْتقْبلنَا قوْمٌ أسْدلنَا من عِنْدِ أن نُصيبَ وُجُوهنا

"Biz Resûlüllah (s.a.v.) ile birlikte ihramlı iken yüzlerimizi açıyorduk. Bir toplulukla karşılaştığımız zaman, yüzümüze dokunmayan peçe kullanıyorduk."[111]

Kadın ihramlı iken vers, safran ve asfur gibi güzel kokular sürülmüş olan elbise giyemez. Ancak bu çeşit elbisenin sonradan yıkanmış olması ayrıdır.

Çünkü ihramlı kadın hakkında helal sayılan dikişli elbise, zaruretten dolayıdır. Güzel kokulu elbise giymekte ise hiçbir zaruret yoktur. İhramlı kadın bu hususta

---

[108] **Avret / العورة:** Sözlükte; eksik ve gedik anlamına gelir. İslam'da görünmesi haram ve ayıp olup örtülmesi farz kılınan beden yerlerine denir.

[109] Tirmizî, Radâ 18; İbn Huzeyme, *Sahih,* III/93; İbn Hibbân, *Sahih,* XII/412; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* VIII/101; Zeyleî, *Nasbu'r-râye,* I/241.

[110] Dârekutnî, *Sünen,* II/294; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* V/47.

[111] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/30; İbn Mâce, Menâsik 23; Ebû Dâvûd, Menâsik 34; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* V/48.

ihramlı erkek gibidir. Çünkü bu durum süslenmek anlamındadır. Süslenmek ise cinsel ilişkiye davet eden hususlardandır. Oysa kadın da erkek gibi, ihramlı iken cinsel ilişkiden yasaklanmıştır.

Kadının tıraşı

Kadın ihramdan çıkarken saçını kazıtarak tıraş olmaz. Sadece saçlarının etrafından kısaltır.

Peygamber (s.a.v.)'den bu şekilde rivayet edilmiştir. Resûlüllah (s.a.v.), ihramdan çıkarken kadınlara saçlarını kazıtıp tıraş olmalarını yasaklamıştır. Onlara saçlarını kısaltmalarını emretmiştir. Çünkü kadının saçını kazıtıp tıraş olması, müsle (işkence) anlamındadır. Bu ise haramdır. Kadının saçları, erkeğin sakalı gibi kadın için ziynettir. İhramdan çıkarken erkek sakalını kazıtmadığı gibi, kadın da başını kazıtmaz.

İhramlı kadın ne Beytullah'ı tavafta, ne de Safâ ile Merve arasında remel yapmaz.

Çünkü remel, dayanıklılığı ve kuvveti ortaya koymak içindir. Kadın ise yiğitliğini gösteren savaş ehlinden değildir. Ayrıca remel yaparken ve sa'y ederken vücudunun bir kısmının görünmesinden, ya da bünyesinin zayıflığı nedeniyle yere düşmesinden emin olunamaz. Bu nedenle tavaf ve sa'yde, kadın koşmaktan yasaklanır. Normal yürümesi emredilir. [4/34]

Kitâbu'l-Asl'da ihramlı erkek ve kadın arasındaki farklar sadece bu kadar belirtilmiştir. Hanefî âlimlerimiz; kadının sesini yükseltmesinde fitne olduğu için, telbiye ederken o sesini yükseltmez, demişlerdir. Aynı şekilde Hacerülesved'in önünde kalabalık olduğu zaman, kadın Hacerülesved'i selamlamaz. Çünkü kadın, erkeklere temas etmekten ve onlarla bir arada bulunmaktan yasaklanmıştır. Kadın Hacerülesved'in önünde erkekler bulunmadığında Hacerülesved'i selamlayabilir. Allahu Teâlâ daha iyi bilir.

TAVAF

Üçü hacda, biri umrede olmak üzere dört çeşit tavaf bulunmaktadır.

Kudûm tavafı

-Hacdaki tavaflardan biri Tahiyye (selamlama) Tavafı'dır. Buna *Kudûm Tavafı* ve *Likâ (Kavuşma)Tavafı* da denir. Hacı bu tavafı, Beytullah'a ilk ulaştığı anda yapar. Bu tavaf biz Hanefîlere göre sünnettir.

Mâlik (rh.a.) ise; bu tavaf vâciptir demiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bu tavafı yapmıştır. Ashâbına da;

خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ

"Hac fiilerinizi benden alın."[112] demiştir.

Bu bir emirdir. Emir ise vücub (farzoluş) ifade eder. Çünkü asıl amaç, Beytullah'ın ta'zim amacıyla ziyaret edilmesidir. Ziyaretin başlangıcı esnasındaki fiil, namazın başlangıcındaki zikir olan iftitah tekbiri gibi farz olmaktadır.[113]

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şudur: Allahu Teâlâ tavaf etmeyi emretmiştir. Mutlak emir, tekrar gerektirmez. Bayram günlerinde yapılan tavaf, icmâ ile farzdır. Bundan anlıyoruz ki kudûm tavafı vâcip (farz) değildir. Ayrıca icmâ ile sabit olduğuna göre, haccın rüknü (farzı) olan Ziyaret Tavafı'nın vakti, bayram günleri ile sınırlanmıştır. Dolayısıyla ziyaret tavafı, bayram günlerinden önce câiz değildir. O halde bayram günlerinden önce yapılan tavaf, vâcip (farz) olmamaktadır. Çünkü bu, ihramlı iken yapılmaktadır. İhramlı iken Arafat'ta vakfe yapmak gibi bir rükün, vâcip (farz) olarak tekrar etmez. Bu nedenle vedâ tavafından farklı olarak, kudûm tavafını sünnet kabul ettik. Çünkü vedâ tavafı, tam olarak ihramdan çıkıldıktan sonra yapılmaktadır. Öyleyse vedâ tavafını vâcip olarak kabul etmiş olmamız, vâcip bir tavafı ihramlı iken tekrar etmeye yol açmamıştır.

Hacdaki kudûm tavafı namazdaki Sübhaneke makamındadır. Çünkü ihrama girme anındaki ilk telbiye, namazdaki iftitah (namaza giriş) tekbiri gibidir. İftitah tekbirinin ardından okunan Sübhaneke sünnet olduğu gibi, hac ihramına niyet etmenin ardından yapılan bu kudûm tavafı da sünnettir.

Mâlik (rh.a.)'in getirdiği delillerden biri şudur. Kudûm tavafından sonraki sa'y vâciptir. Vâcip ise vâcip olmayan ibadet üzerine bina edilmez. Biz bunun cevabını, buradaki mazereti daha önce açıklamıştık.

İkinci tavaf *Ziyaret Tavafı'dır*. Bu tavaf haccın rüknüdür (farzıdır). Allahu Teâlâ'nın; **Ziyaret tavafı**

وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿

"Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler." (el-Hac, 22/29) âyetiyle ve ayrıca

---

[112] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/367; Müslim, Hacc 310; İbn Mâce, Menâsik 61; Ebû Dâvûd, Menâsik 78; Nesâî, Menâsik 220.

[113] Bkz. Ebû Ömer el-Kurtubî, *el-Kâfî fî fıkhı Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Beyrut 1987 s.135-136. Burada hem tavâf-ı kudûm hem de tavâf-ı ifâda için vacip diyor. Demek ki kastı farzdır.

﴿يوم الحج الأكبر﴾

"*Büyük hac günü*" (et-Tevbe, 9/3) ifadesiyle sabit olmuştur. Bu ifadeden maksat ziyaret tavafıdır.

Vedâ tavafı

Üçüncü tavaf, Tavaf-ı Sader (*Vedâ Tavafı)* dır. Bu tavaf, biz Hanefîlere göre vâciptir.

[4/35]

Şafiî (rh.a.)'ye göre sünnettir. Ona göre vedâ tavafı, kudûm tavafı değerindedir. Bilindiği gibi, bu iki tavaftan her birini Mekkeli değil, *âfâkî* (Mekke dışından gelen hacı) yapmaktadır. Halbuki haccın vâciplerinde Mekkeli ile *afakî* aynıdır.

Biz Hanefîlerin bu hususta delili;

من حج هذا البيت فليكن آخر عهده بالبيت الطواف

"*Kim bu beyti haccederse son vazifesi tavaf (Vedâ tavafı) olsun.*"[114]

Peygamber (s.a.v.),

ورخص للنساء الحيض

"*Hayızlı kadınlara bu konuda izin verilmiştir.*"[115] şeklindeki hadistir. Hadisteki emir bu tavafın vâcip oluşunun delilidir. Sadece hayızlı kadınların bu tavafı terketmelerine izni verilmesi de vâcip olduğuna delildir. Ziyaret tavafı, hac ihramından tam anlamıyla çıkmak için yapıldığı gibi, Mekke'de ikâmetin sona ermesi nedeniyle de vedâ tavafı yapılmaktadır. Dolayısıyla Mekke'de ikâmeti sona eren kimseye -yani ailesine dönmekte olan âfâkîye- vedâ tavafı yapması vâcip olmaktadır. Mekkeli'ye ise bu tavaf vâcip değildir. Bu tavafa Vedâ Tavafı denmektedir. Dolayısıyla bu tavaf sadece Beytullah'a vedâ eden kimseye vâcip olur. Vedâ etmeyene vâcip olmaz.

Umre tavafı

Dördüncü tavaf; *Umre Tavafı*' dır. Bu tavaf, umrenin rüknüdür. Umrede kudûm tavafı da vedâ tavafı da yoktur.

Kudûm tavafının durumuna gelince, umre yapan kimse, Beytullah'a ulaştığında bu ibadetin rüknü olan tavafı yapmaya imkan bulmuştur. Bu nedenle başka bir şeyle uğraşmayacaktır. Ama hac böyle değildir. Çünkü hacı Mekke'ye

---

[114] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/222; Müslim, Hacc 379; İbn Mâce, Menâsik 82; Tirmizî, Hacc 99.

[115] Buhârî, Hacc 144; Tirmizî, Hacc 99; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/328; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/210; Hâkim, *Müstedrek*, I/649.

geldiği anda, haccın rüknü (farzı) olan ziyaret tavafını yapamaz. Dolayısıyla rükün olan ziyaret tavafının vakti gelinceye kadar sünnet olan tavafı yapar.

Vedâ tavafına gelince, Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'a göre umrede de hacda olduğu gibi, ailesine dönmek isteyen umreci Mekke'den ayrılırken vedâ tavafı yapmalıdır.

Fakat biz diyoruz ki; umrede asıl rükün tavaftır. Hacda Arafat'ta vakfe yapmak gibi, bir ibadette asıl rükün olan bir fiil, vedâ anında tekrar yapılmaz. Çünkü rükün olan husus, asıl maksattır. Vedâ tavafı ise asıl maksada tabî olup Beytullah'a vedâ etmek amacıyla vâciptir. Bir şey hem asıl maksat, hem de asıl maksada tâbi olmaz.

Kırân haccına niyet eden kimse Mekke'ye geldiği zaman, tavaf etmez de Arafat'ta vakfeye dururse, bize göre umresini iptal etmiş olur.

Umrenin geçersiz kılınması

Şafiî (rh.a.)'ye göre umresini iptal etmiş olmaz. Bu durum Şafiî (rh.a.)'nin daha önce geçen kuralına göredir. Ona göre umre tavafı hac tavafının içerisine girer. Ayrıca umre için özel tavaf etmesi gerekmez.

Biz Hanefîlere göre umre tavafı hac tavafının içine girmez. Bilakis her iki tavafı da yapmalıdır. Umreyi hacdan önce yapmalıdır. Bu ise vakfe ile ortadan kalkar. Çünkü haccın en önemli rüknü (farzı) Arafat'ta vakfe yapmaktır. Haccın yapılmış olmasının bağlı olduğu vakfe, kaçırılma korkusu olmaksızın yapılmalıdır. Hacının umresi sonraya kalmışsa bunu hacdan sonra yerine getirir. Böylece umre fiillerini hac üzerine kurmuş olur. Bu ise kırân haccının özelliğine aykırıdır. Dolayısıyla biz Arafat'tan önce tavaf yapmaması nedeniyle umreyi iptal etmiş olur, demekteyiz.

Bu konuda asıl delil, Ayşe (r.a.) hadisidir. Peygamber (s.a.v.) Seref'te Ayşe (r.a.)'nin yanına girdiğinde Ayşe (r.a.) ağlıyordu. Peygamber (s.a.v.);

مَا يُبْكِيكِ ؟ لَعَلَّكِ نُفِسْتِ

-*"Seni ağlatan nedir? Belki de hayız gördün."* dedi. Ayşe (r.a.);
-*Evet*, dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

هٰذَا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى بَنَاتِ آدَمَ فَدَعِي عَنْكِ الْعُمْرَةَ

-*"Bu, Allahu Teâlâ'nın Âdem'in kızlarına yazdığı şeydir, umreyi bırak."*[116] buyurdu. Yahut;

[116] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/219; Buhârî, Hayz 7; İbn Mâce, Menâsik 36; Ebû Dâvûd, Menâsik 23.

اُرْفُضِي عُمْرَتك وَانْقُضِي رأْسك وَامْتَشطِي وَاصنعي جميع ما يصْنعُ الْحاجُّ غَيْر أن لا تطُوفي بالْبَيْت

[4/36] "Umreni iptal et. Başını çöz. Saçlarını tara. Beytullah'ı tavaf etmen dışında, hacıların yaptığı her şeyi yap."[117] buyurdu.

Böylece Peygamber (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'nin tavaf edememesi nedeniyle niyet etmiş olduğu umreyi iptal etmesini emretti. Eğer Ayşe (r.a.)'nin umre tavafı yapmadan Arafat'ta vakfe yapması nedeniyle umresi iptal edilmiş olmasaydı, Peygamber (s.a.v.) onun umreyi iptal etmesini emretmezdi.

Kırân haccına niyet eden, eğer vakfe vakti girdikten sonra -umre tavafı yapmadan- Arafat'a yönelirse Ebû Hanîfe (rh.a.)'den bu konuda iki rivayet nakledilmiştir.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâb'ul-Asl*'daki rivayetine göre;

Bu kimse umreyi iptal etmiş olmaz. Hatta yarı yoldan Mekke'ye döner ve umre tavafı yaparsa kırân haccı yapmış olur.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayetine göre ise; Bu kimse Arafat'a yönelmekle umresini iptal etmiş olur. Bu, onun mezhebine göre yapılmış bir kıyastır. Nitekim o, imamdan önce Cuma'ya yönelmeyi öğle namazının iptal edilip Cuma'ya başlanması gibi kabul etmiştir. *Kitâb'ul-Asl'* da anılan husus İstihsân'dır. Bununla diğer mesele arasındaki fark; Cuma namazında Cumaya koşmakla emrolunmuştur. Cuma namazı için yürümesiyle Cuma'ya koşması kuvvetlenmektedir. Burada ise umre tavafından önce Arafat'a yönelmekten yasaklanmıştır. Çünkü burada iptali vâcip kılan husus hac rüknünün yapılmış olmasıdır. Böylece bundan sonra umre hac üzerine kurulmuş olmaktadır. Bu da bizzat Arafat'a yönelmekle meydana gelmez. Cuma namazında ise öğlenin iptalini gerektiren husus, öğle ile cuma arasındaki farklılıktır. Cumaya koşmak Cumanın özelliklerindendir. Dolayısıyla bu, öğlenin iptal edilmesinde Cumaya başlama makamında sayılmıştır.

Umre için üç tur tavaf ederse, sonra gider de Arafat'ta vakfe yaparsa, bu kimse de umreyi iptal etmiş olur.

Çünkü umrenin rüknü tavaftır. Tavafın çoğu geriye kaldığına göre, tavaf yapılmamış bu tavaftan hiçbir şey yerine getirilmemiş kabul edilmektedir.

---

[117] Buhârî, Hayz 7; Müslim, Hacc 119; İbn Mâce, Menâsik 36; Ebû Dâvûd, Menâsik 23; Nesâî, Hayz 1

Tavafın dört turunu yapar da sonra Arafat'ta vakfeye dururs a, umreyi iptal etmemiş olur.

Çünkü tavafın çoğunu yapmıştır. Bu, hepsini yapmış gibidir. Bundan dolayı biz diyoruz ki, umre tavafının dört turunu yaptıktan sonra umrenin cinsel ilişki ile bozulmasından emin olur. Üç tur yaptıktan sonra ise bundan emin olamaz. Çünkü yapılan tavaf yapılacak olandan daha fazla olduğu zaman az olan, bunun karşılığında yok hükmündedir. Yapılan tarafı tercihe daha layıktır. Yapılan tarafı tercih edildiğine göre hacı, bundan sonra vakfede demektir. Haccı yapmış olursa, umre yaptıktan sonra yapmış olur. Üç tur tavaf etmişse, vakfe nedeniyle umreyi iptal etmiş olmaz. Vakfe'den sonra dört tur yaparak umreyi tamamlar. Böylece umreyi hac üzerine kurmuş olur. Umrede dört tur tavaf yapmakla umrenin bozulmasından emin olduğu gibi, umrenin vakfe ile iptal edilmesinden de emin olur. Üç tur tavaf ettikten sonra ise umrenin cinsel ilişki nedeniyle bozulmasından emin olmaz. Umrenin vakfe ile iptal olmasından da emin olmaz.

Umreyi iptal ettiği yerde, umreyi iptal etme nedeniyle bu kimseye kurban cezası gerekir.

Çünkü sağlıklı bir şekilde umreye başladıktan sonra, umre fiillerini yapmadan önce umreden çıkmış olmaktadır. Dolayısıyla *muhsar* [118] kabul edilerek ceza kurbanı gerekir.

Ayrıca umreye sağlıklı başladıktan sonra umreden çıkması nedeniyle, bu umreyi kaza etmesi gerekir.

Bu konuda asıl, Ayşe (r.a.) hadisidir. Resûlüllah (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'nin kardeşi Abdurrahman'a, ablasını *Ten'im*'e götürüp yapamadığı umresinin yerine umre yaptırmasını emretmiştir.

Ceza kurbanı kesen bu kimsenin, ayrıca kırân kurbanı kesmesi gerekmemektedir. Çünkü Kırân kurbanı iki ibadeti (umre ve haccı) birlikte yapma nedeniyle vâcip olur. O ise bu durumda yoktur.

Umreyi iptal etmediği durumda, umre tavafının ve sa'yinin geriye kalan kısmını kurban Bayramı günlerinde tamamlar. Bu durumda kırân kurbanı kesmesi gerekir. Çünkü hac ve umrenin birlikte yapılması gerçekleşmiş olmaktadır. [4/37]

Mekke'ye ilk geldiği zaman umre için tavaf etmemişse, fakat hac için tavaf ve sa'y yapmışsa, sonra Arafat'ta vakfede bulunmakla umresini iptal etmiş olmaz.

---

[118] **Muhsar/المحصر:** Hac için ihrama girip Arafat'ta vakfe ile ziyaret tavafından veya umre için ihram girip umre tavafından alıkonan kişi. Kişinin bu duruma maruz kalmasına da ihsâr denir.

Yaptığı tavaf ve sa'yi hac için değil, umre için yapmış olur. Çünkü o kimse için gerekli olan, ilk olarak umre tavafı yapması idi. Buna aykırı niyeti dikkate alınmaz. Bu konuda asıl olan şudur: Bayram günlerindeki ziyaret tavafı gibi, bir vakitte bir yönden yapması gerekli olan tavafın yapılmasında bir başka yöne niyet etse bile, bu asıl yön yerine geçmektedir. Bu, tavafın vakfeye benzetilmesi nedeniyledir. Çünkü vaktinde vakfe yapmak imkanı bulsa, halbuki hac vakfesinden başka bir şeye niyet etse, bu haccın rüknü (farzı) olan vakfe yerine geçer. Buna aykırı olan niyetine itibar edilmez. Tavafta da böyledir. Ancak tavafta niyetin aslı koşuldur. Öyle ki Kâbe'nin etrafında borçlunun arkasında koşsa, bu koşması, vakfeden farklı olarak tavaf sayılmaz. Çünkü Kâbe'nin etrafındaki bu dolaşma, niyetsiz olarak yapılmıştır.

Vakfenin Mahiyeti

Vakfe hac ibadetinin rüknüdür (temel farzıdır). Başlı başına bir ibadet değildir. Bu nedenle nâfile vakfe yapılmaz. Bu ibadetin aslında niyetin bulunması, rüknünde de niyetin koşul olmasına ihtiyaç duyurmaz. Tavaf ise başlı başına bir ibadettir. Bundan dolayı nâfile tavaf yapılabilir. Tavafta niyet koşuldur. Ama Ramazan Orucu konusunda dediğimiz gibi, belirlenmiş olmak nedeniyle hangi cihete niyet olduğuna itibar edilmez.[119]

Vakfenin ihramsız yapılamaması

Ayrıca vakfe mutlak ihramlı olarak yapılır. Ziyaret tavafı ise tıraş olarak ihramdan çıkıldıktan sonra yapılır. İhramda niyetin bulunması, tavafta niyet etmeyi gereksiz kılmaz. Fakat bu ikinci fark umre tavafında değil, ziyaret tavafında yer alır. Birinci fark, her iki bölümü de içine almaktadır. Tavafının ve sa'yinin umre için olduğu sabit olursa, bu kimse hac için tavaf etmemiş olur. Kudûm tavafını terketmesi kendisine zarar vermez. Dolayısıyla bayram günü yapacağı ziyaret tavafında remel yapar. Safâ ile Merve arasında sa'y eder.

Önce hac için tavaf edip sa'y etmiş, sonra da umre için tavaf edip sa'y etmişse bu kimseye hiçbir şey gerekmez.

Umre tavafı yapması gerektiği için, ilk tavafı umre tavafı olur. Buna aykırı olan niyeti boş ve lüzumsuz söz sayılır. Dolayısıyla o kişiye bu nedenle bir ceza gerekmez.

Hac ve umre için iki tavaf yapar sonra iki sa'y yaparsa kudûm tavafını umre sa'yinden önce yapması nedeniyle kötü bir iş yapmış olur. Ama hiçbir ceza gerekmez. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'e göre bu gayet açıktır. Çünkü Ebû

---

[119] Ramazan ayı süresi ramazan orucu için belirlenmiş olduğundan, hangi oruca niyet edilirse edilsin Ramazan ayında tutulan oruç Ramazan orucu sayılır.

Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in asıl görüşü, bir hac fiilinin öne alınması ve geciktirilmesi nedeniyle, günahkar olma dışında bir ceza vâcip değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, daha sonra açıklayacağımız şekilde bir hac fiilini diğerinden önce yapmak kurban cezasını vâcip kılar. Ancak söz konusu durumda kurban gerekmez. Çünkü kudûm tavafının umre sa'yinden önce yapılması kudûm tavafından daha üstün olmaz. Umrenin sa'yinden önce kudûm tavafıyla uğraşması, yemek veya uyku ile uğraşmasından daha büyük etkide bulunamaz. Eğer umre tavafı ve sa'yi arasında uyku veya yemekle uğraşırsa kurban gerekmez. Dolayısıyla bu arada kudûm tavafıyla uğraşması da aynı şekildedir. [4/38]

Umre ve kudûm tavafını abdestsiz olarak yapar, sonra da bayram günlerinde sa'y ederse, abdestsiz umre tavafı yaptığı için ceza kurbanı kesmesi vâciptir.

Abdestsiz tavaf yapma durumu

Kısaca Bundan sonra hac meseleleri bir temel esas üzerine kurulur. O temel esas şudur: Abdestsiz kişinin tavafı biz Hanefîlere göre geçerlidir. Fakat daha faziletli olan, bu tavafı yeniden yapmasıdır. Yeniden yapmazsa ceza kurbanı vâcip olur.

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demiştir. Abdestsiz kişinin tavafı kesinlikle geçerli kabul edilmez. Beytullah'ı tavaf etmek, Beytullah'la ilgili bir ibadet olması açısından, namaz yerindedir. Peygamber (s.a.v.), tavafı namaza benzeterek;

الطَّوافُ بِالبَيْتِ صَلاَةٌ فَأَقِلُّوا فِيهِ الْكَلاَمَ

"Beytullah'ı tavaf etmek namazdır. O halde tavafta az konuşun."[120] buyurmuştur. Namazda abdestli olmak, namazın geçerliliğinin koşuludur. Tavafta abdestli olmak da böyledir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şudur. *Nass* (delil) ile emredilen sadece tavaftır. Allahu Teâlâ;

﴿وَلْيَطَّوَّفُوا﴾

"Tavaf etsinler." (el-Hacc, 22/29) buyurmaktadır.

Tavaf ise Beytullah'ın etrafında dönmeye verilen isimdir. Bu ise abdestli ve abdestsiz tarafından gerçekleştirilebilir. Tavafta abdestin koşul koyulması, âyet

---

[120] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/64; Tirmizî, Hacc 112; Nesâî, Menâsik 136; Hâkim, Müstedrek, I/630; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/85.

üzerine yapılan bir ilave olur. Böyle bir ilave ise ne haber-i vâhidle[121] ne de kıyasla sabit olamaz.

Çünkü rükün olma (farz oluş) sadece âyetle sabit olur. Vâcip oluş ise, haber-i vâhidle sabit olur. Çünkü haber-i vâhid kesin bilgi gerektirmese de, işlemeyi vâcip kılar. Rükün olma ise ancak kesin bilgiyi gerektiren âyetle sabit olur. Tavafın aslı âyetle sabit olan bir farzdır. Tavafta abdestli olmak ise, haber-i vâhidle sabit olmuştur. Dolayısıyla işlemeyi gerektirir. Kesin bilgiyi değil! Bu nedenle tavafta abdestli olmak, farz olmaz. Vâcip olur. Hac konusunda ceza kurbanı vâciplerin yerine geçmektedir. Hanefî mezhebinin doğru görüşüne göre, tavafta abdestli olmak vâciptir. İbn Şucâ'' (rh.a.) ise; sünnettir, demiştir. Terk edilmesi durumunda ceza kurbanının gerekli olması, tavafta abdestli olmanın vâcip olduğuna delildir.

Tavafın namaza benzetilmesinden maksat hüküm noktasında değil, sevap noktasındadır. Görmez misin, namazı bozan dünya kelamı, tavafa etki etmemektedir. Tavaf yürümekle yapılır. Namazda yürümek ise namazı bozmaktadır. Ayrıca tavaf, haccın farzı olması açısından, diğer farzlar gibi abdestli olmayı gerektirmez. Fakat namaz gibi Beytullah'a bağlı bir ibadet olduğu için abdestli olmayı gerektirir. İki asıl kural arasında gidip gelen ibadetin nasibi geniş olur.Tavafın namaza benzemesi nedeniyle tavafta abdestli olma vâcip olmuştur. Haccın farzlarından bir farz olduğu için de abdestsiz yapılsa bile câiz olur. Fakat bu hususta daha iyi olan, aynı cinsten bir ibadetle -yeni bir tavafla- noksanlık telafi edilebildiği için, tavafın yeniden yapılmasıdır. Yeniden yapılmazsa, vâcibin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan kusur dolayısıyla ceza kurbanı gerekir. Çünkü haccın noksanlıkları ceza kurbanıyla telafi edilir.

Buna göre ziyaret tavafını cünüp olarak yaparsa, ihramdan tam anlamıyla çıkma hükmünde, cünüp olarak yapılan tavaf geçerli sayılır.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, böyle bir tavaf geçerli sayılmaz.

Sonra bize göre de, bu şekilde yaptığı tavafı yeniden yapması vâciptir. Bu tavafı yeniden yapmaz da, ailesine geri dönerse *bedene* (deve kurbanı) vâcip olur. Çünkü cünüplük nedeniyle olan eksiklik, abdestsizlik nedeniyle olan eksiklikten daha büyüktür.

Görmez misin, abdestsiz kimsenin (ezberden) Kur'an okumasına engel olunmamaktadır. Oysa cünüp kimsenin Kur'an okuması engellenir. Çünkü

---

[121] **Haber-i Vâhid / خبر الواحد**: Mütevâtir ve meşhur mertebesine ulaşmayan her devirde bir veya iki gibi sınırlı sayıdaki ravinin yine kendileri gibi sınırlı sayıda raviden rivayet ettikleri hadistir.

cünüplük nedeniyle engel, hem tavaf edememesi, hem de mescide girememesi yönünden olmak üzere iki yöndendir.

Abdestsizin engellenmesi ise sadece bir yöndendir. Cünüp olarak yapılan tavaftaki noksanlığın fahiş olması nedeniyle, biz bu kimsenin *bedene* kurbanı ile bu büyük noksanlığı telafi etmesi gerekir, diyoruz. [4/39]

Bu, İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edilmiştir. İbn Abbas (r.a.):

الْبَدَنَةُ فِي الْحَجِّ تَجِبُ فِي شَيْئَيْنِ عَلَى مَنْ طَافَ جُنُبًا ، وَعَلَى مَنْ جَامَعَ بَعْدَ الْوُقُوفِ

Hacda deve kurbanı gereken durumlar

"Hacda deve kurbanı iki şeyde vâcip olur: Cünüp tavaf eden kimseye ve Arafat'ta vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunan kimseye. Bu kimse ziyaret tavafını iade ederse, deve kurbanı ondan düşer."[122] demiştir.

Abdestsiz yapılan umre tavafının durumu

Hanefî âlimlerimiz (rh.a.); (abdestsiz ve abdestli yapılan iki tavafta), birinci tavafın mı, yoksa ikinci tavafın mı muteber olacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Kerhî (rh.a.); geçerli sayılacak olan tavaf birinci tavaftır. İkinci tavaf, birincisini telafi etmek içindir, demiştir. Buna delil olarak da *Kitâbu'l-Asl*'da yer alan şu ifadeyi göstermiştir: "Ramazan'da umre için cünüp olarak tavaf eder, sonra tavafını hac aylarında iade eder ve aynı yıl haccederse, bu kimse temettu' haccı yapmış olmaz." Geçerli sayılacak olan tavaf ikinci tavaf olsaydı, bu kimse temettu' haccı yapmış sayılacaktı.

Bu görüşün açıklaması şöyledir. Geçerli sayılan tavaf, kendisiyle *ihramdan tam anlamıyla çıkılan* tavaftır. İhramdan tam olarak çıkma, birinci tavafla olmuştur. Öyleyse geçerli sayılan tavaf budur. İkinci tavaf ise meydana gelen noksanlığı telafi etmek için kesilen büdne (deve kurbanı) gibidir. Nitekim birinci tavafı abdestsiz yapsaydı, bu tavaf geçerli sayılacak, ikincisi noksanlığı telafi etme tavafı olacaktı.

Daha doğru olan görüş; geçerli sayılacak tavafın ikinci tavaf olması, birinci tavafın ikinci tavafla kaldırılmış olmasıdır. Görmez misin, Muhammed (rh.a.) *Kitâb'ul-Asl*'da şöyle demektedir: Ziyaret tavafını kurban bayramı günlerinde cünüp olarak yapsa, teşrîk günlerinden sonra onu iade etse, ziyaret tavafını asıl vaktinden sonraya ertelediği için, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kimseye ceza kurbanı gerekir. Eğer geçerli sayılan tavaf birinci tavaf olsaydı, bu kimseye erteleme nedeniyle ceza kurbanı gerekmezdi. Çünkü birinci tavaf vaktinde yapılmıştır.

---

[122] Muvatta, Hacc 65; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

Temettu' meselesine gelince; tavafı Ramazan'da yapması nedeniyle bu kimse, umrenin bozulmasından emin olmuş olur. Hac vaktinin girmesinden önce umrenin bozulmasından emin olunca da, bu umreyle temettu' haccı yapmış olamaz. Bunun nedeni ise birinci tavafta eksikliğin fahiş oluşunun dikkate alınmasıdır. Eğer bu tavafı iade ederse, birinci tavaf kaldırılmış olmaktadır. Geçerli olan ikinci tavaftır. Eğer iade etmezse, *ihramdan tam anlamıyla çıkma* hususunda birinci tavafı dikkate almış olmaktadır.

Nitekim namazda kıyama (ayakta) durup da hiçbir kıraatte (okumada) bulunmadan rükua varan kimsenin kıyamı da rükuu da tevakkuf (bekleme) yoluyla dikkate alınmaktadır. Geri döner, kıraati yerine getirir, sonra rükuda bulunursa; birinci rüku kalkar. Hatta onunla beraber ikinci rükua yetişen kimse bu rekata yetişmiş olur. Eğer geri dönmez ve diğer iki rekatta kıraati yerine getirirse, birinci rekat geçerli olmaktadır.

Bu durum, abdestsiz tavaf edenin durumundan farklıdır. Çünkü buradaki noksanlık basit olup, birinci tavafın hükmü beklemeye bağlı değildir. Bilakis birinci tavaf, mutlak olarak dikkate alınır. İkinci tavaf, birinci tavafta oluşan noksanlığı telafi etmiş olur. Buna göre, bir kadın ziyaret tavafını hayızlı olarak yaparsa, bu kadının durumuyla cünüp olarak tavaf yapanın durumu aynıdır.

Pis elbiseyle tavafın durumu

Ziyaret tavafını elbisesinde pislik olduğu durumda yaparsa, kötü bir iş yapmış olur. Ama bu kimseye hiçbir ceza gerekmez.

Çünkü elbisedeki pisliğin hükmü daha hafiftir. Görmez misin, elbisedeki az bir pislikle kılınan namaz caizdir. Zaruret durumunda çok pislikle kılınan namaz da aynı şekildedir. Elbisedeki pislik nedeniyle tavafta noksanlık meydana gelmez.

Çıplak tavaf yapmak

Ancak çıplak tavaf etmek bundan farklıdır. Bu şekilde tavaf eden kimseye tavafı iade etmesi emredilir. İade etmezse ceza kurbanı vâcip olur.

Çünkü avret yerinin örtülmesi tavafın vâciplerindendir. Tavafta avret yerinin açık olması haram kılınmıştır. Peygamber (s.a.v.);

أَلا لا يَطُوفَنَّ بالبيتِ بَعْدَ الْعامِ مُشْرِكٌ وَلا عُرْيانٌ

"Dikkat edin! Beytullah'ı bu yıldan itibaren hiçbir Müşrik ve çıplak kişi tavaf etmesin."[123] buyurmaktadır.

---

[123] Buhârî, Hacc 67; Müslim, Hacc 435; Ebû Dâvûd, Menâsik 67; Nesâî, Menâsik 161; Hâkim, *Müstedrek*, IV/198.

Avret yerini açma nedeniyle tavafta noksanlık meydana gelir. Elbisenin temiz olması koşuluna gelince, bu koşul özellikle tavaf için konulmuş değildir. Dolayısıyla bu koşulun terk edilmesiyle tavafta bir noksanlık meydana gelmez. [4/40]

Umre tavafını cünüp olarak yaparsa, ziyaret tavafında olduğu gibi, kıyas yoluyla ona da deve kurbanı cezası gerekirdi. Çünkü bu iki tavaftan her biri rükündür (unsurdur). (Umre tavafı umrenin rüknü, hac tavafı haccın rüknüdür.) Fakat umre konusunda kıyası terketmiş ve şöyle demiştir.

Cünüp olarak umre tavafı yapana ceza olarak sadece koyun kurban etmesi vâcip olur.

Cünüp olarak umre tavafı yapma durumu

Çünkü umrede deve kurbanı kesilmesine yol yoktur. Görmez misin, hac ihramından farklı olarak umre ihramında iken, cinsel ilişki nedeniyle deve kurbanı gerekmez. Çünkü ceza olarak koyun kurban edilmesi, umrenin yerine geçer.

Eğer hac kaçırılırsa umre fiilleriyle ihramdan çıkar. Ayrıca *muhsar*'ın ihramdan çıkması için kestiği kurban, umre fiillerinin yerine geçer. Kurbanın, umre tavafında cünüplük nedeniyle meydana gelen noksanlığı telafi etmesi önceliklidir.

Koyun ve keçi kurban edilmesi ziyaret tavafının yerine geçmez. Deve kurbanı ise ziyaret tavafının yerine geçebilir. Hatta hacı, vakfeden sonra ölürse ve haccın kendisi için tamamlatılmasını vasiyet ederse, ziyaret tavafı için deve kurbanı vâcip olur. Yine deve kurbanı, ziyaret tavafında cünüplük nedeniyle meydana gelen noksanlığı telafi etmektedir.

Bunu böyle bilince, şöyle diyebiliriz. Kırân haccına niyet eden kimse, Mekke'ye geldiği zaman yaptığı iki tavafı abdestsiz olarak yapar, sonra Arafat'ta vakfe yaparsa; bu kimseye umre tavafındaki abdestsizlik nedeniyle meydana gelen noksanlıktan dolayı kurban vâcip olur. Abdestsiz yaptığı kudûm tavafı nedeniyle hiçbir ceza gerekmez. Çünkü abdestsiz tavaf etme, hiçbir zaman kudûm tavafını tamamen terketmekten daha büyük suç sayılamaz. Ancak bu kimse kurban kesme günlerindeki hac tavafında remel yapar. Safâ ile Merve arasında istihsan yoluyla sa'y eder. Bunu yapmazsa ona hiçbir zarar vermez. Hiçbir ceza da gerektirmez. Çünkü kudûm için yaptığı birinci tavaf, abdestsizlikle de geçerlidir. Bu tavaftan sonraki sa'y de geçerlidir. Sa'yde abdestli olmak koşul değildir. Fakat bu tavafın tekrar edilmesi müstehaptır. Aynı şekilde bu remel ve sa'yin de kurban kesme günlerinde tekrar edilmesi müstehap olur. Eğer yapmazsa ona zarar vermez ve hiçbir ceza da gerektirmez.

Muhammed (rh.a.); "Cünüp olarak umre tavafı yapanın bu tavafı iade etmesi gerekmez. Eğer iade ederse bu daha faziletlidir. Her durumda kurban vâcip olur."

demiştir. Çünkü ikinci tavafın geçerli sayılması mümkün değildir. Çünkü bu tavaf vakfeden sonra yapılmıştır. Daha önce açıkladığımız gibi, vakfeden sonra umre tavafı yapmak câiz değildir. O halde geçerli olan tavaf, hiç şüphesiz birinci tavaftır. Bu tavaf ise noksan bir tavaftır. Dolayısıyla kurban vâcip olur.

Muhammed (rh.a.), burada Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşlerini belirtmemiştir. Denilmiştir ki; Bu iki imamın görüşlerine göre, tavafı iade etmekle kurbanın kalkması gerekir. Çünkü vakfeden sonra umre tavafından noksanlığın telafi edilmesi doğrudur. Nitekim vakfeden önce umre tavafının dört turunu yapsa, sonra da kurban kesme günlerinde bu tavafını tamamlasa, umre geçerli olur. Bu da aynı şekildedir. Bu noksanlık, tavafı iade etmekle kalkarsa ona kurban da gerekmez.

Umre ve kudûm tavaflarını cünüp olarak yaparsa umre tavafı için kurban vâcip olur, hac sa'yini iade eder.

Çünkü bu durumda haccın sa'yini kudûm tavafının ardından cünüp olarak yapmış olur. Dolayısıyla ziyaret tavafından sonra bu sa'yi iade etmesi gerekir. Eğer iade etmezse kurban vâcip olur. Bu, cünüp kimsenin kudûm için yaptığı tavafın asla geçerli olmadığına delildir. Çünkü Muhammed (rh.a.) onu, üzerine ceza kurbanı vâcip kıldığı kimse gibi saymıştır.

Bu göstermektedir ki, doğru olan görüş, cünüp kimse tavafı iade ettiği zaman
[4/41] geçerli sayılan tavafın, birinci tavaf olmayıp ikinci tavaf olmasıdır.

Tavaf suçları

İfrad veya kırâna niyet eden kimse abdestsiz olarak ziyaret tavafını yapar, vedâ tavafını da yapmadan ailesine dönerse, ona biri abdestsiz olarak ziyaret tavafını yaptığı için, diğeri vedâ tavafını terkettiği için iki ceza kurbanı vâcip olur. Eğer vedâ tavafını yapmışsa ziyaret tavafında abdestsiz olduğu için tek kurban kesmesi vâcip olur.

Bu kimsenin vedâ tavafı, ziyaret tavafını iade etme kabul edilmemektedir. Vedâ tavafını ziyaret tavafı yerine yapmış olmak, bu kişi hakkında hiçbir yarar sağlamaz. Çünkü bu tavafı, ziyaret tavafının iadesi olarak sayarsa, o takdirde vedâ tavafını terketmiş olur. Bu nedenle kurban gerekir. Yararı olmadığına göre onunla uğraşmaz.

Eğer ziyaret tavafını cünüp olarak yapmış, vedâ tavafı yapmadan ailesine dönmüşse; ziyaret tavafını yapmak için tekrar Mekke'ye döner. Mekke'ye döneceği zaman yeni bir ihrama girmesi gerekir.

Çünkü ilk ziyaret tavafı, *ihramdan tam anlamıyla çıkma* hususunda geçerlidir. Bu kimsenin Mekke'ye ihramsız girme hakkı yoktur. Mekke'ye girmek için yeni bir ihrama girmesi gerekir. Sonra da ziyaret tavafını asıl vaktinden sonraya ertelediği için, ceza kurbanı gerekir. Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. Bu kimsenin durumu, tavafı, teşrîk günleri geçinceye kadar erteleyen kimsenin durumu derecesindedir. Bu konuyu inşallah ileride geniş olarak açıklayacağız. Bu mesele, geçerli olan tavafın ikinci tavaf olduğunu göstermektedir.

Eğer Mekke'ye dönmezse, ziyaret tavafı için deve (büdne); vedâ tavafını terkettiği için de koyun kurban etmesi vâcip olur. Hayızlı iken ziyaret tavafı yapana da bunun gibi deve kurbanı vâciptir.

Ama hayızlı kadına vedâ tavafını terkettiği için hiçbir ceza gerekmez. Çünkü hayızlı kadına vedâ tavafını terketme konusunda izin vardır.

Bu konuda delil, Safiyye (r.a.)'nin hadisidir. Safiyye (r.a.), Kurban Bayramı günlerinde Resûlüllah (s.a.v.)'a hayızlı olduğunu haber verince, Peygamber (s.a.v.);

عَقْرَى حَلْقَى أَحَابِسَتُنَا هِيَ ؟

-"*Allah o kanın kökünü kessin. O bize engel mi olacak?*" dedi. Peygamber (s.a.v.)'e;

-"*O, ziyaret tavafını yaptı.*" denince; Resûlüllah (s.a.v.);

فَلْتَنْفِرْ إِذَنْ

-"*O halde yola çıksın.*"[124] buyurdu.

Bu hadis, hayızlı kadının ziyaret tavafı yapmasının yasaklandığına ve vedâ tavafı yapma zorunluluğu bulunmadığına delildir. Çünkü Safiyye (r.a.)'nin ziyaret tavafı yapmış olduğu bildirilince, Peygamber (s.a.v.), Safiyye (r.a.)'ye kendileriyle beraber yola çıkmasını emretmişti.

Ziyaret tavafını cünüp olarak yapar da vedâ tavafını teşrîk günlerinin sonunda temiz olarak yaparsa; vedâ tavafı ziyaret tavafının yerine geçer.

Çünkü ziyaret tavafını iade etmesi onun üzerine borçtur. Öyleyse bu yaptığı tavaf, başkasına niyet etse de, borçlu olduğu tavafın yerine geçer. Bu tavafın ziyaret tavafı yerine geçmiş olmasının bir yararı vardır. O da bu kimsenin üzerinden

---

[124] Buhârî, Talak 43; İbn Mâce, Menâsik 83; Ebû Dâvûd, Menâsik 94; Tirmizî, Hacc 99; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/465.

deve (büdne) kurbanı kesme zorunluluğunu düşürmesidir. Ancak o kimsenin üzerine, biri vedâ tavafını terketmesi nedeniyle bütün imamlara göre keseceği kurban, diğeri ziyaret tavafını teşrîk günlerinin sonuna ertelemesi nedeniyle Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre keseceği kurban olmak üzere iki ceza kurbanı kesmesi vâcip olur.

Hayızlı kadın ziyaret tavafı yapar, sonra temizlenir de vedâ tavafını teşrîk günlerinin sonunda temiz olarak yaparsa, bu hayızlı kadına verilecek cevap da aynıdır.

Kısaca ziyaret tavafı, kurban kesme günleri ile sınırlandırılmıştır. Bu tavafın kurban kesme günlerinden sonraya ertelenmesi Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, ceza kurbanını gerektirir. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) (İmameyn)'e göre ise, ceza kurbanını gerektirmez. [4/42]

Hac fiillerinin sırasına uymama durumu

Bu esasa göre, bir kimsenin şeytan taşlamadan önce tıraş olması veya Kırân haccına niyet edenin şeytan taşlamadan önce kurban kesmesi, ya da kurban kesmeden önce tıraş olması gibi, hac fiillerinden birini diğerinden önce yapması durumunda Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ceza kurbanı gerekir.

Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) (İmameyn)'e göre; hac fiillerinden birini öne alma veya erteleme nedeniyle ceza kurbanı gerekmez. İmameyn'in bu konudaki delili, İbn Abbas (r.a.)'ın şu hadisidir. Bir adam Resûlüllah (s.a.v.)'a Kurban Bayramı'nın birinci günü;

-Şeytan taşlamadan önce tıraş oldum, dedi. Peygamber (s.a.v.);

اِرْمِ وَلَا حَرَجَ

-*"Taşla! Hiçbir sakıncası yoktur."* buyurdu. Bir başkası;

-Kurban kesmeden önce tıraş oldum dedi. Peygamber (s.a.v.);

اُذْبَحْ وَلَا حَرَجَ

-*"Kurban kes, hiçbir sakıncası yoktur."* buyurdu. O gün hac fiillerinden öne alınan veya ertelenen şeylerden ne soruldu ise, Peygamber (s.a.v.);

افْعَلْ وَلَا حَرَجَ

-*"Yap, hiçbir sakıncası yoktur."*[125] buyurdu.

Bu hadis, hac fiillerinin öne alınması veya ertelenmesinin hiçbir cezaya neden olmadığını gösterir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin delili, İbn Mes'ûd (r.a.)'un şu sözüdür;

مَنْ قَدَّمَ نُسُكًا عَلَى نُسُكٍ فَعَلَيْهِ دَمٌ

"Kim hac fiillerinden birini diğerinden önce yaparsa, ona ceza kurbanı gerekir."[126]

İbn Abbas (r.a.)'ın naklettiği merfû hadisin açıklaması şöyledir. Peygamber (s.a.v.), hac fiilleri arasındaki sıralamayı henüz yeni öğrenmeleri ve bu sıralamaya dikkat etmenin kendilerine vereceği zorluk nedeniyle sahabîlerini o zaman mazur görmüştü. Peygamber (s.a.v.)'in; *"Yap, hiçbir sakıncası yoktur."*, ifadesi, Yaptığın şeylerde senin için hiçbir sakınca yoktur, demektir. Ebû Hanîfe (rh.a.) de bu hadisi dikkate almakta, ancak hac fiilini vaktinden önce yapması nedeniyle ceza kurbanı gerekir, demektedir.

Bunun anlamı şudur. Bir ibadetin bir zamanla sınırlanması bir yerle sınırlanması gibidir. Çünkü hac fiili, ancak belirli bir zamanda ve belirli bir yerde yapılabilir. Yerle sınırlı olanı bu yerden sonraya bırakmış olursa, ona ceza kurbanı gerekir. *Mîkat'* ta ihrama girme fiili gibi...

Mîkatı ihramsız geçmek

İhrama girmeyi, mîkattan ihramsız geçmekle ertelemişse aynı şekilde ceza gerekir.

Aynı şekilde, delil ile kurban kesme günleri ile sınırlanan ziyaret tavafı gibi, zamanı belirlenen bir hac fiilini ertelerse kurban gerekir, demekteyiz. Bunun nedeni, hac fiillerinde (rükünlerinde) vaktin gözetilmesinin, yerin gözetilmesi gibi vâcip oluşudur. Görmez misin, Arafat'taki vakfe bir başka yerde câiz olmadığı gibi, bir başka vakitte de câiz olamaz. Tavafı vaktinden sonraya ertelemekle, vâcip olanı terketmiş olmaktadır. Hacda vâcibin terk edilmesi ise ceza kurbanıyla telafi etmeyi gerektirir.

---

[125] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/159; Buhârî, Hacc 131; Müslim, Hacc 327; Ebû Dâvûd, Menâsik 88; Tirmizî, Hacc 76.

[126] Bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/363; Tirmizî, Hacc 76; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr,* II/238; Zeyleî, *Nasbu'r-râye,* III/132.

Bundan sonra şu genel kural da vardır. Bize göre tavaf turlarının çoğunun yapılması, *ihramdan tam anlamıyla çıkma* hükmünde tavafın tamamı derecesindedir. Abdestli olma ve benzeri hükümler konusu da aynı şekildedir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, tavafın namaz olarak değerlendirilmesi kuralına dayanarak, tavaf turlarının çoğunun yapılmış olması durumunda, tavaf tamamen yapılmış gibi kabul edilemez. Namaz rekatlarının çoğunu kılmış olmak, namazı tam olarak kılmış olma yerine geçmez. Aynı şekilde tavaf turlarının çoğu da tavafın tamamı yerine geçemez. Bunun nedeni, tavafın yedi tur olarak takdir edilmiş olmasının, mütevâtir delillerle sabit olmasıdır. Dolayısıyla Kur'an'da açıkça belirtilen hükümler gibi olmaktadır. Had cezaları ve benzeri konularda olduğu gibi şer'an takdir edilenin altındaki miktar, o miktarla aynı kabul edilemez.

Biz Hanefîlerin delili şudur. Kur'an'da açık delille belirtilen, Beytullahın tavaf edilmesidir. Tavaf ise, Beytullah'ın etrafında dönmekten ibarettir. Bunun açık ifadesi tavafın tekrar edilmesini gerektirmemektedir. Şu kadar var ki, Resûlüllah (s.a.v.)'tan, sözlü ve fiili olarak tavafın yedi turla tamam olduğunun takdir edildiği sabit olmuştur. Bu takdir tamamlamak anlamına geldiği gibi, tavafın geçerli sayılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla bununla kesin miktar sabit olmaktadır. O da yedi sayısını tavafın tamam olmasının koşulu saymaktır. Eğer bu, tavafın geçerli sayılmasının koşulu olsaydı, tavafın yapılan turlarının yapılmayan turlarına tercih edilmesi nedeniyle, tavaf turlarının çoğu, yerine getirildiğinde, tavafın tamamı anlamında kabul edilecekti. Buna benzer hükümler dinde doğru kabul edilmektedir.

[4/43] Nitekim imama rükuda yetişen kimse, bu rekatın çoğunda imama uymuş sayılır. Bu rekatın geçerli olması konusunda rekatın tamamında imama uymuş gibidir. Nâfile oruç tutan kimse zevalden önce oruca niyet ederse günün çoğundaki niyetin varlığı sanki günün tamamında varmış gibi kabul edilir. Biz Hanefîlere göre Ramazan orucu da aynı şekildedir.

Hanefî âlimlerimizden bazıları diyorlar ki: Tavaf ihramdan çıkış nedenlerindendir. İhramdan çıkış nedenlerinde, tıraş konusunda olduğu gibi, fiilin bir kısmı tamamının yerine geçmektedir. Ancak biz burada hac fiilinin yapılan kısmının tercih edilmesi nedeniyle hac fiilinin çoğunluğunu dikkate aldık. Çünkü tavaf başlı başına bir ibadettir. Tıraş ise başlı başına bir ibadet değildir. Dolayısıyla başın dörtte birinin tıraş edilmesi bu konuda tamamı yerine geçmektedir.

Bunu bildiğimize göre şöyle diyebiliriz. Ziyaret tavafının dört turunu yapınca biz Hanefîlere göre ihramdan tam anlamıyla çıkmış olur. Hatta bundan sonra cinsel

ilişkide bulunursa ona hiçbir ceza gerekmez. Ancak üç tur tavaf etmişse böyle değildir.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; tavaf turundan bir adım eksik kalmışsa ihramdan tam anlamıyla çıkmış olamaz.

Ziyaret tavafının üç turunu yapmış, vedâ tavafını yapmadan ailesine dönmüşse; bu kimsenin birinci ihramla dönmesi ve ziyaret tavafının geri kalan kısmını kaza etmesi gerekir.

Çünkü tavafın çoğu hâlâ üzerinde borç olarak bulunmaktadır. Kadınlar hakkındaki ihramı ise hâlâ devam etmektedir. Bu kimse geri döndüğünde yeni bir ihrama ihtiyaç duymaz. Ceza kurbanı geriye kalan turların yerine geçmez. Fakat üzerinde yapılması borç olan tavafın geri kalan kısmı için Mekke'ye dönmesi ve Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre hac fiilini geciktirdiği için kurban kanı akıtması gerekir. Çünkü tavaf turlarının çoğunun kurban kesme günlerinden sonraya ertelenmesi bütün tavafın ertelenmesi gibidir.

Bu kimse sonra vedâ tavafı yapar. Eğer ziyaret tavafının dört turunu yapmışsa, geri dönmemek için yeterlidir. Fakat iki ceza kurbanı gönderir. Biri, üzerinde borç olarak kalan tavaf turlarından yapmadığı turlar içindir. Çünkü azı kalmıştır. Tavafın koşulu ise tam yapılmasıdır. Bu ceza kurbanı onun yerine geçer. Diğeri de vedâ tavafı içindir.

Mekke'ye geri dönmeyi tercih ederse, ona yeni bir ihram gerekir. Çünkü o kişi birinci ihramdan tamamen çıkmıştı. Yeni bir ihramla geri dönerse ve ziyaret tavafından geri kalanları iade ederse ve vedâ tavafı da yaparsa bu geçerlidir. Ancak ziyaret tavafı turlarında her bir turun geciktirilmesi nedeniyle bir sadaka vermesi vâcip olur. Çünkü tavafın tamamının ertelenmesi ceza kurbanını vâcip kılıyordu.

Tavafın azının ertelenmesi ise, ceza kurbanını gerektirmez. Sadece sadakayı gerektirir.

Sadaka gerekir, dediği her yerde bundan maksat bir fakire iki *müdd* buğday verilmesidir. Ancak bunun değeri bir koyun değerine ulaşırsa bundan arzu ettiği kadar eksiltebilir.

Ziyaret tavafının azını yapar ve sonra da teşrîk günlerinin sonunda vedâ tavafı yaparsa, ziyaret tavafındaki eksiklik vedâ tavafından tamamlanmış olur.

Çünkü onun üzerindeki ziyaret tavafı borcu daha kuvvetlidir. Başka bir tavafa niyet etse bile, yaptığı tavaf onun tamamlanmasına sarfedilir. Ancak bunu geciktirmesi nedeniyle, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ceza kurbanı gerekir. Sonra vedâ

tavafı üç tur kalır ve vedâ tavafının çoğunu terketmiş olur. Böylece hepsini terketmiş durumuna düşer. Bundan dolayı bu kimseye ceza kurbanı gerekir. Eğer ziyaret tavafından terkedilen kısım üç tur ise, daha önce açıkladığımız gibi, bu vedâ tavafıyla tamamlanır.

[4/44] Ancak bu tavafı vaktinden sonraya erteleme nedeniyle her tur için bir sadaka verilmesi vâcip olur. Çünkü tavafın çoğunun ertelenmesi durumunda vâcip olan ceza, tavafın azının ertelenmesinde vâcip olmaz. Sonra vedâ tavafından dört tur geriye kalmış bulunmaktadır. Ondan ancak daha azını terketmiştir. Dolayısıyla her tur için bir sadaka cezası verilmesi yeterlidir. Kurban bütün vedâ tavafının yerine geçer. Tamamının terk edilmesi durumunda vâcip olan ceza, azının terk edilmesi durumunda vâcip olmaz.

Eğer vedâ tavafını cünüp olarak yaparsa, cünüplük nedeniyle meydana gelen noksanlığın fahiş olmasından dolayı ceza kurbanı vâcip olur.

Bu kimse vedâ tavafının aslını terkeden kimse gibi olur. Vedâ tavafını abdestsiz olarak yaparsa, abdestsizlik nedeniyle meydana gelen noksanlığın fahiş olmamasından dolayı sadaka vâcip olur.

Ebû Hafs (rh.a.)'ın rivayetinde, abdestsizlik ve cünüplük bu konuda eşit tutulmuştur. Çünkü cünüp kimsenin tavafı geçerlidir. Görmez misin, *ihramdan tam anlamıyla çıkma,* böyle bir ziyaret tavafıyla meydana gelmektedir. Aslını terketmek nedeniyle vâcip olan ceza, bu noksanlık nedeniyle vâcip olmamaktadır.

Hacerülesved'i selamlayıp sonra Kâbe'yi sağına almak suretiyle ters olarak tavaf eder, bu şekilde yedi turu tamamlarsa, biz Hanefîlere göre tam anlamıyla ihramdan çıkma hükmünde bu ziyaret tavafı geçerlidir. Ancak Mekke'de olduğu sürece bu tavafı iade etmesi gerekir. İade etmeden önce ailesine dönerse ceza kurbanı vâcip olur.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, "Tavaf, namaz yerindedir." kuralına göre böyle bir ziyaret tavafı geçerli sayılmaz. Önce teşehhüdle başlamak suretiyle tersinden namaz kılan kimsenin namazı geçerli olmadığı gibi, tavaf da böyledir.

Biz Hanefîlerin delili, "Âyetle sabit olan husus, sadece Beytullah'ın etrafında dönmekten ibarettir." şeklinde ifade ettiğimiz kuraldır. Tavaf hangi taraftan yapılırsa yapılsın bu dönme meydana gelmiş olmaktadır. Fakat Resûlüllah (s.a.v.)'ın, Kâbe'nin kapısını soluna alarak tavaf etmesi fiiliyle, bunun vâcip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu rükündeki vâcip şekil, biz Hanefîlere göre tavafta abdestin koşul olması derecesindedir. Terkedilmesi geçerliliğine engel değildir. Fakat tavafta ceza

kurbanıyla telafi edilecek bir noksanlık meydana gelmiş olmaktadır. Bu böyledir. Çünkü buradaki Kâbe'ye hürmet şeklindeki anlam akla uygundur. Bu anlam ise, tavafı hangi taraftan yaparsa yapsın meydana gelmektedir. Bundan anlıyoruz ki, Resûlüllah (s.a.v.)'ın başlangıçta Kâbe'yi soluna alarak sağ taraftan tavaf etmesi fiili, namaz farzlarından farklı olarak, tavafta rükün (farz) olma sıfatını açıklamak için olmayıp tavafın tam olduğunu açıklamak içindir.

Şafiî (rh.a.), biz Hanefîlere karşı; Merve'den sa'ye başlasaydı, bu sa'yi geçerli olmayacağı cihetle, tavafı da ters olarak yapamaz, diye delil getirmektedir. Hanefî âlimlerimizden; Bu sa'y geçerli olur, ancak mekruh olur; diyenler de vardır.

Doğru olan görüş şudur: Böyle bir sa'yin birinci turu geçerli değildir. Bu geçersizlik, sa'ye ters olarak başlanması nedeniyle değil; sa'y esnasında Safâ'ya dört defa, Merve'ye üç defa çıkmanın vâcip olması nedeniyledir. Sa'ye Merve'den başlayınca Safâ'ya üç defa çıkmış olur. Bir defa daha çıkması gerekir. Bu da ancak Safâ ile Merve arasındaki turlardan bir turun iade edilmesiyle mümkün olur. Halbuki burada (tavaftaki meselemizde) üzerine vâcip olan şeyin aslından hiçbir şeyi terk etmemiştir. Beytullah'ın etrafında yedi defa dönmüştür. Bu nedenle tavafı geçerlidir.

Binekli veya taşınarak tavaf

Binekli olarak veya taşınarak tavaf ederse, bu tavaf hastalık ve yaşlılık gibi bir mazeret nedeniyle yapılırsa hiçbir ceza gerekmez. Eğer özürsüz olarak yapılırsa, Mekke'de olduğu sürece bu tavafı iade eder. İade etmeden ailesine dönerse, biz Hanefîlere göre ceza kurbanı vâcip olur.

[4/45]

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre, bu durumda hiçbir ceza gerekmez. Çünkü hadiste *sahih* olarak rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), kurban kesme günü devesi üzerinde ziyaret tavafını yapmış ve Rükn-ü Yemânî ile Hacerülesved köşesini mızrağıyla selamlamıştı.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki; Resûlüllah (s.a.v.)'tan günümüze kadar bu tavaf yürüyerek yapılagelmiştir. Bu durumda, tavafı namaz gibi kabul edenlerin görüşüne göre, ceza kurbanı gerekir. Çünkü farz namazın özürsüz olarak binek üzerinde yerine getirilmesi câiz değildir. Öyleyse onlara göre özürsüz olarak binek üzerinde yapılan tavaf da geçerli olmaz. Fakat biz tavafta yürümenin tamlık koşulu olduğunu ifade ediyoruz. Dolayısıyla bunun özürsüz olarak terk edilmesi, açıkladığımız nedenden dolayı ceza kurbanını vâcip kılmaktadır.

Hadisin açıklamasına gelince, Ebû't-Tufeyl (r.a.)'in anlattığına göre, Peygamber (s.a.v.), kendisindeki bir ağrı nedeniyle binek üzerinde tavaf etmişti. Resûlüllah (s.a.v.)'in ayağı incinmiş, bundan dolayı binek üzerinde tavaf etmişti.

İbn Zübeyr (r.a.)'in Câbir (r.a.)'den naklettiğine göre, Peygamber (s.a.v.), insanların kendisini görüp problemleri hakkında soru sormaları için binek üzerinde tavaf yapmıştır. Bir başka görüşe göre Peygamber (s.a.v.), yaşlılığı nedeniyle binek üzerinde tavaf etmişti. Bize göre de, her hangi bir özürden dolayı böyle tavafta zarar yoktur.

Safâ ile Merve arasında binekli veya taşınır vaziyette gidip gelirse de durum böyledir. Çoğunu binekli veya taşınarak yaparsa da durum aynıdır. Daha önce açıkladığımız gibi, çoğunluk tamamın yerini tutar.

Hac aylarında umre yapma durumu

Umre yapan kişi, umre için Ramazan'da ihrama girip üç tur tavaf ettikten sonra Şevval ayı girer ve umre tavafından dört turu hac aylarında yaparak bu tavafı tamamlarsa ve sonra da aynı yıl hac yaparsa; temettu' haccı yapmış olur.

Tavafın çoğunu Ramazan'da yapmış olsaydı, temettu' haccı yapmamış olurdu. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, çoğunluk tamamın yerine geçer. Buna göre umre yapan kişi umre tavafından dört turu yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulmaz. Umreye devam eder. Ancak ceza kurbanı da vâcip olur. Umre tavafının üç turunu yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulur. Bozuk umreye devam edip nihayet umreyi tamamlar. Ona cinsel ilişki nedeniyle ceza kurbanı ve bu umrenin yerine ikinci bir umre vâcip olur. Daha önce belirttiğimiz gibi, çoğunluk tamamın yerine geçer. Umre tavafını tamamladıktan sonraki cinsel ilişki, umreyi bozmaz. Çünkü rüknünün (yani tavafın) yapılması nedeniyle umre yapılmış olur. Tavafın çoğunun yapılmasından sonra da aynı şekilde umre yapılmış sayılır.

Temettu' haccı yapıp yapmama durumları

Ramazan'da cünüp veya abdestsiz olarak umre için tavaf yaparsa, bu tavafı Şevval'de iade etse de, etmese de temettu' haccı yapmış olmaz.

Kerhî (rh.a.) bu meseleyi delil olarak almıştır. Biz bu konunun özünü şöyle açıklamıştık. Bu kimse Ramazan'da tavafı yapması nedeniyle umrenin bozulmasından emin olduğu için temettu' haccı yapmış olmaz. Bu, ona bağlı olsaydı Şevval'de tavafı iade etmesi nedeniyle geçersiz olurdu.

Hac aylarında umre yapan Kûfe'li, umresi için yaptığı üç tur tavaftan sonra Kûfe'ye dönse, sonra bunu hatırlayıp Mekke'ye geri dönse ve umre tavafından ve sa'yinden geriye kalan kısmı kaza etse ve aynı yıl da hac yapsa; bu kimse temettu' haccı yapmış olur.

Çünkü ikinci defa döndükten sonra tavaf turlarının çoğunu yerine getirince sanki döndükten sonra hepsini yerine getirmiş gibi olur. İlkten umre tavafının dört

turunu yapmış olsaydı, temettu' haccı yapmış olmazdı, tavafın tamamını yaptığında olduğu gibi.

Bunun nedeni iki hac fiili arasında ailesine dönmüş olması ve her iki hac fiilini yapmak için evinden Mekke'ye yeni bir yolculuk yapmış olmasıdır. [4/46]

Hac ve umre tavafında remelin terkedilmesi, Safâ ile Merve arasında düzlük yerde koşmanın terkedilmesi hiçbir cezayı gerektirmez. Ancak özürsüz terk ederse kötü bir iş yapmış olur (isâet).

Remel ve sa'yin terkedilmesi

Hacerülesved'i selamlamayı terk etmek de böyledir. Remel, Hacerülesved'i selamlama ve bunun gibilerin ihlali âdâb ve sünnetlerin ihlalidir. Sünnet veya edep olan bir şeyi, kasten terk etmek, bir şey gerektirmez. Ancak kasten yapılırsa kötü bir şey yapılmış olur.

Hac ve umrede gerekli tavafı Hatîm'in içinden yaparsa; bu kimse Mekke'de bulunuyorsa, tavaftan terk ettiğini kaza eder. Ailesine dönmüşse ceza kurbanı vâcip olur.

Hatîm içinden yapılan tavaf

Çünkü terk edilen, tavafın az kısmıdır. Çünkü o kimse sadece tavafın Hatîm dışındaki kısmını terk etmiştir. Daha önce açıkladığımız gibi, tavaf turlarından azını terk etmiş olsa, sadece terk edilen kısmı iade etmesi gerekir. İade etmezse, biz Hanefîlere göre ceza kurbanı vâcip olur. Bu da onun gibidir. Sonra bize göre daha faziletli olan, sünnet olan tertibe riayet etmek için tavafı yeni baştan iade etmesidir. Tavafın sadece Hatîm'in dışındaki kısımlarını iade ederse de yeterli olur. Çünkü terk edilen kısmı yerine getirmiş olmaktadır.

Şafiî (rh.a.)'ye göre; "Namazda olduğu gibi, tavafta da tertibe riayet etmek farzdır." kuralına binaen, tavafı aslından iade etmesi gerekir. Terk ederse tavafı geçerli olmaz.

Biz Hanefîlere göre farz olan, Beytullah'ın etrafında dönmektir. Bu da sadece terk edilen şeyi iade etmekle tamamlanır. Fakat tertibe riayet etmek sünnet, aslından iade etmek daha iyidir.

Şafiîler bizi şöyle susturmaya çalışırlar. Hacerülesved dışındaki bir yerden tavafa başlanırsa, bu turun Hacerülesved'e kadar olan kısmı geçersiz olur. Tertip farz olmasaydı, burası da geçerli olurdu.

Hanefî âlimlerimizden bir kısmı; bunun bize göre geçerli olduğunu, fakat mekruh olduğunu söylerler. Ancak Muhammed (rh.a.), "*Rıkkiyyât*" da Hacerülesved'e kadar yapılan bu tavafın tertibin terk edilmesi nedeniyle değil,

tavafın başlangıcının Hacerülesved'den olması gerektiğinden geçerli olmayacağını söylemiştir.

Rivayete göre İbrâhim (a.s.), oğlu İsmail (a.s.)'e;

-*"Bana tavafa başlama işareti yapacağım bir taş getir"* dedi.

İsmail (a.s.) bir taş getirdi. İbrâhim (a.s.) bu taşı attı. İsmail (a.s.) sonra ikinci taşı, daha sonra da üçüncü taşı getirdi. Ardından şöyle seslendi;

-*"Senin taşına ihtiyaç duyurmayan taşı (Hacerülesved'i) Allah bana getirdi."* dedi ve Hacerülesved'i yerinde buldu.

Bundan anlıyoruz ki, tavafın başlangıcı Hacerülesved'dendir. Hacerülesved'den başlamaksızın yapılan tur geçerli değildir.

Tavafı eksik yapma durumu

Umre tavafının üç turunu yapar, Safâ ile Merve arasında sa'yi, sonra aynı şekilde haccı için de yapar, sonra da Arafat'ta vakfeye dururbut; hac için yapmış olduğu tavaf turları umre tavafı yerine sayılır.

Çünkü kudûm tavafından önce üzerine borç olan tavaf umre tavafıdır. Bunu umre tavafı olarak kabul edersek, Arafat'ta vakfeye durduğu zaman üzerinde bir tur kalmış olmaktadır. Böylece kırân haccı yapmış olur. Safâ ile Merve arasında yaptığı umre ve hac sa'yini iade eder. Çünkü Safâ ile Merve arasında yaptığı umre sa'yi, tavaf turlarından azı yapıldıktan sonra yerine getirilmiştir. Dolayısıyla bu umre sa'yi geçerli değildir.

[4/47]

Bundan dolayı hac sa'yi ile ve umre tavafından kalan bir turla beraber bunu iade etmesi vâcip olur. Bunu yapmadan Kûfe'ye dönerse bu turu terkettiği için bir ceza kurbanı, ayrıca hac sa'yini terk ettiği için bir ceza kurbanı vâcip olur.

Umre sa'yi için hiçbir ceza gerekmez. Çünkü altı turdan sonra umresi için sa'y etmiştir. Meselenin özü şudur. Hac sa'yi için sa'y ettiğinde bu umre sa'yi yerine geçer. Hiç sa'y etmemişse hem umrede hem de hacda sa'yi terk ettiği için ceza kurbanı vâcip olur.

Hâkim eş-Şehîd (rh.a.) diyor ki; Onun *"Umre tavafını iade eder"* ifadesi doğru değildir. Ancak bununla müstehap olduğunu kastediyorsa bu, ayrıdır. Hâkim eş-Şehîd (rh.a.), bu ifadesiyle bu meselenin özünü açıklamıştır. Kudûm tavafından sonra üç tur sa'y ederse, bu sa'y umre sa'yi olarak geçerli olur. Dolayısıyla terk edilen turu yapmakla umre tavafını tamamladıktan sonra bunu iade etmesi, müstehap olsa da vâcip değildir.

Arada tavaf namazı kılmaksızın, yedişer turluk iki tavafı birleştirmek, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre mekruhtur.

Namazını kılmadan üst üste tavaf yapma

Ebû Yusuf (rh.a.), "Yedi turun üç veya beş tur gibi tek turlarından sonra ayrılırsa, bunda bir sakınca yoktur." demiştir. Bunun delili, Ayşe (r.a.)'nin şu hadisidir: Ayşe (r.a.) üç defa ardarda yedi tur tavaf etmiş, sonra her yedi tur için ikişer rekat tavaf namazı kılmıştı. Çünkü tavaf turlarının sayısı, tek sayı üzerine kurulur. Tek sayılı turdan sonra tavaftan ayrılırsa bu ayrılışı tavafın yapısına aykırı olmaz. Tavaf namazından önce bir başka yedi turla uğraşması yeme içme ile uğraşması gibidir. Bu da mekruh sayılmayı gerektirmez. Aynı şekilde burada tavafın yapısına uygun olarak tavaftan ayrılması da böyledir. Ancak çift turlardan sonra tavaftan ayrılması bundan farklıdır. Çünkü bu durumun mekruh olması, tavaf namazını geciktirmesi nedeniyle değil, tavafın yapısına aykırı olarak ayrılmış olmasındandır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir. Yedi turluk her tavaf iki rekat tavaf namazıyla tamamlanmış olur. Dolayısıyla birinci tavaf tamamlanmadan ikinci tavafla uğraşmak mekruhtur. Nâfile namazların her iki rekatı teşehhüdle tamamlandığına göre, ilk iki rekatı tamamlamadan ikinci iki rekatla uğraşmak mekruh olduğu gibi.

Güneşin doğmasından önce tavaf ederse, güneş doğuncaya kadar tavaf namazı kılmaz.

Tavaf namazının vakti

Namaz bölümünde açıkladığımız gibi, iki rekatlı tavaf namazı sünnet veya adak gibi kendi cihetinden bir nedenle vâciptir. Biz Hanefîlere göre tavaf namazı, fecrin doğuşundan sonra güneşin doğuşundan önce veya ikindinin farzından sonra güneşin batmasından önce kılınmaz.

Rivayet edildiğine göre Ömer (r.a.), güneş doğmadan önce tavaf etmiş, sonra Mekke'den çıkmıştı. Zî-Tuvâ'ya gidip de güneş yükselince, iki rekat tavaf namazı kılmıştı. Sonra da; "Bu iki rekat o iki rekatın yerinedir." demişti.

Güneş battıktan sonra tavaf namazını kılmadan önce akşam namazını kılar.

Çünkü farz olmayan namazın, akşam namazından önce kılınması mekruhtur. Bu farz namaz, iki rekatlı tavaf namazının yerine geçmez. Çünkü tavaf namazı, adak gibi vâcip veya namazın sünnetleri gibi sünnettir. Farz namaz onun yerine geçmez.

Tavafın mekruhları

Tavaf esnasında şiir okuması veya konuşması yahut alışveriş yapması mekruhtur.

Ancak bunları yaparsa tavafı bozulmaz.

Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir;

[4/48]

اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ إِلَّا أَنَّ اللهَ تَعَالَى أَبَاحَ فِيهِ الْمَنْطِقَ فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقْ إِلَّا بِخَيْرٍ

"Beytullah'ı tavaf etmek namaz gibidir. Ancak Allahu Teâlâ tavafta konuşmayı mübah kılmıştır. Kim tavaf esnasında konuşacak olursa sadece hayır konuşsun."[127]

Daha önce açıkladığımız gibi, tavafın namaza benzetilmesi hüküm noktasında değil, sadece sevap noktasındadır. Dolayısıyla tavaf esnasında konuşmak tavafı bozmaz.

Tavaf esnasında yüksek sesle Kur'an okuması mekruhtur.

Çünkü çevresindeki insanlar zikir ve senâ ile uğraşırlar. Onun okuduğunu dinleyecek kimse pek azdır.Yüksek sesle okunan Kur'ân-ı dinlememek ise cefâ nedenlerindendir. Bundan dolayı insanları bu cefâdan korumak için sesini yükseltmemelidir.

Tavafta kendi kendine Kur'an okumasında sakınca yoktur.

Ömer (r.a.)'in tavaf ederken kendi kendine Kur'an okuduğu rivayet edilmektedir. Çünkü tavaf eden kimseye müstehap olan, tavafta zikirle uğraşmasıdır. Zikirlerin en faziletlisi ise Kur'an okumaktır.

Kadın-erkek karışık tavaf yapma durumu

Kadın erkeklerle birlikte tavaf yaparsa, erkeklerin tavafı bozulmaz.

Muhammed (rh.a.), bu ifade ile kadının erkeklerle aynı hizada bulunması nedeniyle bozulmayacağını kastetmektedir. Çünkü tavaf hüküm açısından namaz gibi değildir. Halbuki kadının erkekle aynı hizada bulunması, aynı farz namazı cemaatle kıldıkları takdirde namazı bozar. Namazı cemaatle kılmadıkları takdirde bozmaz. Burada tavafta aralarında aynı farz namazı kılma gibi ortaklık yoktur.

Özür nedeniyle tavaftan çıkma

Tavaf eden kişi farz bir namaz veya cenaze namazı kılmak için, ya da abdest yenilemek için tavaftan çıkar, sonra geri dönerse; tavafa kaldığı yerden devam eder.

---

[127] Dârimî, Menâsik 32; Tirmizî, Hacc 112; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/222; Hâkim, *Müstedrek*, II/293; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/87.

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, tavaf hüküm noktasında namaz gibi değildir. Tavaf esnasında herhangi bir şeyle uğraşmak tavafa devam etmeye engel değildir. Rivayet edildiğine göre, İbn Abbas (r.a.), cenaze namazı için tavaftan çıkmış, sonra geri dönüp tavafa devam etmişti.

Tavaf eden kişi, iki rekat tavaf namazını erteler, Mekke'den dışarı çıkarsa; bu durum ona zarar vermez.

Tavaf namazının Mekke dışında da kılınabileceği

Bunun delili daha önce naklettiğimiz Ömer (r.a.) hadisidir.

Bana göre, Mekke halkının Kâbe'de nâfile namaz kılmaları, dışarıdan gelenlerin ise nâfile tavaf etmeleri daha iyidir.

Kâbe'de tavaf veya namazdan hangisinin daha faziletli olduğu

Çünkü nâfile namaz, farklı rükünleri içine alan, bütün bedenle yapılan bir ibadettir. Bununla uğraşmak, nâfile tavafla uğraşmaktan daha faziletlidir. Ancak Mekke dışından gelenler için tavafın vakti geçmekte, ama nâfile namazın vakti geçmemektedir. Çünkü ailesine döndüğü zaman nâfile namaz kılma imkanı bulabilir. Nâfile tavafı ise ancak burada yapma imkanı vardır. Allah yolunda nöbet bekleme ile gece namazının her ikisini birlikte yapma imkanı yoksa, nöbet bekleme gece namazından daha iyi olduğu gibi; bu yerde başka yerde bulamayacağı bir ibadetle uğraşması daha iyidir. Mekke'li için ise ne tavafın ne de nâfile namazın vakti geçmemektedir. Açıkladığımız nedenlerden dolayı, Mekke'linin nâfile namazla uğraşması daha iyidir.

Bir adam yedi tur tavaf eder, sonra diğer tavaftan bir veya iki tur yaparsa, sonra da yedi turluk iki tavafı birleştirmenin kendisi için uygun olmadığını hatırlarsa; yeni başladığı ikinci yedi turluk tavafı tamamlar. Her iki yedi tur için ayrı ayrı tavaf namazı kılması gerekir.

Tavafın arkasından ikinci tavafa başlayıp ayrılma durumu

Çünkü ikinci tavafa başlamış ve ikinci tavaftan bir veya iki tur yapmakla bu tavafa başladığını pekiştirmiş olur. Onu tamamlaması gerekir. Teşehhüdden önce üçüncü rekata kalkan ve bu rekatı secde ile kayıt altına alan kimseye, ikinci iki rekatı tamamlaması vâcip olduğu gibi. Ayrıca her yedi tur, adak makamında, iki rekat tavaf namazını borçlanma nedenidir. Dolayısıyla her yedi tur için iki rekat kılması vâciptir.

Temiz olmaları koşuluyla, üzerinde mestleri veya ayakkabıları olduğu durumda tavaf etmede hiçbir sakınca yoktur.

Mest veya ayakkabıyla tavaf

Bu ifadeyi, "Tavaf sadece yalınayak yapılır." diyen Şafiîlik davası güdenlere bir cevap olması için söylemiştir. Temiz olmaları koşuluyla, mestle veya ayakkabıyla namaz kılmak câiz olduğuna göre, tavaf etmek öncelikle caizdir. [4/49]

Rükn-ü Yemânî'yi[128] selamlamak güzeldir. Selamlanmaması ise zarar vermez.

Rükn-ü Yemânî'yi selamlama

Muhammed (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre Rükn-ü Yemânî'yi selamlar, onu terk etmez.

Şafiî (rh.a.) ise; Rükn-ü Yemânî'yi eliyle selamlar ve elini öper, ama Rükn-ü Yemânî'yi öpmez, demiştir. Çünkü rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.), Rükn-ü Yemânî'yi eliyle selamlamış, ama öpmemiştir.

İbn Abbas (r.a.) ise, Peygamber (s.a.v.)'in Rükn-ü Yemânî'yi selamladığını ve yanağını köşenin üzerine koyduğunu rivayet etmektedir. İbn Ömer (r.a.) de, Peygamber (s.a.v.)'in her iki rüknü -yani Rükn-ü Yemânî ve Hacerülesved'i- selamladığını rivayet etmiştir. Bu, Muhammed (rh.a.) için bir delildir.

Hanefî mezhebinin en doğru görüşüne göre, Hacerülesved gibi, selamlanması sünnet olan her rüknün öpülmesi de aynı şekilde sünnettir. Rükn-ü Yemânî'yi öpmek ittifakla sünnet değildir. Dolayısıyla selamlamak da böyledir.

Kâbe'nin her köşesinin selamlanmayacağı

Tavaf eden kimse diğer iki köşeyi selamlamaz. Ancak Muâviye (r.a.)'nin görüşüne göre dört köşeyi de selamlar.

Muâviye (r.a.), Kâbe'nin dört köşesini de selamlamış, İbn Abbas (r.a.) ona;

-Bu iki köşeyi selamlama, demiş; Muâviye (r.a.);

-Kâbe'nin hiçbir şeyi terk edilmez, demiştir.

Fakat biz şöyle diyoruz. Kıyas, rüknün selamlanmasını reddeder. Çünkü bu, Kâbe'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, bu yere saygı duyulması makamında değildir. Fakat biz, Hacerülesved konusunda Peygamber (s.a.v.)'in fiili nedeniyle kıyası bıraktık. Onun dışındakiler kıyas kuralına uygun olarak kalmıştır. Ayrıca diğer iki köşe gerçekte Kâbe'nin köşelerinden değildir. Daha önce açıkladığımız gibi, Cahiliye halkı Beytullah'ın binasını İbrâhim Halîl (a.s.)'in temellerinden daha dar tuttular. Dolayısıyla bu iki köşe selamlanmaz.

Remel ile ilgili konular

Bütün tavafında remel yapsa hiçbir şey gerekmez.

Son dört turda normal yürümek tavafın âdâbındandır. Âdâbı terk etmek nedeniyle ona hiçbir şey gerekmez.

---

[128] **Rüknülyemânî / الركن اليماني :** Kâbe'nin güney tarafında Yemen yönündeki köşesidir. Kâbe'nin köşeleri rükün diye anılır.

İlk üç turda veya ilk üç turun bir kısmında normal yürüse sonra remel yapmadığını hatırlasa geriye kalan turlarda remel yapmaz.

Çünkü ilk üç turda remel yapmak sünnettir. Bu sünnetin yeri geçince kaza edilmez. Son dört turda normal yürümek ise tavafın âdâbından veya sünnetlerindendir. İlk üç turda sünnet olanı terk ederse, son dört tur için sünnet olanı terk etmemelidir.

Emekleyerek tavaf

Allah için emekleyerek tavaf etmeyi adasa, yürüyerek tavaf etmesi gerekir.

Çünkü bu kimse nâfile olan bir şeyi veya kendisi ibadet olanı yerine getirmeyi adamıştır. Tavafın aslı ibadettir. Emeklemek ise cahiliye ehlinin davranışlarından olup bizim dinimizde ibadet değildir. Cahiliyyete ait bu özellik, adak nedeniyle ona lazım gelmez. Bu şekilde emekleyerek tavaf ederse, Mekke'de olduğu sürece bu tavafı iade etmelidir. Ailesine dönmüşse daha önce açıkladığımız şekilde, taşınarak veya binek üzerinde tavaf eden kimse gibi, ona ceza kurbanı vâcip olur.

Tavafta geniş dönmek

Beytullah'ı Zemzem'in gerisinden veya Mescid-i Haram'ın gölgeliklerine yakın bir şekilde tavaf ederse bu tavaf geçerlidir.

Çünkü bu kimse Mescid-i Haram'ın içinde olduğu takdirde, onun tavafı Beytullah'ı tavaf olur. Dolayısıyla emre uymuş olmaktadır.

Mescid-i Haram'ın dışından tavaf ettiği ve kendisiyle Kâbe arasında Mescid-i Haram'ın duvarları bulunduğu takdirde, bu tavaf geçerli değildir.

Mescid-i Haram'ın dışından tavaf

Çünkü bu takdirde Beytullah'ı değil, Mescid-i Haram'ı tavaf etmiş olmaktadır. Oysa ona vâcip olan, Beytullah'ı tavaf etmesidir. Beytullah Mekke'de olsa da, bu kimsenin Mescid-i Haram dışında Mekke'de yaptığı tavaf câiz olur mu, ne dersiniz? Beytullah Mekke'de iken, dünyada yaptığı tavaf câiz olur mu, ne dersiniz?. Hayır, bunların hiçbiri câiz değildir. Bu da aynen onun gibidir. [4/50]

Allah Sübhanehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir.

SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y

Sa'yin tamamını koşarak yapmak

Safâ ile Merve arasında sa'y eder ve Safâ'dan Merve'ye ve Merve'den Safâ'ya kadar bütün sa'yinde remel yaparsa; kötü bir iş yapmış olur. Ama ona hiçbir şey gerekmez.

Aynı şekilde sa'yin tamamında yürürse de böyledir. Çünkü ona vâcip olan Safâ ile Merve arasında sa'y etmesidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿فلا جُنَاحَ عليْه أنْ يطَّوَّف بهمَا . . ﴾

"....Bu ikisini tavaf etmesinde, arasında sa'y etmesinde hiçbir sakınca yoktur." (el-Bakara, 2/158)

Vadinin ortasında koşmak ve diğer yerlerde yürümek edep veya sünnettir. Tavafta remelin terk edilmesi gibi, bu edeplerin terk edilmesi de kötü bir iş yapmış olma dışında hiçbir şey gerektirmez.

Sa'yin başlangıç ve bitişi

Sa'ye Merve'den başlayarak, Safâ'da bitirirse bir turu iade eder. Çünkü Merve'den başlayıp Safâ'ya yöneldiği ilk tur geçerli sayılmaz.

Bunun anlamı şudur. Sa'ye Safâ'dan başlamak meşrûdur. Bize rivayet edildiğine göre, Resûlüllah (s.a.v.)'a; Sa'ye hangisinden başlayalım? diye soruldu. Resûlüllah (s.a.v.);

ابْدَءوا بمَا بدَأَ اللهُ تَعَالَى

-"Allah'ın başladığı ile (Safâ ile) başlayın."[129] buyurdu.

Sa'ye başlanılacak yer dışında, başka bir yerden başlarsa, başlama yerine gelinceye kadar yaptığı bu tur sayılmaz.

Geçerli olan diğer turlar aynen kalır. Bu kimsenin Hacerülesved dışında başka bir yerden tavafa başlayan kimse gibi, bir tur daha yaparak sa'yi tamamlaması gerekir.

Sa'yin yapılmaması

Hac veya umrede Safâ ile Merve arasında sa'yi baştan terk ederse, biz Hanefîlere göre ceza kurbanı vâcip olur.

Bunun nedeni, bize göre sa'yin farz değil, vâcip olmasıdır. Bu hususta hac ile umre aynıdır. Vâcibin terk edilmesi ise ceza kurbanını gerektirir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre sa'y farz olup hiçbir kimsenin haccı veya umresi onsuz tamamlanamaz. O, bu konuda Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen; O Safâ ile Merve arasında sa'y etmiş ve ashâbına;

إنّ اللهَ تعالَى كتبَ عليْكُم السَّعْيَ فاسْعَوْا

"Allah sizin üzerinize sa'yi yazmıştır. Sa'y ediniz!"[130] buyurmuştu; şeklindeki hadisi delil olarak almıştır. Allah tarafından yazılan şey farzdır.

---

[129] Müslim, Hacc 147; İbn Mâce, Menâsik 84; Ebû Dâvûd, Menâsik 57; Tirmizî, Hacc 38; Nesâî, Menâsik 163.

Yine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَا أَتَمَّ اللهُ تعالى لامْرِئٍ حجَّةً ولَا عُمْرَةً لَا يَطُوفُ لها بيْنَ الصَّفا والْمَرْوة

"Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişinin ne haccını ne de umresini Allahu Teâlâ tam olarak kabul etmez."[131]

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili ise, Allahu Teâlâ'nın;

﴿فمنْ حجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتمر فلا جُناح عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّف بهما ...﴾

"Kim hacceder veya umre yaparsa, bu ikisi arasında tavaf etmesinde hiçbir günah yoktur." (el-Bakara, 2/158) âyetidir.

Bu gibi lafızlar farz oluşu değil, mübah oluşu ifade etmektedir. Âyetin açık ifadesi, sa'yin vâcip olmadığı şeklindedir. Fakat biz vâcip kılınma noktasında icmâ delili nedeniyle bu açık ifadeyi bıraktık. Dolayısıyla geri kalan hususlar açık ifadeye uygun olarak aynen kalmıştır.

Allah en iyisini bilir ama belki de sahabîler, cahiliyye döneminde iken Safâ ile Merve üzerinde *İsaf* ve *Nâile* putlarının bulunması nedeniyle Safâ ile Merve arasında sa'y etmekten çekindikleri için, Peygamber (s.a.v.) bu uslübu kullanmıştır. Allahu Teâlâ da bunun üzerine bu âyeti indirmiş, sonra da bu âyette, *"Kim hacceder veya umre yaparsa bu ikisi arasında tavaf etmesinde hiçbir günah yoktur."* ifadesiyle asıl maksadın Beytullah'ı haccetmek olduğunu açıklamıştır.

Bu ifade, Beytullah'a bitişmeyen tavafın, Beytullah'a bitişene tabi olduğuna delildir. Tabi olanın derecesi, asıl olanın derecesine ulaşamaz. Dolayısıyla tabi olan da farz olma niteliği değil, vâcip olma niteliği sabit olacaktır. Bundan dolayı **[4/51]** Beytullah'ı tavafla beraber sa'y, Arafat'ta vakfeyle beraber Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmanın benzeridir. Meş'ar-i Haram'da vakfe vâciptir. Rükün değildir. Sa'y de onun benzeridir. Sa'y, yedi rakamıyla takdir edilmiştir. Beytullah'a özgü bir ibadet değildir. Bu açılardan şeytan taşlamanın benzeridir.

Şafiî (rh.a.)'nin rivayet ettiği hadisin lafzını delil olarak alması doğru değildir. Çünkü bu hadisin lafzında sa'yin farz olduğuna işaret bulunmaktadır. Halbuki

---

[130] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/421; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/232; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XI/184; Hâkim, *Müstedrek*, IV/79.

[131] Buhârî, Umre 10; Müslim, Hacc 259; İbn Mâce, Menâsik 43; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/235; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/96.

ittifakla sa'yin kendisi farz bir ibadet değildir. Safâ ile Merve arasındaki sa'yde yürüse bile bu geçerlidir.

Diğer hadiste sa'yin farz olmadığına, vâcip olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü bu hadiste haccın tamam oluşunun sa'y yapmaya bağlı olduğu ifade edilmiştir. İbadetin aslının yerine getirilmesi farzlarıyla mümkün olmaktadır. İbadetin tam sayılması ise, ibadetteki vâciplerle mümkün olur.

Aynı şekilde sa'yden dört tur terk ederse, ceza kurbanının vâcip olması noktasında, sa'yin tamamını terketmiş gibidir. Çünkü çoğunluk tamamın yerine geçer. Sa'yden üç tur terk ederse her tur için bir yoksulu doyurur. Ancak bu bir ceza kurbanı miktarına ulaşırsa bundan dilediği kadar eksiltir. Sa'y bu hususta vedâ tavafı gibidir. Aynı şekilde bir özürden dolayı binek üzerinde sa'y ederse hiçbir ceza gerekmez.. Özürlü değilse, daha önce açıkladığımız gibi, sa'yin çoğunu terk etmede ceza kurbanı, azını terk etmede ise sadaka vâcip olur.

Cünüp ve hayızlının sa'y yapması

Cünüp ve hayızlının yaptığı sa'y caizdir.[132] Çünkü sa'y, Beytullah'a özgü bir ibadet değildir.

Dolayısıyla Arafat'ta vakfede ve diğer hac fiillerinde olduğu gibi sa'yde de abdestli olmak koşul değildir. Özellikle tavafta abdestli olmanın koşul konulması, tavafın Beytullah'a özgü bir ibadet olması nedeniyledir.

Sa'y'in bir tavaf üzerine yapılabileceği

Tavaftan önce yapılacak sa'y câiz değildir.

Çünkü, sa'yin ibadet olduğu Resûlüllah (s.a.v.)'ın fiiliyle bilinmiştir. Resûlüllah (s.a.v.) ise sa'yi ancak tavaftan sonra yapmıştır. Müslümanlar da Peygamber (s.a.v.)'den günümüze kadar bunu aynı şekilde birbirlerinden devralmışlardır. Sa'y, tavafı tamamlayıcı anlamındadır. Dolayısıyla namazda rükudan önce yapılan secde gibi, tavaftan önce yapılan sa'y de geçerli değildir. Ya da sa'yin geçerli olmasının koşulu, tavafın önce yapılmasıdır. Bu koşul bulunmayınca rükudan önce yapılan secde gibi, sa'y de geçerli olamaz. Namazda secdenin geçerli olması, rükunun önce yapılması koşuluna bağlı olduğundan secde, rükudan önce yapılırsa geçersiz olduğu gibi..

Sa'y için tavafın çoğunun yeterli olması

Tavafın çoğunu yaptıktan sonra sa'y yapılması caizdir.

Çünkü çoğunluk tamamın yerine geçer.

---

[132] Bu hüküm, sa'y edilen yerin eser yazıldığı zamanda Mescid-i Haram'ın dışında, sokakta olmasından dolayıdır. Günümüzde sa'yedilen yer Mescid-i Haram'ın içine alınmıştır. Sa'y yeri ile Mescid-i Haram arasında duvar yoktur. Aksine Mescid-i Haram'ın dış duvarı, sa'y yerinin dışında bulunmaktadır. Bu nedenle günümüzde sa'y yerine hayızlı, lohusa ve cünüp giremez.

Safâ ve Merve tepesine tırmanmamak mekruhtur.

Sa'yin mekruhları

Çünkü Peygamber (s.a.v.), Safâ ve Merve'ye tırmanmıştır.

خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ

"Hac ibadetlerini benden alın."[133] Hadisiyle kendisine uymamızı emretmiştir. Sahabîler (r.a.) ve ondan sonra gelenler de Safâ veya Merve'den Beytullah'ı görecek kadar, Safâ ve Merve'ye tırmanmayı birbirlerinden devralmışlardır. Bu, terkedilmesi mekruh olan ve uygulanan bir sünnettir. Rivayet edildiğine göre, Ömer (r.a.), Safâ tepesinden inerken şöyle dua ederdi. "Allahım! Bana Peygamberinin sünnetiyle amel etmeyi nasip eyle. Beni onun milleti üzerine vefat ettir. Fitnelerin zorluklarından, ya da kıyamet gününün sıkıntılarından beni koru!"

Safâ veya Merve tepesine tırmanmayı terketmesi nedeniyle hiçbir şey gerekmez.

Çünkü, sa'y eden kimseye vâcip olan, Safâ ile Merve arasında gidip gelmektir. O da bunu yerine getirmiştir.

[4/52]

Hac için tavaf eder ve bu tavaftan sonra cinsel ilişkide bulunursa, bundan sonra da sa'y ederse bu sa'y geçerlidir.

Hac tavafıyla sa'y arasında cinsel ilişkinin durumu

Çünkü hadiste geldiği şekilde, tam anlamıyla ihramdan çıkmak, Beytullah'ı tavaf etmekle meydana gelmiştir. Beytullah'ı tavaf edince hanımı ona helal olur. Tavaftan sonra sa'yden önce cinsel ilişkide bulunmakla uğraşması, tıpkı uyku veya yemek gibi başka bir işle uğraşması gibidir. Bu durum, tavaftan sonraki sa'yin yapılmasının geçerliliğine engel değildir.

Eğer sa'yi erteler, nihayet memleketine ailesinin yanına dönerse; daha önce açıkladığımız gibi, sa'yi terkettiği için ceza kurbanı vâcip olur.

Sa'y yapmak için Mekke'ye dönmeyi arzu ederse, yeni bir ihramla döner. Çünkü tam anlamıyla ihramdan çıkışı tavafla tamamlanmıştır. Artık bu kimsenin Mekke'ye ancak ihramlı girme hakkı vardır.

Ceza kurbanı bana göre, Mekke'ye geri dönmekten daha iyidir.

Çünkü Mekke'ye geri döndüğü zaman sa'yi, haccı yaptığı ihramın dışında bir başka ihramla yapmış olacaktır. Ceza kurbanı kanı akıtırsa, bununla hacda meydana gelen kusur telafi edilmiş olacaktır. Kurban kanının akıtılmasında

---

[133] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/367; Müslim, Hacc 310; İbn Mâce, Menâsik 61; Ebû Dâvûd, Menâsik 78; Nesâî, Menâsik 220.

yoksullara et yedirme yararını artırma vardır. Bu durum sa'y yapmak için Mekke'ye geri dönmekten daha iyidir. Mekke'ye geri döner ve sa'y ederse, ya da Mekke'de iken kurban kesme günlerinden sonra sa'y ederse bu kimseye hiçbir ceza gerekmez. Çünkü sa'y, kurban kesme günleriyle sınırlandırılmış değildir. Ziyaret tavafı vakti âyetle belirlenmiştir. Dolayısıyla sa'yin ertelenmesi nedeniyle ona hiçbir ceza gerekmez.

Sa'y etmeksizin ihramdan çıkma durumu

Umrede Safâ ile Merve arasında sa'y etmeden ihramdan çıkması uygun değildir.

Çünkü bu konuda; tavaf ettiği, sa'y ettiği ve saçlarını tamamen kazıttığı, ya da kısalttığı takdirde ihramdan çıkar, şeklinde hadis nakledilmiştir.

Muhammed (rh.a.) bu ifadesiyle, hac sa'yi ile umre sa'yi arasındaki farkı açıklamak istemiştir. Çünkü ziyaret tavafıyla tam anlamıyla ihramdan çıktıktan sonra, yapılan hac sa'yinin yapılması geçerlidir. Umre sa'yi ise, ancak ihramlı iken yapılmaktadır. Çünkü hac ile umrenin her biri hakkındaki hadis bu şekildedir. Bu gibi durumlarda bizim üzerimize düşen, sünnete uymaktır. Çünkü bu konuda gerçek anlam akılla bilinmez. Sonra şeytan taşlamak gibi haccın vâciplerinden bir kısmı, tam anlamıyla ihramdan çıktıktan sonra yapılır. Dolayısıyla sa'y de tam anlamıyla ihramdan çıktıktan sonra caizdir. Halbuki umre fiillerinden ihramdan çıktıktan sonra yapılan bir fiil bulunmamaktadır. Sa'y ise umre fiillerindendir. Dolayısıyla sa'yi tıraşla ihramdan çıkmadan önce yerine getirmelidir.

Allah Sübhanehu ve Teâlâ daha iyi bilir.

MİNA'YA ÇIKIŞ

Terviye günü yapılacak işler

Hacının terviye (Zilhiccenin sekizinci) günü öğle namazını Mina'da kılması ve Arefe günü sabahına kadar Mina'da kalması müstehap olur.

Cebrâil (a.s.) İbrâhim (a.s.)'e hac fiillerini öğretirken bu şekilde öğretmiştir. Cebrâil (a.s.), İbrâhim (a.s.)'i Mina'ya terviye günü çıkartmıştır.

Hacı terviye günü öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları ile Arefe günü sabah namazını Mina'da kılar.

Hacıların o gün Mina için suya iyice kanmaları veya bineklerini Mina için iyice sulamaları nedeniyle bu güne *Terviye Günü* denilmiştir.[134] Bu adlandırmada terviye günü hacıların Mina'da bulunmaları gerektiğine dair işaret bulunmaktadır.

Mekke'de öğle namazını kılar, sonra Mina'ya giderse ona zarar vermez.

Çünkü o gün Mina'yla ilgili özel bir hac ibadeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla Mina'ya gitmeyi geciktirmesinin bir zararı yoktur. **[4/53]**

Arafat'ta yapılan hac fiilleri

Arefe gecesi Mekke'de geceler ve sabah namazını orada kılarsa, sonra Mina'ya uğrayarak Arafat'a giderse daha önce açıkladığımız gibi, bu da caizdir. Ancak Resûlüllah (s.a.v.)'a uymayı terkettiği için yanlış yapmış olur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Câbir (r.a.)'in açıklayan rivayetine göre terviye günü Mina'da kalmıştı.

Sonra Arafat'ta arzu ettiği yerde konaklar. Zevalden (güneşin batıya yönelmesinden) sonra imam minbere çıkar. İmam minberde iken müezzin ezan okur. Ezan bitince imam hutbe okumak üzere ayağa kalkar. Allah'a hamd-ü senâ eder. Telbiye (Lebbeyk) çeker. Tehlîl (La ilahe illallah) ve tekbîr (Allahu Ekber) getirir. Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirir. İnsanlara vaaz eder. Emir ve yasakları açıklar. İhtiyacını arzederek Allah'a dua eder. Bunları daha önce açıklamıştık.

Kısaca; hacda bize göre üç hutbe vardır.

Hacdaki hutbeler

Terviye gününden bir gün önce okunan hutbe,

Arefe günü Arafat'taki hutbe,

Kurban gününün ertesi günü Mina'da okunan hutbe.

Terviye gününden bir gün önce imam Mekke'de hutbe okur. Hacılara nasıl ihrama gireceklerini, Mekke'den Mina'ya nasıl çıkacaklarını ve Arafat'a nasıl gideceklerini ve Arafat'ta nasıl konaklayacaklarını öğretir. Sonra öğrettiği şeyleri yapmaları için terviye günü onlara süre tanır.

Arefe günü, hacılara o gün ve Kurban bayramının birinci günü muhtaç oldukları hükümleri öğreteceği bir hutbe okur. Sonra öğrettiği şeyleri yapmaları için Kurban bayramının birinci günü onlara süre tanır.

---

[134] Hacılar o gün, eskiden suyu olmayan Mina'ya giderler, gitmezden önce kendileriyle binek hayvanlarını suya iyice kandırırlardı.

Bunun ardından bayramın ikinci günü geriye kalan hac fiillerine ait hacıların muhtaç oldukları hükümleri öğretmek üzere bir hutbe daha okur.

Züfer (rh.a.); "İmam terviye günü Mina'da, Arefe günü Arafat'ta ve bayramın birinci günü yine Mina'da olmak üzere ardarda üç gün birer hutbe okur. Çünkü hacı, terviye günü hac ihramına girecek, Arefe günü vakfe yapacak ve bayramın birinci günü Beytullah'ı tavaf edecektir. Haccın farzları bu üç şeydir. Bu farzlardan birini yapacağı günlerden her birinde bir hutbe okur." demiştir.

Sonra *Kitabü'l Asl*'da Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını birleştirme şeklini ve Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu konuda imamın koşul olduğunu açıklamıştır. Bu bölümün açıklamasının tamamı daha önce geçmişti.

Arafat'ta öğle ve ikindinin birleştirilmesi (Cem-i takdîm) meseleleri

Son oturuşta imama yetişen kimse, Cuma'ya yetişmiş olduğuna kıyasla; İmamla beraber her namazın bir kısmına yetişen, namazın tamamına yetişmiş gibidir. Öğle ile ikindi namazını birlikte kılmak o kimseye caizdir.

İmamın öğle namazında abdesti bozulursa, yerine bir başka kişiyi vekil bırakır.

Vekil, cemaate öğle ve ikindi namazını kıldırır. Çünkü imam yapmak zorunda olduğu görevde bu kimseyi kendi yerine geçirmiştir. Bu iki namazı kılması, imamın üzerine borç idi. Vekili de bu konuda onun yerine geçmiş olur.

Asıl imam tekrar geriye döner, ikindi namazından bir kısmına yetişerek vekilin arkasında kılarsa bu iki namazı aynı şekilde birleştirir.

Çünkü imam bu takdirde öğle namazının başına, ikindi namazının da sonuna yetişmiştir. Asıl imam hemen geri dönmez, bu arada vekili ikindi namazını bitirirse asıl imam, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre vakti girmeden ikindi namazını kılamaz.

Bu mesele Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin şu asıl kuralına işaret etmektedir. "Arafat'ta iki namazı aynı vakitte ardarda kılıp birleştirmek için, imamın bulunması gibi cemaatin bulunması da koşuldur. Bu namaz Cuma Namazı yerindedir."

Bundan sonra şu hususu belirtmiştir. "İnsanlar imamdan uzaklaşır ve imam iki namazı yalnız başına kılarsa bu caizdir."

Bu da namazların birleştirilmesi konusunda cemaatin koşul olmadığını gösterir. Bir görüşe göre, son belirtilen görüş İmameyn'in görüşüdür.

Çünkü yukarıda mutlak cevap vermiş, burada ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü açıkça belirtmiştir. Bir başka görüşe göre, bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'den iki rivayet bulunmaktadır. [4/54]

1. Ebû Hanîfe (rh.a.), bu iki rivayetten birinde Arafat'ta namazların birleştirilmesi için cemaatin koşul olması konusunda bu durumu Cuma namazı gibi kabul etmiştir.

2. Diğer rivayette ise, bu iki konuyu birbirinden ayırmış ve şöyle demiştir. Cuma namazında cemaatin koşul konulması, bu namazın "Cuma" diye adlandırılmasından dolayıdır. Arafat'ta ise bu iki namaz "Öğle ve İkindi namazı" diye adlandırılmıştır. Bu adlandırmada ise cemaatin koşul konulduğuna dair delil yoktur. Burada (cem') "birleştirme" ifadesi namazı kılanlara değil, namaza tahsis edilmiştir. Dolayısıyla Arafat'ta namazları birleştirme için cemaat koşul değildir.

Arafat'ta kılınan namazlarda okumanın şekli

Bu iki namazda açıktan kıraat yoktur.

Ancak Mâlik (rh.a.)'in görüşüne göre, bu namazlarda kıraat (okuma) açıktan yapılır. Çünkü bu namazlar, büyük bir cemaatle kılınmaktadır. Dolayısıyla Cuma ve Bayram namazları gibi bu namazlarda da kıraat açıktan yapılır.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Peygamber (s.a.v.)'in haccını rivayet edenler Peygamber (s.a.v.)'in bu iki namazda kıraati açıktan yaptığını nakletmemişlerdir. Bu iki namaz aynen diğer yerlerde kılındığı şekilde kılınır. Arefe günü dışında Peygamber (s.a.v.)'in;

صلاة النهار عجماء

"Gündüz namazı dilsizdir."[135] Yani gündüz kılınan namazlarda sesli okuma yoktur, şeklindeki hadisine uyulur. Gündüz namazlarında kıraat açıktan yapılmaz.

İmam zevalden (güneşin batıya yönelmesinden) önce hutbe okursa veya hutbeyi terkedip iki namazı birlikte kıldırırsa bu da caizdir. Ancak Resûlüllah (s.a.v.)'a uymayı terkettiği için yanlış bir iş yapmış olur.

Arafat'ta hutbenin vakti

Çünkü Arafat hutbesi; Cuma hutbesinden farklı olarak, namazları birleştirmenin koşullarından değildir. Bunu daha önce açıklamıştık. Bu hutbe vaaz, hatırlatma ve hacılara o gün muhtaç oldukları bazı hükümleri öğretme hutbesidir. Dolayısıyla bu hutbenin terkedilmesi, bayram namazlarındaki hutbenin terkedilmesi gibi, yanlış bir iş yapmış olma dışında bir ceza gerektirmez.

---

[135] Abdurrezzak, *Musannef*, II/493; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, I/320; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/6.

Arefe günü hava bulutlu ise ve imamın öğle namazını zevalden önce kıldırdığı, ikindiyi de hemen ardından kıldırdığı ortaya çıkarsa, kıyasa göre sadece öğle namazını tekrar kıldırır.

Çünkü ikindi namazı vaktinde kılınmıştır. İkindi namazını kıldığında öğle namazını hatırlamayan kişi durumunda olur. Böylece unutan kimse gibi kabul edilir. Tertip ise unutma nedeniyle düşer. Fakat hutbeyi ve her iki namazı iade etmesi güzel olur. Çünkü o gün ikindi namazının geçerli olmasının koşulu, öğle namazının geçerli bir şekilde ikindi namazından önce kılınmasıdır. İkindi namazı o gün vaktinden önce kılınmaktadır. Bu vaktinden önce kılınma, sadece namazları birleştirmek içindir. Birleştirme de ancak öğle namazı geçerli bir şekilde ikindiden önce kılındığı takdirde, ikindi namazının yerine getirilmesi suretiyle olabilir. Öğle namazının geçerli olmadığı ortaya çıkarsa her iki namazın iade edilmesi gerekir.

Arafat'ta imamlık ile ilgili meseleler

Hutbeden sonra ama namaza başlamadan önce imamın abdesti bozulursa, imam hutbeyi dinleyen veya dinlemeyen bir kişiye namaz kıldırmasını emrederse bu, caizdir.

Çünkü hutbe, namazları birleştirmenin koşullarından değildir.

İnsanlardan biri imamın emri olmaksızın öne geçer ve cemaate her iki namazı kıldırırsa Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre bu câiz olmaz.

Çünkü ona göre imamın bulunması namazları birleştirmenin koşuludur.

İmam ölürse imamın vekili veya yetkili biri, cemaate namaz kıldırırsa bu da caizdir.

Çünkü vekil imamın yerine geçmiş olur. Bu da imamın kendisinin namaz kıldırması gibidir. Eğer aralarında yetkili biri yoksa, Cuma gibi, öğle ve ikindi namazlarından her biri vaktinde kılınır.

[4/55]

Arafat'ta Cuma namazı yoktur.

Arafat'ta Cuma namazı

Yani hacılar Cuma günü Arafat'ta bulunurlarsa orada Cuma namazı kılmazlar. Çünkü şehir, Cuma namazının koşullarındandır. Arafat ise şehir hükmünde değildir. Arafat'ta bina yoktur. Orası sadece boşluktur. Mekke'ye dahil yer (finâ) de değildir. Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, Arafat; Mina'dan farklı olarak Hill (Harem dışı) bölgesindedir. Mina ise, binalar bulunması ve seyyar çarşılar kurulması nedeniyle hac günlerinde şehir hükmündedir. Namaz bahsinde bu durumu açıklamıştık.

Arafat'ta zevalden önce vakfe yapan kimsenin vakfesi câiz olmaz. Güneşin zevalinden sonra ya da kurban bayramı gecesi fecrin doğmasından önce Arafat'ta bulunan veyahut bilerek veya bilmeyerek o gün Arafat'tan geçerken uğramış olan kimsenin vakfesi caizdir.

Arafat'ta vakfe zamanı

Kısaca biz Hanefîlere göre vakfe vaktinin başlangıcı zeval (güneşin batıya yönelmesi) sonrasıdır.

Mâlik (rh.a.); güneşin doğma vaktidir, demiştir. Çünkü bu güne "Arefe günü" adı verilir. Gün, mutlak olarak fecrin doğuşu vaktinden itibaren sayılır. Dolayısıyla O'na göre vakfenin vakti güneşin doğuşuyla başlar.

Mâlik (rh.a.) Peygamber (s.a.v.)'in; اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ فَمَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ *"Hac Arafat'tır. Kim Arafat'ta gece veya gündüzden bir süre bulunursa haccı tamam olur."*[136] hadisini delil olarak almıştır. *Gündüz (Nehâr),* güneşin doğmasıyla başlayan vaktin adıdır. Nehre, içinde suyun akması nedeniyle *"nehir"* dendiği gibi, gündüze de içinde güneşin hareketi nedeniyle *"nehâr"* denmiştir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şudur. Peygamber (s.a.v.), zevalden sonra vakfe yapmıştır. Böylece vakfenin vakti bizzat O'nun fiiliyle açıklanmış olmaktadır. Bu, vakfenin başlangıcının zeval sonrası olduğuna delildir.

İkinci delilimiz, bize rivayet edilen İbn Ömer (r.a.) hadisidir. İbn Ömer (r.a.), Arefe günü zevalden sonra Haccâc'a;

-Eğer sünneti uygulamak istiyorsan, bu saat sünnet olan vakfe saatidir, demişti.

Her ne kadar vakfenin vakti zeval sonrası olsa da, bu güne bu ismin bu nedenle verilmesi uzak olasılık değildir. Cuma'nın, o gün zevalden sonra Cuma namazının kılınması nedeniyle o günün ismi olması gibi.

Ayrıca bizim söylediğimizin asıl delili Urve b. Mudarris b. Lâm et-Tâî (r.a.) hadisidir. Urve, akşamla yatsıyı birleştirme sabahı, Peygamber (s.a.v.) Meş'ar-i Haram'da iken ona gelmiş;

-Bineğimi yordum. Kendim de gayret ettim. Dağlardan hiçbir dağda vakfe yapmadan geçmedim. Benim haccım olur mu? diye sormuştu. Peygamber (s.a.v.) ona;

---

[136] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/309; İbn Mâce, Menâsik 57; Tirmizî, Hacc 57; Nesâî, Menâsik 203; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/257; Zeylei, *Nasbu'r-râye,* III/100.

مَنْ وَقَفَ مَعَنَا هَذَا الْمَوْقِفَ وَصَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ ، وَقَدْ كَانَ أَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ سَاعَةً مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

-"Bizimle beraber bu vakfe yerinde vakfeye duran ve bizimle beraber bu namazı kılan, gece veya gündüz bir süre Arafat'ta bekledikten sonra Arafat'tan ayrılan kimsenin haccı tamam olur."[137] diye cevap vermişti.

Arafat'tan gün batmadan ayrılmanın durumu

Arafat'ta zevalden sonra vakfeye duran, sonra o saatte ayrılan veya güneş batmasından önce Arafat'tan ayrılan, ya da öğle ve ikindi namazlarını Arafat'ta kıldıktan sonra vakfe yapmadan Arafat'tan ayrılan kimsenin haccı bize göre geçerlidir.

Mâlik (rh.a.)'e göre, gündüz vakfe yapmadıkça ve gecenin bir kısmında da Arafat'ta bulunmadıkça, yani Arafat'tan ayrılışı güneş battıktan sonra olmadıkça, vakfesi geçerli değildir. Mâlik (rh.a.), Peygamber (s.a.v.)'in; مَنْ أَدْرَكَ عَرَفَةَ بِلَيْلٍ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ ، وَمَنْ فَاتَهُ عَرَفَةُ بِلَيْلٍ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ. *"Kim* geceleyin *Arafat'a erişirse hacca erişmiş olur. Kim Arafat'ta* geceleyin *bulunmazsa, hacca erişmemiş olur."*[138] hadisini delil olarak almıştır.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Hadisteki "geceleyin" ilavesi meşhur değildir. Meşhur olan, Muhammed'in *Kitâbu'l-Asl*'da rivayet ettiği şu ifadedir.

مَنْ فَاتَهُ عَرَفَةُ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ

"Kim Arafat'ta bulunmazsa, hacca erişmemiş olur."[139]

[4/56] Bize rivayet edilen *"gece veya gündüz bir süre"* şeklindeki hadise göre, zamanındaki vakfenin kendisiyle, vakfe güneşin batmasına kadar devam etmese de hacca erişmiş olur.

Ancak güneşin batmasından önce Arafat'tan ayrılırsa, ceza kurbanı vâcip olur. Çünkü Arafat'ta vakfenin kendisi rükündür (farzdır). Bu rükünde Müşriklere aykırı davranma amacı ortaya konulduğu için, bu rüknün güneş batıncaya kadar devam etmesi ise vâciptir. Resûlüllah (s.a.v.) bunu yapmış ve yapılmasını emretmiştir. Vâcibin terki ise, ceza kurbanıyla telafi edilmeyi gerektirir.

---

[137] Dârimî, Menâsik 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/261; Ebû Dâvûd, Menâsik 69; Tirmizî, Hacc 57; Nesâî, Menâsik 211; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/70.

[138] *Muvatta*, Hacc 55; Nesâî, Menâsik 203.

[139] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/226; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

Arafat'tan erken ayrılan geriye döner ve güneş battıktan sonra orada vakfe yaparsa, ondan ceza kurbanı düşmez.

Ancak İbn Şucâ' (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı bir rivayette; o (rh.a.); "Bu kimseden ceza kurbanı düşer", demiştir. Çünkü bu kimse terkettiği şeyi sonradan yerine getirmiştir. Üzerine vâcip olanı yapmıştır. Onun üzerine vâcip olan, Arafat'tan güneş battıktan sonra ayrılmak idi. Bunu da yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu kimseden ceza kurbanı düşer. İhramsız olarak mîkatı geçen kimseye, sonra tekrar mîkata döner ve orada ihrama girerse ceza gerekmediği gibi...

Zâhiru'r-rivâye'ye göre, bu kimseden ceza kurbanı düşmez. Çünkü Arafat'a zevalden sonra ulaşan kimsenin üzerine vâcip olan, vakfenin güneşin batışına kadar devam etmesidir. Bu da ancak Arafat'tan güneşin batışından sonra ayrılmakla yerine getirilebilir. Dolayısıyla bu kimseden kurban düşmez.

Kerhî (rh.a.)'nin *Muhtasar*'ında belirttiğine göre, o kimseden ceza kurbanı düşer. Çünkü ona vâcip olan, güneşin batışından sonra imamla birlikte Arafat'tan ayrılmak idi. Bunu da vaktinde yerine getirmiştir.

Hanefî âlimlerimizden bazıları şöyle demişlerdir. Burada o kimseden ceza kurbanı düşmez. Çünkü onun gidişiyle vakfenin sürekliliği kesilmiş olur. Geri dönüşüyle vakfesi süreklilik kazanmış olmaz. Aksine bu kimsenin bulunmadığı sürenin tedarik edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu kimseden ceza kurbanı düşmez.

İhramlı kimse, bayılır ve arkadaşları ona Arafat'ta vakfe yaptırırlarsa bu caizdir.

İhramlının bayılması

Çünkü vakfe vaktinde vakfe yerinde bulunması ile vakfe yerine getirilmiş olur. Görmüyor musun, bir kimse vakfe vaktinde bilmeden Arafat'tan geçse vakfe yapmış sayılır. Bayılan kişinin bu ibadetin farzını yerine getirmesi uzak görülemez. Orucun rüknünün, yani niyetten sonra yeme içmeyi terketmenin, baygın kimse tarafından yerine getirilmiş sayılması gibi.

Cünüp ve hayızlının, o gün öğle ve ikindi namazlarını kılan veya kılmayanın vakfesi caizdir.

Cünüp ve hayızlının vakfesi

Çünkü vakfe Beytullah'a özgü bir ibadet değildir. Dolayısıyla abdestli olmak vakfenin koşulu değildir. Bu kimseye namazın farz oluşu vakfe ile bağlantılı değildir. Namazın terkedilmesi oruca etki etmediği gibi, vakfeye de etki etmez.

Kırân haccı yapanın, umre yapmadan vakfe yapması

Kırân haccına niyet eden kimse, umre tavafı yapmadan önce Arafat'ta vakfe yapsa, umreyi iptale niyet etse de etmese de umreyi iptal etmiş sayılır.

Çünkü göz önüne alınacak anlam, Arafat'ta vakfeden sonra umrenin yerine getirilmesinin imkansız oluşudur. Umreyi iptal etmeye niyet etse de, etmese de bu durum gerçekleşmiş olmaktadır.

Arefe gününün belirli olmaması durumu

Kitabü'l Asl'da Zilhicce hilalinin görülememesi nedeniyle Arefe gününün şüpheli olması durumu belirtilmemiştir. Muhammed (rh.a.)'den rivayet edilen görüşe göre; hilali gözetlerler ve buna göre her hangi bir günde Arafat'ta vakfe yaparlarsa, sonra da Arafat'ta terviye günü vakfeye durdukları meydana çıkarsa bu vakfe câiz değildir. Kurban bayramı günü vakfe yaptıkları ortaya çıkarsa yaptıkları vakfe istihsan yoluyla câiz olur. Halbuki kıyasa göre bu câiz olmamalıydı. Çünkü vakfe özel bir vakitle belirlenmiştir. Cuma namazının vaktinden sonra kılınamaması gibi, vakfenin de sonradan yerine getirilmesi câiz değildir.

[4/57]

Fakat Peygamber (s.a.v.)'in;

عرفتكم يوم تعرفون

"Sizin arefeniz bildiğiniz gündür."[140] bir başka rivayete göre,

"Sizin haccınız hac yaptığınız gündür." hadisine göre istihsan yoluyla câiz görülmüştür.

Kısaca, hacılar vakfe yaptıklarında, tanıklar hilali o günden önce gördüklerine tanıklık ederlerse; bana göre hakimin bu tanıklığa kulak vermemesi, vakfeye duranların haccı tamam olmuştur, demesi gerekir. Tanıkların bu tanıklıklarında karışıklık çıkarma arzusundan başka amaçları yoktur. Tanıklar gelir, Arefe akşamı tanıklıkta bulunurlarsa, hacıların da fecrin doğuşundan (sabah namazı vaktinden) önce Arafat'a çıkma imkanları varsa tanıklıklarını kabul eder. Hacılara vakfe zamanında Arafat'ta vakfe yapmaları için yola çıkmalarını emreder. Eğer bu mümkün olamayacaksa, tanıkların tanıklığını dinlemez. Ve hacılar ertesi gün vakfe yaparlar. Bu da onlara geçerli olur.

Vakfeden önce cinsel ilişkide bulunma durumu

Kırân haccına niyet eden kimse, güneşin zevalinden önce Arafat'ta cinsel ilişkide bulunursa, daha önce umre tavafını da yapmışsa, bu kimseye iki ceza kurbanı vâcip olur. Haccını ve umresini boşa çıkarmış olur. Haccını gelecek yıl kaza etmesi vâcip olur.

---

[140] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/176; Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-ummâl*, VIII/773.

Burada birkaç nokta vardır.

1. İfrat haccına niyet eden kimse, vakfeden önce cinsel ilişkide bulunursa haccını bozmuş olur.

Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿فلا رفثَ وَلا فُسوق وَلا جدالَ في الْحجِّ﴾

"Hacda cinsel ilişkide bulunmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek ve tartışmak yoktur." (el-Bakara, 2/ 197) buyurmaktadır.

Bu âyet, hac ile cinsel ilişkinin birbirine zıt olduklarına delildir. Cinsel ilişki olduğu takdirde hac bozulur. Bu kimsenin bozulan haccı tamamlaması ve gelecek yıl haccı kaza etmesi gerekir. Resûlüllah (s.a.v.)'ın sahabîleri bu konuda görüş birliğine varmışlardır.

İhrama giren bir kimse, bozulmuş olsun-geçerli olsun ancak ihram fiillerini yerine getirmek koşuluyla ihramdan çıkabilir.

Biz Hanefîlere göre bu kimseye ceza kurbanı gerekir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ceza olarak büdne (deve) kurbanı vâciptir. O'na göre bu kimse vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunan kimse durumundadır.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Bu ceza kurbanı, ihramdan çıkmakta acele edildiği içindir. Bunun için *muhsar*da olduğu gibi ceza kurbanı olarak koyun yeterlidir. Burada onun fiilinin cezası, o kimsenin üzerine kaza etmesinin vâcip oluşudur. Çünkü o, hacda vâcip olan şeyin en önemlisidir. O kimseye bu cezanın yanında başka bir kefâret vâcip değildir.

Arafat'ta vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunduğu takdirde, biz Hanefîlere göre haccı bozulmaz. Fakat deve kurbanı (büdne) kesme cezası gerekir. Haccını da tamamlar.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; şeytan taşlamadan önce cinsel ilişkide bulunduğu takdirde haccı bozulur. Çünkü bu kimsenin şeytan taşlamadan önceki ihramı mutlak ihramdır. Görmez misin, o durumda, ihramlıya haram olan şeylerden hiçbir şey ona helal değildir. Cinsel ilişki ise, Arafat'ta vakfeden önce olduğu gibi, mutlak ihramda ibadeti bozmaktadır. Şeytan taşlamadan sonraki durum ise farklıdır. Artık ihramdan çıkma anları gelmiştir. İhramlıya daha önce haram olan saçları tıraş etme artık onun için helaldir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, İbn Abbas (r.a.)'ın;

إِذَا جَمَعَ قَبْلَ الْوُقُوفِ فَسَدَ نُسُكُهُ وَعَلَيْهِ بَدَنَةٌ وَإِذَا جَامَعَ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ فَحَجَّتُهُ تَامَّةٌ وَعَلَيْهِ دَمٌ

"Arafat'ta vakfeden önce cinsel ilişkide bulunduğu takdirde haccı bozulur. Büdne kurbanı vâcip olur. Vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunduğu takdirde haccı tamdır. Ona ceza olarak sadece koyun kurban etmek vâcip olur."[141] şeklindeki hadisidir. Peygamber (s.a.v.);

الْحَجُّ عَرَفَةُ فَمَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

"Hac Arafat'tır. Kim Arafat'ta vakfede bulunursa haccı tamam olur."[142] buyurmuştur.

Peygamber (s.a.v.), ittifakla hac fiillerinin yerine getirilmesi açısından haccın tamam olmasını kastetmemiştir. Çünkü hacının üzerinde henüz bazı farzlar bulunmaktadır. Bu ifade ile, haccın daha sonra bozulmaktan emin olunması açısından tamam olduğu anlamını kastetmiştir. Bu da haccın vakfe ile sağlamlaştığına dair fıkhî anlamdır.

Görmez misin, vakfeden sonra haccın kaçırılmasından emin olunmaktadır. Haccın kaçırılmasından emin olunması hususunda kuvvetli hüküm var olduğu gibi, haccın bozulmasından emin olunması da aynı şekildedir. Vakfeden önce ise henüz haccı sağlamlaşmamıştır.

[4/58] Görmez misin, vakfe zamanının geçmesiyle hac kaçırılmış olur. Cinsel ilişki nedeniyle de aynı şekilde hac bozulur. Cinsel ilişki, diğer ihram yasakları gibi bir yasaktır. Hac yasaklarının işlenmesi ise haccı bozmaz. Dolayısıyla da haccı bozmaması gerekir. Cinsel ilişkinin ihramın sağlamlaşmasından önce yapılması durumunda, bu konudaki icmâ delili nedeniyle biz bu kıyas kuralını terkettik. İhramın sağlamlaşmasından sonraki durum önceki durum gibi değildir. Dolayısıyla kıyas kuralı aynen devam eder. Bu hususun aslı üzere kalması gayet açıktır. Çünkü o şöyle demektedir. Çocuk vakfeden önce büluğ çağına (erginliğe) erişirse yaptığı hac, farz haccın yerine geçmek üzere câiz olur. Vakfeden sonra büluğ çağına erişmişse câiz olmaz.

Bunun açıklaması şöyledir. Şafiî (rh.a.)'ye göre şeytan taşlamadan önce cinsel ilişkide bulunursa haccı bozulur. Şeytan taşlamadan sonra cinsel ilişkide bulunursa

---

[141] *Muvatta*, Hacc 65; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

[142] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/226; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/116; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

haccı bozulmaz. Oysa Şeytan taşlamadan önce yapılan cinsel ilişki, şeytan taşlamayı terketmekten daha etkili olamaz. Şeytan taşlamayı terketmek haccı bozmaz. Şeytan taşlamadan önce yapılan cinsel ilişki nasıl haccı bozabilir?

2- Sadece umre yapan kimse, tavaf turlarının çoğunu yapmadan önce cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulur. Ve ona ceza kurbanı vâcip olur.

Tavaf turlarının çoğunu yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa umresi bozulmaz. Çünkü umrenin rüknü (farzı) tavaftır. Hac ihramının vakfe ile sağlamlaşması gibi umre tavafı turlarının çoğunun yapılması suretiyle umre ihramı da sağlamlaşmış olmaktadır. Fakat bize göre bu kimseye ceza kurbanı olarak koyun kesmesi vâcip olur.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; her iki durumda da umresi bozulur. Ve o kimseye ceza kurbanı olarak deve (büdne) kesmesi vâcip olur. Çünkü cinsel ilişki her iki ibadette de yasaklanmıştır. O'na göre, hacda cinsel ilişki nedeniyle deve (büdne) kesmek vâcip olduğu gibi, umrede de böyledir.

Hac Tavafı konusunda açıkladığımız gibi, biz Hanefîlere göre umrede hacdan farklı olarak deve (büdne) kesme nedeni yoktur. Gerçekte ise bu konu bizimle Şafiîler arasında umre konusundaki meşhur görüş farklılığından kaynaklanmaktadır. Bize göre umre sünnettir. Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ise umre de hac farizası gibi farzdır. Şafiî (rh.a.) Allahu Teâlâ'nın; وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın."* (el-Bakara, 2/196) âyetini delil olarak almıştır. Âyetteki "tamamlama emri" hususunda hac ve umre birlikte anılmıştır. O'na göre bu âyet, her ikisinin de farz oluşuna delildir. İbn Sâbit (r.a.)'in hadisinde Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: اَلْعُمْرَةُ فَرِيضَةُ الحَجِّ *"Umre haccın farzıdır."*[143]

Subeyy b. Ma'bed (r.a.) şöyle demiştir. *"Ben hac ve umreyi üzerime farz olarak buldum."* Peygamber (s.a.v.), Has'am kabilesinden gelen kadına; حُجِّي عن أبيك وَاعْتَمِرِي *"Babanın yerine hac ve umre yap."*[144] buyurmuştur.

Emrin hakikî kullanılışı farz kılma içindir.

Biz Hanefîlerin delili ise, Ümmü Seleme (r.a.)'nin şu hadisidir: Peygamber (s.a.v.);

الحجُّ جهادٌ والْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ

---

[143] Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I/643; Dârekutnî, Sünen, II/284.

[144] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/212; Tirmizî, Hacc 54; Nesâî, Menâsik 8; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVIII/286.

"Hac cihaddır, umre ise nâfiledir."[145] buyurdu. Bir zat Resûlüllah (s.a.v.)'a; Umre farz mıdır? diye sorunca, Peygamber (s.a.v.);

لَا وإنْ تَعْتَمِرْ خَيْرٌ لَك

-*"Hayır. Ama umre yapman senin için daha hayırlıdır."*[146] buyurdu.

Umre, yıl içerisinde belirli bir zamanla sınırlandırılmamıştır. Nâfile ile farzın arası ancak bununla ayrılır. Çünkü farz belirli bir zamanla sınırlanır. Nâfile ise belirli bir zamanla sınırlanmaz. Nâfile, başka bir niyetle yerine getirilebilir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, hac aylarından önce hac ihramına giren kimse, umre için ihrama girmiş olur. Haccı kaçıran kimse ittifakla umre fiilleriyle ihramdan çıkar. Farz ise nâfileden bununla ayrılır. Çünkü nâfile farz niyetiyle yapılabilir. Vakitle belirlenmeyen farz ise, nâfile niyetiyle yerine getirilemez.

Âyete gelince; âyetteki "vel-umre" kelimesi hem üstünlü, hem de ötreli olarak okunmuştur. "vel-umretü lillah" şeklindeki ötreli okuyuş yeni bir cümle olup haberdir. Anlamı, "umre Allah içindir." Nâfileler de farzlar gibi Allah içindir, demektir.

Ayrıca âyetteki emir, başlanılan ibadetin tamamlanması emridir. Bu konuda,
[4/59] hiçbir ihtilaf yoktur. Biz başlangıçta haccın farz olduğunu bu âyetten değil,

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

"Yol bulmaya gücü yeten kimselerin Beytullah'ı haccetmeleri Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır." (Âl-i İmrân, 3/97) âyetinden öğrendik.

Böylece asıl maksadın Beytullah'ı ziyaret etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu maksat ise Beytullah'ı ziyaretle ilgili bir tek ibadetin farz olmasıyla yerine gelmektedir. Öyleyse farz olma niteliği bir kaç fiilde bulunmaz. Bu nedenle hac tekrar tekrar farz olmaz.

"Farîza" ifadesinin anlamı hac gibi amellerle takdir edilmesi demektir. Çünkü farz takdir etmek anlamındadır. Biz de umrenin takdir edildiğini söylüyoruz. Bu noktada en son söylenebilecek şey, konu hakkında şüpheli rivayetlerin gelmiş olduğudur. Farz olma niteliği ise, şüpheli delillerle sabit olmaz.

---

[145] İbn Mâce, Menâsik 44; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/442; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/348.

[146] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/223; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/316; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VI/341; Dârekutnî, *Sünen*, II/285.

Biz Hanefîlere göre umrenin aslının farz olmadığı, bilakis umrenin hacca tabi olduğu kesin ortadadır. Hacda cinsel ilişki nedeniyle büdne (deve kurbanı)nin vâcip oluşu, umrede de büdnenin vâcip oluşuna delil olmaz.

Şafiî (rh.a.)'ye göre umre farz olduğu için, hacda cinsel ilişki nedeniyle vâcip olan ceza şekli, umrede de cinsel ilişki nedeniyle vâciptir.

3- Kırân haccına niyet eden kimse, vakfeden önce umre tavafını yapmış, sonra da Arefe günü zevalden önce cinsel ilişkide bulunmuşsa, umrenin ihramının sağlamlaşmasından sonra cinsel ilişki yapmış olur. Bu cinsel ilişki nedeniyle umresi bozulmaz. Bu nedenle bu kimseye ceza kurbanı gerekir.

Ama hac ihramının sağlamlaşmasından önce cinsel ilişkide bulunmuşsa, haccı bozulur. İhramdan çıkmakta acele ettiği için ceza kurbanı kesmesi ve haccını kaza etmesi gerekir. İki ibadetten birinin bozulması nedeniyle, kırân haccının kurbanı bu kimseden düşer.

Vakfeden sonra cinsel ilişkide bulunma

Vakfe yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa bu kimseye umre için bir ceza kurbanı, hac için deve kurbanı ve ayrıca kırân kurbanı vâcip olur. Çünkü cinsel ilişki nedeniyle bu iki ibadetten her hangi biri bozulmamıştır.

Ziyaret tavafından önce cinsel ilişkide bulunma

Tıraş olduktan sonra Beytullah'ı ziyaret tavafı yapmadan önce cinsel ilişkide bulunursa da böyledir.

Bu ifade ile o kimsenin üzerine ceza olarak deve kesmenin vâcip olduğunu kastetmektedir. Çünkü bu kimsenin hanımına yaklaşmama hususundaki hac ihramı, Beytullah'ı tavaf edinceye kadar devam etmektedir. Fakat burada umre kurbanı gerekmez. Çünkü tıraşla umre ihramından çıkışı tamamlanmıştır.

Arefe gecesi Arafat'a gelmeden önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin haccı bozulur ve ceza olarak koyun kurban etmesi vâcip olur.

Çünkü bu kimsenin ihramı vakfe vaktinin girişiyle sağlamlaşmamıştır. Hac ihramı, ancak vakfe fiiliyle sağlamlaşmış olmaktadır. Görmez misin, haccın kaçırılmasından emin olmak, vaktin girmesiyle meydana gelmemekte, ancak vakfe ile meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu durum, vakfe vaktinin girmesinden önce cinsel ilişkide bulunmasıyla aynı şekilde kabul edilmiştir.

Kırân haccına niyet eden kimse, umre tavafını yapmadan önce Arafat'ta vakfe yapsa, sonra cinsel ilişkide bulunsa; daha önce açıkladığımız gibi, bu kimsenin umre ihramı vakfe ile iptal edilmiş olur.

Umreyi iptal etmeden dolayı koyun, cinsel ilişkide bulunduğu için deve kurban etmesi vâcip olur.

Bu kimsenin cinsel ilişkisi haccı sağlamlaştırdıktan sonra hac ihramına rastlamıştır. Haccını tamamlar. Teşrîk günlerinden sonra da umresini kaza etmesi vâcip olur.

Mîkatı ihramsız geçme

Mekke'ye ihramsız giren kimse, mîkata dönerse haccı kaçırmaktan korkar da hemen ihrama girerse, sonra da vakfe yaparsa bu geçerlidir. Ancak mîkatı ihramsız geçtiği için ceza kurbanı vâcip olur.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ve başka sahabîlerden şöyle dedikleri nakledilmiştir. Mîkatı ihramsız geçtiği zaman mîkatta ihrama girme vâcibini terkettiği için ceza kurbanı vâcip olur.

Bunun anlamı şudur. Dinimiz ihrama girme yeri olarak mîkatı belirlemiştir. Mîkatta ihrama girmeyi ertelemesinden dolayı ihramda noksanlık oluşur. Hac noksanlıkları ise ceza kurbanıyla telafi edilir. Hacı, iki ceza ile karşılaştığında daha hafif olanı tercih eder. Kurban kesmek, haccı kaçırmamak için mîkata dönmekten daha kolaydır.

[4/60]

Arafat'ta vakfedeyken başka hacca niyet etmek

Hacı Arafat'ta vakfe yapsa sonra vakfedeyken bir başka hac niyetiyle telbiye getirse, haccını iptal eder. İptal etme nedeniyle kendisine ceza kurbanı kesmesi, şu yapmakta olduğu haccı tamamlaması, iptal ettiği haccın yerine hac ve umre yapması vâcip olur.

Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür. Muhammed (rh.a.)'e göre bu kimsenin ihramı hükümsüzdür.

Bu durum, daha sonra açıklayacağımız gibi, iki hacca birden niyet eden kimse hakkında bu imamlarımızın farklı görüşlere sahip olmaları gibidir. Hacı bu niyeti iptal edecektir. Bu haccı iptal etmediği takdirde ve vakfe zamanının devam etmesi nedeniyle bu niyetle vakfeye durduğu takdirde, aynı yılda iki hac birden yapmış olacaktır. Halbuki aynı yılda birden fazla hac yapması câiz değildir. Bu haccı iptal edince, iptal etmesi nedeniyle ceza kurbanı vâcip olur. Çünkü bu kimse, sağlıklı bir şekilde başladığı ihramdan, gerekli fiilleri yerine getirmeden çıkmış olmaktadır. *Muhsar* olan kimse gibi, kendisine ceza kurbanı gerekmektedir. Haccında muhsar olup ihramını çıkaran kimse gibi, bunun yerine hac ve umreyi kaza etmesi gerekmektedir. Çünkü bu kimse haccı kaçıran kimse gibidir. Haccı kaçıran, umre fiilleriyle ihramdan çıkar. Bu kimse ise umre fiillerini yerine getirmemiştir. Dolayısıyla haccı kaza etmekle beraber umreyi de kaza etmesi üzerine vâciptir.

Umre yaparken başka bir umreye niyet etmek

Aynı şekilde umre niyetiyle telbiye getirse de bu umresini iptal eder.

Çünkü o kimsenin vakfesi sağlıklı bir umre üzerine yapılmış olsa, "kırân haccına niyet eden ve umre tavafını yapmadan önce vakfeye duran kimse" konusunda açıkladığımız gibi, umreyi iptal etmesi vâcip olur. Umre ihramıyla vakfeyi birleştirdiği takdirde de durum aynıdır.

Bunun nedeni şudur. Eğer umreyi iptal etmezse umrenin fiillerini yapacaktır. Dolayısıyla umre fiillerini, hac fiilleri üzerine kurmuş olacaktır. Bu nedenle umreyi iptal edecek ve sağlıklı bir şekilde başladığı ihramdan çıktığı için, o kimsenin üzerine ceza kurbanı ve kaza umresi vâcip olacaktır.

Müzdelife'de başka hacca niyet etmek

Müzdelife gecesi Müzdelife'de hac niyetiyle telbiye getirmiş olsa, telbiye getirdiği anda haccını iptal etmiş olur.

Çünkü iptal etmemiş kabul edilse, Arafat'a dönüp tekrar vakfe yapabilir. Dolayısıyla aynı yılda iki hac yapmış olur. İki hac niyetiyle telbiye getirmesi durumu bundan farklıdır. Çünkü o durumda bu iki hacdan birinin fiilini daha önce yerine getirdiği takdirde diğer haccı iptal etmiş olmaz. Bu durumda ise, hacı bu iki hacdan birinin fiiliyle uğraşmaktadır. Hatta sadece o haccı yapmaktadır. Bundan dolayı ikinci hac derhal iptal edilmiş olur.

Aynı şekilde Müzdelife gecesi umre niyetiyle telbiye getirse, bu umreyi iptal etmiş olur.

Kitâbu'l-Asl'da bu görüş Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e nispet edilmiştir. Ebû Hanîfe (rh.a.), daha önce ifade ettiğimiz nedenle bu konuda İmameyn'e muhalefet etmemektedir. Çünkü bunu iptal etmemiş sayılırsa, umre fiillerini hac fiilleri üzerine kurmuş olur.

Kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşundan sonra ikinci hac niyetiyle telbiye getirdiği takdirde bu, haccı iptal etmez.

Çünkü artık vakfe vakti geçmiştir. Bu ihramı devam ettiği takdirde aynı yılda iki defa haccetmiş olamaz. Fakat birinci haccın fiillerini tamamlar. Ertesi yıl haccedinceye kadar ihramlı olarak bekler. Ancak birinci haccı için tıraş olursa bu tıraş olma nedeniyle ikinci ihramında suç işlediği için ceza kurbanı gerekir. Tıraş olmazsa birinci hacdaki tıraş olma vâcibini asıl vaktinden sonraya ertelediği için Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre yine ceza kurbanı vâcip olur. İmameyn'e göre bu erteleme nedeniyle o kimseye ceza kurbanı gerekmez.

Meselenin aslı şudur. Hac aylarından önce hac niyetiyle ihrama giren kimse bize göre hac ihramına girmiş olur.

Şafiî (rh.a.)'ye göre umre ihramına girmiş olur. Hasan b. Ebû Mâlik (rh.a.), Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bu şekilde görüş rivayet etmiştir.

Hac ayları

Bize göre hac ayları: Şevval, Zilka'de ve Zilhicce'nin ilk on günüdür.

[4/61] Mâlik (rh.a.);

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾

"Hac belirli aylardır." (el-Bakara, 2/197) Âyetini delil alarak Zilhiccenin tamamı, demiştir. Çoğulun en azı ittifakla üçtür.

Fakat biz Hanefîler İbn Abbas, İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve İbn Zübeyr (r.a.)'in;

أَنَّ أَشْهُرَ الْحَجِّ شَوَّالٌ ، وَذُو الْقَعْدَةِ ، وَعَشْرٌ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ

"Hac ayları Şevval, Zilka'de ve Zilhicce'nin ilk on günüdür."[147] şeklindeki görüşünü delil olarak almaktayız. Dolayısıyla bu zatlar üç çoğulunu âyetin anlamındaki kemal derecesinde almışlardır. Bunun nedeni şudur. Kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasıyla (sabah vaktiyle) artık hac kaçmış olur. İbadetin kaçırılmış olması ise vaktin geçmesiyle olur. Vakit kalması durumunda ibadet kaçmış olmaz.

Bu nedenle Ebû Yusuf (rh.a.); Zilhicce ayından on gece ve dokuz gün vardır. Onuncu gün haccın vakti değildir. Çünkü hac vaktinin geçmesi, onuncu gün -yani kurban bayramının birinci günü- fecrin doğmasıyla gerçekleşir, demiştir.

Mezhebin en doğru görüşüne göre, onuncu gün haccın vaktindendir. Çünkü sahabîler "Zilhiccenin on günü" demişlerdir. Gün ve gecenin sayılarından birinin çoğul ifadesiyle anılması onun karşılığı olan sayının da bu ifade içine girmesini gerektirir. Ayrıca Allahu Teâlâ bu günü "büyük hac günü" diye adlandırmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَأَذَانٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ﴾

"Bu, Allah ve Resûlünden insanlara büyük hac günü bir duyurudur." (et-Tevbe, 9/3)

Bu ifade ile kastedilen, Kurban Bayramının birinci günüdür. O günde vakfe değil, ziyaret tavafı yapıldığından hac vakti olamaz Bu nedenle o gün fecrin

---

[147] Muvatta, Hacc 19; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/221; Buhârî, Hacc 37; Tirmizî, Hacc 89; Hâkim, *Müstedrek*, II/303; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, II/163; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/342.

doğmasıyla, haccın rüknü (farzı) olan vakfenin vakti geçtiği için haccın vakti geçmiş olur.

Şafiî (rh.a.) ise, Peygamber (s.a.v.)'in; المُهِلُّ بالحجِ في غيرِ أشهرِ الحجِ مُهِلٌّ بالعمرة *"Hac ayları dışında hac için telbiye getiren kimse, umre için telbiye getirmiş olur."*[148]

Hadisini delil olarak almıştır. Çünkü hac için ihrama girmek, namaz için iftitah (başlama) tekbiri almak gibidir. Namaz vaktinin girmesinden önce farz namaza başlamak câiz olmadığı gibi, hacda da böyledir. İhram hac rükünlerinden biridir. Diğer rükünler gibi hac vakti dışında hac ihramına girilmez. Hac ihramı geçerli olmadığına göre umre için ihrama girmiş olur. Çünkü bu vakit umre vaktidir. Görmez misin, vaktin geçmesiyle *haccı kaçmış olursa* üzerinde umre ihramı kalır. İlk ihrama girişi, hac ayları dışında olduğunda da böyledir.

Biz Hanefîlerin delili şudur. Hac için ihrama girmek, namaz için abdest almak gibidir. Çünkü bu, ibadeti bitirinceye kadar devam ettiği için; ibadetin rükünlerinden değil, koşullarındandır. Bu tanım, ibadetin rüknünün tanımı değil, koşulunun tanımıdır. Çünkü fiillerin yapılması buna bağlı değildir. İhrama mîkatta girilir. Fiiller ise Mekke'de yerine getirilir. Hac aylarının ilk günü ihrama girse, hac fiillerinin bundan bir süre sonra yapılması durumunda da hac geçerli olur.

Bundan anlıyoruz ki, ihram burada koşul yerindedir. Namazdan farklı olarak vaktin sahih oluşu gerekli değildir. Çünkü namazda rükünlerin yapılması, iftitah tekbiriyle bağlantılıdır. Hac vaktinin girmesinden önce ihrama girecek olsa, rükünlerin yapılması bununla bağlantılı değildir.

Bu konudaki (Şafiî (rh.a.)'nin delil olarak aldığı) hadis, gerçekten şâz (güvenilir ravilerin rivayetine aykırı) hadistir. Bu gibi hadislere güvenilmez.

Fakat bu kimsenin hac aylarından önce hac niyetiyle ihrama girmesi mekruh olur. Hanefî âlimlerimizden bir kısmı ise, ihram bir yönden rükün yerinde olduğu için, bunun mekruh olduğu görüşündedir.

Bu nedenle köle, özgür edilmeden önce ihrama girse, özgür edildikten sonra bu ihramla farz hac yapılmış olmaz. İki kural arasında gidip gelen hükmün nasibi bol olur. İhrama girmek haccın koşullarına benzediği için vakitten önce câiz olur. Haccın rükünlerine benzediği için mekruh olur. Bir başka görüşe göre, hac aylarından önce ihrama giren kişi, ihramda uzun süre bekleyeceği için yasaklara düşmekten emin olamayacağından dolayı mekruh olur. **[4/62]**

---

[148] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/323; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/162; Dârekutnî, II/234; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/343.

Müzdelife'de akşam ve yatsının birleştirilmesi

İmam Müzdelife'de Akşam ve Yatsı namazını birlikte bir ezan ve bir kâmetle kıldırır. Eğer bu iki namaz arasında nâfile kılarsa yatsı namazı için ikinci bir kâmet getirilir.

Züfer (rh.a.); iki namaz arasında nâfile kılarsa yatsı namazı için yeni bir ezan ve kâmet getirilir, demiştir. Çünkü bu iki namaz arasında nâfile ile uğraşmakla iki namaz birbirinden ayrılmış olur. Bu kimse artık her iki namazı kendi vakitlerinde kılan kimse gibidir. Bundan dolayı o kimseye her namaz için ezan ve kâmet okuması gerekir.

Fakat biz şöyle diyoruz. İki namaz arasında yemekle uğraştığında namazlar arasındaki birleştirme (cem') kesintiye uğramayacağı gibi, iki namaz arasında nâfile kılmakla da bu birleştirme kesintiye uğramaz. Fakat cemaate yatsı namazını kıldırdığını duyurmaya ihtiyaç vardır. Kâmetle de bu duyuru tamamlanmış olmaktadır.

Bu konudaki asıl delil, İbn Ömer (r.a.) hadisidir. İbn Ömer (r.a.), akşam namazını Müzdelife'de kılmış, sonra akşam yemeği yemiş, sonra da yatsı namazı için kâmet getirmiştir.

Akşam namazını güneş battıktan sonra Arafat'ta kılarsa, ya da şafağın kaybolmasından önce veya sonra Müzdelife'ye giderken yolda kılarsa; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu namazı Müzdelife'de tekrar kılması gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise; şöyle demiştir. Bu yaptığı mekruh olur. Ama tekrar kılması gerekmez. Çünkü farz namazı vaktinde kılmıştır. Açık delillere göre güneşin batışından sonrası akşam namazının vaktidir. Namazın vaktinde kılınması ise geçerlidir.

Görmez misin, bu namazı bayram sabahı fecrin doğuşuna kadar yeniden kılmazsa, bu kimseye bu namazı tekrar kılması gerekmez. Eğer kıldığı namaz câiz makamında olmasa, fecrin doğuşu ile bu namazı tekrar kılması gereği ortadan kalkmazdı. Fakat biz Üsame b. Zeyd (r.a.) hadisini delil olarak alıyoruz. Üsame (r.a.), Müzdelife'ye giderken Peygamber (s.a.v.)'in devesinde idi. Güneş batınca;

-Yâ Resûlellah! Namaz? diye sordu. Peygamber (s.a.v.);

اَلصلاةُ أمامَكَ

-*"Namaz ileride!"*[149] buyurdu.

Peygamber (s.a.v.), bu ifade ile akşam namazını kılma fiilini kastetmemiştir. Çünkü namaz kılma fiili, namaz kılanın hareketleridir. Peygamber (s.a.v.) de onunla beraberdir. Bununla ya namaz kılınacak yeri veya namaz kılınacak zamanı kastetmektedir. Eğer bununla namaz kılınacak yeri kastetmişse, bu delille namazın özel bir yerde -Müzdelife'de- kılınacağını, dolayısıyla başka bir yerde câiz olamayacağını açıklamış olmaktadır. Eğer bununla namaz kılınacak zamanı kastetmişse, bununla hacı için akşam namazı vaktinin, güneşin batmasıyla girmediği ortaya çıkmaktadır. Namazın vaktinden önce kılınması ise câiz değildir.

Bunun delili, hacının o gün akşam namazını erteleme ile emrolunmuş olmasıdır. Yoksa namazla uğraşmasının yolculuğunu kesintiye uğratacak olması değildir. Çünkü namazın vaktinde kılınması farz olup, bu farz bu gibi bir özürle düşmez. Ancak namazı erteleme emri, iki namazı Müzdelife'de birleştirmek içindir. Akşam namazını Müzdelife'ye giderken yolda kılmakla bu anlam ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla bir hac fiili olarak meşrû olduğu şekliyle iki namazı birleştirmek için Müzdelife'ye varınca akşam namazını yenilemesi gerekir. Bayram sabahı sabah vakti girince akşam namazını yeniden kılması düşer. Çünkü yeniden kılmanın vâcip oluşu, bu iki namazı birlikte kılma (cem') faziletine erişmek içindir. Bu da yatsı namazı vaktinin geçmesiyle ortadan kalkmış olmaktadır.

Bu nedenle şöyle dedik. Hacı yolda kalır ve fecrin doğmasından önce Müzdelife'ye ulaşamayacak durumda olursa, akşam namazını yolda kılar, daha sonraya ertelemez. **[4/63]**

Müzdelife'de sabah namazını ikinci fecir doğduğu sırada alaca karanlıkta kılar. Sonra biraz bekler. Fecir açılınca güneş doğmadan Mina'ya doğru hareket eder.

Müzdelife'den Mina'ya hareket

Bunun delili İbn Mes'ûd (r.a.)'un daha önce belirttiğimiz hadisidir.

Biz Hanefîlere göre bu vakfe vâciptir. Farz değildir. Öyle ki, herhangi bir neden olmaksızın bu vakfeyi terkedecek olsa ceza kurbanı gerekir. Ama haccı tamdır.

Leys b. Sa'd (rh.a.)'ın görüşüne göre, bu vakfe farz olup, hac ancak bununla tamamlanır. Çünkü bu vakfe Allah'ın kitabında emredilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: فاذْكُرُوا اللهَ عِنْدَ المَشْعَرِ الحَرَامِ *"Meş'ar-i Haram'da Allah'ı anınız."* (el-

[149] Buhârî, Hacc 93; Müslim, Hacc 45; İbn Mâce, Menâsik 59; Ebû Dâvûd, Menâsik 64; Nesâî, Menâsik 206.

Bakara, 2/198) Peygamber (s.a.v.) de Urve b. Mudarris (r.a.) hadisinde şöyle buyurmuştur:

مَنْ وقَفَ معنا هذَا الْمَوْقِفَ فقَدْ تَمَّ حجُّهُ *"Kim bu vakfe yerinde bizimle beraber vakfe yapmışsa haccı tamam olur."*[150] Leys b. Sa'd (rh.a.); bu hadiste haccın tamam oluşunu bu vakfeye bağlamıştır. Bundan dolayı bu vakfenin haccın ancak kendisiyle tamamlandığını (bir rükün olduğunu) anlıyoruz, demiştir.

Biz Hanefîlerin delili, Peygamber (s.a.v.)'in;

الْحجُّ عرفَةُ فمَنْ وقَفَ بِعرَفَةَ فقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

"Hac Arafat'ta bulunmaktır. Kim Arafat'ta vakfe yaparsa haccı tam olur."[151] şeklindeki hadistir. Ayrıca her hangi bir mazeretle bu vakfeyi terk etmek câiz değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in halası Dubâa (r.a.) hasta idi. Müzdelife gecesi Mina'ya gitmek için Peygamber (s.a.v.)'den izin istedi. Peygamber (s.a.v.) de ona izin verdi. Yine rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) ailesinden güçsüz olanları Müzdelife'den geceleyin göndermişti. Müzdelife'deki vakfe farz olsaydı, bu vakfenin her hangi bir özürle terk edilmesi câiz olmazdı. Bundan anlaşılmaktadır ki, bu vakfenin Arafat'taki vakfeye göre durumu, vedâ tavafının ziyaret tavafına göre durumu gibidir. Vedâ tavafı da rükün değil, vâciptir. Hayızlı olma mazeretiyle terkedilmesi caizdir. Bu vakfe de aynı şekilde vâciptir.

Müzdelife ve vakfe yeri

Muhassir vadisi dışında, Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir. Urane vadisi dışında Arafat'ın tamamı vakfe yeridir.

Bu konuda rivayet edilen hadisi daha önce açıklamıştık.

Bana en güzel gelen, Müzdelife'deki vakfesinin imamın arka tarafında kalan Kuzah adı verilen dağın yanında olmasıdır.

Çünkü Peygamber (s.a.v.), vakfesi için bu yeri seçmişti. Arafat'taki vakfe için en faziletli olanın da, imamın duasına amin demek için, imamın arkasında ona yakın bir yerde vakfe yapması olduğunu açıklamıştık. Müzdelife'deki vakfe de böyledir.

Müzdelife'den vaktinden önce ayrılmak

Müzdelife'den geceleyin erkenden ayrılırsa; bu da hastalık gibi yahut kadının aşırı kalabalıktan korkması gibi bir mazerettten dolayı ise, (daha önce rivayet ettiğimiz hadisten dolayı) bu kimseye hiç bir ceza gerekmez.

---

[150] Dârimî, Menâsik 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/261; Ebû Dâvûd, Menâsik 69; Tirmizî, Hacc 57; Nesâî, Menâsik 211; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/70.

[151] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/226; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/116; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

Eğer her hangi bir özür olmaksızın ayrılırsa, haccın vâciplerinden bir vâcibi terk ettiği için ceza kurbanı gerekir. Fecrin doğmasından sonra, ama insanlarla birlikte sabah namazını kılmadan Mina'ya giderse bu kimseye hiç bir ceza gerekmez.

Çünkü o vakfenin aslını, vakfe vaktinde yerine getirmiş bulunmaktadır. Fakat vakfenin sürekliliğini terk ettiği için iyi etmemiştir.

Meş'ar-i Haram'a fecrin doğuşundan sonra uğramış olsa, yine hiç bir ceza gerekmez.

Meş'ari Haram'a uğrama

Çünkü bu kadar uğramakla bile vakfesi yerine gelmiş olur. Uyur durumda, ya da baygın durumda Müzdelife'den geçer, hacılarla birlikte vakfe yapmaz, nihayet hacılar oradan ayrılırlarsa da aynı şekildedir. Çünkü bu kimsenin vakfe vaktinde vakfe yerinde bulunması, vakfe sayılmaktadır. Bunu Arafat'taki vakfe konusunda açıklamıştık. Müzdelife'deki vakfe de aynı şekildedir.

Bayram gecesi yolda uyur da Müzdelife'de gecelemezse hiç bir ceza gerekmez.

[4/64]

Müzdelife'de geceleme

Çünkü Müzdelife'de gecelemek özellikle yapılması gerekli bir *nüsük* (hac fiili) değildir. Asıl maksat fecrin doğuşundan sonra Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmaktır. Bu kimse de asıl maksadı yerine getirmiş olmaktadır. Şeytan taşlama gecelerinde Mina'da geceleme konusunda açıkladığımız gibi, asıl maksat olmayan şeyi terk etmek nedeniyle bir ceza gerekmez.

Allah Sübhanehu ve Teâlâ doğruyu daha iyi bilir. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

ŞEYTAN TAŞLAMA

Mina'ya varınca önce Cemre-i Akabe'ye (Büyük Şeytan'a) yedi taş atar. Bundan sonra kırân veya temettu' haccı yapıyorsa kurban keser, sonra da tıraş olur.

Kurbanın 1. günü Cemre-i Akâbe'nin taşlanması

Bunun delili Ayşe (r.a.)'nin şu hadisidir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ نُسُكِنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ أَنْ نَرْمِيَ ثُمَّ نَذْبَحَ ثُمَّ نَحْلِقَ

"Bugün -Mina'da- ilk ibadetimiz taş atmamızdır. Sonra kurban kesmemiz, sonra da tıraş olmamızdır."[152] Ayrıca kurban kesme ve tıraş olma, ihramdan çıkma nedenleridir. Bilindiği gibi, muhsar olanın ihramdan çıkması, kurban kesmek suretiyle olmaktadır. Hacı Şeytan taşlamayı bu iki fiilden önce yerine getirir. Kurban kesme, ihramdan çıkma anlamında tıraş olma gibi değildir. Çünkü tıraş olma, ihram yasağıdır. Kurban kesme, ihram yasağı değildir. Dolayısıyla kurban kesme, tıraştan önce yerine getirilmektedir.

Âlimlerin, bayramın birinci günü Şeytan taşlamaya başlama vakti hususundaki görüş ayrılıklarını daha önce açıklamıştık. Âlimler taşlamanın son vakti hususunda da ihtilaf etmektedirler.

Şeytan taşlama vakti

Mezhebin doğru olan görüşüne göre taşlama vakti, güneş batıncaya kadar devam eder. Ancak geceleyin taşlarsa hiç bir şey gerekmez.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre; taşlamanın vakti güneş zevale erinceye (batıya yönelinceye) kadar devam eder. Zevalden sonrası ise kaza olur.

Şafiî (rh.a.)'nin bu konuda iki görüşü vardır: Bir görüşüne göre, güneş batıncaya kadar taşlayabilir. Güneş batınca bu taşlamada vaktini geçirmesi nedeniyle fidye gerekir. Çünkü bu vakitte Şeytan taşlama, Resûlüllah (s.a.v.)'ın fiiliyle ibadet olarak bilinmiştir. Arafat'taki vakfe gibi, vaktin geçmesiyle bu ibadete erişilememiş olur.

Şafiî (rh.a.)'nin diğer görüşüne göre, taşlamanın vakti teşrîk günlerinin sonuna kadar devam eder. Öyle ki, terk ettiği taşlamayı teşrîk günlerinin sonunda yapabilir. Hiç bir ceza gerekmez. Çünkü Şeytan taşlama yeri ve zamanı değişik olsa da tek bir hac fiili hükmündedir. Dolayısıyla vakti geçmediği sürece bu hac fiili kaçırılmış olmaz. Bu da ancak teşrîk günlerinin sonu gelince olur. O (rh.a.) bunu tekbirlere kıyas etmiştir. Çünkü teşrîk günlerinde herhangi bir namazı terk eden kişi, bu namazı teşrîk günlerinde tekbirlerle kaza eder.

Biz Hanefîlerin delili, Bayramın birinci günü Cemre-i. Akabe'ye taş atma vakti delille belirtilmiş, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ نُسُكِنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ: أَنْ نَرْمِيَ

[152] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/281; Buhârî, Iydeyn 17; Müslim, Edâhî 7; Nesâî, Iydeyn 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/311.

"Bugün ilk ibadetimiz taş atmamızdır."[153] Günün tamamlanması ise güneşin batmasıyla olur. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.) birinci günkü taşlamayı, ikinci güne kıyas etmekte ve şöyle demektedir. "İkinci gün taşlama vakti yarım gün, zevalden sonra, olduğu gibi, bu gün de aynı şekilde taşlama vakti yarım gündür. Bu da öğleye kadardır."

Ancak geceleyin taşlarsa hiç bir şey borçlanmaz. Çünkü Resûlüllah (sav) çobanların geceleyin taşlamalarına izin vermişti. Ayrıca gündüz taşlama vakti olunca, gece de gündüze tabi olur.

[4/65]

Nitekim Bayram gecesi, vakfe hükmünde Arefe gününe tabi olmaktadır.

Şeytan taşlamanın geciktirilmesi

Birinci günkü taşlamayı ertesi gün sabah oluncaya kadar yapmazsa, hâlâ taşlama için vakit kalması nedeniyle bu taşlamayı yapar. Fakat Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre gecikme nedeniyle ceza kurbanı gerekir. İmameyn (Ebû Yusuf ile Muhammed rh.a.)'e göre ceza gerekmez.

Bu aynen daha önce açıkladığımız Ziyaret Tavafı'nı kurban günlerinden sonraya erteleme konusunun benzeridir.

Ebû Hanîfe (rh.a.), taşlamayı vaktinden sonraya ertelemeyi, terk etmek gibi kabul etmektedir. Bayramın birinci günü Cemre-i Akabe'ye taş atma, tam bir hac fiilidir. Terk edilmesi ceza kurbanı gerektirdiği gibi, vaktinden sonraya ertelenmesi de aynı şekildedir. Atılacak taşların çoğunu terk ederse de aynı şekildedir. Çünkü çoğu tamamı yerindedir.

Şeytana eksik taş atma

Bir, iki veya üç taş atmazsa, bu taşları ertesi gün atar. Her taş için bir yoksula sadaka olarak yarım sa'[154] buğday verir.

Ancak bu kurban miktarına ulaşırsa o takdirde bu sadakadan dilediği kadar eksiltir. Çünkü terk edilen miktar daha azdır. Dolayısıyla bunun için sadaka yeterlidir. Bunun benzerini Ziyaret Tavafı'nı erteleme konusunda açıklamıştık.

Eksik Şeytan taşlama

İkinci gün cemrelerden birini terk ederse sadaka cezası gerekir.

---

[153] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/281; Buhârî, İydeyn 17; Müslim, Edâhî 7; Nesâî, İydeyn 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/311.

[154] **Sâ' / الصّاع** Hubûbât gibi ürünleri ölçmekte kullanılan bir ölçek. Şer'î ölçüye göre 2917 gr., örfî ölçüye göre ise 3333 gr.dır. Hacim ölçüsü olarak 1 sâ' , 2.75 litredir. Medine'de kullanılan şekline göre 4 müdd / 4, 2125 litreye denktir. Bu ölçünün hacmi hicretin ikinci yılında bizzat Peygamber (s.a.v) tarafından tespit edilmiştir. Bkz. Hamdi Döndüren, *"Sâ'"*, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, V, 296; Bkz. Mehmet Erkal, *İman ve İbadetler İlmihali*, 1, 508.

Çünkü ikinci gün üç cemreye taş atılması tek bir hac fiilidir. Bu üç cemreden birini terk ederse, terk edilen kısım bu hac fiilinin azı olmakta, dolayısıyla sadaka yeterli olmaktadır. Ancak terk edilen kısım yarıdan daha fazla ise, o takdirde ceza kurbanı gerekir. Çoğunu terk etmek, tamamını terk etmek gibi kabul edilmiştir.

Şeytanları taşlamama durumu

Şeytan taşlama günlerinin sonuna kadar, bütün cemreleri taşlamayı terk ederse, bu taşları sırasıyla atar.

Çünkü henüz taşlama vakti vardır. Tıpkı kurban kesmeyi kurban günlerinin sonuna erteleyen kimse gibi, bu kimse de taşlama vakti kaldığı sürece, terk edilen taşları atmalıdır. Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, gecikme nedeniyle ceza kurbanı gerekir. İmameyn'e göre ceza kurbanı gerekmez.

Eğer cemreleri, şeytan taşlama günlerinin son günü güneş batıncaya kadar terk ederse, taşlama vaktinin geçmesi nedeniyle taşlama ondan düşer.

Çünkü taşlamada ibadet anlamı makul değildir. Biz bunun ibadet olduğunu, ancak Resûlüllah (s.a.v.)'ın fiiliyle öğrendik. Peygamber (s.a.v.) de sadece bu günlerde şeytan taşlamıştır. Dolayısıyla vakti geçtikten sonraki taşlama ibadet olmaz. Nitekim kurban günleri geçtikten sonra kan akıtmak, (kurban) ibadeti olmamaktadır. İbadet olmazsa o takdirde abes (lüzumsuz bir iş) olur. Böyle bir şeyle de uğraşmaz.

Hiç taşlamayanın durumu

İmamların hepsine göre hiç taşlama yapmayan kimseye tek ceza kurbanı gerekir.

Çünkü taşlamanın tamamı tek bir hac fiilidir. Bu da vâciptir. Dolayısıyla bizim mezhebimizde, Safâ ile Merve arasındaki sa'yi terk etme konusunda olduğu gibi, taşlamanın terk edilmesi ceza kurbanı ile telafi edilmeyi gerektirir. Taşlamanın bir kısmını terk etmenin ceza kurbanını gerektirmesi de uzak bir görüş değildir. Aynı şekilde hepsinin terk edilmesiyle de sadece bir ceza kurbanı vâcip olmaktadır. Nitekim başın dörtte birini asıl vaktinden başka bir vakitte tıraş etmek ceza kurbanını gerektirdiği gibi, başın tamamını tıraş etmek de sadece bir kurbanı vâcip kılar. Bir elin tırnaklarını kesmek bir ceza kurbanını gerektirdiği gibi, bütün tırnakları kesmek de sadece bir ceza kurbanını vâcip kılmaktadır.

Şeytan taşlamada sıraya uymamak

İkinci gün Cemre-i Akabe'den başlarsa, önce Cemre-i Akabe'ye taş atar, sonra Cemre-i Vustâ'ya, sonra da Hayf Mescidi'nin yakınındaki cemreye (Cemre-i Ûlâ'ya) taş atarsa, sonra da bu tersliği o gün hatırlarsa, Cemre-i Vustâ ile Cemre-i Akabe'yi iade eder.

Çünkü taşlama, o gün, yapılması sırayla meşrû kılınan bir ibadettir. Dolayısıyla vaktinden önce yapılan sayılmaz. Cemre-i Ûlâ, Cemre-i Vustâ için bir başlama yerindedir. Cemre-i Vustâ ise, Cemre-i Akabe için bir başlama yerindedir.

Rükûdan önce secde eden ya da Kâbe'yi tavaf etmeden sa'y yapan kimse gibi, başlamasından önce yapılan taşlama da geçerli değildir. Burada geçerli olan sadece Cemre-i Ûlâ'dır. Bu nedenle sadece Cemre-i Vustâ ile Cemre-i Akabe'ye yeniden taş atacaktır. [4/66]

Eğer her cemreye sadece üçer taş atmışsa, sonra bunu hatırlamışsa, önce Cemre-i Ûlâ'ya öncekileri tamamlamak üzere dört taş atar. Sonra Cemre-i Vustâ'ya ve Cemre-i Akabe'ye yedişer taş atar. Daha önce Cemre-i Vustâ ve Cemre-i Akabe'ye attığı taşlar sayılmaz.

Çünkü bu cemrelerin vakti gelmemiştir. Çünkü Cemre-i Ûlâ'ya atılacak taşların çoğu atılmadan bu cemrelere taş atılmıştır. Böylece sanki bu iki cemreye hiç taş atmamış gibi kabul edilir.

Eğer her cemreye sadece dörder taş atmışsa, her cemreye üçer taş atacaktır.

Çünkü Cemre-i Ûlâ'nın çoğunu atmış olması, Cemre-i Vustâ'nın geçerli olması hususunda tamamını atmış yerindedir. Nitekim tavaf turlarının çoğunun yapılmış olması da, kendisinden sonraki sa'yin geçerli olması konusunda tamamının yapılmış olması gibidir. Her cemreye geçerli olacak kadar (dört) taş atmışsa, her cemreye üçer taş atarak yediye tamamlamalıdır. Eğer yeniden başlayarak yedi taş atarsa bu daha faziletlidir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.)'ın fiiline uymaya daha yakındır. O (s.a.v.), birinciyi tamamlamadan ikinciyle uğraşmamıştır.

Cemre-i Akabe'ye Akabe'nin üstünden taş atarsa geçerlidir.

Daha önce açıkladığımız gibi, daha iyi olan, vadinin altından atmasıdır. Ancak bu yeri çevreleyen her yer, taşlama yeridir. Akabe tepesinden atarsa, bu hac fiilini yerine getirmiş olur, caizdir.

Aynı şekilde her taşla birlikte tekbir getirmezse veya tekbirlerin yerine "Sübhanallah" derse bu da geçerli olur.

Çünkü maksat, her taşla birlikte Allahu Teâlâ'nın anılmasıdır. Bu ise tekbirle yerine getirildiği gibi tesbihle de yerine getirilmektedir. Sonra tekbir getirilmesi, taşlamanın âdâbındandır. Bunun terk edilmesi hiç bir ceza gerektirmez

Eğer şeytanlara taş veya kuru çamur atarsa bize göre caizdir.

Şeytanlara atılabilecek şeyler

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre, bu konuda gelen hadise uyarak, câiz değildir. Çünkü anlamı akılla anlaşılamayan hususlarda delilin lafzına uyularak emre itaat edilmiş olabilir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Delilde yer alan husus, taşlama fiilidir. Bu ise taşla olduğu gibi, çamurla da olabilir. Bu konuda asıl olan Halîl (a.s.)'in fiilidir. Onun bizzat taş atma maksadı yoktu. Onun maksadı ravilerin farklı rivayetlerine göre ya koçun iade edilmesi, ya da Şeytan'ı kovmak için taşlama fiili idi. Bu nedenle biz de; Taşlama fiili hangi şeyle meydana gelirse gelsin caizdir, diyoruz. Bu aynen istinca (büyük abdestten sonra yapılan taharet) taşları gibidir. İstinca taşla yapıldığı gibi, kuru çamurla v.s. ile de yapılabilir.

Bazı Şafiîlik taslayanlar; taş yerine deve gübresi atsa caizdir. Ama gümüş, altın, inci ve mücevher atsa câiz değildir. Çünkü maksat, Şaytan'ın küçümsenmesidir. Bu ise altın, gümüş ve mücevherle gerçekleşmez. Ama gübreyle gerçekleşir, demişlerdir.

Biz bu görüşte değiliz. Biz şöyle diyoruz. Gümüş ve altın atılması, insanlar arasında "atma" değil, "saçma, serpme" olarak adlandırılmaktadır. Vâcip olan ise atmaktır. Dolayısıyla atma olarak isimlendirilecek şeyleri atmalıdır. [4/67]

Şeytana taşları toptan atma durumu

Eğer cemrelerden birine yedi taşı bir defada atarsa, bu bir sayılır.

Çünkü bu konuda gelen delil, taşların bizzat kendisi değil, fiillerin farklı farklı olması şeklindedir. Bunu bir fiille yerine getirirse, bir taş atmış olur. Nitekim yemin kefâreti olarak on yoksulu doyurma yerine, bir yoksulu bir defada doyursa, ancak bir yoksulu doyurmuş sayılır.

Şeytana fazla taş atma

Cemreye yedi taştan fazla atarsa bu fazlalık zarar etmez.

Çünkü kendi üzerine gerekeni yerine getirmiş olur. Bu fazlalığın kendisine bundan sonra bir zararı olmaz.

Eksik taş atmanın hangisinde olduğunun bilinmemesi

Bir taşı eksik atmışsa, ama hangi cemrede eksik attığını bilmiyorsa; ibadet konusunda ihtiyatlı davranma yolunu tutarak, her cemreye yeniden birer taş atar.

Nitekim beş vakit namazdan birinde bir secdeyi terk etmiş olsa, hangi namazda bu secdeyi terk ettiğini bilmiyorsa, beş vakit namazı kaza eder.

Taşları atmayıp, oraya koyma

Cemrenin yanında ayakta dursa ve taşları oraya koysa, câiz olmaz.

Çünkü vâcip olan taşlama fiilidir. Taşları koyan atmış sayılmaz. Taşları fırlatsa caizdir. Ancak yanlış yapmış olur. Çünkü taşları fırlatan kimse taşları atmış sayılır.

Ancak bu çeşit atmayla bazen önüne bazen ayaklarına düşer. Dolayısıyla bu kimse, Resûlüllah (s.a.v.)'ın fiiline şekil açısından aykırı davranması nedeniyle kötü iş yapmış olur.

Taşları uzaktan atar, taş Cemre'nin yanına düşmezse; Cemre'nin yakınına düşmüşse câiz olur.

Taşların şeytanın yanına düşmemesi durumu

Çünkü bu durum, özellikle kalabalık anında sakınılması güç olan şeylerdendir.

Cemre'nin uzağına düşmüşse câiz olmaz.

Çünkü Şeytan taşlama, özel bir yerde yapılan bir ibadettir. Bu yer dışında yapılırsa ibadet sayılmaz.

Şeytana, şeytan yanından aldığı bir taşı atarsa, câiz olur. Ama atan kimse kötü bir iş yapmış olur.

Şeytan yanından aldığı taşı atma

Çünkü şeytanın yanındaki taşlar, kabul edilmeyen taşlardır. Bunlar uğursuz olarak kabul edilir. Bunlardan bereket beklenilmez.

Bunun açıklaması, Said b. Cübeyr (rh.a.), hadisinde şöyle yapılmaktadır. İbn Abbas (r.a.)'a, o şunu söyledi.

Halîl (a.s.)'in zamanından bu yana taşlar atılmakta ama ufku kapatan bir tepe oluşmamıştır. Bunun durumu nedir? diye sordum. İbn Abbas (r.a.);

-Bilmiyor musun ki, haccı kabul olan kimsenin taşları kaldırılmakta, haccı kabul edilmeyenlerin taşları ise bırakılmaktadır, diye cevap verdi.

Mücahid (rh.a.) diyor ki; "İbn Abbas (r.a.)'tan bunu işitince, taşlarıma bir işaret koydum. Sonra şeytanı ortaladım. Her taraftan attım. Sonra bu taşları aradım. Koyduğum işareti taşıyan bir taş bulamadım."

İşte taşlama yerinde kalan taşlar, "kabul edilmeyen" taşlardır, dememizin anlamı budur. Fakat bununla birlikte taşlama fiili yerine getirildiği için caizdir.

Mâlik (rh.a.); Câiz olmaz, demiştir. Bu, onun mezhebine göre doğrusu gariptir. Çünkü Mâlik (rh.a.) kullanılmış su (mâ-i müsta'mel) ile abdest almayı câiz görmekte, ama nedense daha önce şeytana atılmış taşların yeniden atılmasını câiz görmemektedir! Oysa bilindiği gibi, atma fiili taşın niteliğini değiştirmemektedir.

Hacıların taş attıktan sonra durup dua ettiği ilk iki cemre yanında, bir hacı durup dua etmezse hiç bir ceza gerekmez.

Taşlamadan sonra dua

Çünkü bu iki şeytan yanında ayakta durup dua etmek sünnettir. Terk edilmesi ise kötü bir iş yapmış olma dışında ceza gerektirmez.

Şeytan taşlama günlerinde Mina'da kalmama durumu

Eğer Mina günlerinde Mekke'de oturur, her gün gelir şeytanlara taş atarsa; kötü bir iş yapmış olur. Ama o kimseye hiç bir ceza gerekmez.

Çünkü bu kimse, Şeytan taşlama günlerinde sadece Mina'da geceleme sünnetini terk etmiştir.

[4/68]

Daha önce İbn Abbas (r.a.)'ın, Mekke'de zemzem dağıtmak için, Şeytan taşlama günlerinde Mina'da gecelememe konusunda Peygamber (s.a.v.)'den izin istediğini, Peygamber (s.a.v.)'in de ona izin verdiğini belirtmiştik. Bu da şeytan taşlama günlerinde Mina'da gecelemenin vâcip olmadığına delildir.

Şeytan taşlama zamanı

Cemre-i Akabe'ye bayramın birinci günü fecir doğduktan sonra ama güneş doğmadan önce taş atarsa bu yeterlidir.

Bu haber, bize Atâ (rh.a.)'dan bu şekilde ulaşmıştır. Atâ (rh.a.)'nın şöyle dediği rivayet edilmektedir. Mina'yı sağına, Kâbe'yi soluna alır ve Cemre-i Akabe'ye yedi taş atar. Daha faziletli olan, bu taşları güneş doğduktan sonra atmaktır. Güneş doğmadan önce atarsa da geçerlidir.

Kurban Bayramının ikinci günü zevalden (öğleden) önce taş atarsa geçerli değildir.

Çünkü ikinci gün taşlama vakti, zevalden sonra olup bu durum, Peygamber (s.a.v.)'in fiiliyle bilinmiştir. Dolayısıyla zevalden önce geçerli değildir.

Hâkim eş-Şehîd (rh.a.) ise *el-Müntekâ* kitabında, Kurban günü zevalden öncesi Şeytan taşlama vaktidir. Dolayısıyla bu vakitte taşlarsa yeterlidir, der.

Kurban Bayramının üçüncü günü yani teşrîk günlerinin ikinci günü de bir önceki gün gibidir.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre,

Hacının maksadı, Mina'dan ilk ayrılış olan üçüncü gün ayrılarak acele davranmak ise üçüncü gün zevalden önce taş atmasında bir sakınca yoktur.

Ama zevalden sonra atarsa bu, daha faziletlidir. Böyle bir maksadı yoksa zevalden önce taş atması geçerli değildir. Çünkü acele davranma maksadı varsa, belki de taşlamayı zevalden sonraya erteleme durumunda Mekke'ye ancak gece varabilir. Halbuki Mekke'ye gündüz ulaşmak, orada konakladığı yeri gündüz gözüyle görmek için zevalden önce taş atma zorundadır. Dolayısıyla bu konuda kendisine ruhsat (izin) verilir. Elbette daha faziletli olan, azimet yoludur. Yani taşlamayı zevalden sonra yapmaktır. Zâhiru'r-rivâye'ye göre, bayramın üçüncü

günü ikinci günün benzeridir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), ikinci gün zevalden sonra taş atmıştı. Dolayısıyla zevalden önce taş atmak geçerli değildir.

Bayramın üçüncü günü taş atarsa, Mina'dan ayrılmak ile dördüncü gün taşlayıncaya kadar Mina'da kalmak arasında muhayyerdir. Allahu Teâlâ,

﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾

"Kim iki gün sonunda acele davranırsa o kimseye hiçbir günah yoktur. Kim gecikirse ona da hiçbir günah yoktur." (el-Bakara, 2/ 203) âyetidir.

Hacının bu seçme hakkı, biz Hanefîlere göre, dördüncü gün fecir doğuncaya kadar devam eder.

Şafiî (rh.a.)'ye göre üçüncü gün güneş batıncaya kadar devam eder. Çünkü hakkında delil bulunan husus, gün hususundaki tercihtir. Gün ise güneş batıncaya kadar devam eder.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Gece, dördüncü günkü taşlama yapmak için uygun vakit değildir. Dolayısıyla hacının Mina'dan ayrılma hususundaki tercihi üçüncü gün güneş batıncaya kadar devam edecektir. Dördüncü gün fecir doğduktan sonraki vakit bundan farklıdır. Açıklayacağımız gibi, bu vakit taşlama vaktidir. Bundan sonra tercih yoktur. Daha önce açıkladığımız gibi; bu konuda gece, bir önceki güne tabidir. Üçüncü gün tercih hakkı sabit olduğu gibi, ondan sonraki gecede de tercih hakkı sabittir.

Dördüncü güne kadar sabrederse, dördüncü gün taşları zevalden önce atması, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre istihsan yoluyla yeterlidir.

4. gün zevalden önce şeytan taşlanması

İmameyn'e göre, ikinci ve üçüncü gün gibi yeterli değildir. Çünkü dördüncü gün de, üç cemreye taş atılan gündür. Dolayısıyla bayramın dördüncü günü de birinci gününden farklı olarak, ancak zevalden sonra taş atmak yeterlidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.); İbn Abbas (r.a.)'ın, "Teşrîk günlerinin sonunda gün yükselince taşlama yapın" şeklindeki hadisini delil olarak almıştır. Gün yükselince ve günlerin sonu başıyla birlikte dikkate alınınca *"Intefeha'n-nehâr"* denir. **[4/69]** Dolayısıyla birinci gün güneşin zevalinden önce taşlama yeterli olduğu gibi, son gün de böyledir. Çünkü dördüncü gün taşlamayı tamamen terk etmek bile yeterlidir. Bu yönden –dördüncü günkü taşlama- nâfilelere benzemektedir. Nâfilelerde zamanın dikkate alınması azimet olmaz. Bunun için hacının, gece

olmadan Mekke'ye ulaşabilmesi için o gün zevalden önce taş atması yeterli görülmüştür.

Taşların atılma şekli

Bana göre müstehap olan, fiske taşı gibi taşları cemrelere atmasıdır.

Resûlüllah (s.a.v.) ashâbına bu şekilde öğretmişti. Çünkü O, şehadet parmaklarından birini diğerinin üzerine koymuş, fiske taşı gibi taşları atmış ve هٰكذا فارموا *"Böyle atın."*[155] buyurmuştu.

Bundan daha büyük taş atarsa geçerlidir.

Fakat taşları, büyüklerinden atması gerekmez. Çünkü birine isabet edebilir. O da bu nedenle eziyet görür. Peygamber (s.a.v.);

عليكم بحصى الخذف ، وإياكم والغلو في الدين فإنما هلك من كان قبلكم بالغلو في الدين

"Fiske taşı atın. Dinde aşırılıktan sakının. Çünkü sizden öncekiler dinde aşırı gitme nedeniyle helak oldular."[156] buyurmuştur.

Taşlamalarda dua

İlk iki cemre yanında yapılan duanın belirli bir vakti yoktur.

Daha önce açıkladığımız gibi duada bir vaktin belirlenmesi kalpteki hassasiyeti giderir.

Cemre yanında dua ederken ellerini omuz hizasına kadar kaldırır.

Bunun delili;

لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواطن ... وفي المقامتين عند الجمرتين

"Eller sadece yedi yerde kaldırılır... İki şeytana taş atarken ayakta durulduğunda."[157] hadisidir.

Taşlamada kadın-erkeğin eşit olması

Diğer hac fiillerinde olduğu gibi, Şeytan taşlamada da kadın ile erkek eşittir.

Câbir (r.a.)'in;

---

[155] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/203; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* II/347; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* V/128.

[156] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/347; İbn Mâce, Menâsik 63; Nesâî, Menâsik 217; İbn Huzeyme, *Sahih,* I/274; Hâkim, *Müstedrek,* I/63.

[157] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* I/214; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XI/385; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* V/72; Zeyleî, *Nasbu'r-râye,* I/292.

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) رَمَى الجِمَارَ رَاكِبًا

Binek üzerinde taşlama durumu

"*Peygamber* (s.a.v.) *cemreleri binekli olarak taşladı.*"[158] şeklindeki hadisi nedeniyle cemreleri binekli olarak taşlarsa bu geçerlidir. Daha önce her cemre için tercih edilen görüşü açıklamıştık.

Hastanın taş atması

Taş atamayacak kadar hasta olan kimsenin eline taşlar konur. O da eline konan taşları atar.

Çünkü aciz kalınan noktada başkasından yardım istenebilir.

Baygın kişi gibi kabul edilen böyle birinin yerine vekaleten taş atılırsa bu da yeterlidir.

Çünkü kurbanda olduğu gibi hac fiillerinde de vekalet geçerlidir.

Küçük çocuğun taşlaması

Babasının hac yaptırdığı küçük çocuk, bütün hac fiillerini yapar. Şeytanlara (cemrelere) taş atar.

Çünkü o, bu fiilleri büyüklerine uymak ve büluğa erdikten sonra da kolayca yerine getirmek için yapar. Dolayısıyla büluğa eren kişiye emredilen işin aynısı küçük çocuğa da emredilir.

Ancak küçük çocuk taşlamayı terk ederse hiç bir ceza gerekmez.

Deli de böyledir. Onun yerine babası ihrama niyet eder.

Küçük çocuk ve delinin fiilleri büyüklere uymak içindir. Dolayısıyla vâcip değildir. Çünkü babasının onlar üzerinde onlara hemen yararı olmayacak şeyler hususunda vâcip kılma yetkisi yoktur. Bu nedenle taşlamayı terk etmelerinden dolayı, küçük çocuk ve deli üzerine ceza kurbanı vâcip değildir. Bu husus, kefâretlerde dikkate alınır. Biz Hanefîlere göre küçük çocuk ve deli üzerine bunlardan hiç biri vâcip değildir.

Küçük çocuk için taşlamanın yeterli oluşunun asıl delili, Resûlüllah (s.a.v.)'tan rivayet edilen şu hadistir. Bir kadın, hevdecinden çıkardığı bir çocuğu Peygamber (s.a.v.)'e doğru kaldırarak;

-*Bunun haccı olur mu?* diye sordu. Peygamber (s.a.v.);

نَعَم ، وَلَكِ أَجْرُهُ

-*"Evet. Ayrıca onun ecri sanadır."*[159] diye cevap verdi.

---

[158] Müslim, Hacc 310; İbn Mâce, Menâsik 66; Tirmizî, Hacc 63; Nesâî, Menâsik 220.

Bu hadis, babasının küçük çocuk adına ihrama niyet etmesinin yeterli olduğuna delildir. Deli de küçük çocuk gibidir.

Allah, doğru daha iyi bilir.

TIRAŞ OLMAK

[4/70] **Bu konuda rivayet edilen hadis nedeniyle, başı kazıtarak tıraş olmak saçı kısaltmaktan daha faziletlidir.**

Ayrıca kurban kesmekten sonra emrolunan, kirlerin giderilmesidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Tıraş olma şekli

﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾

"Sonra kirlerini gidersinler." (el-Hacc, 22/29) Bu emir başı kazıtarak tıraş olma olayında tam anlamıyla gerçekleşmektedir. Saçı kısaltmakta ise tıraş olma emrinin bir kısmı yerine getirilmektedir. Bu nedenle başı kazıtarak tıraş olmak daha faziletlidir. Saçı kısaltma ise yeterlidir. Saçı kısaltma, saçın uçlarından bir parça almak demektir.

Muhammed (rh.a.)'in *Kitâbu'l-Asl*'da İbn Ömer (r.a.)'den naklettiğine göre; İbn Ömer (r.a.)'e;

-Kadın (ihramdan çıkmak için) saçlarını ne kadar kısaltır? diye sorulduğunda, İbn Ömer (r.a.);

مِثْلَ هَذِهِ يَعْنِي مِثْلَ الْأُنْمُلَةِ

-"*Bu kadar, yani parmak ucu kadar.*"[160] diye cevap vermiştir.

Çünkü ihramlının başında sadece bu kadar saç olsaydı, bunu almak suretiyle ihramdan çıkması tamamlanırdı. Aynı şekilde hacının başında bu miktardan fazla saç olursa, bu miktarı almak suretiyle ihramdan çıkması tamamlanır.

Saçları kısaltma, ihramdan çıkma durumunda tıraş olma yerine geçer. Başın yarısını tıraş etmek gibi, başın iki tarafından birinden saçları kısaltırsa bu da yeterlidir. Bunu başın yarısından daha az kısmında, üçte bir veya dörtte bir miktarında yaparsa yine aynı şekilde yeterlidir.

---

[159] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/219; Müslim, Hacc 409; Ebû Dâvûd, Menâsik 8; Nesâî, Menâsik 15; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/349.

[160] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/146.

Çünkü abdest alırken başı meshetmek gibi, başla ilgili her hükümde başın dörtte biri, tamamı yerine geçmektedir. Fakat şu miktarla yetinme durumunda, kötü bir iş yapmış olur. Çünkü *Peygamber* (s.a.v.),

حَلَقَ جَمِيعَ رَأْسِهِ

"Başının tamamını kazıtarak tıraş etmişti."[161] Biz de ona uymakla emrolunduk. O'nun fiiline uygun davranma hususunda en yakın olan, daha faziletlidir. Çünkü O, bunu saça değer vermediği için yapmıştır. Hac fiili olan hususlarda, mal ve cana bile değer vermek mekruhtur. Saça nasıl değer verilebilir ki?

Saçı olmayanın tıraş olması

Kurban bayramının birinci günü olduğu zaman başında hiç saç yoksa tıraş olanlara benzemek üzere usturayı başının üzerinde gezdirir.

Çünkü sadece buna imkanı vardır. Yükümlülük ise imkâna göredir. Bilindiği gibi, dilsiz olan kişi, başlama (iftitah) tekbiri ve namazdaki okumalarda (kıraatlerde) sadece dudaklarını kımıldatmakla emrolunmaktadır. Bu, dilsiz için, konuşan kimsenin okuması yerindedir. Bu konu da aynı şekildedir.

Başını hamam otu ile tıraş ederse geçerlidir.

Tıraş olma vakti

Çünkü kirlerin giderilmesi bununla da meydana gelmektedir. Ustura bana göre daha iyidir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in fiiline uymaya daha yakındır.

Tıraş olmayı kurban günleri geçinceye kadar ertelemesini mekruh görüyorum.

Kısaca Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, hacda ihramdan çıkmak için tıraş olma, belirli bir zaman -kurban bayramı günleri- ile ve belirli bir mekan -harem bölgesi- ile sınırlandırılmıştır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, tıraş olma belirli bir zaman ve belirli bir yerle sınırlı değildir.

Muhammed (rh.a.)'e göre belirli bir zamanla olmasa da belirli bir yerle sınırlandırılmıştır.

Züfer (rh.a.)'e göre, belirli bir yerle olmasa da belirli bir zamanla sınırlandırılmıştır.

---

[161] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/256; Müslim, Hacc 323; Ebû Dâvûd, Menâsik 78; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/79.

Züfer (rh.a.) şöyle demektedir: İhramdan çıkmadan ihramın başlamasına itibar edilir. İhramın başlangıcı ise belirli bir zamanla sınırlıdır. Belirli bir yerle sınırlı değildir. Öyle ki hac ayları dışında hac ihramına girilmesi mekruh olur. Mîkâta ulaşmadan önce hangi yerde hac ihramına girmek isterse istesin mekruh olmaz. Tıraş olmak suretiyle ihramdan çıkmak da böyledir.

[4/71] İhramdan çıkma belirli bir yerle sınırlı olmayıp belirli bir zamanla sınırlıdır. Öyle ki tıraşı Kurban Bayramı günlerinden sonraya ertelerse ceza kurbanı gerekir. Harem bölgesinden çıkıp sonra tıraş olursa hiçbir ceza gerekmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Hacda ihramdan çıkmak için yapılacak şey hem belirli bir zaman hem de belirli bir yerle sınırlıdır. Mesela İhramdan tamamen çıkmak için gerekli olan tavaf, sadece Mescid-i Haram'da yapılabilir. Kurban Bayramı günleriyle sınırlıdır. Nitekim tavafı vaktinden sonraya ertelerse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ceza kurbanı gerekir. Tıraşı vaktinden sonra ertelediği zaman da aynı şekildedir. Buna göre harem dışındaki tavafına itibar edilmediği gibi, harem dışındaki tıraşın da dikkate alınmaması gerekirdi. Fakat biz bunu dikkate almış bulunuyoruz. Çünkü tıraş fiilinin asıl yeri baş olup harem bölgesi değildir. Dolayısıyla bu şekilde ihramdan çıkma meydana gelmektedir. Fakat asıl yerinden sonraya geciktirdiği için vaktinden sonraya ertelemesi durumunda ceza kurbanı gerektiği gibi, asıl yerinden sonraya erteleme nedeniyle de ceza kurbanı gerekir. Çünkü tıraşta ibadet anlamı, akılla bilinemez. Biz bunu Peygamber (s.a.v.)'in fiili nedeniyle ibadet olarak telakki etmiş bulunuyoruz. Peygamber (s.a.v.) ise hac için Kurban Bayramı'nın birinci günü harem bölgesinde tıraş olmuştur. Bu niteliğe uygun olan fiil, ibadet sayılır. Buna aykırı olan fiilde ise ibadet anlamı gerçekleşmez. Dolayısıyla bu durumu ceza kurbanıyla telafi etmek gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, asıl zamanında hac fiili olarak kabul edilen tıraş, zamanından önce yapıldığı takdirde suç sayılan tıraş gibidir. Bunun belirli bir zamanı ve belirli bir yeri olmadığı gibi, bu tıraşın da belirli bir zamanı ve belirli bir yeri yoktur. Çünkü Arafat'ta vakfe yapmak gibi, tıraş olmaya ait özel bir zaman ve özel bir yer olsaydı, bu yer dışında ve bu zaman dışında geçerli sayılmazdı. Dolayısıyla tıraş olmayı kurban günlerinden sonraya ertelemesi ya da harem bölgesinden çıkıp tıraş olması aynıdır. Hiçbir ceza gerekmez.

Muhammed (rh.a.) ise şöyle demektedir: Hac fiillerinin belirli bir yerle ilgisi belirli bir zamanla ilgisinden daha kuvvetlidir. Bilindiği gibi, belirli bir yere özgü olan tavaf, bu yer dışında geçerli değildir. Belirli bir zamanla sınırlandırılan tavaf ise, bu zaman dışında da geçerli olmaktadır. Bundan anlıyoruz ki, bu hac fiilinin yerle ilgisi daha kuvvetlidir. Peygamber (s.a.v.)'in fiiliyle harem bölgesine özgü olan

tıraş olma, harem bölgesi dışında yerine getirilirse; bu fiilde eksiklik meydana gelmiş olur. Dolayısıyla ceza kurbanıyla bu eksikliğin telafi edilmesi gerekir. Oysa Kurban günlerinden sonraya ertelenmesi nedeniyle büyük bir kusur meydana gelmez. Dolayısıyla ceza kurbanıyla telafi edilmesi de gerekmez.

Umreye gelince umreden çıkmak için tıraş olma belirli bir zamanla sınırlı değildir.

Öyle ki tıraş olmayı bir ay geciktirse bile, hiçbir ceza gerekmez. Çünkü umrenin aslı, belirli bir zamanla sınırlı değildir. Umredeki tavaf gibi rükün olan fiil de zaman açısından sınırlı değildir. Aynı şekilde umre ihramından çıkarken tıraş olma, hacdan farklı olarak belirli bir zamanla sınırlı değildir.

Fakat umre tıraşı harem bölgesinde olmakla sınırlıdır.

Umrede tıraş yeri

Öyle ki, umreden sonra ihramdan çıkmak için, harem bölgesi dışında tıraş olsa Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre hacda olduğu gibi, ceza kurbanı gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre hiçbir şey gerekmez.

Muhsar olan kişiye ihramdan çıkarken tıraş olma zorunluluğu yoktur. Tıraş olursa ya da saçlarını kısaltırsa güzeldir.

Haccı tamamlayamayanın (muhsar) tıraş durumu

Bu Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise; Tıraş olmayı onun için gerekli görüyorum. Ama tıraş olmazsa bir ceza gerekmez, demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.) şu hadisi delil olarak almıştır.

فَإِنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) أُحْصِرَ بِالْحُدَيْبِيَةِ مَعَ أَصْحَابِهِ فَأَمَرَهُمْ بِالْحَلْقِ بَعْدَ بُلُوغِ الْهَدَايَا مَحِلَّهَا

"Peygamber (s.a.v.), *Hudeybiye'de ashâbıyla birlikte muhsar kalmış, hedy kurbanlarının yerine ulaşmasından sonra, ashabına tıraş olmalarını emretmişti."*[162] **[4/72]**

Fakat ashâbın bu konuda ağır davranmaları hoşuna gitmemişti. Hatta Peygamber (s.a.v.) bu durumu Ümmü Seleme (r.a.)'ye anlatmıştı. O da;

-Yâ Resûlellah! Önce kendi nefsinden başla. Çünkü onlar, senin gönlünde mutlaka Beytullah'a kavuşma ümidi olduğunu zannediyorlar, demişti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) çadırından dışarı çıktı. Başını tıraş ettirdi. Bu durumu gören sahabîler hemen tıraş olmaya koştular.

---

[162] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* VII/383; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/323; Buhârî, Şurût 15; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/216; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I/170.

Umreci, muhsar olmasaydı, umre fiillerini yerine getirdiğinde tıraş olarak ihramdan çıkacaktı. İhsârdan sonra da her ne kadar diğer umre fiillerini yapamasa da, tıraş olabildiği için, aynı şekilde tıraş olmak suretiyle ihramdan çıkması gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) diyorlar ki; Tıraş olma sadece fiilleri yerine getirdikten sonra ibadet sayılmaktadır. Fiilleri yapmadan önce ise suçtur. Diğer fiillerle tıraş olma sırasını gözetmekten aciz kalınca tıraş olma fiilini yerine getirmesi gerekmez. Bu durumda ancak ihramdan çıkışı hedy kurbanıyla olur. Bunun delili, Allahu Teâlâ'nın şu âyetiyle muhsara, hedy kurbanının yerine ulaşmasından önce tıraş olmayı yasaklamış olmasıdır.

﴿ولا تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدي محله﴾

"Hedy kurbanı yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin." (el-Bakara, 2/196)

Bu âyet, hedy kurbanının yerine ulaştıktan sonra tıraş olmanın mübah olduğuna delildir. Vâcip olduğuna delil değildir. Peygamber (s.a.v.)'in Hudeybiye'de tıraş olmasına gelince; Ebû Bekir er-Râzî (rh.a.)'nin anlattığı gibi; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, hill bölgesinde muhsar olursa ihramdan çıkmak için tıraş olmaz. Harem bölgesinde muhsar olursa tıraş olur. Çünkü bu iki imama göre tıraş olma harem bölgesiyle sınırlıdır. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'de muhsar idi. Hudeybiye'nin bir kısmı harem bölgesinden sayılmaktadır. Rivayet edildiğine göre, Resûlüllah (s.a.v.)'ın konakladığı yer hill bölgesinde; namaz kıldığı yer ise harem bölgesinde idi. Peygamber (s.a.v.), harem bölgesinde tıraş oldu. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Peygamber (s.a.v.), sahabîlerin geri dönme azimlerini gerçekleştirmek, müşrikleri kendi taraflarından emin kılmak ve onların barıştan sonra başka bir tuzak planıyla uğraşmalarını engellemek için sahabîlere tıraş olmalarını emretmişti.

Tıraş olunca tırnak kesmenin zorunlu olup olmama durumu

Hacı saçlarını kısalttığı veya hamam otu kullanıp kazıdığı zaman; sakalından, bıyığından veya tırnaklarından bir şey almak zorunda değildir.

Çünkü saçları kısaltma kazıtma yerine geçmektedir. Kazıtmayı dilerse bunu sakal ve bıyığında yapmaz. Kısaltmada da aynı şekildedir.

İhramdan çıkma anında bunları yaparsa zarar vermez. Çünkü ihramdan çıkma vakti gelmiştir. Bütün bunlar kendisiyle ihramdan çıkma durumu meydana gelen fiillerdir. Çünkü bunlar, kirleri giderme cümlesindendir.

İhramlının tıraş etmesi

İhramlı, ihramsız olanın başını tıraş ederse; bize göre biraz sadaka verir.

Şafiî (rh.a.) ise; bu kimseye hiçbir ceza gerekmez, demiştir. Çünkü kendi bedeninde çıkan (tırnak, kıl, saç v.b) şeyleri gidermekte rahatlama ve süslenme anlamı bulunduğu için, bunları gidermekten yasaklanmıştır. İhramsızın başını tıraş etme olayında bu anlamda bir şey meydana gelmez. Dolayısıyla hiçbir ceza gerekmez. Bilindiği gibi ihramsız kimse, kendi başını tıraş ederse ona hiçbir ceza gerekmez.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Âdemoğlunun bedeninde kendiliğinden çıkan (tırnak, kıl, saç v.b) şeyleri gidermesi, ihramın yasaklarındandır. Dolayısıyla ihramlı, kendisinde bu şeyleri gidermekten yasaklandığı gibi, başkasının bedeninden gidermekten de yasaklanmıştır. Bu durum av hayvanını öldürme gibidir. Çünkü ihramlı kendi av hayvanını öldürdüğünde suç işlemiş olduğu gibi, başkasının avını öldürdüğünde de suç işlemiş olmaktadır. [4/73]

Kendini başkasına tıraş ettirenin durumu

Ancak bu suçun tam anlamda suç sayılması, tıraş fiiline ilave olarak rahatlama ve süslenme anlamının bulunmasıyla mümkündür. Kendi kendini tıraş ettiği zaman suçu tam olup ceza kurbanı gerekir. Başkasını tıraş ettiği zaman ise suç tam anlamıyla gerçekleşmez. Dolayısıyla sadece sadaka yeterli olur.

İhramlı, başka bir ihramlının başını tıraş eder ve bu fiili onun emriyle yaparsa tıraş edilen kişiye ceza kurbanı gerekir.

Çünkü kişinin, kendi emriyle meydana gelen başkasının fiili bizzat kendi fiili gibidir. Bu fiilde de rahatlama ve süslenme anlamı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tıraş edilen kişiye ceza kurbanı gerekir.

Kendini tıraş etmek

Kendi başını tıraş eden kimseye ise sadaka cezası gerekir.

Tıraş olmakta iradenin rolü nedir?

Daha önce açıkladığımız gibi, bu kimse fiilinin aslı itibariyle suç işlemiş olmaktadır. Tıraş edilen ihramlı, uyurken kendisinin emri olmaksızın başı tıraş edilirse veya tıraşa zorlanırsa bize göre, başı tıraş edilen kimseye yine ceza kurbanı gerekir.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, "Zorlama, zorlanan kişiyi bu fiilin hükmünden dolayı sorgulanmaktan uzak tutar." kuralına dayanılarak hiçbir şey gerekmez. Uyku zorlanmaktan daha kuvvetlidir. Çünkü zorlanma, kişinin maksadını (niyetini) bozar. Halbuki uyku ile kişinin maksadı (niyeti) tamamen yok olur.

Biz Hanefîlere göre, zorlanma ve uyku nedeniyle o kimseden günah kalkar. Fakat ceza nedeni bulunduğu takdirde o fiilin hükmü ortadan kalkmaz. Tıraş olayında neden, ihramlının bedenindeki kirin giderilmesinden dolayı elde ettiği

rahatlama ve süslenmedir. Bu durum meydana geldiğine göre ceza kurbanı gerekir.

İhramlı, bu konuda zaruret durumunda olan kişiden farklı olarak, üç kefâret cinsi arasında tercihte bulunamaz. Çünkü zaruret durumunda özür semâvî olup, Allah tarafından meydana gelmiştir. Burada ise özür kullar tarafından meydana gelen bir nedenle oluşmuştur. Dolayısıyla günahın düşmesinde etkili olur. Ancak bu kimsenin üzerine ceza kurbanının gerekli oluşunu kaldıramaz.

Tıraş olmanın sonucu

Ayrıca başı tıraş edilen ihramlı, bu ceza kurbanını başını tıraş eden kimseye yükleyemez (tazmin ettiremez).

Bazı âlimler ise; ona bunu yükleyebilir (tazmin ettirebilir). Çünkü kendisini bu cezaya maruz bırakan ve onu borçlu kılan odur, demişlerdir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. O kimseye bu borç, rahatlama ve süslenme anlamından dolayı gerekli olmuştur. Bu anlam da gerçekleştiğine göre bu konuda başkasına başvuramaz. Nitekim aldatılarak zina edilen kimse de bu cezayı başkasına yükleyemez. Çünkü verilen ceza, cinsi ilişkiyle meydana gelen lezzet karşılığındadır.

Bu konuda tırnakların kesilmesine verilecek cevap tıraş olma konusunda verilen cevap gibidir.

Kıl koparma ve kılın kopma durumu

İhramlı kimse bıyığından veya saçından bir kıl koparsa, ya da sakalını sıvazlayınca ondan bir kıl kopsa; bütün bu hususlarda bedeninden giderdiği bu kıl nedeniyle suçun aslı bulunduğu için kendisine sadaka cezası gerekir.

Fakat bunu yaptığında suçu tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Çünkü bu kimse rahatlama ve süslenme maksadını taşımıyordu. Dolayısıyla kendisine sadaka cezası yeterlidir.

Başın veya sakalın üçte birinin tıraş edilmesi

Başının üçte birini veya sakalının üçte birini tıraş ederse ceza kurbanı gerekir.

Muhammed (rh.a.) *Kitâbü'l-Asl*'da başın dörtte birini tıraş etmenin hükmünü belirtmemiştir. Dörtte bir konusunda verilecek cevap da aynı şekildedir. Daha önce açıkladığımız gibi ihramdan çıkarken tıraş olma konusunda olduğu gibi, başla ilgili hususlarda başın dörtte biri, başın tamamı gibidir. Çünkü rahatlama ve süslenme anlamında başın bir kısmının tıraş edilmesi âdet durumuna gelmiştir. Çünkü günümüzde Türkler rahatlama ve süslenme arzusuyla başlarının ortasını, bazı

aleviler ise başlarının ön kısmını tıraş etmektedirler. Bu miktarla suç gerçekleşmiş olur. Tam anlamıyla gerçekleşen suçun da ceza kurbanıyla telafi edilmesi vâcip olur. Bu konuda temel kural şudur. Bedeninden bir organı ihramdan çıkmadan önce bilerek kasten tıraş ettiğinde ceza kurbanı gerekir.

Göğüs ve bacak kıllarını tıraş etmek

Tıraş kasdı olmayan yeri tıraş ederse sadaka cezası gerekir. Tıraş kasdı olmayan hususlardan biri göğüs kıllarını veya bacak kıllarını tıraş etmektir.

Tıraş kasdı olan husus ise başı veya koltuk altlarını tıraş etmektir.

Baş ve koltuk altlarını tıraş ederse veya yolarsa ya da hamam otuyla parlatırsa yine ceza kurbanı gerekir. [4/74]

Baş ve koltuk altlarını tıraş etmek

Çünkü ikisinde de rahatlama anlamında tıraş kastedilmiştir. Belirtilen noktada koltuk altlarını tıraş etmede sünnet olanın, tıraş olmayıp yolma olduğuna işaret edilmiştir. Çünkü Muhammed (rh.a) "koltuk altlarını veya ikisinden birini yolarsa" ifadesini kullanmış, tıraş olmayı anmamıştır.

Kan aldırılan yerin tıraş edilmesi

Kan aldırılan yeri tıraş ederse Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre ceza kurbanı gerekir, İmameyn (Ebû Yusuf ve Muhammed rh.a.)'e göre sadaka gerekir.

Çünkü bu yer özel olarak tıraş edilmesi gerekli yer değildir. Bu yeri sadece kan aldırmanın yapılabilmesi için tıraş etmektedir. Bu da göğüs ve bacak kıllarını tıraş etmek gibidir. Sahih hadise göre;

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) احْتَجَمَ ، وَهُوَ مُحْرِمٌ

"*Peygamber* (s.a.v.), *ihramlı olarak kan aldırmıştı.*"[163] Peygamber (s.a.v.), elbette ihramlı iken tam anlamıyla suç sayılan bir şeyi işleyecek değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) diyor ki, bu özel bir tıraştır. Çünkü asıl maksada ancak bununla ulaşılmaktadır. Asıl maksada kendisiyle ulaşılan şey de asıl maksat olmaktadır. Dolayısıyla tam anlamıyla suç gerçekleşmektedir. Peygamber (s.a.v.)'in kan aldırdığı yeri tıraş ettiği nakledilmemiştir. O'ndan nakledilen sadece kan aldırmış olmasıdır. Kan aldırılan yerin tıraş edilmesi, kan aldırma işinin zorunlu koşullarından değildir. Çünkü kan alan kimse usta ise uzunluğuna çizer. Dolayısıyla tıraş etmeye ihtiyaç bile duymaz. Kan aldıran kimsenin vücudunun çok kıllı olmaması durumu da aynı şekildedir. Çünkü Resûlüllah (s.a.v.)'ın niteliklerinde bedeninin çok kıllı olduğu nakledilmemiştir. Bunun delili, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin,

---

[163] Buhârî, Cezâu's-sayd 11; Müslim, Hacc 87; İbn Mâce, Menâsık 87; Ebû Dâvûd, Menâsik 36; Tirmizî, Hacc 22; Nesâî, Menâsik 92.

ceza kurbanını gerektiren suçtan sakınması gibi, sadakayı gerektiren suçtan da sakınmasıdır. İmameyn'e göre bu, sadakayı gerektiren bir suçtur.

Boynun tıraş edilmesi

Bütün boynunu tıraş ederse bu, rahatlama ve süslenme maksadını taşıyan tıraş olduğu için ceza kurbanı gerekir. Çünkü aleviler bunu yapmaktadırlar.

Bıyığı tıraş etmek

Muhammed (rh.a.), *Kitâbü'l-Asl*'da bıyığı tıraş etme durumunu belirtmemektedir. Sadece bıyığından biraz kısalttığı zaman sadaka gerektiğini belirtmiştir. Hanefî âlimlerimizden bir kısmı şöyle demektedir: Bıyığını tıraş ederse ceza kurbanı gerekir. Çünkü bu, özellikle yapılan bir tıraş olup, tasavvuf erbabı ve başkaları bu şekilde tıraş yapmaktadır.

Daha doğru olan görüşe göre, ceza kurbanı gerekmez. Çünkü bıyık, sakalın bir kısmıdır. Her ne kadar sünnet olan, bıyığı kısaltmak ve sakalı uzatmak ise de, bıyık sakalla birlikte bir organ gibi kabul edilir. Hepsi bir organ olarak kabul edilince, bu organın dörtte birinden az olan hususlarda ceza kurbanı gerekmez. Bıyık sakalın dörtte birinden daha azdır. Dolayısıyla bıyık tıraş edildiğinde sadaka yeterlidir.

Kırân haccı yapanın tıraş olması

Bütün bu hususlarda kırân haccı yapan kimseye iki kefâret vâcip olur.

Çünkü bu kimse iki ihrama niyet etmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla onun herhangi bir suçu işlemesi her iki ihramın hakkına tecavüzdür. Bu nedenle bize göre, avlanmanın cezası bölümünde inşallah açıklayacağımız gibi, iki ceza gerekir.

Zamanından önce tıraş olma

İhramlı, başında kendisine eziyet verecek bir şey olur da, Kurban Bayramı'nın birinci gününden önce tıraş olursa; üç kefâretten dilediğini yerine getirebilir.

Bu konuda asıl delil Ka'b b. Ucre (r.a.)'nin şu hadisidir. Resûlüllah (s.a.v.) bana uğradı. O sırada bitler yüzümüzde dolaşıyordu. Ben de kazanımın altını yakıyordum. Peygamber (s.a.v.);

أَتُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ؟

-"*Başındaki kurtçuklar (böcekler) sana zarar veriyor mu?* dedi. Ben de;

-Evet, dedim. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah şu âyeti indirdi;

﴿...فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ...﴾

"İçinizde (ihramlı iken) hasta olan veya başından rahatsız olan varsa; fidye olarak ya oruç tutması veya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir." (el-Bakara, 2/196). Ben:

-Yâ Resûlellah! Bu kefâret orucu ne kadardır? dedim. Peygamber (s.a.v.);

ثَلاثَةُ أَيَّامٍ

-"*Üç gündür.*" dedi.

-Kefâret sadakası ne kadar? dedim. Peygamber (s.a.v.);

ثَلاثَةُ آصُعٍ مِنْ حِنْطَةٍ عَلَى سِتَّةِ مَساكِينَ

-"*Altı fakire üç sa' buğday.*" dedi. Bu defa;

-Kurbanın cinsi nedir? dedim. Peygamber (s.a.v.);

شَاةٌ

-"*Koyundur.*"[164] buyurdu.

Bu âyet (el-Bakara, 2/196), ihramlının bu üç şey arasında tercih yapabileceği hususunda delildir. Çünkü bu hususlar أَوْ (veya) harfiyle anılmıştır. Bu ise, yemin kefâretinde olduğu gibi tercihi gerekli kılmaktadır. Orucun üç gün ile takdir edilmesi şeklinde Peygamber (s.a.v.)'den bir delil gelmiş olmasaydı, biz bunu altı günle takdir edecektik. Çünkü altı yoksulu yedirmekle takdir edilip de bir günlük oruç bir yoksulu yedirmek yerinde olduğu için onun altı gün oruç tutması gerekecekti. Fakat Resûlüllah (s.a.v.)'ın açık ifadesiyle orucun üç gün olduğu sabit olmuştur. Böylece bunun karşısındaki bütün kıyasların dikkate alınması ortadan kalkmıştır. Zaruret durumunda olmayan kimse fiili işlediğinde kurbanın gerekli olduğu cevabı, zaruret içerisinde olan kimse o fiili yaptığı zaman da aynıdır. Bu fiili zaruret içinde olan kimse yaparsa bu üç kefâretten dilediğini yerine getirir. Çünkü bu durum, her yönüyle hakkında delil bulunan konu anlamında olup ona bağlı hüküm sayılır. **[4/75]**

Bu üç kefâretten orucu tercih ederse, harem bölgesinde ya da harem bölgesi dışında nerede dilerse orada oruç tutabilir. Çünkü oruç her yerde yapılabilen bir ibadettir.

Sadakanın Harem dışında da verilebileceği

Yoksulu yedirmeyi tercih ederse, biz Hanefîlere göre bu da harem bölgesinde veya harem bölgesi dışında caizdir.

Şafiî (rh.a.); bu ancak harem bölgesinde câiz olur, demiştir. Çünkü bundan maksat harem fakirlerine yumuşaklıkla muamele ve yararın onlara ulaşmasıdır.

[164] Buhârî, Umre 6; Müslim, Hacc 82; Ebû Dâvûd, Menâsik 43; Tirmizî, Hacc 107.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki; Yoksula yedirmek suretiyle sadaka vermek, nerede olursa olsun bir ibadettir. Dolayısıyla bu da, oruç gibidir.

Kurban cezasının yerine getirileceği yer

Kurbanı tercih ederse bu, ittifakla harem bölgesine özgü olur.

Çünkü kan akıtılması ancak özel bir vakitte, kurban bayramı günlerinde veya özel bir yerde harem bölgesinde ibadet sayılır. Bu kurban zamanla sınırlı olmadığına göre, ibadet anlamının gerçekleşebilmesi için sadece belirli bir yere, harem bölgesine özgü olmaktadır. Dolayısıyla onun fiilinin kefâreti olmaktadır.

Allahu Teâlâ buyuruyor ki;

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾

"Güzel ameller kötülükleri giderir." (Hûd, 11/114) Yine Allahu Teâlâ ihramlının avlanma cezası hakkında;

﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾

"Kâbe'ye ulaşan hedy kurbanı..." (el-Mâide, 5/95) buyurmaktadır. Bu kurban, kefâret yoluyla vâciptir. Harem bölgesine özgü olması, kefâret yoluyla vâcip olan her hedy kurbanında asıl kural olmuştur. Çünkü Allah, hedy kurbanlarını andıktan sonra şöyle buyurmuştur:

﴿ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾

"Sonra onların varacağı yer Beytü'l-atîk'tir (Kâbe'dir)." (el-Hacc, 22/33) Bundan maksat harem bölgesidir.

Bilindiği gibi harem bölgesine özgü olmaktan maksat, bizzat kan akıtılması değildir. Çünkü bu durum, harem bölgesini kirletir. Asıl maksat, kurban kesildikten sonra etinin harem bölgesinde sadaka olarak dağıtılmasıdır. Dolayısıyla hacı, bu kurbanın etini sadaka olarak dağıtmalıdır.

Hac ve umre fiillerinden her hangi bir kusurda, kefâret yoluyla ihramlının üzerine vâcip olan her kurban böyledir. Bu kurbanların kesilmesi sadece harem bölgesinde caizdir.

Kefâret kurbanı kesildikten sonra etini harem bölgesi fakirlerine sadaka olarak dağıtmalıdır. Biz Hanefîlere göre başka fakirlere sadaka olarak verilse de caizdir. Çünkü her fakire verilen sadaka ibadettir.

Kesilen kurbanın çalınması

Kesilen kurban çalınırsa hiçbir şey gerekmez.

Çünkü kurban kesmekle ibadet yerine ulaşmış olur. Etinin sadaka olarak dağıtılmasının vâcip oluşu, bizzat o kurbanın kendisine bağlı idi. Kurbanın yok olmasıyla sadaka düşmüştür. Nitekim zekat malının yok olmasıyla da zekat veren kimseden zekat düşmektedir.

Kurbanlık hayvanın kesilmeden çalınması

Kurbanlık hayvan, kesilmeden önce çalınırsa onun yerine bir başka kurban kesilmelidir.

Çünkü ibadet henüz yerine ulaşmamıştır. Bu durum, kesilmeden önce çalınan vâcip kurbanların benzeridir. Bu durumda aynı şekilde bir kurban kesmelidir. Kefâret kurbanlarının kesiminin kurban gününe özgü olmadığı, temettu' ve kırân kurbanının ise kurban gününe özgü olduğu hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü bu çeşit kurban, Mekke dışında kesilen normal kurbanlar gibi, etinden yenilmesi mübah olan kurbandır. Kurban, tıraş gibi zamanında yerine getirildiğinde, ihramdan çıkma nedenlerindendir.

Ceza ve hac kurbanlarının kesileceği yer ve zamanı

İhsâr kurbanının durumu

İhsâr kurbanına gelince, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre kurban günleriyle sınırlı değildir.

İmameyn'e göre ise, kurban günleriyle sınırlıdır. Çünkü bu kurban ihramdan çıkmak için meşrû kılınmıştır. Dolayısıyla temettu' ve kırân kurbanı makamındadır. **[4/76]**

Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle diyor: İhsâr kurbanı, temetu' ve kırân kurbanından farklı olarak etinden sadece fakirlerin yiyebileceği bir kurban olması nedeniyle kefâret kurbanları anlamındadır. Temettu' ve kırân kurbanından yemek zenginler için mübahtır. Ayrıca ihsâr durumunda ihramdan çıkmak için ihsâr kurbanının vâcip oluşu asıl vaktinden öncedir. Çünkü ihramdan çıkmanın asıl vakti, umre veya hac fiillerinin yapılmasından sonradır. Muhsar, bu fiillerin yapılmasından önce ihramdan çıkmaktadır. Dolayısıyla bu fiilinde her ne kadar bu durum özür nedeniyle mübah kılınmışsa da, suç işleme gibi bir anlam bulunmaktadır. Dolayısıyla muhsarın üzerine vâcip olan kurban, başında rahatsızlık bulunan kimse hakkındaki kurban gibi, kurban günleriyle sınırlı olmayan bir kefâret niteliğinde olmaktadır.

Tatavvu (Nâfile) kurbanlara gelince, bu çeşit kurbanların kurban günlerinden önce kesilmesi caizdir. Kurban gününde kesilmesi daha faziletlidir. Çünkü nâfile kurbanlar hedy kurbanlarıdır. Hedy kurbanlarında vâcip olan, harem bölgesine ulaştırılmasıdır. Bu anlam gerçekleştirildiğinde kurban günleri dışında da kesilmesi câiz olmaktadır. Kurban günlerinde kesilmesi ise daha faziletlidir. Çünkü kanın bu günlerde akıtılmasında ibadet anlamı daha açıktır.

Hac kurbanı etinden yemek

Temettu' ve kırân kurbanından yemek mübahtır. Tatavvu (Nâfile olarak kesilen) kurban ise, Udhıye (Kurban bayramında hac dışında kesilen kurban) gibidir.

Kurban bayramında hac dışında kesilen kurban hakkında verilecek cevap bellidir. Bu da şudur: Bu çeşit kurbanda vâcip olan, kanın akıtılmasıdır. Bu kurbanı kesen kimse için veya onun dilediği zengin-fakir herkes için bunun etinden yemek mübahtır. Bu kurbanı kesen, bunun tamamını yese ona hiç bir şey gerekmez. Onun için en faziletlisi, üçte birini sadaka olarak dağıtması ve üçte ikisini yemesidir. Hedy kurbanlarından udhıye (kurban bayramında hac dışında kesilen kurban) anlamında olanlar da böyledir.

Görmez misin, Peygamber (s.a.v.), hedy kurbanlarından yemiştir. Hatta her deveden bir parça alınıp pişirilmesini emretmiştir. Eğer vâcip olan, bunun fakirlere dağılması olsaydı, Resûlüllah (s.a.v.) bu kurbanların etinden yemezdi. Hedy kurbanlarının etlerinden yararlanmak mübah olduğu gibi, derilerinden de yararlanmak mübahtır. Bunların dışındaki kefâret kurbanlarının derilerinden yararlanılmaz. Eti sadaka olarak dağıtıldığı gibi, tamamı sadaka olarak verilir. Peygamber (s.a.v.), Nâciye (r.a.)'yi kendisinden önce hedy kurbanlarıyla Mekke'ye gönderirken;

تَصَدَّقْ بِجِلَالِهَا ، وَخُطُمِهَا

"Bu kurbanlıkları, kesildikten sonra üzerlerindeki çullarıyla ve yularlarıyla birlikte sadaka olarak dağıt."[165] demişti. Bu hadis, derilerinin öncelikle sadaka olarak dağıtılmasının vâcip olduğuna delildir.

Hac kurbanının etinden kasap ücretinin verilmesi

Kasabın ücretini kurbanlardan veya derilerinden v.s. veremez.

Çünkü kasap, işinin bedeli olarak bunu almaktadır. Aksi takdirde bu, kurbanı satma sayılır.

Hac kurbanı etinin satılması

Hedy kurbanlarının etlerinden herhangi bir şeyi belirli bir maddi karşılıkla satması da uygun değildir.

Çünkü bu kurbanlar artık sadece Allahu Teâlâ'ya ait olmuşlardır. Dolayısıyla bunların ticaretiyle uğraşmak uygun değildir. Asıl hak sahibi (Allah) tarafından verilen izin olmasaydı, bunların etinden bile yemek mübah olmazdı. Yemeğe

---

[165] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/112; Buhârî, Hacc 113; Müslim, Hacc 61; İbn Mâce, Edâhî 14; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/295.

zaruret gereği izin verilmesi, ticaret yapma iznini gerektirmez. Hakkında delil bulunan, şu âyette belirtildiği gibi, sadece yeme hususundaki izindir:

﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ﴾

"Kurbanlardan yiyin. Yoksul ve fakire yedirin." (el-Hacc, 22/28)

Kurbanın etinden bir bedel karşılığı bir şey satarsa veya kasabın kasaplık ücretini kurban etinden öderse, bunun değerini sadaka olarak vermelidir. [4/77]

Çünkü bu durum, fakirlerin bu miktar kurban etindeki hakkına tecavüzdür. Kurban sahibinin, kurban etinin bedelini kendi hakkında sarfetmesi veya kendi nefsi için tahsil etmesi nedeniyle, zekat nisabını kendi üzerine borç olarak alan kimse gibi, bu kurban etinin değerini sadaka olarak vermesi gerekir.

İhramlının tıraş olmaktan başka yapacağı bir fiil kalmasa ve tırnaklarını kesmeye başlasa, kefâret gerekir. Saç kesmeden tırnak kesmek

Çünkü başını kazıtmadıkça veya saçlarını kısaltmadıkça hacının ihramı devam etmektedir. Bu durumda onun tırnaklarını kesmesi ihram suçu oluşturmaktadır.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; o kimseye hiç bir şey gerekmez. O'na göre hacının ihramdan çıkışı Şeytan taşlamakla olur. Şeytan taşladıktan sonra tırnakları kesmek suç sayılmaz. Allah Sübhanehu ve Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

TIRNAK KESME CEZASI

İhramlı ellerinin ve ayaklarının tırnaklarını kesse, biz Hanefîlere göre ceza kurbanı gerekir. Tırnak kesme cezası

Atâ b. Ebû Rabâh (rh.a.) diyor ki; o kimseye hiç bir şey gerekmez. Çünkü tırnakları kesmek yaratılış gereği şeylerdendir. İhram nedeniyle tırnak kesmenin yasak olduğu konusunda hiç bir doğru hadis yoktur. İhramlı iken tırnak kesme, sünnet olmanın benzeridir. İhramlı iken sünnet olmanın hiç bir sakıncası yoktur. İhramlı iken tırnakları kesmek de aynı şekildedir.

Biz Hanefîlerin görüşü, İbn Abbas (r.a.)'tan gelen rivayete dayanmaktadır. Ayrıca tırnakları kesmek, kirliliği giderme vesilelerindendir. Çünkü tırnakları kesme, başı tıraş etme gibi, süslenme ve rahatlama anlamı taşıdığı için bedenden çıkan şeyleri gidermek demektir. İhramdan çıktıktan sonraya kalmalıdır. İhramdan

çıkmadan buna girişilmesi ihram suçudur. Dolayısıyla ceza kurbanıyla telafi edilmelidir.

Bir veya iki tırnak kesse, her tırnak için bir sadaka cezası gerekir.

Ancak bu ceza bir kurban degerine ulaşırsa bu cezadan dilediği kadar eksiltir.

Muhammed (rh.a.); Her tırnakta bir kurbanın beşte biri kadar sadaka cezası gerekir.Çünkü beş tırnakta bir ceza kurbanı vâcip olduğuna göre, her tırnakta bu hesap yapılır, demiştir.

Fakat biz diyoruz ki; Bu kimsenin suçu tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Çünkü bir veya iki tırnak kesme ile rahatlama ve süslenme anlamı tam oluşmamaktadır. İhramda iken eksik suç işleme, sadaka ile telafi edilmeyi gerektirir.

Üç tırnak kesse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin birinci görüşüne göre istihsânen ceza kurbanı gerekir. Bu, aynı zamanda Züfer (rh.a.)'in görüşüdür.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin, aynı zamanda Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşü olan ikinci görüşüne göre ise; her tırnak için bir sadaka cezası gerekir.

Birinci görüşün açıklaması şudur. Bir elin bütün tırnaklarını kesse ittifakla ceza kurbanı vâcip olur. Bu elin tırnaklarının çoğu, tamamı gibidir. Üç tırnak da bir elin tırnaklarının çoğunluğudur.

Fakat Ebû Hanîfe (rh.a.) bu görüşünden dönmüş ve şöyle demiştir. Aslında ceza kurbanı el ve ayakların bütün tırnaklarının kesilmesi nedeniyle vâcip olur. Bir el de bunun dörtte biridir. Bu da tıraşta başın dörtte biri gibi sayılır. Bu da ceza kurbanının ilgili olduğu en az durum olmaktadır. Burada çoğunluğun (3 parmağın) tamamının (1 elin) yerine geçmesi mümkün değildir. Çünkü bunu kabul edersek bu durum bizi sonu gelmeyen bir şeye götürür. Mesela iki tırnağı keserse, üçün çoğunluğunu kesmiş olur. Bir buçuk tırnak kesmiş olsa, iki tırnağın çoğunluğunu kesmiş olur... [4/78]

Fakat dinen miktarı az olanla ilgili hüküm, daha az olan için geçerli olmaz, denilmektedir.

İki el ve ayaktan ayrı ayrı beş tırnak keserse, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, her tırnak için bir sadaka gerekir.

Muhammed (rh.a.) ise; ceza kurbanı gerekir, demiştir.

Çünkü kesilen tırnak beş tanedir. Tıraşta olduğu gibi bir organ veya iki organ yahut değişik organlar olmasında hiçbir fark yoktur. Çünkü ceza kurbanının vâcip

olması noktasında başın bir tarafından ya da değişik yerlerinden dörtte birinin tıraş edilmesi arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim diyet konusunda, iki el diyetinin vâcip olmasında bir elin beş parmağının kesilmesiyle iki elden beş ayrı parmak kesilmesi arasında hiçbir fark yoktur. Bu mesele de onun gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle demektedirler. Bu kimsenin her organından birkaç tırnağın kesilmesiyle süslenme ve rahatlama anlamı meydana gelmediği için, ihram suçu tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Çünkü bazı tırnakların kesilip bazılarının kesilmemesi görünüşte hoş olmamakta, kalb bununla daha fazla uğraşmaktadır. Yoksa bu şekilde rahatlama olması mümkün değildir. İhram suçu tam anlamıyla gerçekleşmediğine göre, her tırnak için bir sadaka gerekiyordu.

Hatta bu iki imam şöyle demiştir. Her organdan dört tırnak olmak üzere toplam onaltı tırnak kesse, her tırnak için bir yoksulu doyurma cezası vâciptir. Ancak bu durum bir ceza kurbanı miktarına ulaşırsa, bu cezadan dilediği kadar eksiltir. Tıraş bundan farklıdır. Çünkü genellikle başın bir kısmının tıraş edilmesiyle rahatlama anlamı gerçekleşmektedir.

Tırnak kırılması

İhramlının tırnağı kırılır, kırılan tırnaktan bir parça koparılırsa; bunun koparılmasıyla hiçbir ceza gerekmez.

Çünkü tırnaktan kırılan kısım, bedende yeni gelişen bir şey olmayıp bunun koparılması ihram suçu oluşturmamıştır. Nitekim harem bölgesi ağaçlarından bir ağaç kırılır ve kurur da, onu bir insan alırsa; burada da *kendiliğinden gelişme* anlamı bulunmadığı için, hiçbir ceza gerekmez.

Ayrı meclislerde tırnak kesmek

Bütün tırnaklarını ayrı ayrı meclislerde keserse, bir elin tırnaklarını kestiğinde ceza verir. Bundan sonra diğer elin tırnaklarını keserse ikinci bir ceza vâcip olur.

Çünkü birinci suç, ceza vermekle ortadan kalkmıştır. İhramlının ikinci fiili yeniden bir suç oluşturmakta, dolayısıyla ikinci bir cezayı gerektirmektedir.

Ceza vermeden bütün tırnakları keserse, Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, tıpkı bütün tırnaklarını bir mecliste kesmesi gibi, bir ceza kurbanı gerekir. Çünkü bu suçlar tek bir nedene dayanmakta, dolayısıyla sadece bir cezayı gerektirmektedir.

Nitekim başın tamamını tıraş etme konusunda, tıraşın bir mecliste olması ile ayrı ayrı meclislerde olması arasında hiçbir fark yoktur. Bunun nedeni vâcibin yapısının tedâhül (kaynaşma, iç içe girme) esası üzerine kurulmuş olmasıdır.

Tedâhül esası üzerine kurulan meselelerde, oruç yeme kefâretinde ve had cezalarında olduğu gibi, bir meclisle farklı meclisler aynı durumdadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ile Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, her organın bir mecliste kesilmesi nedeniyle bir kurbanın vâcip oluşu dikkate alınarak, toplam olarak dört kurban vâcip olur. Çünkü bu fiiller değişik yerlerde yapılmıştır. Bunlardan her biri tam bir suç olup her biri bir ceza kurbanını vâcip kılmaktadır.

Bu mesele, bir mecliste tıraş olup diğer mecliste tırnaklarını kesmek gibidir. Çünkü ihram cezalarında genellikle ibadet anlamı ağır basmaktadır. İbadette ise, tedâhül esası cereyan etmemektedir. Ancak bu durum bir mecliste meydana gelir, maksat aynı, yer değişikse; meclisin aynı olması nedeniyle maksadın birliği yönünü tercih ederiz.

Meclisler farklı ise, yerlerin farklı oluşu tarafı ağır basar. Dolayısıyla işlenen her fiil nedeniyle bir ceza kurbanı vâcip olur. Mesela secde âyetini defalarca okuyan
[4/79] kimse bunu bir mecliste okursa, bir secde vâcip olur. Secde âyetini ayrı ayrı meclislerde okursa her okuma nedeniyle bir tilavet secdesi vâcip olur. Tıraş konusu bu noktada farklılık arzetmektedir. Çünkü tıraş konusunda fiilin yeri bir, maksadı da birdir.

İhramlı, bir hanımıyla defalarca veya birkaç hanımıyla birer defa cinsel ilişkide bulunursa, yine aynı görüş farklılığı geçerlidir. Ancak Hanefî âlimlerimiz (rh.a.), Arafat'taki vakfeden sonra yapılan cinsel ilişki konusunda şöyle demişlerdir. İlk defa cinsel ilişkide bulunduğunda bedene (deve kurbanı) kesme cezası vâcip olur. İkinci defasında ise, koyun kesme cezası vâcip olur. Çünkü birinci suç nedeniyle ihramda eksiklik meydana gelmiştir. İkinci suç eksik bir ihrama rastlamıştır. Dolayısıyla ikinci suç nedeniyle ceza olarak sadece koyun vâcip olmuş, bu durum umre ihramında iken yapılan cinsel ilişkiye kıyas edilmiştir.

İhramlının tırnaklarında her hangi bir rahatsızlık meydana gelir de bu nedenle tırnaklarını keserse, daha önce açıklanan; "Ceza kurbanını gerektiren hususu bir özür nedeniyle yapmış olursa, özürlü kişi bu konuda üç ceza, arasında tercih yapma hakkına sahiptir." kuralına göre, üç cezadan dilediği herhangi birini yerine getirir.

Allahu Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

AVLANMA CEZASI

İhramlının avcıya avı göstermesi

İhramlı kimse, başka bir ihramlıya veya ihramsız bir kişiye bir avı gösterir de, gösterilen kişi o avı öldürürse, bize göre istihsânen avı gösteren kimseye ceza vâcip olur. Kıyasa göre avı gösteren kimseye ceza gerekmez.

Şafiî (rh.a.) bu son görüşü benimsemiş ve şöyle demiştir. Çünkü ihramlı iken av öldürme nedeniyle verilen ceza, delille vâciptir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾

"Ey iman edenler! İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin. İçinizden kim bile bile onu öldürürse, ehli hayvanlardan öldürdüğü şeyin misli kadar bir ceza vardır." (el-Mâide, 5/95)

Av hayvanını öldürmeye öncülük etmek, öldürmek anlamında değildir. Çünkü av hayvanını öldürmek, öldüren kimsenin öldürülen av hayvanıyla doğrudan irtibatlı olan fiilidir. Öncülük etmek veya işaret etmek ise, bununla -avla- doğrudan bağlantılı değildir. Delille sabit olan bir hükmün isbatı, delil anlamında olmayan bir şeyde câiz değildir.

Bunun delili şudur. Harem bölgesindeki av hayvanını ihramsız olarak öldüren kimseye ceza vâcip olur. Ama avı gösteren kimse ihramsız ise, söylediğimiz anlam nedeniyle ittifakla ceza vâcip olmaz.

Bunun delili ise şudur. İhramlı hakkında avın haram oluşu, Müslümanın malının ve canının Müslüman kardeşine haram oluşundan daha kuvvetli bir haram değildir. Müslümanın malını veya canını hedef gösteren kimse, bu gösterme nedeniyle hiçbir ceza ödemez. Bu konu da böyledir. Ancak sahabîlerin (r.a.) ittifakıyla biz bu konuda kıyası terketmiş bulunuyoruz. Çünkü bir adam Ömer (r.a.)'e;

-Ben ihramlı iken bir ceylana işaret ettim. Arkadaşım da onu öldürdü, Ne yapmalıyım?, diye sormuştu. Bunun üzerine Ömer (r.a.), yanındaki Abdurrahman b. Avf (r.a.)'a;

-Senin görüşüne göre, bu kimseye ne gerekir? diye sordu. Abdurrahman b. Avf (r.a.);

-Benim görüşüme göre koyun vâcip olur, dedi. Ömer (r.a.);

-Ben de bu görüşteyim, dedi.

Bir gün Ali (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'a;

-İhramlı bir kimse, bir kimseye bir devekuşu yumurtasını gösterir ve gösterilen kimse de bunu alıp kızartırsa, bu ihramlının durumu ne olur? diye soruldu. Bu iki zat,

-Bunu gösteren kimseye ceza gerekir, dediler. Sahabîlerin fakihlerinin (r.a.) görüşü nedeniyle bu konuda kıyas terkedilir.

[4/80] Bu konuda sahabîlerden nakledilen görüşler, Resûlüllah (s.a.v.)'dan nakledilenler gibidir. Çünkü onların rastgele söz söyleyecekleri zannedilmez. Kıyas, sahabîlerin görüşünü desteklemediğine göre, onlar bunu kıyasa göre söylediler, denemez. Bu durumda geriye sadece sahabîlerin bu konunun hükmünü Peygamber (s.a.v.)'den duymuş olmaları kalmaktadır.

Sahabîlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre, avı göstermek ihram yasaklarındandır. Bu aynı zamanda delille de sabittir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Ebû Katâde (r.a.)'nin yakaladığı bir av hayvanı hakkında Ebû Katâde (r.a.)'nin ihramlı arkadaşlarına;

هَلْ أَعَنْتُم ؟ هَلْ أَشَرْتُم ؟ هَلْ دَلَلْتُمْ؟

-"Yardım ettiniz mi? İşaret ettiniz mi? Gösterdiniz mi?"[166] diye sormuştu.

Peygamber (s.a.v.), burada ava işaret etmeyi avlamaya yardım etmek gibi kabul etmiştir. Bundan ava işaret etmenin ihramın yasaklarından olduğunu, dolayısıyla cezayı gerektirdiğini anlıyoruz. Böylece harem bölgesi avı, farklı olmaktadır. Çünkü orada yasağı gerektiren, hill bölgesindeki avlanmadır. Bu anlam da avın harem nedeniyle güvende olmasıdır. Dolayısıyla fiilin işlendiği yerle irtibatlı olması gerekir. Öyle ki haremdeki avlanma, güvenliği kaldırma nedeniyle suç olmaktadır.

Harem dışındaki av yasağı ise, suçu işleyen kimsenin kendi durumuyla ilgili bir anlam nedeniyle söz konusudur. Bu anlam da, suçu işleyen kimsenin ihramlı olması, dolayısıyla bu fiilin işlendiği yerle irtibatı olmasa da ihram yasağı olmasıdır. Bu nedenle harem dışında avlanma konusunda *ceza* anlamı daha ağır basmakta; haremde avlanma durumunda ise, daha sonra açıklayacağımız gibi, fiilin işlendiği yer nedeniyle *tazminat* verilmesi anlamı daha ağır basmaktadır.

---

[166] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/302; Buhârî, Cezâu's-sayd 5; Müslim, Hacc 61; Nesâî, Menâsik 81; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/177.

Ayrıca ihrama girmek, özel bir sözleşmedir. İhramlı, bu sözleşmeye taarruzda bulunmama garantisi vermiştir. Avı göstermek suretiyle ihrama taarruzda bulunursa, verdiği söze aykırı davranmış olmaktadır. ihramlının bu durumu, emanetin çalınması hususunda hırsıza öncülük eden emanetçiye kıyas edilmektedir. Müslümanın mal ve nefsine yapılacak davranışa öncülük etmek bundan farklıdır. Çünkü buna taarruz etmemeyi özel bir akitle üstlenmiş değildir. Sonra av konusunda vâcip olan, av hayvanının saldırmazlık garantisi altına alınmasıdır. Bu durum suçun işlendiği yer karşılığındadır. Dolayısıyla işlediği fiili, yerle irtibatlı olan kimseye ceza vâcip olur.

Cezanın vâcip olması için muteber olan öncülük, kendisine av gösterilen kimsenin (avcının) av hayvanının yerini bilmiş olmaması durumundaki öncülüktür. Kendisine av gösterilen kimse, avın yerini biliyorsa avı gösteren kimseye hiçbir ceza yoktur. Çünkü av gösterilen kimse, avı gösteren kimsenin öncülüğüyle bu av hayvanını öldürmeye girişmemiştir. Buna göre ihramlı bir kimse, bir başkasına av öldürmek için emanet olarak bir bıçak verse, bu şahsın yanında avı öldürecek başka bir şey yoksa bu bıçağı emanet olarak veren kimseye ceza vâcip olur. Bu kimsenin yanında avı öldürecek bir şey varsa, bıçağı emanet olarak veren kimseye hiçbir ceza gerekmez. Çünkü avı öldürme girişimi onun bıçağı emanet olarak vermesiyle olmamıştır.

Avı gösteren kimseye ceza, ancak av kendisine gösterilen kimse, bu öncülüğünde onu tasdik ettiği zaman vâcip olur. Kendisine av gösterilen kimse, avı gösteren kimseyi yalanlarsa ve onun öncülüğüyle avı izlemezse, bir başkası ona avı gösterir de av gösterilen kimse bunu tasdik ederse ve avı öldürürse, ceza birinci kimseye değil, avı gösteren ve ihramlı olan ikinci kimseye gerekir.

Aynı şekilde ihramlı bir kimse, bir insana bir avı almayı emretse, kendisine emredilen kimse de bir başkasına bunu emretse; ceza birinci emreden kişiye değil, ikinci emreden kişiye gerekir. Çünkü birinci emredilen kişi, emredenin emrine uymamıştır. İhramlı, o kimseye avı tutmayı bir başkasına emretmesini değil, avı tutmasını emretmiştir.

Av gösterilen kimse, avı aldığı ve gösteren kimse de ihramlı olduğu takdirde; ceza ancak avı gösteren birinci kişiye vâcip olur. Avı gösteren kimse, kendisine av gösterilen kimse avı almadan önce ihramından çıkarsa avı gösteren kimseye hiçbir ceza yoktur. Çünkü avı gösteren kimsenin bu fiili, ancak avı alma zilyetliğinin ispat edilmesiyle avın kaçma anlamının ortadan kalkması durumunda ihram suçu olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Avı gösteren kimse, bu durumda ihramsız ise başkasının onun hakkını alması, onu bizzat kendisinin almasından daha etkili olamaz. Avı

bizzat kendisi alırsa hiçbir şey gerekmez. Başkası onun öncülüğüyle alırsa, yine aynı şekildedir.

[4/81] **Bir grup ihramlı, bir av hayvanını öldürmede ortak olursa, biz Hanefîlere göre onlardan her birine tam ceza gerekir.**

İhramlı kişilerin birlikte av öldürmesi

Şafiî (rh.a.), hepsine bir ceza gerekir, demiştir. Çünkü O'na göre, "Dikkate alınan nokta, suç işlenen yerdir." kuralı geçerlidir. Bu nedenle o şöyle demiştir. Fiili, yerle irtibatlı olmayan avı gösteren kimseye hiçbir ceza gerekmez. Burada yer tektir. Dolayısıyla av hayvanını öldürme fiiline katılan bu kimselere sadece tek bir ceza gerekir.

Şafiî (rh.a.), bunu haremde avlanmaya kıyas etmiştir. Çünkü ihramsız bir grup haremdeki av hayvanını öldürme fiilinde ortak oldukları takdirde, hepsine tek bir ceza gerekir. Şafiî (rh.a.), bu durumu aynı zamanda kul haklarına da kıyas etmektedir. Çünkü av hayvanı mülk olduğunda, onu öldüren kimselere, sahibine ödenmek üzere sadece tek bir ceza gerekir. Allahu Teâlâ'nın hakkının vâcip olduğu hususlarda da böyledir.

Biz Hanefîlerin delili, daha önce açıkladığımız gibi, şudur. İhramlı kimseye vâcip olan, işlediği fiilin cezasıdır. Suç işleyen kimselerin her birinin işlediği fiil tam bir fiil olup bu fiille tam bir ihrama tecavüz etmiştir. Dolayısıyla bu kimselerden her biri hakkında, tıpkı adam öldürme kefâretinde olduğu gibi, sanki kendisiyle birlikte başkası yokmuş gibi, ayrı ayrı ceza vâcip olur. Adam öldürme fiilinin cezası olarak vâcip olan kısasta da her katil, tek başına öldürmüş gibi kabul edilmektedir.

Bununla haremdeki avlanma farklılık arzetmektedir. Çünkü haremdeki av hayvanını avlama nedeniyle ödemenin vâcip oluşu, harem itibariyledir. Avı ödemekte tazminat yolunu tutmuş olur. Bu nedenle bu konuda oruç kefâretinin yeri yoktur. Kurban kanının mübah olmasında ise yine iki rivayet bulunmaktadır. Tazminat (ödeme), telef edilenin yerine bir bedel olarak vâcip olmaktadır. Telef edilen tek bir şey ise, diyet ödeme gibi, sadece bir bedel vâcip olmaktadır. Çünkü katillerin birden fazla olması durumunda birden fazla diyet istenmez.

Avın bedelini ödemek, bir kefâret olup avlanma fiilinin cezası olarak vâcip olmaktadır. Avlanma fiili ise, bu fiili işleyenlerin sayısı birden fazla ise, birden fazla gerçekleşmektedir. Bu durum aradaki farkı açıklamaktadır. Burada dikkate alınan nokta, ihramın hürmeti (saygınlığı) dir. Zeyd'in ihramı Amr'ın ihramından ayrıdır. Diğer konuda dikkate alınan husus ise, harem bölgesinin saygınlığıdır. Bu ise, fiili işleyenler hakkında tektir.

Kul haklarının ödemesine edilmesine gelince, bunun vâcip oluşu telafi yoluyladır. Telafi ise bir bedelin vâcip oluşuyla gerçekleşmektedir. Allahu Teâlâ'nın hakkı için vâcip olan, telafi yoluyla halledilemez. Çünkü Allahu Teâlâ kendisine noksanlık gelmesinden münezzehtir. Dolayısıyla Allahu Teâlâ için vâcip olan şey hakkında telafi söz konusu değildir.

Bu kurala göre Kırân haccına niyet eden kimse, bir av hayvanı öldürdüğü zaman, biz Hanefîlere göre, iki ceza vâcip olur. Şafiî (rh.a.)'ye göre ise, bir ceza vâcip olur. Çünkü ona göre dikkate alınan, suç işlenen yerin aynı olmasıdır. Bize göre bu suç, ihram suçudur. Kırân haccı yapan bu kimse, iki ihrama tecavüz etmiştir.

Bu meselenin esası, daha önce işaret ettiğimiz kurala dayanmaktadır. Çünkü Şafiî (rh.a.)'ye göre, umre ihramı hac ihramının içine girmekte ve bu iki ihram tek ihram sayılmaktadır. Bundan dolayı Şafiî (rh.a.); kırân haccına niyet eden kimse bir tavaf yapar. İki tavaftan biri diğerinin içine girer, demiştir.

Biz Hanefîlere göre, bu iki tavaftan biri diğerinin içine girmez. Çünkü Kırân iç içe girmeyi değil, ilave etmeyi ve birlikteliği ifade etmektedir. Dolayısıyla Kırân haccına niyet eden kimse, av hayvanını öldürmekle iki ihrama tecavüz etmiş olmakta, dolayısıyla bu kimseye iki ceza gerekmektedir.

Şafiî (rh.a.), daha sonra şöyle demektedir. Umre ihramı hac ihramına tabi hükmündedir. Bu nedenle bu iki ibadet arasında yerine getirme (edâ) yoluyla birliktelik gerçekleşmektedir. Çünkü iki hac ve iki umre gibi iki ibadetin aynı anda yapılması suretiyle birliktelik mümkün değildir. Umre ihramı, asıl değil tabi ise, asılla birlikte ortaya çıkmaz. Tıpkı ihramın saygınlığıyla birlikte haremin saygınlığının ortaya çıkmaması gibi... Çünkü ihramlı kimse haremde bir av hayvanını öldürdüğü zaman bu kimse için sadece bir ceza gerekir. Denilmiştir ki: Haremin saygınlığı, ihramın saygınlığına tabidir. Dolayısıyla ihramın saygınlığıyla birlikte haremin saygınlığının etkisi ortaya çıkmaz.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Hac ve Umre ihramından her biri diğeri gibi asıldır. Çünkü bu iki ihramdan her biri bütün (harem) yerleri içine alır. Dolayısıyla biri diğerine tabi olmaz. Bilakis gereğinin vâcip olması hususunda bu iki ihramdan her biri, sanki kendisiyle birlikte bir başkası yok gibi dikkate alınır. [4/82]

Nitekim Ramazan'da oruçlunun zina etmesi durumunda, orucun haramı ile mülkiyetin (nikahın) bulunmamasında haramlık birleşince, cinsel ilişkinin her iki durumda haramlığı dolayısıyla bu kimseye hem zina cezası hem de oruç kefâreti vâcip olur. Aynı şekilde içkinin haramlığı da bizzat kendisi nedeniyle sabit olur. İçki

içmemeye yemin ettiği zaman bu yeminle bir başka haramlık da sabit olur. Sonra içki içmesi durumunda hem içki cezası hem (yemin) kefâreti vâcip olur.

Bu durum, haremin saygınlığından farklıdır. Çünkü haremin saygınlığı, ihramın saygınlığından daha düşüktür. Görmez misin haremin saygınlığı, bütün yerleri kapsamaz. Halbuki bu saygınlık, ihramlı hakkında mutlaka dikkate alınmalıdır. Çünkü ihramlı kimse, harem bölgesine girmek zorundadır. Bu saygınlık, tâbi hükmünde olduğu zaman ihramlı hakkında dikkate alınmaz. Çünkü o, av hayvanına taarruzda bulunmamanın vâcip oluşu dışında kastedilmemektedir. Bu durum ihramlı hakkında ihramı nedeniyle meydana gelmektedir. İhramlı için haremin saygınlığı nedeniyle artmamaktadır. Burada ise özel bir sözleşme ile yapılan umre, av hayvanına taarruzda bulunmamayı içermektedir. Dolayısıyla harem saygınlığının hac ihramına girmemiş kimse hakkında dikkate alınması vâcip olduğu gibi, hac ihramına giren kimse hakkında da dikkate alınması vâciptir.

İhramsız iki kişinin Harem'de av öldürmesi

İki ihramsız kişi haremde bir av hayvanını bir vuruşla öldürürlerse, bu iki kişinin her birine tam cezanın yarısı vâciptir.

Bu iki kişiden her biri birer vuruş vurmuşsa bu durum farklıdır. Çünkü bu durumda, bu iki kişiden her birine, vuruşunun gerektirdiği ceza vâcip olur. Sonra iki vuruş vurmaları nedeniyle, her birine hayvanın vurulmuş şekildeki değerinin yarısı vâcip olur. Çünkü bu ikisinin fiilinin birleşmesi durumunda, av hayvanının tamamı ikisinin fiiliyle telef edilmiş olur. Dolayısıyla her biri cezanın yarısını öder. Vurma fiilinin yerlerinin farklı olması durumunda, her biri kendi vuruşuyla telef olan kısımdan sorumlu olur. Dolayısıyla o kısmın cezası kendisine vâcip olur. Geriye kalan kısım her ikisinin fiiliyle telef olmuşsa, bu kısmın ödenmesi de her ikisinin üzerine ait olur. Aradaki bu farkı, yazdırdığımız *Şerhu'l-Câmi'* kitabında açıkça anlattık.

İhramlının öldürdüğü avın ödetilmesi

İhramlı kimse bir av hayvanını öldürürse, bu av hayvanı o yerde alınıp satılan bir av hayvanı ise, öldürdüğü yerdeki av hayvanının değerini ödemek onun üzerine vâcip olur. Aksi takdirde bu av hayvanının satıldığı ve alındığı yere en yakın yerde bulunan ve bu av hayvanının benzeri olan av hayvanlarından olsun olmasın değerini ödemek Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre vâciptir.

Muhammed (rh.a.) ve Şafiî (rh.a.); benzeri olan av hayvanlarında şeklen o av hayvanına benzer olanlara bakılır. Değerine bakılmaz, demişlerdir. Öyle ki devekuşu avlamışsa ceza olarak bedene, vahşi merkep avlamışsa inek, ceylan

avlamışsa koyun, tavşan avlamışsa keçi, Arab tavşanı avlamışsa oğlak kesmesi gerekir.

Şafiî (rh.a.); güvercin avlanmışsa ceza olarak koyun gerekir, demiştir. Bu aynı zamanda İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'nın görüşüdür. O, her ikisinin dağa çıkıp inmesi hususunda benzerlik olduğunu iddia etmiştir.

Benzeri olmayan av hayvanlarında ise, av hayvanının değeri dikkate alınır. Bunlar, bu konuda Allahu Teâlâ'nın;

﴿... ومن قتله منكم متعمدا فجزاء مثل ما قتل من النعم ...﴾

"İçinizden kim bile bile onu (ihramlı iken av hayvanını) öldürürse, ehlî hayvanlardan öldürdüğü şeyin misli kadar bir ceza vardır." (el-Mâide, 5/95) âyetini delil olarak almışlardır.

Misl kelimesinin gerçek anlamı, asıl şeye hem şekil hem anlam itibariyle benzeyen şeydir. Bu gerçek anlamdan mecaza yönelmek, ancak gerçeğe göre iş yapmak imkansız olduğu zaman caizdir. Bir şeyin *benzeri* olan şey, hem şekil hem anlam açısından o şeyin misli demektir.

Değer (Kıymet) ise, bir şeyin şekil bakımından misli olmayan, ama sadece anlam açısından onun misli olan şeydir. Âyetteki *"mine'n-neam"* ifadesi dikkate alınan hususun sadece şekil açısından misli -yani benzeri- olduğunu açıkça bildirmektedir. **[4/83]**

Sahabîler (r.a.), bu konuda ittifak etmişlerdir. Ali, Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan nakledildiğine göre, onlar bizim *avın benzeri* dediğimiz şeyi vâcip olarak kabul etmişlerdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.), İbn Abbas (rh.a.)'ın görüşünü benimsemişlerdir. Çünkü İbn Abbas (r.a.) misli, değer ile açıklamıştır. Fıkhî anlam bunu desteklemektedir. Çünkü hayvanın kendi cinsinden misli olmaz. Görmez misin, kul hakları konusunda av hayvanı misille değil, değerle ödetilmektedir. Allahu Teâlâ'nın haklarında da böyledir. *Misl* burada açıkça âyetle belirlendiği gibi, kul hakları konusunda da böyledir.

﴿فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم﴾

"(Haram aylarında) Kim size saldırırsa, sizin üzerinize saldırdığı şeyin misli ile siz de ona saldırın." (el-Bakara, 2/194)

Bu konuyu, cinsleri aynı olan iki şey arasındaki benzerliğin (mümâselet), cinslerin farklılığı durumunda daha beliğ olması, daha iyi açıklamaktadır. Devekuşu, devekuşunun misli olmadığına göre, "*bedene*" nasıl devekuşunun misli olabilir? *Misl*, müşterek (lafzı tek ama anlamı çok) isimlerdendir. Bir şeyin başkasının misli olması, o şeyin de bunun misli olmasını gerektirir. Ayrıca devekuşu telef edildiğinde de bedenenin misli olmaz. Şeklen benzerliğin kabul edilmesi mümkün olmadığına göre, anlam açısından benzerliğin yani değerin dikkate alınması gerekmektedir.

"Mine'n-neam" ifadesine gelince, bu ifadede takdîm ve te'hîr vardır, denilmiştir. (Bu görüşe göre *"mine'n-neam"* ifadesinin âyette yeri *"hedyen"* kelimesinden öncedir.) Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır. *"İçinizden kim bile bile onu* (ihramlı iken av hayvanını) *öldürürse, öldürdüğü şeyin misli kadar olduğuna iki adil kimsenin hükmedeceği ehlî hayvanlardan olup Kâbe'ye ulaşacak bir kurban ... cezası vardır."* (el-Mâide, 5/95)

Asmaî ve Ebû Ubeyde *"neam"* isminin hem ehlî (evcil) hem de vahşi (yabani) hayvanları içine aldığını belirtmektedirler. Âyetin anlamı, *"Vahşi hayvanlardan öldürdüğü şeyin değerini ödeme cezası vardır."* şeklindedir. Bu şekilde anlam verilmesi daha önceliklidir. Çünkü *"Fe-cezâün"*; kelimesi masdardır. Ondan sonra anılan cümle niteliktir. Bu cümle de ancak kendisinden önce anılan kelimenin niteliği olabilir. Bu da, açıkladığımız şekilde kabul edildiği takdirdedir.

Sahabîler (r.a.)'in bu benzerleri vâcip kılması, bizzat kendilerinin dikkate alınması nedeniyle değil, değerlerinin dikkate alınması nedeniyledir. Ancak sahabîler hayvan sahipleri idiler. Bu durum (para yerine hayvan ödemeleri) onlar için paradan daha kolay idi. Bu, Ali (r.a.)'nin, ğurresi ödenmiş *çocuk*[167] konusunda söylediği şu sözün benzeridir. *"Köle köle ile cariye cariye ile çözülür."* Bundan maksat, değeridir.

Avlananın misliyle ödemesi

Bu konudaki farklı görüşler birkaç bölüm halinde incelenecektir.

Birincisi: Az önce açıkladığımız görüştür.

Avlananın kefâret yoluyla ödemesi

İkincisi: İhramlı, avın değerini takdir etmek üzere iki hakeme başvurup da avın değeri belirlendiğinde; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, üç kefâret yani hedy kurbanı kesme, yoksulu doyurma ve oruç tutma arasında tercih yapma hakkı ihramlıya aittir.

---

[167] Çocuğu düşüren kişi ğurre cezası öder ki bu, anasının kıymet (diyetinin) 1/10 'i kadardır.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, bu üç kefâret arasında tercih hakkı iki hakeme aittir. Bu iki hakem ihramlı için bu üç kefâretten birini belirlerse, ihramlının bununla kefâret vermesi gerekli olur.

İki hakemin dikkate alınması, delil ile yani şu âyetle belirlenmiştir.

﴿... يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ ...﴾

"Buna içinizden iki adil kimse hükmeder..." (el-Mâide, 5/95)

Kıyas metoduyla av değerinin belirlenmesi için iki kişi daha ihtiyatlı olsa da, bir kişi yeterlidir. Fakat delil nedeniyle iki kişi olması dikkate alınır.

Bunun açıklaması Ömer (r.a.) hadisinde şöyledir. İki kişi Ömer (r.a.)'e gelmişlerdi. Bunlardan biri Ömer (r.a.)'e;

-Bu arkadaşım ihramlı idi. Bir ceylana ok attı. Onun karnına isabet ettirdi. Ona ne gerekir? diye sordu. Bunun üzerine Ömer (r.a.) yanındaki Abdurrahman b. Avf (r.a.) ile gizlice konuştu.

Sonra soru sorana dönerek;

[4/84]

-Arkadaşına ceza olarak koyun gerekir, dedi. Bu iki kişi Ömer (r.a.)'in yanından kalktılar. Soruyu soran arkadaşına hitaben ;

-Mü'minlerin Emîrinin fetvasının sana hiçbir yararı olmamıştır. Görmüyor musun ki, o bu meseleyi bilemedi de başkasına sordu. Ben, senin bu deveni kesmemiz ve böylece Allah'ın mukaddes saydığı şeylere hürmette bulunmamız gerekir, görüşündeyim, dedi. Ömer (r.a.) bu sözü işitti. O kişiyi çağırdı ve ona vurmak üzere asasını kaldırdı. Bunun üzerine o kişi;

-Ey Mü'minlerin Emîri! Ben sana nefsimden Allah'ın sana haram kıldığı hiç bir şeye dokunmanı helal etmiyorum. Sen kendi nefsine bak! dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) o kişiye şöyle dedi:

-Senin güzel lehçe ve ifade sahibi olduğunu görüyorum. Sen Allah'ın şöyle buyurduğunu işitmedin mi?

﴿... يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ ...﴾

"Buna içinizden iki adil kimse hükmeder..." (el-Mâide, 5/95)

-(Ömer (r.a.) sözüne devam ederek) *"Ben adil bir kişiyim. Abdurrahman da adil bir kişidir. Sizin aranızda Allah'ın kitabıyla hükmeden kimse, cahil diye mi isimlendirilir?!"* dedi. O kişi bu sözünden dolayı pişman oldu.

Muhammed (rh.a.) ise, âyetin açık ifadesini delil olarak almaktadır. Çünkü âyette şöyle buyrulmaktadır:

﴿... يحكم به ذوا عدل منكم . هديا بالغ الكعبة ...﴾

"...İçinizden iki adil kimsenin hükmedeceği, Kâbe'ye ulaşacak bir kurban ... cezası vardır." (el-Mâide, 5/95)

Çünkü âyette *"hedyen"* kelimesi *"yahkümü"* kelimesini açıklamak üzere üstünlü (mansub) olarak veya *"yahkümü"* kelimesinin tümleci olarak anılmaktadır. Bu da belirlemenin hakime ait olduğunu açıkça göstermektedir. Allahu Teâlâ'nın bu iki adil kişinin fiilini *hüküm* olarak isimlendirmesi, bu iki kişinin vereceği hükümde borçlandırma hakkı bulunduğuna, ama vâcibin aslını borçlandırmanın onlara ait olmadığına açık delildir. Bundan anlıyoruz ki, belirleme hakkı bu iki adil kimseye aittir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.), şöyle demişlerdir. Bu iki hakeme duyulan ihtiyaç, avın değerini belirlemek içindir. Bu değer ortaya konduktan sonra; artık bu, ihramlı üzerine vâcip olan bir kefârettir. Dolayısıyla yemin kefâretinde olduğu gibi, vâcibi yerine getirecek kimsenin kendisi olması nedeniyle, kefâretin cinsini belirleme hakkı ihramlıya aittir. Telef edilen şeylerin değerlerini ödeme konusunda böyledir. Çünkü ödetilecek şeyi belirleme, ödenecek şeyin değerini belirleyenlere değil, o eşyayı telef edene aittir. Burada da böyledir.

Cezalı ihramlının kurbanı tercih etmesi

İhramlı, hedy kurbanı ile kefâret vermeyi tercih edecek olursa;

﴿... هديا بالغ الكعبة ...﴾

"Kâbe'ye ulaşacak bir kurban..." (el-Mâide, 5/95) âyetinden dolayı ihramlının, bu kurbanı haremde kesmesi ve etini fakirlere sadaka olarak dağıtması vâcip olur. *Hedy,* belirli bir yere bağışlanan kurbana verilen isimdir.

Cezalı ihramlının yoksul doyurmayı tercih etmesi

İhramlı, yoksulu doyurmayı tercih ederse; belirlenen bu değerle buğday satın alır ve bunu her yoksula yarım sa' buğday vermek üzere yoksullara yedirir.

İhramlı, oruç tutmayı tercih ederse; vâcip olan bir yoksulu doyurmaktan az ise de, her bir yoksula bir yemek yerine tam bir gün oruç tutar. Ya vâcib olan miktarı verir, ya da bir tam gün oruç tutar. Çünkü oruç bir günden aşağı olamaz.

Biz Hanefîlere göre ihramlının, hedy kurbanı kesmeye ve yoksulu doyurmaya gücü yettiği durumda, oruç tutmayı tercih etmesi caizdir. Bunun delili şu âyettir.

﴿... أو عدل ذلك صياما ليذوق وبال أمره ..﴾

"...Veya yaptığının vebalini tatmak üzere, bunlara denk oruç tutma cezası vardır." (el-Mâide, 5/95) Bu âyette geçen "veya" anlamındaki "أَوْ" harfi, tercih hakkını belirtmek içindir.

Züfer (rh.a.)'e göre, ihramlının, malla ceza vermeye gücü yettiği durumda oruç tutması câiz değildir. Züfer (rh.a.), bu durumu yemin kefâretine, temettu' ve kırân kurbanına kıyas etmekte ve "أَوْ" harfi, vâcip hususunda tertibin gözetilmesini reddetmez, demektedir. Nitekim Allahu Teâlâ'nın yol kesenlerin cezası hakkındaki şu âyetindeki "أَوْ" harfi de böyledir:

﴿... أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ ...﴾

"...Veya çapraz olarak el ve ayaklarının kesilmesi..." (el-Mâide, 5/33)

Fakat bu, gerçek dışıdır. Mecâzın delili ortaya konuluncaya kadar gerçeğe sarılmak ise, vâciptir. Hakkında delil bulunan bir konunun, hakkında delil bulunan bir başka konuya kıyas edilmesi ise batıldır.

İhramlı, yoksulu doyurmayı tercih etmişse; dikkate alınacak husus, avın değeridir. Biz Hanefîlere göre, ihramlı bu değerle yiyecek satın alır.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ise; dikkate alınacak husus, avın benzerinin değeridir. Bu aynı zamanda Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü bu iki imamın temel kuralı, ihramlıya vâcip olan hususun, avın benzeri olmasıdır. Ancak ihramlının kendi tercihiyle bu ceza, yoksulu yedirmeye çevrilmiştir.

[4/85]

Dolayısıyla bu iki imama göre, vâcibin yani avın benzerinin değeri dikkate alınır. Nitekim misli bulunan şeylerden birini telef eden kimseye, insanların elindeki emsal eşya kalmadığında, mislinin değeri vâcip olduğu gibi.

Biz Hanefîlere göre vâcip olan, av hayvanının değeridir. Asıl olan, daha önce açıkladığımız gibi; ihramlı, vâcip olan cezayı yoksulu doyurmak suretiyle yerine getirmeyi tercih ederse, avın değerinin dikkate alınmasıdır. Çünkü asıl vâcip olan budur.

İhramlı, oruç tutmayı tercih edecek olursa, bize göre her yarım sa' yerine bir gün oruç tutar.

Şafiî (rh.a.)'ye göre, *bir müdd* yiyecek yerine bir gün oruç tutar.

Bu farklılık, her yoksula verilecek kefâret yiyeceğinin biz Hanefîlerce *yarım sa'* olarak, Şafiî (rh.a.) tarafından *bir müdd* olarak takdir edilmesi şeklindeki görüş farklılığı dolayısıyladır. Şafiî (rh.a.)'nin bu konudaki görüşü, İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edilmiştir.

İhramsızın, avı harem dışına çıkarması

İhramsız bir kimse, haremdeki av hayvanını öldürmeden haremin dışına çıkarırsa, istihsânen ona ceza gerekir.

İhramsız bir kimse, av hayvanını *hill* bölgesine gönderse; av hayvanının hareme döndüğü bilinmezse, bu av hayvanı haremde güvende olduğu ve haremden çıkarılması nedeniyle de bu güvenlik ortadan kaybolduğu için, bu kimse bu durumda av hayvanını telef eden kimse gibi kabul edilir. Ancak bu av hayvanının hareme döndüğü bilinirse, o takdirde av hayvanının güvenliği aynen eskiden olduğu gibi tekrar geri dönmüş olur.

Bu kişi, bir av hayvanını yakalayan, sonra da bu av hayvanı elinde ölen ihramlı kişi gibidir. Bu ihramlıya ceza gerekir. Çünkü bu ihramlı, av hayvanını avlanma anlamında telef etmiştir. Çünkü av hayvanının kaçması ve ellerden uzak tutulması durumunda avlanma anlamı söz konusudur.

Harem dışından içeriye veya içerden dışarıya ava ok atılması

Hill bölgesindeki ihramsız bir kişi, haremdeki bir av hayvanına veya harem bölgesindeki ihramsız bir kişi, hilldeki bir av hayvanına ok atarsa, bu kişiye ceza gerekir.

Câbir (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'den bu şekilde rivayet edilmiştir. Bunun nedeni şudur. Av hayvanı haremde ise, haremde bulunması nedeniyle güvenlik içindedir. Av hayvanına ok atan kişi, haremde ise; bu kimsenin içinde bulunduğu haremden av hayvanına ok atması yasaklanmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ..﴾

"Ey iman edenler! İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin..." (el-Mâide, 5/95)

İhram akdi yapıldığı zaman *"Ahrame"* dendiği gibi, harem bölgesine girdiği zaman da *"Ahrame"* denmektedir. Nitekim Şam'a girdiği zaman da *"Eş'eme"* denmektedir. (*muhrim*, ihramlı anlamına geldiği gibi, haremdeki kişi anlamına da gelmektedir.) Dolayısıyla bu kimse, her iki anlama göre de yasağı çiğnemiş olmakta, dolayısıyla ona ceza gerekmektedir.

Ancak hem av hayvanı hem de ona ok atan kişi hill bölgesinde ise, bu hayvana ok atar sonra da bu av hayvanı harem bölgesine girerse ve orada ona isabet ettirirse, bu takdirde o kişiye ceza gerekmez. Çünkü bu kişi bu ok atmasıyla yasağı çiğnemiş olmamaktadır. Fakat bu avı yemesi helal değildir.

İhramlının kestiğinin durumu

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu konudaki asıl kuralından istisna edilen tek mesele bu meseledir. O'na göre asıl kural; "Av hayvanında dikkate alınan husus, ok atma durumudur." Ancak özellikle bu mesele hariç! Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.), av

hayvanını yemenin helal olması konusunda ihtiyata uyarak, av hayvanının avlanıldığı andaki durumunu dikkate almaktadır. Bir hayvanın helal olması, bu hayvanı boğazlamakla mümkündür. Bu da ancak av hayvanının avlanıldığı anda olabilir. Av hayvanı, avlandığı anda harem bölgesi avı ise, bunu yemek helal olmaz. Av köpeği gönderilmesi de aynı şekildedir.

İhramlının kestiği av hayvanının etinden yemek, başka herhangi bir kimse için câiz değildir.

Şafiî (rh.a.); "Av hayvanını öldüren ihramlıya bunun etinden yemek helal değildir. Ama diğer insanlar için helaldir." demiştir. O'nun bu konudaki delili şudur. Hayvandan pis kanın akmasının temizlenmesi anlamı ve etinden yemenin helal olmasının koşulu, iki aslın farklılığından dolayı müstehap veya vâcip olarak besmele çekilmesidir.[168] Bu meşrû boğazlama, ihramsız kimse tarafından yapıldığı gibi, ihramlı kimse tarafından da yapılır. Ancak din, av hayvanını öldüren ihramlıya bir engelleme olması için, ceza yoluyla bunun etinden yemeyi haram kılmıştır. Bu durum, başkası hakkında av hayvanını yemenin haram olduğunu göstermez. Nitekim haksız yere öldürülen kişi, onu öldüren katil hakkında sağ gibi kabul edilmekte, dolayısıyla onun katili kendisine mirasçı olamamaktadır. Halbuki haksız yere öldürülen o kişi, başkası hakkında ölü olarak kabul edilmekte, yani kendisini öldüren katil dışındaki yakınları ona mirasçı olmaktadır.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın şu âyetidir. **[4/86]**

﴿يا أيُّها الّذين ءامنوا لا تَقْتُلوا الصَّيْدَ وأنْتُمْ حُرُمٌ ...﴾

"Ey iman edenler!.. İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin..." (el-Mâide, 5/95)

Boğazlanan hayvanın helal olmasını gerektiren fiil, dinen boğazlama *(zekat)* adıyla adlandırılmıştır. Burada ise, av hayvanını öldürme (katl) olarak adlandırdığına göre, bundan anlıyoruz ki, bu fiil aslında helal kılmayı gerektirmemektedir.

Bunun delili şudur. Peygamber (s.a.v.), Ebû Katâde (r.a.)'nin yakaladığı bir av hayvanı hakkında Ebû Katâde (r.a.)'nin ihramlı arkadaşlarına;

هَلْ أَعَنْتُمْ ؟ هَلْ أَشَرْتُمْ ؟ هَلْ دَلَلْتُمْ؟

-*"Yardım ettiniz mi? İşaret ettiniz mi? Öncülük ettiniz mi?"* diye sormuş, onlar;

-*Hayır,* deyince; Peygamber (s.a.v.);

---

[168] Şafiîlerde besmele sünnettir/müstehaptır.

إذن فكلوا -*"O halde yiyiniz."*[169] buyurmuştu.

Bu hadisle ihramlının yardım etmesinin haramlığı gerektirdiği sabit olduğuna göre, burada avı öldürmeye teşebbüs etme daha önceliklidir.

Siz Hanefîlere göre ihramlının işaret etmesi ve öncülüğü nedeniyle avın etini yemek haram olduğuna göre; bu delil getirme nasıl doğru olabilir? denirse; şöyle deriz. Bu konuda iki rivayet vardır. Biz bu iki rivayeti *"Ziyâdât"* ta açıkladık. Ava işaret etme durumunda avın haram olmasının zorunlu olması nedeniyle, avı öldürmeye girişme durumunda bu avın etini yemenin haram olması da zorunludur. Ava işaret etme durumunda bu hükmün *kaldırılmış* olduğuna dair delil ortaya konursa, bu delil avı öldürmeye girişme durumunda kaldırılmış olduğunu göstermez. Buradaki anlam şudur. Bu avlanma, dini mahiyet[170] nedeniyle haram kılınmıştır. Onun için etinden yemek ona haram kılınmıştır. Mecûsinin avının benzeri olmaktadır. Bu ise bunun herkes için haram olmasını gerektirmektedir. Bu da onun gibidir.

İhramlının avdan yemesi

İhramlı cezasını yerine getirse, sonra (o avdan) da yese; Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre ihramlının av etinden yediğinin değerini vermesi vâciptir. Bu avı başkası öldürmüşse yediği şeylerde ona hiçbir şey gerekmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.); ona istiğfar etmekten başka hiçbir şey gerekmez, demiştir. Onların delili şudur. İhramlının avı, ölü hayvan eti ya da Mecûsinin kestiği hayvan eti gibidir. Ölü hayvan etini yemek istiğfar etmekten başka bir şey gerektirmez.

Görmez misin; Bundan ihramsız bir kimse veya bir başka ihramlı yese, ona istiğfardan başka bir şey gerekmez. Kendisi de ondan yerse o da böyledir. Bunun delili şudur. İhramsız kimse haremde bir avı keser de, bunun cezasını yerine getirirse, sonra onun etinden yerse; ona başka hiç bir şey gerekmez. Aynı şekilde ihramlı bir av hayvanının yumurtasını kırarsa, bunun cezasını yerine getirirse, sonra bunu kızartıp/pişirip yerse, ona başka hiç bir şey gerekmez.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre; bu kimse ihramlı için yasak olan bir şeyi yemiştir. Dolayısıyla bu kimseye diğer yasaklar gibi bunun için de ceza gerekir.

---

[169] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/302; Buhârî, Cezâu's-sayd, 5; Müslim, Hacc 61; Nesâî, Menâsik 81; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/177.

[170] Zebh ve avlanma olayında din ve ibadet anlamı vardır. Kurban, Allah'a yaklaşma demektir. Mecûsî'yi onun için anmamıştır.

Bunun açıklaması şöyledir. Bu avın öldürülmesi ihramın yasaklarındandır. Burada bizzat öldürme değil de, avın etinden yemek kastedilmiştir. Asıl kastedilmeyen şey ihramın yasağı olunca ki bundan dolayı ona ceza gerekir asıl kastedilen şey bu cezaya daha layıktır. Başka haram kılınan şeyler böyle değildir. Bu avın etinden yemek ihramın yasaklarından değildir. Harem bölgesindeki ihramsız kimseden farklıdır. Çünkü orada cezanın vâcip olması, harem bölgesi nedeniyle sabit olan güvenliğin dikkate alınması nedeniyledir. Bu da avlanma nedeniyledir, av eti nedeniyledir. Av hayvanının yumurtasında da cezanın vâcip olması, bunun av hayvanının aslı sayıldığındandır. Yumurtanın kırılmasından sonra bu anlam kaybolur.

Nitekim haksız yere öldürülen kimsenin, kendisini öldüren kimse hakkında bir yönden sağ gibi kabul edilmesi, bu yorumu destekler. Öyle ki öldüren kimse öldürdüğü kimseye mirasçı olamaz. Bir başka açıdan ise ölü gibi kabul edilir. Öyle ki Ümmü veled[171], efendisini öldürdüğü takdirde özgür duruma gelir. Durumu ihtiyat üzerine bina edilen hususlarda bunu katil hakkında sağ gibi kabul ettik. İhramın cezası da işte böyledir. Dolayısıyla etini yemekle başka bir ceza gerekir. Harem bölgesindeki avın cezası ise, vâcip kılınma konusunda ihtiyat üzerine bina edilmemiştir. Bu nedenle biz et anlamını dikkate aldık. Dolayısıyla burada ceza gerekmez. [4/87]

İhramsız kimse, hill bölgesinde bir av hayvanını vurur ve boğazlarsa; ihramlının bu avın etinden yemesinde hiç bir sakınca yoktur.

İhramsızın Harem dışında vurduğu avdan ihramlının yemesi

Bu, Osman (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüdür. İbn Ömer (r.a.) ise, bunu mekruh görüyordu. Rivayet edildiğine göre, Osman (r.a.), İbn Ömer (r.a.)'i bir yemeğe davet etmişti. İbn Ömer (r.a.) ihramlı idi. Tabakta keklikler görünce sofradan kalktı. Osman (r.a.)'a;

-İbn Ömer (r.a.) sizin yemeğinizden hoşlanmadığı için kalktı, denildi. Bu ifade İbn Ömer (r.a.)'e ulaştırıldığında, İbn Ömer (r.a.);

-Ben O'nun yemeğinden hoşnutsuz olmuş değilim. Fakat ihramlı idim, dedi.

İbn Ömer (r.a.)'in bu sözünü dikkate alan âlimler, şu rivayeti delil olarak almaktadırlar. Bir zat, Peygamber (s.a.v.)'e vahşi eşek (zebra) ayağı ikram etti. Peygamber (s.a.v.) de bunu reddetti. Adam, Peygamber (s.a.v.)'in yüzünde hoşnutsuzluk belirtisi gördü. Peygamber (s.a.v.);

---

[171] **Ümmüveled / ام الولد**: Sahibinden çocuk dünyaya getiren cariyedir.

مَا بِنَا رَدُّ لِهَدِيَّتِكَ ، وَلَكِنَّا حُرُمٌ.

-"Bız senın hediyeni reddediyor değiliz. Fakat biz ihramlıyız."[172] dedi.

Biz Hanefîlerin delili ise, Talha (r.a.)'nın şu hadisidir: Biz, ihramlının av eti yemesinin câiz olup olmadığını kendi aramızda tartışıyorduk. Bir ara seslerimiz yükseldi. O sırada Peygamber (s.a.v.), odasında uyuyordu. Bizim yanımıza geldi. Bize;

فِيمَ كُنْتُمْ؟ *-"Hangi konuda tartışıyordunuz?"* diye sordu. Biz de O'na tartıştığımız konuyu söyledik. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

لَا بَأْسَ بِهِ *-"Bunun zararı yok."*[173] dedi.

Bir başka hadiste anlatıldığına göre; Peygamber (s.a.v.), ashâbıyla (r.a.) birlikte Ravha denilen yere uğramıştı. Hepsi ihramlı idiler. Peygamber (s.a.v.), yaralı bir vahşi eşek gördü. Üzerinde saplanmış bir ok vardı. Ashâbı (r.a.) bunu almak istediler. Peygamber (s.a.v.);

دَعُوهُ حَتَّى يَأْتِيَ صَاحِبُهُ

-"Sahibi gelinceye kadar onu bırakın."[174] dedi. Derken Behz kabilesinden bir adam geldi.

-Ya Resûlellah! Bu, benim attığım okla yaralanmıştır. Bu av sana aittir, dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), *Ebû Bekir* (r.a.)*'e onu arkadaşları arasında paylaştırmasını emretti.*

Peygamber (s.a.v.)'in ihramlı iken av hayvanını reddettiği şeklindeki hadiste ravi tarafından yapılmış bir *tashîf* (ifade hatası) vardır. Doğru olan, o kişinin Peygamber (s.a.v.)'e vahşi eşeği hediye ettiği şekildedir. Eğer hadis doğru ise, bu hadiste geçen *"rickl"* kelimesinden maksat et parçası değil, vahşi eşek sayısıdır. Nitekim bir topluluk için *(riclü cerâd*=çekirge ayağı) ifadesi kullanılmaktadır.

Mâlik (rh.a.); İhramsız kişi, ihramlı için av avlamışsa ihramlının bundan yeme hakkı yoktur, diyordu. Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in ihramlılara hitaben söylediği;

---

[172] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/38; Buhârî, Hibe 17; İbn Mâce, Menâsik 92; Tirmizî, Hacc 26; Nesâî, Menâsik 79.

[173] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/141.

[174] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/452; Nesâî, Menâsik 78; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/511; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-*kebîr, V/259; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/171.

صَيْدُ الْبَرِّ حَلَالٌ لَكُمْ إِلَّا مَا اصْطَدْتُمُوهُ أَوْ صِيدَ لَكُمْ

-"Kara avı sizin için helaldir. Ancak sizin avladığınız veya sizin için avlanan müstesnadır."[175] hadisidir.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki: Bu "ل", mülkiyet ve aidiyet lâmı'dır. Dolayısıyla ihramsız kişi, bu avı ister kendisi için ya da ihramlı için avlamış olsun, ihramlıya ait olan av hayvanı anlamını ifade eder. Ama bu durumda ihramlıya ait bir av hayvanı olmaz. Ancak bu av hayvanını boğazlayıp da ihramlıya hediye ettiğinde ihramlıya ait bir av hayvanı olabilir. O da bu durumda et olup kendisinde av anlamı bulunmaz. Bunun için yenmesi helal olur.

İhramlının, avın yumurtasını kırması

İhramlı kişi, bir av hayvanının yumurtasını kırarsa değerini ödemesi vâcip olur.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.); bir dirhem sadaka vermesi gerekir, demiştir. Biz Hanefîlerin mezhep görüşü Ali (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edilmiştir. Bu da yumurtanın avın aslı sayılıp yumurta bozulmadığı sürece, av hayvanı olmak için hazır olması nedeniyledir. Dolayısıyla yumurtayı bozması nedeniyle ihramlıya cezanın gerekmesi noktasında, yumurtaya da av hayvanı hükmü verilir. Nitekim ana rahmindeki su da, özgür etme ve vasıyet konusunda, çocuk gibi kabul edilmiştir. Çünkü bu kişi yumurtanın hayvan durumuna gelmesine engel olmuştur. Bundan dolayı av hayvanı meydana geldikten sonra bunu telef eden kimse gibi kabul edilir. Bu kimse, çocuğun değerini ödeyen (çocuğu düşürüp ğurre ödeyen) kişi derecesindedir. Çünkü bu kimse, çocukta köleliğin meydana gelmesine engel olmuştur.

[4/88]

İhramlının yavrulu avı öldürmesi

Av hayvanının kırılan yumurtasında ölü bir civciv varsa, bu yavrunun diri olarak değerini ödemelidir.

Bu istihsan deliline göredir. Kıyasa göre, sadece yumurtanın değerini öder. Çünkü o kimse, yumurtanın kırılmasından önce içindeki civcivin canlı olduğunu bilmiyordu. Fakat istihsâna uyarak şöyle denmiştir: "Yumurta bozulmadığı sürece, kendisinden canlı civciv çıkmak için hazırdır." Bunun tersi ortaya çıkmadığı sürece bu temel esasa sarılmak gerekir. Çünkü yumurta vaktinden önce kırıldığı takdirde, içindeki civcivin ölümüne neden olmaktadır. Ölüm yumurtanın kırılmasının hemen ardından meydana gelince, gayet tabii olarak ödeme onu kırana havale edilir.

---

[175] Abdurrezzak, *Musannef,* IV/434; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/362; Ebû Dâvûd, Menâsik 41; Tirmizî, Hacc 25; Nesâî, Menâsik 81.

İhramlı, aynı şekilde bir ceylanın karnına vurmuş olsa, bu ceylan da ölü bir cenin bıraksa, sonra ana ceylan ölse; kesin bilgilere dayanarak, o kimseye her ikisi için de ayrı ayrı ceza vâcip olur.

Çünkü ana ceylanın karnına vurma, bu iki ceylanın ölmesi için geçerli bir nedendir. Ölüm, bu vurmanın hemen peşinde meydana gelmiştir.

Hâkim eş-Şehîd Mervezî (rh.a.), *"kesin bilgilere dayanarak"* ifadesiyle bu konu ile kul hakkı nedeniyle vâcip olan ödeme konusu arasındaki farka işaret etmek istemiştir. Çünkü bir kimse, bir cariyenin karnına vursa, cariye de ölü bir cenin bırakıp ölse, bu hususta asıl olan cariyenin değerinin ödenmesi vâcip olmasaydı, ceninin ödenmesi de vâcip olmazdı. Çünkü cenin, bir yönden annenin parçası hükmündedir. Diğer yönden bağımsız bir can hükmündedir. Kul hakkından dolayı vâcip olan ödeme, ihtiyat üzerine kurulmaz. Dolayısıyla şüpheli delillerle hüküm verilmez.

İhramlı iken avlanma cezası ise, ihtiyat üzerine kurulur. Bunun için cenindeki cana benzerlik yönü ağır basmaktadır. Dolayısıyla Hâkim eş-Şehîd Mervezî (rh.a.), bu kimseye her ikisinin -hem ana hem de çocuğunun- cezasını vâcip kılmaktadır.

Avın, ihramlının çadırına takılması

Av hayvanı, ihramlının çadırına takılır veya su için kazdığı çukura düşer ölürse, ona hiç bir şey gerekmez. Ama ihramlı, avlanmak için bir ağ kurduğu, ya da çukur kazdığı takdirde, bu durum farklıdır.

Çünkü bu son iki yerde olaya neden olan ihramlıdır. Ancak neden olma, yol üzerinde kuyu açma gibi, haddi aşma şeklinde olduğu takdirde ödemeyi gerektirmektedir. Kendi mülkü olan arazide kuyu açmak gibi, haddi aşma durumu olmadığı takdirde, ödenmesi gerekmemektedir. İhramlının ağ kurması haddi aşmaktır. Çünkü bununla avlanma kasdı gütmektedir. İhramlının çadır kurması ise, avlanma maksadı gütmüyorsa haddi aşmak değildir.

Görmez misin ki, ihramsız kişi, bir ağ kurar da bir av hayvanı o ağa takılsa; o av hayvanı onun mülkü olur. Öyle ki, bir başkası o av hayvanını alacak olsa, o kimseden avını geri alma hakkı vardır. Halbuki çadır kursa buna hakkı yoktur. Buna göre, av hayvanı ihramlıdan korkup kaçsa ve ayağı kırılsa, ona hiç bir şey gerekmez. Ama av hayvanını kendisi korkutsa veya kendisi onu hareket ettirse, kendisinin bu konuda haddi aşma nedeni bulunduğu için, o kimse bunu öder.

İhramlının yakaladığı avı diğer ihramlının salıvermesi

İhramlı, bir av avlar da bir başka ihramlı onu elinden salıverirse, o kimseye bir şey gerekmez.

Çünkü av, ihramlı için delille bizzat kendisi haram olan bir şeydir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾

"İhramlı olduğunuz sürece, kara avı sizin üzerinize haram kılındı." (el-Mâide, 5/96)

Dolayısıyla şarabın bizzat kendisi haram olduğu için, şarap satın alan kimsenin o şaraba malik olamayacağı gibi; ihramlı da o av hayvanını ele geçirmekle ona malik olamaz. İhramlı, o av hayvanına malik olamadığına göre, elinden alıp onu salıveren diğer ihramlı, her hangi bir şeyi telef etmiş olmaz. Çünkü ihramlı arkadaşı, yerine getirmesi şer'an üzerine borç olan şeyi yerine getirmiş olmaktadır. O kimse, bir Müslümana ait şarabı döken kimse gibidir.

İhramlı, bir başka ihramlının elindeki av hayvanını öldürse, her iki ihramlıya da ceza gerekir.

İhramlının yakaladığı avı diğer ihramlının öldürmesi

Öldüren kişi, av hayvanını öldürme nedeniyle ihramında suç işlediği için, av hayvanını alan kişi ise, elinde tutmak suretiyle o av hayvanındaki avlık anlamını yok etmesi nedeniyle, bu av hayvanını hükmen telef ettiği için cezalı olmuştur. Sonra bu av hayvanını yakalayan kişi, biz Hanefîlere göre, av hayvanını öldüren kişiye başvurarak ceza olarak ödediğini ondan alır.

Züfer (rh.a.) ise şöyle demiştir. Av hayvanını yakalayan kişi, av hayvanını öldüren kişiden hiç bir şey isteyemez. Çünkü av hayvanını yakalayan ihramlı, ona malik olamamıştır. Ayrıca onun bu av hayvanı üzerinde başkasınca dokunulmaz bir mülkiyet hakkı da olmamıştır. Avı yakalayan kimsenin kendisi lehine avı öldürenden tazminat almasının vâcip oluşu, bu iki anlamdan birinin dikkate alınması nedeniyledir. Çünkü avı öldürmesi nedeniyle ona kefâret gerekir. Bununla fetva verilir ve oruçla bu kefâretten kurtulur. İhramlı, av hayvanını öldüren kişiye ödeme için başvuracak olsa, mali ödeme isteğiyle başvuracaktır. Av hayvanını öldüren kişiden bu istenecek, eğer o bunu ödeyemezse bu nedenle hapsedilecektir. Halbuki bu kimsenin hak ettiğinden fazla bir şeyi isteyerek başvurması câiz değildir. **[4/89]**

Biz Hanefîlerin delili ise şudur. Bu av üzerindeki zilyetlik (elde bulundurma), avı yakalayan için muteber bir zilyetlik olmuştur. Çünkü bunu salıverme ve kendisinden cezayı düşürmesi imkanı vardır. Avı öldüren ise bu mülkiyeti kaybettirmiş olmakta, dolayısıyla avı yakalayan kimse bu avın maliki olamasa da bunun değerini ödemektedir.

Mesela: Müdebber (efendisinin ölümüyle özgürlüğe kavuşturulacak olan) köleyi bir kimse gasp etse ve bu köle, kendisini gaspeden kimse elinde iken bir başkası onu öldürse; bu gösteriyor ki, o kimse düşme derecesinde olan köleliğin devamını sağlamıştır. Bu durum, o kimseden talepte bulunmak için isbatlı bir nedendir. Mesela: Boşamaya tanık olanların zifaftan önce tanıklıktan dönmeleri gibi.

"*Bununla fetva verilir ve oruçla bu kefâretten kurtulur.*" diyen kimsenin bu görüşü, bizzat hakkın kendisine dönen bir anlam nedeniyle değildir. Bilakis bunda hakkı olan kimse anlamı nedeniyledir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın kulları üzerindeki hakları fetva yoluyladır. Bundan çıkış ise oruçla olur. Çünkü Allahu Teâlâ kullarının malına muhtaç değildir. Allah onlardan sadece emrine saygı göstermelerini istemektedir. Bu gibi farklılık başvurmada bulunmaya engel değildir. Mesela baba, oğlunun müdebber kölesini gasp etse, bir başkası da bu köleyi ondan gasp etse, sonra oğul babasına ödettirirse, baba bu köleyi kendisinden gasp eden kimseye başvurur. Baba, her ne kadar oğluna teslim etmesi gerekli olan gasp ettiği köle nedeniyle hapsedilmese de, köleyi kendisinden gasp eden kişiden bunu istemesi durumunda alacağını alamadığı takdirde o kimseyi haps ettirme hakkına sahiptir.

Elinde av varken ihrama girenin durumu

Elinde ceylan bulunduğu durumda ihrama girerse, bu ceylanı salıvermelidir.

Çünkü ihrama girdikten sonra av hayvanını elde tutar olmak, baştan yakalamak derecesindedir. Bu elde tutma devam etmektedir. Avı yakalayıp ele geçirme, avlanma anlamını ortadan kaldırdığı gibi, elde tutmanın devam etmesi de aynı şekildedir.

Bir kimse, ihramlının elindeki av hayvanını salıverirse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre, bu av hayvanını salıveren kimse, onu elinde tutan kimseye bunun değerini ödemelidir.

Kıyas böyledir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, istihsan yoluyla o kimseye hiç bir şey gerekmez. Bu konu, bu imamların, başkasına ait çalgı aletini telef eden kimse hakkındaki görüş farklılıklarının bir benzeridir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir. Onun bu davranışı iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama davranışıdır. Çünkü o kimse av hayvanını salıvermekle dînen emrolunmuştur. Bu durum, kendisine dînen gerekli olan şeylerden biri olduğuna göre; tıpkı bir Müslümana ait şarabı döken kimsenin ödememesi gibi, başkası bunu yaptığı takdirde de ödeme gerekli olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demiştir: İhrama girmeden önce av hayvanı, o kişinin mütekavvim (değerli) mülk malıdır. Bu durum ihramlı olmakla hükümsüz duruma gelmez. Görmez misin ki, av hayvanı ihramlının evinde olsaydı, onun değerli malı olarak kalacaktı. Bu av hayvanını onun elinden alıp salıveren kimse, onun değerli malını telef etmiş olmaktadır. Dolayısıyla bunu öder. Halbuki Müslümana ait şarabı dökmek bundan farklıdır. Ayrıca o kimseye vâcip olan, av hayvanını salıvermesidir. Eğer av hayvanını bizzat kendisi salacak olursa, ihramdan çıktıktan sonra mülkiyeti kaybolmayacak şekilde bunu salmış olur. Av hayvanını salıveren bu ikinci kişi onun mülkiyetini ortadan kaldırdığına göre, üzerine borç olan şeyi ilave etmiş olmakta, dolayısıyla bunun değerini ödemek zorunda kalmaktadır.

Çalgı aletlerini telef etme konusunda da Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin metodu budur. Bu konu ile ihramlı iken av hayvanını yakalama durumu arasında fark gözetmektedir. O konuda av hayvanını yakalamakla mülkiyeti elde etmiş olmaz. Dolayısıyla bunu salıveren kimse değerli olan bir malı kaçırmış olmaz, demiştir. [4/90]

Burada ise daha önce ifade ettiğimiz gibi, o kişinin ihramlı olmasıyla av hayvanının mülkiyeti hükümsüz olmaz, demiştir. Aradaki farklılığın delili şudur. İhramlı kişi, bir av hayvanını alır sonra da salıverirse, bir başkası da onu alırsa, daha sonra ihramlı ihramdan çıktıktan sonra bu av hayvanını başkasının elinde bulursa; bunu ondan geri alma hakkına sahip değildir. Av hayvanı elinde iken ihrama girer de sonra bu av hayvanını salıverirse, daha sonra ihramlı ihramdan çıktıktan sonra bu av hayvanını başkasının elinde bulursa; bunu ondan geri alma hakkına sahiptir. Bu da her iki konu arasındaki farklılığı göstermektedir.

İhramlı yırtıcı bir hayvanı öldürse, ilk defa hücum edip eziyet veren yırtıcı hayvan ise, ona hiç bir ceza yoktur.

İhramlının yırtıcı hayvanı öldürmesi

Kısaca şunu diyebiliriz.

خَمْسٌ مِنَ الْفَوَاسِقِ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ

"Beş zararlı hayvan vardır ki, hill bölgesinde de harem bölgesinde de öldürülür."[176] hadisi ve

يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ الْحَيَّةَ . وَالْفَأْرَةَ . وَالْعَقْرَبَ . وَالْحِدَأَةَ . وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ

[176] Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/138.

"İhramlı yılan, fare, akrep, çaylak kuşu ve azgın (saldırgan) köpeği öldürebilir."[177] hadisinde Resûlüllah (s.a.v.)'ın, ihramlı için istisna ettiği eziyet veren bu hayvanları öldürme hususunda ihramlıya hiç bir ceza yoktur.

Harem bölgesinde ihramsız kişinin de bunları öldürmesinde hiç bir ceza yoktur. Çünkü bu hayvanları öldürmek mutlak olarak mübahtır. Peygamber (s.a.v.)'in bu açık ifadesi, O'nun Kur'ân'ın âyetine yapılmış bir ilave gibidir. Bu nedenle cezayı gerektirmez. Hadisteki *azgın köpek*'ten maksat canavar (kurt) dır.

İhramlı, bu beş hayvan dışındaki eti yenmeyen yırtıcı hayvanlardan birini, bu yırtıcı hayvan kendisine hücum etmeden öldürecek olursa, biz Hanefîlere göre ona ceza gerekir.

Şafiî (rh.a.) ise, şöyle demiştir. Ona hiç bir şey gerekmez. Çünkü Peygamber (s.a.v.), yaratılışları itibariyle eziyet edici oldukları için beş hayvanı istisna etmiştir. Dolayısıyla mizacı eziyet verme olan her hayvan bu beş hayvan derecesinde olup ihramlının avlanmasını haram kılan delilden istisna edilmiştir. Dolayısıyla sanki Allahu Teâlâ, *"Eziyet verenler dışındaki av hayvanlarını öldürmeyin."* buyurmuş gibi olmaktadır.

Âyet bu şekilde olsaydı, sadece eziyet vermeyen eti yenen av hayvanlarını içine almış olurdu. Çünkü Peygamber (s.a.v.) azgın köpeği istisna etmiştir. Bu ifade aslanı da içine almaktadır.

Görmez misin ki, Peygamber (s.a.v.) Utbe b. Ebû Leheb'e beddua ettiğinde;

اللّٰهُمَّ سَلِّط عليه كَلْبًا مِنْ كلابك *"Allahım!. Onun üzerine köpeklerinden bir köpeği musallat eyle."*[178] demiş, Peygamber (s.a.v.)'in bu bedduası nedeniyle onu bir arslan parçalamıştı.

Ayrıca delille sabit olan, sonuna kadar yani ihramdan çıkıncaya kadar devam eden bir haramlıktır.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وحُرِّمَ عليكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ ما دُمْتُمْ حُرُمًا ...﴾

"İhramlı olduğunuz sürece, kara avı sizin üzerinize haram kılındı." (el-Mâide, 5/96)

---

[177] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/33; Buhârî, Bedeu'l-halk 16; İbn Mâce, Menâsik 91; Tirmizî, Hacc 21; Nesâî, Menâsik 113.

[178] Hâkim, *Müstedrek*, II/588; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/211.

Bu ise eti yenen hayvanları içine almaktadır. Eti yenmeyen hayvanlara gelince, bunların mutlak olarak yenilmesi haramdır. Dolayısıyla bu âyet bunları içine almaz.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın şu âyetidir:

﴿لا تَقْتُلوا الصَّيد وأنتم حُرُمٌ ..﴾

"İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin." (el-Mâide, 5/95)

Av kelimesi bütün hayvanları içine alır. Çünkü av hayvanına; insanlardan kaçtığı, yabani olduğu ve insanların hakimiyetinden uzak olduğu için bu isim verilmektedir. Bu anlam ise, eti yenmeyen hayvanlarda da bulunmaktadır. Bunun delili; bu anlamdaki *avlanma* lafzının insanların yakalanması için de kullanılır olmasıdır. Bir şair şöyle demiştir.[179]

"Kralların avı tilki ve tavşanlardır.

Ben ata bindiğimde ise; benim avım yiğitlerdir."

Ayrıca Peygamber (s.a.v.), âyetten istisna edilen hayvanların sadece beş hayvan olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle bu beş hayvan dışındaki hayvanlar hakkındaki âyetin hükmü aynen devam etmektedir. Bunun delili şudur. Biz bu istisnayı eziyet etme anlamını dikkate alarak kabul edersek; istisna edilen husus beş sayısıyla sınırlanmamaktadır. Dolayısıyla bu neden açıklaması, âyeti iptal edici bir açıklama olmaktadır.

Sonra bu beş hayvan dışındaki hayvanlar, eziyet verme anlamında bu beş hayvandan daha alt derecededirler. Çünkü bu beş hayvanın mizacı saldırmakla eziyet etmektir. Bu beş hayvan dışındaki hayvanlar ise, kendileri rahatsız edilmedikçe eziyette bulunmazlar. Dolayısıyla âyette belirtilen hayvanlar anlamında olmayıp onlara dahil olmazlar. [4/91]

Bu nedenle Hâkim eş-Şehîd Mervezî (rh.a.), *"Haramlık sonuna kadar âyetle sabittir."* demiştir. Avlanmanın haram oluşu da böyledir. Çünkü delil, av hayvanının etini yemenin değil, avlanmanın haram olduğunu isbat etmektedir. Bu sıfatla avlanmanın haram oluşu, eti yenen hayvanlarda sabit olduğu gibi, eti yenmeyen hayvanlarda da sabit olmaktadır.

Sonra *sırtlan*'ın öldürülmesi nedeniyle ihramlıya cezanın vâcip olduğu hususunda, bizimle Şafiî (rh.a.) arasında hiç bir ihtilaf yoktur. Çünkü ona göre, sırtlan eti yenen hayvanlardan; bize göre ise, istisnanın içine almadığı yırtıcı hayvanlardandır.

---

[179] صد لحمك تعنث وإذا كنت فصيدي الاثعال

Bu konuda Câbir (r.a.) hadisi bulunmaktadır. Câbir (r.a.) sırtlan hakkında;

O av hayvanı mıdır? diye sorulduğu zaman, Câbir (r.a.),

-"*Evet*" dedi.

-İhramlıya bu hususta ceza var mıdır? denildi. Câbir (r.a.),

-"*Evet*" dedi.

-Bunu Resûlüllah (s.a.v.)'tan duydun mu? denildi. Câbir (r.a.),

-"*Evet*" dedi.

Fakat yırtıcı hayvan, ihramlıya ilk defa hücum eden ise, biz Hanefîlere göre onu öldürme durumunda ona hiç bir şey gerekmez.

Züfer (rh.a.); Ona ceza gerekir. Çünkü avın fiili hederdir, demiştir. Peygamber (s.a.v.); اَلْعَجْمَاءُ جُبَارٌ *"Hayvan hederdir."*[180] buyurmuş, hayvanın yaralanmasına işaret etmemiştir.

Bu hadisin anlamı, hayvanın yaralanması hederdir, demektir. (kısas, diyet ve ödemeye neden olmaz) Dolayısıyla ihramlının öldürmesi nedeniyle cezanın vâcip olması konusunda, onun varlığı, yokluğu gibidir. Görmez misin ki, kul hakkı için vâcip olan ödeme konusunda; yırtıcı hayvan birinin mülkü ise, ilk hücumun ihramlı tarafından veya yırtıcı hayvandan olması arasında hiç bir fark yoktur. Allahu Teâlâ'nın hakkında vâcip olan hususlarda da böyledir.

Bizim bu konudaki delilimiz, Ömer (r.a.) hadisidir.

Ömer (r.a.) ihramlı iken bir sırtlan öldürmüş, bunun üzerine bir koç kurban etmişti. Bu olay için Ömer (r.a.);

إِنَّا ابْتَدَأْنَاهُ

"Ona ilk defa hücum eden biz idik."[181] demişti.

Bu neden açıklamasında, ilk hücumun yırtıcı hayvan tarafından olduğu takdirde hiç bir şey gerekmediğini anlatma vardır. Çünkü şeriatın sahibi, genellikle kendilerinden eziyet beklendiği için beş hayvanı müstesna saymıştır. Eziyetin gerçekleşmesi, eziyet ihtimalinden daha kesindir. Âyetle açıkça belirtildiği gibi din, ihramlıya av hayvanının öldürülmesini haram kılmış, ihramlıya av hayvanının eziyetine katlanma zorunluluğu getirmemiştir. Eziyet av hayvanından gelince,

---

[180] Buhârî, Zekât 66; Müslim, Hudûd 45; Ebû Dâvûd, Diyât 30; Tirmizî, Zekât 16.

[181] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/139.

ihramlı onun eziyetini giderme konusunda mutlak olarak izinli sayılmaktadır. Dolayısıyla ihramlının bu fiili üzerine herhangi bir ödeme gerekli olmamaktadır. Böylece bu konu, kul hakları tazminatından ayrılmaktadır. Çünkü tazminat, kul haklarında vâciptir. İhramlının onu telef etmesi konusunda, bu av hayvanında hakkı olan kimseden alınmış bir izin kesinlikle bulunmamaktadır. Çünkü böyle bir iznin bulunması, ödemeyi ortadan kaldırır. Bu konu, içinde bulunduğumuz konudan farklıdır.

İhramlının bit öldürmesi

İhramlının bit öldürmesi belirttiğimiz konuya girmez. Çünkü bit, her ne kadar eziyet veriyorsa da, ihramlının biti öldürmesi nedeniyle üzerine ceza gerekir.

İhramlı, yolda bulduğu bir biti öldürürse, bitin eziyet verici bir hayvan olması nedeniyle ihramlı hiçbir ceza ödemez. Fakat kendi üzerindeki biti öldürürse bedeninde yeni çıkan şeyleri gidermesi nedeniyle *kirlenmeyi gidermek* anlamı dolayısıyla ceza öder. Bu durum ihramlının mecbur kalıp av hayvanını öldürmesi durumundan farklıdır. Çünkü av hayvanında hakkı olan kimsenin izni, mutlak olmayıp sınırlıdır. Çünkü zor durumda bulunan kimse hakkındaki izin şu âyette yer almaktadır.

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ ...﴾

"Sizden kim hasta olur yahut başında bir rahatsızlık bulunursa ..." (el-Bakara, 2/196)

Eziyet anındaki izin, âyetle av hakkında mutlak olarak sabittir. Dolayısıyla ihramlıya ödeme gerektirmez.

İhramlının, yırtıcı hayvanı, saldırmadan önce öldürmesi

Eğer yırtıcı hayvana ilk hücum eden ihramlı ise, onu öldürme nedeniyle ihramlıya onun değerini ödemesi gerekir.

Biz Hanefîlere göre onun değeri bir koyunu geçmez.

Züfer (rh.a.)'e göre, eti yenen av hayvanlarına kıyas edilerek, bu yırtıcı hayvanın değeri hangi meblağa ulaşırsa ulaşsın, ödenmesi vâciptir.

[4/92]

Hanefî âlimlerimiz bu ihtilafı bu şekilde açıklamışlardır. İbn Şüca' (rh.a.), *Şerhu İhtilâfi Züfer ve Ya'kub* (rh.a.) kitabında Züfer (rh.a.)'e göre, eti yenen av hayvanlarında ceza değerinin bir koyunu geçmeyeceğini belirtmektedir. Kısaca Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre, Allahu Teâlâ'nın hakkı için vâcip olan tazminat, kul hakları için vâcip olan tazminatta dikkate alınmaktadır. Kul hakları konusunda eti yenen hayvanla eti yenmeyen hayvan arasında hiç bir fark olmadığı gibi, burada da bu ikisi arasında hiç bir fark yoktur. Dolayısıyla ya her iki konuda da hangi meblağa

ulaşırsa ulaşsın değeri vâcip olur, denilecektir. Ya da her iki konuda da değeri bir koyunu aşmaz, denilecektir.

Bizim bu konudaki delilimiz şudur. Eti yenmeyen hayvanlarda cezanın vâcip oluşu, bizzat av hayvanının kendisinin dikkate alınmasıyla değil, sadece avlanma anlamı itibariyledir. Çünkü o eti yenmeyen bir hayvandır. Avlanma anlamının dikkate alınmasıyla ihram suçu işlemiş olmaktadır. Dolayısıyla ona diğer ihram cezaları gibi, bir koyundan fazla ceza gerekmez. Eti yenen av hayvanlarında cezanın vâcip oluşu, bizzat bu av hayvanının kendisinin dikkate alınmasıyladır. Çünkü o fiiliyle etini bozmuş olmaktadır. Dolayısıyla hangi meblağa ulaşırsa ulaşsın, değeri vâcip olur.

Aynı şekilde kul haklarında da tazminatın vâcip oluşu o malın mülkiyeti itibariyledir. Dolayısıyla o malın değeri kadar takdir olunur. Bunun nedeni şudur. Pars, kaplan ve arslanda değerin fazla oluşu, avlanma anlamı nedeniyle değil, kralların bunlarla övünmesi nedeniyledir. Bu ise ihramlı hakkında dikkate alınmaz. Bunun için hacı, ifrad haccına veya umreye niyet etmişse, bir koyundan fazla ceza gerekmez. Kırân haccına niyet etmişse, iki ihrama birlikte niyet ettiği için, üzerine vâcip olan ceza iki koyunu geçmez.

Yırtıcı hayvanlardan azı dişi olanlar ile pençesi olan yırtıcı kuşlar da açıkladığımız gibi, bu hükümde aynıdırlar.

İstisna hadisinin bazı rivayetlerinde *çaylak* yerine *karga* anılmaktadır. Bundan maksat ise, leş yiyen *benekli karga*'dır. Çünkü o derhal eziyet etmektedir. *Saksağan*'a gelince, ihramlının onu öldürmesi nedeniyle ceza gerekir. Çünkü o, genellikle ilk hücum eden değildir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, ihramlının domuz ve maymunu öldürmesi nedeniyle ceza gerekir. Züfer (rh.a.)'e göre ise, ceza vâcip değildir. Çünkü domuz, azgın köpek derecesinde olup yaratılışı itibariyle eza vericidir. Din onu öldürmeyi tavsiye etmektedir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

بُعِثْتُ لِكَسْرِ الصَّلِيبِ ، وَقَتْلِ الْخِنْزِيرِ

"Ben, haçı kırmak ve domuzu öldürmek için gönderildim."[182]

Fakat Ebû Yusuf (rh.a.) onun genellikle ilk hücum eden vahşi hayvan olmadığı görüşündedir. Dolayısıyla haram kılma delili onu da içine almaktadır. *Samur* ve *sansar* da aynı şekilde ihramlı tarafından öldürüldüklerinde ceza gerekir. *Fil* de

[182] Bkz. Buhârî, Buyû' 102; Müslim, İman 242; İbn Mâce, Fiten 33;Tirmizî, Fiten 54.

vahşi ise, aynı şekildedir. Fare'ye gelince, hadiste istisna edilmiş olup vahşisi de evcili de aynıdır.

Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı rivayette *kedi* de aynı şekilde olup, evcil de olsa vahşi de olsa kedinin öldürülmesiyle ceza vâcip olmaz. Hişam (rh.a.)'ın Muhammed (rh.a.)'den yaptığı rivayette, yaban kedisinin karada yaşayanı av hayvanları gibi vahşi olup ihramlının öldürmesi nedeniyle ceza gerekir. Sırtlan'a gelince istisna edilen beş hayvan anlamında olmayıp ilk hücumda bulunan hayvan değildir. Dolayısıyla ihramlının bunu öldürmesi nedeniyle ceza vâcip olur.

Tavşan ve *Arap tavşanı* da aynı şekilde ihramlı tarafından öldürülmeleri durumunda değeri vâcip olur. Karada yaşayan böceklerin (Hevammü'l-arz) **[4/93]** öldürülmelerinden dolayı ihramlıya hiç bir şey gerekmez. Ancak *kirpi* hakkında Ebû Yusuf (rh.a.)'tan gelen iki rivayet vardır. Bir rivayete göre, o fare cinsindendir, demiş; diğer bir rivayete göre onu Arap tavşanı gibi kabul etmiştir.

İhramlının avladığı hayvanlardan birinin değeri, bir kuzu veya bir yaşını doldurmamış koyun derecesine ulaşırsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, ona ceza kurbanı olarak bir kuzu veya bir yaşını doldurmamış koyun yeterli olmaz. Bu hususta yeterli olabilecek ceza kurbanı, en azından büyük bir koç veya büyük baş hayvanlardan iki yaşındaki bir kurbanlık olmalıdır. Vâcip olan değer bunun altında ise, yoksullara yedirmek suretiyle veya oruç kefâretiyle cezasını yerine getirir. Ebû Hanîfe (rh.a.), bunu normal kurbana -kurban bayramında hac dışında kesilen kurbana- kıyas etmiştir. Nitekim normal kurbanda özellikle kuzu veya bir yaşını doldurmamış koyunun kanını akıtmakla kurban ibadeti yerine getirilemediği gibi, burada da böyledir. Çünkü burada delille vâcip olan hedy kurbanıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ

"Kâbe'ye ulaşacak bir kurban..." (el-Mâide, 5/95)

Bu kurban, temettu' ve kırân kurbanı derecesindedir. Temettu' ve kırân kurbanı olarak bir kuzu veya bir yaşını doldurmamış koyun yeterli olmadığı gibi, burada da yeterli değildir.

Ebû Yusuf, Muhammed ve İbn Ebû Leylâ (rh.a.) ise, bu konuda anılan deliller nedeniyle av cezasında istihsânen bunu câiz görmüşlerdir. Çünkü sahabîler (rh.a.); (ihramlı iken) tavşan avlarsa ceza olarak bir yaşını doldurmamış koyun, Arap tavşanı avlarsa keklik gerekir, demişlerdir.

Ayrıca kişi, dirhemleri ve elbiseleri de hedy (hediye) diye adlandırabilir. Görmez misin ki, Bir kişi; *"Bu dirhemleri Allah rızası için hediye olarak dağıtacağım."* dese, bunu yapması ona vâcip olur. Bir kuzu veya bir yaşını doldurmamış koyun kesmesi bu konuda daha iyidir. Bunun temettu' kurbanına kıyas edilmesi doğru değildir. Çünkü bu, hakkında delil bulunan bir şeyin hakkında delil bulunan başka bir şeye kıyas edilmesidir.

Yine hedy kurbanı, bir yaşını doldurmamış koyun, dana veya oğlak olabilir. Görmez misin ki, bir dişi deveyi hedy olarak kurban etmek istese, bu deve de bir yavru doğursa, yavrusu da onunla beraber hedy kurbanı olarak kesilir. Ana deve hedy kurbanı olmasaydı, yavrusu aynı şekilde kesilmeden önce sadaka olarak verilirdi. Ebû Hanîfe (rh.a.); Kurbanlık hayvan doğurduğu zaman, ben onun yavrusunu asıl olarak değil, ama asla tabi olan hedy kurbanı olarak câiz görüyorum, demiştir.

İhramlının deve kuşu yumurtasını kırması

İhramlı, devekuşu yumurtasını kırarsa bunun değerini ödemek zorundadır.

Muhammed (rh.a.), *Kitâbu'l-Asl*'da Ömer (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'un devekuşu yumurtasını kırma konusunda bunun değerini vâcip kıldıklarını rivayet etmiştir.

İhramlının yaraladığı hayvanı sonra öldürmesi

İhramlı, bir av hayvanına bir ok atıp onu yaralasa, sonra bundan dolayı ceza verse, sonra bu av hayvanını tekrar görüp öldürse; ona ikinci bir ceza gerekir.

Çünkü o av hayvanı birinci yaralamadan sonra kendi halinde bir avdır. Ceza ile bu yaralamanın hükmü sona ermiştir. İhramlının bu durumda o av hayvanını öldürmesi yeni bir ihram suçudur. Dolayısıyla ona yeni bir ceza gerekir.

Eğer bunun cezasını birinci defada vermemişse ona zarar vermez. Bu ikinci olayda ceza verdiği takdirde ona bu hususta birinci yaralama nedeniyle av hayvanının değerinde eksilttiği(ni ödemek dışında) bir şey gerekmez.

Bununla şunu kastetmektedir. Kefâret olarak yaralı avın değerini verdiği takdirde av hayvanının değerindeki bu eksiklik tamamlanmalıdır. Bu av hayvanının yaralanmadan önceki tam değerini ceza olarak verdiği takdirde, ona başka bir şey gerekmez. Çünkü her iki fiil de ihramlının aynı ihramdaki suçudur. Dolayısıyla tek bir fiil derecesindedir. Bunun için ona sadece bir ceza gerekir. Bunun nedeni şudur. Birinci fiilin hükmü cezadan önce devam etmekte, ikinci fiil ise birinciyi

tamamlayıcı olarak kabul edilmektedir. Cezadan sonra ise, birinci fiilin hükmü sona ermekte, ikinci fiil yeni başlayan bir ihram suçu olmaktadır.

Eğer ihramlı, bir av hayvanını yaralasa, sonra o av hayvanı ölmeden önce cezasını verse, sonra o av hayvanı ölse; ihramlının ödediği ceza (kefâret) onun için yeterlidir. [4/94]

Çünkü onun üzerine cezanın vâcip oluşunun nedeni, avı yaralama nedeniyle ihram suçu işlemiş olmasıdır. Vâcibi de vâcip oluş nedeni gerçekleştikten sonra yerine getirmiştir. Bu nedenle vâcip oluş tamamlanınca yerine getirilen şey câiz olmuştur. Mesela bir Müslümanı yaralaması sonra kefâret vermesi sonra da yaralının ölmesi durumunda olduğu gibi.

Bir adam evinde av hayvanı olduğu durumda ihrama girse, biz Hanefîlere göre o av hayvanını salıvermek zorunda değildir.

Şafiî (rh.a.) şöyle demiştir. Tıpkı av hayvanı onun elinde ve huzurunda olması durumunda olduğu gibi, bu durumda da av hayvanını salıvermesi gerekir.

Fakat biz Hanefîler Şafiî (rh.a.)'ye karşı yaygın âdeti delil olarak getiriyoruz. Çünkü insanlar evlerinde güvercin kafesleri ve benzerleri olduğu durumda ihrama girmekte ve hiçbir kimse ihramdan önce bu güvercinleri salıverme zahmetine katlanmamakta ve bununla da emr olunmamaktadırlar. Bunun nedeni ihramlının üzerine borç olan, av hayvanını mülkünden çıkarmak değil, av hayvanına tecavüz etmemektir. Av hayvanına tecavüzü de ancak ihramlının elinde ve huzurunda olduğu zaman söz konusu olabilir. Ama av hayvanı, ihramlının evinde ve kendisinden uzakta olduğu takdirde, ihramlı av hayvanıyla uğraşmamış olur. Dolayısıyla o av hayvanını salıvermesi de gerekmez.

Görmez misin ki, ihramlının avlanmaya girişmesi haram olduğu gibi, koku kullanması ve dikişli elbise giymesi da haramdır. Bununla birlikte bunların hiçbirini kendi mülkünden çıkarması gerekmemektedir.

İhramlı koyun ve tavuk kesebilir. İhramlının koyun, tavuk ve evcil kaz kesmesi

Çünkü bunlar av hayvanlarından değildir. Av, elde edilmesi zor ve yabani olan hayvanlara verilen isimdir. Cinsi itibariyle elde edilmesi zor olmayan ve yabani olmayan hayvanlar av hayvanı sayılmazlar.

Aynı şekilde insanların yanında bulunan evcil kaz da kesebilir.

Bundan maksat havuzlarda olan kaz cinsidir. Bu, tavuk gibi cinsi evcil olan hayvandır. Ama uçan yabani kaz, av hayvanı olup ihramlı için onu öldürme nedeniyle ceza vâciptir.

Güvercinin aslı ise av hayvanı olup her çeşidi için ihramlıya ceza vâciptir.

Mâlik (rh.a.), evcil (paçalı) güvercinler hakkında ihramlı için hiçbir şey gerekmez. Çünkü bunlar insanlardan kaçmamaktadır, demiştir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Her ne kadar bazı güvercin cinsleri devekuşu ve yaban eşeği gibi evcilleştirilse de, güvercin genellikle cinsi itibariyle elde edilmesi zor ve yabani bir kuştur. Dolayısıyla av hayvanıdır.

İhramlının balık avlaması

Deniz avlarından ihramlı için izin verilen özellikle balıktır.

Deniz kuşu için ihramlıya izin verilmemiştir. Öldürülmesi nedeniyle ceza vâcip olur. Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ ...﴾

"Sizin için deniz avı helal kılındı." (el-Mâide, 5/96) âyetiyle mutlak olarak deniz avını mübah kılmıştır.

Dolayısıyla bu konuda ihramlı ile ihramsız kişi aynıdır. Çünkü âyetle haram kılınan, av hayvanının ihramlı tarafından öldürülmesidir. Deniz avında ise öldürme olayı gerçekleşmemektedir. Çünkü balık gibi deniz avı, aslı ve hayatı denizde geçen hayvanlardır. Deniz kuşu ise, aslı karada olan ama hayatı denizde geçen kuştur. Çünkü onun doğumu suda değil karada olmaktadır, dolayısıyla kara avından sayılmaktadır.

Görmez misin ki, kurbağa gibi aslı suda olan hayvanlar, karada yaşayabilseler de aslı itibariyle su hayvanı sayılmaktadırlar. Öyle ki bu gibi hayvanları öldürmekle ihramlıya hiçbir şey vâcip olmamaktadır. Aynı şekilde aslı kara hayvanı olan av hayvanlarını öldürme hususunda da ihramlıya izin verilmemektedir.

İhramlının avladığı avı kesmesi

İhramlı, bir ceylan avlasa ihramdan çıkmadan önce veya ihramdan çıktıktan sonra bu ceylan bir yavru doğursa, sonra bu ceylanı ve yavrusunu hill bölgesinde ya da harem bölgesinde boğazlasa bu kimseye her ikisinin cezası gerekir.

[4/95]

Çünkü bu ceylanı ele geçirdiğinde ihram suçunu ortadan kaldırmak için bunu salıvermesi gerekirdi. Bu durum onun üzerine hill bölgesinde dinen yerine getirilmesi gereken bir borçtur. Dolayısıyla bu yavrusuna da geçmektedir. Ana ceylanla birlikte yavrunun da salıverilmesi vâcip olmaktadır. Bir şeyin bizzat kendisinde ya da anlam itibariyle onun durumundakinin üzerine yerine getirmesi gereken borç, ihramdan çıkmakla ortadan kalkmaz. Bu ikisini boğazladığında dinen ikisi hakkındaki hakkını yitirmiş olur. Bu nedenle üzerine her ikisinin cezası vâcip olur.

Görmez misin ki, av hayvanı başkasının mülkü olduğu durumda, mülk sahibinin hakkından dolayı ana ceylan ve yavrusunu sahibine iade etmek koşul olurdu. Ceylanları boğazlaması nedeniyle ikisinin de değeri gerekir. Bu konu da onun gibidir, ya da daha önceliklidir.

İhramlının avı satın alması

İhramlının av hayvanı satın almasını mekruh görüyorum. Ona bunu yasak kabul ediyorum.

Çünkü av hayvanı, ihramlı hakkında bizzat haram olan şeydir. Dolayısıyla içki gibi değerli (mütekavvim) mal sayılmaz. Bunun için satın alınması asla câiz değildir. Av hayvanını ihramlı veya ihramsız birinden satın alırsa, bunu serbest bırakması gerekir. Bu durum aynen şuna benzemektedir. Av hayvanını ele geçirse ve kendi elinde iken ölse, bu av hayvanını kendi mülkiyetinde bulundurması nedeniyle, av hayvanına karşı ihram suçu işlediğinden dolayı kendisine ceza ödemesi gerekir. Çünkü bu durum avdaki avlanma anlamını ortadan kaldırmaktadır.

Av hayvanını satan kimse ihramlı ise ona da aynı şekilde ceza gerekir.

Çünkü av hayvanını satın alan kimseye teslim etmesi nedeniyle ihramlı iken avlanma suçu işlemiş olmakta, üzerine borç olan av hayvanını salıverme fırsatını kaçırmış olmakta, dolayısıyla cezayı ödemek durumunda kalmaktadır.

Av hayvanının ihramlının yanında ölmesi

İhramlı, bir av hayvanını avlar, sonra bunu yanında alıkoyarsa, bu av hayvanı da ölürse; kendisi onu öldürmese bile cezasını ödemesi gerekir.

Çünkü bu av hayvanını kendi mülkiyetinde tutması nedeniyle, av hayvanındaki "av"lık anlamını ortadan kaldırmış olmaktadır. Ceylanın ayaklarından birini kesmesi durumunda olduğu gibi, bir kimsenin av hayvanını hükmen telef etmesi, o kimsenin üzerine ödeme vâcip olması hususunda av hayvanını gerçek telef etmesi derecesindedir.

İhramlının av hayvanını Harem dışına çıkarması

İhramlı veya ihramsız bir kişi, bir av hayvanını harem bölgesinin dışına çıkarsa, harem bölgesine tekrar getirmesi emrolunur.

Çünkü av hayvanı harem bölgesinde iken can güvenliği içerisinde bir av idi. Av hayvanını buradan çıkarması nedeniyle bu güvenliği ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla av hayvanını harem bölgesine geri getirmek ve salıvermek suretiyle yeniden onun güvenliğini sağlaması gerekir. Çünkü ihramlı, haddi aşarak yaptığı her fiili ortadan kaldırmalıdır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

على اليد ما أخذت حتى تؤدّ

"El, aldığı şeyi eski durumuna iade edinceye kadar sorumludur."[183]

İhramlının yaptığı fiili ortadan kaldırması da, ancak av hayvanını tekrar eski durumuna getirmesiyle mümkündür.

Av hayvanını hill bölgesinde salıverirse, onun üzerine ceza gerekir.

Çünkü av hayvanını eskiden bulunduğu güvenli bölge içerisine iade etmemiştir. Çünkü av hayvanının can güvenliği harem bölgesi nedeniyle gerçekleşmektedir. Harem bölgesine ulaşmadığı sürece av hayvanına bu güvenlik tekrar sağlanmamış ve ihram suçu işleyen kişi, bu fiilinin sorumluluğundan kurtulmamış olmaktadır. Bu durum bir şeyi zorla gasp eden kimsenin, gasp ettiği şeyi gasp edilen kimseye değil de bir başkasına iade etmesi durumu gibidir. Ancak kendisinin bu noktada av hayvanının harem bölgesine selamet içerisinde ulaştığı şeklinde bilgi sahibi olması ayrıdır. O takdirde cezasından kurtulur. Tıpkı gasp edilen şeyin gasp edilen kimsenin eline ulaşması durumunda olduğu gibi.

İhramlının av hayvanını telef etmesi

İhramlının av hayvanını telef edecek veya telefe uğratacak şekilde yaptığı her şey nedeniyle, üzerine ceza gerekir. Ancak av hayvanının telef olmaktan kurtulduğunu bilmesi durumu ayrıdır.

O takdirde bu fiilinin hükmünün ortadan kalkması tamamlanmaktadır. Bu da onu yaralaması, yaranın iyileşmesi ve yaradan hiçbir eser kalmaması ya da tüylerinin yolunması ve onun yerine yeni tüylerin çıkması veyahut dişini söküp de yerine bir başka dişin çıkması durumu gibidir. Bu takdirde Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre hiçbir şey gerekmez. Bu iki imam bu durumu kul haklarında vâcip olan ödemeye kıyas etmişlerdir. Çünkü o yerde fiilin eseri kalmadığı takdirde, bu ödeme düşmektedir. Burada da böyledir.

[4/96]

Avı öldürmede ihramsızın ihramlıya yardım etmesi

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demiştir: Av hayvanına verdiği acı dolayısıyla ona sadaka gerekir. Çünkü yaranın iyileşmesi nedeniyle, acının av hayvanına ulaşmadığı belli değildir. Yine Ebû Yusuf (rh.a.)'tan kul haklarına tecavüz konusunda acının dikkate alındığı rivayet edilmiştir. Öyle ki Ebû Yusuf (rh.a.) yara iyileşinceye kadar ilacın parasını ve doktorun ücretini suçlunun üzerine vâcip kılmıştır.

İhramsız kişinin av hayvanı öldürmek üzere bir ihramlıya yardım etmesi uygun değildir.

---

[183] Dârimî, Buyû' 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/8; İbn Mâce, Sadakât 5; Ebû Dâvûd, İcâre 90; Tirmizî, Buyû' 39.

Çünkü ihramlının bu davranışı günahtır. Günaha yardım da günahtır. Resûlüllah (s.a.v.) bir işe yardım edene "ortak" adını vermiştir. O kimseye gereken, arkadaşına meşrû (ma'ruf) olanı emretmesi ve onu av hayvanına dokunmaktan alıkoymasıdır. İhramsız kişi, av hayvanını öldürmeye yardım etmekle uğraştığı takdirde, üzerine gereken şeyin tam zıddını yapmış, dolayısıyla bu hususta günahkâr olmuştur. Fakat onun üzerine istiğfar etmekten başka bir şey yoktur. Çünkü ihramsız kişinin avlanması yasak değildir. Ona yasak olan, günaha yardım etmesidir. Bu ise tevbeyi gerektirir.

İhramsızın, ihramlının avladığını satın alması

Aynı şekilde ihramsız kişinin, ihramlının avladığı avı satın alması da uygun değildir.

Çünkü ihramlının av hayvanını satması yasaktır. Alıcının avı satın almaktan çekinmesi, ihramlının avlanmasını engelleyecektir. İhramlı, avlayacağı avın kendisinden satın alınmayacağını bildiği takdirde, avlanma arzusu azalacaktır.

İhramlının av hayvanını vurması

İhramlı, bile bile veya yanlışlıkla av hayvanını vursa, bize göre ona ceza gerekir.

Bu, Ömer, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın görüşüdür. İbn Abbas (r.a.);

﴿...وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ..﴾

"*İçinizden kim av hayvanını bile bile öldürürse ehlî hayvanlardan öldürdüğü kadar.... ceza vardır.*" (el-Mâide, 5/95) âyetinin açık ifadesini delil kabul eder. İhramlının av hayvanını yanlışlıkla öldürmesinde hiçbir ceza yoktur, der. Âyetteki cezanın vâcip olması için konulan "*bile bile*" kaydı, hatalı kimseye cezanın vâcip oluşuna engel olur.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Bu ceza, bir tazminat olup bunun vâcip oluşu telef etmeye dayanır. Malların tazminatı konusunda olduğu gibi, bu konuda da bile bile hareket edenle yanlışlıkla hareket eden aynıdır. Bu tazminat, fiilin cezası olarak vâcip olan bir kefârettir. Dolayısıyla Müslümanın öldürülmesi durumunda verilen kefâret gibi hatalı kimseye vâcip olmaktadır. Çünkü Allahu Teâlâ ihramlı kişiye av hayvanını öldürmeyi haram kılmıştır. İhram nedeniyle yasak olan suçu işlemek, bile bile de olsa yanlışlıkla da olsa cezayı gerektirmektedir. Âyette bunun "*bile bile*" kaydıyla belirtilmesi, ceza için değil, âyetin sonundaki;

﴿... لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

"...ceza vardır. Yaptığının vebalini tatması için... Allah geçmiştekileri affetmiştir. Kim tekrar yaparsa Allah ondan intikam alır." (el-Mâide, 5/95) şeklinde anılan tehdit içindir.

Bu tehdit ise hatalı kişiye degil, bu davranışı bile bile işleyen kimseye karşı yapılmıştır. Burada "*bile bile*" ifadesi dikkat çekmek için kullanılmıştır. Çünkü yasaklama dolayısıyla âyette geçen öldürmedeki kasıtlılık vasfı, kefâretin vâcip oluşuna engeldir. Allahu Teâlâ burada bunu şu hususun bilinmesi için anmıştır. Fiil bile bile olduğu takdirde kefâret vâcip olduğuna göre, yanlışlıkla yapıldığı takdirde öncelikli olarak vâcip olur. Aynı şekilde bu öldürme, ihramlının ilk isabet ettirdiği şey ise veya ondan önce başka bir şeye isabet ettirmişse her iki durumda da ceza gerekir. Sanki İbn Abbas (rh.a.); "Bu fiili ilk yapana ceza gerekir. Ama tekrar işleyen kimseye ceza gerekmez, fakat Allahu Teâlâ'nın;

﴿ومنْ عاد فينْتقمُ اللهُ منْهُ واللهُ عزيزٌ ذُو انْتقامٍ﴾

"*Kim tekrar yaparsa, Allah ondan intikam alır.*" (el-Mâide, 5/95) âyetinin açık ifadesine göre o kimseye; Git Allah senden intikam alır." denilir. **[4/97]**

Ancak biz Hanefîler şöyle diyoruz. İlk defa telef etmekle tekrar telef etmek arasında fark yoktur. İhram suçunun cezası, suç tekrar işlendiğinde öncelikle vâcip olur. Çünkü ikinci defa suçu işleyenin suçu, ilk defa işleyene göre daha açıktır (baskındır). Âyete gelince âyetin anlamı; *"Kim yasak olduğunu bildikten sonra tekrar yaparsa..."* anlamındadır. Nitekim faiz âyetinde Allahu Teâlâ'nın;

﴿ومنْ عادَ فَأُولئكَ أَصْحابُ النَّارِ﴾

"Kim tekrar yaparsa onlar cehennemliktirler." (el-Bakara, 2/275), âyeti, *"Kim haram olduğunu bildikten sonra tekrar işlerse..."* anlamındadır. Yoksa yukarıdaki âyet, "Kim av hayvanını öldürdükten sonra tekrar öldürürse..." anlamında değildir.

İhramsızın Harem'de av öldürmesi

İhramsız kişi av hayvanını harem bölgesinde öldürürse değerini ödemesi gerekir.

Ancak Zahirî Mezhebindekilerin görüşü böyle değildir. Onların görüşü Kitâb, Sünnet ve İcmâa aykırı olduğu için dikkate alınmayacak görüştür. Kitâb'a gelince; Allahu Teâlâ'nın şu âyeti delilimizdir.

﴿لا تقْتُلُوا الصَّيْد وأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾

"İhramlı iken av hayvanını öldürmeyin." (el-Mâide, 5/95)

Lügatte kışa girdiği zaman أَشْتَى *"eştâ"* denildiği gibi, أحرم *"ahreme"* kelimesi de "hareme girdi" anlamında kullanılır.

Sünnete gelince; Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مَكَّةَ حَرَامٌ حَرَّمَهَا اللهُ تَعَالَى يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا ، وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا . وَلَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا

"Mekke harem bölgesidir. Allah onu, gökleri ve yeri yarattığı gün harem kılmıştır. Mekke'nin otu koparılmaz, ağacı (dikeni) kesilmez, avı ürkütülmez."[184]

Bu delillerle harem bölgesindeki av hayvanının güvenliği sağlandığına göre, av hayvanını öldüren kişi, bunu telef etmekle harem (yasak) bir bölgede suç işlemiş olmakta, dolayısıyla ona ceza gerekmektedir. Ceza ise ihramlı hakkında olduğu gibi ihramsız için de av hayvanının değerinin ödenmesidir.

Ancak biz Hanefîlerin mezhep görüşü şudur. Harem bölgesindeki av hayvanının cezası yoksulları yedirmekle yerine getirilebilir. Ama oruçla yerine getirilemez. Hedy kurbanıyla cezanın yerine getirilmesi hususunda ise iki rivayet vardır.

Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre, oruçla da ceza yerine getirilebilir. Onun görüşüne göre ihramlıya vâcip olduğu gibi, burada da vâcip olan kefârettir. Çünkü vâcip oluş sadece Allahu Teâlâ'nın hakkı nedeniyledir. Dolayısıyla vâcip olan, bu fiilin kefâret yoluyla cezalandırılmasıdır. Bu da ihramlıya vâcip olan ceza derecesindedir. İhramlı mal bulamadığı takdirde cezayı oruçla yerine getirdiği gibi, ihramsız da aynı şekilde cezayı oruçla yerine getirebilir.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre harem bölgesi nedeniyle ödeme ve karşılık anlamı her iki durumda da ağır basmaktadır. Çünkü vâcip olan, delille belirtildiği gibi, telef olunan av hayvanının ya şekil ya da değer açısından dengidir. Bir şeyin dengi ise onun yerine geçmesi için sadece asılda vâcip olur. Dolayısıyla her iki durumda da suçun haremde işlenmiş olması dikkate alınmaktadır. İhramlı hakkında vâcip olan cezanın oruçla yerine getirileceği delille sabit olmuştur. Haremdeki av hayvanı hakkında da durum aynıdır.

Biz Hanefîlere göre, ihramlıya kefâret yoluyla vâcip olan şeylerde dikkate alınan husus fiilin cezası anlamıdır. Çünkü yerde haramlık yoktur. Haram kılan, o suçu işleyendedir. O da onun ihramıdır. Görmez misin ki her ne kadar yer vasfı değişmese de, ihramlının ihramından çıktıktan sonra avlanması caizdir. Fiilin cezası

---

[184] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/253; Buhârî, Cezâu's-sayd 9; Müslim, Hacc 445; Nesâî, Menâsik 110.

kefâret yoluyla vâcip olmaktadır. Harem avında cezanın vâcip olmasına gelince; o bölgedeki sabit nitelik (vasıf) itibariyledir. O da harem nedeniyle av hayvanı için sabit olan can emniyeti niteliğidir.

[4/98]

Görmez misin ki av hayvanının haremden hill bölgesine çıkması nedeniyle, yer niteliğinin değişmesinden dolayı bu hüküm değişmektedir. Görmez misin ki harem nedeniyle av hayvanının tazminatı vâcip olduğu gibi, haremde kendiliğinden yetişen ağaçlarda da aynı şekilde canlılık bulunması ve bu ağaçların haremde bulunmalarından dolayı, kendileri için güvenliğin sabit olması nedeniyle, kesildikleri takdirde ödenmesi (tazmin edilmesi) vâcip olmaktadır.

Şüphe yok ki ağaçların kesilmesi nedeniyle vâcip olan, yer için lazım olandır. Aynı şekilde haremdeki av hayvanını öldürme nedeniyle vâcip olan ceza da bölgenin tazminatı olmaktadır. Bu durum, malî tazminatlara çok benzemektedir. Her ne kadar zekât ve öşür malının telef edilmesi durumunda olduğu gibi, malî tazminatların vâcip oluşu, Allahu Teâlâ'nın hakkı nedeniyle olsa da mali tazminatta orucun yeri yoktur. Aynı şekilde haremde avlanmanın cezası konusunda da orucun yeri yoktur.

Bunun isbatı şu şekildedir. Allahu Teâlâ'nın hakkı nedeniyle, güvenli olan haremden bu güvenliği ortadan kaldırdığı zaman, buna karşılık olarak Allahu Teâlâ'nın hakkı olarak yoksulu açlıktan kurtarıp güvenlik niteliğini ispat etmelidir. Bu da oruçla değil, sadece yoksulu doyurmakla meydana gelir. İhramlının avlanmasına gelince, onun hakkında vâcip olan ceza, Allahu Teâlâ'nın hakkıyla ilgili haram olan bir davranışı işlemesi nedeniyle olduğu için bu ceza, Allahu Teâlâ'nın hakkı olarak emredilen şeyi oruç tutulmasını işlemek suretiyle yerine getirilir.

Hedy hususunda iki rivayet vardır. Birinde şöyle demektedir. Vâcip olan ceza, kan akıtmakla değil, eti sadaka olarak dağıtmakla yerine getirilebilir. Hatta kurban kesildikten sonra etin değerinin av hayvanının değeri kadar olması koşul koyulur. Kurban etinin değeri, avın değerinin altında ise bununla vâcip yerine getirilmiş olmaz. Kesilen kurban çalınırsa da durum aynı şekildedir. Çünkü tazminat konusunda kan akıtmanın yeri yoktur. Bu konuda dikkate alınan nokta, kurbanın mülkiyetinin muhtaç olana devredilmesidir. Bu da kurban etinin sadaka olarak verilmesiyle meydana gelir.

Diğer rivayette ise şöyle demektedir. Vâcip, kanın akıtılmasıyla yerine gelmektedir. Öyle ki kesilmiş kurban çalındığı zaman, bu kurbanı kesene hiçbir şey gerekmez. Kurbanın boğazlanmasından önceki değerinin, av hayvanının değeri

kadar olması koşul koyulmaktadır. Çünkü hedy kurbanı Allah için vâcip olan bir maldır. Kanın akıtılması ise bu malın sadaka makamında sadece Allah'a tahsis edilmesi için uygun bir yoldur. Görmez misin ki, Kurban Bayramı'nda kurban kesen kimse de bu kurbanın kanını akıtmak suretiyle kurbanını sadece Allah için boğazlamış olmaktadır. Burada da aynı şekildedir.

Hareme av hayvanıyla giren kimse, biz Hanefîlere göre av hayvanını salıvermelidir.

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demektedir. Bu kimse av hayvanını salıvermek zorunda değildir. Çünkü harem nedeniyle meydana gelen güvenlik, şeriatın hakkı nedeniyle sabit olmaktadır. Bu da ancak ağaçlar gibi mülkiyet edinilen şeylerde değil, mübah şeylerde sabit olur. Çünkü haremde insanların yetiştirdiği ağaçlarda haremin haramlığı sabit olmaz. Şafiî (rh.a.) bunu köle edinmeye kıyas etmiştir. Çünkü İslam, şeriatın hakkı nedeniyle köle edinmeye engel olmakta, ancak İslamdan önce sabit olan köleliği kaldırmamaktadır. Bu da aynı şekildedir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Av hayvanı hakkında haremin haramlığı, ihramın haramlığı gibidir. İhram nedeniyle meydana gelen haramlık, ele geçirilmiş av hayvanı hakkında sabit olup onun salıverilmesi vâcip olduğu gibi, harem nedeniyle meydana gelen haramlık da böyledir. Bu, ağaçların benzeri değildir. Çünkü insanların yetiştirdiği ağaçlar; deve, sığır ve koyun gibi evcil hayvanlar mertebesinde olup asla haremin haramlığı konusuna tabi değildirler. Av hayvanında ise; ister ele geçilirmiş olsun, ister olmasın, harem nedeniyle kendisi için güvenliğin sabit olması söz konusudur.

Av hayvanını Harem'de satmak

Av hayvanını hareme soktuktan sonra av hayvanını satmak geçersiz olur. Av hayvanı, aynen duruyorsa geri verilir. Durmuyorsa cezası vâcip olur.

Çünkü av hayvanı hakkında haremin haramlığı, ihramın haramlığı gibi av hayvanını satmaya engeldir.

Bir adam hareme bir şahin veya bir doğanı soksa bunları salıvermesi vâciptir. Çünkü bunlar kendilerine erişilmesi zor av hayvanıdırlar. Harem nedeniyle bu av hayvanları hakkında güvenlik sabit olmakta, dolayısıyla salıverilmesi gerekmektedir.

Nitekim bu yırtıcı kuşu haremde alır sonra da salıverirse, o da harem güvercinlerini öldürürse, bu hususta ihramlıya hiçbir şey gerekmez. Çünkü o bunu salıvermekle avlanma amacını değil, sadece üzerine borç olan bir şeyi yani güven içerisindeki av hayvanındaki zilyetliği kaldırma görevini yerine getirme amacını gütmüştür. Dolayısıyla av hayvanının bundan sonra yapacağı şeylerin sorumluluğu

[4/99]

ona ait olmaz. Nitekim kefâret cezası için bir köleyi özgür kılan kimseye, bu kölesi özgür olduktan sonra büyük günah işlerse, bundan dolayı hiçbir şey gerekmez. Bu da onun gibidir.

Mekke halkının ceylan ve kekliklere ruhsat vermelerinde hiçbir seçim hakkı yoktur. Hareme bunlardan hiçbir şey sokulamaz.

Bunun delili, İbn Ömer (r.a.)'in şu hadisidir. Abdullah b. Âmir'e Mekke'de devekuşu yumurtası ve iki diri ceylan hediye edildi. O bunları kabul etmedi ve "Bu iki şeyi emniyet içinde olanlara hediye ediyorum" dedi.

Bununla bu ikisinin hareme canlı olarak sokulmaları nedeniyle emniyet içinde olduklarını kastetmektedir. Keklik ve ceylanlar ise av hayvanlarındandır. Bunların canlı olarak hareme sokulmaları durumunda bunların hakkında güvenlik sabit olur. Dolayısıyla bunlardan herhangi bir şeyi almak helal değildir. Bu aynı zamanda Ayşe (r.a.) ve Hüseyin b. Ali (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Mekke halkının bu ruhsat hususundaki âdeti, delile aykırı olup dikkate alınamaz.

Eğer bunları Hareme sokmadan boğazlarsa, haremde bunları yemenin hiçbir sakıncası yoktur.

Çünkü bu durumda hareme et sokmuş olur. Et ise av hayvanı değildir.

Yarısı Harem'de yarısı dışarda avı vurmak

Ayaklarının ikisi hill bölgesinde, diğerleri ise haremde olan bir av hayvanına ok atar da vurursa o kimseye bunun cezası vâcip olur.

Çünkü haremdeki av hayvanının cezası, tedbirlilik üzerine dayandırılmıştır. Haramlığı gerektiren anlam ile mübahlığı gerektiren anlam bir şeyde birleşirse, haramlığı gerektiren anlam üstün kabul edilir. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

مَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ فِي شَيْءٍ إِلَّا غَلَبَ الْحَرَامُ الْحَلَالَ

"Helal ve haram bir şeyde birleşirse, haram olması helal olmasına baskın çıkar."[185] buyurmuştur. Dolayısıyla bu anlamdan dolayı av hayvanının etini yemek helal olmaz.

Avcının Harem'de, avın Hill'de olması

Av hayvanına ok atan kimse haremde, av hayvanı ise hill bölgesinde ise; daha önce açıkladığımız gibi, haremde olan kimseye avlanmak ihramlının avlanması gibi haramdır. Bununla haremde olan av hayvanının durumu aynıdır.

---

[185] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/199; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/169; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV/372

Av hayvanına ok atan kimse de av hayvanı da hill bölgesinde ise, ancak ikisinin arasında haremden bir parça bulunsa ve ok da bu bölgeden geçse ona hiçbir şey gerekmez. Onu yemesinde de sakınca yoktur. Çünkü biz ok atan kimseyi dikkate almaktayız. Bu kimse ihramsız olup hill bölgesinde bulunmaktadır. Av hayvanı tarafını dikkate alırsak bu hill bölgesinin avıdır. Okun haremin havasından geçmesiyle, ne av hayvanı hakkında ne de ok atan hakkında, haremin haramlığı sabit olmaz. Atılan ok, haremin haramlığı yerinde değildir. Bunun için ok atan kimseye hiçbir şey vâcip olmaz. Onu yemesinde de hiçbir sakınca bulunmaz.

Bir kimse ihramsız olduğu durumda hill bölgesinde bir av hayvanını yaralar sonra bu av hayvanı hareme girer ve orada ölürse o kimseye ceza gerekmez.

İhramsızın, hill bölgesinde yaraladığı avın Harem'de ölmesi

Çünkü yaralama vaktinde onun fiili mübah idi. Sirayet fiilin eseridir. Fiilinin aslı cezayı gerektirmediğine göre onun eseri cezayı gerektirmez. Nitekim bir kimse dinden dönen mürted kişiyi yaralar, sonra da bu mürted kişi Müslüman olur ve ölürse durum aynı olur. Kıyasa göre bu av hayvanının etini yemekte hiç bir sakınca yoktur. Çünkü onun fiili bu av hayvanını tezkiye etmiş, helal kılmıştır. Hatta hill bölgesinde ölse bile onu almak helal olur. Fakat o daha önce açıkladığımız gibi, istihsânen onu yemeyi mekruh görmüştür. Çünkü yemenin helal olması, o hayvandan ruhun çıkması anında sabit olan bir hükümdür. Bu durumda o av hayvanı, haremin avıdır.

Dolayısıyla bu tarafın dikkate alınması, av etinden yemeyi haram kılar. Yaralama tarafının dikkate alınması ise av etinden yemeyi mübah kılar. Haramlığı gerektiren taraf, helalliği gerektiren tarafa tercih edilir. [4/100]

Avlanma cezası olan hedy kurbanını Kûfe'de keser ve sadaka olarak dağıtırsa hedy kurbanı olarak geçerli olmaz.

Hedy kurbanını kesme yeri

Çünkü kan akıtılması ancak özel bir vakitte veya özel bir yerde yani haremde ibadet olabilir. Allahu Teâlâ bu konuda:

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ . . .

"Kâbe'ye ulaşan hedy kurbanı..." (el-Mâide, 5/95) ifadesiyle hedy kurbanlarının hareme ulaştırılmasını açıkça bildirdiği halde yukardaki durum nasıl geçerli olabilir?! Fakat hedy kurbanının kesildikten sonraki etinin değeri, av hayvanının değeri kadar ise, her yoksula yarım sa'ın değeri düştüğü takdirde, bu durum yemin kefâretine kıyas edilerek yoksulu doyurma yerine geçer. Yemin kefâretinde on yoksula tek elbise giydirse bu durum her yoksula düşen kısmın değeri yarım sa'

veya daha fazla buğday değerinde olduğu takdirde yoksulu doyurma olarak geçerli olur.

Ceza orucunu tutma yeri

Ceza olarak Kûfe'de oruç tutmak isterse ihramlı hakkında bu caizdir.

Çünkü oruç nerede olursa olsun ibadettir. İhramsızın haremde avlanmasına gelince daha önce açıkladığımız gibi bu konuda orucun yeri yoktur. Ancak ihramlı olur da av hayvanını haremde avlarsa, o takdirde cezası oruçla yerine getirilebilir. Çünkü ihramlı hakkında haremin haramlığı öne çıkmaz. Dolayısıyla onun üzerine vâcip olan cezadır.

Görmez misin ki ceza bölünme kabul etmez. Bunun için ceza oruçla yerine getirilebilir. Buna göre ihramlı bir kimse, haremde bir av hayvanının vurulmasına öncülük etse ihramlı üzerine ceza vâcip olur. Oysa ihramsız kişi bundan farklıdır. İhramsız kişi haremde bir av hayvanının avlanmasına öncülük etse, o kimseye ihramlıya vâcip olduğu gibi ceza gerekmez. Bu durum; "İhramlı üzerine vâcip olan kefâret olup kefâret oruçla yerine getirilir" kuralı üzerine kurulur. Dolayısıyla av hayvanının avlanmasında öncülük eden onu avlayan kimse gibi kabul edilmektedir. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da bu konuda Züfer (rh.a.)'in görüşü gibi görüş rivayet edilmiştir.

İhramlının kestiği cezadan yeme durumu

İhramlı avın cezasından yerse yediği şeyin değerini ödemek, üzerine vâcip olur.

Çünkü Allahu Teâlâ'nın hakkı, kesilen kurbana ait olmuştur. Bu kurban etini kendi ihtiyacına sarfettiği zaman bunun değerini yoksullara ödemek zorundadır. Aynı şekilde ceza kurbanını Mekke'de kestikten sonra onu yese kesilmiş vaziyetteki değerini ödemelidir.

Kurban çalındığı takdirde durum farklıdır. Çünkü kurbanı Mekke'de boğazladığı zaman kurban yerini bulmuş olur. Geriye sadece kesilen kurbanın etini sadaka olarak dağıtma vâcibi kalır. Kurban onun fiilinden olmayan nedenle yok olursa sahibine hiç bir şey gerekmez. Kurban etini yemek suretiyle tüketirse, zekat malı gibi yediği etin değerini fakirlere ödemesi vâcip olur. Bu değeri tek yoksula sadaka olarak verse, yoksula verilen sadaka gibi geçerli olur.

Halbuki yoksulu doyurmak suretiyle kefâret yolunu tercih etse bu geçerli olmaz. Ancak her yoksula yarım sa' verirse geçerli olur. Çünkü her yoksul hakkındaki kefâret olan doyurma, yemin kefâretinde olduğu gibi yarım sa' ile takdir edilmiştir.

Hedy kurbanında ise ceza, kurban etini sadaka vermekle değil, kurbanın kanını akıtmakla gerçekleşir. Bundan sonra kurban etinin sadaka olarak dağıtılması, artık kurbanın zekat malı gibi sadece Allahu Teâlâ'ya özgü olması itibariyle gerekli olur. Dolayısıyla isterse hepsini tek yoksula sarfeder. İsterse yoksullar arasında parça parça dağıtır. Yoksulu doyurma suretiyle verilen kefârette, her yoksula bir sa' verdiği zaman bir *müdd* artarsa onu da tek yoksula sadaka olarak verir. Bu durum, vâcip olan eğer bu miktar ise, bunu tek yoksula dağıtması gibidir. [4/101]

İhramlının kefâret (ceza) orucunu ayrı günlerde tutması

Eğer kefâret olarak orucu tercih ederse, bu bir müdd sadakayı dikkate alarak tam gün oruç tutar ya da yoksulu doyurur. Çünkü oruç bir günden az olmaz. Bu kimsenin, avlanmanın cezasında orucu ayrı ayrı günlerde tutma hakkı vardır. Çünkü oruç Allah'ın Kitâb'ında mutlak olarak belirtilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ...﴾

"..Veya yaptığının vebalini tatması için bunun dengi oruç tutması..." (el-Mâide, 5/5) Dolayısıyla ihramlı dilerse bu orucu ardarda tutar, dilerse ayrı ayrı günlerde tutar.

İhramlının çekirge öldürmesi

İhramlı kimse, çekirge öldürürse onun değerini ödemesi gerekir.

Çünkü çekirge karadaki av hayvanlarındandır. Bu konuda Ömer (r.a.)'in; "Bir hurma bir çekirgeden daha hayırlıdır." dediği rivayet edilmiştir. Bu hadisin hikayesi şudur. Humus'lu bir grup hacı, ihramda iken çok miktarda çekirge avladılar. Her çekirge yerine bir dirhem ceza sadakası veriyorlardı. Bunun üzerine Ömer (r.a.); Ey Humus'lular! Görüyorum ki dirhemleriniz çoktur. Bir hurma, bir çekirgeden daha iyidir (bir hurma bir çekirge için yeter), demişti.

İhramlının sinek ve haşerat öldürmesi

İhramlının sinek, sivri sinek, karınca ve kene öldürmesinde hiçbir ceza yoktur. Çünkü bunlar av hayvanı değildirler. Çünkü insanlardan kaçmazlar. Av hayvanı olsalardı, yaratılışı itibariyle eziyet verici olurlardı. Dolayısıyla bu hususta ihramlıya hiçbir ceza yoktur. Rivayet edildiğine göre Ömer (r.a.), ihramda iken devesinin kenelerini temizlemişti.

İbn Abbas (r.a.) kölesi İkrime'ye;

-Kalk devenin kenelerini temizle, dedi. İkrime;

-Ben ihramlıyım dedi. İbn Abbas (r.a.);

-Deveyi kesmeyi emretseydim deveyi keser miydin? dedi. İkrime;

-Evet deyince, İbn Abbas (r.a.);

-Deveyi kesince kaç kene ve yavsu[186] öldürmüş olurdun? dedi.

İbn Abbas (r.a.) bu ifadesiyle ihramlının kene yavrusu öldürmesi nedeniyle kendisine hiçbir ceza gerekmediğini açıklamıştır.

İhramlının bit öldürmesi

İhramlının bit öldürmesi ise mekruhtur.

Bu, bitin av hayvanı olmasından dolayı değil, o ihramlının bedeninden gelişmesi nedeniyledir. Bundan dolayı bitin öldürülmesi, kirliliğin giderilmesi kapsamındadır. İhramlının saçını kesmesi gibi bu konu da ihramlıya yasak kılınmıştır. Eğer biti öldürürse, sadaka ne kadar az olursa olsun bitten daha hayırlı olur. Çünkü bitin hiç bir değeri yoktur. Nitekim Ali (r.a.); Bit hiçbir zaman aranmayacak bir kayıptır, demiştir. Bu nedenle az çok sadaka olarak verdiği şeyle vâcip olan cezadan kurtulmuş olur.

İhramlının yıkanması

İhramlının gusletmesinde zarar yoktur.

Çünkü Ömer (r.a.) ihramlıyken gusletmiştir. Âlimlerden bir kısmı; su, baştaki bit gibi hayvanları öldürür, deyip bunu mekruh gördüğü için Hâkim eş-Şehîd Mervezî bu açıklamayı getirmiştir. Halbuki durum onların dediği gibi değildir. Bilakis su baştaki dağınıklığı arttırır.

İhramsızın verdiği av yumurtasını ihramlının kızartması

İhramsız bir kimse, av hayvanlarından birinin yumurtasını ele geçirse ve bunu başka bir ihramlıya verse, o da bunu kızartsa ihramlının üzerine ceza gerekir.

Çünkü yumurta, av hayvanının aslıdır. İhramlı bu fiiliyle onu bozmuştur. Dolayısıyla ceza gerekir. Bunu yemesinde ise hiçbir sakınca yoktur. Halbuki ihramlının öldürdüğü av hayvanı bundan farklıdır. Çünkü etinin yenmesinin helal olması için besmeleyle kesilme zorunluluğu olan hayvan, ihramlının fiili nedeniyle haram olur. Halbuki yumurtanın yenmesinin helal olması için böyle bir kesmeye ihtiyaç yoktur. Görmez misin ki, bu konuda Müslümanla Mecûsî (ateşe tapan) aynıdır. İhramlı ile ihramsız da aynı şekildedir. İhramlıya cezanın vâcip oluşu, avın etinden yemesinin haram oluşunu gerektirmez. Nitekim ihramlı bir kimse, ihramsız bir kimseye bir av hayvanını gösterse ihramlıya ceza gerekir. Ama bu av hayvanının etinden yemesi haram olmaz.

---

[186] **Yavsu:** Kene yavrusuna denir.

İhramdan çıkmak için avlanma durumu

İhramlı bir kimse, ihramdan çıkmak ve ihramlılığını kaldırmak kastıyla çokça av hayvanı avlasa bu kimseye bütün hepsi için biz Hanefîlere göre bir kurban gerekir.

[4/102]

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demektedir. Her av hayvanına ayrı birer ceza gerekir. Çünkü bu kimse bu av hayvanlarından her birini öldürmek suretiyle ihram yasağı işlemiş bulunmaktadır. Dolayısıyla ihramlılığı kaldırmayı kastetmediği durumdaki gibi her biri için ayrı bir ceza gerekir. Çünkü onun bu amacı kastetmesi hiçbir anlam ifade etmez. Çünkü av hayvanını öldürmekle ihramlılığı sona erdirmiş olmaz. Dolayısıyla bu kastın varlığı, yokluğu gibidir. Bu görüş, Şafiî (rh.a.)'nin; Cezanın vâcip olmasında fiil değil, bu fiilin işlendiği yer dikkate alınır, temel kuralı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla ihramlının bu fiili nedeniyle ihramlılığı sona erdirme kastı dikkate alınmaz.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki; Av hayvanının öldürülmesi ihram yasaklarındandır. Namaz ve oruçta olduğu gibi, bir ibadetin yasaklarının işlenmesi, onun ortadan kalkmasını gerekli kılar. Ancak şeriat ihramı, sadece ihram fiillerinin yerine getirilmesinden sonra kendisinden çıkılabilecek olan ve kişiyi bağlayan bir ibadet şekli olarak belirlemiştir.

Görmez misin ki, başlangıçta bağlayıcı olmadığı zaman, yasağın işlenmesiyle bu ibadet ortadan kalkmış olmaktadır. Aynı şekilde cariye efendisinin izni olmaksızın ihrama girerse veya kadın kocasının izni olmaksızın nâfile hac niyetiyle ihrama girse, bu durum kocasının hakkında herhangi bir bağlayıcılık meydana getirmediği için, kocanın ihram yasaklarından birini (hanımına karşı) işlemek suretiyle hanımını ihramdan çıkartma hakkı vardır.

Dolayısıyla bu konuda ihramlı av hayvanlarını öldürmek suretiyle ihram suçunu değil, derhal ihramdan çıkmayı kastetmiş olmaktadır. İhramdan çıkmakta acele edilmesi, muhsar hakkında olduğu gibi ceza olarak sadece bir kurban gerektirir. Halbuki ihramlılığı sona erdirmek kastı olmadığı zaman durum bundan farklıdır. Çünkü ihramlılığı ortadan kaldırmak, av hayvanını öldürme nedeniyle ihram suçunu kasten işlemek demektir. Dolayısıyla her ava ayrı ceza gerekir. Daha önce açıkladığımız gibi; ihramlı hakkında avlanma cezasının hükmü, ihramlının kastı üzerine kurulur. Öyle ki çadır kuran, av hayvanını yakalamak için tuzak kurandan farklı olarak cezayı ödemez.

Cezanın usul ve füru'a verilebilme durumu

İhramlı kimse, avlanma cezası olarak vereceği sadakayı, zekat ve fıtır sadakasında olduğu gibi anne babasına ve çocuklarına veremez.

Çünkü bu Allahu Teâlâ hakkından dolayı fakirlere sadaka olarak verilmesi vâcip olan bir maldır. Bu sadakayı bir zimmîye verse geçerlidir. Ebû Yusuf (r.a.)'tan yapılan bir rivayete göre geçerli değildir. Çünkü ona göre her sadaka vâcip olup, Ehl-i zimmet'in fakirlerine sarfedilmesi câiz değildir. Biz bu konuları oruç bölümünde açıklamıştık. Bu da aynen orada belirttiğimiz şekildedir.

İhramlının av cezasının deve değerine ulaşması

İhramlının avlanma cezası deve değerine ulaşırsa bana göre deve kesmesi, onun değeriyle birkaç koyun satın almaktan daha iyidir.

Çünkü mendup olan, hedy kurbanlarının büyük, saygın olmasıdır. Allahu Teâlâ buyuruyor ki;

﴿ومنْ يُعظّمْ شعائر الله فإنّها منْ تقْوَى الْقُلُوب﴾

"Kim Allah'ın şeâirini[187] *büyük tanırsa, bu durum kalplerdeki takvadan dolayıdır."* (el-Hacc, 22/32)

Saygıya daha yakın olan kurban, daha önceliklidir. Birkaç koyun alıp onları keser ve sadaka olarak dağıtırsa bu sadaka, ihsâr ve temettu' hedyi gibi, diğer hedy kurbanlarına kıyas edilerek, geçerli olur.

İhramlının avlanma cezası olarak keseceği develeri işaretlemesi veya onların boyunlarına gerdanlık takması gerekmez. Çünkü işaretlemek ve gerdanlık takmak hac fiili (nüsük) olan kurbanlarda gereklidir. Buradaki kurban ise ceza kurbanıdır. Bu kurbanı işaretlemek ve gerdanlık takmak ise sünnet değildir. Ama bunu yaparsa zarar vermez. İhsâr ve kefâret kurbanları da bu esasa tabidir. Buradaki anlam şudur: Nüsük (hac ibadeti) olan kurbanın teşhir edilmesi, başkalarının aynı şekilde hareket etmesine neden olacağı için, daha iyidir. Fakat ceza olana gelince, bunun nedeni bir yasağın işlenmesidir. Bundan dolayı bu gibi durumlarda kişinin kendisini gizlemesi, herkese duyurmasından daha iyidir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

منْ أصاب من هذه الْقَاذُوراتِ شيئًا فلْيَسْتتِرْ بِسِتْرِ اللهِ يسْتُرْ اللهُ تعالى علَيْه

"Kime bu pisliklerden biri bulaşırsa onu gizlesin ki, Allah da onun bu durumunu gizlesin."[188]

---

[187] **Şeâir/** الشعائر: Dince kutsal sayılan, yerine getirilmesi istenen emirler, semboller, remizler, Allahu Teâlâ'ya ait nişaneler. Hac ibadeti sırasında yapılması gereken vazifeler, menâsik-i hac. Bu ayette haccda kesilecek kurbanlıklar kastedilmektedir.

[188] *Muvatta*, Hudûd 2; Abdurrezzak, *Musannef*, VII/319; Hâkim, *Müstedrek*, IV/272; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII/326.

İhramsız olduğu durumda av hayvanına ok atar, sonra ihrama girerse bu konuda ona hiçbir şey gerekmez. [4/103]

Çünkü ok atma fiili aslında mutlak olarak mübahtır. Ayrıca ihram suçu ihrama girmeden önceki şeylerde değil, ihrama girdikten sonraki şeylerde söz konusudur.

İhramlının kuş avlaması

İhramlı kimse kökü Haremde veya Hill bölgesinde olan bir ağacın dalındaki kuşa köküne bakmaksızın sadece kuşun yerine bakıp ok attığı takdirde, dal Hilldeyse ceza gerekmez. Haremdeyse ceza gerekir.

Çünkü av hayvanının hayatta oluşu dal nedeniyle değildir. Allahu Teâlâ buyuruyor ki;

﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ﴾

"Onlar, göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi?" (en-Nahl, 16/79)

Dikkate alınacak olan, avın bulunduğu yerdir. Avın bulunduğu yer haremin hava sahasında ise av, haremin avıdır. Eğer hill sahasında ise av, hill bölgesi avı sayılır.

Dalın kesilmesinde ağacın köküne bakılır. Ağacın kökü hill bölgesinde ise dalı kesebilir. Haremde ise kesemez. Çünkü dalların hayatı ağaca bağlıdır. Onun için ağacın köküne bakılır. Kökünün hükmü dallarının da hükmü sayılır. Kökün bir kısmı haremde, bir kısmı hillde ise yine harem ağaçlarından sayılır. Çünkü bu ağaçta haramlığı gerektiren ile helalliği gerektiren nitelik bir arada bulunmaktadır. Ve o, ayaklarının bir kısmı hill, bir kısmı da haremde bulunan av gibi olup, Harem sahası avından sayılır. Ancak avın ayakları hill bölgesinde, başı haremde ise durum farklıdır. Çünkü av hayvanının ayakta kalması başı ile değil, ayaklarıyladır. Şu var ki, av hayvanı uyuyor da uyurken başı haremde ise, o takdirde ayakta kalması bütün bedeniyledir. Bir parçası haremde olunca da harem avı gibidir.

Harem ağaçlarının haramlığı konusundaki asıl, Peygamber (s.a.v.)'in;

لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا . وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا

"Harem'in otu koparılmaz, dikeni kesilmez."[189] hadisidir.

Hişam (rh.a.) diyor ki Muhammed (rh.a.)'e;

---

[189] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/253; Buhârî, Cezâu's-sayd, 9; Müslim, Hacc 445; Nesâî, Menâsik 110.

-Bu sözün anlamı nedir? diye sordum. Muhammed (rh.a.);

-Bir gövde üzerinde ayakta durmayan her şeydir, diye cevap verdi.

Rivayet edildiğine göre; Ömer (r.a.), tavaf alanında bulunan ve tavaf edenlere rahatsızlık veren bir ağacı kesmiş, sonra da bu ağacın değeri kadar sadaka vermişti.

Harem ağaçlarının durumu

Harem ağaçlarının haramlığı, harem avının haramlığı gibidir. Çünkü harem avları, haremdeki ağaçlara sığınır. Onların gölgesinde gölgelenir. Yuvalarını da bu ağaçların dalları üzerinde yaparlar. Harem avını telef eden kimseye, bunun bedelini ödemesi vâcip olduğu gibi, ağacını kesen kimseye de o ağacın bedeli vâcip olur.

Harem ağaçları, insanların yetiştirdikleri ağaçlar olmayıp kendiliğinden bitenlerdir. İnsanların normal olarak diktiklerinde, bu ağacı insan dikmiş olsa da, ağaç kendiliğinden yetişmiş olsa da, harem yasağı yoktur. Çünkü insanlar, Peygamber (s.a.v.)'den günümüze kadar hiçbir kimsenin yadırgaması ve engellemesi olmaksızın haremde ekip biçmektedirler.

Bölge insanlarının dikme adeti olmadığı ağaçlara gelince, bunu insan diktiği zaman ağacın kesilmesinde yine hiçbir ceza yoktur. Çünkü bu ağaç o kişinin kendi mülküdür. Onun bu davranışı insanların adet olarak diktiklerine katılır. Ama kendi kendine yetiştiği zaman, bir kimsenin mülkünde yetişmesi nedeniyle insan mülkü olsalar da, harem yasağı vardır. Öyle ki bazı âlimler şöyle demişlerdir. Bir kimsenin mülkünde *Ümmü Gaylan* dikeni yetişse, onu bir insan kesse, mülkün sahibine değerini ödemesi gerekir. Ayrıca din sahibinin hakkından dolayı harem dahilinde sahipli bir avı öldürseydi, ödeyeceği değer ne ise onu da ödemesi gerekir.

[4/104]

İki adam, harem ağaçlarından bir ağacı keserlerse; bu iki adamın öldürdüğü harem avına kıyasla onların tek değer ödemeleri gerekir. Ancak bu konuda harem avından farklı olarak bu adamların ihramlı ya da ihramsız olmaları durumu aynıdır.

Çünkü ihramlı için avlanmanın yasaklığı, ihram nedeniyledir. Öyle olunca da her birinin tam değer ödemesi gerekir. Ağacı kesmenin yasak oluşu ise harem nedeniyledir. Çünkü ihramlı olmak ağaç kesmeye engel değildir. Öyleyse bu konuda ihramlı ve ihramsız eşittir. Onlardan her birine yarım değer vâcip olur. Bu konuda oruç yeterli olmaz. İhramsız kişinin haremde avlanması konusunda açıkladığımıza kıyasla, ancak kurban kesilir veya fakirlere yedirilir.

Kişinin değerini ödediği bu ağaçtan yararlanmasını hoş görmüyorum.

Çünkü bu eğer ona mübah olsaydı, insanların benzerini yapmalarına yol açar, harem ağaçları kalmazdı. Bu da harem avını kaçırmak olur. Buna rağmen ondan yararlanılırsa da bir şey gerekmez. Çünkü kesilen ağaç, ödediği değer karşılığında şahsî mülkü olmuş olur. Kesme işleminden sonra, kesilen için harem yasağı olmaz. Ondan yararlanılmasında da hiçbir şey gerekmez.

Görmez misin, bir kimse harem avını kesse, cezayı ödedikten sonra onun etinden yese, yeme nedeniyle ona hiçbir şey gerekmez. Bu konu da onun gibidir. Bir kimse ağacı dikse, o da yetişse, o kişinin bunu kesmeye ve onunla dilediği şeyi yapmaya hakkı vardır. Çünkü onu diken kendisi olduğundan, kesilen şey onun mülküdür. Daha önce açıkladığımız gibi, insanların yetiştirdiği şeylerde harem yasağı sabit olmaz.

Kuruyup düşen Harem ağacından yararlanma

Harem ağaçlarından kırılan, sonra kuruyan ve nihayet düşen daldan yararlanmakta zarar yoktur.

Çünkü haramlığın sabit oluşu, o ağacın haremde bulunması nedeniyle ve haremde gelişmesinden dolayıdır. Kırılıp kuruyan dalda "gelişme" anlamı yoktur. Dolayısıyla ondan yararlanılmasında zarar yoktur.

Harem otunun durumu

Izhır otu hariç, haremin otu koparılmaz ve dikeni kesilmez. Bize ulaşan hadise göre Peygamber (s.a.v.), Izhır otu konusunda izin vermiştir.

Hâkim eş-Şehîd Mervezî, bu ifadeyle şu hadisi kastetmektedir. Peygamber (s.a.v.);

لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا . وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا

-*"Harem'in otu koparılmaz, dikeni*[190] *kesilmez."*[191] diye buyurduğu zaman Abbas (r.a.);

-Yâ Resûlellah! İzhır otu hariç olsun. Çünkü bu ot, halkımızın kabirleri ve evleri yahut evleri ve kabirleri için kullandıkları bir ottur, demişti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

إِلَّا الْإِذْخِرَ *"İzhır bundan ayrı tutulmuştur."*[192] demiştir.

---

[190] Bazı rivayetlerde (ağaç- سحرها) şeklindedir.

[191] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/253; Buhârî, Cezâu's-sayd 9; Müslim, Hacc 445; Nesâî, Menâsik 110.

[192] Buhârî, Cezâu's-sayd 9; Müslim, Hacc 445; İbn Mâce, Menâsik 103; Ebû Dâvûd, Menâsik 89; Nesâî, Menâsik 120.

Bu hadisin yorumu şu şekildedir. Belki Peygamber (s.a.v.)'in kastı da bu otu hariç tutmak idi. Ancak ya Abbas (r.a.) bu konuyu Peygamber (s.a.v.)'den önce söylemiş oldu, ya da Peygamber (s.a.v.)'e Abbas (r.a.)'ın hariç tutmak istediği konuda ruhsat vermesi vahyedildi.

Harem otunun tırpanla kesilmesine izin verilmediği gibi, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, o bölgede hayvanların otlamasına da izin verilmez. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, bu bölgede hayvan otlatmakta zarar yoktur. Çünkü hac veya umre için hareme girenler hayvan üzerinde olurlar. Bu kimselerin, hayvanlarının otlamalarına engel olmaları mümkün olmaz. Bu konuda gayet açık bir zorluk vardır. Bu zorluğun kaldırılması için buna izin verilir.

İbn Ebû Leylâ (rh.a.)'nın görüşüne göre, otların koparılması ve hayvanların otlatılmasına duyulan zaruret veya bunun herkesin başına gelen bir şey *(belvâ)* olması nedeniyle bu konuda bir sakınca yoktur. O bölgedeki insanların binek hayvanları için harem dışından ot getirmeleri zorluğa neden olur. Fakat Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.), Peygamber (s.a.v.)'in;

[4/105] لَا يُخْتَلَى خَلَاهَا ، وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا

"Harem'in otu koparılmaz, ağacı kesilmez."[193] hadisini delil olarak almışlardır.

Otların koparılmasıyla yasak işlenmiş olmaktadır. Hayvanların otlatılması da aynıdır. Hayvanların ağızları tırpan gibidir. Herkesin başına gelene itibar edilmesi, sadece aksine delil bulunmayan şeylerde dikkate alınmaktadır. Delil var iken *belvâ*'ya itibar olunmaz.

Harem'de mantar ve taş alma durumu

Harem bölgesinde mantar toplamakta zarar yoktur.

Mantar toprakta yetişen bitkilerden olmayıp toprakta yetişen bitkilere bırakılan bir yiyecektir.

Aynı şekilde harem taşlarının alınmasında da zarar yoktur.

İbn Abbas (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.) bunu mekruh görmüşlerdir. Fakat biz Hanefîler insanlar arasında tencere, kazan vb. şeylerin haremden çıkartılması şeklindeki yaygın adetlerini ölçü olarak alıyoruz. Haremde taşlardan yararlanmak mübahtır. Kendisinden yararlanmanın mübah olduğu şeyi bu bölgeden dışarı çıkarmak da caizdir.

---

[193] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/253; Buhârî, Cezâus-sayd 9; Müslim, Hacc 445; Nesâî, Menâsik 110.

Ayrıca haremin haramlığı bize göre Mekke'ye özgüdür. Medine'de av hayvanları, ağaçlar ve benzerleri hakkında harem bölgesi haramlığı yoktur.

Medine'nin Harem olup olmadığı

Şafiî (rh.a.) ise harem yasağı vardır. Öyle ki bu bölgede av hayvanını öldüren kimseye ceza kurbanı gerekir, demiştir. Onun delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حَرَّمَ مَكَّةَ ، وَأَنَا أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يَعْنِي الْمَدِينَةَ

"İbrâhim (a.s.) *Mekke'yi harem kıldı. Ben de Medine'nin iki siyah kayalıkları arasını harem kılıyorum."*[194] مَنْ رَأَيْتُمُوهُ يَصْطَادُ فِي الْمَدِينَةِ فَخُذُوا ثِيَابَهُ *"Kimin Medine'de avlandığını görürseniz, onun elbiselerini alın."*

Biz Hanefîlerin delili ise şudur. Resûlüllah (s.a.v.) Medine'de çocuklardan birine kuş verdi. Kuş çocuğun elinden uçtu. Çocuk bundan üzüntü duymaya başladı. Peygamber (s.a.v.) ise;

يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ ؟

"Ey Ebû Umeyr! Nugayr ne yaptı?"[195] dedi.

Bu, o kuşun adıydı. O, serçe gibi küçük bir kuştu. Medine'de avlanmak için harem bölgesinin haramlığı olsaydı, Resûlüllah (s.a.v.) çocuğa kuş vermezdi. Medine, ihramsız girmenin câiz olduğu yerdir. Öyleyse Medine, diğer beldelere kıyas edilir. Harem öyle değildir. Oraya hiç kimsenin ihramsız girmeye hakkı yoktur.

İhramlı kişi, avcılık konusunda yetiştirilmiş bir şahini öldürürse, o kişiye şahinin yetiştirilmiş olma değeri dikkate alınmaksızın ceza gerekir.

İhramlının Harem'de öğretilmiş şahini öldürmesinin durumu

Cezanın vâcip oluşu, av hayvanı olma anlamının dikkate alınması nedeniyledir. Şahinin avcılık konusunda yetiştirilmiş olması, av hayvanı olma anlamıyla ilgili olmayan sonradan olan bir niteliktir. Av hayvanı olma anlamı, onun insanlardan kaçmasındadır. Şahinin avcılık konusunda yetiştirilmiş olması nedeniyle av hayvanı olma niteliği eksik kalmaktadır. Şahin yetiştirildiği zaman onun insanlara yabani oluşu durumu azalmaktadır. Bu durumda cezada fazlalık olması câiz değildir. Ancak şahin bir insanın şahsî mülkü olduğu takdirde; onu telef eden kimse, onun avcılık konusunda yetiştirilmiş olması özelliği dikkate alınarak değerini öder. Bu durumda değerin vâcip oluşunda maliyete itibar edilir. Şahinin maliyeti,

---

[194] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/240; Buhârî, Cihad 71; Müslim, Hacc 456; İbn Mâce, Menâsik 104.

[195] Buhârî, Edeb 81; Müslim, Âdâb 30; İbn Mâce, Edeb 24; Ebû Dâvûd, Edeb 77; Tirmizî, Salât 248.

kendisinden yararlanılması nedeniyledir. Yetiştirilmiş olması durumunda maliyet, elbette fazla olacaktır.

Güvercin de uzak bir yerden dönüp geldiği takdirde aynı şekildedir. İhramlı tarafından güvercinin değeri ödenirken bu özelliği dikkate alınmaz. Bu özellik, ancak güvercinin değeri diğer kimseler tarafından ödendiğinde dikkate alınır. Ancak güvercin ötüyorsa, değeri artar. Ceza verilirken bunun dikkate alınması hususunda iki rivayet vardır:

Bu iki rivayetten birine göre; ötme özelliğinin av hayvanı olma anlamı ile kesin olarak ilgisi olmadığından bu özellik dikkate alınmaz.

İkinci bir rivayete göre; güvercinin gerdanlı olması şeklinde olduğu gibi, ötmesi de yaradılış aslında değişmeyen bir nitelik olması nedeniyle dikkate alınır.

İhramlının öldürmek zorunda kaldığını yemesi

İhramlı kişi, av hayvanını öldürme zorunda kaldığında, daha önce açıkladığımız gibi av etinden yemek için onu öldürmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ancak cezasını öder.

[4/106] *"Züfer* (rh.a.) *ve Yakub* (rh.a.) *Arasındaki İhtilaflar"* kitabında anlatıldığına göre; ihramlı kişi ölü bir hayvan eti veya bir av hayvanı eti yemek zorunda kaldığı takdirde, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, av hayvanı etinden yer ve cezasını öder.

Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre ise, bu durumda ölü hayvan etinden yer. Çünkü av hayvanını öldürürse bu av hayvanı ölü hayvan olur. O kimse hem av hayvanını öldürmüş, hem de ölü hayvan eti yemiş olmaktadır. Halbuki o kimse, ölü eti yemekle bu ikisinin birinden kurtulmuş olur.

Fakat biz diyoruz ki, Ölü hayvan etinin haramlığı daha şiddetlidir. Görmez misin, avlanmanın haram oluşu, ihramdan çıkmakla ortadan kalkar. Ölü etinin haram oluşu ise kalkmaz. Öyleyse bu iki haramdan daha hafif olana yönelmek suretiyle daha şiddetli olandan kaçınmalıdır. Av hayvanını öldürmek, ihram yasaklarından olsa da, hastalık durumunda tıraş olmak gibi, zaruret durumunda avlanmada sakınca yoktur. Bu nedenle av hayvanını öldürür. Etinden yer ve cezasını öder.

Allah Sübhanehu ve Teâlâ daha iyi bilir.

MUHSAR
(Hac veya Umreyi Tamamlayamayan)

İhsârın (İhramlının elinde olmayan bir engel nedeniyle Hac ve umreyi tamamlayamamasının) hükmü hakkındaki asıl delil, Allahu Teâlâ'nın;

İhsârın delili

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾

"Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer bunlardan alıkonursanız (yani bu ikisini tamamlamanız hususunda bir engelle karşılaşırsanız) kolayınıza gelen kurbanı (yani bir koyunu) kesilmek üzere harem bölgesine gönderin." (el-Bakara, 2/196) Ve yine Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Kurban yerine ulaşıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin." (el-Bakara, 2/196) emrine uyarak, başı kazıtmak suretiyle tıraş olursunuz, âyetidir.

İhsâr kurbanının Harem'e özgü oluşu

Muhsar; hac niyetiyle ihrama girmiş ise, hedy kurbanının parasını göndermeli, kendisi için Mekke'de bir koyun satın alınmalı, bu koyun bayramın birinci günü onun adına kesilmeli ve ondan sonra ihramından çıkmalıdır. Bizim Hanefî imamlarımızın görüşü, ihsâr kurbanının hareme özgü olduğudur.

Şafiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ise hareme özgü değildir. Ona göre bu kurban, alıkonulmanın meydana geldiği yerde kesilir. Şafiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili, İbn Ömer (r.a.)'in şu hadisidir: Peygamber (s.a.v.) sahabîleriyle (r.a.) beraber umre yapmak için yola çıkmış ve Hudeybiye'de mahsur, (tutulup) kalmışlardı. Bunun üzerine orada kurbanlarını boğazlamış ve başını kazıtarak tıraş olmuştu. Mekke'lilerle gelecek yıl dönmek ve Mekke'yi kendisi için üç gün silahsız olarak boşaltmaları ve bu umresini o zaman kaza etmek üzere anlaşmıştı. Resûlüllah (s.a.v.) ihsâr kurbanını alıkonulduğu yerde kesmişti. Çünkü bu kurbanı hareme gönderseydi bu kurbanın, götüren kişinin eliyle kesileceğinden emin olamaz, belki de kurban yolda yok olurdu. Bulunduğu yerde bunu kestiğinde kurbanının yerine ulaştığını ve kendisinin onun kanı akıtıldıktan sonra ihramdan çıktığını kesin olarak görmektedir. Öyleyse bu daha iyidir.

Biz Hanefîlerin bu hususta delili, Allahu Tealâ'nın:

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Kurban, yerine ulaşıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin." (el-Bakara, 2/196) âyetidir.

Kurban yerinden maksat, harem bölgesidir. Allahu Tealâ'nın kurbanları andıktan sonra;

﴿ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾

"Sonra bunların varacakları yer Beytullah'tır." (el-Hacc, 22/33) şeklindeki âyeti buna delildir. Ayrıca kan akıtmakla ihramdan çıkmak bir ibadet şeklidir. Kan akıtmak ise ancak özel bir yerde haremde ya da özel bir zamanda kurban günlerinde ibadet olabilir. Bunun dışındaki yer ve zamanlarda kan akıtmak, ibadet olmaz.

[4/107] Biz Hanefîler, bu kurbanı kendisiyle ihramdan çıkılması açısından temettu' kurbanına kıyas ediyoruz. Temettu' kurbanı hareme özgüdür. İhsâr kurbanı da öyledir.

Rivayet olunan hadise gelince, Peygamber (s.a.v.)'in muhsar olduğu zaman kestiği kurbanlar hakkındaki rivayetler farklıdır. Rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), kurbanlarının haremde kesilmesi için Nâciye (r.a.) isimli sahâbî vasıtasıyla harem bölgesine göndermişti. Hatta Nâciye, Peygamber (s.a.v.)'e;

-Bu kurbanlardan yolda yaralanan olursa ne yapayım? diye sormuş, Peygamber (s.a.v.);

انْحَرْهَا وَاصْبُغْ نَعْلَهَا بِدَمِهَا ، وَاضْرِبْ بِهَا صَفْحَةَ سَنَامِهَا ، وَخَلِّ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ ، وَلَا تَأْكُلْ أَنْتَ وَلَا رُفْقَتُكَ مِنْهَا شَيْئًا

-"Onu kes, tırnaklarını da kanıyla boya, onun hörgücüne kan sür. Onu (yemeleri için) insanları serbest bırak. Ama sen ve arkadaşların onun etinden hiçbir şey yemeyin."[196] buyurmuştur.

Bu rivayet, şu âyete en uygun olan rivayettir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾

"Onlar inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını engelleyenlerdir." (el-Fetih, 48/25)

İkinci rivayete gelince eğer sahihse şöyle diyoruz. Hudeybiye'nin bir kısmı haremdendir. Çünkü onun yarısı hill bölgesinde, diğer yarısı da haremdedir.

---

[196] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/217; Müslim, Hacc 377; İbn Mâce, Menâsik 101; Ebû Dâvûd, Menâsik 19; Tirmizî, Hacc 71.

Peygamber (s.a.v.)'in karargâhı hill bölgesinde, namaz kıldığı yer ise haremdeydi. Kurbanlar harem olan tarafa gönderildi. Haremde kesildi. Bu konuda karşı taraf lehine hiçbir delil yoktur.

Yine denilmiştir ki, Bu durum Peygamber (s.a.v.)'e özgü idi. Peygamber (s.a.v.), o zaman kurbanları kendisiyle hareme gönderecek kimse bulamamıştı.

Muhsarın, kurbanı kesilince tıraş olup olmaması

Kurbanı harem bölgesine gönderip gönderen adına kesildiğinde daha önce açıkladığımız gibi Ebû Yusuf (rh.a.)'tan farklı olarak, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ne başı kazıtarak tıraş olma ne de saçlarını kısaltma zorunluluğu yoktur.

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demiştir. Tıraş olma bir hac ibadetidir. Muhsarın bunu yerine getirmesi gerekir. Sonra da hem hac hem umre yapmalıdır. İbn Abbas (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'den bu şekilde rivayet edilmiştir.

Muhsarın haccı kaza etmesi

Haccı kaza etmesine gelince; farz olan hac niyetiyle ihrama girmiş ise bu haccı yapmadığı sürece üzerinde hac borç kalır.

Nâfile hac niyetiyle ihrama girmiş ise biz Hanefîlere göre, bu haccı kaza etmesi gerekir. Çünkü sağlıklı bir şekilde başladıktan sonra, edâsını tamamlamadan bu nâfile hacdan çıkmıştır. Şafiî (rh.a.)'ye göre, bu kimseye kaza vâcip değildir. Bu kimse, Oruç bahsinde açıkladığımız gibi nâfile oruca başlayıp da bu orucu bozan gibidir.

Umreyi kaza etmesine gelince; bu kimse sağlıklı bir şekilde başladıktan sonra hac fiillerini yerine getirmeden, *haccı kaçıran kimse* anlamındadır. Haccı kaçıran kimsenin ise umre fiillerini yapmamışsa umreyi kaza etmesi gerekir.

Kurbanı gönderdiği zaman dilerse bulunduğu yerde kalır, dilerse evine döner. Çünkü gitmesine engel çıkınca orada kalmakla oradan ayrılmak arasında muhayyerdir. Bu durum düşman nedeniyle muhsar olduğu takdirdedir.

Kurban kesilene kadar muhsarın evine dönebilmesi

Başına gelen bir hastalık nedeniyle muhsar olursa, biz Hanefîlere göre hastalık nedeniyle muhsar olan kimse ile düşman nedeniyle muhsar olan kimse aynıdır. Kurbanı gönderip (kesilince) ihramdan çıkacaktır.

Şafiî (rh.a.)'ye göre ise, ihrama niyet ederken bunu koşul koymadığı takdirde ihramdan çıkma hakkı yoktur. İyileşinceye kadar sabredecektir. Bu husus, Kitâb ve Sünnet'in açık deliliyle sabit olan bir hükümdür. Âyet, düşman nedeniyle ihsâr durumu hakkındadır. Bunun delili, âyetin sonunda Allahu Teâlâ; فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ *"Güvenlik içinde olursanız, kim hacca kadar umre ile yararlanmak*

isterse..." (el-Bakara, 2/196) ifadesidir. Peygamber (s.a.v.) de aynı şekilde düşman nedeniyle muhsar olmuştu.

[4/108] Hakkında delil bulunmayan konularda asıl kurala sarılmak gerekir. Bu kural da hac veya umre fiilleri yerine getirilinceye kadar ihramdan çıkılmamasıdır. Ancak bir kişi ihrama niyet ederken ihsâr durumunu koşul koyarsa, bu takdirde bu koşul nedeniyle ihramdan çıkma hakkına sahip olur.

Şafiî (rh.a.)'nin delili şudur. Peygamber (s.a.v.)'in halası Dubâa (r.a.) hastalanmıştı, Peygamber (s.a.v.) ona; لَعَلِّي بِالْحَجِّ وَاشْتَرِطِي انَّ تَحِلَّنِي حَبَسَتْ خَبَسَتْ *"Hac niyetiyle ihrama gir ve niyet ederken engel çıktığı yerde ihramdan çıkmayı koşul koy."*[197] diye buyurmuştu. Şafiî (rh.a.)'ye göre; eğer onun koşul koymaksızın ihramdan çıkma hakkı olsaydı, Peygamber (s.a.v.), ona bu şekilde koşul koymasını emretmezdi.

Bunun anlamı şudur. Onun başına gelen şey, ihramdan çıkmakla ortadan kalkmayacak bir şeydir. Dolayısıyla muhsarın, yolunu kaybeden veya sayıyı şaşıran ya da nafakası çalınan kimse gibi, ihramdan çıkma hakkı yoktur. Halbuki düşman nedeniyle muhsar olan bundan farklıdır. Çünkü bu durumda onun başına gelen olay, ihramdan çıkmakla ortadan kalkacaktır. Çünkü ailesine dönecek ve düşmanın şerrinden kurtulacaktır.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ . . .﴾

"Eğer bunu yerine getirmeniz engellenirse..." (el-Bakara, 2/196) şeklindeki âyetidir.

Arap Dili âlimleri; İhsâr ancak hastalık durumunda olur. Düşman nedeniyle engellenme durumunda *"hasara"* fiili kullanılır. Engellenen kişiye, *"muhsar"* denilir. Hastalık nedeniyle engellenme durumunda ise *"ahsara"* fiili kullanılır. Bu durumda engellenen kişiye yine *"muhsar"* denilir, demişlerdir..

Ferra (rh.a.) ise şöyle demiştir: Düşman nedeniyle engellenme durumunda da hastalık nedeniyle engellenme durumunda da *"ahsara"* fiili kullanılır. *"Hasara"* fiili ise sadece düşman nedeniyle engellenmede kullanılır.

Dolayısıyla Arap Dili âlimleri *"ihsâr"* kelimesinin hastalık anlamını da içerdiği hususunda görüş birliğine varmışlarıdır. Âyette geçen;

---

[197] Buhârî, Nikah 16; Müslim, Hacc 154; İbn Mâce, Menâsik 23; Nesâî, Menâsik 60; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/221.

... فإذا أمنتم *"Güvenlik içinde olduğunuz zaman..."* (el-Bakara, 2/196) ifadesinin hastalık için de kullanılmış olmasına bir engel yoktur. Bu durumda anlamı; *"şifa bulduğunuz zaman"* demektir.

Peygamber (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyuruyor:

اَلزُّكَامُ أَمَانٌ مِنَ الْجُذَامِ ، وَالدَّمَامِلُ أَمَانٌ مِنَ الطَّاعُونِ

"Nezle cüzzam hastalığına karşı bir teminattır. Çıbanlar ise taun (vebâ) hastalığına karşı bir teminattır."[198]

Bundan anlıyoruz ki "emn" (güven içinde olmak) ifadesi, hastalık hakkında da kullanılmaktadır.

Haccâc b. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كُسِرَ أَوْ عَرِجَ فَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ

"Kimin ayağı kırılırsa veya topallarsa, o kimsenin ertesi yıl haccetmesi gerekir."[199]

Bu hadis, İbn Abbas (r.a.) ve Ebû Hureyre (r.a.)'ye nakledildiği zaman her ikisi de "Haccâc b. Ömer (r.a.)] doğru söyledi." demişlerdir.

Esved b. Yezîd anlatıyor. Umre niyetiyle Basra'dan yola çıktık. Bir arkadaşımızı (yılan) sokmuştu. Bu konuda bize yardımcı olacak birini soruşturup bulmak için yolumuzu değiştirdik. Bir de ne görelim, içlerinde İbn Mes'ûd (r.a.)'un da bulunduğu bir kafileyle karşı karşıyayız. Bunun üzerine İbn Mes'ûd (r.a.)'a bu durumu sorduk. O da;

-"*Arkadaşınız bir kurban göndersin ve gönderilen kişiyle dilediği gün üzerinde anlaşsın. Onun adına kurban kesildiği zaman ihramdan çıkabilir.*" dedi.

Bunun anlamı şudur. Düşman nedeniyle muhsar olan kişiye ait ihramdan çıkma hakkı, burada da bulunmaktadır. Bunun nedeni de o kimsenin ihramda bulunma süresinin uzamasıdır. Çünkü bu kimse hac fiillerini yerine getirinceye kadar ihramlı kalmaya niyetli idi. Bu fiilleri yerine getirmesinin imkansız olması nedeniyle ihramda bulunma süresi uzayacaktır. Bu durumda ise ihramlı, bir çeşit

---

[198] Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, VI/541.

[199] İbn Mâce, Menâsik 85; Ebû Dâvûd, Menâsik 43; Tirmizî, Hacc 96; Nesâî, Menâsik 102; Hâkim, *Müstedrek*, I/642.

sıkıntı içine girecektir. Dolayısıyla din, bu gibi kimselere ihramdan çıkma hakkını vermiştir. Bu anlam burada da vardır. Hastalık nedeniyle ihram süresi uzamaktadır. Bu kimsenin hasta olduğu durumda ihramlı olarak beklemesinde çekeceği sıkıntı daha çoktur. Dolayısıyla o kimsenin ihramdan çıkma hakkı öncelikle sabit olur.

Bu anlamın Şafiî (rh.a.)'nin dediği gibi olmadığına delil şudur. Düşman bu kimseyi dört taraftan kuşattığında yahut ihramlı kimseyi bir yerde hapsettiklerinde, o kimsenin ihramdan çıkması nedeniyle içinde bulunduğu sıkıntılı durum ortadan kalkmaz. Bu kimsenin ihramlı olarak ailesine dönmesi de mümkün olmadığına göre, ihramdan çıkma hakkı sabit olur. Bundan anlıyoruz ki buradaki anlam dediğimiz şekildedir.

Şafiî (rh.a.)'nin, yolunu kaybeden kimse hakkındaki ifadesine gelince; biz Hanefîlere göre bu kimse muhsar değildir. Çünkü kendisiyle hedy kurbanını gönderecek bir kimse bulduğu zaman bu kişi ona doğru yolu gösterecektir. Dolayısıyla ihramdan çıkmasına ihtiyaç yoktur.

[4/109] Kendisiyle hedy kurbanını gönderecek bir kimse bulamadığı takdirde, hedy kurbanını asıl yerine göndermekten aciz kalması nedeniyle ihramdan çıkabilir. Sayıyı şaşıran kimse, haccını kaçırmış olur. Haccı kaçıran kimse ise umre fiilleriyle ihramdan çıkar.

Nafakası çalınan kimseye gelince; İbn Semâa (rh.a.)'nın Muhammed (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre; bu kimse yaya yürümeye gücü yeterse hedy kurbanıyla ihramdan çıkma hakkı yoktur. Yaya yürümeye gücü yetmezse, bu kimse muhsar hükmünde olup hedy kurbanıyla ihramdan çıkar. Ebû Yusuf (rh.a.) da böyle demiştir. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre; bu kimse Beytullah'a kadar yaya yürüyebileceğini biliyorsa yürümesi gerekir. Aksi takdirde gerekmez. Başlangıçta yürümesi gerekmediği durumda yürümeye başladıktan sonra bunun gerekli olacağı gayet açıktır. Nitekim başlangıçta nâfile hac gerekli olmadığı durumda nâfile hacca başladıktan sonra bu haccı tamamlamak gerekmektedir. Aynı şekilde fakir kimseye farz haccı yapması gerekmediği durumda bu haccı yapmaya başladığı zaman bunu tamamlaması gerekmektedir.

Umrenin tamamlanamaması

Umre niyetiyle ihrama girmiş ve umresi engellenmişse, hedy kurbanıyla ihramdan çıkar.

Ancak Mâlik (rh.a.)'in görüşüne göre ihsâr hükmü, bu ibadeti kaçıracağından korkan kimseye aittir. Umre yapan kişi ise umreyi kaçıracağından korkmaz.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki; Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'de muhsar kaldığı zaman umre niyetiyle ihramlı idi. (Yılan) sokan ihramlı hakkında İbn Mes'ûd (r.a.)'un hadisini daha önce açıklamıştık.

Bunun anlamı, ihramda bekleme süresinin uzamasıdır. Umreci bu hususta hacı gibidir. Hedy kurbanıyla ihramdan çıkar. Hedy kurbanı gönderen kişi, gönderdiği kişiyle kurban kesmesi için dilediği belirli bir gün üzerinde anlaşır. Gönderen kişi, kendisi adına kurban kesildiği zaman ihramdan çıkabilir. Çünkü umre fiilleri için belirli bir vakit tahsis edilmemiştir. Kendisiyle umre ihramından çıkılacak hedy kurbanı da böyledir. Halbuki Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.) (imameyn)'in görüşüne göre hac ihramıyla muhsar olan kimse farklıdır. Çünkü hac fiilleri için hac vakti denilen belirli bir vakit tahsis edilmiştir. Aynı şekilde kendisiyle ihramdan çıkılacak hedy kurbanı için de kurban bayramının 1. günü (yevmü'n-nahr) tahsis edilmiştir. Umre ihramından çıkarsa, bu umrenin yerine bir başka umre (kaza umresi) yapmalıdır. Çünkü asıl umreye geçerli bir şekilde başlamıştır.

Muhsarın, kurban kesilince ihramdan çıkması

Muhsarın, yapamadığını kaza etmesi

Kırân haccına niyet eden kişi, bu durumda iki hedy kurbanı gönderir.

Kırân haccına başlayanın ihsârı

Çünkü bu kişi iki ihramla ihrama girmiştir. Bu iki ihramın her birinden çıkması, umre fiillerini yapmadan meydana gelmiştir. Bunun için iki kurban gönderir. Bu iki ihramdan çıkınca da iki umre ve bir hac yapması gerekir. Bunları ya ardarda (hacc-ı kırân şeklinde) ya da ayrı ayrı (hacc-ı ifrad şeklinde) yerine getirir. Daha önce açıkladığımız gibi yapacağı bu iki umreden biri başlamış olduğu umre ihramından çıkması için, diğeri ise hac ihramından çıkması için gerekli idi. İfrad Haccı konusunda ise bu niyetle ihrama giren kişinin hedy kurbanıyla ihramdan çıktığı takdirde, sadece bir umre ve bir hac yapması gerektiğini açıklamıştık.

Kırân haccına niyet eden kişi bu iki ihramdan sadece birinden çıkmak için bir hedy kurbanı gönderse, bu geçerli olmaz. Bununla ihramdan çıkamaz. Çünkü Kırân haccına niyet eden kişi hakkında iki ihramdan çıkma zamanı birdir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) bir hadiste;

فَلَا أَحِلُّ مِنْهُمَا

"Bu iki ihramdan da çıkmıyorum."[200] demiştir.

Bir kurbanla her iki ihramdan çıkamaz. Dolayısıyla bu durumda kesinlikle ihramdan çıkmaya hakkı yoktur.

---

[200] Nesâî, Menâsik 102; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/220; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/348.

Kırân haccına niyet eden kişi, iki hedy kurbanı gönderirse, bu iki kurbanlıktan umre için olanla hac için olanı ayrı ayrı belirlemek zorunda değildir. Çünkü bu belirleme bir anlam ifade etmez. Dolayısıyla hiç dikkate alınmaz.

İhsâr kurbanının kesileceği gün

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre; ihsâr kurbanı sadece kurban bayramının 1. günü kesilebilecek bir kurban değildir. Öyle ki kendisiyle kurbanın gönderildiği kişiyle, bu kurbanı Zilhiccenin ilk on gününün başında boğazlama hususunda sözleşse bu caizdir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, bu kurban sadece kurban bayramının 1. günü kesilebilir. Hedy kurbanı, kendisiyle hac ihramından çıkılan bir kurbandır. Dolayısıyla kırân ve temettu' hedyi gibi sadece kurban günü kesilebilir.

[4/110]

Ebû Hanîfe (rh.a.) şöyle demektedir. Allahu Teâlâ şu âyetle ihsâr hedyi için belirli bir yerin bulunduğunu açıkça ifade etmiştir.

﴿حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Hedy kurbanı yerine ulaşıncaya kadar..." (el-Bakara, 2/196)

Bu kurbanın belirli bir zaman ile kayıtlanması, âyette belirtilen hususa bir ilave olmaktadır. Bu ilave ise şahsî görüşle sabit olamaz. Ayrıca bu hedy kurbanı, ceza kurbanı mertebesindedir. Çünkü zamanı gelmeden ihramdan çıkmaktan dolayı vâcip olmaktadır. Bu nedenle bu kurbandan yemek mübah değildir. Ceza kurbanları ise sadece haremde kesilebilir. Temettu' ve kırân kurbanlarından farklı olarak sadece kurban bayramı 1. günü kesilme koşulu yoktur. Çünkü o hac fiilidir. Kurban Bayramı'nda kesilen kurban gibi etinden yenilmesi mübah olan bir kurbandır.

İhsârın, kurban gönderdikten sonra kalkması

Bunu böylece bilince şöyle diyebiliriz. Hedy kurbanını gönderir, sonra ihsâr ortadan kalkarsa, mesele üç noktada incelenebilir.

-Hem hacca hem de hedy kurbanına (kesilmeden önce) yetişebilirse, haccı yapmaya yönelmelidir. Bu durumda hedy kurbanıyla ihramdan çıkma hakkı yoktur. Çünkü hedy kurbanı haccı yapmaktan aciz kalma nedeniyledir. Dolayısıyla bunun bedeli hükmünde olur. Bedelle kastedilen şeyin meydana gelmesinden önce aslını yapmaya muktedir olmuştur. Bundan dolayı bedelin dikkate alınması düşmüştür. Bu kimse hacca yönelmelidir. Hedy kurbanına yetişirse onu dilediği şekilde kullanır. Çünkü bu kurbanlık, onun kendi mülküdür. Bizzat, bir maksat için kullanılacaktı. Ama artık ona ihtiyaç kalmamıştır.

-Hem hacca hem de hedy kurbanına yetişemezse, haccı yapmaya yönelmesi gerekmez. Çünkü ihsârın ortadan kalkmasıyla hac fiillerini yapmaktan aciz oluşu devam etmektedir. Dolayısıyla hedy kurbanıyla ihramdan çıkma hakkı vardır. Umre fiillerini yerine getirip ihramdan çıkmaya yönelirse buna hakkı vardır. Çünkü bu kimse haccı kaçırmıştır. Haccı kaçıran kimse ise umre fiilleriyle ihramdan çıkar. Onun buna yönelmesinde bir amacı vardır. Bu da kendisine kaza umresinin gerekmemesidir.

-Hacca yetişebilecek olur da, hedy kurbanına (kesilmeden önce) yetişemezse, bu durum sadece Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre düşünülebilir. İmameyn'e (Ebû Yusuf ile Muhammed [rh.a]) göre düşünülemez. Çünkü onlara göre bu hedy kurbanı kurban gününe özgüdür. Dolayısıyla hedy kurbanı olmadan hacca yetişmek düşünülemez. Sonra Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre kıyas yapılarak bu kimsenin hacca yönelmesi gerekir. Bu kimse hedy kurbanıyla ihramdan çıkamaz. Bu aynı zamanda Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü ihsârın ortadan kalkmasıyla fiilleri yapma konusundaki acizlik ortadan kalkmıştır. Daha önce açıkladığımız gibi aslını yapabilecek olduğunda, bedelin hükmünün dikkate alınması düşer. Dolayısıyla aslını yapmaya yönelmesi gerekir.

Fakat Ebû Hanîfe (rh.a.) istihsan yaparak şöyle demiştir. Bu kimse hedy kurbanıyla ihramdan çıkma hakkına sahiptir. Çünkü hacca yönelirse malı (hedy kurbanı) zayi olmuş olur. Kurbanlık onun kendi mülküdür. Bu kurbanlığı belirli bir maksat için almıştır. Bu maksat da ihramdan çıkmaktır. Eğer hem hacca yetişemeyecek hem de bu kurbanla ihramdan çıkamayacaksa, malı telef olmuş olur. Malın saygınlığı ise canın saygınlığı gibidir. Can tehlikesi korkusu, ihramdan çıkmak için bir mazeret olduğu gibi, malın telef olma korkusu da böyledir. O kimse için en iyisi hacca yönelmesidir. Çünkü bu yönelme, başlamış olduğu şeyi yerine getirmek şeklinde yaptığı vaadi yerine getirmeye daha yakındır.

Kendisiyle birlikte yola çıkacağı kocası veya mahremi olmadığı durumda hac niyetiyle ihrama giren kadın da muhsar mertebesindedir.

Mahremsiz hacca çıkma ve mahremsiz kadın muhsarın durumu

Bu hüküm, biz Hanefîlere göre, kadının mahremsiz veya kocasız hac yolculuğuna çıkmasının câiz olmaması nedeniyledir.

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demektedir. Kadın, birlikte yola çıkacağı bir mahrem bulamasa da, yol arkadaşı olacak güvenilir hanımlar bulursa bu yolculuğa çıkabilir. O (rh.a.), bu konuda Peygamber (s.a.v.)'in âyette geçen "gücün yetmesi" ifadesini azık ve binek olarak açıklamasını delil olarak almıştır. Dolayısıyla "mahrem"in koşul koyulması, âyete yapılan bir ek olmaktadır.

Bu gibi bir ilave ise, size (Hanefîlere) göre hükmünü kaldırmaya (neshe) eşittir.

[4/111] Ayrıca hac, bir yolculuktur. Hicret yolculuğunda olduğu gibi hac yolculuğunda da mahrem koşul değildir. Çünkü dârülharp'te Müslüman olan bir kadın, İslam diyarına mahremsiz olarak gidebilir. Çünkü farzı yerine getirme koşulları, genellikle kişinin yerine getirmesi mümkün olan şeylerdir. Oysa kadının mahremi üzerinde velâyet yetkisi yoktur. Mahreminin kendisiyle birlikte bu yolculuğa çıkma zorunluluğu da yoktur. Âlimlerin ittifakıyla sırf bu yolculuk için kadının evlenme zorunluluğu da yoktur. Bundan anlıyoruz ki, mahrem koşul değildir. Ancak kadın fitneden sakınmak zorundadır. Erkeklerle bir arada bulunmasında fitne vardır. Yalnız başına kalma durumunda gariplik de hisseder. Bu nedenle erkeklerle bir arada bulunmaya ihtiyaç bırakmayan, yol arkadaşı olarak kendilerine yakınlık duyacağı güvenilir hanımlarla hac yolculuğuna çıkar.

Biz Hanefîlerin delili, İbn Abbas (r.a.)'ın rivayet ettiği Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir.

لَا يحِلُّ لامْرأَةٍ تُؤْمنُ باللهِ وَالْيوْم الْآخرِ أَنْ تُسافر فوْق ثلاثة أَيّامٍ ولَيالِيها إِلّا ومعها زوْجُها أَوْ ذُو رحِمٍ محْرمٍ منْها

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının, yanında kocası veya mahremi bulunmaksızın üç gün üç geceden fazla yolculuğa çıkması helal değildir."[201]

Sahabîlerden bir adam ayağa kalktı. Peygamber (s.a.v.)'e;

Ben şu savaşa katılmak istiyorum. Hanımım da haccetmek istiyor. Ne yapayım? diye sordu. Peygamber (s.a.v.);

اُخْرُجْ معهَا لَا تُفَارِقْهَا

-*"Onunla birlikte çık. Ondan ayrılma!"*[202] buyurdu.

Bu hadis, sahabîlerin Peygamber (s.a.v.)'in söz konusu ettiği yolculuktan hac yolculuğunu anladıklarına delildir. Öyle ki soru soran kişi de bu anlamda soru sormuştur. Peygamber (s.a.v.)'in bu sahabîye savaşı terkedip hanımıyla birlikte hac

---

[201] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/142; Buhârî, Cezâu's-sayd 27, Taksîru's-salât 4; Müslim, Hacc 413, 424; İbn Mâce, Menâsik 7; Ebû Dâvûd, Menâsik 2; Tirmizî, Radâ' 15.

[202] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/222; Buhârî, Cezâu's-sayd 27, Müslim, Hacc 424; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/137; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XI/424.

yolculuğuna çıkmasını emretmesi, kadının kocası veya mahremiyle beraber olmadıkça yolculuğa çıkamayacağına delildir.

Bunun anlam şudur. Kadın kendi tercihiyle yola çıkmaktadır. Dolayısıyla kocası veya mahremiyle beraber olmadıkça, diğer yolculuklar gibi hac yolculuğu da ona helal değildir. Hicret yolculuğu bundan farklıdır. Çünkü kadın hicrette bir yolculuk yapmamakta, sadece kurtulma amacı taşımaktadır.

Görmez misin ki; kadın dârülharp'te Müslüman ordusuna ulaşıp güvenli bir ortama kavuşsa, o kadın bundan sonra mahremsiz yolculuğa çıkamaz. Çünkü kadın, dârülharp'te can tehlikesi nedeniyle zaruret içerisindedir.

Görmez misin ki; kadının dârülharp'te iddet[203] beklemesi, yolculuğa çıkmasına engel değildir. Dârülislâm'da ise kadın iddet bekliyorsa kadının hac için yolculuğa çıkmaya hakkı yoktur. Yolculuğa engel olma konusunda mahremin bulunmamasının etkisi, iddetin etkisi gibidir. Kadının iddet nedeniyle hac yolculuğuna çıkması engel olarak kabul edildiğine göre, mahrem bulunmaması nedeni de aynı şekilde engeldir. Çünkü kadın fitneye uğrayabilir (maruzdur). Kadınların bir arada bulunmasıyla fitne ortadan kalkmaz, artar. Fitne, ancak kadını koruyacak ve ona karşı arzu duymayacak bir koruyucu ile ortadan kalkar. Mahrem; akrabalık, süt akrabalığı veya hısımlık nedeniyle kadınla nikahlanması ebediyyen haram olan kişidir.

Görmez misin; mahremin o kadınla yalnız bir odada kalması caizdir.

---

[203] **İddet / العدة**: Bir erkek veya kadının evlilik sona erdikten sonra belli bir süre başkasıyla evlenmeyip beklemede bulunmalarıdır. Buna göre iddet ikiye ayrılır:

1. İddet-i Ricâl: Erkeklerin beklediği iddettir. Dört kadınla evli bulunup da onlardan birisini boşayan ve başka bir kadınla evlenmek isteyen bir erkek, boşadığı kadının iddeti bitinceye kadar diğer bir kadınla evlenemez. Boşadığı karısının kız kardeşini, halasını veya teyzesini almak isteyen erkeğin durumu da böyledir.
2. İddet-i Nisâ: Kadınların beklediği iddettir. İddet bekleyen kadına "mu'tedde" denir. Kadının beklediği iddet bir kaç çeşittir.
    a. İddet-i Eşhur: Kocasından ayrılan kadınlarla küçüklük veya yaşlılık nedeniyle hayız görmeyen kadınların üç ay süreyle iddet beklemesi.
    b. İddet-i Haml: Kocası ölen hamile bir kadının doğuruncaya kadar iddet beklemesi.
    c. İddet-i Hayz: Boşanma veya nikahın feshi suretiyle kocasından ayrılan ve hayız görmekte olan bir kadın üç hayız müddeti iddet beklemesi.

Mahremin tanımı

Mahrem olan kişi, yakın akrabası olan o kadının kendisine ebediyyen haram olduğunu bildiği takdirde ona karşı arzu duymayacaktır. Aynı şekilde onunla birlikte yolculuk yapabilecektir.

Mahremin özgür veya köle olması, Müslüman veya kâfir olması farketmez. Çünkü her din mensubu mahremlerini korumaya çalışır. Ancak mahrem mecusî (ateşe tapan) ise, kadın o takdirde onunla birlikte yolculuğa çıkamaz. Çünkü mecusî kişi, o kadının kendisine mübah olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla ona karşı arzusu kesilmeyecektir. Bu nedenle kadın, Mecûsî mahremiyle yolculuğa çıkamaz. Onunla birlikte bir odada yalnız kalamaz.

Bunu bildiğimize göre diyebiliriz ki kadın farz hac için de ihrama girdiği durumda, mahrem bulamazsa dinen yolculuğa çıkmasına engel olunur. Bu durumda kadın, muhsar gibi kabul edilir. Kadın, hedy kurbanını gönderecek ve ihramdan çıkacaktır.

[4/112]

Kocanın, mahremi varsa karısını farz hacdan alıkoyması

Kadın evli ise ama üzerine farz olan hac için mahremiyle birlikte yolculuğa çıkmak isterse, biz Hanefîlere göre kocasının hanımını engelleme hakkı yoktur.

Şafiî (rh.a.) ise şöyle demiştir. Kocasının hanımını, farz olan hac yolculuğuna çıkmaktan engelleme hakkı vardır. Çünkü hanım, nikâh akdiyle erkeğin kölesi gibi olmuş, erkeğin ondan yararlanma hakkı sabit olmuştur. Kadın, bu farz olan hac yolculuğuna çıkmak suretiyle kocalık hakkına engel olmakta ya da kocasını yolculuk sıkıntısını çekmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla kocanın, hanımının yakın akrabasını ziyaret etmesi için yolculuk yapmasına ve nâfile hac için yolculuğa çıkmasına engel olma hakkı olduğu gibi, bu farz olan hac yolculuğuna da engelleme hakkı vardır.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Kadına haccın farz oluşu, ancak bütün koşulların bulunmasıyla gerçekleşir. Bu, kocanın haklarından ayrı tutulmuştur. Nikâh akdi nedeniyle kocanın, hanımının farzları yapmasına engel olma yetkisi olamaz.

Kocanın, karısının farzları yapmasına engel olması

Görmez misin ki; koca hanımının Ramazan ayı orucuna engel olamaz. Efendi de kölesinin namaz kılmasına engel olamaz. Çünkü bu, onun haklarından ayrı tutulmuştur. Bu da onun gibidir. Ancak kadın mahrem bulamazsa durum farklıdır. Çünkü bu durumda hac koşullarından birinin bulunmaması nedeniyle kadına hac farz olmaz.

Kadının bulunduğu belde ile Mekke arasında üç günlük mesafeden daha az bir mesafe olması nedeniyle kadın yolculuğa ihtiyaç duymayacak olsa, mahrem

bulmasa da kocasının hanımına engel olma hakkı yoktur. Çünkü bu mesafeden daha yakın olan yerlere yapılacak yolculuk için mahrem koşul konulmamaktadır.

Kocanın, karısının nafile haccına engel olması

Nâfile hacca gelince; kadının nâfile hac için yolculuğa çıkması, kocasının hakkından ayrı tutulmamıştır. Çünkü bu hac, kadının üzerine farz değildir. Kadın nâfile hac niyetiyle ihrama girdiği zaman kocasının ona engel olma ve onu ihramdan çıkartma hakkı vardır. Ancak bu durumda kocanın hanımını ihramdan çıkartması, hedy kurbanı kesmeye kadar ertelenmez. Bu nedenle hanımını derhal ihramdan çıkarır. Kadının da ihramı hemen çıkarması nedeniyle hedy kurbanı kesmesi gerekir. Kadının bu nâfile hacca meşrû bir şekilde başladığı için kaza haccı ve umresi yapması gerekir.

Ancak farz hac farklıdır. Farz hac niyetiyle ihrama girdiğinde ancak hedy kurbanı ile ihramdan çıkabilir. Çünkü kadının mahrem bulduğu takdirde yapacağı farz hacca kocasının engel olma hakkı yoktur. Ancak mahremin bulunmaması nedeniyle kadının hac yolculuğuna çıkması imkânsız olabilir. Dolayısıyla bu durumda ancak hedy kurbanıyla ihramdan çıkabilir.

Nâfile hacda kocanın hakkı nedeniyle kadının hac yolculuğuna çıkması imkânsız olur. Kadının kocasının hakkını iptal etme hakkı olmadığı gibi, kocasının hakkını erteleme hakkı da yoktur. Dolayısıyla nâfile hac niyetiyle ihrama giren kadını kocasının derhal ihramdan çıkartma hakkı vardır.

Kocanın hanımını ihramdan çıkartması; hanımını engellemesi ve hanımına ihram esnasında kendisine haram olan tırnak kesme ve benzeri şeylerden en azını yaptırmasıdır. Yoksa ihramdan çıkarma, engellemekle veya "seni ihramdan çıkardım." demekle olmaz. Çünkü ihram akdi geçerlidir. İhramdan çıkmak ise ancak ihram yasağı işlemekle mümkün olabilir. Bu, sadece "seni ihramdan çıkardım." demekle mümkün olmaz.

Bu durum, meşrû bir şekilde başlanan orucu bozmanın ancak oruç yasağı işlemekle mümkün olması gibidir. Öyle ki koca hanımına nâfile oruç tutmasını yasaklasa, kadın sadece kocasının yasaklamasıyla orucu bozmuş sayılmaz. Köle de aynı şekilde efendisinin izni olmaksızın ihrama niyet eder. Efendi, kölesinin kendisine hizmet etme hakkını ve kendi çıkarları konusundaki hakkını gözetmesi için kölesini ihramdan çıkarma hakkına sahiptir. Bu konuda kölenin durumu, açıkladığımız gibi kadının nâfile hac konusundaki durumu gibidir.

Hacda muhsar olan kişi, iki hedy kurbanı gönderirse birinci kurbanla ihramdan çıkmış olur. Çünkü ihramdan çıkması için sadece bir kurban gerekir. Bu **[4/113]**

iki kurbandan birincisi farzı yapmak için belirlenmiştir. İkincisi ise nâfile kurban sayılır. İhramdan çıkmak nâfile kurbana bağlı değildir.

Muhsarın, kurban kesmeden ihramdan çıkması

Muhsar olan kişi, hedy kurbanını kesmeden önce ihramdan çıkarsa, ihramdan çıkması nedeniyle kurban gerekir. Çünkü vaktinden önce ihramdan çıkmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿ولا تحلقوا رءوسكم حتى يبلغ الهدي محله﴾

"Hedy kurbanı yerine ulaşıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin." (el-Bakara, 2/196)

Hedy kurbanı kesilinceye kadar, daha önce olduğu gibi ihramlı olarak geri döner. Çünkü hedy kurbanının kesilmesi, ihramdan çıkmak için tek yol olarak belirtilmiştir. Ziyaret tavafı yapmak gibi kurban dışında başka bir şeyle ihramdan çıkılamaz. Hacının hanımıyla ilişki kurmasına engel olan ihramdan çıkabilmesi için ise, ziyaret tavafı yapması belirlenmiş olduğuna göre; ziyaret tavafı dışında başka bir şeyle bu iş için ihramdan çıkma meydana gelmez.

Parasız muhsarın kurban kesmeden ihramdan çıkması

Muhsar olan kişi, maddî sıkıntıda ise kurban kesmedikçe kesinlikle ihramdan çıkamaz.

Çünkü hacının hanımıyla ilişki kurmasına engel olan ihramdan çıkabilmek için ziyaret tavafı yapması belirli (bir koşul) olduğu gibi, muhsar hakkında da kurban kesmesi âyetle kesin olarak belirlenmiştir. O konuda ziyaret tavafı dışında başka bir şeyle ihramdan çıkmak mümkün olmadığı gibi, bu konu da aynıdır.

Atâ (rh.a.) şöyle diyordu. Hedy kurbanı kesmekten aciz ise, hedy kurbanının değerine bakar. Bunun değeriyle yiyecek satın alır. Her yoksula yarım sa' yiyecek olmak üzere yoksullara yedirir. Ya da her yarım sa' yiyecek yerine bir gün oruç tutar. Avlanma cezasındaki hedy kurbanı gibi bununla ihramdan çıkar.

Ebû Yusuf (rh.a.), *Emâlî'* de: Bu görüş bence daha güzeldir, demiştir.

Şafiî (rh.a.)'nin bu konuda iki görüşü vardır. Birincisi bu şekildedir. İkinci görüşü ise şudur. Hedy kurbanı kesmekten aciz ise, temettu' kurbanına kıyas edilerek onun yerine on gün oruç tutar.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz. Bütün bu görüşler, hakkında âyet bulunan bir konunun, yine hakkında delil bulunan bir başka konuya kıyas edilmesidir. Bu da câiz değildir. Her yerde varılacak son nokta, üzerinde delilin meydana geldiği hususdur. Bunu bırakıp başka bir şeye yönelmek câiz değildir.

Muhsar olan kişinin ihramdan çıkmadan önce yaptığı her şey, muhsar olmayan ihramlı gibidir.

Muhsarın ihramdan çıkmadan yaptıkları

Aynı şekilde muhsara ait hedy kurbanı onun adına harem dışında kesilecek olsa; muhsar olan kişi, tekrar bir hedy kurbanı gönderip kendi adına haremde kesilmedikçe ihramlı olarak aynı durumda kalır. Eğer bundan önce ihramdan çıkmışsa, ihramdan çıkması nedeniyle ceza kurbanı gerekir. Bunu bilse de bilmese de durum aynıdır.

İhsâr hedyi olarak büyükçe bir koyun ya da diğer kurbanlıklardan iki yaşını doldurmuş bir kurbanlık yeterlidir. Bunun delili, İbn Abbas (r.a.)'ın; Âyette geçen *"Hedy olarak kolayınıza gelen kurban"* koyun anlamındadır, şeklindeki ifadesidir. Câbir (r.a.)'in rivayetine göre; Peygamber (s.a.v.), Hudeybiye yılında sahabîlerden her yedi kişiyi bir bedeneye (sığır veya deveye) ortak etmişti.

Bundan anlaşılıyor ki; burada vâcip olan, kurban olabilecek hayvanlardır. Kurban olabilecek hayvanlar ise belirttiğimiz hayvanlardır. Burada da böyledir. Kesildikten sonra kurban çalınırsa hiç bir şey gerekmez. Çünkü hedy kurbanı artık yerine ulaşmıştır. Kurbanı kesen kimse, kurbanı boğazladıktan sonra o kurbanın etinden yerse, yediği etin değerini öder. Bunu muhsar adına sadaka olarak dağıtır. Çünkü Peygamber (s.a.v.), kendisiyle hedy kurbanını gönderdiği kimseye;

لَا تَأْكُلْ أَنْتَ وَلَا رُفْقَتُكَ مِنْهَا شَيْئًا

"Sen ve yol arkadaşların bunun etinden yemeyin."[204] buyurdu.

Muhsar adına etin tamamının sadaka olarak dağıtılması gerekmektedir. Eğer etinden yerse, yediği etin bedelini öder. Bedelin hükmü ise bedel yapılan şeyin hükmüdür. Dolayısıyla bu bedeli de muhsar adına sadaka olarak dağıtması gerekir.

Kırân haccı niyetiyle Mekke'ye gelir, umresi ve haccı için tavaf ve sa'y ederse, sonra da Arafat'ta vakfe yapmadan önce mîkat dışına çıkar da muhsar olursa; hedy kurbanı gönderir ve onunla ihramdan çıkar. O kimsenin ayrıca hac yerine kaza haccı ve umresi yapması gerekir. Ama umresi yerine kaza umresi yapması gerekmez.

Kırân haccı yapmaya başlamış, Arafat'tan önce mîkat dışına çıkıp muhsar olmuşun durumu

Çünkü bu kimse tavaf ve sa'y yaparak umresini tamamlamıştır. Bu kişinin üzerinde umre fiillerinden sadece başını kazıtarak tıraş olma veya saçlarını kısaltma

[204] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/217; Müslim, Hacc 377; İbn Mâce, Menâsik 101; Ebû Dâvûd, Menâsik 19; Tirmizî, Hacc 71.

görevi kalmıştır. Bu nedenle umre için hedy kurbanı göndermesi gerekmez. Hac ihramından çıkabilmek için bir hedy kurbanı göndermesi yeterlidir.

[4/114]

-Bu kişi haccı için tavaf ve sa'y yapmadı mı? Tavaf ve sa'yin, haccı kaçıran kimse hakkında yeterli olduğu gibi; bu kimsenin ihramdan çıkması için yeterli olması gerekir, denirse, şöyle deriz.

-Bu kişinin yaptığı tavaf, vâcip olan tavaf değildi. Bu tavaf sadece kudûm tavafı idi. O kişinin bu gibi bir tavafla ihramdan çıkması ise câiz değildir. Bundan dolayı hac ihramından çıkabilmek için hedy kurbanı gönderir. Yine bu nedenle ayrıca kaza umresi yapması gerekir. Çünkü ihsâr hükmünde bu tavaf ve sa'yin varlığı, yokluğu gibi olmuştur. Dolayısıyla hem hac hem de umre yapmalı, ayrıca harem dışında tıraş olması nedeniyle kurban kesmelidir.

Bu ceza kurbanı sadece Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre gereklidir. Çünkü Ebû Yusuf (rh.a.)'tan farklı olarak bu iki imama göre umreden çıkmak için tıraş olma, sadece harem içinde yapılabilir. Bunu daha önce açıklamıştık.

Kırân haccı yapanın Arafat'tan sonra muhsar olması

Arafat'ta vakfe yapar, sonra ihsâr durumuna düşerse; muhsar sayılmaz.

Çünkü Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ ...﴾

"Eğer engellenirseniz..." (el-Bakara, 2/196) âyeti hac ve umreyi tamamlamanız engellenirse anlamındadır.

Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

"Kim Arafat'ta vakfe yapmışsa haccı tamdır."[205]

Bu kişi, tamam olan hacdan sonra engelle karşılaşmıştır. Bu nedenle muhsar olmaz.

Ayrıca ihsâr hükmü, sadece hac veya umrenin kaçırılacağı korkusuyla sabit olur. Hacı Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra artık bundan korkmaz. Dolayısıyla muhsar olmaz. Fakat Beytullah'a ulaşıncaya kadar ihramlı kalır. Beytullah'a gelir, ziyaret tavafını ve vedâ tavafını yapar. Başını kazıtır veya saçlarını kısaltır.

---

[205] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/226; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/116; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/129.

Ancak Müzdelife'deki vakfeyi terk ettiği için bir ceza kurbanı kesmesi gerekir. Ayrıca cemrelere taş atmadığı için bir ceza kurbanı kesmesi gerekir. Tavafı geciktirdiği için bir ceza kurbanı kesmesi gerekir. Tıraşı geciktirdiği için Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir ceza kurbanı kesmesi gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre tıraş ve tavafı geciktirmesi nedeniyle onun üzerine herhangi bir şey yoktur. Bu konular daha önce açıklanmıştı.

-O kimsenin ihramda bulunma süresi uzarsa, onun hakkında ihsâr hükmü sabit olur, dememiş miydiniz? Oysa burada ihram süresi uzamıştır. Buna rağmen niçin bu kimse hakkında ihsâr hükmü sabit olmamaktadır? denirse, şöyle deriz.

-Durum böyle değildir. Çünkü bu kimse tıraş olarak hanımına yaklaşma yasağı dışında ihramdan çıkma imkânını elde etmiştir. Her ne kadar bu kimseye bazı ceza kurbanları gerekiyorsa da burada ihramdan çıkmayı gerektirecek bir mazeret gerçekleşmemektedir.

Mekke'ye gelir ve orada engel çıkarsa, muhsar sayılmaz.

Kırân haccı yapanın Mekke'de Muhsar olması

Ali b. Ca'd (rh.a.)'ın naklettiğine göre, Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle anlatıyor.

-Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye haremde muhsar olan ihramlının durumunu sordum. Ebû Hanîfe (rh.a.);

-Muhsar olmaz, diye cevap verdi. Bunun üzerine;

-Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'de muhsar olmadı mı? Hudeybiye harem içinde değil midir? dedim. İmam;

-Mekke o gün dârülharp idi. Bugün ise dârülislâm'dır. Dolayısıyla Mekke'de ihsâr gerçekleşmez, dedi.

Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle diyordu. Dikkat edildiği gibi, ben sadece düşman Mekke'ye galip gelir de hacının Beyt'e varmasına engel olduğu takdirde bu kimsenin muhsar olduğu görüşündeyim.

En doğrusu şöyle demektir. Bu kimse, hac niyetiyle ihrama girmiş, hem vakfesi ve hem de tavafı engellenmişse, o takdirde muhsardır. Bu ikisinden biri engellenmemişse muhsar olmaz. Çünkü tavaf yapması engellenmiyorsa, hac bitinceye kadar sabretmesi mümkündür. Hac bitince tavaf ve sa'y yaparak ihramdan çıkar. Vakfe yapması engellenmiyorsa, haccın tam olabilmesi için Arafat'ta vakfe yapması mümkündür. **[4/115]**

Bu iki hususu yapması engelleniyorsa haccı tamamlaması ve tavafla ihramdan çıkması imkânsız olur. Dolayısıyla muhsar olur. Bu kişinin durumu, hill bölgesinde muhsar olan kişinin durumu gibidir.

İki umreye niyet edenin muhsar olması

Bir adam aynı anda iki umre için telbiye getirir ve bu iki umreyi yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıkarsa, sonra da yolda muhsar duruma düşerse; sadece bir umre için hedy kurbanı gönderir.

Bu meselede asıl kural şudur. Bir adam aynı anda iki umre veya iki hac ihramına niyet ederse, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre bu iki niyet geçerlidir.

Muhammed (rh.a.) ve Şafiî (rh.a.) ise; bu kimsenin ihram niyeti, bu iki ibadetten birisi için geçerlidir, demişlerdir. Çünkü ihram, ibadette asıl amaç değildir. Bilakis sadece umre veya hac fiilerini yapmak içindir. Aynı hac mevsiminde iki haccı veya aynı vakitte iki umre yapmak düşünülemez. Bir akit, asıl amaç bulunmadığında kesinlikle geçerli olmaz. Burada iki akitten birinde asıl amaç bulunmadığı için ihram, sadece biri için geçerli olur. Bu iki imam, bu konuyu namaz ve oruca kıyas etmişlerdir. Çünkü aynı günde iki oruca başlayan veya aynı iftitah tekbiriyle iki namaza başlayan kişi sadece birine başlamış olur.

Bu durum Şafiî (rh.a.)'nin kuralına göre gayet açıktır. Çünkü ona göre ihram, unsur (rükün)dur. Bunun için hac niyetiyle ihrama girmek, ona göre sadece hac aylarında geçerlidir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise ihram, koşullardan olsa da, bazı hükümlerde rükün olarak kabul edilmiştir.

Görmez misin ki haccı kaçıran kimsenin, ertesi yıl haccı yapıncaya kadar ihramda devam etme hakkı yoktur. Eğer ihram, namaz için taharetin koşul olması gibi, haccın koşullarından olsaydı, o kimsenin buna hakkı olurdu. İhram, rükünlerden olduğuna göre, diğer fiiller mertebesindedir. İki hac için aynı anda Arafat'ta vakfe yapmak veya iki umre için aynı anda tavaf yapmak düşünülemeyeceği gibi, bu iki fiilin de aynı anda yapılması tasavvur edilemez.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demişlerdir. Bu iki ihram akdi arasında çelişki yoktur. Bunun delili; ikisi eşit olduğu halde sadece birinin sabit olmasıdır. Aynı anda iki kız kardeşi nikâhlamanın sabit olmaması gibi, aynı iki akit arasında çelişki olduğu takdirde asıl kural, birinin de sabit olmamasıdır. Çelişki olmadığı sabit olursa, ihram geçerli olur.

Ayrıca fiillerin yapılması, ihramla ve fiillerin yerine getirilmesindeki çelişkiyle irtibatlı değildir. Fiillerin yapılması ihramla irtibatlı olmadığına göre, namaz ve oruçtan farklı olarak bu ikisine niyet etmenin geçerli olmasına engel değildir.

Namaz ve oruca başlama, o ibadeti yerine getirmekten sayılır. Bu ibadeti yapma, bu başlama ile irtibatlıdır. Vakit, orucun ana ölçüsüdür. Dolayısıyla iki orucun aynı zamanda tutulması tasavvur edilemez.

Ayrıca ihrama girme, yerine getirme ile irtibatlı olmaksızın hac veya umreyi yapmayı iltizam (üstlenme) nedenidir. Dolayısıyla adak mertebesinde olur. Aynı anda iki umre adamak ise sahihtir. Daha önce açıkladığımız gibi; ihram, sonunda kendisine rükün hükmü verilse de, başlangıçta koşullar cümlesindendir. Bu nedenle hac veya umre için ihrama girmek, namaz için tahâretin koşul olması gibidir. İki namazı kılmak için abdest almak geçerli olduğu gibi, bu konuda da çelişki meydana gelmez.

Bunu bildiğimize göre diyebiliriz ki, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre; bu iki niyetle ihrama giren kimse, birini reddetmiş olmaktadır. Çünkü ihramı bitirdiği zaman, artık fiilleri yapma vakti gelmiştir. Dolayısıyla bu durumda çelişki meydana gelecek, bu nedenle birini reddetmiş olacaktır. Bir Niyeti reddettiği için üzerine ceza kurbanı vâcip olur. Diğer niyetiyle devam eder. Aynı anda iki umre için ihrama niyet etmişse, reddetmiş olduğu umreyi kaza etmesi gerekir. Aynı anda iki hac niyetiyle ihrama girmişse, birini reddetmiş olacağı için, bir umre ve bir haccı kaza etmesi gerekir. [4/116]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre; diğerinin fiiliyle uğraşmadığı sürece bu iki niyetten birini reddetmiş olmaz.

Zâhiru'r-rivâye'ye göre; bu fiilleri yapmak için Mekke'ye doğru yola çıktığı anda, bu iki niyetten birini reddetmiş olur. Diğer rivayete göre ise tavafa başlamadıkça bu iki niyetten birini reddetmiş olmaz. Çünkü iki ihram başlangıçta birbiriyle çelişkili olmadığı gibi, daha sonra da çelişkili olmaz. Hatta sonrası başlangıçtan daha kolaydır. Fiillerdeki çelişki bu iki niyetten birini işlemekle uğraşmadıkça diğerinin reddedilmesini gerektirmez.

Bu ihtilafın yararı Mekke'ye doğru yola çıkmadan önce muhsar olma konusunda ortaya çıkmaktadır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ihramdan çıkmak için iki hedy kurbanı gönderir. Çünkü iki ihrama niyet etmiştir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, bir hedy kurbanı gönderir. Çünkü iki ihramdan birini reddetmiş olmaktadır. Ancak o kimse bir ihramla ihrama girmiş olduğu durumda muhsar olmuştur.

Muhammed (rh.a.)'e göre sadece bir ihram gerçekleşmiş sayılır. Dolayısıyla sadece bir hedy kurbanı gönderir. Mekke'ye doğru yola çıkmış sonra muhsar olmuşsa, sadece bir hedy kurbanı gönderir. Çünkü birini işlemeye başladığında diğerini reddetmiş olmaktadır. Bu nedenle bir ihramı iptal ettiği için bir ceza

kurbanı, diğer ihramdan çıktığı için de ikinci bir ceza kurbanı gerekir. Umrenin kaza edilmesine gelince, iki umre için telbiye getirmişse iki umreyi kaza etmesi gerekir. İki hac için telbiye getirmişse iki hac ve iki umreyi kaza etmesi gerekir.

Telbiyeyle ihrama giren, ama hacca veya umreye niyet etmeyenin durumu

Bir adam her hangi bir şeyle telbiye getirse, ne hacca ve ne de umreye niyet etmese, bu belirsizliğe rağmen ihramı geçerlidir.

Bunun delili şu hadistir. Ali (r.a.) ve Ebû Musa (r.a.) Yemen'den geldiklerinde Peygamber (s.a.v.) onlara;

بِمَ أَهْلَلْتُمَا

"Ne ile (hangi niyetle) telbiye getirdiniz?"[206] diye sordu. Onlar da;

-Resûlüllah (s.a.v.)'ın telbiyesi gibi bir telbiye diyerek telbiye getirdik, dediler. Peygamber (s.a.v.) de niyetlerinin belirsizliğine rağmen onların ihramını geçerli saymıştır.

Daha önce açıkladığımız gibi; ihram, hac veya umre ibadeti için başlangıçta koşul gibidir. Bu konudaki niyet belirsizliği namazda taharetin koşul olması gibi, niyetin geçerli olmasına engel değildir. Belirsiz olarak ihram akdi gerçekleşince bu ihramdan dinen iki çıkış yolu vardır. Bu iki yol ya hac fiillerini yapmak, ya da umre fiillerini yapmaktır. İhramlı kişi, bu ikisi arasında tercih yapacak, dilerse umre fiillerini, dilerse hac fiillerini yaparak bu ihramdan çıkacaktır. İhramlının bunu sonradan belirlemesi, aynen başlangıçta belirlemesi gibidir. Herhangi bir şeyi belirlemeden önce muhsar olursa, sadece bir hedy kurbanı göndermelidir. Çünkü bir niyetle ihrama girmiştir. Dolayısıyla bir ihramdan çıkacaktır. Bu kimsenin istihsânen umreyi kaza etmesi gerekir. Kıyasa göre, bir hac ve bir umreyi kaza etmesi gerekirdi. Çünkü her ne kadar ihramı hac ihramı olsa da, bir hac ve bir umreyi kaza etmesi gerekir. İbadetleri kaza etmede ihtiyata uymak vâciptir. Fakat O, istihsan kuralına uyarak şöyle demiştir. Kesin olarak niyet edilen husus, o kimsenin zimmetinde borç olmuştur. Kesin olarak niyet edilen husus ise umredir. Umreyi yapmak suretiyle ihsârdan önce bu ihramın sorumluluğundan çıkış imkânı bulunduğuna göre, ihsârdan sonra da umreyi yapmak suretiyle ihramın sorumluğundan çıkış imkânı elde etmektedir.

---

[206] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/410; Buhârî, Hacc 32; Müslim, Hacc 154; Tirmizî, Hacc 109; Nesâî, Menâsik 50.

Muhsar olmazsa, Beytullah'ı tavaf etmedikçe onun tercihi devam etmektedir. Herhangi bir şeye niyet etmeden Beytullah'ı tavaf ederse bu niyeti umre sayılır.

[4/117]

Çünkü umre tavafı vâciptir. Hacdaki kudûm tavafı ise vâcip değildir. Dolayısıyla vâcip olanla vâcip olmayan arasında ihtilaf meydana gelmemektedir. Bunun için biz o kimsenin yaptığı tavafı umre tavafı olarak kabul ettik. Böylece niyet belirlenmiş olmaktadır.

Türü belirlenmemiş hacda cinsel ilişkide bulunma

Hangi haccı belirlemeden önce hanımıyla cinsel ilişkide bulunursa, bu kimsenin cinsel ilişkiden dolayı ceza kurbanı kesmesi, umre fiillerine devam etmesi ve umreyi kaza etmesi gerekir.

Çünkü bu durum o kimsenin üzerinde bir borç olacaksa, bu kimseye kesin olarak niyet edilen hususu yapması gerekir. Kesin olarak niyet edilen husus ise umredir. Bunun için o kimsenin ihram niyeti umre için sayılır. Çünkü ihram niyeti hac için belirlenmiş sayılsa, bu yılki haccını cinsel ilişki ile bozduğuna göre, bu yılki haccı geçerlilik özelliğini kaybeder. İhram niyeti umre için belirlenmiş sayılsa, bundan hiçbir şeyi kaybetmez. Dolayısıyla ihramı umre için kabul edilir.

Telbiyeyle ihrama girip niyetin unutulması ve muhsar olunması

Daha önce açıkladığımız gibi, her hangi bir şeye telbiye getirmiş olsa, bunun adını koysa, sonra bunu unutsa ve muhsar olsa bir hedy kurbanı gönderir.

Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi, tek ihramla ihrama girmiştir.

Hedy kurbanıyla ihramdan çıkarsa hem umre hem de hac gerekir.

İhrama girerken hacca niyet etmiş olabileceği için; bu durum bir tedbirliliktir. Güvenli olanı kabul etmektir. Hacca niyet etmişse, birinciden farklı olarak hem haccı hem de umreyi kaza etmesi gerekir. Çünkü birincisinde ihrama girerken hacca niyet etmediği kesindir. O kimsenin üzerine kazanın vâcip olması, hac niyetinin dikkate alınmasıyladır. O konuda hacca niyet etmediği kesin olunca ihtiyatın emredilmesinin hiçbir anlamı olmaz. Burada ise hac niyeti kesin değildir. O kimse ihrama girerken hacca niyet etmiş olabilir. İşte bu durum ihtiyata uyma durumudur. Bunun için ihtiyata uyar. Hem haccı, hem de umreyi kaza eder.

Niyeti başlangıçta belirlememek ile belirleyip unutmak arasındaki fark, fıkhî meselelerde gayet açık olarak görülür. Görmez misin ki, iki cariyesinden her hangi birini özgür bırakan kimseye her ikisinden de sakınması gerekmez. Bu kimse, isim vererek iki cariyesinden birini özgür kılar, sonra kimi özgür bıraktığını unutursa,

her ikisinden sakınması gerekir. Ancak kimi özgürleştirdiğini hatırlarsa durum farklıdır.

İhrama girip niyetin unutulması

Aynı şekilde bu konuda muhsar olmasa ve Beytullah'a ulaşsa, hem umre hem de haccı yapmalıdır. Bu kimseye kırân haccına niyet eden kimseye gerekli olan şeyler gerekecektir. Çünkü hac ihramına niyet etmiş olması da; umre ihramına niyet etmiş olması da olasıdır. Dolayısıyla ibadette tedbirlilik yolunu tutarak umre ile haccı birleştirir (Kırân haccı yapar).

Görmez misin ki gece veya gündüz namazlarından bir namazı unutan ve hangi namaz olduğunu bilmeyen kimsenin istihsânen bir gün ve gecenin namazını kaza etmesi gerekir. Burada da böyledir.

Kâbe'ye ulaşmadan cinsel ilişkide bulunma

Beytullah'a ulaşmadan önce hanımıyla cinsel ilişkide bulunursa bu ilişki nedeniyle bir kurban gerekir.

Çünkü bu kimsenin bir ihramla ihrama niyet ettiği kesindir. Fakat hac ve umreyi tamamlamalıdır. Bozulan, geçerli olan dikkate alınarak tamamlanır. Haccı bozmadan önce umre ve hac yapması gerektiği gibi bozduktan sonra umre ve hacca devam etmelidir. Fiilleri yapmadan önce haccın bozulmasıyla ihramdan çıkmaz. Çünkü bozulan, geçerli olanla muteber olunur. Bu kimseye kırân kurbanı gerekmez. Kırân kurbanı ancak iki ibadetin geçerli olması durumunda gerekli olur.

Kırâna niyetten sonra cinsel ilişkide bulunma

İhramlı, hac ve umre kılmaya (Kırân haccına) niyet ettikten sonra cinsel ilişkide bulunursa ve her ikisi için telbiye getirirse, iki kurban gerekir.

Çünkü bu ikisi için telbiye getirdikten sonra iki ihramdan birini diğerine eklemek suretiyle iki ihramla ihrama girdiği kesinleşmiş olur. Dolayısıyla bu kimseye cinsel ilişki nedeniyle iki kurban gerekir. Daha önce açıkladığımız gibi, bunun kazası hakkındaki hükmü, birincisi gibidir.

Kırâna niyet edilip unutulması sonra muhsar olunması

İki şey (hac ve umre) için telbiye getirir, sonra her ikisini unutur da muhsar olursa, iki hedy kurbanı gönderir.

Çünkü iki ihramla ihrama girdiği kesindir. İki kurbanla ihramdan çıkarsa, o kimseye istihsan yoluyla iki umre ve bir hac gerekir. Halbuki kıyasa göre iki hac ve iki umre gerekirdi.

[4/118]

Kıyasa göre o kimseye iki hac ve iki umre yapması gerekirdi. Çünkü ihrama girerken iki hacca niyet etmiş olması caizdir. Bu yüzden tedbirli davranarak iki umre ve iki haccı kaza etmelidir. Fakat Ebû Hanife (rh.a.), istihsan deliline uyarak şöyle demiştir. Müslümanın fiili mümkün olduğunca geçerli ve en iyi olana

yorumlanır. Geçerli olarak yorumlanması imkânsız ise o zaman geçersiz olduğu söylenir.

Biz bu kişinin ihramını "hac ve umre" için sayarsak onun niyetini geçerliliğe ve en iyiye kırân haccına yorumlamış oluruz. Bu kişinin ihramını "iki hac" için sayarsak onun niyetini geçersiz olarak yorumlamış oluruz. Çünkü iki haccın birlikte yapılması imkânsızdır.

Bu nedenle biz o kişiyi "hac ve umre" için ihrama girmiş gibi kabul ettik. Bu kimse, iki hedy kurbanı keserek ihramdan çıktığında; kırân haccına niyet etmiş kimse gibi iki umre ve bir hac kaza etmelidir. Yolda kalmaz ve Beytullah'a ulaşırsa verilecek cevap yine istihsan yoluyla kırân haccı yapan kimse gibi ihramının "hac ve umre" olarak kabul edilmesi şeklindedir. Halbuki kıyasa göre diğer hacılarla birlikte hac ve umresini tamamlaması, kırân kurbanı kesmesi ve ayrıca ceza kurbanı kesmesi, hac ve umreyi kaza etmesi gerekiyordu. Çünkü o kişi "hac ve umre" niyetiyle ihrama girmiş, onlardan birini kaldırdığından kendisine kırân kurbanı gerekiyor olabilir.

Bunun için diyoruz ki, Bu kişi her yönden tedbirli hareket edecek, diğer hacılarla birlikte hac ve umresini tamamlayacaktır. Bu ikisine niyet etmiş olma olasılığından dolayı da kırân kurbanı kesmesi gerekecektir. Ayrıca bu kişi ceza kurbanı kesmeli, diğerine de niyet etmiş olma olasılığından dolayı, umre ve haccı kaza etmelidir.

Eğer iki umre niyetiyle ihrama girmiş ise, birinin fiillerini yerine getirir ve diğer umreyi haccın kazasıyla birlikte kaza eder. Dolayısıyla içinde bulunduğu durumun kesin olarak dışına çıkmış olur. İşte kıyas budur. Fakat Ebû Hanife (rh.a.) istihsan yolunu tutarak bu kimsenin niyetini geçerli kabul edip, bu kimseyi kırâna niyet etmiş ve diğer hacıların yaptığını yapmış saymıştır. Sonra bu kimsenin üzerine düşen, ceza kurbanı kesmek, hac ve umreyi kaza etmektir.

Bu ikisinde cinsel ilişkide bulunursa durum yine aynıdır. Bu kimse cinsel ilişkide bulunduğu takdirde istihsan deliline göre kırâna niyet etmiş mertebesindedir. Çünkü bozuk olan niyet, geçerli fiil nedeniyle muteber duruma gelir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

İHRAMLI İKEN CİNSEL İLİŞKİDE BULUNMAK

İfrad için ihramının Arafat'tan önce cinsel ilişkisi

Bir kimse Arafat'ta vakfe yapmadan önce, kendisi de hanımı da hac için ihrama girmiş iken hanımıyla cinsel ilişkide bulunursa, her ikisine birer koyun kesme cezası gerekir. Her ikisi de bu haccı tamamlarlar. Ancak ertesi yıl bu haccı kaza etmeleri gerekir.

Peygamber (s.a.v.)'e; ikisi de hac için ihrama girmiş iken hanımıyla cinsel ilişkide bulunan ihramlı kişinin durumu sorulduğunda;

يُرِيقَانِ دَمًا وَيَنْضِيَانِ فِي حَجَّتِهِمَا وَعَلَيْهِمَا الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ

"Her ikisi birer koyun keser. Sonra bu haccı tamamlarlar. Ancak ertesi yıl bu haccı kaza etmeleri gerekir."[207] demiştir.

Sahabîlerden Ömer (r.a.), Ali (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Ancak bu haccı kaza etmek için yeniden Mekke'ye geldiklerinde birbirlerinden ayrılırlar, demişlerdir. Bunun anlamı; her birinin diğerinin yolundan başka bir yol tutmasıdır.

Mâlik (rh.a.), bu ifadenin açık anlamını esas almış ve evlerinden çıktıkları gibi birbirlerinden ayrılmaları gerekir, demiştir.

Fakat bu görüş, fıkıh anlayışından uzaktır. Çünkü bu karı-koca ihramlı olmadıkları sürece cinsel ilişkide bulunabilirler. Birbirlerinden ayrı durmaları, cinsel ilişkiden korunmaları içindir. Cinsel ilişkinin aralarında helal olduğu vakitte birbirlerinden ayrı durmalarının bir anlamı yoktur.

Züfer (rh.a.) ise şöyle demiştir: İhram vaktinden itibaren birbirlerinden ayrılırlar. [4/119] Çünkü eşlerin ihramda iken birbirlerinden ayrılmaları, adı geçen sahabîlerin görüşüyle bir hac ibadeti davranışıdır. Hac ibadeti olmayan şeyin yapılması vakti ise ihram sonrasıdır.

Bu görüş kuvvetli değildir. Çünkü eşlerin ihramda iken birbirlerinden ayrılmaları, eda sırasında hac ibadeti davranışı değildir. Kaza noktasında da hac ibadeti davranışı sayılmaz. Çünkü kaza, eda nasıl yapılıyorsa öyle yapılır.

Şâfiî (rh.a.) ise şöyle demiştir: Karı-koca cinsel ilişkide bulundukları yere yaklaşırlarsa birbirlerinden ayrılırlar. Çünkü bu yere ulaştıklarında şehvetlerinin coşup cinsel ilişkide bulunmayacaklarından emin olamazlar. Bu durumdan sakınmak için birbirlerinden ayrılırlar.

---

[207] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/361; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/172; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/128.

Bu görüş de doğru değildir. Çünkü erkek hanımıyla birinci yılda aralarında var olan nikah nedeniyle cinsel ilişkide bulunmuştu. Eğer ayrılık vacip olsaydı, nikahtan ayrılmak vacip olurdu. Halbuki hiçbir kimse bunu emretmemiştir. Ayrıca bu yere ulaşıp da basit bir lezzet nedeniyle karşılaştıkları sıkıntıyı düşünürler. Birinci defa başlarına gelen şeyin o zaman yeniden başlarına gelmemesi için cinsel ilişkiden sakınmaları ve pişmanlıkları artar.

Biz Hanefîler şöyle deriz: Adı geçen sahabîlerin maksadı şudur: Karı-koca kendilerinin fitneye düşmelerinden korkuyorlarsa, vacip olarak değil de mendup olarak ayrılırlar. Tıpkı gencin, daha ileri gitme konusunda kendi nefsine güvenemediği takdirde, oruçlu iken hanımını öpmekten kaçınması gibi, bu da menduptur.

Kırân için ihramlının Arafat'tan önce cinsel ilişkisi

Cinsel ilişkide bulunan karı-koca, kırân haccına niyetli iseler, her ikisi de iki ihrama girdiği için her birine ikişer koyun kurban etme cezası vardır.

Cinsel ilişkiden önce Beytullah'ı tavaf etmemişlerse, her ikisine de hem haccı hem de umreyi kaza etmeleri gerekir. Her ikisinin kırân haccını tamamlamaları gerekirse de, hac ibadetlerinin geçersiz olması nedeniyle, bu hacca ait kırân kurbanı kesmeleri ortadan kalkmıştır. Çünkü bu kurban, hac ibadeti kurbanıdır. Bu kurban ise, sadece hac ve umreyi geçerli olarak aynı ihramla yapan kimseye vacip olur.

Cinsel ilişkiden önce Beytullah'ı (umre için) tavaf etmişse verilecek cevap yine iki kurban vacip olur, şeklindedir. Çünkü tıraş olmadıkça tavaf yapmakla umre ihramından çıkılmaz. Ancak, onun bu durumda umreyi kaza etmesi gerekmez. Çünkü umresini yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunmuş durumundadır. Çünkü umrenin rüknü tavaftır. Bununla umresi geçersiz olmaz. Sadece haccı geçersiz olur. Haccı kaza etmelidir. İki hac ibadetinden birinin geçersiz olması nedeniyle bu kimseden kırân kurbanı düşmüştür.

Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa, biz Hanefîlere göre iki hac ibadetinden hiçbiri geçersiz olmaz. Bunu daha önce açıklamıştık. Fakat vakfeden sonra hac ihramında iken cinsel ilişkide bulunduğu için ceza olarak deve kesmesi ve umre ihramında suç işlediği için de koyun kesmesi gerekir. Ayrıca iki hac ibadetini geçerli olarak yaptığı için kırân kurbanı kesmesi gerekir.

İhramlının vakfeden sonra cinsel ilişkisi

Hacı Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunur, bunun üzerine ceza olarak deve keser de bundan sonra tekrar cinsel ilişkide bulunursa, koyun keser.

Çünkü birinci cinsel ilişki nedeniyle ihramda eksiklik meydana gelmiş olmakta, ikinci cinsel ilişki eksik bir ihrama rastlamış olmakta, dolayısıyla birinci defa yapılan cinsel ilişkiden farklı olarak koyun kesmek yeterli olmaktadır. Birinci cinsel ilişki ise kâmil ihrama rastlamıştır. Dolayısıyla o durumda ceza olarak deve kesmesi gerekmiştir.

İhramlının traş ve ziyaret tavafından 4 tur sonra cinsel ilişkisi

Başını kazıtarak tıraş olduktan veya saçlarını kısalttıktan sonra Ziyaret Tavafı'ndan dört tur yapar, sonra cinsel ilişkide bulunursa bir şey gerekmez.

Çünkü tavaf turlarının çoğu, tam anlamıyla ihramdan çıkma hükmünde tavafın tamamı gibidir.

[4/120]

Tavafı tam olarak yaptığında hanımlar konusunda da tam anlamıyla ihramdan çıkma durumu meydana geldiği gibi, tavaf turlarının çoğunu yerine getirdiği zaman da böyledir.

İbn Semâa (rh.a.)'nın Muhammed (rh.a.)'den naklettiğine göre; cünüp olarak tavaf edip bu tavafın yerine ikinci bir tavaf yapmadan önce cinsel ilişkide bulunursa, kıyasa göre hiçbir şey gerekmez. Abdestsiz olarak tavaf etmesinde de hüküm böyledir. Çünkü cünüp kimsenin tavafı ile tam anlamıyla ihramdan çıkma durumu meydana gelir. İstihsan'a göre ise; ceza kurbanı gerekir. Öyleyse bu ikisi arasındaki farkı bilmek gerekir.

Bu fark az önce açıkladığımız gibi, cünüp kimsenin tavafının sadece tam anlamıyla ihramdan çıkma hükmünde geçerli olmasıdır. Bundan dolayı cünüp olarak yaptığı tavafı tekrar yapsaydı, iki rivayetten daha sağlam olana göre, ikinci tavaf nedeniyle birinci tavaf geçersiz olurdu ve tavaftan önce cinsel ilişkide bulunmuş anlamında olurdu. Burada tavaf turlarının çoğunu yapmış olması mutlak olarak geçerlidir.

Bunun açıklaması şu şekildedir: Bu durumda ceza kurbanı geri kalan turların yerine geçmektedir. Bu da abdestsiz kimsenin tavafındaki eksikliğin benzeri olmaktadır. Bir kimse abdestsiz olarak tavaf etse, sonra da cinsel ilişkide bulunsa o kimseye hiçbir şey gerekmez. Cünüp olarak tavaf etmesi bundan farklıdır. Çünkü cünüp kimsenin tavafı nedeniyle vacip olan ceza, yani bedene kesilmesi, tavafın yapılmaması durumunda aslının karşılığında vacip değildir. O kişinin bu durumda cinsel ilişkide bulunması, tavaftan önce cinsel ilişkide bulunması gibidir.

Tavaftan önce tıraş olmamışsa ve dört tur yaptıktan sonra cinsel ilişkide bulunmuşsa ihram yasağı işlediği için ceza kurbanı gerekir. Çünkü tavafla tam anlamıyla ihramdan çıkma, tıraş olmadığı takdirde gerçekleşmez.

Hanımın bedenine dokunmak, şehvetle öpmek, boşalma meydana gelsin-gelmesin, cinsel organ dışında cinsel temasta bulunmak ihramı geçersiz kılmaz.

Cinsel ilişki dışında şehevî davranışların durumu

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; bu çeşit cinsel ilişki ile birlikte boşalma meydana gelirse, öpmekle birlikte meydana gelen boşalmayla bozulan oruca kıyasla, ihram geçersiz olur.

Fakat biz Hanefîler şöyle deriz: İhramın geçersizliği, doğrudan cinsel ilişkiye bağlıdır. Görmez misin, diğer ihram yasaklarını işlemekle ihram geçersiz olmaz. Had cezası gibi, cinsel ilişki için verilecek ceza, cinsel organ dışındaki cinsel temas için verilmez. Sonra burada cinsel ilişki nedeniyle vacip olan bedene cezası, cinsel organ dışındaki cinsel temas için vacip olan cezadan yani kaza etme cezasından daha açık anlaşılan bir şeydir. Bu durum oruçtaki Kefârete kıyas edilebilir. Oruçlunun cinsel organ dışındaki cinsel teması, kefâreti gerektirmemektedir. Aynı şekilde hac ihramı sırasındaki bu durum da haccın kaza edilmesini gerektirmemekte, sadece ceza kurbanı gerektirmektedir. Boşalma meydana gelirse, durum karmaşık değildir. Bize göre boşalma meydana gelmese de durum aynı şekildedir.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; boşalma meydana gelmezse, oruca kıyas edilerek, bir şey gerekmez. Çünkü boşalma meydana gelmemesi koşuluyla, sadece öpmekle oruçluya bir şey gerekmez. Dolayısıyla hacta da bunun gibidir.

Biz Hanefîler şöyle deriz: Cinsel organ dışındaki cinsel ilişki, rafes (cinsel ilişki) kapsamı içindedir. Dolayısıyla ihram nedeniyle yasaklanmıştır. İhramlı kişi, bunu yapmakla ihram yasağı işlemiş olmakta, dolayısıyla ceza kurbanı gerekmektedir. Oruçta da böyle olmalıdır. Ancak din, oruç konusunda bir ruhsat vermiştir. Oruçta haram olan şehvetin giderilmesidir. Bu da boşalma olmaksızın öpmekle mümkün olmaz. İhramda ise haram olan cinsel ilişki ve cinsel ilişkiye götüren şeylerdir. Öpmek de cinsel ilişkiye götüren şeylerdendir. Görmez misin, koku sürünme ihramlı için haram, ama oruçlu için haram değildir.

Hanımın vücuduna bakmak, meni gelmesine neden olsa da, ihramlı için hiçbir şey gerektirmez.

Çünkü bakmak, yerine dokunmakla birlikte olmadığı sürece, cinsel ilişkiyi düşünmek sayılır. Düşünüp de meni gelse, hiçbir şey gerekmez. Bakmak da böyledir.

[4/121]

İhramlının cinsel ilişkisi

Hac ve umre ihramında iken, unutarak veya kasten yahut uykudayken veyahut isteyerek veya zorla yapılan cinsel ilişkinin hükmü birdir. Ancak günah olması açısından farklılık vardır.

Ama biz Hanefîlere göre; unutarak cinsel ilişkide bulunan kimsenin hac ve umre ibadeti ittifakla bozulur. Ona kasten cinsel ilişkide bulunan kimseye gereken ceza gerekir. Ancak unutma özrü nedeniyle günahkâr olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; unutan kimsenin cinsel ilişkide bulunması nedeniyle oruca kıyas edilerek hac ibadeti geçersiz olmaz.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Bu hüküm bizzat cinsel ilişkiye bağlıdır. Unutma nedeniyle yapıldığında bile bizzat cinsel ilişki yok sayılamaz. Bunun nedeni şudur: Çünkü bu durum kendisine cinsel ilişkinin yasak olduğunu hatırlatacak bir durumla iç içedir. Bu da ihramlı olma durumudur. Namazda unutarak yeme ve içme durumunda özürlü sayılamayacağı gibi, ihramda unutarak cinsel ilişkide bulunma konusunda özürlü sayılamaz. Oruç bunun aksinedir. Çünkü oruçta yeme ve içmenin yasak olduğunu hatırlatacak bir durum bulunmamaktadır. Unutma, kıyasa aykırı olarak, orucun bozulmamasında özür olarak kabul edilmiştir.

Cinsel ilişkide bulunulan kadın, bu sırada uykulu veya buna zorlanmış bile olsa, bize göre haccı bozulur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu kadının haccı bozulmaz. Onun asıl kuralına göre zorlama, yapmayı mübah kıldığı takdirde, zorlanan kişinin hükmü açısından fiilin aslını ortadan kaldırır. Uyku, uyuyan kişinin fiilinin aslını ortadan kaldırır. Bu nedenle Şâfiî (rh.a.) şöyle demiştir: Zorlanma veya uyku durumunda bu fiil nedeniyle oruç bozulmaz. İhram da böyledir.

Biz Hanefîlere göre; zorlanma veya uykunun etkisi, fiilin aslının ortadan kalkması noktasında değil, günahın ortadan kalkmasındadır. Görmez misin, bu kimseye gusletmek gerekli olmakta ve bununla sıhrî hısımlık (dünür hısımlığı) meydana gelmektedir. Hac ibadetinin geçersiz olması da aynı şekilde fiile bağlanır.

Cinsel ilişkide bulunan kocanın ihramlı veya ihramsız, ergin veya küçük, akıllı veya akıl hastası olması veyahut kadının akıl hastası ya da küçük yaşta olması arasında bir fark yoktur.

Çünkü hac ibadetinin geçersiz olması bizzat cinsel ilişkiye bağlıdır. Cinsel ilişki; benzerleri cinsel ilişkide bulunan çocuğun, yaşının küçüklüğü veya akıl hastalığı nedeniyle yok sayılamaz. Ancak biz bunun cinsel ilişkinin bizzat kendisi ile

bağlantılı olduğunu söyledik. Çünkü ihramda yasaklanan rafes'dir. Rafes ise cinsel ilişkinin bir adıdır.

Bir kimse umre için telbiye getirse (niyetlense) ve bu umrede cinsel ilişkide bulunsa, sonra da başladığı umrenin ihramından çıkmadan onun kazası diye diğeri için niyetlense, bu umre aynı umredir.

Çünkü her ne kadar cinsel ilişki nedeniyle umre ibadeti bozulsa da, bu bozulmuş olan umreye devam etmesi gerekir. Umre fiillerini yapmadıkça ihramdan çıkamaz. İhramda iken onun telbiye getirip ikinci defa niyet etmesi anlamsızdır. Var olanı var etmeye niyet etmektedir. Kazaya niyeti de böyledir. Tek bir ihram içine, hem eda hem kaza sığmaz. Cinsel ilişki nedeniyle o kimseye ceza kurbanı gerekir. O umreyi bitirir. Ayrıca kaza umresi gerekir. Hac niyetiyle telbiye getirmiş olsaydı hüküm yine böyledir.

Umrede tavaftan önce cinsel ilişkide bulunsa, sonra buna haccı ilave etse, hem haccı hem de umreyi kaza etmesi gerekir. Çünkü geçerli umreye haccın ilave edilmesi câiz olduğu gibi, geçersiz umreye haccın ilave edilmesi öncelikle câiz olur. İki hac ibadetinden birinin bozulması nedeniyle ona kırân kurbanı gerekmez.

İhrama girdikten sonra umresi bozulmuşsa, bu kişiden mîkâtı terk etme kurbanı da düşer. Yani mîkâtı ihramsız olarak geçer de sonra hac veya umre için ihrama girerse; mîkâttan ihrama girmeyi terk ettiği için ceza kurbanı gerekir. Bu umreyi cinsel ilişki nedeniyle bozarsa, ondan bu kurban düşer. Çünkü onun umre ibadetini kaza etmesi vacip olmuştur. Geri döner ve mîkâttan ihrama girer. Çünkü o kişiye ceza kurbanı mîkâttan ihramı terk etme nedeniyle gerekmektedir. O umre ibadetini bu ihramla yapacaktır. İhramı bozduğunda bu ihramla umre ibadetini yapmış olmamaktadır. Bunun için kazası gerekmiştir.

Umre ihramına girmiş olan kişi, hanımıyla cinsel ilişkide bulunur ve ihramını yok kabul eder ve ihramsız olarak ikamet ederse, ihramsız kişi gibi, koku, avlanma ve benzeri şeyleri yaparsa, bu kişi olduğu gibi ihramlı durumuna dönmelidir. [4/122]

Çünkü ihramın geçersiz olmasıyla umre fiillerini yerine getirmeden ihramdan çıkmış olmaz. İhramı yok sayma ve ihram yasaklarını işlemeyle de aynı durumdadır. O kişi bulunduğu durum üzere ihramlı sayılır. Şu kadar var ki ona bütün yaptıkları nedeniyle bir ceza kurbanı gerekir. Daha önce açıkladığımız gibi, ihram yasaklarını işleme tek bir kasda, yani ihramdan çabuk çıkma maksadına, dayanmaktadır. Bundan dolayı ona bir ceza kurbanı yeterlidir. Ayrıca bu geçersiz umresi yerine bir umre yapması gerekir. Çünkü bu umreye başlamasıyla bu ona gerekli olmuştur.

Bozuk olarak yapılan umre, sağlıklı bir şekilde yapılması gereken umrenin yerini tutmaz. O, bu umreyi kaza etmelidir.

Allah Sübhânehu ve Teâlâ daha iyi bilir.

İHRAMLI İKEN YAĞLANIP KOKULANMAK

İhramlının kokulanması

İhramlının yağ ve koku kullanması yasaklanmıştır. Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir:

الْحَاجُّ الشَّعِثُ التَّفِلُ

"Hac, saçı sakalı darmadağınık ve kirli olandır."[208]

يَأْتُونَ شُعْثًا غُبْرًا مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

"Hacılar, her ücra köşeden saç-sakal darmadağınık, toz-duman içinde kalmış olarak gelirler".[209]

Yağ ve kokunun kullanılması, bu niteliği giderir. İbadetin niteliği olan şeyin giderilmesi mekruhtur.

Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.), Zâhirü'r-rivâye olarak şöyle demiştir: Kokuyu tam bir organ için kullanırsa ceza kurbanı gerekir.

Hişâm (rh.a.), Muhammed (rh.a.)'in bu ifadeyi şöyle tefsir ettiğini rivayet etmektedir: Uyluk, baldır ve benzeri tam bir organdır. Bundan daha aşağısında kullanırsa, ceza olarak sadaka gerekir. Muhammed (rh.a.)'in rivayetine göre ise kurbandan payına düşen miktar, ceza olarak verilir.

Şa'bî (rh.a.) şöyle demiştir: Kurbanın vacip olması konusunda kokunun azı da çoğu da birdir. Çünkü az kullansa da çok kullansa da koku aynı şekilde hissedilir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Ceza suçun durumuna göre vacip olur. İhram suçu, dağınıklığı ve kirliliği gidermek maksadı ölçüsünde gelişip oluşur. Yapıla gelen, kokunun tam bir organda kullanılmasıdır. Öyleyse onunla ihram suçu

---

[208] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/432; Dârimî, Menâsik 8; İbn Mâce, Menâsik 6; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 3; Dârekutnî, *Sünen,* II/217;Heysemî, *Mecmau'z-zevâid,* III/497.

[209] Abdurrezzak, *Musannef,* V/16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/224; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/263; İbn Hibbân, *Sahih,* IX/164; Hâkim, *Müstedrek,* I/639.

tamamlanmış olur. Bundan daha az olanda, ihram suçunda eksiklik vardır. Bu durumda ceza olarak sadaka yeterlidir.

Muhammed (rh.a.), asıl kuralında olduğu gibi, parçayı bütüne göre ölçerek onun kurbanla korunmasını vacip kılmaktadır.

Münteka'da anıldığına göre; bıyığına sürse veya sakalının etrafından dörtte birinden az kısmına sürse ceza olarak sadaka gerekir. Başının dörtte birinde koku kullanırsa ceza kurbanı gerekir. Başka bir organın dörtte birinde de böyledir. Organın dörtte biri, tıraşa kıyasla tam organ mertebesinde sayılır.

Yağ; sorgun, menekşe ve zambak gibi kokulu ise, bu yağ koku hükmündedir. Kullanılmasıyla ceza kurbanı gerekir. Yağ içine konulduğu durumda kaynatılmışsa da ceza aynıdır.

Zeytinyağı veya kaynatılmamış sirke ile yağlanırsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ceza kurbanı gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) sadaka gerekir, demişlerdir.

Şâfiî (rh.a.) ise saçta kullanırsa ceza kurbanı gerekir, başka bir yerde kullanırsa bir şey gerekmez, demiştir. Çünkü saçta yağ kullanılması saçın dağınıklılığını giderir. Dolayısıyla "kirliliği gidermek" anlamındadır. Saç dışında ise bu anlam ve koku kullanma anlamı da bulunmamaktadır. Yağ, yenilen bir şey olup koku değildir. İçyağı ve kuyruk yağına kıyas edilmelidir. [4/123]

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) bunu delil olarak kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Yağ kullanmak, böcekleri öldürür. Dolayısıyla bir çeşit ihram suçu işlenmiş olur. Dolayısıyla sadaka gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demiştir: Yağ, kokunun aslıdır. Çünkü kokular yağın içine atılır. Böylece koku, tam bir koku olur. Koku kullanma nedeniyle vacip olan ceza, kokunun aslının kullanılmasıyla da vacip olur. Nitekim av hayvanını öldürme nedeniyle ceza vacip olduğu gibi, ihramlının av hayvanının yumurtasını kırması durumunda da ceza vacip olur.

Ayağının çatlaklarını zeytinyağı, içyağı ve kuyruk yağı ile yağladığı zaman hiçbir şey gerekmez.

İhramlının bundan maksadı tedavidir. İhramlı iken tedavi olmak ise yasaklanmamıştır. Çünkü bu yağları yemekle bir şey gerekmeyince, bunlarla ayaklarının çatlaklarını yağlama durumunda öncelikle bir şey gerekmez.

İhramlının güzel koku veya safranı koklaması mekruhtur.

İhramlının kokuyu koklaması

Ömer (r.a.) ve Câbir (r.a.)'den bu şekilde nakledilmiştir. İbn Abbas (r.a.) ise, bunda hiçbir sakınca görmüyordu. Çünkü ihramlıya haram olan, koku sürünmektir. Halbuki o, kokunun etkisini duysa da, koku sürünmüş olmamaktadır. Nitekim kokucular çarşısından geçen kimsenin koku duyması, ihramlı olsa bile, mekruh değildir. Nitekim güzel kokulu fesleğen çiçeği, bitki olarak kabul edilmekte, koku olarak kabul edilmemektedir. Fesleğen kokusu, elma, karpuz vb. kokusu gibidir.

Fakat biz Hanefîler, İbn Abbas (r.a.)'ın görüşünü alırız. Çünkü güzel kokuda kokulanma anlamı bulunmaktadır. Güzel kokunun bizzat kendisini kullanmak, asıl amaç değildir. Güzel kokudan asıl amaç, etkisinin duyulmasıdır. İhramlının, kokusu duyulan herhangi bir şeyi koklaması mekruhtur. Çünkü bu durum, "kirlenmenin giderilmesi" anlamındadır. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan elmanın kokusu hakkında bu görüş rivayet edilmiştir.

Bu iki konuyu birbirinden ayıran âlimler şöyle demişlerdir: Yağ konusunda asıl amaç yemektir. Fesleğen'de ise, kokusundan başka bir amaç yoktur. Dolayısıyla ihramlı iken fesleğen koklamak uygun görülmemekte, ancak bu nedenle ihramlıya bir şey gerekmemektedir. Çünkü sadece kokuyu duymakla kokudan zevk alma durumu gerçekleşmez. Bu durum kokucunun yanında oturma niteliğindedir.

Humran (rh.a.)'ın Eban (rh.a.)'dan; onun da Osman (r.a.)'dan naklettiğine göre; Osman (r.a.)'a;

-İhramlı, bahçesine girebilir mi? diye soruldu. Osman (r.a.);

-Evet, fesleğen çiçeğini bile koklayabilir, diye cevap verdi.

Bu ifade, İbn Abbas (r.a.)'ın görüşünü benimseyen âlimleri destekleyen bir delildir.

İhramdan önce kokulanıp yağlanma

İhramdan önce kokulanır ve yağlanır, sonra bunun kokusu ihramdan sonra da duyulursa, bu durum ihramlıya zarar vermez. Aynı şekilde ihrama girmeden önce ihram giysilerini buhurlayıp da ihrama niyet ettikten sonra buhurlu ihram giysilerini giyse hiçbir şey gerekmez.

Hişam (rh.a.)'ın Muhammed (rh.a.)'den naklettiğine göre; ihramlı kimse buhurlanan bir eve girse, orada uzun süre kalsa, hatta buhur kokusu ihram elbisesine sinse, ihramlıya hiçbir şey gerekmez. Halbuki ihrama niyet ettikten sonra elbiselerini buhurlasa ceza gerekir. Çünkü buhurlama evde ise, kokunun bizzat kendisi ne elbisesine ne de bedenine sinmemektedir. Sadece güzel koku duymuş

olmaktadır. Halbuki elbiselerini buhurlarsa, bu durum farklıdır. Çünkü o durumda buhur kokusu elbiselerine sinmiş olmaktadır.

Buhur ihrama niyet etmeden önce ise, bu durumda bizzat koku kullanması bile yasaklanmış değildir. Sadece ihramlıda kokunun etkisi kalmış olmaktadır. Dolayısıyla ona bir şey gerekmez.

İhramlının kokulu yemek yemesi

İhramlının, içinde safran veya güzel koku bulunan yemeği yemesinde hiçbir sakınca yoktur.

Rivayet edildiğine göre; Abdullah b. Ömer (r.a.), ihramlı iken safranlı sekbaç (çorba) yiyordu. Çünkü bu yemekten maksadı kokulanmak değil, gıdalanmaktır. İhramlı kimse, yemek içinde olmaksızın safran yerse; eğer yediği safran çok ise, ceza kurbanı gerekir. Çünkü safran gıda değildir. Ancak yemeğe ilave edilebilir. Safran yiyen kimse, ölünceye kadar gülen kimse gibidir. Bu kimse, yemekle ağzını safranla kokulamış olmaktadır. Ağız da bir organdır. Dolayısıyla ceza kurbanı gerekir. Safran, yemek içine konursa, ateşin değiştirdiği bir yemeğe konulmuşsa tüketilmiş olmaktadır. Tuz ve benzeri ateşin değiştirmediği bir yemeğe konursa bunda bir sakınca yoktur. Çünkü bu durumda az miktarda olup mağlup olmaktadır. Az miktarda olan madde, tüketilen gibidir. Ancak safran tuzdan fazla ise, o takdirde bununla sade safran aynıdır. [4/124]

İhramlının ellerine koku sürünmesi

İhramlı, güzel koku sürünürse, koku sadece ellerine yapışırsa sadaka cezası gerekir. Ancak ellerine yapışan koku çoksa, o takdirde ceza kurbanı gerekir.

Daha önce kokunun çok sayıldığı sınırı açıklamıştık. Eğer eline bir şey yapışmazsa bir şey gerekmez. Bu, ihramlının kokucular çarşısından geçmesi durumu gibidir.

Kokulu Hacerülesved'i öpme ya da el sürme

Hacerülesved'i selamlar da ağzına veya eline fazlaca koku değerse ceza kurbanı gerekir. Bu koku az ise, sadaka gerekir.

Kokunun Hacerülesved'den veya bir başka yerden yapışmış olması arasında bir fark yoktur.

İhramlının sürme kullanması

İhramlının içinde güzel koku bulunmayan sürme kullanmasında zarar yoktur. Eğer sürmenin içinde güzel koku bulunursa, sadaka cezası gerekir. Ancak sürme içindeki koku fazla ise, ceza kurbanı gerekir.

Çünkü sürme koku değildir. Kullanılmasına bir engel yoktur. Eğer sürmenin içinde güzel koku bulunursa, diğer organlarda olduğu gibi, bunu az veya çok kullanma durumuna göre ihram suçu farklılık arzeder.

Eğer bu koku bir rahatsızlık nedeniyle sürülmüşse, daha önce açıkladığımız şekilde, o kimse, üç kefâretten dilediği birini tercih eder. Özürlü olmadığı zaman ihramlıya ceza kurbanını vacip kılan ihram yasağı, bir özür ve zaruret dolayısıyla işlenmişse, bu durumda ihramlı üç kefâretten birini tercih eder.

İhramlının ilaç kullanması

İhramlı, içinde güzel koku bulunan bir ilaçla tedavi olursa, bu ilacı yarasına yapıştırırsa veya böyle bir şurup içerse de aynı şekildedir. Çünkü tedavi zaruret nedeniyle olmaktadır. Bir çıbanı, içinde güzel koku bulunan bir ilaçla tedavi eder, bu ilacı yaraya yapıştırırsa, sonra da birinci çıban aynı durumda iken bir başka çıban çıkarsa, birinciyle birlikte ikincisini tedavi ederse, bu kimseye sadece bir kefâret gerekir. Birinci yara iyileşmediği takdirde sanki hepsini bir defada yapmış gibi kabul edilir. Çünkü ihram suçları tek nedene dayanmış olmaktadır.

İhramlının ameliyat olması, sargı sarması

İhramlı; çıbanı deşebilir. Kırık organı bağlayabilir. Üzerine sargı sarabilir. Ağrıyan dişini çekebilir. Kan aldırabilir. Gusledebilir. Hamama girebilir.

Çünkü bütün bunlar tedavi niteliğindedir. Bu konuda ihramlı ile ihramsız aynıdır. Görmez misin, Peygamber (s.a.v.), el-Kâha'da ihramlı ve oruçlu iken kan aldırmıştı. Ömer (r.a.) ise Cuhfe'de ihramlı iken hamama girmişti.

İhramlının başını kokulu hıtmî ile yıkaması

İhramlı başını ve sakalını güzel kokulu Hıtmî otuyla yıkarsa, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ceza kurbanı gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre sadaka cezası gerekir. Çünkü hıtmî, koku değildir. Bilakis başını yıkadığı eşnan adı verilen sabun otları gibi bir ottur. Ancak hıtmî otu, böcekleri öldürür. Bunun için de sadaka cezası gerekir.

[4/125]

Bir başka rivayete göre; Ebû Yusuf (rh.a.), hıtmî otunu kullanan bu kimseye hiçbir şey gerekmez, demiştir. Sonra gelen Hanefî fakihleri dediler ki; Bu rivayetin yorumu şu şekildedir: Kurban kesme günü şeytan taşladıktan sonra başını hıtmî otuyla yıkarsa böyledir. Bundan önce olursa Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre sadaka cezası gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Hıtmî güzel kokulardandır. Çünkü onun pek hoş olmasa da bir kokusu vardır. Ayrıca bu otun kokusu böceklerin ölmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla her iki anlamda da tam bir ihram suçu işlenmiş olmaktadır. Bunun için ceza kurbanı gerekir.

İhramlı kadının kına yakması

İhramlı kadın, ihramlı iken eline kına yakarsa ceza kurbanı gerekir.

Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in iddet bekleyen kadının kına yakmasını yasaklaması ve

اَلْحِنَّاءُ طِيبٌ

"Kına güzel kokudur"[210], demesidir. Çünkü kınanın pek iyi olmasa da hoşa giden bir kokusu vardır.

İhramlı kadın veya erkek, başına vesme kokusu sürerse, ceza kurbanı gerekmez.

İhramlının başına vesme kokusu sürmesi

Çünkü vesme güzel koku olmayıp sadece saçın rengini değiştiren bir maddedir. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivayet edildiğine göre; ihramlı başına vesme sürerse; başına koku sürmesi nedeniyle olmasa da, vesme ile başını kapattığı için ceza kurbanı gerekir. Doğru olan da budur.

İhramlı bir erkek, sakalına vesme kokusu sürerse, ceza kurbanı gerekmez. Ancak böceklerin ölmesinden korkarsa sadaka olarak bir şeyler verir.

İhramlı erkeğin sakalına vesme kokusu sürmesi

Çünkü bu yönden ihram suçu işleme anlamı bulunmaktadır. Ama bu ihram suçu, tam anlamda değildir. Dolayısıyla sadece sadaka gerekir.

Allah doğruyu daha iyi bilir. Dönüp dolaşıp varılacak da O'dur.

İHRAMLININ GİYEBİLECEĞİ ELBİSELER

İhramlının elleri dışarıda kaldığı halde kaftan giymesinde bunun içine iki omzunu sokmasında, biz Hanefîlere göre, bir zarar yoktur.

İhramlının kaftan giymesi

Züfer (r.a.); buna hakkı yoktur, demiştir. Çünkü kaftan dikişli bir elbisedir. Bunun içine omuzlarını soktuğu takdirde dikişli elbise giymiş olmaktadır. Çünkü kaftan genellikle bu şekilde giyilmektedir.

Fakat biz diyoruz ki; kaftan giyilmiş olması, ellerin elbise koluna sokulmasıyla gerçekleşir. Bunu yapmadığı takdirde, kaftanı giymiş değil, omuzlarına atmış olur. Çünkü bu ridâ (ihramlının omuzlarına attığı ihramın üst kısmı) giyme anlamındadır. Çünkü ihramlı, tıpkı ridâyı omuzlarına alması durumunda olduğu gibi, herhangi bir işle uğraştığı takdirde, bunu omuzlarında korumada zorlanacaktır. Ama ellerini elbisenin koluna soktuğu takdirde, herhangi bir işle uğraşma durumunda bunu omzunda tutmakta zorlanmayacaktır. Dolayısıyla dikişli elbise giymiş sayılacaktır.

---

[210] Taberânî, *el-Mu'cemü'l*-kebîr, XXIII/418; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/125; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/498.

Aynı şekilde kaftanı düğmelediği takdirde yine bunu giymiş olur. Çünkü düğmeledikten sonra bunu omuzlarına alıp korumakta zorlanmayacaktır. Bu şekilde bunu bir gün süre ile veya daha fazla giydiği takdirde ceza kurbanı gerekir. Ebû Yusuf (rh.a.)'tan bu şekilde rivayet edilmiştir.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; dikişli elbise giydiği takdirde bir saat bile giyse ceza gerekir. Çünkü dikişli elbise giymek ihram yasağıdır. Dolayısıyla ihram yasağını işlemiş olur. Koku sürünmek gibi, bir saat bile olsa ceza kurbanı gerekir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Bu, giyinme amacıyla olursa tam bir ihram suçu sayılır. İnsanlar arasındaki örfe göre özel olarak giyinme tam bir gün süreyle devam eder. Çünkü kişi sabahleyin elbiselerini giyer ve bunları geceye kadar çıkarmaz. Bir gün süreyle elbise giyerse normal elbiseden yararlanma nedeniyle, ihram suçu tam anlamıyla oluşmuş olur.

Bundan daha az olduğu takdirde, normal elbiseden yararlanma olmadığı için, ihram suçu tam anlamıyla oluşmamış olur. Dolayısıyla sadece sadaka cezası yeterli
[4/126] olur.

Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.) önce şöyle diyordu: Kişi gece olmadan, evine dönüp dışarı çıkarken giydiği elbiselerini çıkarabilir. Bu durumda günün çoğunda genellikle giydiği normal elbiseden yararlanma durumu meydana gelmiş olur. Günün çoğunluğu ise, tamamı hükmündedir.

İhramlı kimsenin, dikişli olmadığı takdirde ihramlı olmadığı zamandaki gibi, ipekli kumaş ve yelek giymesinde bir zarar yoktur. Ancak aspur, safran veya alaçehre sürülmüş kaftan giyemez.

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), ihramlı iken safran veya vers (alaçehre) sürülmüş elbiseyi giymeyi yasaklamıştı. Hanefîlere göre, aspur sürülmüş elbise de böyledir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise; aspur sürülmüş elbiseyi giymekte bir zarar yoktur. Onun delili şudur: Osman (r.a.), Abdullah b. Ca'fer (r.a.)'in üzerinde ihramlı iken aspur sürülmüş ridâ görmüş ve bunu yadırgamıştı. Bunun üzerine Ali (r.a.); "Bize sünneti öğretecek birini göremiyorum." demişti. Ayrıca aspur güzel koku değildir. Bu, Herat Elbisesi'ne kıyas edilmiştir. Dolayısıyla ihramlının bu elbiseyi giymesinde ise zarar yoktur.

Biz Hanefîler ise Ayşe (r.a.) hadisini delil olarak alıyoruz. Ayşe (r.a.), ihramlı iken aspur sürülmüş elbiseyi mekruh görmüştü. Ömer b. Hattab (r.a.) da Talha (r.a.)'nın üzerindeki aspur sürülmüş ridâyı yadırgamış, bunun üzerine Talha (r.a.);

- Acele etme, Ey mü'minlerin emiri! Çünkü bu koku elbiseye sinmiştir, demiştir.

Ayrıca aspurun pek iyi olmasa da bir kokusu vardır. Dolayısıyla vers (alaçehre) ve safran benzeridir.

Abdullah b. Ca'fer (r.a.)'in hadisinin yorumu şöyledir: Abdullah b. Ca'fer elbiseyi yıkamış, elbise hiç koku sürülmemiş gibi olmuştur. Abdullah b. Cafer (r.a.) bu durumu biliyor, ama Osman (r.a.) bilmiyordu. Yahut Abdullah b. Ca'fer (r.a.)'in ihram elbisesine aspur rengindeki meder (özlü çamur) sürülmüştü. Ali (r.a.), ihrama aspur rengindeki meder sürüldüğünü anlamış, Osman (r.a.) ise anlamamıştır. Bunun için Osman (r.a.) bu sözünü söylemiştir.

Herevî rengine yani cilt rengine boyanan ihram elbisesine gelince; onun kokusu yoktu. Dolayısıyla yıkanıp da koku etkisi kalmayan aspurlu elbiseye kıyas edilmiştir. Daha önce açıkladığımız gibi ona bir şey gerekmez. Bu da onun gibidir.

Ayrıca koku sürünmüş elbiseyi giymekte ceza kurbanının vacip olmasının takdiri, kaftan giyme konusunda açıkladığımız gibidir.

İhramlının gömlek, şalvar, sarık giymesi

İhramlı aynı şekilde gömlek, şalvar veya sarığı bir gün süreyle geceye kadar giydiği takdirde ceza kurbanı gerekir. Bir günden az olursa, daha önce açıkladığımız gibi, sadece sadaka gerekir.

Bununla normal şekilde elbise giyme kastedilmektedir. İhramlı kimse, şalvarı izâr gibi beline alsa veya gömleği ridâ gibi sırtına alsa yahut gömleği başına dolasa hiçbir şey gerekmez. Çünkü herhangi bir işle uğraşırken bunu bu şekilde korumakta zorlanacaktır. Dolayısıyla dikişli elbise giymiş sayılmaz.

Sarık, takke giymeye gelince, bununla başını örttüğü için ceza gerekir. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, ihramlı başını örtemez. Hişam (rh.a.)'ın Muhammed (rh.a.)'den naklettiğine göre; ihramlı izâr (alt ihram bezi) bulamaz da, kemer kısmı hariç olmak üzere, şalvarı parçalayıp giyerse, bu izâr niteliğinde olup bunu giymesinde bir sakınca yoktur. Bunun benzeri, ihramlının nalın bulamadığında mestlerini topukların altından kesip nalın olarak kullanması konusunda nakledilen hadisin benzeridir.

Hişam (rh.a.), Muhammed (rh.a.)'in bu durumu şöyle açıkladığını nakletmektedir: Bu yerde topuk, ayağın ortasındaki nalın bağlarının düğümlendiği eklem yeridir. Buna göre son devir Hanefî âlimler şöyle demişlerdir: İhramlının takunya giymesinde bir sakınca yoktur. Çünkü o, nalın niteliğinde olup topuğu kapatmamaktadır. **[4/127]**

Gömlek, sarık, kaftan ve şalvarı bir gün boyunca geceye kadar giymenin cezası bir kurbandır. Çünkü burada ihram suçunun cinsi ve amacı birdir. Amaç dikişli elbise giymekten yararlanmaktır. Bunun cezası ise bir kurbandır. Nitekim bütün başını tıraş etse de öyledir.

İhramlının yüzünü, başını örtmesi

Yüzünü bir gün boyunca örterse aynı şekilde bir ceza kurbanı gerekir. Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne aykırı olarak, biz Hanefîlere göre daha önce açıkladığımız gibi ihramlı yüzünü de başını da örtemez.

İhramda çeneyi kapatmanın yasak olduğu şeklinde bir hadis nakledilmiştir. Çene ise yüzün bir kısmıdır. Bundan anlıyoruz ki, ihramlı yüzünü örtemez.

İhramlının para kesesi, kuşak, kemer kullanması

Beline bağlamak üzere, içinde harcayacağı parası olduğu durumda kuşak ve kemer kuşanmasında bir zarar yoktur.

Rivayet edildiğine göre Ayşe (r.a.)'ye;

-İhramlı para kesesi takabilir mi? diye soruldu. Ayşe (r.a.);

-Harcayacağın parayı dilediğin şekilde bağla, diye cevap verdi.

Abdullah b. Abbas (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.);

أَنَّهُ لَمْ يَرَ لِلْمُحْرِمِ بَأْسًا بِأَنْ يَعْقِدَ الْهِمْيَانَ عَلَى وَسَطِهِ وَفِيهِ نَفَقَتُهُ

"İhramlının, içinde harcayacağı parayı sakladığı para kesesini beline bağlamasında bir zarar görmemişti." [211]

Mâlik (rh.a.); para kesesinin içinde ihramlının kendi harcayacağı para varsa bir zarar yoktur. Ama para kesesinde başkasının harcayacağı para varsa bu keseyi kullanması mekruhtur, diyordu. Çünkü başkasının parasını taşımaya ihtiyaç yoktur.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Para kesesi ve kemerin câiz oluşu, dikişli elbise giyme anlamında olmaması yönündendir. Bu konuda kendisinin veya başkasının parasını taşıması aynıdır.

İhramlının elbiseyi boynuna atması

Ebû Yusuf (rh.a.) ise, ihramlının ipekten yapılan kemer kullanmasını mekruh görmektedir. Bazılarına göre bu dikişli elbise anlamındadır. Bazılarına göre ise; bu görüş, Ebû Yusuf (rh.a.)'un ipekli elbisenin azının veya çoğunun erkeklere tahrimen mekruh (harama yakın çirkin fiil) olduğu şeklindeki temel anlayışından kaynaklanmaktadır.

---

[211] Abdurrezzak, *Musannef*, III/410; Dârekutnî, *Sünen*, II/233; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X/327; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/69; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/523.

İhramlı kimse elbiseyi boynuna atabilir. Ama boynuna bağlayamaz.

Çünkü boynuna bağladığı zaman bunu korumakta zorlanmayacak, dolayısıyla dikişli elbise giyme anlamında olacaktır. Aynı şekilde elbiseyi izâr (alt peştamal) olarak kullandığı zaman da böyledir.

İzârını (belinden aşağıya sardığı ihramını) ip ve benzeri şeyle bağlaması gerekmez.

İhramlının izârını bağlaması

Rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v.), izârının üzerine ip bağlayan bir adamı görmüş;

أَلْقِ ذٰلِكَ الْحَبْلَ وَيْلَكَ!..

-*"Bu ipi at, yazık sana"*[212], demişti.

Aynı şekilde ridâsını düğmelemesi de mekruh olur.

İhramlının ridâsını düğmelemesi

Çünkü bu durumda ridâsını korumakta zorlanmayacaktır. Fakat bununla birlikte böyle yaptığı takdirde bir şey gerekmez. Çünkü ihramlıya yasak olan, dikişli elbise giymekten yararlanmaktır. Burada bu anlam bulunmamaktadır.

İhramlının başını sarması da mekruhtur. Bir gün boyunca geceye kadar başını sararsa sadaka gerekir.

İhramlının başını sarması

Çünkü başının bir kısmını sargıyla örtmüş olmaktadır. Halbuki başını örtmesi yasaktır. Ancak başından az bir kısmını örterse, ihram suçu tam olarak gerçekleşmediği için, sadaka cezası yeterlidir. Herhangi bir hastalık nedeniyle veya hastalık olmaksızın vücudundan bir yeri sargıyla sararsa bir şey gerekmez. Çünkü ihramlının baş ve yüz dışında, vücudun diğer yerlerini örtmesi yasaklanmamıştır. Ancak daha önce açıkladığımız gibi, ihramlının izâr ve ridâyı bağlaması mekruh olduğu gibi, herhangi bir hastalık olmaksızın, bu da mekruhtur.

[4/128]

İhramlının başını veya yüzünün dörtte birini bir gün örtmesi

İhramlı erkek, başının veya yüzünün dörtte birini bir gün boyunca örterse, ceza kurbanı gerekir. Bundan daha az süreyle örterse sadaka cezası gerekir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivayet edildiğine göre; ihramlı erkek, başının çoğunu örterse ceza kurbanı gerekir. Başının bir kısmını örterse sadaka gerekir. Çünkü başın bir kısmının örtülmesiyle tam ihram suçu oluşmaz. Azlık ve çokluk karşılaştırma ile belirlenir. Bu, Ebû Yusuf (rh.a.)'un *Mesâil*'deki asıl kuralıdır.

---

[212] Şâfiî, *Müsned*, I/119; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/51

Zâhirü'r-rivâye'de şöyle denilmiştir: Tıraşta olduğu gibi, başla ilgili ihram suçu konusunda başın dörtte birinin hükmü, tamamının hükmü gibidir. Çünkü başın bir kısmının örtülmesi, genellikle Türklerin ve başka milletlerin yaptıkları özel bir yararlanma şeklidir. Başın bir kısmını tıraş etme mertebesindedir.

Kadının ihram şekli

İhramlı kadın ise; yüzü dışında bedeninin her yerini örter. Güzel koku sürülmüş (مصبوغ) elbise dışında, dikişli veya dikişsiz her çeşit elbise giyebilir.

Çünkü ihramlı kadın, giymeye ihtiyaç duymadığı hususlarda ihramlı erkek gibidir. Giymeye ve örtmeye ihtiyaç duyduğu şeylerde ihramlı kadının durumu, daha önce açıkladığımız gibi, erkeğin durumundan farklılık arzeder.

İhramlı kadının eldiven giymesinde hiçbir zarar yoktur.

İhramlı kadının eldiven, takı kullanması, ipek giymesi

Rivayet edildiğine göre; Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın kızları ihramlıyken eldiven giyiyorlardı.

İhramlı kadın, ipekli elbise giyebilir ve ziynet takıları takabilir.

Atâ (rh.a.), kadınların ihramlı iken takı takmasını mekruh görüyordu. Doğrusu bunda bir zarar olmadığıdır. Abdullah b. Ömer (rh.a.)'in, hanımları ihramlı iken takı kullanmazlardı.

Çünkü;

ورأى رَسُولُ الله صلّى الله عليه وسلّم امرأتَيْنِ تَطُوفانِ بالْبَيْت وعليهما سِوارانِ مِنْ ذَهَب

"Peygamber (s.a.v.), üzerlerinde altın bilezikler olan iki kadını Beytullah'ı tavaf ederken görmüştü."[213] Bu hadis, bunda zarar olmadığına delildir.

Güzel koku sürülmüş elbise müstesna, kadına ihramlı olmadığında giymesi helal olan her çeşit elbise, daha önce açıkladığımız gibi, ihramlı olduğu zaman da helaldir.

İhramlı kadının peçe, baş atkısı kullanması

İhramlı kadının, başörtüsünü yüzüne dokunmayacak şekilde başından yüzüne sarkıtmasında bir zarar yoktur.

Bunu Ayşe (r.a.)'den nakletmiştik. Çünkü yüzün örtülmesi yüze dokunmayan bir şeyle değil, yüze dokunan bir şeyle gerçekleşir. Yüze dokunmayan örtü, ihramlı kadının çatı altına girmesi anlamındadır.

İhramlı kadının, peçe takması mekruhtur.

---

[213] Tirmizî, Zekât 12; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, II/167.

Çünkü peçe, yüze temas eder.

İhramlının yasak giysiyi özür nedeniyle giymesi

İhramlı erkek, kendisine helal olmayan elbise veya mestleri zaruret durumunda bir gün ve daha fazla süreyle giyerse üç kefâretten dilediğini seçer.

Daha önce açıkladığımız gibi ceza kurbanı gereken durum, zaruret yeri dışında dikişli elbise giyme durumudur. Eğer dikişli elbiseyi zaruret nedeniyle giyerse üç kefâretten dilediğini tercih eder.

Rakkiyyât adlı kitapta Muhammed (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; ihramlı, gömlek giymek zorunda kalırsa ve iki gömlek giyerse üç kefâretten dilediğini seçer. Bir gömlek giymeye mecbur kalırsa ve gömlekle birlikte sarık veya takke giyerse takkeyi giyme durumunda ceza kurbanı gerekir. Gömlek giyme hususunda üç kefâretten birini tercih eder. Çünkü birinci bölümde zaruret durumunda fazlalık vardır. Dolayısıyla bu durum yeni başlayan bir ihram suçu oluşturmaz. Nitekim gömlek giymek zorunda olup cübbe giyse de yine böyledir.

İkinci bölümde ise zaruret durumu dışında bir fazlalık vardır. Dolayısıyla yeni başlayan bir ihram suçu oluşmakta, bu yeni ihram suçuna onun gereği olan yeni ceza gerekmektedir.

İhramlı erkek, dikişli elbiseyi zaruret gereği günlerce giyse ve geceleyin bu elbiseyi ihtiyacı olmadığı için değil, sadece uyku için çıkarsa; bu durum tek ihram suçu sayılır.

Halbuki zaruret ortadan kalktığı için dikişli elbiseyi çıkarmış olsa, sonra da yine bu elbiseyi giymeye ihtiyaç duysa; ikinci durumda ikinci bir kefâret gerekir. Çünkü birinci zaruretin hükmü şifa ile birlikte sona ermiş olmaktadır.

Bu durum, daha önce anlatılan, içinde güzel koku bulunan bir ilaçla bir yarayı defalarca tedavi eden kimsenin durumu gibidir. Bu kimse iyileşmediği sürece, sadece bir kefâret gerekir. İyileşirse, iyileştikten sonra başka bir çıban çıkarsa onu da güzel kokulu ilaçla tedavi ederse, bu durum ikinci bir ihram suçu sayılır.

İhramlının ateşli hastalıktaki durumu

İhramlıda ateşli bir hastalığa yakalanıp ateşli hastalık olduğu gün bu elbiseyi giyip diğer günlerde giymezse, bu giydiği günlerin tamamında tek ihram suçu işlemiş sayılır ve sadece bir kefâret vacip olur. Çünkü bu durumda ihramlıyı dikişli giymeye muhtaç kılan hastalık devam etmektedir.

Görmez misin, ihramlı güneşte otursa ve dikişli elbise giymeye ihtiyacı olmasa, güneş gidince de dikişli elbiseye muhtaç olsa ve tekrar dikişli elbise giyse bu ikinci giyme bir ihram suçu sayılır mı? Hayır, hastalık devam ettiği sürece hepsi tek bir ihram suçu oluşturur. Dolayısıyla üç kefâretten dilediğini verebilir.

Yoksullara yemek yedirme kefâretini tercih ederse ve yoksulları davet edip onlara öğle ve akşam yemeği yedirirse Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre bu yeterlidir. Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre yeterli değildir. Ebû Yusuf (rh.a.), normal olanı dikkate almış ve şöyle demiştir: Bu yemek, diğer kefâretler gibi kefâret yemeği olup öğle ve akşam yemek yedirmekle yerine getirilmiş olur.

Muhammed (rh.a.) ise açık delille belirtilen hususu delil olarak almış ve şöyle demiştir: Bu konuda açık delille belirtilen husus, sadakadır. Allahu Teâlâ'nın;

﴿ ... فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ..." ﴾

[4/129] *"...Bunun cezası: oruç veya sadaka yahut kurban olarak verilecek fidyedir"* (el-Bakara, 2/196) âyeti buna delildir.

Dolayısıyla Muhammed (rh.a.)'e göre zekat ve fıtır sadakası gibi, "Sadaka" sözcüğü ile lafzıyla bildirilen hususlar, mübah olan yemek yedirme ile yerine getirilemez.

İhramlının yasak giysileri giyme şekillerinde durum

İhramlı, gömleğini giyse, düğmelemese bile ceza gerekir.

Çünkü gömlek giymekle tam anlamıyla dikişli elbiseden yararlanmaktadır. Çünkü gömleği düğmelemese de onu koruma hususunda zorlanmayacaktır.

İhramlının şal örtünmesinde bir sakınca yoktur.

İhramlının mest ve çorap giymesi

Çünkü bu ridâ niteliğindedir. Fakat düğmelemesi mekruhtur. Bu görüş Abdullah b. Ömer (r.a.)'in görüşüdür. İbn Abbas (r.a.) ise, bunda hiçbir zarar yoktur, demektedir. Çünkü sal, dikişli değildir. Biz Hanefîler, İbn Ömer (r.a.)'in görüşünü alırız. Çünkü bunu düğmelediğinde bunu koruma hususunda zorlanmayacak, dolayısıyla dikişli elbise giymiş gibi olacaktır.

İhramlı erkek, mest giyemeyeceği gibi çorap da giyemez.

İhramlının çadır kurması

Bunu daha önce açıklamıştık.

İhramlının gölgelenmesi için çadır kurmasında biz Hanefîlere göre bir zarar yoktur.

Mâlik (rh.a.) ise bunu mekruh görüyor. Bu görüş, Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan da rivayet edilmiştir.

Fakat biz Hanefîler şunu alırız: Osman (r.a.) ihramlı iken çadır kurardı. Ammar b. Yâsir (r.a.) de sıcaklıktan rahatsız olduğu zaman elbisesini bir ağaç üstüne atar, bu ağacın altında gölgelenirdi. Ayrıca ihramlının evin tavanı altında

gölgelenmesinde de bir sakınca yoktur. Çünkü bu bedenine dokunmamaktadır. Çadır da bunun gibidir.

[4/130]

İhramlının Kâbe örtüsü altına girmesi

İhramlı, Kâbe örtüsünün altına girse, hatta onu üzerine örtse; bu örtü başına ve yüzüne dokunuyorsa, başını ve yüzünü örtmesi nedeniyle mekruh olur. Başına ve yüzüne dokunmuyorsa bir zarar yoktur. Bir şey de gerekmez.

İhramlının başında eşya taşıması

Çünkü başı örtme, bedenine dokunan bir şeyle gerçekleşir. Buna göre ihramlı, başında leğen ve tekne gibi başı örten elbise cinsinden olmayan bir şey taşısa; bir şey gerekmez. Çünkü kendisiyle baş örtülmeyen şeyi kullanmış değil, taşımış olmaktadır. Görmez misin, emanetçi, başkasına ait olan, kendisiyle baş örtülmeyen şeyi kullanmış değil, taşımış olsa, ödemez. Ancak başında taşıdığı şey, başı örten elbise cinsinden bir şey ise; ceza gerekir.

İhramlının uyurken başının örtülmesi

İhramlı, uyurken bir adam onun yüzünü ve başını bir gün süreyle örtse, ceza kurbanı gerekir. Ceza konusunda başkasının ihramlıya yaptığı şey, kendi yaptığı şey gibidir. Halbuki günah noktasında bu iki kişinin durumu farklıdır.

İhramlı iken başın tıraş edilmesi ve cinsel ilişkide bulunma konularında bu durumu açıklamıştık. Uyku özrü, uyuyan kimseye cezanın vacip olmasına engel değildir. İhramlının, uyku sırasında bir av hayvanının üzerine yuvarlanıp bu av hayvanını öldürmesi durumu da aynı şekildedir.

Çocuk yerine babası ihrama girse ve ihramlının sakındığı şeylerden çocuğunu sakındırsa; ama çocuk dikişli bir elbise giyer veya güzel koku kullanır veyahut avlanırsa biz Hanefîlere göre bir şey gerekmez.

Şâfiî (rh.a.) ise, çocuğun üzerine zekât farz olur, temel kuralına göre; çocuğa da aynen erginlik çağına eren yükümlü gibi mâlî kefâretin vacip olduğu ve velisinin bu kefâreti çocuğun malından ödemesi gerektiği görüşündedir.

Biz Hanefîlere göre; mâlî veya bedenî kefâretin vacip olması konusunun ilâhî emirle yükümlü olmaya bağlı bulunması noktasında mâlî ve bedenî kefâret arasında fark yoktur. Çocuk, ilâhî emirle yükümlü değildir. Ayrıca çocuğun ihrama girmesi terbiye içindir. Dolayısıyla bu gibi davranışlar nedeniyle çocuk için ihram suçu oluşmaz. Çünkü babasının çocuğuna zarar verecek hususlarda onu borçlu kılma yetkisi yoktur.

Babasının ihramına girmesinin ihram yasaklarından sakınma konusunda çocuğunu borçlu kıldığını ve ona kefâreti vacip kıldığını söylersek, babasının

ihramdaki kullanımı ona bakıp gözetme niteliği ile değildir. Bundan dolayı biz, bu durumu çocuğu borçlu kılmayan bir terbiye davranışı olarak kabul ettik. Dolayısıyla ihram yasağı nedeniyle çocuğa ceza gerekmez. Ancak baba, terbiye ve alışkanlığın gerçekleşmesi için çocuğunu bu ihram suçunu işlemekten yasaklar.

HAC VE UMRE YAPMAYI ADAMAK

Yürüyerek hac adamak

Bir kimse Beytullah'a yürüyerek haccetmeye yemin etse, sonra da bu adağından dönse; o kimseye istihsan deliline göre bir hac veya bir umre gerekir. Kıyasa göre ise bir şey gerekmez.

Çünkü adağın yerine getirilmesi yükümlülüğü, dînen (şer'an) vacip olan aynı cinsten bir ibadetin bulunduğu şeylerde geçerli olur. Beytullah'a yaya olarak gidip haccetmek cinsinden dînen (şer'an) vacip olan bir ibadet yoktur. Dolayısıyla bu adağın yerine getirilmesi yükümlülüğü geçerli olmaz.

Bunun açıklaması şöyledir: Yükümlülük altına girme, sözle olur. Yürüyerek yapacağı şeklinde dile getirdiği söz, ittifakla onu yükümlü kılmayınca; onun hac veya umre yapacağı şeklinde dile getirdiği söz öncelikle onu yükümlü kılmaz. Fakat biz Hanefîler Ali (r.a.)'nin; Beytullah'a yaya olarak hacca gitmeyi adayan kimsenin hac veya umre yapması gerekeceği hakkındaki hadisi nedeniyle kıyası terk ettik. Halk arasında yaygın olan örfe göre; insanlar bu sözü anıyor ve bununla kurban yükümlülüğü altına girme amacını taşıyorlardı. Söz, mecaz olarak başkası yerine konulan bir ifade olduğu takdirde, onun gerçek anlamı dikkate alınmaz.

[4/131]

Sanki bu mecâzî söz, gerçeğin yerine konulmuş gibi kabul edilir. Çünkü o kişi, Beytullah'a ihramsız ulaşamaz. Bu kişi, sanki bu sözle ihrama girme yükümlülüğü altına girmiştir. İhram ise, hac veya umre gibi, iki ibadetten birini yerine getirmek içindir. Sanki bu sözle o çocuk, kendisini ihramdan çıkaracak şeyin yükümlülüğü altına girmektedir. Bu nedenle ona hac veya umre gerekir. Yükümlülük altına girdiği gibi, Beytullah'a kadar yürür.

Yürüyerek haccetmeyi adayan kimse, bineğe bindiği takdirde, Ukbe b. Âmir (r.a.) hadisinden dolayı kurban keser. Ukbe (r.a.);

-Yâ Resûlüllah!.. Kız kardeşim hacca yaya olarak gitmeyi adadı, dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى غَنِيٌّ عَنْ تَعْذِيبِ أُخْتِكَ مَرْهَا فَلْتَرْكَبْ وَلْتُرِقْ دَمًا

-*"Allahu Teâlâ'nın kız kardeşine işkence etmeye ihtiyacı yoktur. Ona emret. Bineğe binsin ve kurban kessin"*[214], buyurdu.

Ayrıca yürüyerek haccetmek daha faziletlidir. Çünkü Allahu Teâlâ bir âyette yaya haccedenleri binekle haccedenlerden önce anmış ve şöyle buyurmuştur:

﴿يَأْتُوكَ رِجَالًا ، وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾

"Sana yaya olarak ve binekler üzerinde gelsinler." (el-Hacc, 22/27)

Bu nedenle İbn Abbas (r.a.), gözleri görmez olunca yaya olarak hac yapmadığına üzülürdü. Peygamber (s.a.v.)'in torunu Hasan b. Ali (r.a.), yanı başında develer sürülürken hacca yaya olarak gidiyordu. Hasan (r.a.)'a;

-Bineğe binmeyecek misin? denildi. Hasan (r.a.) şöyle cevap verdi:

-Ben Resûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim:

مَنْ مَشَى فِي طَرِيقِ الْحَجِّ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ حَسَنَةً مِنْ حَسَنَاتِ الْحَرَمِ

"Kim hac yolunda yürürse, Allah o kimseye her adım nedeniyle Harem hasenelerinden bir hasene yazar[215]*"*. Peygamber (s.a.v.)'e:

-Harem haseneleri nedir? diye soruldu.

الْوَاحِدَةُ بِسَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ

-*"Bir Harem hasenesi, yedi yüz kat sevaptır* [216]*"* buyurdu.

Yürüyerek haccetmek daha faziletli olduğuna göre; biz Hanefîler şöyle diyoruz: Yaya yürüyerek haccetmeyi adamış olan hacı, bineğe bindiği takdirde, yükümlülüğü altına girdiği ibadetten daha noksan olanı yerine getirmiş olmaktadır. Dolayısıyla bundan dolayı ona ceza gerekir.

-Ebû Hanîfe (rh.a.), hac yolunda yürümeyi mekruh gördüğü halde, bu nasıl doğru olabilir? denirse; deriz ki:

-Böyle değildir. Ebû Hanîfe (rh.a.) sadece oruçlu iken yaya olarak haccetmeyi mekruh görmüştür. "Hem oruçlu hem de yaya olarak haccettiği takdirde ahlakı

---

[214] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/252; Dârimî, Nüzûr ve'l-eymân 2; Buhârî, Eymân ve'n-nüzûr 31; Ebû Dâvûd, Eymân 19; Tirmizî, Nüzûr ve'ı-eymân 10.

[215] İbn Huzeyme, *Sahih,* II/244; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-*kebîr, XII/105; Hâkim, *Müstedrek*, I/631; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/78;Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/480.

[216] İbn Huzeyme, *Sahih,* II/244; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-*kebîr, XII/105; Hâkim, *Müstedrek*, I/631; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X/78;Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/480.

kötüleşir ve arkadaşıyla tartışır." demiştir. Oysa ihramlı iken tartışma yasaklanmıştır. Hacı yaya olarak haccetmeyi tercih ederse, mezhebin doğru olan görüşüne göre, evinden başlayarak yaya olarak haccetmesi gerekir.

Hanefî âlimlerden bazıları ise; mîkâttan başlayarak yaya olarak haccetmesi gerekir, demişlerdir. Çünkü bu kimse ibadette yürüyerek yapma yükümlülüğü altına girmiştir. Buna mîkâtta ihrama girdiği anda karar vermiştir. Fakat yaygın olan âdete göre insanlar bu sözle evlerinden itibaren yürümeyi kastetmektedirler.

Ali ve İbn Mes'ûd (r.a.);

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

"Allah için hac ve umreyi tamamlayın."(el-Bakara 2/196) âyeti hakkında; "Haccın ve umrenin tamamlanması, ailesinin evlerinden itibaren hac ve umre niyetiyle ihrama girmendir." demişlerdir.

Buna göre hacının ihrama girmede asıl mîkâtı, evidir. Fakat ihrama girmeyi mîkâta kadar ertelemesi hususunda izin verilmiştir. Evinde ihrama girerse, evinden itibaren yaya olarak haccedeceği hususunda herhangi bir problem yoktur. İhrama girmeyi mîkâta kadar ertelemesi durumunda ise yükümlülük altına girdiği şekliyle, aynı şekilde evinden itibaren yaya olarak hacceder, deriz.

Yürüyerek hacceden kişi, ziyaret tavafı'nı yapıncaya kadar bineğe binmez.

Çünkü ihramdan tam anlamıyla çıkma, ziyaret tavafıyla gerçekleşmektedir. Hanımlarla cinsel ilişkide bulunma hakkında ihramdan tam anlamıyla çıkma durumu, ziyaret tavafını yerine getirmekle mümkün olmaktadır.

Yürüyerek Mekke'ye giden kişi, umreyi tercih ederse, umre görevlerini, tıraş oluncaya kadar yaya olarak yapar.

Bu umreyle farz olan haccı birleştirip kırân haccı yaparsa bu da geçerli olur. Çünkü kırân haccına niyet eden kimse, hem hac hem de umre ibadetini tam olarak yerine getirmelidir. Bu kimse, umre ibadetini adamak suretiyle yükümlülük altına girmiştir. Haccı ise üzerine farz olan hacdır. Böylece bu iki ibadeti tam ve kâmil anlamda yapmış olmaktadır. Dolayısıyla kırân kurbanı kesmesi gerekir. Eğer bineğe binmişse, kırân kurbanından ayrı olarak bineğe bindiği için ayrıca bir ceza kurbanı gerekir.

Hac kurbanının ortak kesilmesi

Hac ve umre konusunda üzerine kurban vacip olan her kişinin, bu kurban sığır ve deve ise, bu kurbana kendisinden başka kendilerine kurban vacip olan altı kişiyi ortak etmesi câizdir.

Görmez misin, Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye Yılı'nda ashâbının büyük baş kurbanlarda yedi kişinin ortak olmasını câiz görmüştü. Bunun câiz olması hükmünde bu kimselere vacip olan kurban cinsinin aynı veya farklı olması arasında bir fark yoktur. [4/132]

Öyle ki, bir kısmı temettu' haccı kurbanı, diğerleri ihsâr (hac veya umrenin tamamlanamaması) kurbanı ve ihramlı iken avlanma nedeniyle ceza kurbanı maksadıyla kurban kesiyorlarsa, bu da câizdir. Bazıları et alma maksadı taşıyorlarsa câiz olmaz.

Kan akıtılmadan kurban olur mu?

Vacip olan, Allah'a yaklaşma anlamında kan akıtılmasıdır. Allah'a yaklaşma anlamında kan akıtılması ise bölünmez. Aynı kurbana ortak olan yedi kişiden bazıları et alma maksadı taşıyorlarsa bu kurbanda hâlis olarak Allah'a yaklaşma anlamı bulunmuyor, demektir.

Allah'a yaklaşma yönlerinin farklılığı konusunda ise; aynı kurbana ortak olan bu yedi kişiden her biri, sadece Allah'a yaklaşma anlamını kastetmektedir. Dolayısıyla bu durumda vacip yerine getirilmiş olmaktadır.

Herhangi bir mescide yürüyerek gitmeyi adamak

Yedi kişiden her birinin Allah'a yaklaşma niyeti aynı cins ise, bu benim için daha güzeldir. Çünkü Allah'a yaklaşma anlamındaki kurbanlar farklı farklı olup kefâret kurbanları gibi bazı kurbanların etinden yemek zenginlere helal değil iken; bazı kurbanların etinden yemek ise, zenginlere de helaldir. Kurbandaki niyet cinsi aynı ise, kurban nedeniyle Allah'a yaklaşma anlamı aynı olmaktadır. Dolayısıyla câiz olmaya daha yakındır.

İhramlı, Beytullah'a yürüyerek haccetmeyi adamış, ama bununla Mescid-i Nebevî'ye, Beytülmaktis'e veya bir başka mescide gitmeye niyet etmişse, o kimseye bu nedenle hiçbir şey gerekmez.

Bu kimsenin niyetinin geçerli olması, bunun sözüne uygun olması nedeniyledir. Çünkü bütün mescitler, Allah'ın evleridir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ ...﴾

"Allah o evlerin yücelmesine ve içlerinde adının anılmasına izin vermiştir. Orada sabah-akşam O'nu tesbih ederler."(en-Nûr 24/36)

Niyetiyle yaptığı takdirde, bu sözle ifade edilmiş olan niyet gibidir. Dolayısıyla o kimseye hiçbir şey gerekmez. Çünkü diğer mescitlere ihramsız girmek mübahtır. Dolayısıyla ihrama girme yükümlülüğü altında değildir. Buna göre "Ben Beytullah'a gidiyorum", derse; buna vaad anlamıyla niyet ederse bu kimseye hiçbir şey

gerekmez. Çünkü vaatler yükümlülük gerektirmez. Fakat vaadin yerine getirilmesi mendub olur. Bu ifadesiyle adak adamaya niyet etmişse, adak olur. Hiçbir niyeti yoksa, bu da aynı şekilde adak sayılır.

Mescitlerden herhangi birine niyet etmezse, bu niyet, yaygın âdet nedeniyle aynı şekilde Kâbe için yapılmış sayılır. Çünkü insanlar bu ifadeyi mutlak olarak kullandıkları takdirde bununla Kâbe'yi kastetmektedirler. Buna göre "Yürüyerek Mekke'ye ya da Kâbe'ye gitmek benim üzerime borçtur." ifadesiyle "Beytülmaktis'e yürüyerek gitmek benim üzerime borçtur." ifadesi aynıdır.

Harem'e ya da Mescid-i Harâm'a yürümeyi adamak

Bir kimse; "Harem bölgesine ya da Mescid-i Harâm'a yürümek benim üzerime borçtur." derse; Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, kıyas yoluyla bu kimseye bir şey gerekmez.

Çünkü insanlar daha önce geçen üç sözden farklı olarak, bu sözü genellikle hac ve umre yapmayı borçlanma maksadıyla kullanmamaktadırlar. Ayrıca Mescid-i Harâm Kâbe'nin avlusu niteliğindedir. Harem bölgesi ise Mekke'nin avlusu niteliğindedir. Dolayısıyla avlunun anılması, aslın anılması anlamında kabul edilmez. Bilakis bu ifade, "Allah için Safâ'ya ya da Merve'ye yahut makâm-ı İbrâhim'e gitmek benim üzerime borçtur." demek gibi kabul edilir. Dolayısıyla bundan dolayı bir şey gerekmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise, bu iki bölümde de ihtiyat veya istihsan yolunu tutuyoruz, demişlerdir. Çünkü Harem'e veya Mescid-i Harâm'a ancak ihramla ulaşılabilir. Dolayısıyla kişi, bu ikisine niyet etmekle ihrama girme yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır.

Mekke'ye gitmeyi adamak

Bir kimse; "Mekke'ye yolculuk yapmak, Mekke'ye gitmek, Mekke'ye gelmek, Mekke'ye binekle gitmek benim üzerime borçtur", derse; o kimseye bir şey gerekmez.

[4/133]

Bütün bu sözlerde kıyas aynıdır. Fakat insanların hac veya umre yükümlülüğünü örf olarak kabul ettikleri hususlarda bu örf nedeniyle kıyası terk ettik. Örf olmayan meselelerde kıyası kabul ettik.

Falanla konuştuğum gün hac üzerime borç olsun demek

Bir kimse; "Falanla konuşursam, onunla konuştuğum gün Allah için benim üzerime hac borç olsun", derse; bu ifadesiyle o kimseyle konuştuğu gün üzerine haccın vacip olduğuna niyet etse, dilediği zaman yerine getirmek üzere o kimsenin üzerine hac vacip olur.

İhrama girip niyet etmediği sürece bu ifadesiyle hacca niyet etmiş olmaz. Bu ifade, aynen "Haccetmek bugün benim üzerime borç olsun." demek yerinde olup

bu ifadeyi kullanan kimsenin üzerine hac vacip olur. Ancak bu hac için dilediği zaman ihrama girip niyet eder. Çünkü bu kimse, hac yapma yükümlülüğü altına girmiş bulunmaktadır.

Hac veya umrenin yapılmasına başlanılması, diğer ibadetlerde olduğu gibi yükümlülük altına girmekle bağlantılı değildir. Çünkü bir kimse; "Bugün oruç tutmak, Allah için benim üzerime borç olsun." derse bu adağıyla oruçlu olmaz. İhrama niyet etmek, hac veya umre ibadetini yapmaya başlamaktır. Dolayısıyla bununla yükümlülük sabit olmaz.

Ayrıca kişinin kendi üzerine vacip kıldığı bir adak, Allahu Teâlâ'nın onun üzerine vacip kıldığı şeyle dikkate alınır. Hac için gerekli azık ve bineğin varlığı nedeniyle üzerine hac farz olan kimse, sadece bu farz oluş nedeniyle ihrama girmiş sayılmaz. Aynı şekilde sadece adamak nedeniyle ihrama girmiş olmaz.

Adama anında inşallah demek

Adakla birlikte inşallah ifadesini kullanırsa o kimseye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü inşallah ifadesi sözü azîmet olmaktan çıkarır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَلَفَ بِطَلَاقٍ أَوْ عَتَاقٍ وَاسْتَثْنَى فَلَا حِنْثَ عَلَيْهِ

"Kim bir boşama veya köleyi özgür kılma konusunda yemin eder ve inşallah derse onun yemininin bozulması gerçekleşmez."[217]

Hac yapmayı başkasının dilemesine bırakmak

Eğer bir kimse, başka kimseye; "Sen dilersen benim üzerime hac borç olsun." derse; o kimse de; "Ben de bunu diledim." derse o kimsenin üzerine hac borç olur.

Çünkü adağın bir koşula bağlanması geçerlidir. Bunu bir kişinin dilemesine bağlı kılarsa, o kişi de bunu dilerse sanki bu durumda adağı işlemeye söz vermiş gibi olur. Dolayısıyla boşama ve köleyi özgür kılmak gibi, adak da o kimse için gerekli olur.

Üzerime hac borç olsun demek

Bir kimsenin, "Benim üzerime hac borç olsun." demesi; "Allah için benim üzerime hac borç olsun." demesi gibidir.

Çünkü hac sadece Allahu Teâlâ için yapılır. Bu yükümlülük, "Benim üzerime borç olsun." demesi nedeniyle meydana gelmektedir.

---

[217] Dârimî, Nüzûr ve'l-eymân 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/2; İbn Mâce, Kefâret 6; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 11; Tirmizî, Nüzûr ve'l eymân 7; Nesâî, Eymân ve'n-nüzûr 18.

Şu işi yaparsan ihrama girerim demek

Eğer "Şu işi yaparsam ben ihrama girerim." derse; bu ifadesiyle de söz verme niyetini taşırsa o kimseye hiçbir şey gerekmez. Ama bu ifadeyle bu ibadeti kendi üzerine vacip kılmaya -yani adağa- niyet etmişse, o işi yaptığı zaman hac veya umre niyetiyle ihrama girmesi gerekir. Eğer o kişinin o anda hiçbir niyeti yoksa kıyasa göre o kimseye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü ifadesi ilk bakışta vaad (söz verme) anlamındadır. İstihsana göre ihrama girerek o iki ibadetten birini yapması gerekli olur. Çünkü dil örfünde bu gibi ifadelerle derhal gerçekleştirme anlamı kastedilir.

Görmez misin müezzin; "Ben tanıklık ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur." demektedir. Halbuki tanık mahkemede hakimin huzurunda "Tanıklık ederim." demektedir. Bu ifadeyle söz vermeyi değil, bunun gerçek olduğunu kastetmektedirler. Bir kimsenin "Ben kurban keserim." demesi; "Ben ihrama girerim." demesi mertebesindedir.

Şunu yaparsam şu kimseyle haccederim demek

Bir kimse; "Şunu yaparsam ben şu kimseyle haccederim." derse ve sonra yemininden dönerse; bununla da ben o kimseyle birlikte haccederim niyetini taşıyorsa o kimsenin haccetmesi koşuldur. Ama o kimse ile birlikte haccetmesi koşul değildir. Bu ifadesiyle onu haccettirmeyi kastediyorsa, niyet ettiği şekilde ona haccettirmesi koşul olur.

Çünkü bu ifadedeki be (ب) harfi "ile, birlikte" anlamındadır. Bu ifadesinde o kimseyi haccıyla birlikte anmıştır. Bu ifade iki anlama gelir:

Birincisi: Falan kimsenin yolda onunla birlikte olup birlikte haccetmesi anlamıdır.

İkinci anlamı: Falan kimseye haccedeceği parayı vermesi anlamındadır.

Birinci anlama göre kişinin adakla yükümlü sayılması geçerli ve doğru değildir. İkinci anlama göre ise yükümlülük altına girilmesi doğrudur.

Çünkü haccın bedenle yerine getirilmesinden ümitsiz kalındığında hac, malla yapılır. Bu durum bedel (vekâletle hac) hükmündedir. Bedelin hükmü ise, aslın hükmü gibidir. Dolayısıyla asılla bu yükümlülük altına girmek geçerli olduğu gibi bedelle yükümlülük altına girmek de geçerlidir.

Eğer birinci anlamda niyet etmişse, sözünün bu anlama gelebileceği ihtimalinden dolayı niyeti geçerli olur. Ancak niyet konusunun onu adak yükümlülüğü altına sokması doğru olmaz. Bu yüzden ona bir şey gerekmez. Ancak kendi başına hac yapması üzerine borç olur.

O kişi bu ifade ile ikinci anlamda -yani kendisiyle birlikte başkasına hac yaptırmaya- niyet etmiş ise adakla yükümlülük altına girilmesi geçerli olan şeye niyet etmiş olur. Bunun yapılması o kimsenin üzerine gerekir. Bu durum onun üzerine gerekli olunca ya o kimseye haccedeceği bir meblağ vermesi, ya da bu adağını yerine getirmek için o kimseyi kendisiyle birlikte haccettirmesi gerekir.

Bu ifadeyi kullanırken hiçbir niyeti yoksa, sadece kendisinin haccetmesi üzerine borç olur. Başka birini haccettirmesi üzerine borç olmaz. [4/134]

Çünkü onun falan kişi hakkındaki ifadesi ihtimalli bir ifadedir. İbadetin vacip oluşu ise ihtimalli sözle gerçekleşmez.

Eğer bir kimse; "Falan kimseyi haccettirmek üzerime borç olsun", derse bu ifade muhkem –kesin- bir ifade olup ihtimalli değildir.

Başkasını haccettirmeyi adamak

Çünkü bu ifade, falanı haccettirme yükümlülüğünün açıkça ifade edilmesidir. Bu adak suretiyle geçerli olmaktadır.

Eğer "Şunu yaparsam ben falana kurban keserim", derse ve bu işi yaparsa o kimseye hiçbir şey gerekmez.

Başkasına kurban adamak

Çünkü kurban kesme adağı ancak kişinin kendi mülkünde geçerli olur. Halbuki o kimse henüz sahip olmadığı ve malı sayılmayan bir şeyi kurban etmeyi adamıştır. Dolayısıyla onun adağı boş bir ifadedir. Çünkü falan kimse adına kurban kesme hususunda hiçbir yetkisi yoktur. Ancak bu falan kimse onun çocuğu ise; bu takdirde bu ibadet çocuğun kurbanını adama konusundaki kıyas ve istihsana göre olur.

Bir kimse; "Şu işi yaparsam şunu bağışlarım", der ve malından bir şeyin adını belirtirse o şeyi vermesi gerekir.

Bir şey bağışlamayı adamak

Çünkü mülkü olan bir şeyi bağışlamayı üstlenmiştir. Kurban, kişiyi Allah'a yaklaştıran bir ibadettir. Mülkiyetinde olan bir şey hakkında Allah'a yaklaşma yükümlülüğü altına girmek geçerlidir. Nitekim kurbanı sadaka olarak vermeyi adarsa bu da geçerlidir.

Hedy kurbanı göndermek, bir yerden bir yere olmaktadır. Bu yer o kimsenin ifadesinde hakikat olmasa da örfte o yerin Mekke olduğu bilinmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ hedy kurbanları hakkında şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾

"Sonra onların –hedy kurbanlarının- varacağı yer Beytü'l-atîk'tir" (el-Hacc, 22/33)

Bu anlamda yer belirlenince; bu bağışlanacak şey, kanı akıtılmak suretiyle Allah'a yaklaştıracak ibadetlerden ise o kimsenin bunu Mekke'de kesmesi gerekir. Bu bağışlanacak şey, kanının akıtılmasıyla Allah'a yaklaşmayı sağlayacak bir şey değilse ve sadece sadaka etmek suretiyle Allah'a yaklaştırıyorsa, bunu Mekke fakirlerine sadaka olarak dağıtır. Bu bağış, ev ve arazi gibi bizzat bağışlanamayacak –gayri menkul- bir şey ise bunun değerini bağışlamalıdır. Çünkü Allah'a yaklaştırıcı ibadet, bazen bizzat o malın kendisini, bazen de değerini vermekle gerçekleşir.

Malın bizzat kendisi bir yerden diğer yere taşınamayacak bir malsa, o kimsenin maksadının onun bedelini sadaka olarak vermeyi üstlendiğini anlarız. Dolayısıyla o kimse onun değerini bağışlamalıdır. Bunu Mekke yoksullarına sadaka olarak dağıtmalıdır. Bunu Beytullah'ın görevlilerine verirse yoksul olmaları koşuluyla bu da geçerlidir. Çünkü onlar diğer yoksullar gibidir.

"Bu elbisem Beytullah'ın örtüsüdür" demek

Aynı şekilde bir kimse; "Bu elbisem Beytullah'ın örtüsüdür", dese veya "Ben bunu Beytullah'ın hatîmine vururum", dese; istihsana göre onu bağışlamalıdır. Kıyasa göre o kimseye bir şey gerekmez.

Çünkü bu kişinin ifadesinde açıkça belirttiği husus, ona yükümlülük getirmemektedir. Çünkü bu husus, bir ibadet değildir. Dolayısıyla başkasını yükümlülük altına sokmaması çok daha tabiîdir.

Malım bağış olsun demek

İstihsana göre ise, bu ifadeyle onu bağış olarak vermeyi kastetmektedir. Dolayısıyla bu ifade kendisiyle başka bir anlamın kastedildiği (mecâzî) bir ifade olmaktadır. Sanki bununla onu bağış olarak verme yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır. Çünkü söz başkasının yerine geçen (mecâzî) bir ifade olursa, o sözün hakikat olarak dikkate alınması ortadan kalkar.

Bir kimse; "malım bağış olsun", derse bütün malını bağışlamalıdır.

Bize ulaştığına göre, İbrahim (rh.a.) şöyle demiştir: Bu gibi ifadelerde bütün malını sadaka olarak vermeli, sadece nafakası kadarını elinde bırakmalıdır. Bu kimse herhangi bir mal ifade ederse, elinde tuttuğu kadarını sadaka olarak dağıtmalıdır.

Bu mesele, Kitâbu'l-Hibe'de "Benim malım sadakadır diyen kimsenin durumu" konusunda belirtilmekte ve şöyle denilmektedir: Kıyasa göre bu ifade onun bütün malına ait olur. Bu aynı zamanda Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. İstihsana göre özellikle zekat malına ait olur.

Halbuki "Bütün sahip olduğum mallar..." derse bu ifadesi farklıdır. Hanefî âlimlerinden bazıları; Burada anılan husus, kıyasın cevabıdır. Çünkü herhangi bir

malda bağışlamanın üstlenilmesi, herhangi bir malda sadakanın üstlenilmesi gibidir, demişlerdir.

Doğru olan görüşe göre; ikisi birbirinden ayrı düşünülmeli ve sadaka sözünde şöyle denilmelidir: Sadaka sözü, Allahu Teâlâ'nın vacip kıldığı şeyi kendi nefsine vacip kılması dikkate alınarak özellikle zekât malı diye anlaşılır. Allahu Teâlâ'nın mal hakkında sadaka olarak o kimsenin üzerine vacip kıldığı şey, zekat malına özgüdür. Aynı şekilde kulun kendisi üzerine vacip kıldığı şey de böyledir. Burada bağışlamayı vacip kılmıştır. Allahu Teâlâ'nın vacip kıldığı bağış, sadece zekat malına özgü değildir. Kulun kendisi üzerine vacip kıldığı şey de böyledir. Bunun için biz bu konuda sadaka kelimesinin gerçek anlamını dikkate aldık. Fakat kul nafaka miktarını elinde tutmalı, malın tamamını bağışlamamalıdır. Çünkü kendi ihtiyacı, başkalarının ihtiyacından önce gelir. [4/135]

Adak adayan kimse, herhangi bir malı ifade ettiği zaman, yoksulların haklarıyla ilgili olduğu için, elinde tuttuğu mal kadar sadaka vermelidir. Aynı şekilde; "Bütün malım yoksullar için sadakadır", derse İbrahim'in görüşüne göre bu da birinci ifade gibidir. **Bir malı adamak**

Bu atıf, anılan şey kıyasın cevabıdır, şeklinde ilk olarak söylediğimiz hususu desteklemektedir. Çünkü kıyas ve istihsan, Kitâbü'l-hibe'deki sadaka sözünde açıkça belirtilmiştir.

Bir kimse; "Şöyle yaparsam bu köle bağıştır", derse sonra o köleyi satar ve onu sattıktan sonra bu işi yaparsa o kimseye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü köle artık o kimsenin malı değildir. Aynı şekilde koşul bulunduğu zaman da böyledir. Kölenin kendi mülkü olmadığı zamanda yemin eder, sonra o köleyi satın alırsa sonra bu işi yaparsa yine böyledir. Çünkü belirli bir yerde adakla yemin edilmesi doğru değildir. Ancak mülkiyet veya mülkiyete izafet dikkate alınırsa o takdirde doğrudur. Çünkü yemin vakti mahalde veya mülkiyete izafet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kimsenin yemini asla geçerli olmaz.

"Eğer falanla konuşursam, bu köle bağış olsun", der sonra o köleyi satın alırsa mülkiyete izafet olması ve koşulun –yani konuşmanın- bulunması nedeniyle yemini geçerli olur.

Sanki adağı bu koşula bağlı kılmıştır. Ancak bu durum daha önceki bir satın alma olayına değil daha sonra meydana gelen bir satın alma olayına bağlı kalmaktadır.

Belirli bir hayvanı Kâbe'ye adamak

"Eğer bu koyun Beytullah'a veya Mekke'ye yahut Kâbeye bağış olsun", dese ve bunu söylerken bu koyunun sahibi ise bu koyunu bağışlamalıdır.

Çünkü bağış yükümlülüğü ifadesi kullanırsa, bu yer dikkate alınarak adağı geçerli olur. Bunu açıkça ifade ederse daha uygun olur.

Belirli bir hayvanı Harem'e adamak

"Eğer bu koyun, Harem'e veya Mescid-i Harâm'a hedy kurbanıdır", derse Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu koyunu oraya bağışlaması gerekmez. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu koyunu oraya bağışlaması gerekir.

Bu konu, yürüyerek hacca gitmeyi adama konusunda Mekke anıldığında Mekke'ye yürüyerek gitme yükümlülüğünün meydana gelmesi gibi, Harem veya Mescid-i Harâm anıldığında da bu iki yerin anılması nedeniyle aynı şekilde yürüyerek hacca gitme yükümlülüğünün meydana gelmesi konusu gibidir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise, bu şekilde kabul edilmemiştir. Bu konu önceki konu ile aynıdır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre burada da bağışlaması gerekir. Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre o kimsenin Harem'i ve Mescid-i Harâm'ı anması bağlayıcı değildir. Sanki bunları hiç anmamış, sadece "Bu koyun bağıştır", demiş gibidir. Dolayısıyla hacca yürüyerek gitmeyi adama konusundan farklı olarak o kimseye koyunu bağışlaması gerekir. Çünkü haccı yürüyerek yapma konusunda o kimse;"Yürümek bana borç olsun" deseydi, kendisine hiçbir şey gerekmeyecekti, denirse; biz de
[4/136] şöyle deriz: Bu doğru değildir. Çünkü "bu koyun hedy kurbanıdır", derse örfün delaletiyle cümle içinde zaten Mekke'nin bulunduğu gerçeği dikkate alınarak o kimseye koyunu bağışlaması gerekir. "Bu koyun, Harem'e veya Mescid-i Harâm'a hedy kurbanıdır", şeklinde açık ifadede bulunursa, Mekke'nin onun sözünün içinde olması mümkün değildir. Bunun için Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bir şey gerekmez.

Mal ve köle gibi kendisi üzerine borç kıldığı her şeyi satmalı ve Mekke yoksullarına sadaka olarak vermelidir. Bu malı Kûfe'de sadaka olarak verse de geçerlidir.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ise, bu durum geçerli değildir. Çünkü bu kimse bağışı üstlenmiştir. Bağış ise sadece belirli bir yerde olabilir. Dolayısıyla açıkça ifade ettiği şeyin zarûrî durumundan dolayı kendilerine sadaka verilmesi için Mekke yoksullarının belirtilmesi gerekirdi.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: O kimse bu ifadesiyle bu belirli yerde ibadeti üstlenmiş olmaktadır. Bu yerde ibadet olan fiil, onu sadaka vermektir. Sanki bu kimse sadaka vermeyi adamıştır. Kûfe yoksullarına sadaka verilmesi, Mekke yoksullarına sadaka verilmesi gibidir. Çünkü sadakada ibadet anlamı, muhtaç olan kimsenin gözetilmesiyle gerçekleşir. Bu hususta Mekke yoksullarıyla Kûfe yoksulları aynıdır.

Adanan mehr kurbanının kesileceği yer ve zaman

Deve, sığır ve koyun gibi kendi nefsi üzerine borç kıldığı hedy kurbanlarını Mekke'de kurban etmelidir.

Çünkü bu yerde ibadet, fiili kan akıtılmasıyla meydana gelir. Kan akıtılması ise ancak belirli bir yerde, yani Harem bölgesinde, veya belirli bir zamanda, yani kurban gününde, ibadet olabilir. O kimsenin bu ifadesinde ibadet zamanı belirtilmese de ibadet yeri kısmen belirtilmektedir. Bunun için o kimse hedy kurbanını Mekke'de kesmelidir. Kurban boğazlandıktan sonra kesilmiş olan kurban, sırf Allahu Teâlâ için olmaktadır. Bunun yolu da etinin sadaka olarak verilmesidir. Daha iyi olan, kesilen bu kurban etinin Mekke yoksullarına sadaka olarak verilmesidir. Eğer bunu başkalarına sadaka olarak verirse, birinci bölümde açıkladığımız gibi, Hanefîlere göre geçerli olur.

Kurban günlerinde hedy kurbanı kesmeyi adamak

Hedy kurbanı kesmeyi adama, kurban günlerinde ise, hedy kurbanlarında sünnet olduğu şekliyle, bu kurbanı Mina'da kesmelidir. Kurban günleri dışında ise Mekke'de kesmelidir.

Bu ifade daha güzel olanı açıklama şeklindedir. Câiz olan hükme gelince, bu kurbanı Harem'de kesse de câiz olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مِنًى مَنْحَرٌ ، وَفِجَاجُ مَكَّةَ كُلُّهَا مَنْحَرٌ

"Mina kurban kesim yeridir. Bütün Mekke geçitleri kurban kesim yeridir"[218].

İşim olursa hedy kurbanı adağım olsun demek

Eğer "bu işi yaparsam, benim üzerime hedy kurbanı borç olsun", derse ve o işi de yaparsa; kolayına gelen bir koyun kesmesi gerekir.

Çünkü hedy ismi genellikle kullanıldığında deve, sığır ve koyun anlamını kapsar. Çünkü bu hayvanların kanlarının akıtılmasıyla Allah'a yaklaşma, yani ibadet, gerçekleşmektedir. Ancak mutlak olarak kullanıldığında kurban kelimesi o kimsenin kesin olan kurban cinsinden, yani koyun, kesmesi gerekir.

---

[218] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/326; Dârimî, Menâsik 50; İbn Mâce, Menâsik 73; Ebû Dâvûd, Menâsik 65; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/242; İbn Hibbân, Sahih, IX/166; Hâkim, *Müstedrek*, I/631;

Bu ifadesiyle deve ve sığır kesmeye niyet etmişse, niyet ettiği şey üzerine borç olur.

Çünkü o kimse niyetiyle bu ifadeyi kendi aleyhine daraltmış olmakta, üstlendiği hedy kurbanı konusunda daha büyük sevap almaya niyet etmiş olmaktadır. Dolayısıyla niyet ettiği şeyi yerine getirmesi gerekir. Hedy kurbanı şeklindeki açık ifadesi nedeniyle, bu kurbanı sadece Mekke'de kesecektir.

Büyük baş kurban adamak

Eğer "Benim üzerime bedene (büyük baş hayvan) kesmek borç olsun", demişse ve bununla büyükbaş hayvanlardan belirli birini kurban etmeye niyet etmişse niyet ettiği şeyi kurban etmelidir.

Çünkü niyet edilen şey, sözünün içerdiği ihtimallerden biri olduğu takdirde, bu ifade sanki açıkça söylenmiş gibidir.

Bedene (büyük baş hayvan) derken belirli bir hayvanı kesme şeklinde herhangi bir niyeti yoksa, sığır veya deve kesmelidir.

Çünkü bedene kelimesi bedenli olmak, büyük olmak anlamındaki "bedâne" mastarından türetilmiştir. Bu ifade ise, sadece sığır ve deve anlamını içine alır, koyun anlamını içine almaz. Ali (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'dan bu şekilde nakledilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ve Abdullah b. Ömer (r.a.)'den bedene lafzının sadece deve anlamını içerdiği nakledilmiştir.

Bir kimse Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'a;

[4/137]

-Bir arkadaşımız bedene kesmeyi kendisine vacip kıldı. Bunun yerine sığır kesse geçerli olur mu? diye sordu. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.);

-Arkadaşınız kimlerdendir? dedi. Soru soran kişi;

-O, Rabah oğullarındandır, dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd (r.a.);

-Rabah oğulları ne zaman sığır sahibi oldular?. Onların sadece develeri vardır, dedi.

Hedy kurbanını Mekke'de kesmeye niyet etmek

Hedy kurbanını Mekke'de kesmeye niyet etmişse, bunu niyet ettiği şekilde sadece Mekke'de kesebilir.

Çünkü niyet edilen husus, açıkça ifade edilen husus gibidir. Herhangi bir niyeti yoksa, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre bu kurbanı dilediği yerde kesebilir. Ebû Yusuf (rh.a.) ise; Mekke'de kesmediği sürece bu geçerli değildir, demiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması şudur: Bu kimse kan akıtmak suretiyle ibadet etme yükümlülüğü altına girmiştir. Kan akıtmak ise ancak belirli bir yerde ve belirli bir zamanda ibadet olabilir. Burada özel bir zaman belirtilmese de özel bir yer, yani Harem, belirtilmiştir. Nitekim bu yeri hedy kurbanı sözüyle kendisi üzerine vacip kılmıştır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise şöyle demişlerdir: Bu kurban, herhangi bir zamanla sınırlandırılmamıştır. Çünkü o kişinin ifadesinde zamana işaret eden bir kelime bulunmamaktadır. Aynı şekilde herhangi bir yerle de sınırlı değildir. Çünkü hedy kurbanı sözünden farklı olarak, bedene sözünde buna işaret eden herhangi bir şey bulunmamaktadır. Bu kişinin sözünde herhangi bir yer ve zamana işaret eden bir şey bulunmadığı takdirde, o kişinin maksadının Allah'a yaklaşma ve kurban etini sadaka olarak dağıtma yükümlülüğü olduğunu anlamaktayız. Bu da herhangi bir yerde kurban kestiği zaman gerçekleşmektedir. Bu durum aynen "Allah için deve kesmek benim üzerime borç olsun", demesine kıyas edilir. Bu durumda bu deveyi istediği yerde boğazlama hakkı vardır.

Fakat Ebû Yusuf (rh.a.), bedene (hedy kurbanı olan büyükbaş hayvan) ile hedy arasında fark görmekte, cüzûr (deve) sözünün hedy kurbanı anlamında kullanılması şeklinde bir âdet yoktur. Halbuki bedene sözü sadece hedy kurbanı olan deve anlamında kullanılmaktadır, demektedir.

Bilindiği gibi bedene kelimesi, cüzûr kelimesinden farklı olarak, sadece hedy kurbanı kelimesi gibi Allah'a yaklaşmak için hazırlanan hayvanlar için kullanılır. Kurban anlamı nedeniyle biz kitabın metninde bedene kelimesini kullandık, sığır ve deve kelimesini kullanmadık. Çünkü sığır da deve de, hem hedy kurbanı, hem de normal kurban olarak yedi kişi adına kesilebilmektedir.

Bundan anlıyoruz ki kan akıtmak suretiyle Allah'a yaklaşma anlamı, hedy sözünde dikkate alındığı gibi, bedene sözünde de dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla bedene kurbanı, Harem'e özgü olmaktadır.

Hedy kurbanının boynuna bileklik takmak

Sadece temettu', kırân veya nâfile olarak kurban edilecek deve ve sığırların boyunlarına gerdanlık asar, koyunların boynuna gerdanlık asmaz.

Bu konu birkaç bölümde incelenecektir.

Birincisi: Hedy kurbanlarının boyunlarına gerdanlık takmak sünnet olup Allahu Teâlâ'nın;

﴿ولا الْهدْي ولا الْقلائد﴾

"(Kâbe'ye bağışlanan) Hedy kurbanları ve gerdanlıklar takılan kurbanlara... saygısızlık etmeyin."(el-Mâide, 5/2) âyetiyle sabit olmuştur.

Sahih rivayete göre Peygamber (s.a.v.), Vedâ haccında hedy kurbanlarının boyunlarına gerdanlık takmıştı.

Gerdanlığın şekli, bedene kurbanının boynuna bir nalın, deri parçası veya ilave bir bağ takılmasıdır. Denildiğine göre; bununla anlatılmak istenen husus, insanlara bu kurbanlığın kanının akıtılması suretiyle nâfile olarak kurban edileceğini, böylece onun cildinin yakında boynuna asılan deri parçası gibi olacağını duyurmaktır. Bundan maksat bu kurbanın teşhir edilmesidir. Daha önce açıkladığımız gibi teşhir olayı, sadece nüsük (hac ibadeti) olan kurbanlarda yapılır. Ceza kurbanlarında ise, teşhir yapılmaz. Bundan dolayı sadece temettu', kırân veya nâfile olan hedy kurbanlarında kurbanlığın boynuna gerdanlık takılabilir.

Gerdanlık takılmasının amacı, bu kurbanın hedy kurbanı olduğunun bilinmesi ve bu kurbanlığa su veya yem verilmesinin engellenmemesidir. Tabii bu durum sığır veya deve cinsinden olan bu kurbanlığın güdülmesi sırasında sahibinden uzak kalması durumunda söz konusudur. Halbuki koyun bu şekilde değildir. Çünkü koyun, yanında sahibi olmadığı takdirde yok olabilir. Bunun için koyuna gerdanlık takılmaz. Bu görüş Hanefîlere aittir.

Mâlik (rh.a.)'e göre koyunlara da gerdanlık takılabilir. Çünkü hedy kurbanlarına gerdanlık takılması sünnettir. Koyun da hedy kurbanlarından sayılır.

Bu konuda bir hadis de nakledilmektedir. Ancak bu hadis, şâz (daha güvenilir ravilerin rivayetine aykırı) hadistir. Bu nedenle biz bu hadisi almadık. Ayrıca deve ve sığırlara gerdanlık takılması yaygın bir âdet olduğu halde, hedy kurbanı olan koyunlara gerdanlık takılması, insanlar arasında yaygın bir adet değildir.

[4/138] **Teclîl (kurbanlığın üzerine işaret olarak örtü konulması) güzeldir.**

Kurbanlık üzerine örtü koymak

Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in hedy kurbanlarına işaret olarak gerdanlık takılmış ve üzerlerine örtü konulmuş idi. O zaman Allah'ın Resûlü (s.a.v.) Ali (r.a.)'ye;

تَصَدَّقْ بِجِلَالِهَا ، وَخُطُمِهَا

"Bu kurbanları, üzerlerindeki örtüleri ve yularlarıyla birlikte sadaka olarak dağıt."[219] demişti.

---

[219] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/123; Dârimî, Menâsik 89; Buhârî, Hac 121; Müslim, Hac 348, 349; İbn Mâce, Menâsik 97; Ebû Dâvûd, Menâsik 20 ;İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/295.

Kurbanlığın üzerine işaret olarak örtü konulmazsa, ona zarar vermez. İşaret olarak gerdanlık takmak, bana göre örtü koymaktan daha iyidir.

Çünkü Allahu Teâlâ'nın kitabında gerdanlık takma söz konusu edilirken, teclîl (işaret olarak örtü koymak) söz konusu edilmemektedir.

Kurbanlığın derisini işaretlemek

İş'âr (kurbanlığın derisini çizerek işaretleme) konusuna gelince; bu Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre mekruhtur. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bedene (büyük baş) kurbanlara kanla işaret konulması güzeldir. Ama bu şekilde işaret koymayı terkederse zarar vermez.

İş'ârın şekli şöyledir: Bedenenin hörgüçlerinden sağ veya sol tarafının makasla kan çıkıncaya kadar çizilmesi sonra da bu kanın hörgüce bulaştırılması şeklindedir. Hedy kurbanının alâmeti olması anlamında buna iş'âr denilmiştir. İş'âr, alâmet koymak demektir. İbn Ebû Leyla (rh.a.) iş'âr, hörgücün sol tarafında olur, demiştir.

Sahih hadise göre;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْعَرَ الْبُدْنَ بِيَدِهِ

Peygamber (s.a.v.), hedy kurbanı olacak develere bizzat kendi eliyle alâmet koymuştu [220]

Bu çeşit işaret koyma, sahâbeden de rivayet edilmiştir.

Tahâvî (rh.a.) ise şöyle demiştir: Ebû Hanîfe (rh.a.), aslında iş'âr (kanla işaret) yapılmasını mekruh saymamıştır. Çünkü bu konuda meşhur hadisler bulunduğu halde, bunu nasıl mekruh sayabilirdi? Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.) zamanındaki hacıların yaptığı iş'arı mekruh görmekteydi. Çünkü hacıların, özellikle Hicaz sıcağında, hastalık bulaşıp da bedenenin helak olmasından korkulacak derecede tehlikeli şekilde iş'âr yaptıklarını görmüştü. Bu nedenle halk için bu kapının kapatılmasının doğru olduğu görüşüne varmıştı. Çünkü onlar bunun sınırını gözetmiyorlardı. Ancak bu konuya tam vakıf olan, dolayısıyla eti kesmeden sadece deriyi kesmek suretiyle iş'âr (kanla işaretleme) yapan kimseler için bunda herhangi bir sakınca yoktur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in dayandığı delil, iş'ârın anlamı açısındandır. Çünkü kanla işaretleme ve gerdanlık takmadan maksat, bu kurbanın hedy kurbanı olduğunun bilinmesi, dolayısıyla kaybolduğu zaman iade edilmesi, su içmesi veya yem yemesinin engellenmemesidir. Ancak bu maksat, gerdanlık

[220] Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/323; Buhârî, Hacc 106; Müslim, Hacc 205; İbn Mâce, Menâsik 96; Ebû Dâvûd, Menâsik 14; Tirmizî, Hacc 67; Nesâî, Menâsik 62.

takmakla tam olarak gerçekleşmemektedir. Çünkü gerdanlığın çözülmesi veya düşmesi ihtimal dahilindedir. Halbuki iş'ârla bu duruma tam olarak engel olunmaktadır. Çünkü kanla yapılan işaret, kurbanlıktan ayrılmaz. Dolayısıyla kanla işaret konulması güzel sayılmıştır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Gerdanlık takmak suretiyle kurbanlığın hedy kurbanı olduğunun bilinmesi anlamı gerçekleşmektedir. Gerdanlık takmak, bedeneye değer verme anlamını taşır. Kanla yapılan işarette ise değer verme anlamı bulunmamaktadır. Hatta bu durum bedeneye eziyet vermektir. Ayrıca hedy kurbanının üzerine işaret olarak örtü konulması menduptur. Mendup oluşu sineklerin bedeneyi rahatsız etmemeleri içindir. Kanla işaret koyma ise sivrisineği çeken şeylerdendir. Bu nedenle Ebû Hanîfe (rh.a.) kanla yapılan işareti mekruh saymıştır.

Hedy kurbanını işaretlemekle ihrama girilmiş olur mu?

Hacı, hedy kurbanına kanla işaretleme veya üzerine örtü koyarak işaretleme nedeniyle ihrama girmiş olmaz. Ama gerdanlık takma nedeniyle ihrama girmiş olur.

Bunun aslı şudur: Biz Hanefîlere göre; sadece niyet etmekle ihrama girmiş olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'nin iki görüşünden birine göre ise, sadece niyet etmekle ihrama girmiş olur. Şâfiî (rh.a.), haramları işlemekten sakınma yükümlülüğü altına girme anlamındaki ihrama girmeyi oruca kıyas etmiştir. Böyle bir ibadete başlamak, oruçta olduğu gibi sadece niyetle meydana gelmektedir.

Hanefîlere göre ihrama girmek, namaza kıyas edilir. Çünkü ihrama girmek, hac veya umreyi yapmak içindir. Bu da namaz gibi çeşitli rükünleri içermektedir. İftitah tekbiri olmaksızın sadece niyetle namaza başlanılmayacağı gibi, ihrama girmek de aynı şekildedir.

Halbuki oruç farklıdır. Çünkü orucun sadece tek bir rüknü vardır. O da yeme içme ve benzeri şeylerden el çekmektir. Bu da zamanıyla bilinmektedir.

[4/139]

Dolayısıyla vakit, oruç için bir ölçü sayılmaktadır. Bu nedenle herhangi bir zamanda sadece bir oruca niyet etmek, geçerli sayılmaktadır. Niyetin varlığı ve yapma vaktinin girmesinden sonra ayrıca doğrudan fiili işlemeye ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı bir kimse, sadece niyetle oruca başlamış olur.

Hac konusunda ise zaman, ölçü değildir. Bunun için farzın yapıldığı bir zamanda nâfilenin yapılması geçerlidir. Ancak onun yapılması fiilleriyle olur.

Sadece niyet etmekle fiile başlanmış olmaz. Aynı şekilde yapmaya başlanmış sayılmaz.

Fakat ihram niyetiyle bedeneye gerdanlık takarsa veya ihrama girme niyetiyle gerdanlık takılmasını emreder de gerdanlık takılırsa Hanefîlere göre ihrama girmiş sayılır.

Şâfiî (rh.a.)'nin; sadece niyet etmekle ihrama girme gerçekleşmez, şeklindeki görüşüne göre; kişi telbiye getirmedikçe ihrama girmiş olmaz. Şâfiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili şudur: Namazda olduğu gibi ibadete başlama noktasında herhangi bir fiil, zikir yerine geçmez. Nitekim namaza başlama iftitah tekbiriyle olduğuna göre, bu konuda herhangi bir fiil, bu tekbirin yerine geçmez. Öyle ki namaza başlama niyetiyle rükû veya secde yapsa namaza başlamış sayılmaz. Bu iki ibadet (namaz ile hac) arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü namazdaki rükû ve secdenin ibadet fiili olması gibi, hedy kurbanı da hac için bir ibadet fiilidir. Bunun açıklaması şöyledir: Hedy kurbanına gerdanlık takılması bu kurbanın kanını akıtmaktan daha kuvvetli değildir. Hedy kurbanının kanını akıtmakla ise ihrama girilmiş olmaz. Gerdanlık takmakla da böyledir.

Bu konuda Hanefîlerin delili, Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ﴾

"(Kâbe'ye bağışlanan) Hedy kurbanları ve gerdanlıklar takılan kurbanlara..... saygısızlık etmeyin." (el-Mâide, 5/2) şeklindeki âyetidir.

Bu âyette ihrama girmek söz konusu edilmemektedir.

Âyetin sonundaki;

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

"Ihramdan çıktığınızda avlanabilirsiniz" (el-Mâide, 5/2) ifadesiyle hedy kurbanına gerdanlık takmakla ihrama girmenin meydana geleceğine işaret olunmaktadır. Bu görüş, sahâbeden Ömer (r.a.), İbn Mes'ûd (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.

Kays b. Sa'd (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Kays, (ihrama girmeden önce) başını yıkıyordu. Başının bir yanını yıkadıktan sonra çevresine bakıyordu. Hedy kurbanlarına gerdanlık takıldığını görünce kalkıyor, başının diğer yanını yıkamıyor ve; "Hedy kurbanlarına gerdanlık takınca ihrama girmiş oluyorum"[221], diyordu.

---

[221] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/103; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/513.

Bunun anlamı şudur: Hac bir yönden namaza, diğer yönden oruca benzemektedir. Hac, içinde farz olan bir zikrin bulunmaması açısından oruca; çeşitli rükünleri içermesi açısından namaza benzemektedir. Dolayısıyla benzer her iki ibadete ait hükümlerden nasibini almaktadır. Haccın namaza benzemesi nedeniyle sadece niyet etmekle hacca başlamış olmaz. Haccın oruca benzemesi nedeniyle ise, herhangi bir zikir yapmasa da sadece niyet etmekle hacca başlamış olur. Bir fiil yaparsa bu fiil zikir yerine geçer. Çünkü telbiyeden maksat duanın kabul edilmesi arzusunu ortaya koymaktır. Hedy kurbanına gerdanlık takmakla da, kurbanlığın kabul arzusu anlamını ortaya koymuş olur.

Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, hedy olduğuna işaret olmak üzere kurbanlığın üzerine örtü koyma ve gerdanlık takmayı kastederek şöyle demiştir:

İhrama girme niyetiyle bile olsa, teclîl (kurbanlığın üzerine örtü koymak) ile ihrama girmiş olmaz.

Kurbanlığın üzerine örtü örtme, sadece ibadet için boğazlanacak kurbana özgü bir durum değildir. Bedeneye ibadet maksadı dışında da örtü örtülebilir. Dolayısıyla belirttiğimiz şekilde kurbanlığın üzerine örtü konulması, ibadetin kabul arzusunu ifade etmek için delil olmaz. Halbuki gerdanlık takılması böyle değildir. Çünkü gerdanlık takma ancak ibadet kastıyla yapılır. Gerdanlık takmakla sadece ibadetin kabul edilmesi arzusu ortaya konulmuş olur.

Aynı şekilde iş'âr (kanla işaret) yapmak suretiyle de ihrama girmiş olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre burada bir çelişki yoktur. Çünkü ona göre iş'âr yapmak mekruhtur. Mekruh olan bir şeyle nasıl ihrama girilebilir?

[4/140] Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre iş'âr (kanla yapılan işaretleme), teclîl (kurbanlık üzerine örtü koyarak yapılan işaretleme) gibidir.

Çünkü iş'âr, bedenenin kanından bir parça alınması demektir. Bu da sadece ibadet durumuna özgü değildir. Dolayısıyla ibadetin kabulü için delil olmaz. Bu nedenle ihrama girmiş sayılmaz.

Gerdanlık takma durumunda hac veya umreye niyet ederse, o kimse niyet ettiği şey üzerinedir.

Çünkü gerdanlık takma, Lebbeyk okuma gibidir. Hac veya umre niyeti yoksa sadece ihrama niyet etmişse mutlak olarak ihram niyeti yapmış gibi olur. Bu ihramı dilerse hac, dilerse umre için sayar.

İhram niyetiyle koyunlara gerdanlık takarsa, daha önce açıkladığımız "Koyunlara gerdanlık takma ibadet anlamı taşımaz." kuralına göre, bununla ihrama girmiş olmaz.

Hedy kurbanına gerdanlık takar ve ihrama niyet etmeksizin bu kurbanlığı gönderir, sonra da kendisi onun peşinden giderse, ihramlı sayılmaz. Gönderdiği kurbana erişir, onunla birlikte yürürse, o zaman ihrama girmiş sayılır.

Bu konuda asıl,. Ayşe (r.a.)'nin şu hadisidir:

كُنْتُ أَفْتِلُ قَلَائِدَ هَدْيِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ فَقَلَّدَهَا وَبَعَثَ بِهَا وَأَقَامَ بِأَهْلِهِ حَلَالًا لَا يَحْرُمُ بِهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى الْمُحْرِمِ

"Peygamber (s.a.v.)*'in hedy kurbanlarının gerdanlıklarını ellerimle hazırlıyordum. Allah'ın Resûlü* (s.a.v.) *de bunları kurbanlıkların boyunlarına geçiriyor ve gönderiyordu. Buna rağmen ihramlıya yasak olan şeyleri yasak olarak kabul etmeksizin hanımlarıyla bir süre ihramsız olarak bulunuyor, sonra ihrama giriyordu.*[222]*"* Bundan öğreniyoruz ki; sadece gerdanlık takmakla ihrama girmiş sayılmamaktadır.

Sahâbe, bu meselede ihtilaf etmişler ve üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı; hacı, hedy kurbanına gerdanlık taktığı zaman ihrama girmiş olur, demiştir. Bir kısmı; gerdanlık taktığı kurbanlığın peşinde giderse ihrama girmiş olur, demiştir. Bir kısmı ise; gerdanlık taktığı kurbanlığa yolda yetişir, onun arkasından yola devam ederse ihramlı olur, demiştir. Hanefîler bu görüşlerden sahâbenin üzerinde ittifak ettikleri en kesin olan görüşü almış ve gerdanlık taktığı kurbanlığa yolda yetişir, onun ardından yola devam ederse ihramlı olur, demişlerdir.

Ancak temettu' kurbanı olan bedenede durum farklıdır. Çünkü gerdanlık taktığı kurbanlığın peşinden gitmedikçe ihramlı olmaz. Bu durumda ona yetişmese de, istihsan deliline göre, ihramlı olur. Halbuki kıyasa göre nâfile hedyde olduğu gibi, temettu' kurbanında da gerdanlık takılan kurbanlığa yetişip onun ardından gitmedikçe ihramlı olmaz.

Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, istihsan deliline uyarak şöyle demiştir:

Temetu' haccının özel durumu

Kurban gönderme nedeniyle, bu kurbanı kesinceye kadar, ihram durumunun devam etmesinden dolayı, temettu' kurbanının bir çeşit özel durumu vardır.

---

[222] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/82; Buhârî, Hacc 107; Müslim, Hacc 359; İbn Mâce, Menâsik 94; Ebû Dâvûd, Menâsik 16; Nesâî, Menâsik 65.

Çünkü temettu' haccına niyet eden kişi, hedy kurbanını gönderdiği zaman, kurban kesmedikçe, hac ve umre ihramından çıkamaz. Halbuki hedy kurbanı göndermemişse, umreyi tamamladıktan sonra, ihramdan çıkar. Gönderilen temettu' kurbanının, hacıyı devamlı ihramda bırakması nedeniyle bir çeşit özel durumu olduğu gibi, başlama durumunda da bir çeşit özel durumu vardır. Temettu' kurbanında hacı, gönderdiği kurbana yetişmese de ardından yola çıkmakla ihramlı olur. Halbuki nâfile kurbanda böyle değildir.

Beytullah'a yönelen bir grup temettu' kurbanına iştirak etse ve içlerinden birisi arkadaşlarının emriyle bu kurbana gerdanlık taksa hepsi ihramlı olurlar.

Çünkü o kişinin ortaklarının emriyle yaptığı bu fiil, bizzat onların yaptığı fiil gibi olur. Arkadaşlarının emri olmaksızın kurbanlığa gerdanlık takmışsa, arkadaşları ihrama girmiş sayılmasa da sadece o kişi ihrama girmiş sayılır. Çünkü o kişinin arkadaşlarının emri olmaksızın yaptığı fiil, onların kendi fiilleri yerindedir. Kendi taraflarından meydana gelen bir fiil olmadan ihrama girmiş olamazlar. Bilindiği gibi; onların emri olmaksızın bir yabancı bu kurbanlıklara gerdanlık takarsa ihrama girmiş olmazlar. Ortakların emri olmaksızın içlerinden biri gerdanlık takarsa sadece o kişi ihrama girmiş olur. Ama arkadaşları ihrama girmiş olmazlar.

Peygamber (s.a.v.)'in Ali (r.a.)'ye hitâben;

تَصَدَّقْ بِجِلَالِهَا ، وَخُطُمِهَا

"Bu kurbanları, üzerlerindeki örtüleri ve yularlarıyla birlikte sadaka olarak dağıt,"[223] buyurması nedeniyle; hacı, boğazladığı hedy kurbanlarının örtülerini sadaka olarak dağıtır.

Kurbanın ücretli verilmesi

Kurbanın ne derisinden, ne etinden ne de örtülerinden hiçbir şeyi kasap ücreti olarak veremez.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Ali (r.a.)'ye:

[4/141] وَلَا تُعْطِ الْجَزَّارَ مِنْهَا شَيْئًا

"Kasaba kurbandan hiçbir şey verme"[224], dedi.

---

[223] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/123; Dârimî, Menâsik 89; Buhârî, Hacc 121; Müslim, Hacc 348, 349; İbn Mâce, Menâsik 97; Ebû Dâvûd, Menâsik 20 ;İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/295.

[224] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/123; Dârimî, Menâsik 89; Buhârî, Hacc 120; Müslim, Hacc 348, 349; İbn Mâce, Menâsik 97; Ebû Dâvûd, Menâsik 20; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/295.

Yine Peygamber (s.a.v.) bir başka hadiste şöyle buyurmuştur:

مَنْ بَاعَ جِلْدَ أُضْحِيَّتِهِ فَلَا أُضْحِيَّةَ لَهُ

"Kim kurbanının derisini satarsa, onun kurbanı yoktur."[225]

Hac kurbanının etinden yenmesi

Temettu', kırân ve nâfile kurbanın etinden yemesi müstehaptır.

Çünkü Allahu Teâlâ şu âyette bunu emretmektedir:

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا﴾

"(Kurbanlar) yanları üstü düştüklerinde onlardan yiyin..." (el-Hacc, 22/36)

Emirle sabit olan şeyin, en azından, müstehap olması kuraldır. Bu nedenle kurban kesen kimsenin kendi kurbanının etinden yemesi en azından müstehaptır.

Üçte birden daha azının sadaka olarak dağıtılması uygun değildir.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre; Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) kestiği bir kurbanı Alkame (rh.a.) ile göndermiş; bunun üçte birini sadaka olarak dağıtmasını, üçte birini yemesini ve kalan üçte birini de Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un ailesine göndermesini emretmişti.

Bedeneyi Mekke'ye göndermek

Hedy kurbanı olarak niyette bulunmadan bir bedeneyi Mekke'ye gönderirse; bu, hedy kurbanıdır.

Bu ifade ile "gerdanlık takar ve gönderirse" demek istemiştir. Çünkü gerdanlık genellikle sadece hedy kurbanlarına takılmaktadır. Bedenenin üzerine hedy alâmeti konulduktan sonra gönderilmesi, bunu diliyle ifade etmesi gibidir.

Normal kurban ve hedy kurbanı nitelikleri

Hedy kurbanı veya normal kurban olarak bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli koyun, veya iki yaşındaki keçi veya sığır ya da, beş yaşındaki, deve kesilmesi câizdir.

Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in;

ضَحُّوا بِالثَّنِيِّ وَلَا تُضَحُّوا بِالْجَذَعِ

"İki yaşındaki hayvanları kurban edin. Bir yaşındakileri kurban etmeyin"[226], hadisidir.

---

[225] Hâkim, *Müstedrek*, II/422;Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/294; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/287.

[226] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/312; Müslim, Edâhî 13; İbn Mâce, Edâhî 7; Nesâî, Dahâyâ 13; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV/294; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/229.

Ancak bir yaşını doldurmuş koyun, bir yaşındaymış gibi gösterişli olduğu takdirde kesilebilir.

Rivayet edildiğine göre; bir adam Mina'ya bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli bir koyun getirdi. Koyun Mina'da onun yanında kaldı. Bunu gören Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu işittim:

نِعْمَتْ الْأُضْحِيَةُ الْجَذَعُ مِنْ الضَّأْنِ فَانْتَهِزُوهَا

"Bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli bir koyun, kurban olarak ne güzeldir!. Bunu değerlendirin."[227]

Yine Peygamber (s.a.v.), kurban günü hutbesinde:

مَنْ ضَحَّى قَبْلَ الصَّلَاةِ فَلْيُعِدْ

-*"Bayram namazından önce kurban kesen kimse, tekrar kurban kessin"*[228], buyurunca;

Bunun üzerine Ebû Bürde b. Niyar (r.a.):

-Ben kurbanı, aileme ve komşularıma bir an önce yedirmek için, bayram namazından önce, kestim, dedi. Allah'ın Resûlü (s.a.v.) ona;

تِلْكَ شَاةُ لَحْمٍ فَأَعِدْ نُسُكَكَ

-*"Bu sadece et için kesilen koyundur. Ayrıca kurban kes"*[229], dedi.

Ebû Bürde (r.a.);

-Benim iki koyundan daha değerli olan, bir yaşında büyükçe bir keçim var, dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

يُجْزِيكَ وَلَا يُجْزِي أَحَدًا بَعْدَكَ

-*"Bu senin için geçerlidir, ama senden sonra hiçbir kimse için geçerli değildir"*[230], dedi.

---

[227] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/444; Tirmizî, Edâhî 7; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/271.

[228] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/341; Dârimî, Edâhî 7; Müslim, Edâhî 10; İbn Mâce, Edâhî 12; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV/23.

[229] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/45; Buhârî, Edâhî 8; Müslim, Edâhî 4; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 5; Nesâî, Salâtü'l-ıydeyn 23.

Bu hadis, bir yaşından küçük olan keçinin kurban olarak câiz olmadığına delildir.

Kurban için câiz sayılan gösterişli koyun, fıkıh âlimlerine göre yedi ayına giren, Arap dili âlimlerine göre ise altı ayını tamamlayan koyundur. Gerçekten kurbanlık vasfını taşıyan koyun (seniyy) ise, fıkıh âlimlerine göre bir yaşını dolduran ve ikinci yaşına giren,. Arap dili âlimlerine göre ise iki yaşını tamamlayan koyundur.

Keçi ve sığırlardan câiz olan kurbanlık (Seniyy) ise; iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girendir. Develer için câiz sayılabilecek kurbanlık (ciz'), dört yaşını tamamlayandır. Gerçekten kurbanlık vasfını taşıyan (seniyy) deve ise, beş yaşını dolduran devedir.

Şaşı olan, kuyruğu veya kulağı kesik olan kurbanlık; böyle satın alınsa da, satın alındıktan sonra böyle bir ârıza meydana gelse de; hedy kurbanı olarak câiz değildir.

Kurbanın ayıplı olması

Bunun delili, Câbir (r.a.)'in rivayet ettiği Peygamber (s.a.v.)'in;

اسْتَشْرِفُوا الْعَيْنَ وَالْأُذُنَ

"(Kurbanın) gözüne ve kulağına dikkat edin"[231], şeklindeki hadisidir. Resûlüllah (s.a.v.), belli olacak derecede şaşı ve ayakta duramayacak şekilde zayıf ve boğazlanacak yere yürüyemeyecek kadar ayağı sakat olan kurbanlığın kurban edilmesini yasaklamıştı.[232]

Satın alındıktan sonra bu ayıpların meydana geldiği kurbanlık, câiz olmaması konusunda, satın alındığı sırada bu ayıpları taşıyan kurbanlık gibidir.

Kurbanın keserken ayıplı olması

Kesmek üzere yatırdığı zaman böyle bir ârıza meydana gelirse, kıyasa göre bu kurbanlık da aynı şekilde câiz değildir. Fakat istihsana göre bu durum, câiz olmaya engel değildir. Çünkü kurbanlık, kesim anında depreşmekte, bu sırada kurbanlıkta böyle bir ârıza meydana gelmekte, o anda bundan korunmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu durum affedilmektedir. Çünkü o kişi zaten kurbanı tamamen telef etmek, yani kesmek, üzere yatırmıştır. Kesme durumunda kurbanın

[4/142]

---

[230] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/45; Buhârî, Edâhî 8; Müslim, Edâhî 4; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 5; Nesâî, Salâtü'l-iydeyn 23.

[231] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/108; Dârimî, Edâhî 3; Tirmizî, Edâhî 6; Nesâî, Edâhî 8; Hâkim, *Müstedrek*, IV/249.

[232] Ebû Dâvûd, Dahâyâ 5; Tirmizî, Edâhî 5.

organlarından bir kısmının telef olması ise, câiz oluşuna engel değildir. Halbuki kesmeden önceki durum bundan farklıdır.

Eğer kurbanlığın göz, kulak veya kuyruğundan bir kısmı telef olmuşsa; bu telef olan kısım çoksa, kurbanın câiz oluşuna engeldir.

Çünkü rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v.), kulağı enine veya uzunluğuna kesilmiş olan, kulağının ön kısmı ya da arka kısmı telef olmuş bulunan hayvanın kurban edilmesini yasaklamıştı.

Ancak organın biraz telef olmasından sakınmak genellikle mümkün olmamaktadır. Az ve çok arasını ayıran sınır, mezhebin güvenilir rivayetinde Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre telef olan miktarın, organın üçte birinden az veya çok olmasıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

الثُّلُثُ كَثِيرٌ

"Üçte bir çoktur"[233], buyurmuştur.

Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.), bu konuda vasiyette câiz olan üçte biri kabul ederken, diğer konularda bunu kabul etmemektedir. Bundan anlıyoruz ki, organın üçte birinden fazla olan telefin hükmü, organın üçte biri kadar veya daha az olan telefin hükmünden farklıdır.

İbn Şuca' (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklettiğine göre; kurban organlarından telef olan kısım, organın dörtte biri kadar olduğu takdirde; başın meshedilmesi ve ihramdan çıkarken traş edilmesi gibi, daha önce geçen fıkhî meselelere kıyas edilerek; *"Organın dörtte biri kâmil organ mertebesinde kabul edilir"* kuralına uygun olarak, bu konuda da organın dörtte birinin telef olması, kurbanın câiz olmasına engel oluşturur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre; telef olan kısmı, geri kalan kısmından daha çoksa kurban câiz olmaz. Organın geri kalan kısmı, telef olan kısımdan daha çoksa câiz olur. Çünkü azlık ve çokluk müşterek isimlerden olup bu durum, ancak karşılaştırma sırasında ortaya çıkar. Kurban organından telef olan kısımla geri kalan kısım birbirlerine eşit ise; Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre câiz değildir. Çünkü câiz oluşa engel olan, câiz kılan şeyle eşit olduğunda engel olan tercih edilir.

---

[233] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/168; Buhârî, Vasâyâ 2; Müslim, Vasiyet 8; İbn Mâce, Vasâyâ 5; Ebû Dâvûd, Vasâyâ 2; Tirmizî, Vasâyâ 1; Nesâî, Vasâyâ 3.

Enenmiş ve boynuzu kırık hayvanın kurban edilmesi

Bu konuda Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle diyor: Bu görüşümü Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye haber verdim. O da; "Benim görüşüm, senin görüşündür", ya da "Benim görüşüm, senin görüşün gibidir", dedi. Bir görüşe göre; bu ifade, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne dönmesidir, denilmiştir. Bir başka görüşe göre; bu ifade, iki imamın görüşü arasında daha önce var olan farklılığa işarettir, denilmiştir.

Hedy kurbanı olarak husyeleri (erkek hayvanın yumurları) alınmış kurbanlık da boynuzu kırık kurbanlık da câizdir.

Hiç boynuzu olmayan kurban câiz olduğuna göre, boynuzu kırık olan kurban öncelikle câiz olur. Çünkü yoksulların hedy kurbanının boynuzunda hiçbir yararı yoktur.

Husyeleri alınan kurbanlığın câiz oluşu ise, etinin daha lezzetli olması nedeniyledir. Şa'bi (rh.a.) diyor ki; husyelerin alınmasının ete kattığı lezzet, yoksullar açısından husyelerin bulunmasından daha iyidir.

Bu konuda asıl şu hadistir:

أَنَّ النَّبِيَّ صلَّى اللهُ عليْه وسلَّم ضحَّى بكَبْشَيْن أَمْلحيْن مَوْجُوأَيْن يَنْظُرانِ في سَوادٍ ويَمْشيَان في سَوادٍ ويَأْكُلان في سَوادٍ أحدهما عَنْ نَفْسه والآخر عَنْ أُمَّته

Peygamber (s.a.v.), husyeleri alınmış iki semiz koçu; birisi kendi adına, diğeri ümmeti adına olmak üzere kurban etti [234]

Kaybolan kurbanlığın yerine yenisi alınmışken eskisinin de bulunması

Bir kimse, hedy için bir kurbanlık satın alır, sonra bu kurbanlık kaybolursa, onun yerine bir başkasını satın alır ve onun boynuna gerdanlık takarsa, böylece onu kesmeyi kendisine vacip kılar, sonra da birinci kurbanlık bulunursa; bu durumda iki kurbanlığı da kestiği takdirde; en faziletli olanı yapmış olur.

Çünkü o kimse, üzerine vacip olanı fazlasıyla birlikte yerine getirmiş olmaktadır. Çünkü o kimse, bu iki kurbanlığın her birini kesmeyi vaad etmiştir. Vaadin yerine getirilmesi ise mendubtur.

Birinci kurbanlığı boğazlar, ikincisini satarsa câizdir.

Çünkü ikinci kurbanlığı asıl olarak değil, birinci kurbanlığın yerine geçmek üzere kendisine vacip kılmıştır.

---

[234] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/211; Buhârî, Edâhî 13; Müslim, Edâhî 17; İbn Mâce, Edâhi 1; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 3; Tirmizî, Edâhî 2; Nesâî, Dahâyâ 14.

[4/143] Kaybolan asıl kurban bulunduğu takdirde, onun yerine satın alınan kurban dikkate alınmaz.

Birinci kurbanlığı satar ve diğerini boğazlarsa, ikisinin değeri birbirine eşit, ya da ikinci kurbanlığın değeri birincisinden daha fazla ise câizdir.

İkinci kurban ya birinci gibidir, ya da ondan daha üstündür. Birincinin değeri ikinciden daha fazla ise, fazla olanı sadaka olarak vermelidir. Çünkü birinciyi asıl kurban olarak belirlemiştir. İkinci kurbanın birincinin yerine geçirilmesi, onun birinci kurbandan daha eksik olmaması koşuluyladır. Birinci kurbandan daha eksik olduğu takdirde, eksiklik miktarı kadar sadaka vermelidir. Çünkü o kimse Allah için belirlediği şeylerden hiçbirini reddetmeme amacını gütmektedir. Onun buna hakkı da yoktur. Dolayısıyla bu mâlî miktarın, tam olarak Allah için kılınması için, fazla olan kısmı sadaka olarak dağıtır. Bu konuda temettu' ve nâfile kurban aynıdır. Çünkü her iki kurban da her iki açıdan hedy olarak belirlendiği takdirde her ikisi de Allah için olmaktadır.

Hedy kurbanını temettu' olarak belirleme

Hedy kurbanını temettu' kurbanı olarak belirlerse bu güzel bir şeydir.

Çünkü temettu' kurbanı kesmek bir hac fiili olup onun durumunun açıkça teşhir edilmesi gerekir. Açıkça teşhir edilmezse zarar vermez. Çünkü vacip olan, kan akıtmak suretiyle ibadetin meydana gelmesidir. Bunun temettu' kurbanı olarak açıkça belirtilmesi herhangi bir şekilde vacip değildir.

Temettu' için iki kurban kesmek

Bir kişinin temettu' için iki hedy kurbanı varsa, birisini boğazladığı zaman ihramdan çıkar.

Çünkü bir kurbandan fazlası nâfile olup ihramdan çıkma hükmü ona bağlı değildir.

Nâfile hedy kurbanı Harem'e ulaşır sakatlanırsa, bu nedenle kesilir ve eti sadaka olarak dağıtılırsa bu câizdir.

Temettu' kurbanı ise bundan farklıdır. Çünkü temettu' kurbanı, kurban günlerine özgüdür. Dolayısıyla kurban gününden önce kesilmesi câiz değildir. Nâfile kurban ise kurban gününe özgü değildir. Ancak bu kurbanın Harem'de kesilmesi için asıl yerine (Harem bölgesine) ulaştırması gerekir. Zaten bu kimse de onu yapmış bulunmaktadır.

Temettu' kurbanı olmak üzere bir bedene satın alır da, bunu sadece kendisi için vacip kıldıktan sonra, bu kurbana altı kişi ortak olursa bu câiz değildir.

Aldığı kurbana başkalarını ortak etmek

Bu kurbanı kendisine vacip kılınca, kurbanın tamamı kendisi için borç olur. Zaten temettu' kurbanından geçerli olan kısım miktarı üzerine vacip idi. Bundan fazlası ise kendisine vacip kılması nedeniyle vacip olmuştur. Bundan sonra bu kurbana kendisiyle beraber başkalarını ortak kılması, bir kısmını kendisine vacip kıldığı kurbandan dönüş olmaktadır. Kurbanın tamamında niyetinden dönmesi câiz olmadığı gibi, kurbanın bir kısmındaki niyetinden dönmesi de câiz olmaz. Çünkü başkalarını ortak kılması, kurbanın bir kısmını satması demektir. Halbuki o kimsenin hedy olarak üzerine vacip kıldığı kurbanın bir kısmını parçasını satma hakkı yoktur. Bunu yaptığı takdirde bedelini sadaka olarak dağıtması gerekir.

Kurbanı satın aldığı anda bu kurbana altı kişiyi ortak kılmaya niyet ederse bu câizdir.

Çünkü bu kurbanı satın almakla kurbanın tamamını kendisine vacip kılmış olmamaktadır. Dolayısıyla bu kurban ile yedi kişinin satın aldığı kurban aynıdır.

Satın alma sırasında hiçbir niyeti yoksa; fakat altı kişi daha bu kurbana ortak oluncaya kadar kurbanı kendine vacip kılmazsa câizdir.

Ancak kurban ilk satın alındığında yedi kişi tarafından veya arkadaşlarının emriyle yedi kişiden biri tarafından satın alınması daha faziletlidir. Böylece daha başlangıç anında bu kimselerin ortaklığı sabit olur.

Hedy kurbanı için boğazlayacağı bedeneyi satın aldıktan sonra bu bedene kurbanı doğurursa, bedeneyle birlikte yavrusunu da boğazlar.

Alınan kurbanlığın doğurması

Çünkü bu bedeneyi sadece Allahu Teâlâ için kesmektedir. Yavrusu ise bu kurbanlığın bir parçasıdır. Eğer yavrunun sütten kesilmesi, bedeneyi Allah için kesmeye niyet ettikten sonra olursa Allahu Teâlâ'nın hakkı bu yavruya da geçer. Dolayısıyla bedeneyi yavrusuyla birlikte kesmesi gerekir.

Kurbanın yavrusunu satarsa "parçaya bütünün hükmünün verilmesi" kuralı dikkate alınarak değerini ödemesi gerekir.

Bu değerle hedy kurbanı satın alırsa bu güzeldir. Bunu sadaka olarak dağıtırsa yavrunun değeri dikkate alındığı için bu da güzeldir. Çünkü daha faziletli [4/144]

olan, yavrunun annesiyle birlikte kesilmesidir. Onu sadaka olarak dağıtırsa câiz olur. Değerini vermesi de aynı şekildedir.

Kurbana ortak olanlardan birinin ölmesi

Bedeneye veya normal kurbana ortak olanlardan birisi ölürse, onun mirasçısı da o bedeneyi diğer ortaklarla birlikte ölen kişi adına kesmeye razı olursa; bu câizdir. İstihsana göre hüküm bu şekildedir. Halbuki kıyasa göre câiz olmaz.

Çünkü ölen kişi, kendi adına kurban kesilmesini vasiyet etmemişse, onun nasibine düşen ibadetin hükmü kalkar. Bu, bedene payı mirasçısı için bir miras malı sayılır. Mirasçı ise bu kurbanı kendi adına keseceği için, ibadet maksadı gütmemiş olur. Bu nedenle kurbandaki bu pay, ibadet olmaktan çıkar. Bunun nedeni kesme yoluyla yapılan ibadet, telef etmek suretiyle yapılan bir ibadettir. Bu da köleyi özgürlüğe kavuşturma konusunda olduğu gibi, vefat edenin emri olmadan onun yerine yapılamaz.

Fakat istihsan deliline göre câizdir, denilmiştir. Çünkü asıl maksat, ibadettir. Vefat eden kimse bunu vasiyet etmese bile, mirasçının ölü adına sadaka verme suretiyle ibadette bulunması geçerlidir. Aynı şekilde miras bırakan kişinin kan akıtmak suretiyle kendi payına ait kurbanda kastettiği şeyi yerine getirmek suretiyle ibadette bulunması da câizdir. Dolayısıyla bunun sadaka olarak verilmesi câiz olmaktadır.

Kurbana ortak olanlardan birinin kâfir olması ya da et niyetine katılması

Bedeneye ortak olanlardan birisi kâfir ise veya Müslüman olup hedy kurbanı yerine sadece et yemeyi arzu ediyorsa, bu kurban hiçbirisi için câiz olmaz.

Ortaklardan biri kâfir olunca, artık böyle bir kurbanda ibadet anlamı gerçekleşmez. Çünkü kesilen bir kurbanda ibadet anlamına aykırı bir durum ile bu anlama uygun bir durum birlikte bulunursa, aykırı olan durum dikkate alınır. İçlerinden birinin niyeti sadece et yemekse, Hanefîlere göre diğerlerinin kurbanı da câiz olmaz.

Şâfiî (rh.a.); bunların kurbanları geçerlidir, demiştir. Çünkü ibadet anlamına aykırı olan husus burada gerçekleşmemektedir. Kurbana ortak olanlardan her birinin payı, bağımsız bir hedy kurbanı niteliğindedir ve içlerinden her birinin yaptığı niyet geçerlidir.

Fakat biz Hanefîler şöyle diyoruz: Sadece et yemeye niyet eden kimse, kendi payındaki ibadet anlamını reddetmiş olmaktadır. Görmez misin Peygamber (s.a.v.), Ebû Bürde (r.a.)'nin bayram namazından önce kestiği kurban hakkında;

تِلْكَ شَاةُ لَحْمٍ

"Bu, et için kesilen bir koyundur."[235] buyurmuştur.

Bundan anlıyoruz ki bu, ibadet olmayan şeyden ibarettir. Câiz olmayan şey ile kan akıtmak bölünemez. Câiz olmaya engel olan hususla câiz kılan husus bir arada bulunduğu takdirde engel olan husus tercih edilir.

İçlerinden biri kâfir olduğu takdirde, bu kişiler ibadete niyet ettiklerinde kasıtları farklı olduğu için, Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre câiz olmaz. Çünkü kan akıtma bölünemez. Dolayısıyla bu kurbanda farklı niyetler bulunamaz.

Fakat biz şöyle diyoruz: Ortakların hepsi ibadet maksadı taşımaktadır. Dolayısıyla kan akıtmak sadece Allah rızası için olmaktadır. Bundan sonra bu hususta niyetlerin farklı olması dikkate alınmaz. Bilindiği gibi bir kimseye değişik yönlerden birkaç kurban vacip olsa, o da bütün bunlar adına sadece bir bedene kesmeye niyet edip bir bedene kesse bu durum geçerlidir. Ortaklar da bunun gibidir.

Kurbanlığı bir işte kullanmak ondan yararlanmak

Bedene kurbanı olarak belirlediği deveyi kurban etmeyi kendisine vacip kıldıktan sonra ona binemez.

Çünkü bu bedeneyi sadece yüce kudret sahibi olan Allah için belirlemiştir. Bu bedene kurbanı yerine varıncaya kadar bunun ne kendisini, ne de bundan yararlanılacak herhangi bir şeyi, kendisi için sarfetmesi uygun olmaz. Ancak bu deveye binmeye muhtaç kalırsa, bu takdirde ona binmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü rivayet edildiğine göre; Resûlüllah (s.a.v.), bir bedene kurbanının peşinde giden bir adam görmüş ve ona;

ارْكَبْهَا *"Ona bin"*, demişti. Adam;

-Bu bedene kurbanıdır, ya Resûlüllah! deyince, Peygamber (s.a.v.);

ارْكَبْهَا وَيْلَكَ *"Sana yazık, ona bin*[236]*"*, buyurmuştu.

---

[235] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/45; Buhârî, Edâhî 8; Müslim, Edâhî 4; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 5; Nesâî, Salâtü'l-ıydeyn 23.

Peygamber (s.a.v.) o kişiyi âciz ve deveye muhtaç durumda gördüğü için ona bunu emretmişti.

Bedeneye biner ve onun binmesi nedeniyle ondan herhangi bir şey eksilirse bu eksilen şeyi öder.

Çünkü bu durumda bedenenin bir kısmını kendi ihtiyacı için sarfetmiş olmaktadır.

Aynı şekilde bedenenin sütünü sağamaz.

[4/145]

Çünkü süt ondan çıkmaktadır. Dolayısıyla bunu kendi ihtiyacı için sarfedemez. Fakat devenin memesini soğuk suyla ovalamalı ve sütünü boşaltmalıdır. Bu durum, kesme vakti yakın olduğu takdirdedir. Kesme vakti uzak ise sütü ikinci ve üçüncü defa sağdığı takdirde deveye zarar vermiş olur. Dolayısıyla onu sağmalı ve sütünü sadaka olarak dağıtmalıdır. Eğer sağdığı sütü kendi ihtiyacı için sarfederse, onun benzerini veya değerini sadaka olarak vermelidir.

Kurbanı ortaklardan birinin kesmesi

Bedeneye ortak olanlardan biri, onu kurban gününde keserse, bu hepsi için câizdir.

Çünkü ortaklardan her biri, bedeneyi normal vaktinde kesme hususunda birbirlerinden yardım isteyebilir. Bu durum birbirlerine açıkça verilmiş emir gibi kabul edilir.

Kurbanı zamanından önce kesme durumu

Hedy kurbanı yolda sakatlanırsa sahibi onu keser. Bu kurban, vacip kurban ise sahibine ait olup onu dilediği şekilde kullanır.

Çünkü o bununla zimmetinde bulunan vacibi düşürme amacı gütmektedir. Bununla vacibi düşürmek için geçerli olmayan bir durum meydana gelirse, vacip daha önce olduğu gibi o kişinin zimmetinde kalır. Bu kurban, onun mülkü olup onunla dilediği şeyi yapabilir.

Kurban nâfile ise onu keser. Onun kanıyla onun ayağını boyar. Sonra bu kanı hayvanın yanına vurur. Ondan hiçbir şey yemez. Bilakis sadaka olarak dağıtır.

Bu durum o kurbanı yırtıcı hayvanlara bırakmasından daha faziletlidir. Ayşe (r.a.)'den de bu şekilde nakledilmiştir.

---

[236] *Muvatta*, Hacc 842; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/312; Buhârî, Hacc 103; Müslim, Hacc 371; Ebû Dâvûd, Menâsik 17; Tirmizî, Hacc 72; Nesâî, Menâsik 74.

Bu konuda asıl şu rivayettir: Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye yılında hedy kurbanlarını Nâciye b. Cündeb el-Eslemî (r.a.) vasıtasıyla Mekke'ye gönderdi. Ona kurbanlıklarla beraber Mina'ya çıkıncaya kadar bütün dağ geçitlerine ve vadilere girmesini emretti. Nâciye (r.a.);

-Bu kurbanlar elimde iken sakatlanan olursa, ne yapayım? diye sorunca; Allah'ın Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu.

انحرها واصبغ نعلها بدمها ، واضرب بها صفحة سنامها ، ثم خل بينها وبين الناس ، ولا تأكل أنت ولا رفقتك منها شيئا

-"Onu kes. Onun ayağını onun kanıyla boya. Bu kanla devenin hörgücüne vur. Sonra onu insanlar arasında serbest bırak. Sen veya arkadaşlarından herhangi biri, onun etinden yemesin[237]", burada "Na'l" sözcüğü ile anlatılmak istenen husus, hayvanın boynuna asılan şeydir.

Peygamber (s.a.v.)'in bundan maksadı, bu bedene devesi üzerine bunun hedy olduğunun tanınması için bir alâmet konulmasıdır.

Böylece hedy kurbanı olan bedenenin etinden sadece yoksullar yiyebilir, zenginler yiyemez.

Zenginlerin bu kurbanın etinden yemesinin yasaklanmasının nedeni, o kimsenin arkadaşlarıyla birlikte zengin olması dolayısıyladır.

Nâfile olarak hedy kurbanı gönderen kimse, sadece hakkı olan kimsenin izniyle bundan yiyebilir.

İzin, o hedy kurbanının asıl yerine (Harem bölgesine) ulaşması koşuluna bağlıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فإذا وجبت جنوبها فكلوا منها﴾

"Kurbanlar yanları üzerine düştüğü zaman etinden yiyin". (el-Hacc, 22/36)

Asıl yerine ulaşmadığı takdirde kesilen kurbanın etinden yemek veya bir zengine yedirmek mübah değildir. Bilakis onu yoksullara sadaka olarak dağıtır. Çünkü bununla ibadet amacı gütmektedir. Kan akıtmak suretiyle ibadet anlamı yerine getirilemeyince, sadaka verme suretiyle ibadet etme durumu gerçekleşir. Bu

[237] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/217; Müslim, Hacc 378; İbn Mâce, Menâsik 101; Ebû Dâvûd, Menâsik 18; Tirmizî, Hacc 71; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/154.

ise zenginlere değil, sadece yoksallara sarf edilmesi suretiyle olur. Bundan bir zengine verirse değerini öder. Hedy kurbanlarının örtülerini de yularlarını da sadaka olarak dağıtır. Nitekim bunu asıl varacağı yere vardığı zaman da yapar.

İki kişinin kurbanlarını yanlışlıkla kesmeleri

İki arkadaş yanlışlıkla birbirlerinin hedyini veya kurbanını kendi adına keserse istihsan yoluyla bu câizdir. Kıyasa göre câiz değildir.

Çünkü her biri arkadaşının hedyi hakkında yaptığı davranışı emretmiş değildir. Dolayısıyla başkasının sınırına tecavüz etmiş ve tazminat verecek duruma düşmüş olur. Fakat istihsan delili gözetilerek şöyle demiştir. Bu ikisinin her biri delalet yoluyla arkadaşının yaptığı işte izinlidir. Çünkü hedy ve kurban sahibi herhangi bir kimseden delalet yoluyla vaktinde kurban kesme hususunda kendi yerine vekil olması için herhangi bir kimseden yardım isteyebilir. Delalet yoluyla istenen izin, açıkça istenen izin gibidir. Su kabına yakınlık gibi.

[4/146]

Bu iki arkadaştan her biri arkadaşının hedyini alır, onunla dilediği şeyi yapar. Böylece sanki arkadaşının emriyle almış gibi olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'dan nakledildiğine göre; bu iki kişiden her biri şu iki hususta birini tercih etme hakkına sahiptir. Ya kendi hedy kurbanını arkadaşından alır ve bizzat kendisi kesmiş gibi dilediği şekilde hareket eder. Ya da kendi hedy kurbanının değerini öder ve bununla bir başka hedy kurbanı satın alıp kurban günlerinde boğazlar. Eğer bu durum kurban günlerinden sonra ise değerini sadaka olarak dağıtır.

Hedy kurbanını ayakta ya da yatırarak kesme

Hedy kurbanını ayakta kesse de yere yatırsa da güzeldir.

Bize ulaştığına göre Peygamber (s.a.v.)'in ashâbı kurbanlarını ayakta iken ve sol ön ayağı bağlanmış olarak ayakta kesiyorlardı. Allahu Teâlâ'nın;

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا﴾

"Kurbanlar yanları üzerine düştüğü zaman etinden yiyin", (el-Hacc, 22/36) âyetinde, kurbanı ayakta kesmekte hiçbir sakınca olmadığına işaret vardır. Çünkü âyette geçen "yanları üzerine düşme" ifadesi, ayaktan düşme demektir. Rivayet edildiğine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحَرَ خَمْسَ هَدَايَا أَوْ سِتًّا فَطَفِقْنَ يَزْدَلِفْنَ إِلَيْهِ

"Peygamber (s.a.v.), beş veya altı hedy kurbanı kesmiş, kestikten sonra bunları yere yatırmaya başlamıştı [238]*"* Bu da Allah'ın Resûlünün kurbanlarını ayakta kestiğine delildir.

Bu konuda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin şöyle dediği nakledilmektedir: Elimle ayakta bağlı halde duran bedeneyi boğazladım. Kurbanlık elimden kurtuldu. Neredeyse bir grup insanı helâk ediyordum. Bundan sonra sadece bağlı halde ve çöktürülmüş olan bedeneyi kurban etmem gerektiğini, ya da benden daha kuvvetli kimselerden yardım istemem gerektiğini anladım.

Kurban keserken mesela, "Allahım!. Falandan kabul eyle" gibi Allahu Teâlâ'nın ismiyle birlikte, başkasının isminin anılmasını iyi görmüyorum.

Keserken sadece Allah'ın isminin anılması

Bunun delili, Peygamber (s.a.v.)'in;

جرِّدُوا التَّسْمِيَةَ عِنْدَ الذَّبْحِ

"Kurban kesme anında sadece besmele çekin[239]***"*** **-yani sadece Allah'ın adını anın- , hadisidir. Burada kurban kesenin sadece kalbiyle niyet etmesi veya bu niyetini besmeleden önce anıp sonra da "Bismillah vallahu ekber" (Allah'ın ismiyle, Allah en büyüktür) deyip kesmesi yeterlidir.**

Sığır ve koyun ayakta kesilmez.

Sığır ve koyunun ayakta kesilmesi

Her çeşit kurbanda mendub olan kesim şekli, kesilen hayvan için en kolay şekilde kesilmesidir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ

"Kurban kestiğiniz zaman güzel bir şekilde kesin.[240]*"*

Hedy kurbanını veya normal kurbanı kurban sahibinin kendi eliyle kesmesi müstehaptır.

Kurbanı sahibinin kesmesi

Rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v.), Vedâ haccında yüz bedene göndermiş, bunlardan altmış kadarını bizzat kendi eliyle kesmiş, geriye kalanları

---

[238] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/350; Ebû Dâvûd, Menâsik 18; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/294; Hâkim, *Müstedrek*, IV/246; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/237.

[239] Abdurrezzak, *Musannef,* IV/479; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/211; İbn Mâce, Zebâih 4; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 3; Tirmizî, Edâhî 2; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/285.

[240] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/123; Dârimî, Edâhî 10; Müslim, Sayd ve'z-zebâih 57; İbn Mâce, Zebâih 3; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 12; Tirmizî, Diyât 14; Nesâî, Dahâyâ 22.

kesme hususunda Ali (r.a.)'yi görevlendirmişti. Bu hadis, en faziletli olanın, kurban sahibinin bizzat kendisinin kurbanını kesmesi olduğuna delildir.

Kurban sahibinin buna gücü yetmezse veya bu hususta imkân bulamazsa, başkasından yardım istemesi câizdir.

Çünkü onun emriyle başkasının yaptığı fiil, bizzat kendi yaptığı fiil gibidir.

Kurbanı Ehl-i kitap keser mi?

Kurbanı bir Yahudi veya Hıristiyanın kesmesini hoş karşılamıyorum.

Çünkü kurban, ibadet cinsindendir. İbadette küfür ehlinin yardımı istenmez. Hadiste şöyle buyrulur:

إنّا لا نستعين في أمر ديننا بمن ليس على ديننا

"Biz dinimize ait işlerde, dinimiz üzerine olmayan kimselerden yardım istemeyiz[241]*."*

Kurbanı kesme zamanı

Hedy kurbanını kurban günü tanyeri ağarmasından sonra keserse câizdir.

Eğer kurban temettu' kurbanı ise, bayram sabahı tanyeri ağarmasından önce kesilmesi câiz olmaz. Çünkü bu kurbanın vakti, kurban günü olarak belirlenmiştir. Kurban günü ise tanyeri ağarmasından sonra girer.

Eğer elbisesini hedy olarak belirlemişse onun değerini bağışlaması geçerlidir.

Çünkü bunu Allahu Teâlâ için kılmıştır. Allahu Teâlâ için olan şeylerde, zekât konusunda olduğu gibi, o şeyin bizzat kendisinin veya değerinin sarfedilmesi aynıdır. Aynı şekilde koyunlarından birisini hedy kurbanı olarak belirlerse, onun değerini bağışlaması da câizdir. **[4/147]**

Ebû Hafs (rh.a.)'ın rivayetine göre onun benzerini bağışlaması yeterlidir. Görmez misin, zekât konusunda koyunun değerini vermesi câizdir.

el-Câmiu'l-Kebir'de belirtildiğine göre; İki normal koyunu hedy kurbanı olarak kesmek Allah için üzerime borç olsun, deyip de iki koyun yerine değeri iki kurbanın değerine ulaşan bir kurbanı hedy olarak keserse câiz değildir. Halbuki zekât bundan farklıdır.

---

[241] Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/454; Dârimî, Cihâd 142; İbn Hibbân, *Sahih*, XI/28; Hâkim, *Müstedrek*, II/133.

Çünkü bu kimse iki kurban kanı akıtmayı üstlenmiş bulunmaktadır. Bir kurbanın kanını akıtmak, iki kurbanın kanının akıtmak yerine geçemez. Bu yerde değeri sadaka olarak vermenin geçerli olmayacağını anmamıştır. Çünkü bu kimse kan akıtmak (kurban kesmek) suretiyle ibadet yapmayı üstlenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla değeri sadaka olarak vermek onun yerine geçemez.

Hatta bu meselede iki rivayet vardır, denilmiştir. Burada andığı hususa göre orada da câiz olması gerekir. Eğer "Bir koyunu hedy kurbanı olarak kesmek, Allah için benim üzerime borç olsun", derse bunun yerine deve kurban ederse, câiz olup bu konuda güzel davranmış, üzerine düşen vacibi fazlasıyla yerine getirmiş olur. Deve yedi koyun yerine geçmekte, hatta yedi kişi adına geçerli olmaktadır. Burada vacibi fazlasıyla yerine getirmiş bulunmaktadır. Bunu, adağında belirlediği şeyin benzerini veya ondan daha faziletli olanı hedy kurbanı olarak keserse veya değerini bağışlarsa bunun geçerli olduğunu açıklamak için bu meseleyi anlatmıştır.

Allah Subhanehu ve Teâlâ doğrusunu en iyi bilendir. Son dönüş ve varış yalnız O'nadır.

ÖLENİN VEYA BAŞKASININ YERİNE HACCETMEK

Ölenin yerine vekil gönderilmesi

Bir kimse, vefat eden kişi adına -vekil olarak-, haccetmesi için birisine bir miktar para verse, ölünün parası hacının masraflarına yetmezse, kendisine para verilen vekil, hem kendi malından ve hem de ölünün malından harcarsa; hac masraflarının çoğu ölünün parasından ise, kendi malı da buna veya masrafların çoğunluğuna ulaşacak durumda ise bu câizdir. Aksi takdirde onu öder ve iade eder. Paranın yettiği yerden hacceder.

Çünkü başkasının adına yapılan hacta dikkate alınan nokta, hac yolunda onun malından harcanmasıdır. Çok olana verilen hüküm, tam olanın hükmü gibidir. Azdan sakınmak ise mümkün değildir. Çünkü bir kimse, vekil olan kişiyi bir gün misafir edebilir. O durumda ölünün malından harcamayabilir. Yanında kendi malından azık veya elbise bulundurabilir. Ücretle su içebilir ve su satan kimseye kendi malından bir şey verebilir. Kendisinden sakınılması mümkün olmayan şeyler de affa tâbidir.

Biz de masrafın çoğunluğunu dikkate aldık. Hac masraflarının çoğunluğu ölünün parasındandır, dedik. Bu durumda sanki hepsini ölünün parasından harcamış gibidir.

Hac masraflarının çoğu kendi parasından ise, bütün masrafını kendi parasından yapmış sayılır. Dolayısıyla haccı kendi adına yapmış olur. Ölünün parasından harcadığı meblağı geri öder.

Çünkü bu durumda o kişinin emrine aykırı davranmış olur. O kişi, hac yolculuğunda kendi adına değil, ölü adına harcama yapmasını emretmişti. Bu mesele göstermektedir ki, mezhepte başkası adına hacceden kimse hakkında hâkim olan görüş, haccın aslının kendi adına hac yapılan kimse için olması ve tıpkı kendi adına hac yapılan kimsenin, bizzat kendisi hac yolculuğuna çıkmaya muktedir olması durumunda, kendi malından harcaması gibi, hacının harcamalarının kendi adına hac yapılan kimsenin malından yapılmasıdır.

Bu konudaki sünnet, bu şekilde nakledilmiştir. Peygamber (s.a.v.) soru soran bir kadına;

حُجِّي عَنْ أَبِيكِ وَاعْتَمِرِي

[4/148] -"*Babanın adına hac ve umre yap*[242]",buyurmuştur. Bir adam;

إِنَّ أَبِي مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ أَفَيُجْزِئُنِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ

-Yâ Resûlüllah!.. Babam hac yapmadan vefat etti. Onun yerine hac yapmam geçerli olur mu? diye sordu. Peygamber (s.a.v.);

نَعَمْ

-*Evet*[243]", buyurdu.

Bu konuda Has'amlı kadının hadisi de meşhurdur. Bu kadın;

-Yâ Resûlüllah!.. Allah'ın hac farîzası babama, binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı halinde erişti. Onun yerine hac yapmam geçerli olur mu? diye sordu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.);

أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِهِ أَكَانَ يُقْبَلُ مِنْكِ ؟

---

[242] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/359; Dârimî, Menâsik 23; İbn Mâce, Menâsik 10; Tirmizî, Hacc 87; Nesâî, Menâsiku'l-hacc 10.

[243] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/379; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/429; Dârimî, Menâsik 24; İbn Mâce, Menâsik 9; Nesâî, Menâsiku'l-hacc 11; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/343.

-*"Eğer senin babanın borcu olup da sen o borcu ödeseydin; bu senden kabul edilir miydi, ne dersin?"* buyurdu. Kadın;

-Evet deyince, Peygamber (s.a.v.);

اللهُ أحقُّ أنْ يقبل

-*"Allah borcu kabul etmeye daha layıktır*[244]*"*, buyurdu.

Bu hadis haccın, vekâleten adına hac yapılan kimse için geçerli olduğuna delildir.

Muhammed (rh.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Adına hac yapılan kimse verdiği hac masrafının sevabını alır. Hac ise, sadece onu yapan adına yapılmış olur. Çünkü hac bedenî bir ibadettir. Bedenî ibadetleri yapma konusunda vekâlet cereyan etmez. Çünkü o kimsenin üzerine farz olan husus, hac yolunda malını harcaması ve haccı yapmasıdır. Haccı yapmaktan âciz olduğuna göre, üzerinde sadece gücünün yettiği borç yani hac yolunda malın harcanması yükümlülüğü kalmaktadır. Dolayısıyla vekil olan kişiye hac yolunda harcaması için gerekli olan meblağı vermesi gerekir.

Fakat birinci görüş daha doğrudur. Çünkü bu yolla, farz hac hacıdan düşmez. Bu mesele de bu şekildedir.

Masraflarının çoğu kendi parasından olup böylece yaptığı hac kendi adına sayılırsa, ölünün parasından harcadığı miktarı geri öder. Eğer hac masraflarının sevabı sadece ölü için sayılacak olursa, bu durumda vekil hiçbir şey ödemez. Çünkü bu hac ölü adına yapılmış olur.

Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, vekil bu durumda ölünün parasını geri öder ve ölü adına aldığı meblağ kadarıyla bu meblağın yetişeceği yerden hacceder, dediğine göre, bu haccın ölü adına yapılmış olduğunu anlamaktayız.

Kendisine para verilen vekil, yaptığı haccı ölünün parasıyla yerine getirme yükümlülüğü altında olduğu halde, kendi parasından harcama yaparsa; kendisine daha önce meblağ ödendiği takdirde yaptığı masrafı ölünün parasından alır ve hac ölü adına câiz olur.

---

[244] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/212; Buhârî, Cezâu's-sayd 23; Müslim, Hacc 408; İbn Mâce, Menâsik 10; Ebû Dâvûd, Menâsik 25; Tirmizî, Hacc 85; Nesâî, Menâsikü'l-hacc 11.

Çünkü vekilin yanında ölünün parasının bulunmaması durumunda veya parayı ortaya çıkarmasının zorluğu durumunda vekil, hac yolunda kendi parasından harcamak zorunda kalabilir. Ölünün parasının harcanması ile vekilin kendi parasından harcayıp bunu ölünün parasından karşılaması arasında ölü için bir fark yoktur. Bu durum yetim için önce kendi parasıyla alışveriş yapan, sonra yetimin parasından bunu geri alan vasî veya vekilin durumu gibidir.

Vekil olarak hacca gidenin Mekke'de hacdan sonra 15 gün kalması

Başkasının yerine vekil olarak hac yapan kimse, Mina günlerinden sonra Mekke'de on beş gün oturmaya niyet ederse ölünün malından harcama yapması hükümsüz olur.

Çünkü bu niyetiyle Mekke'de mukîm olmuş olur. Mekke'de ikamet etmesi, ölünün ihtiyacı için olmayıp kendi ihtiyacı içindir. Dolayısıyla bu durumda ölünün parasından harcama hakkı yoktur. Ölünün parasındaki hakkı sadece hac yolculuğunda gidiş-geliş içindir. Çünkü bu hac yolculuğunu ölü için yapmaktadır. Mekke'de on beş günden az ikamet edecek olursa seferî (yolcu) sayılır. Bu durumda masrafı ölünün parasından karşılanır.

Önceki devir Hanefî âlimlerinden bazıları ise şöyle diyorlardı: Mina günlerinden sonra Mekke'de üç gün ikamet ederse, vekilin masrafı ölünün parasından karşılanır. Çünkü vekil dinlenmek için bu kadar kalmak zorundadır. Bundan daha fazla ikamet ederse vekilin masrafı kendisine aittir.

[4/149]

Fakat bu cevap o zatların kendi zamanlarına ait bir cevaptır. Çünkü vekil, o tarihlerde Mekke'den dilediği zaman çıkabiliyordu. Zamanımızda ise ancak diğer hacılarla birlikte Mekke'den çıkmaktadır. Eğer vekilin Mekke'deki ikameti, kafilesinin çıkışını beklemesi nedeniyle olursa, Mekke'de on beş gün veya daha fazla veyahut daha az ikamet etmesi aynıdır. Çünkü bu durumda sadece kafilesiyle birlikte Mekke'den çıkabilir. Dolayısıyla Mekke'de kendi ihtiyacı için ikamet etmiş sayılmaz.

Kafilesinin Mekke'den çıkışından sonra orada ikamet edecek olursa, o takdirde kendi parasından harcar. İkamet ettikten sonra dönme arzusu ortaya çıkarsa, vekilin masrafı ölünün parasından olur. Çünkü ölünün parasından dönüş masrafını almaya hak kazanmıştır. Ancak dönmekte gecikmesi nedeniyle o güne kadar kendi parasından harcar. Dönüş vakti gelince dönüş masrafı ölünün parasından olur.

Bu durum, geçimsiz kadının kocasının evine döndüğü takdirde nafakaya hak kazanması gibidir. Ticarette kâr-zarar ortaklığı (Mudârabe) anlaşmasında taraflardan her biri, kendi beldesinde veya bir başka beldede ikamet ettiği zaman, aynı şekildedir. Kendi ihtiyacı için on beş gün ikamet etmeye niyet ederse, anlaşma malından harcama yapmaz. Bundan sonra yola çıkarsa yol masrafları ortaklık parasından karşılanır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu konuda vekilin masrafı ölünün parasına ait değildir. Çünkü kıyasa göre dönüş masrafı ölünün malından vacip olmaz. Çünkü dönüş ölü için değil, kendisi için bir davranış sayılmaktadır.

Fakat biz bunu bırakarak şöyle diyoruz: Vekilin asıl yolculuğu, ölüye ait bir görev nedeniyle idi. Bu yolculuk devam ettiği sürece vekilin masrafının ölünün parasından karşılanması devam eder. Bu görevi yapmaya başladığı asıl yerine ulaşınca bu yolculuk bitmiş olur. Vekil, bundan sonra kendi ihtiyacı için yeni bir yolculuğa başlamışsa işte o vatanına dönüş olur. Bu yolculuk ölünün parasından masraf yapılmasını gerektirmez.

Muhammed (rh.a.), *Kitâbü'l-Asl*'da vekil, hac vaktinden bir süre önce Mekke'ye ulaştığı takdirde, onun harcama konusundaki durumunun nasıl olacağına değinmedi. *Nevâdir*'de Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'den naklettiğine göre; Zilhicce'nin ilk on günü içinde Mekke'ye ayak bastığında vekilin masrafı ölünün parasındandır. Vekil, Mekke'ye daha önce gelirse Zilhicce ayı girinceye kadar kendi parasından harcar. Sonraki masrafı ölünün parasından olur. Mekke'ye gelen kafilelerden bazılarının önce bazılarının sonra gelişi âdettir. Fakat o kimse, bu on gün içinde normal âdete uymuştur. Zilhicce'nin on gününden önce Mekke'ye gelme, yaygın âdete aykırıdır. Vekil, bu ikamet sırasında ölü için herhangi bir görev yapmamaktadır. Dolayısıyla masrafı kendi parasından olmaktadır.

Hac vasiyet edenin çok para bırakması

Bir kimse, kendi adına bin dirhemle hac yapılmasını vasiyet etse, bu para da birkaç hac masrafını karşılasa; vasiyet edilen kimse tercih hakkına sahiptir. Dilerse her yıl bir hac için ödeme yapar. Dilerse bir yıl içinde ölü adına birkaç kişiye hac yaptırır. Daha faziletli olan da budur.

Çünkü miktarı belirlenen bir malla yapılan hac vasiyeti, miktarı belirlenen malla yapılan sadaka vasiyeti gibidir. Bu konuda vasiyet edilen kişi, önce veya sonra yapma arasında tercih hakkına sahiptir. Acele davranması daha faziletlidir.

Çünkü acele davranması, vasiyet edenin maksadını yerine getirmeye daha yakın ve malının yok olma olasılığı nedeniyle maksadının yerine getirilmemesi endişesinden uzaktır.

Kölenin haccı

Köle efendisinin izniyle haccederse, kölenin yaptığı hac farz olan hac yerine geçerli değildir. Bunun delili şu hadistir:

أَيُّما عَبْدٍ حجَّ وَلَوْ عَشْرَ حِجَجٍ فَعَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ إِذَا عَتَقَ وَأَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ وَلَوْ عَشْرَ حِجَجٍ فَعَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ إِذَا بَلَغَ وَأَيُّمَا أَعْرَابِيٍّ حجَّ وَلَوْ عَشْرَ حِجَجٍ فَعَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ إِذَا هَاجَرَ.

"Bir köle haccederse, ısterse on defa haccetmiş olsun; özgür olduğunda farz olan haccı yerine getirmek zorundadır. Bir çocuk haccederse, isterse on defa haccetmiş olsun; ergenlik çağına erdiği zaman farz olan haccı yerine getirmek zorundadır. Bir bedevî haccederse, isterse on defa haccetmiş olsun hicret ettiği zaman farz olan haccı yerine getirmek zorundadır [245]"

[4/150] Peygamber (s.a.v.) bunu hicret farz olduğu zaman söylemişti. Bunun anlamı özgür olmanın haccın koşullarından biri olmasıdır. Farz olmanın koşulu yerine gelmeden farz olma durumu gerçekleşmez. Dolayısıyla koşul bulunmadan önce yapılan şey nâfile olur. Farz yerine geçmez.

Bu durum yoksulun haccedip sonra zengin olması durumundan farklıdır. Çünkü bu durumda farzın yerine yaptığı şey câizdir. Çünkü mala mâlik olmak farz olmanın koşulu değildir. Haccın farz olma koşulu, haccın yapılacağı yere ulaşma imkânının bulunmasıdır. Görmez misin, yapma yeri olan Mekke'de bulunan Mekkelinin mala sahip olması dikkate alınmaz. Âfâkî (İhramsız geçilemeyen sınırın dışında olan) hakkında ise mal, nisapla takdir edilmez. Bilakis bu durum âfâkînin yapılacak yere (Mekke'ye) yakınlığı ve uzaklığının farklı oluşuyla farklılık gösterir. Bundan anlıyoruz ki; farz olma koşulu, yapma yerine ulaşma imkânı bulunmasıdır. Yoksul, bu yere hangi yolla ulaşırsa ulaşsın yapmak farz olur. Onun yerine getirilmesi farz oluştan sonra oluşur. Dolayısıyla farz olur.

Farz oluş koşullarından olan "özgürlüğe" gelince; Mekke'de bulunan köleye hac gerekli değildir. Özgürlüğe kavuşmadan önce yapılan hac, farz hac sayılmaz.

---

[245] Tayâlisî, *Müsned,* I/243; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/329; Hâkim, *Müstedrek*, I/655; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* IV/325; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/473.

Bunun açıklaması şöyledir: Yoksul kimse, haccı kendi yararları nedeniyle yapmıştır. Yoksulun yararları kendi hakkıdır. Haccı kendi hakkı olan şeyle yaptığı takdirde farz olur.

Kölenin yararları ise efendisinindir. Efendisinin izin vermesi nedeniyle kölenin yararı, efendisinin mülkünün dışında kabul edilmez. Öyleyse köle yaptığı haccı başkasının (efendisinin) mülküyle yapmış olur. Başkasının mülkü ise, ömründe bir defa farz olan haccı ondan düşürmez.

Kölenin yaptığı hac, Cuma namazını efendisinin izniyle kılması durumundan farklıdır. Çünkü Cuma öğle vaktinde kılınır. Öğleyi kılma anındaki yararlar, efendinin hakkından istisna edilmiştir. Böylece köle, Cuma namazını mülkü kendisine ait olan yararlarla kılmış olur. Bu ise câizdir.

Şu anda incelediğimiz konu bundan farklıdır. Çünkü kölenin hac yapması konusu, efendinin hakkından istisna edilmemiştir. Dolayısıyla bununla farz olan hac yapılamaz.

Hac yapan köle, bir av avlarsa ceza olarak oruç tutmalıdır.

Hac yapan kölenin hac suçu işlemesi

Çünkü av hayvanını öldürmek nedeniyle ihram suçu işlemiş olur. Köle ne kan akıtmakla, ne de yoksullara yemek yedirmekle ceza verecek kimselerden değildir. Bu nedenle oruçla kefâret verir. Yemininden döndüğü takdirde oruçla kefâret vermesi gerekli olduğu gibi, bu konuda da oruçla kefâret verir.

Köle cinsel ilişkide bulunursa hacca devam edip hac fiillerini bitirir. Çünkü haccı geçersiz olsa bile bu geçersiz hacca devam etmesi gerekir.

Kölenin ihram durumu devam eder. Haccı ister geçerli ister geçersiz olsun, hac fiillerini yapmadan ihramdan çıkamaz. Köle, cinsel ilişki nedeniyle erken ihramdan çıkması nedeniyle özgürlüğüne kavuştuğunda, hedy kurbanı kesmesi gerekir. Oruç bu kurbanın yerine geçemez. Orucun yerine geçemeyeceği her kurbanda asıl kural, kölenin özgürlüğüne kavuşmasına kadar kurbanın gecikmesidir. Orucun yerine geçeceği her şeyin oruçla yerine getirilmesi gerekir.

Kölenin, bu geçersiz haccın yerine farz hacca niyet ederek yeni bir hac yapması gerekir.

Çünkü doğru olarak başladıktan sonra bu haccını geçersiz kılmıştır. Cinsel ilişkide bulunmasa da bu haccı kaza etmesi gerekir. Fakat o haccı kaybetmiştir. tavaf ve sa'yden sonra traş olmak suretiyle ihramdan çıkar. Hacca geçerli bir

şekilde başlayan köle, özgür kimsenin ihramdan çıktığı gibi ihramdan çıkar. Özgür kimse ise haccın geçersiz olmasından sonra umre fiilleriyle ihramdan çıkar. Köle de böyledir. Özgürlüğe kavuştuğu zaman başladığı haccın geçersiz olmasından dolayı farz olan hac dışında haccetmesi gerekir. Efendisi, onun adına yoksullara yemek yedirirse veya onun için gerekli olan kurbanları onun adına keserse geçerli olmaz. Çünkü köle ne kefârette yapılan yiyeceğe, ne de kanı akıtılan kurbanlara sahip olmamıştır. Çünkü kölelik, mülk sahibi olmaya engeldir. Kefâret verdiği şeylerde mülkiyet sahibi olmayan köle adına kefâret düşmez.

[4/151]

Ancak özellikle ihsâr durumunda efendisinin köle adına hedy kurbanı göndermesi ve böylece kölenin ihramdan çıkması gerekir. Çünkü köleyi bu yükümlülük altına sokan odur. Çünkü efendinin izni olmasaydı köle hedy kurbanı olmaksızın ihramdan çıkacaktı. Efendisinin izniyle ihrama girdiğine göre, efendisi bu kurbanın vacip oluşunun nedeni olmaktadır. Dolayısıyla efendisinin onu ihramdan çıkarması gerekir. Kölesi adına efendisinin üzerine sadaka-i fıtr vacip olduğu gibi kölesi nedeniyle efendisinin üzerine herhangi bir hakkın vacip olması uzak değildir.

Sonra köle özgürlüğe kavuştuğu zaman hac ve umre yapmalıdır. Nitekim özgür olup da muhsar olduğu zaman da hüküm böyledir. Köle ihramdan çıktığı zaman hedy kurbanıyla ihramdan çıkar.

Hacca vekil gidecek kimsedeki nitelikler

Bir kimse bir kimseyi kendi adına vekil olarak hacca göndermek istediği takdirde; bana hoş gelen daha önce kendi adına hac yapmış bir kimseyi hacca göndermesidir.

Çünkü bu durum âlimlerin (rh.a.) ihtilafından daha uzaktır. Çünkü bu kimse hac fiillerini bildiği için hac fiillerini yerine getirmekte daha doğru hareket edecektir. Kendi adına daha önce hac yapmayan bir kimseyi haccettirirse, biz Hanefîlere göre bu da câiz olur.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre; câiz olmaz. Sarura olan kimsenin haccı, emreden kimsenin yerine değil kendi adına olur. Bunun delili şu hadistir: Peygamber (s.a.v.) Şübrüme adına telbiye getiren bir adam gördü.

مَنْ شُبْرُمَةَ ؟ *"Şübrüme kimdir?"* diye sordu. Adam;

-Benim kardeşimdir veya arkadaşımdır, diye cevap verdi. Allah'ın Resûlü o adama;

حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ، ثُمَّ عَنْ شُبْرُمَةَ

-"Önce kendi adına haccet, sonra Şübrüme adına haccet[246]", buyurdu.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili, Has'amlı kadının hadisidir. Peygamber (s.a.v.) o kadının babası adına haccetmesini câiz görmüş, kadının daha önce kendisi adına haccedip etmediğini sormamıştır.

Son hadis çelişkili gibi görünmektedir. Rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v.) Nübeyşe (r.a.) adına telbiye getiren (Lebbeyk duasını okuyarak ihrama girmeye niyet eden) bir adam gördü,

مَنْ نُبَيْشَةُ ؟ *"Nübeyşe kimdir"?* diye sordu. Adam;

-Benim arkadaşımdır, dedi. Peygamber (s.a.v.);

إِذَا حَجَجْتَ عَنْ نُبَيْشَةَ فَحُجَّ عَنْ نَفْسِكَ

-"Nübeyşe adına haccettiysen önce kendi adına haccet[247]", buyurdu.

Son hadisin yorumu şöyledir: Bu adam henüz ihrama girmemişti. Fakat başkasının adına ihrama girme şeklini öğrenme durumundaydı. Peygamber (s.a.v.) ona önce kendi adına hac yapmasını emretti. Biz de bunu delil alarak; daha faziletli olan, önce kendi adına haccetmesidir, diyoruz.

Bu konudaki görüş farklılığı, daha önce hac yapmayan kimseyi vekil olarak hacca gönderme konusundaki görüş farklılığının benzeridir. Hanefîlere göre o, nâfile hac niyetiyle haccederse onun haccı nâfile olur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre; bu kimsenin haccı farz olan hac yerine geçer. Şâfiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili şudur: Onun nâfile hacca niyet etmesi boş sözden ibarettir. Çünkü bu gereksiz bir fazlalıktır. Bunun asıl hacdan önce yapılması tasavvur edilemez. Nâfile hacca niyet etmesi boş söz olunca, geriye mutlak hac niyeti kalır. Farz, mutlak niyetle de yapılır.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bunun delili şudur: Bir kimsenin farz olan haccı yapmadan önce nâfile hacca niyet etmesi bir çeşit akılsızlıktır. Hacr (kısıtlılık) altına alınmaya müstahaktır. Dolayısıyla böyle bir kimsenin nâfile hacca niyet etmesi,

---

[246] İbn Mâce, Menâsik 9; Ebû Dâvûd, Menâsik 25; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/345; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/299; Dârekutnî, *Sünen*, II/268; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/336.

[247] Dârekutnî, *Sünen*, II/268; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/337; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/153.

hacr anlamı taşıyan boş söz olmaktadır. Mutlak niyet aynen kalmaktadır. Farz olan haccın niyetsiz yapılması da câizdir. Nitekim baygın kimse adına arkadaşlarının ihrama girmeye niyet etmeleri gibi, bu kimsenin nâfile hacca niyet etmesi öncelikle câiz olur.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili şudur: Hacda farzı yapma vaktinde nâfile de yapılabilir. Namazda olduğu gibi, farz nâfile niyetiyle yapılamaz. Bize göre oruç bundan farklıdır. Ramazan orucunun tutulacağı vakitte nâfile oruç tutulamaz. Hac, vaktiyle değil, fiilleriyle bilinen bir ibadettir. Vakit hac için bir ölçü değil, sadece bir zarf niteliğindedir.

[4/152] Bu gibi durumda farz, nâfileden ancak belirleme suretiyle ayrılabilir. Şâfiî (rh.a.)'nin "Farz, mutlak niyetle de yerine getirilir", görüşüne gelince; deriz ki, Biz Hanefîlere göre farz, ancak belirleme suretiyle yapılır. Şu kadar var ki belirleme bazen delil yoluyla, bazen delalet yoluyla sabit olur. Hacta belirleme, örfün delaleti yoluyla meydana gelmektedir. Gayet açık olan şudur ki, insan, üzerinde farz haccı yapma yükümlülüğü bulunduğu halde büyük zorluğa katlanıp nâfile haccı yapmakla uğraşmaz. Örfle yapılan belirleme, delille yapılan belirleme gibidir. Nitekim bir adam "mutlak dirhemler" ifadesiyle bir şey satın aldığı zaman, örfün delaletiyle o ülkenin parası anlaşılır. Buna aykırı bir açıklama bulunmadığı takdirde örf dikkate alınır.

Bu kimse nâfile hac niyetini açıkça ifade ettiği takdirde, örf dikkate alınmaz. Dolayısıyla onun yaptığı hac, niyet ettiği şeye ait olur. Oruç konusundaki kurala göre söylediği şey hükümsüzdür. Çünkü nâfile hac niyetinin dikkate alınması hükümsüz kılmamakta; bilakis niyetini, farzdan yüz çevirme hususunda dikkate almaktadır. Baygın kişi ise, beraber bulunduğu hacı arkadaşlarına ihrama girme konusunda delalet yoluyla izin vermiştir. Dolayısıyla açıkça izin vermiş gibi kabul edilir. Böylece baygın kimsenin haccı niyetle yapılmış olur.

Kendi adına hac yapılması için malıyla bir adamı tayin etmek istediği zaman, hac yapmayan kimse, bu konuda daha önce hac yapandan önceliklidir.

Çünkü hac yapmayan kimse, farz olan haccı kendi malıyla yapmaya girişir. Bir defa hac yapan kimse ise, nâfile hac yapmaya girişir. Farz haccı yapmanın derecesi daha üstün olduğu gibi, malla kendisine yardım edilerek hac yapma imkânı verilmesi daha önceliklidir.

Sağlıklı kimse adına nâfile hac yapılabilir mi?

Sağlıklı kimse adına nâfile hac yapılması câizdir.

Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, bununla şunu ifade etmek istemektedir. Bedenen sağlıklı kimse, bir adamı kendi malıyla kendi adına nâfile olarak haccettirmek isterse, bu câizdir. Çünkü bu, malı hac yolunda harcamaktır. Bunu kendi yerine getirirse büyük bir taat (Allah'ın rızasını kazandıran ibadet) olmaktadır. Aynı şekilde bunu kendi adına yapması için başkasına sarf ederse yine câiz olur. Onun sağlıklı oluşu vekil gönderip farzı yerine getirmesine engel olsa da, bu yolla nâfile hac yapmasına engel değildir. Çünkü nâfile hacta çerçeve geniş tutulmuştur.

Görmez misin, farzda câiz olmasa da, nâfile namazda ayakta durmaya gücü yettiği halde oturarak namaz kılmak câizdir. Burada farz olan hacta da böyledir. Kısaca, mâlî ibadetlerde maksat, malın muhtaç olanın ihtiyacını gidermeye sarf edilmesidir. Dolayısıyla mâlî ibadetlerde tercih ve zaruret durumunda vekâlet câizdir. Tamamen bedenî olan ibadetlerde maksat ya namazda olduğu gibi dış organlarla ta'zimde bulunmak, ya da Allah rızasını gözeterek nefs-i emmâreyi yormaktır. Bu ise vekilin haccetmesiyle asla meydana gelmez. Bu konuda vekâlet cereyan etmez.

Hacta iki anlam (bedenî, mâlî ibadet anlamı) bulunmaktadır. Mübarek bölgeye saygı anlamı vekil tarafından husule gelir. Haccı yapabilmek için sıkıntılara katlanma anlamı ise vekil tarafından husule gelmez. Haccı bizzat yapmaya gücü yetme durumunda haccın vekille yerine getirilmesi konusunda iki anlamdan birinin bulunmaması nedeniyle vekâlet geçerli değildir. İki anlamdan birisinin bulunması nedeniyle bedenle yerine getirmekten âciz kalma durumunun meydana gelmesi durumunda vekâlet geçerlidir.

Bedenî ibadetlerde dikkate alınan husus, imkândır. Geçici âcizlik dikkate alınmaz. Çünkü hac ömürde bir defa farzdır. Bu nedenle haccı bedenen yapma konusunda ümitsizlik meydana gelmesi durumunda, ömrün geri kalan kısmında sürekli âcizlik hususu dikkate alınır. Biz de deriz ki; âcizliği kötürüm olmak gibi, asla giderilemeyecek anlamda ise vekil gönderilerek haccın yapılması mutlak olarak câizdir.

Kendisine hac farz olan kimsenin durumu, hasta veya hapishanede olması **[4/153]**
nedeniyle sona ermesi beklenen geçici bir durum ise ve bu hac vekâleten yapılırsa, duruma bakılır. Bu özür, ölünceye kadar devam ederse haccı bedenî olarak yapmaktan ümit kesilmiş, dolayısıyla yapılan hac câiz olmuş olur. Bu hastalığı iyileşirse haccı bedenen yapmak ümitsizliği kalkar. Dolayısıyla farz olan haccı yerine

getirmesi gerekir. Daha önce yapılan hac, nâfile hac olur. Haccın vacip oluşu kesinleştikten sonra yerine getirmenin câiz olması hususunda mal sahibi olmak, haccı bedenen yapmaya gücü yetmenin yerine konulmuştur.

Haccın mal nedeniyle farz olup olmadığı

Mal nedeniyle farz oluş hükmünün sabit olması konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Biz Hanefîlerin görüşü; yürüyemez topal, kötürüm veya felçli olan kimseye, yeterli mala sahip olsa da hac farz olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre ise, bu gibi kimselere farz olur. Hasan b. Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den yaptığı rivayet de bu şekildedir. Şâfiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili, Has'amlı kadının hadisidir. Kadın; "Yâ Resûlüllah! Allah'ın hac farîzası, babama binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı halde iken erişti" demişti. Kadının "yaşlı halde iken" ifadesi dilbilgisi açısından hal olarak üstün harekelidir. Yani hac ona bu durumda farz oldu, demektir. Peygamber (s.a.v.) ise bunu yadırgamadı.[248]

Bu hadis haccın yürüyemeyen topal veya kötürüm olan kimseye farz olduğuna delildir. Haccın farz olmasının koşulu, malla bu farzı yapma imkânının bulunmasıdır. Haccı bedenen yapmaktan âciz kalma durumunda malla bu farzın yapılması câiz olduğuna göre, haccın farz oluşunun koşulu malla tamamlanmaktadır. Haccın bedenen yapılmasından ümitsiz kalmanın meydana gelmesinden sonra farz hâlâ geçerli ise, bu farzın malla yapılması câizdir. Çok yaşlı (şeyhi fânî) hakkında oruç, bedel, yani fidye itibariyle farz olduğu gibi, bu özelliğiyle haccın başlangıçta vacip oluşu bedenen sabit olur.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾

"Hacca bir yol bulabilenlerin, Beyti haccetmeleri Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır..." (Âl-i İmrân, 3/97) âyetidir.

Allahu Teâlâ haccı, sadece Allah'ın evine ulaşmaya gücü yeten kimselere farz kılmıştır. Kötürüm hasta ise Beytullah'a ulaşamaz. Dolayısıyla bu hitap onu içine almaz. Sonra Peygamber (s.a.v.);

مَنْ وجد زادًا وراحلةً يبلّغانه بيتَ الله تعالى

---

[248] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/212; Buhârî, Cezâu's-sayd 23; Müslim, Hacc 408; İbn Mâce, Menâsik 10; Ebû Dâvûd, Menâsik 25; Tirmizî, Hacc 85; Nesâî, Menâsikü'l-hacc 11.

"Kim kendisini Beytullah'a ulaştıracak azık ve binek bulursa..[249]" hadisiyle koşulu, "Beytullah'a ulaştıran mal" olarak belirlemiştir.

Felçli kimsenin azık ve bineği kendisini Beytullah'a ulaştıramaz. Dolayısıyla onun varlığı yokluğu gibidir. Çünkü bu ibadetin maksadı kutsal yeri ziyaret ederek gerekli ta'zimi göstermektir. Mal ise, bu maksada erişmek için koşuldur. Kastedilen husus felçli kişi hakkında bulunmamaktadır. Koşulun varlığı da dikkate alınmaz. Çünkü koşul tâbi olan şeydir. Tâbi olan husus, her ne kadar dikkate alınarak sabit olduktan sonra hüküm devam etse de, başlangıçta hüküm verilirken aslın yerine geçmez. Çünkü bir kişinin üzerine hac farz olduktan sonra malının elinden gitmesi nedeniyle o kişi yoksul düşse, hac farz olarak onun üzerinde kalır. Ayrıca başlangıçta hac yoksula farz değildir.

Bu durum çok yaşlı ihtiyar hakkındaki fidyenin benzeri değildir. Çünkü fidye, asıl oruç yerine delille konulan bir bedeldir. Bedel olması itibarıyla aslın vacip olması câizdir. Hac konusunda ise mal asıl olan haccın yerine konulan bir bedel değildir.

Görmez misin, hac, malla yapılmaz. Vekilin o kimse yerine bizzat hacca başlamasıyla yerine getirilir. Mal, asıl olan haccın yerine bedel olmayınca; mal dikkate alınarak haccın farz oluşu sabit olmaz. Has'amlı kadın hakkındaki rivayetler farklıdır. Bir rivayette kadın; "bu yaşlı bir ihtiyardır", demiştir. Bu ifade babasının bu sıfatla bu durumda bulunduğunu açıklamakta olup haccın vacip oluş zamanında bu sıfatı taşıdığını göstermemektedir. Sonra kadının maksadı, babasının yaşlı olduğu durumda, kendisinden hac farîzasının kalkıp kalkmadığı hususudur. Yoksa onun üzerine haccın farz olup olmadığı değildir. **[4/154]**

Hadisin açık ifadesine dayanarak Şâfiî (rh.a.) şöyle demiştir: Malı olmayan felçli kişi, kendisi adına haccetmesi için oğlu babasına itaat arz etse o kimseye hac farz olur. Akrabalarından başkasının itaati nedeniyle ona hac farz olmaz. Çünkü Has'amlı kadın babasına itaatte bulunmayı arz edince, Allah'ın Resûlü (s.a.v.);

فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ

"Allah'ın borcu ödenmeye daha layıktır[250]*"*, buyurarak haccı babası üzerindeki bir borç olarak kabul etmiştir. Babasının zengin veya yoksul olduğunu sormamıştır.

---

[249] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/432; İbn Mâce, Menâsik 6; Nesâî, Hacc 3; Hâkim, *Müstedrek*, I/609; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/330.

Bu hadis, çocuğun babasına itaati arz etmesinin, babasına haccı farz kıldığına delildir. Çünkü çocuk, babanın kazancıdır. Dolayısıyla çocuk, babanın mülkü niteliğindedir. Malla yapmaya gücü yetmek, Şâfiî (rh.a.)'ye göre vacip oluş için yeterli olduğu gibi, kendi kazancı sayılan oğlunun malı nedeniyle gücü yetmek de bunun gibidir. Bunun nedeni, çocuğun babasına itaat etme konusunda diğer hısımlarından farklı olarak babasının çocuğuna minnet duyması söz konusu olmaz. Diğer akrabaların itaati minnetten uzak olamaz.

Hanefîlerin bu konudaki delili ise şudur: Çocuk bu itaati arz etmekle başkaları gibi teberru'da bulunmaktadır. Çocuğun teberru'da bulunmasının, babasına haccı farz kılması câiz değildir. Görmez misin, çocuk babasına mal arz etse, babasının bu malı kabul etmesi koşul değildir. Bu arz nedeniyle de hac farz değildir. Aynı şekilde çocuğun itaat arz etmesi nedeniyle de hac farz olmaz. Fakat yerinde ve daha uygun olur. Çünkü maldan yararlandığı zaman babanın çocuğuna mükâfat verme imkânı olduğundan dolayı, bu konuda çocuğun bundan dönmeye hakkı yoktur. Bu hac konusunda ise çocuğun arz ettiği itaatten dönme hakkı vardır. Çocuğun malı arz etmesi nedeniyle babasının üzerine hac farz olmadığına göre, itaati arz etmek nedeniyle haccın farz olmaması daha önceliklidir. "Dikkate alınan husus, kişiyi Beytullah'a ulaştıracak bedenî ve mâlî imkândır", şeklinde ifade ettiğimiz kurala göre, bu meseledeki husus iyice açığa çıkmaktadır. Bu kurala göre, Ebû Hanîfe (rh.a.), mal ve kılavuz bulsa da, kör kimseye hac yapmak farz değildir, demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, kör kimseye hac yapmak farzdır. Bu aynı zamanda Hasan b. Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'den naklettiği ikinci bir rivayettir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in delilleri şudur: Kör kimse bedeniyle haccı yapma imkânı taşıyan kimsedir. Fakat kendisini hacca götürecek bir kılavuza muhtaçtır. Dolayısıyla kör kimse, yolunu kaybetmiş kimse gibidir. Yolunu kaybeden kimse, kendisine yol gösterecek birini bulduğu zaman hac yapması gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Kör kimse Beytullah'a bizzat ulaşmaktan âciz olan kimsedir. Dolayısıyla kötürüm kişi gibidir. Bunun nedeni mala sahip olmak, onu Beytullah'a ulaştırdığı takdirde dikkate alınır. Burada mal, onu Beytullah'a ulaştırmamaktadır. Kılavuzun itaat arz etmesi dikkate alınmaz. Kılavuzun varlığı yokluğu gibidir. Bu nedenle kör kimseye hac farz değildir.

---

[250] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/224; Buhârî, Savm 42; Müslim, Sıyâm 154; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-nüzûr 26; Nesâî, Menâsik 11; Ibn Huzeyme, *Sahih,* III7223.

Adam ölür, ölmeden önce kendi adına hac yapılmasını vasiyet ederse; vasiyet edilen kişinin, onun malıyla haccetmesi gerekir.

Kişinin ölmeden yerine hac yapılmasını vasiyeti

Çünkü onun ölümüyle, haccı bedenen yapmaktan âciz kalma durumu meydana gelmektedir. Vasiyet edilen kişi onun yerine geçmektedir. O kişinin sağlığında ümitsizlik durumunda onun malıyla haccedildiği gibi, kendisine vasiyet edilen kişi ölümünden sonra onun yerine geçmektedir. [4/155]

Öncelikli olan, vasiyet edilen kişinin ölünün malıyla bir erkeği vekil olarak hacca göndermesidir. Bir kadını vekil olarak hacca gönderirse de, mekruh olmakla birlikte, câizdir. Çünkü kadının tavafta remel yapmaması, Safâ ile Merve arasındaki vadinin ortasında koşmaması, telbiye ederken sesini yükseltmemesi ve tıraş olmaması nedeniyle kadının yaptığı hac, erkeğin yaptığı hacdan eksiktir. Dolayısıyla ölü adına bir erkeği vekil olarak hacca göndermesi, bir kadını vekil olarak hacca göndermesinden daha iyidir.

Bir kimse malıyla bir adamı vekil olarak hacca gönderirse, bu adam da Arafat'ta vakfe yapmadan önce ihramda iken cinsel ilişkide bulunursa, haccı geçersiz olur. Hac masrafını vekil öder.

Hacda vekilin vakfeden önce cinsel ilişkisi

Çünkü vekil, bu malı geçerli bir hac yapacağı yolculukta harcamakla emrolunmuştur. Vekil, yaptığı haccı geçersiz kılmakla bu emre aykırı davranmıştır. Dolayısıyla yaptığı masrafı kendi parasından karşılamak zorundadır.

Vekil, bu geçersiz hacca devam etmeli, ceza kurbanı kesmeli ve -gelecek yıl- bu haccı kaza etmelidir.

Muhammed (rh.a.) bu hükmü, haccın aslının haccı yapan kimseye ait olduğuna delil getirmiştir. Öyle ki haccın geçersiz olma durumunda haccı kaza etmek, haccı yapana (vekile) aittir. Kendisi adına hac yapılan kimseye ait değildir.

Hanefîlerde tercih edilen en doğru görüşe göre; vekil, kendisi adına hac yaptığı kimsenin (vekilin) emrine uygun hareket ederse, yaptığı hac, kendisi adına hac yapılan kimse için sayılır. Görmez misin, vekilin kendisi için hac yapılan kimse adına niyet etmesi gerekir. Vekil, onun emrine aykırı davranırsa kendisi adına hac yaptığı kimsenin emriyle hareket etmemiş olur. Dolayısıyla bu haccı kendi adına yapmış olur. Nitekim alışveriş için vekil olan kimse, eğer müvekkilinin emrine uygun hareket ederse, onun için alışveriş yapmış, onun emrine aykırı davranırsa kendisi için alışveriş yapmış olur.

Vekil, hacla birlikte umre yaparsa, müvekkilinin emrine aykırı davranmış olur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre umre masrafını kendisi öder.

Vekilin hacla birlikte umre yapması

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, istihsanen onun emrine aykırı davranmış olmaz. Çünkü vekil, emredilen şeyi yerine getirmiş ve buna aynı cinsten ilavede bulunmuştur. Dolayısıyla kendisine belirlenen şeyin cinsinden fazla olarak satın alan alışveriş vekili gibidir. Vekil, bununla müvekkilin emrine aykırı davranmış olmaz. Bunun açıklaması şu şekildedir: Kırân haccı, ifrad haccından daha faziletlidir. Vekil, kırân haccı yapmakla ölünün hayrını arttırmıştır. Dolayısıyla onun emrine aykırı davranmış olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Vekil, aldığı meblağı, bu yolculuğunda sadece hac yapmak üzere harcamakla emrolunmuştur. Bu yolculuğu ise sadece hac için değil, hem hac hem de umre için yapmış olmaktadır. Dolayısıyla onun emrine aykırı davranmış olmaktadır. Nitekim vekil temettu' haccı yapmış olsa, ilave etmiş olduğu umre, ölü adına yapılmış olmaz. Çünkü ölü, bunu emretmemiştir. Vekilin, ölü adına herhangi bir hac ibadetini ölünün emrettiği miktardan farklı olarak yerine getirme yetkisi yoktur. Bilindiği gibi eğer müvekkil vekile bir şey emretmemiş olsaydı, vekilin müvekkilin yerine hac yapması câiz olmazdı. Aynı şekilde müvekkil, vekile umre yapmasını emretmediği takdirde vekilin yaptığı umre ölü adına olmayacağı için, sanki kendi adına umreye niyet etmiş gibi olur. Bu noktada vekil, müvekkilin emrine aykırı davranmış olur. Bu konu da aynı şekildedir.

Ancak İbn Semâa (rh.a.)'nın Ebû Yusuf (rh.a.)'tan naklettiğine göre; vekil, kendi adına umreye niyet etmiş olsa müvekkilin emrine aykırı davranmış olmaz. Fakat kendi adına yaptığı umre payı kadar hac masraflarından iade eder. Ebû Yusuf (rh.a.) bu konuda vekilin bütün masrafı ölünün haccı için harcamaya memur olduğu görüşündedir. Buna kendi adına yaptığı umre ilave edilirse ölünün haccı masrafın bir kısmıyla meydana gelmiş olur. Bununla da müvekkilin emrine aykırı davranmış sayılmaz. Tıpkı bir köleyi bin dirhemle satın almak için vekil kılınan adamın, bu köleyi beş yüz dirheme satın alması durumunda olduğu gibi. Vekil, bu konuda müvekkilin emrine aykırı davranmış sayılmaz. Fakat bu durum önemli bir şey değildir. Çünkü vekil bu yolculuğunu sadece ölü için yapmakla emrolunmuştur. Kendisi için umre yaptığı takdirde bu yolculuğu sadece ölü için yapmış olmamaktadır. Ayrıca ölüye ait olan, verdiği meblağının sevabıdır. Bu meblağ eksiltildiği kadar sevap da eksilmektedir. Bu fark ise, ölü için hiçbir yararı olmayan -manevî- bir kayıptır.

[4/156] Ayrıca Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre; kırân kurbanı, vekilin kendi malından olur. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ölü tarafından vekilin kırân haccı yapması emrolunmuş ise hüküm böyledir. Çünkü bu durumda müvekkilin emrine aykırı davranmış olmaz. Çünkü kırân kurbanı bir hac fiilidir. Bütün hac fiillerini

yerine getirmek vekile aittir. Bu da aynı şekildedir. Bu kurbanın bir bedeli vardır. Bu da oruçtur. Eğer vekil, maddî yönden darlık içinde ise; kurban yerine tutulacak orucun müvekkile ait olmayıp vekile ait olacağı gayet açıktır. Hedy kurbanı da aynı şekilde vekile aittir.

Aynı şekilde vekilin, ölü adına umre yapması emredilmişse, vekil de umreyle birlikte hac yaparsa, daha önce belirttiğimiz görüş farklılığı gibidir.

Umre vekilinin hac yapması

Ancak Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre; umreyi yaptıktan sonra geri kalan hac fiillerinin masrafı, vekile aittir. Çünkü vekil, bu fiilleri ölü adına değil, kendi adına yapmaktadır. Dolayısıyla ölünün malında herhangi bir meblağa hak kazanmamaktadır. Bu açıklama ile Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşü daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Vekile, ölü adına hac yapması emredilmiş, o da ihrama girmiş ve hac aylarında umre yapmışsa, sonra da Mekke'de hac ihramına girmişse; -hem Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin hem de Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre- müvekkilin emrine aykırı davranmış olur.

Çünkü vekilin, ölü adına mîkâttan ihrama girerek hac yapması emrolunmuştur. Temettu' haccı yapan kimse Mekke'de bulunduğu yerde hac ihramına girer. Bu hac ise, kendisine emredilen hac değildir. Çünkü vekil, ölü için yapacağı bir yolculukta harcama yapmakla emrolunmuştur. Halbuki bu konuda kendisi için yaptığı bir yolculukta harcama yapmıştır. Çünkü vekilin yolculuğu sadece umre içindir.O, bu umreyi kendisi için yapmıştır.

Vekil; ihsâr (hacdan alıkonulma durumunda ihramdan çıkma) kurbanı hariç, kendisi için gerekli her kurbanı kendi parasıyla satın alacaktır.

Çünkü bu kurban hac kurbanı ise, hac fiillerini yerine getirmek vekile aittir. Bu kurban, kefâret kurbanı ise, kefârete neden olan suç vekil tarafından işlenmiştir. Bu kurban, hac vaciplerinden birini terk etmek nedeniyle kesilen ceza kurbanı ise, üzerine vacip olanı terk eden vekilin kendisidir. Bunun için bütün bu kurbanlar vekile ait olmaktadır.

İhsâr kurbanı bundan müstesnadır.

Çünkü, o, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre müvekkilin malından olur. Ebû Yusuf (rh.a.) ise; bu da vekile aittir, demiştir. Çünkü ihsâr kurbanının vacip oluşu, ihramdan çıkmada acele davranma nedeniyledir. Dolayısıyla ihramda cinsel

ilişkide bulunma nedeniyle vacip olan kurbana kıyas edilir. Ayrıca bu kurban, ihramdan çıkmak için meşru olması açısından kırân kurbanı anlamındadır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise; delillerini şöyle ifade etmişlerdir: İhsâr kurbanı, ihramdan çıkmak içindir. Vekil, ihrama girmek suretiyle ölü için hareket etmiştir. Dolayısıyla onu hükmen bu ihrama sokan kişi, adına hac yapılan kimse yani ölüdür. Dolayısıyla daha önce açıkladığımız şekilde, efendisinin izniyle ihrama girip de sonra muhsar olan köleyi ihramdan çıkarmanın efendisine ait olması gibi; vekili ihramdan çıkarmak da adına hac yaptığı kimseye aittir.

Bunun açıklaması şu şekildedir: İhsar kurbanı, vekilin hacdan dönüş masrafı gibidir. Dönüş masrafı ise ölünün parasından karşılanır. Vekil de bundan yararlanacak olan kişidir.

İhsâr kurbanının durumu

İhsâr kurbanı, bundan yararlanacak olan kişi vekil olmasına rağmen, ölünün parasından karşılanır. Sonra geri kalan meblağ ölünün mirasçısına iade edilir. Mirasçı, paranın yetişeceği yerden bir kimseyi vekil tayin ederek hacca gönderir.

Muhsar olan vekilin, harcadığı masrafı ödemesi gerekmez. Çünkü o, harcadığı masraflarda ölünün emrine aykırı davranmamıştır. Görmez misin, vekil eğer yolda ölseydi, hac yolunda harcadığı masrafı iade edemeyecekti. Muhsar olması durumu da aynı şekildedir.

"Mirasçı, kalan paranın yetişeceği yerden bir kimseyi vekil tayin ederek hacca gönderir." ifadesi, geriye kalan meblağın ölünün evinden vekil gönderilemeyecek kadar azalmışsa, mümkün olan yerden vekil gönderir, demektir. Bu, aynen başlangıçta ölünün malının üçte bire ulaşmaması durumu gibidir. O durumda bu meblağla mümkün olduğu yerden vekil gönderir.

Meselenin aslı şu şekildedir: Malının üçte biriyle adına hacca vekil gönderilmesini vasiyet eden kimse için evinin bulunduğu yerden vekil gönderilir. Çünkü o kimse hacca gidecek olsaydı, evinden yola çıkarak hacca gidecekti.

[4/157] Ölümünden sonra da aynı şekilde evinin bulunduğu yerden vekil gönderilir. Malının üçte biri evinin bulunduğu yerden vekil gönderilmesine yetmiyorsa, istihsanen bu meblağla mümkün olduğu yerden vekil gönderilir. Halbuki kıyasa göre bu vasiyet hükümsüzdür. Çünkü vasiyet edilen kişi, ölünün emrettiği şeyi yani kendi evinin bulunduğu yerden vekil gönderilmesi vasiyetini uygulamaktan âciz kalmıştır. Dolayısıyla bu, kendisi için bin dirheme bir köle satın alınıp özgürlüğe kavuşturulmasını vasiyet eden, ama miras bıraktığı malının üçte biri bin dirhemden az olan kimsenin vasiyetinin hükümsüz olması gibidir.

İstihsanın açıklaması şu şekildedir: Hacdan maksat, Allahu Teâlâ'nın rızasını gözetmek ve sevaba nail olmaktır. Dolayısıyla kendi adına sadaka verilmesini vasiyet etmek gibidir. Bu da imkân oranında uygulanır. Halbuki özgür yapmayı vasiyet etmek bundan farklıdır. Çünkü köle belirli bir köle ise, vasiyet onun için geçerli olur. Aynı şekilde belirli bir köle olmasa; mesela: bin dirheme denk olan bir köle özgür edilmesini vasiyet etse, beş yüz dirheme denk olan bir kölenin özgür edilmesi suretiyle bu vasiyeti uygulamak câiz olmaz.

Eğer bu kadar meblağ ile ölünün bulunduğu yerden ölü adına yaya olarak haccedecek birini bulurlarsa, ölünün bulunduğu yerden vekil göndermeleri câiz olmaz. Ancak binekli olarak bu meblağın yettiği yerden câiz olur.

Hatta Muhammed (rh.a.), *Nevadir*'de; deveye binen kimse, bu konuda merkebe binen kimseden daha faziletlidir, demiştir. Bunun nedeni, o kimsenin meblağ yeterli olsa da, yaya olarak hacca gidecek vekil göndermesi gerekmemesidir. Aynı şekilde ölü adına yaya olarak vekil hacca gönderilmez. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, ölünün elde edeceği şey, hac masrafının sevabıdır.

Hasan b. Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'ın Ebû Hanîfe (rh.a.)'dan rivayet ettiğine göre; tercih hakkı vasiyet edilen kişiye aittir. Dilerse o meblağın yettiği yerden binekli bir kimseyi vekil olarak hacca gönderir. Dilerse ölünün bulunduğu yerden yaya olarak hacca gidecek birini vekil olarak gönderir. Çünkü bu iki vekâletten birinde mesafe fazlalığı ve meblağ eksikliği; diğerinde ise meblağ fazlalığı ve mesafe eksikliği bulunmaktadır. Her iki durumda da sevaba nail olma imkânı bulunmaktadır. Vasiyet edilen kişi bu iki durumdan hangisini dilerse tercih edebilir.

İhramdan çıktıktan sonra muhsar olan kişiye gelince; hem haccı hem umreyi kaza etmelidir. Bu durum tıpkı kendi adına ihrama girip de hedy kurbanı keserek ihramdan çıkan kimsenin durumu gibidir.

Bu durum, Muhammed (rh.a.) lehine bir kanıttır. Çünkü muhsar olan kişi, emre aykırı davranmış değildir. Bununla birlikte hac ve umreyi kaza etmek zorundandır. Bu da vekilin yaptığı hac masraflarının sevabı ölüye ait olsa da, haccın aslının kendi adına olduğuna delildir.

Bir vekilin iki kişiye hac yapması

Bir vekile, iki kişi hac yapmasını emretmiş olsa, vekil de her ikisi için telbiye getirip hacca niyet etse; her ikisinin verdiği meblağı da kendilerine iade etmek, ödemek zorundadır.

Çünkü bu iki kişiden her biri, vekile verdiği meblağı sadece kendisi için yapacağı bir hac yolculuğunda harcamasını ve ihram anında bizzat kendisi için hacca niyet etmesini emretmiştir. Böyle yapmazsa verilen emre aykırı davranmış olur. Haccı bu iki kişiden hiçbiri için yapmış olmaz. Çünkü bu iki kişiden her biri, vekili kendi adına yükümlü kılmışlardır. Bunun nedeni şudur: Vekil, o ikisi için hacca niyet ettiği zaman niyetinin bu iki kişi hakkında geçerli olması mümkün değildir. Çünkü bir hac iki kişi adına yapılamaz. Bu iki kişiden biri, diğerinden öncelikli değildir. Dolayısıyla ikisine birden niyet etmesi hükümsüzdür. İhram niyetin aslı aynen kalır. Dolayısıyla kendi adına ihrama girmiş olur. Bu niyetini daha sonra başka bir niyete çeviremez.

Bu durum anne ve babası adına ihrama giren kimsenin durumundan farklıdır. O kimse bu haccı anne ve babasından hangisi için dilerse onun için sayar. Çünkü o kimse teberru'da bulunan kişidir. Bu ise onunla Allah arasındaki bir durumdur. Başlangıçta anne ve babasından birini belirlememesi hususunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Bilakis başlangıçta belirleyebildiği gibi, sonra da belirleyebilir.

Burada ise vekil, bu yaptığı hacla teberru'da bulunan kimse değildir. Bu durum onunla kullar arasındaki bir durumdur. Dolayısıyla başlangıçta belirlemesi nedeniyle emre aykırı davranmış olur.

[4/158] **Vekil olan kişiye, iki kişiden biri hac yapmasını, diğeri umre yapmasını emretse, ikisi de kırân haccını emretmese; vekil de kırân haccı yapacak olursa, yine emre aykırı davranmış olur.**

Bu durumda vekil, bu iki kişiden biri için özel bir yolculuk yapmamış, dolayısıyla iki kişiden hiçbirinin malında hac masrafı almaya hak kazanmamış olur.

Bu iki kişi, vekile bir yolculukta ayrı ayrı hac ve umre yapmasını emretseler câiz olur.

Bu iki kişiden her biri, maksadının kendisi için özel bir yolculuk olmayıp sadece belirli bir hac fiili olduğunu açıkça ifade etmiş olmaktadırlar. Bu iki kişiden her birinin maksadı gerçekleşmiş olmaktadır. Vekilin bu ikisinin malından harcadığı meblağ konusunda herhangi bir geri ödeme yapması gerekmez. Ancak temettu' kurbanı vekilin üzerine aittir.

Bir adam vekile, kırân haccı yapmasını emrederse de aynı şekildedir.

Hedy (kırân) kurbanı, bir hac fiilidir. Bütün hac fiilleri vekilin üzerinedir. Bu hac fiili olan hedy kurbanı da aynı şekildedir.

Bir kimse kendi adına haccetmesi için başka birisini ücretle tutsa, Hanefîlere göre bu kişiyi hac için ücretle tutma câiz değildir.

Hac için ücretle vekil tutmak

Şâfiî (rh.a.) ise, câizdir, demiştir. Meselenin aslı şudur: Kâfir tarafından yapması câiz olmayan ibadet ve taatlerde ücretle adam tutma, Hanefîlere göre câiz değildir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ücretlinin yapması, üzerine borç olmayan her şeyde vekâlet geçerli olduğuna göre, ücretle adam tutma da câizdir.

Kur'an okumak için ücret alınır mı?

Şâfiî (rh.a.), Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin; yılan sokan kimseye fatiha okuyup bir koyun sürüsü mükâfat aldığı şeklindeki hadisini delil olarak almıştır. Ebû Said el-Hudrî (r.a.), bunu Peygamber (s.a.v.)'e sormuş, Allah'ın Resûlü;

لَمَنْ أَكَلَ بِرُقْيَةِ بَاطِلٍ لَقَدْ أَكَلْتَ بِرُقْيَةِ حَقٍّ

"Kim, okuma üfleme nedeniyle kendisine verileni yerse bu batıldır. Sen ise yerinde ve isabetli okuma karşılığında verileni yedin[251]*",* buyurmuştu.

Bu özelliği taşıyan okuma şekli, bir taattir. Ayrıca bundan dolayı karşılık alınması da câiz görülmüştür.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bunun anlamı şudur: Haccı yapmakta vekâlet geçerlidir. Onu yapmak, ücretle tutulan kişi üzerine borç değildir. Dolayısıyla misafirhane (ribat) ve mescid inşaatında ücretle adam çalıştırma gibi, bu konuda da ücretle adam tutma câizdir. Bu özellik nedeniyle ücretlinin yaptığı işin, kendisini ücretle tutan kimse için yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun delili şudur: Bu kimse, nafakasını Hanefîler'e göre kendisini ücretle tutan kimsenin malından karşılamaya hak kazanmıştır. Nafaka ise, ancak kendisi için bir iş yapılan kimse tarafından verilir. Bunun delili şudur: Ücretle tutulan kimse, onun emrine aykırı davrandığı takdirde bu nafakayı almaya hak kazanmaz. Yaptığı iş, kendisini ücretle tutan kimse için sayıldığı takdirde, ücret o kimsenin üzerine tahakkuk eder.

Halbuki imamlık yapmak üzere ücretle tutulan kimsenin durumu bundan farklıdır. Çünkü onun namaz kıldırması, sadece başkası için değil, kendisi için de geçerlidir. Aynı şekilde cihad etmek üzere ücretle tutulan kimsenin durumu da böyledir. Çünkü mücahid, cihad farzını kendisi için yapmaktadır. Dolayısıyla bu işi başkası için sayılmaz.

Hanefîlerin bu konudaki delili ise; Mirdas es-Sülemî (r.a.)'nin rivayet ettiği Peygamber (s.a.v.)'in;

---

[251] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* V/48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/210; Ebû Dâvûd, Tıb 19; İbn Hibbân, *Sahih*, XIII/474; Dârekutnî, *Sünen*, IV/296; Hâkim, *Müstedrek*, I/747.

إِيَّاكَ وَالخُبْزَ الرَّقاقَ وَالشَّرْطَ عَلَى كِتَابِ اللهِ

"Ekmek kırıntılarından ve Allah'ın Kitabı'nı okumak üzerine -maddî bir bedeli- koşul koymaktan sakın."[252]

Şeklindeki hadisi ile Übeyy b. Ka'b (r.a.)'ın şu hadisidir:

Übeyy İbn Ka'b (r.a.), bir kimseye Kur'ân'dan bir sûre öğrettiği zaman kendisine bir yay verilmişti. Peygamber (s.a.v.) Übeyy 'e;

أَتُحِبُّ أَنْ يُقَوِّسَكَ اللهُ بِقَوْسٍ مِنَ النَّارِ

-"Allah'ın seni ateşten bir yay gibi yamultmasını ister misin?", dedi. Übeyy b. Ka'b;

-Hayır, dedi.

زُدَّ عَلَيْهِ قَوْسَهُ *"Bu yayı sana verene iade et*[253]*",* buyurdu.

Osman b. Ebû'l-Âs (r.a.)'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki;

إِذَا اتَّخَذْتَ مُؤَذِّنًا فَلَا تَأْخُذْ عَلَى الْأَذَانِ أَجْرًا

"Müezzin olarak görevlendirildiğin takdirde, ezan okumaktan dolayı ücret alma[254]*".*

Din görevlisi ücret alır mı?

İbadet ve taat işleyen kimsenin işlediği iş, sadece Allahu Teâlâ içindir. Dolayısıyla bu kişinin işlediği iş, kendisini ücretle tutan kimseye ait olmaz. Ribat (han) ve mescid inşaatından farklı olarak bu kişiye bu işinden dolayı ücret gerekmez. Ribat ve mescit inşaatındaki işin kâfir tarafından da yapılabilecek olması delil kabul edilerek; bu inşaat işi, sırf hâlis bir ibadet sayılmaz.

Bunun delili şudur: Müezzin ve namaz kıldıran imam, Peygamber (s.a.v.)'in halifesidir. Peygamber (s.a.v.) ise, görevinden dolayı hiçbir ücret almamıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır;

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾

---

[252] İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, VI/76; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, I/277.

[253] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* IV/341; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/315; İbn Mâce, Ticârât 8; Ebû Dâvûd, Buyü' 36; Hâkim, *Müstedrek*, II/48; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/125.

[254] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/21; İbn Mâce, Ezân 3; Ebû Dâvûd, Salât 39; Tirmizî, Salât 41; Nesâî, Ezân 32; İbn Hibbân, *Sahih*, I/221; Hâkim, *Müstedrek*, I/314.

"De ki: Ben, sizden buna karşılık hiçbir ücret istemiyorum" (eş-Şûrâ, 42/23). Halife de böyledir.

Rukye (okuyup üfleme) hadisine gelince; şöyle deriz. Bu mal, harbî'den ganimet yoluyla alınan bir mal idi. Bilindiği gibi, bu mal, Kur'an okuma karşılığında bizzat koşul koyulmamasına rağmen, Allah'ın Resûlü; [4/159]

اضْرِبُوا لِي فِيهَا بِسَهْمٍ

"Bana da bundan bir hisse ayırın[255]*"*, dedi.

Hanefîlere göre okuma karşılığında koşul konulmayan şeyin alınması câizdir. Hac yapmak üzere ücretle adam tutmanın câiz olmadığı sabit olduğuna göre, şöyle diyebiliriz: Hiçbir şekilde câiz olmayan akdin varlığı, yokluğu gibidir. Hac konusunda ücretle adam tutma akdi geçerli olmadığına göre, bu kimsenin hacla emrolunması konusu geçerli olarak kalır. Dolayısıyla bu kimsenin kendisine haccı emreden kimseden benzeri bir nafaka alma hakkı olur. Vekil, müvekkilin malından bu nafakayı haccın bedeli olarak, sadece yeterlilik yoluyla hak kazanır.

Bu durum, tıpkı hakimin beytülmâlden yeteri kadar meblağ almaya hak kazanması, zekât memurunun zekât malından yeteri kadar meblağ almaya hak kazanması, kadının kocasının malından yeteri kadar almaya hak kazanması gibidir.

Mahpus adına yapılan hac

Mahpus, ceza evinden çıkmadan önce öldüğü takdirde, onun adına yapılan farz hac câiz olur.

Çünkü mahpusun artık bedenen bu haccı yapmasından ümit kesilmiştir.

Hacca vekilin niyeti

Vekil, dilerse falan adına Lebbeyk diyerek niyet eder, dilerse kendi adına hacceden kimse gibi niyet eder.

Dilerse ihrama girerken hacca niyet ettiğini açıkça ifade eder, dilerse sadece niyet eder ve niyetle yetinir.

Ölenin kırân haccını vasiyet etmesi

Ölü, kendi adına kırân haccı yapılmasını vasiyet etmişse, vekil de Beytullah'a yönelerek yola çıkar ve bir hedy kurbanına gerdanlık takıp gönderirse; hac ve umre niyetiyle ihrama girmiş olur.

Vekilin başkası adına ihrama girmesi, kendi adına ihrama girmesiyle muteber olur. Daha önce açıkladığımız gibi; kendi adına niyet etmesi, telbiye getirmek

---

[255] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/83; Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 9; Müslim, Selâm 65; Ebû Dâvûd, Buyû' 37; Tirmizî, Tıb 20; İbn Hibbân, *Sahih*, XIII/476; Hâkim, *Müstedrek*, I/746.

suretiyle meydana geldiği gibi hedy göndermek suretiyle de meydana gelir. Başkası adına ihrama girmesi de aynı şekildedir.

Bu hedy kurbanı, kırân haccı için olmayıp üzerindeki bir adak borcu veya av cezası ya da daha önce ihramlı iken cinsel ilişkide bulunma cezasından dolayı, yahut daha önceki ihsârdan dolayı ise; bunun için beraberinde bir bedeneyi hedy kurbanı olmak üzere götürüyorsa, buna gerdanlık takmışsa, bu kimse tıpkı kendi adına ihrama niyet etme durumuna kıyas edilerek ihrama girmiş sayılır. Çünkü bu kimse bu hedy kurbanlarına gerdanlık takmak ve onları beraberinde götürmek nedeniyle ihrama girmiş olur. Başkası adına ihrama girmeye niyet ettiğinde de aynı şekildedir. Çünkü bu hedy kurbanlarının parası, her durumda vekilin kendisine aittir.

Bir vekile iki kişinin hac yapmasını emretmesi

Vekil olan kimseye, iki kişi kendi adlarına hac yapmasını emrederlerse, vekil de birisi adına hac niyetiyle telbiye getirir de ikisinden biri adına niyet etmezse; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre vekilin bu niyetini bu iki kişiden hangisine dilerse çevirme hakkı vardır.

Ebû Yusuf (rh.a.); "Bu ihramın vekilin kendi adına sayılacağı görüşündeyim. Vekil her ikisinin verdiği meblağı geri ödeyecektir.", demiştir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu konudaki delili şudur: Vekil, bu ikisinden her biri için özel niyet yapmakla emrolunmuştur. Bunu yapmamakla emre aykırı davranmıştır. Bu ikisi adına birden niyet ettiği takdirde de böyledir. Ancak ana-baba adına vekil olan kimsenin durumu bundan farklıdır. Çünkü bu vekil ana-babası tarafından emrolunmuş değildir.

Görmez misin, vekilin ana-babası adına niyeti geçerlidir. Herhangi birini belirtmeksizin ana-babamdan biri diyerek niyet etmesi de aynı şekildedir. Çünkü niyet, ibadetlerdeki rükün gibidir. Çünkü bir işin değeri niyetle olur.

[4/160]

Vekil, niyeti belirlememesi nedeniyle, ikisinden her biri adına aykırı davranmış olur.

İhrama girerken niyette belirsizlik durumu

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir: Niyetin başlangıcındaki belirsizlik, ihramın geçerli olarak akdedilmesine engel değildir. Niyeti sonradan belirleme, başlangıçtaki belirleme gibidir.

Görmez misin, hac ve umreye bizzat niyet etmeksizin ihrama girmiş olsa, bu kimsenin sonradan bunu belirleme hakkı bulunmaktadır. Bu belirleme, başlangıçta belirleme gibi kabul edilir. Çünkü ihram, hac fiilini yapmak için bir koşul niteliğindedir. Görmez misin, ihram yapma vakti dışında da geçerli olur. Bununla yapmanın bir irtibatı yoktur. Bu kimsenin niyeti belirlememesi, onu emre aykırı

davranmış kılmaz. Yapma işiyle uğraşmadan önce niyetini belirlerse, sanki başlangıçta belirlemiş gibi olur. Ancak niyeti belirlemeden önce tavafla uğraşsa, bundan sonra bu ikisinden birisi adına belirleme hakkı yoktur. Çünkü fiille uğraştığı zaman, ihrama girme niyeti kendi adına geçerli olur. Çünkü hac fiilinin belirsiz olmasıyla birlikte, fiilin yapılması mümkün olmaz. Biri diğerinden öncelikli olmadığı için ihramı kendi adına geçerli olur. Bundan sonra bu ihramı başkası adına sayma hakkına sahip değildir.

Kendi ve küçük çocuğu adına telbiye getirenin durumu

Bir adam hem kendi adına ve hem de yanında bulunan küçük çocuğu adına telbiye getirse, sonra da ihramlı iken bir av avlasa; bu kişiye sadece bir ceza kurbanı gerekir.

Çocuğu adına telbiye getirmesinden dolayı hiçbir şey vacip değildir. Çünkü çocuğu adına telbiye getirmedeki ifadesi, çocuğunun ifadesi gibidir. Çocuk ihrama girecek ehliyette ise, ifadesiyle ihrama girmiş olduğundaki ifadesi gibi. Bu durumda babası onun adına ihrama girmiş olmaz. Babaya ait bir ihram kalır. Dolayısıyla bir ceza gerekir. Halbuki kırân haccına niyet eden kişi, kendi adına iki ihramla ihrama girmiş olmakta, dolayısıyla ona iki ceza gerekmektedir.

Kâbe'ye yöneldiğinde bayılanın durumu

Bir adam Beytullah'a yönelir ve henüz niyet etmeden yolda bayılırsa, arkadaşları onun adına hac niyetiyle telbiye getirir. Onu vakfe yerlerine götürür. Onun için bütün hac fiillerini yerine getirirlerse; Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, bu kimsenin haccı, farz hac olarak geçerli olur.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise; geçerli olmaz, demişlerdir. Kıyas, bu iki imamın görüşüdür. Çünkü arkadaşları onun adına ihrama niyet etmekle emrolunmamışlardır. Arkadaşlarının onun üzerinde velâyet hakları da yoktur. Dolayısıyla o kimse arkadaşlarının onun adına niyet etmeleriyle ihrama girmiş olmaz. Çünkü ihram akdi, yükümlülük akdidir. Bir akdin başkası üzerine yükümlülük meydana getirmesi, ancak velâyetle mümkün olur. Ayrıca ihram, sadece niyetle akdedilebilir. Baygın kimsenin, hakikaten de hükmen de niyeti yoktur. Onun emri olmaksızın başkasının onun adına niyet etmesi, kendisinin niyeti yerine geçmez. Bunun delili şudur: Baygın kimse adına arkadaşlarının yapmalarıyla hiçbir hac fiili yapılmış olmaz. İhram da bunun gibidir.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün delili şudur: Hacının, arkadaşlarıyla arkadaşlık akdi yapması, bizzat yerine getirmekten âciz kaldığı hususlarda sanki arkadaşlarından yardım istemesi anlamına gelir. Delâleten verilen izin, açıkça verilen izin gibidir. Tıpkı sulama suyunun içilmesi konusunda olduğu gibi. Meselâ bir kimse tencerenin içine et koyar, bunu da ateşin üzerine koyar ve altındaki ateşi

yakarsa, bir insan gelip de o eti pişirirse; delâleten izin bulunduğu için onu ödemek zorunda değildir.

İzin sabit olduğuna göre, arkadaşlarının niyeti bu baygın kişinin niyeti yerine geçer. Bu durum, tıpkı onlara açıkça bunu emretmiş olması gibidir. Diğer hac fiillerine gelince; en doğru görüşe göre, bunları yaparken arkadaşlarının baygın kişi adına niyet etmeleri geçerlidir.

Ancak daha uygun olan, baygın kişiyi vakfe yerine götürmeleri ve ayılmış durumda yapılan fiile daha yakın olması için bu kişiyi tavaf ettirmeleridir. Eğer bunu onun adına yaparlarsa, bu da câizdir.

Hanefî âlimlerinden bir kısmı ise, bu iki konuyu birbirinden farklı görerek şöyle demişlerdir: İhrama girmek, koşul mertebesindedir. Vekâlet, fiillerde geçerli olmasa da koşullarda geçerlidir. Görmez misin, abdestsiz bir kimsenin organlarını bir başkası yıkasa, namaz fiillerinde vekâlet geçerli olmasa da, ibadetin koşullarında vekâletin geçerli olması nedeniyle, bu kimse bu abdestle namaz kılabilir.

[4/161] Bunun açıklaması şöyledir: Vekâlet, âcizlik durumu kesinleştiği zaman geçerlidir. Bu kimsenin baygınlık nedeniyle ihrama girme hususunda âciz kaldığı kesinleşmiştir. Dolayısıyla onun adına arkadaşları vekil olarak ihrama gireceklerdir. Hac fiillerinin yapılmasına gelince; âcizlik kesinleşmemiştir. Çünkü onu vakfe yerlerine götürdüklerinde vakfede bulunan, baygın kimsenin kendisidir. Tavaf ettirdiklerinde tavaf eden, yine baygın kimsenin kendisidir. Baygın kimse bu durumda herhangi bir özür nedeniyle binekli olarak tavaf eden kimse gibidir.

Baygın kimse adına telbiye getiren kişi bir av avlasa, bu kişi ihramlı ise, kendi adına telbiye getirdiği için ceza kurbanı gerekir. Bu kişinin baygın kimsenin adına telbiye getirmesi sonra da av avlaması nedeniyle hiçbir ceza gerekmez.

Daha önce açıkladığımız gibi; baygın kimse sanki arkadaşına kendi adına telbiye getirmesini açıkça emretmiş gibi, arkadaşının telbiye getirmesi nedeniyle ihrama girmiş olmaktadır. Bu telbiyeyi getiren kimse ise; ihrama girmiş olmaz. Dolayısıyla baygın arkadaşının ihrama girmesi nedeniyle kendisine ceza gerekmez.

Ölmüşler adına vasiyeti olmadan hac yapma durumu

Bir kimse, ölmüş olan babası ya da annesi adına onların vasiyetleri olmaksızın farz haccı yapsa, inşallah bu hac geçerlidir.

Bize ulaştığına göre; Allah'ın Resûlü, Has'amlı kadına;

أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِيهِ أَ كَانَ يُقْبَلُ مِنْكِ ؟

-*"Eğer senin babanın borcu olup da sen o borcu ödeseydin; bu senden kabul edilir miydi, ne dersin?"* dedi. Kadın;

-Evet, deyince; Peygamber (s.a.v.);

دَيْنَ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْبَلَ

-*"Allah'ın borcu kabul edilmeye daha layıktır*[256]*"*, buyurdu.

Diğer bir hadiste; babası adına hac yapmayı soran kadına Allah'ın Resûlü;

حُجِّي وَاعْتَمِرِي

"Haccet ve umre yap."[257] buyurdu.

Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e;

يا رَسولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي قَدْ تُوُفِّيَتْ وَأَنَّها كَانَتْ تَحِبُّ الصَّدَقَةَ أَفَأَتَصَدَّقُ عَنْهَا ، فَقَالَ نَعَمْ

-*Yâ Resûlüllah!. Annem vefat etti. O sadaka vermeyi severdi. Onun adına sadaka verebilir miyim?* diye sordu. Allah'ın Resûlü;

-*Evet*[258], diye cevap verdi.

Bütün bu hadisler, mirasçının miras bırakan kişiye bu gibi taatlerle teberru'da bulunabileceğine delildir.

Bu konudaki hadisler sahih olduktan sonra, cevabı niçin inşallah sözüyle sınırlamıştır? denirse; haber-i vâhid, yakînî (kesin) ilim bildirmediği için..., deriz.

Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî, haber-i vâhidle sabit olan hükümlerin pek çoğunda mutlak olarak cevap vermektedir, denirse; şöyle deriz: Haber-i vâhid, fiili gerekli kılar. Yapma ile ilgili olan hususlarda mutlak olarak cevap vermiştir. Mirasçıların yapması nedeniyle ölüden farz olan haccın düşmesi konusu ise, bilgi ile ilgilidir. Çünkü bu, o kişi ile Rabbi arasındaki bir durumdur. O, bunun için cevapta inşallah kelimesini kullanmıştır.

---

[256] Ahmed b. Hanbel, *Müsned, I*/212; Buhârî, Cezâu's-sayd 23; Müslim, Hacc 408; İbn Mâce, Menâsik 10; Ebû Dâvûd, Menâsik 25; Tirmizî, Hacc 85; Nesâî, Menâsikü'l-hacc 11.

[257] Ahmed b. Hanbel, *Müsned, I*/359; Dârimî, Menâsik 23; İbn Mâce, Menâsik 10; Tirmizî, Hacc 87; Nesâî, Menâsiku'l-hacc 10.

[258] Ahmed b. Hanbel, *Müsned, I*/370; Buhârî, Vasâyâ 15; İbn Mâce, Vasâyâ 8; Ebû Dâvûd, Ferâiz 15; Tirmizî, Zekât 33; Nesâî, Vasâyâ 8.

Vekilin hac parasını getirmesi

Bir adam kendi adına bir hac yapılmasını vasiyet etse, vasiyet edilen kişi onun adına bir kimseyi vekil olarak hacca gönderse, vekil de hac masrafı olarak verilen parayı kaybetse, vekil onun adına malının geri kalanının üçte biriyle başka bir hac yapar. Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre; ölünün parasının üçte birinden hac yaptırılabilecek kadar bir meblağ kalmışsa, vekil onun yerine ikinci defa hacceder. Aksi takdirde vasiyet hükümsüz olur.

Muhammed (rh.a.)'e göre; vasiyet hükümsüzdür. Çünkü vasiyet edilen kişi, meblağı belirlemede vasiyet edenin yerine geçer. Vasiyet eden kişi bir meblağ belirlese, sonra da bu meblağ kaybolsa vasiyet hükümsüz olur. Bunu vasiyet edilen kişi belirlese de aynı şekildedir.

Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle demiştir: Vasiyetin geçerli olduğu kısım, miras bırakılan malın üçte biridir. Vasiyet edilen kişinin üçte biri belirlemesi geçerlidir. Çünkü bununla miras bırakılan malın üçte biri vasiyet için ayrılmış olmaktadır. Onun üçte birin içinden bir şeyi belirlemesi ise geçerli değildir. Çünkü üçte birin tamamı vasiyet içindir. Bundan sonra geriye vasiyetin icra edileceği hiçbir şey kalmamaktadır.

[4/162]

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demiştir: Malın belirlenmesi, asıl maksat değildir. Asıl maksat, ölü adına hac yapılmasıdır. Bu belirleme asıl maksadı ifade etmiyorsa, sanki hiç belirleme yapılmamış gibidir. Bu meblağdan zayi olan kısım, sanki hiç ele geçmemiş gibidir. Vekil, bu nedenle geri kalan malın üçte biriyle ölü adına hacceder.

Hac ve köle özgürlüğünü vasiyet edenin 1/3 malı yetmezse, durum

Kendi adına bir hac yapılmasını ve bir köle özgür kılınmasını vasiyet etse, mirasın üçte biri bunun için yeterli olmasa; önce ölünün vasiyete başlarken ilk olarak ifade ettiği şeyi yerine getirir.

Sözün başlangıçta ifade edilen husus, daha fazla önem verilen şeyi gösterir. Böylece ikinci vasiyetten önce ilk vasiyetin uygulanmasının vacip olduğu sabit olmaktadır. Bu durum ikinci vasiyetin anılmasıyla değişmez. Çünkü vasiyet eden kişinin sözünün sonunda birinci vasiyeti değiştiren bir ifade bulunmamaktadır. Ancak yapılması vasiyet edilen hac farz hac ise, ölü onu sonra ifade etse de, bu takdirde önce farz hac yerine getirilir. Çünkü iki durum kuvvet hususunda eşit oldukları takdirde, başlangıçta ilk olarak ifade edilen husus tercih edilir. Oysa farz ile nâfile arasında kuvvet konusunda eşitlik söz konusu değildir. Görünen odur ki, her ne kadar vasiyet eden kişi sonra ansa da, yaparken farza öncelik verilmesi

amacını taşımaktadır. Çünkü, üzerine borç olmayan bir şeyi teberru' etmektense, üzerine borç olan farzın zimmetinden düşmesi tercih edilmeye daha layıktır.

Malının 1/3'ünü hac için vasiyet edene yapılacak hac

Bir kimse, mirasının üçte biriyle kendi adına hac yapılmasını vasiyet etse, "bir hac yapılsın" demese; onun adına mirasın üçte birinin tamamıyla hac yapılır.

Ölü, bu durumda mirasının üçte birini bu çeşit bir taate ayırmış olmaktadır. Mirasının üçte biriyle bir başka taat yapılmasını vasiyet etme durumunda olduğu gibi, bu durumda da ölünün hac arzusu mirasının üçte birinin tamamı sarf edilerek yerine getirilmelidir.

Vekile verilen paranın artması

Bir kimse, kendi adına bir hac yapılmasını vasiyet etse, mirasçılar da bu adamı vekil olarak hacca gönderseler; vekil yaptığı hacdan döndüğünde kendisine verilen elbise ve meblağdan bir kısmı artmış olsa, bunları ölünün mirasçılarına verir.

Vekil, kendisine verilen malın gerçek sahibi değildir. Çünkü bu mala sahip olmak, kiralama yoluyla olur. İbadetlerde kiralamanın geçersiz olduğunu daha önce belirtmiştik. Vekil, kendisini vasiyet eden kişi için iş yapmaya tahsis etmesi nedeniyle, hac yolunda yeterli olacak kadar malı almaya hak kazandığı için,vasiyet edenin malından kendisine verilen meblağı mübah olarak harcar. Hacdan sonra vekilin elinde artan meblağ, ölünün malı olup mirasçılara iade edilir.

Hac için belli kişiyi belirleme durumu

Bir kimse: "Falan adamı bir hac yapmak üzere vekil olarak görevlendirin", diyerek belirli bir kimse için vasiyette bulunsa, "benim adıma görevlendirin", demese, vekile ne kadar meblağ verileceğini belirtmese; vekile bir hac yapacak kadar meblağ verilir. Bu kimsenin bunu aldığı zaman haccetmeme ve bunu başka bir ihtiyacı için sarf etme hakkı vardır.

Bu durumda vasiyet eden kişi, o kişiye kendi adına hac yapmasını emretmemiştir. Ölü, haccı vasiyet edilen kişiye mirastan verilecek meblağı belirlemek için bir ölçü olarak belirtmiştir. Sonra ona bu malla kendi adına haccetmesini işaret etmiştir. Dolayısıyla bu vasiyet, o kişiye emredilen meblağ verilmek suretiyle icra edilmesi gereken geçerli bir vasiyet olmuştur. Vekilin bu hac konusunda mirasçılara danışması koşul değildir. Vekil, dilerse bu meblağla hacceder, dilerse haccetmez.

Bir kimse, kendi adına belirli bir adamın, ya da isim vermeksizin herhangi bir kimsenin haccetmesini vasiyet etse, ayrıca bazı kimselere de mirasın üçte birden fazlasıyla birtakım vasiyetlerde bulunsa; mirasın üçte

biri bu kimseler arasında paylar halinde taksim edilir. Bu hususta hac yapılabilecek en az meblağ hac payı olarak ayrılır.

Vasiyet edilen haccın, mutlaka vasiyet edenin malından icra edilmesi gerekir. Diğer vasiyetlerin de vasiyet edenin mirasçıların üzerindeki hak olarak icra edilmesi gerekir. Hakların ihtilaflı olması durumunda, vasiyet edilen kişiler arasında her hak sahibinin hakkı gözetilerek mirasın üçte birinin paylaşılması meselesi cereyan eder.

Halbuki daha önce değindiğimiz "ölünün hem kendi adına hac yapılmasını, hem de kölenin özgür kılınmasını vasiyet etmesi" konusu bundan farklıdır. Çünkü bu meselede iki vasiyetin de icra edilmesi vasiyet edenin hakkıdır. Bunun için mirasçı, ölünün vasiyete başlarken ilk olarak ifade ettiği şeyi öncelikle yerine getirir. Burada hacca ayrılan mirasın üçte biriyle bu meblağın yettiği yerden hac yapar. Çünkü bu, vasiyet edenin arzusundan yerine getirilebilecek kısmıdır. Çünkü ölü kendi adına hac yapılmasını vasiyet etseydi ve mirasın üçte biri sadece bu kadar olsaydı, bu meblağın yettiği yerden haccedilecekti.

[4/163] **Mirasçılar, bir kişiyi vekil olarak herhangi bir yerden hacca gönderirlerse ve bu vekil fazla nafaka ve elbiseyle hacdan dönerse, bunu gönderen kimselerin hata ettikleri anlaşılmış olur. Bu durumda vekilin harcadığı masrafı kendisine vasiyet edilen kişi öder. Bu masrafa geriye kalan nafaka ve elbise de eklenir. Bununla bu meblağın yettiği yerden vekil olarak ölü adına hacca gönderir.**

Ancak artan miktar az bir şey ise, o takdirde kıyasa göre bununla birincisi aynıdır. Fakat istihsana göre ölü adına yapılan bu hac geçerli olup vasiyet edilen kişi bu masrafı ödemez. Çünkü aradaki basit farklılıktan sakınmak mümkün değildir. Vekilin hacdan dönüşünde mutlaka bir yiyecek veya eski çorap yahut eski elbise kalacaktır. Bunun için bu kadar fazlalık affedilmiştir. Geriye kalan meblağ ve eşya, mirasçıya veya kendisine mirasın üçte biri vasiyet edilen bir kimse varsa vasiyet edilen kişiye iade edilmelidir.

Kocanın karısını farz hacdan alıkoyup alıkoyamayacağı durum

Kadın, farz hac niyetiyle telbiye getirdiği zaman, yanında mahrem bulunduğu takdirde; kocasının onu engelleme hakkı yoktur. Yanında mahrem bulunmadığı takdirde, kocasının onu engelleme hakkı vardır.

Bu durumdaki kadın, özgür olan muhsar (hacdan engellenen) kadın gibidir. Daha önce açıkladığımız gibi, Hanefîlere göre kadın hakkında haccın farz olmasının koşullarından biri mahreminin bulunmasıdır. Ayrıca bu kadının mahreminin masraflarını karşılayacak mala sahip olması koşuldur. Çünkü mahrem, kadınla birlikte hac yolculuğuna çıktığı takdirde, mahreminin masrafı kadına aittir.

Ancak Muhammed (rh.a.)'den gelen bir rivayete göre, mahremin masrafı kendisine aittir. Çünkü mahrem, hac yolculuğuna çıkmak zorunda değildir. Mahrem, bunu teberru' olarak kabul ettiği takdirde, bu teberru' nedeniyle hac masrafını o kadından almaya hak kazanmaz.

Fakat Hanefîlerde en doğru görüşe göre; kadın tıpkı kendi masrafını karşılayarak hacca gitme imkânı bulabildiği gibi, hacca da ancak mahreminin masrafını karşılamakla gitme imkânı bulunmaktadır. Kadın üzerine haccın vacip olması için hacca gidebileceği binek ve azığa sahip olması koşul olduğu ve bu durum kendisi için koşul sayıldığı gibi; beraberce hacca gideceği mahremi için de aynı şekilde koşul sayılmaktadır.

Daha önce haccın farz oluşunun koşullarını açıklamıştık. Bu sırada yol güvenliği konusuna hiçbir şekilde temas edilmemişti. Hanefî âlimlerimiz, yol güvenliğini haccın farz oluşunun koşulu mu, yoksa yerine getirilmesi koşulu mu olduğunda ihtilaf etmişlerdir.

Hac için yol güvenliği

İbn Ebû Şüca' (rh.a.) diyor ki; yol güvenliği, haccın farz oluşunun koşuludur. Çünkü yol güvenliği olmazsa Beytullah'a ancak büyük bir zorlukla varılabilir. Dolayısıyla yol güvenliği de binek ve yol azığı gibi haccın farz oluşunun koşulu olmaktadır.

Ebû Hazm (rh.a.) ise şöyle diyor: Yol güvenliği, haccın yapılmasının koşuludur. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'e "hacca güç getirebilmek" sorulduğunda;

الزَّادُ وَالرَّاحِلَة

"Azık ve binek bulunması[259]*" şeklinde açıklamıştır.*

İbadetin farz oluş koşullarında şahsî görüşle herhangi bir ilavede bulunmak câiz değildir. Hac yolunda şirk ehlinin hakim olması nedeniyle hac yolu, hiçbir zaman Peygamber (s.a.v.) zamanından daha tehlikeli olmamıştır. Buna rağmen Resûlüllah (s.a.v.), yol güvenliğini koşul koymamıştı. Bu durum, yol güvenliğinin haccın farz oluşunun koşullarından olmadığına delildir.

Haccın farz oluş koşulları

Haccın farz oluşunun koşulları; hacca gidiş geliş için binek ve azığa sahip olmak ve bu sırada ailesinden hanım ve küçük çocuk gibi üzerine nafakası gerekli olan kişilerin nafakasına sahip olmaktır.

---

[259] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/432; İbn Mâce, Menâsik 6; Tirmizî, Nesâî, Hacc 3; Hâkim, *Müstedrek,* I/609; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* IV/330.

Ebû Yusuf (rh.a.) bu koşullarla birlikte bir aylık nafakaya sahip olmayı dile getirmiştir. Görünen odur ki, hacı hacdan döndüğü zaman ancak bir süre sonra geçimle uğraşabilir. Bu nedenle Ebû Yusuf (rh.a.), hacının dönüşünden sonra bir aylık nafakaya sahip olmasının koşul olduğunu istihsan yoluyla açıklamıştır.

Hac, koşulları bulununca, derhal mı, zaman içinde mi farzdır?

Ayrıca haccın farz oluşunun koşullarını taşıdıktan sonra hac, derhal vacip olur.

Öyle ki Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre hacı, haccı ertelemesi nedeniyle günahkâr olur. Bunu ondan Bişr b. Muallâ (rh.a.) rivayet etmiştir.

İbn Şüca' (rh.a.), Ebû Hanîfe (rh.a.)'den de aynı şekilde nakilde bulunmaktadır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye;

[4/164]

-Malı olan kimse bununla önce hac mı yapmalı, yoksa evlenmeli mi? diye sorulmuş, Ebû Hanîfe (rh.a.);

-Haccetmelidir, demiştir. Bu ifade Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre haccın derhal farz olduğuna delildir.

Haccı erteleyenin durumu

Muhammed (rh.a.)'e göre ölüm nedeniyle borç, ortadan kalkmamak koşuluyla hac ertelenebilir. Haccı erteler ve ölürse; bu erteleme nedeniyle günahkâr olur. Şâfiî (rh.a.)'ye göre erteleme nedeniyle günahkâr olmaz.

Muhammed (rh.a.), bu konuda Peygamber (s.a.v.)'in haccı, haccın farz oluşu ile ilgili âyetlerin inmesinden sonraya ertelemesini delil olarak göstermiştir. Çünkü haccın farz oluşu ile ilgili âyetler hicretin altıncı yılında inmiştir. Peygamber (s.a.v.) ise hicretin on birinci yılında haccetmişti. Bunun anlamı şudur: Hac ömrün farzıdır. Bütün ömür, haccın yapılması vaktidir. Haccın yapılması bütün ömrü kaplamaz. Dolayısıyla hac hakkındaki bütün vakit, namaz hakkındaki bütün vakit gibidir. Vaktini geçirmemek koşuluyla, namazı ertelemek mümkündür. Bu ifadenin doğru oluşunun delili şudur: Kişi namazı vakti geçirmemek koşuluyla erteleđiği takdirde, kaza etmiş değil, eda etmiş olmaktadır. Bu da bütün ömrün haccın yapılmasının vakti olduğuna delildir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.), Peygamber (s.a.v.)'in;

مَنْ وَجَدَ زَادًا وَرَاحِلَةً يُبَلِّغُهُ بَيْتَ اللهِ تَعَالَى . وَلَمْ يَحُجَّ فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًا أَوْ نَصْرَانِيًّا

"Kim kendisini Beytullah'a ulaştıracak azık ve binek bulur da haccetmezse; ister Yahudi, isterse Hıristiyan ölsün[260]", hadisini delil olarak almışlardır.

Ömer (r.a.); "Azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyen kimselere bakıp onları evleriyle birlikte yakmayı arzu ettim. Onları Müslüman olarak görmüyorum", demiş, bunu üç defa tekrar etmiştir.

Bunun anlamı şudur: Maddî güç tamamlandıktan sonra ilk yıl, hac vaktinin girmesiyle birlikte haccı yapmak için kesin hac vakti sayılır. Haccı gelecek yıla ertelemek, orucu Ramazan'dan sonraya ertelemek ve namazı vaktinden sonraya ertelemek gibi bir ihmal sayılmaktadır.

Bunun açıklaması şudur: Bu vaktin geçmesi ile bu ibadeti onu yapmaktan kesin olarak âciz kalınmaktadır. İkinci yıl hac aylarının gelmesiyle haccı yapmaya gücünün yeteceği ise şüphelidir. Belki de o zamana kadar yaşamayacaktır. Kişi vehme dayalı bir yolla güç sahibi sayılmaz. Dolayısıyla bu vaktin geçmesi ile hac vakti geçmiş olur.

Bunun açıklaması şudur: Hac aylarında yerine getirme vakti bütün dünyadan değil, onun ömründen bir parçadır. Bunun için birinci yıl hac, onun üzerine borçtur. Çünkü belirli olmaması aksi durumun dikkate alınması yüzündendir. Aksi durum ise ancak onun ikinci yılda kesin olarak yaşayacak olmasıyla gerçekleşir. Halbuki hiç kimsenin bunu bilme imkânı yoktur.

Bunun için Hanefîlere göre; haccı ertelerse bu haccı ikinci yıl eda etmiş olur. Çünkü ikinci yıla kaldığı takdirde bu aksi durum gerçekleşmiş olur. Buna göre haccın kesin olarak birinci yılda borç olması çıkmış olur. İkinci yıla eriştiği takdirde hacı hakkında bu yıl, birinci yıl gibi olur.

Peygamber (s.a.v.)'in haccı ertelemesi konusuna gelince; bazı Hanefî âlimlerimiz (rh.a.) bunu kabul etmemişler ve şöyle demişlerdir: Haccın farz oluşu, Allahu Teâlâ'nın;

﴿ولله على النّاس حجّ البيت من استطاع إليه سبيلًا﴾

"Haccı eda etmeye yol bulabilenlerin Beytullah'ı haccetmeleri, Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır" (Âl-i İmrân, 3/97) âyetiyle sabit olmuştur. Bu âyet, hicretin onuncu yılında inmiştir.

Hicretin altıncı yılında inen âyet ise, Allahu Teâlâ'nın;

---

[260] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/432; İbn Mâce, Menâsik 6; Tirmizî, Nesâî, Hacc 3; Hâkim, *Müstedrek*, I/609; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV/330; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, IV/484.

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

"Hac ve umreyi Allah için tam eda edin." (el-Bakara, 2/196) âyetidir. Bu âyet, hacca başlayan kimseye bunu tamamlamasını emretmektedir. Dolayısıyla haccın ilk defa farz kılınması bu âyetle sabit olmaz.

Haccı erteleme ise, ancak vakti kaçırmaya maruz kalma durumunda sakıncalıdır. Halbuki Resûlüllah (s.a.v.) bundan emindi. Çünkü o, insanlara dînî hükümleri bildirmek için gönderilmiştir.

[4/165] Hac ise dinin ana temellerinden biridir. Dolayısıyla Peygamber (s.a.v.) haccı kendi fiiliyle insanlara açıklamadan ölmeyeceğinden emindi.

Ayrıca Allah'ın Resûlü'nün haccı ertelemesi, bir özre dayanıyordu. Bu özür şu idi. Müşrikler Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ediyorlar, içinde şirk bulunan telbiye getiriyorlardı. Bunun o anda değiştirilmesi mümkün değildi. Beklenen süre tamamlandığında Ali (r.a.)'yi gönderdi. Ali (r.a.) müşriklere Berâe suresini okudu. "Bu yıldan sonra bu beyti hiçbir müşrik ve çıplak kişi tavaf etmesin", diye nida etti. Sonra bizzat hac yaptı.

Ayrıca Peygamber (s.a.v.) yalnız başına hacca çıkamıyordu. Kendisiyle birlikte bulunacak sahâbîlere ihtiyaç duyuyordu. Onların kendisiyle birlikte hac yolculuğuna çıkmaları için içlerinden her birine yetecek masrafın karşılanması o an için mümkün değildi. Bu nedenle haccı ertelemişti. Yahut cahiliyet toplumunun hac mevsimini geciktirmeleri nedeniyle haccı asıl vaktinde yapmak için bu yıla ertelemişti. Bütün bu nedenleri Hılâfiyat'ta açıkladık.

Kadına kocası farz hac dışında engel olabilir mi?

Mahremi olsa da olmasa da kadın, farz hac dışında bir hac niyetiyle telbiye getirirse; kocasının onun hac yolculuğuna çıkmasına engel olma hakkı vardır.

Çünkü kadın, kocasının izni olmaksızın nâfile ibadet yapamaz. Peygamber (s.a.v.) bir kadına;

لَا تَصُومِي تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِكِ

"Kocanın izni olmadan nâfile oruç tutma[261]*"*, demiştir.

Ayrıca kadına bu imkânı verdiğimiz takdirde kadın, kocasının hakkını tamamen ihmal etmiş olacaktır. Çünkü kadın, farz hac için yola çıkmasıyla birlikte, kocasının hakkını terk etme hakkı olmadığı halde, bunu da ayrıca terk etmiş

[261] Ebû Ya'la, *Müsned,* II/308; Dârimî, Savm 20; Ebû Dâvûd, Sıyâm 74; *Mecmau'z-zevâid*, I/232.

olmaktadır. Bu nedenle kocasının o kadını engelleme hakkı vardır. Kadın bu durumda muhsar (haccı engellenen kişi) gibidir. Ancak kocası, kendi hakkını tam olarak alması için kadının, hedy kurbanı göndermeden önce bu noktada hanımını ihramdan çıkarma hakkına sahiptir. Halbuki kadın, farz olan hacta mahrem bulamadığı takdirde durum farklıdır. Bunu daha önce açıklamıştık.

Kölenin efendisinden hac için izin istemesi

Köle de efendisinin izni olmaksızın telbiye getirdiği takdirde aynı şekildedir. Efendisinin kölesine veya câriyesine ihrama girme hususunda izin verdiği takdirde, bundan sonra onu engellemesini hoş karşılamıyorum. Eğer efendi, kölesini ihramdan çıkartırsa bu câizdir. Kocanın hanımını ihramdan çıkartması ise câiz değildir.

İkisi arasındaki farkın açıklaması daha önce geçmişti. Aradaki farklılık nedeniyle yeniden ifade edilmiştir. Çünkü izin verdikten sonra efendi kölesini satarsa bize göre mekruh sayılmaksızın onu satın alan kişinin köleyi ihramdan çıkarma hakkı vardır. Çünkü satıcı hakkında mekruh olma durumu, sözden dönme anlamı nedeniyledir. Satın alan kişi hakkında böyle bir anlam bulunmamaktadır.

Züfer (rh.a.)'e göre, satın alan kişinin köleyi ihramdan çıkarma hakkı yoktur. Onun sadece "ihramlı olması" aybı nedeniyle köleyi iade etme hakkı bulunmaktadır. Züfer (rh.a.), bunu nikah gibi kabul etmiştir. Efendi câriyesini evlendirir sonra satarsa, onu satın alan kişinin bu nikahı iptal etme hakkı yoktur. Çünkü efendi, câriyenin satın alan kişiden önceki sahibidir. Fakat satın alan kişi, bu durumu bilmediği takdirde o câriyeyi iade etme hakkına sahiptir. Bu konu da böyledir.

Fakat biz şöyle diyoruz: Satın alan kişi köleye sahip olma durumunda satıcının yerindedir. Satıcının geçerli olan nikahı iptal etme hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla satın alan kişinin de böyle bir hakkı yoktur. Satıcının köleyi satmadan önce onu ihramdan çıkartma hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla satın alan kişinin de böyle bir hakkı bulunmaktadır. Onu ihramdan çıkartma hakkı bulunduğuna göre bu köleden ayrılmayan bir ayıp sayılmaz.

Bunun açıklaması şöyledir: Nikah, kul hakkıdır. Dolayısıyla satın alan kişinin hakkına aykırıdır. Bu nedenle öncelik hakkından dolayı tercih etme efendiye aittir. İhramlı bulunmak ise, kul hakkı değildir. Kul hakkı, Allahu Teâlâ'nın hakkından önce gelir. Bu nedenle satın alan kişinin köleyi ihramdan çıkarma hakkı bulunmaktadır. [4/166]

Bu farklılıktan dolayı, kadın ihrama girer sonra evlenirse; Hanefîlere göre farz hac dışında bir niyetle ihrama girerse, kocasının onu ihramdan çıkartma hakkı bulunmaktadır. Züfer (rh.a.)'e göre ise, onun böyle bir hakkı yoktur.

Kadın kocasının izni olmaksızın nâfile hac niyetiyle ihrama girse, kocası da onu ihramdan çıkartsa, sonra da onunla cinsel ilişkide bulunsa, daha sonra bu yıl ona hac için izin vermeyi uygun görse; kadın yeni bir ihramla haccetmelidir. Kadın ayrıca bir ceza kurbanı kesmelidir. Çünkü kadın, henüz hac fiillerini yapmadan önce kocasının onu ihramdan çıkartması nedeniyle, birinci ihramdan çıkmıştır. Dolayısıyla hem kurban kesmek, hem de haccı kaza etmek zorundadır. Bize göre umreyi kaza etme zorunluluğu yoktur.

Züfer (rh.a.) ise şöyle demiştir: Bu durum, kocanın bir yıl geçtikten sonra hanımına izin vermesi durumu gibidir. Çünkü birinci ihramdan çıkma nedeniyle muhsar hakkındaki hüküm gibi, kadına hac ve umreyi kaza etmesi vacip olmuştur. Bu o kadının zimmetinde bir borç olmuştur. Dolayısıyla kocanın hanımına bu yıl izin vermesiyle ertesi yıl izin vermesi arasında bir fark yoktur.

Bizim bu konudaki delilimiz; muhsar olan kişiye umrenin vacip olması, artık o yıl haccı yapmanın ortadan kalkmasının dikkate alınması nedeniyledir. Bu durum, haccı tamamen kaçıran kimseye kıyas edilir. Çünkü haccı tamamen kaçıran kimsenin, umreyi de yapması gerekir. Kocası hanımına izin verir, o da o yıl haccederse o kadına umrenin vacip oluşunun nedeni gerçekleşmez. Bir yıl geçtikten sonra ise, o kadına umrenin vacip oluşunun nedeni yani birinci yıl haccı eda edememe durumu gerçekleşir. Bunun için ikisini birbirinden farklı düşündük.

Allah doğruyu en iyi bilendir.

MÎKÂTLAR

Hac için ihrama girme yerleri

Peygamber (s.a.v.)'den bize ulaştığına göre; Allah'ın Resûlü, Medine halkı için Zü'l-huleyfe, Şam halkı için Cuhfe, Necid halkı için Karn, Yemen halkı için Yelemlem ve Irak halkı için Zat-ı Irk'ı mîkât olarak belirlemiştir. Bu hadis, Ayşe (r.a.)'den rivayet edilmiştir.[262]

[262] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/336; Buhârî, I'tisâm 16; Müslim, Hacc 18; Ebû Dâvûd, Menâsik 8; Nesâî, Menâsik 19; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/159.

İbn Abbas (r.a.), aynı hadisi rivayet ederken dört mîkâtı anmış, Irak halkının mîkâtı olan Zat-ı Irk'ı anmamıştır.[263] İbn Ömer (r.a.) ise aynı hadisi rivayet ederken üç mîkâtı anmış, Zat-ı Irk ve Yelemlem'i anmamıştır.[264]

Dışardan Mekke'ye gelenler mîkâtlardan ihramsız girebilirler mi?

Bu rivayetler Mekke'ye girme isteğiyle bu mîkâtlara ulaşan herkesin ihrama girmesi gerektiğine delildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in bu mîkâtları belirlemesi yararsız değildir. Bu mîkâtların belirlenmesinde, ihrama girmenin bu mîkâtlara vardıktan sonraya ertelenmemesi yararı vardır. Çünkü bundan önce ihrama girmek ittifakla ertelenebilir.

Şâfiî (rh.a.) bu hadisin lafzını delil alarak şöyle demektedir: Daha faziletli olan ihrama girmenin mîkâtta olmasıdır.

Bizim Hanefî âlimlerimiz (rh.a.) ise şöyle demişlerdir: Mîkâtın belirlenmesi, ihrama girmenin mîkâttan sonraya ertelenmesinin câiz olmadığını açıklamak içindir. Daha faziletli olan ise; bu mîkâtlara varmadan önce ihrama girmektir. Bunun delili Ümmü Seleme (r.a.)'nin şu hadisidir: Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki;

مَنْ أَحْرَمَ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ ، وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ وَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

"Kim Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a ihramlı olarak gelirse; günahları deniz köpüğünden daha çok olsa da, affolunur ve o kimseye Cennet vacip olur[265]*"*

Ali (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.),

[4/167]

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

"Hac ve umreyi Allah için tam eda edin."(el-Bakara, 2/196)

Âyetinin açıklamasını yaparken; "Hac ve umrenin tam olarak yapılması, kişinin ailesinin bulunduğu evden ihrama girmesidir", demişlerdir.

Bize ulaştığına göre; Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

---

[263] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/238; Buhârî, Hacc 7; Müslim, Hacc 11; Nesâî, Menâsik 20.

[264] Buhârî, Hacc 8; Müslim, Hacc 13; İbn Mâce, Menâsik 13; Ebû Dâvûd, Menâsik 8; Tirmizî, Hacc 17; Nesâî, Menâsik 18.

[265] Ebû Ya'la, *Müsned,* XII/359; Ebû Dâvûd, Menâsik 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/30.

مَنْ وقَّتْنا لهُ وَقْتًا فهُوَ لهُ وقْتٌ ولِمَنْ مرَّ به مِنْ غيْرِ أهْلِهِ ممَّنْ أرادَ الْحجَّ والْعُمْرةَ.

"Biz kimin için bir mîkât yeri belirlemişsek bu, hem onun hem de hac ve umre yapma niyetiyle oradan geçenler için mîkât yeridir.[266]*"*

Bu hadis, Mekke'ye girme maksadıyla mîkâta varan herkesin, bu mîkât halkından olsun veya olmasın; bu mîkâtta ihrama girmek zorunda olduğuna delildir.

Görmez misin; Âfâkî olup Mekke'ye ihramsız olarak giren kimse, hac için ihrama girmek istediğinde, onun ihrama girmesi için mîkâtı, Mekke halkının mîkâtıdır. Burada da aynıdır.

Şâfiî (rh.a.) bu hadisin lafzını delil alarak şöyle demiştir: Mîkâttan ihrama girmek, sadece Mekke'ye hac veya umre için girmek isteyen kimseye vaciptir. Mekke'ye savaşmak için giren kimseye tek kelimeyle ihrama girme zorunluluğu yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Fetih Günü Mekke'ye ihramsız olarak girdi.

Bir kimse Mekke'ye ticaret için veya alacaklıyı aramak için girerse, bu konuda Şâfiî (rh.a.)'nin iki görüşü vardır:

Şâfiî (rh.a.)'nin birinci görüşüne göre; ihrama girmesi gerekmez. Çünkü ihrama girme, bizzat kastedilen bir şey olmayıp sadece kendisiyle hac veya umrenin yapılması içindir. Bu adam hac veya umre yapma maksadını taşımamaktadır. Dolayısıyla bu kimse hakkında Harem, diğer yerler gibidir. Bu nedenle onun buraya ihramsız girme hakkı vardır.

Biz Hanefîlere göre; mîkâta ulaşan kimse, Mekke'ye girmek istiyorsa; ister hac, ister savaş, isterse ticaret maksadıyla girecek olsun; mîkâtı ihramsız geçme hakkı yoktur. Bunun delili İbn Şurayh el-Huzaî (r.a.) hadisidir. Bu hadise göre Peygamber (s.a.v.), Fetih Günü okuduğu hutbede şöyle buyurmuştur:

إنَّ مكَّةَ حَرامٌ حرَّمها اللهُ تعالَى يوْمَ خلَقَ السَّمواتِ والْأرْضَ لَمْ تحلَّ لِأحَدٍ قبْلِي ولَا لِأحَدٍ بعْدِي ، وإنَّما أُحِلَّتْ لِي ساعَةً مِنْ نَهارٍ ، ثُمَّ هِيَ حَرامٌ إلَى يوْمِ الْقِيامَةِ.

"Mekke Harem'dir. Allah, gökleri ve yeryüzünü yarattığı günde onu Harem kılmıştır. -Mekke'de kan dökmek- Ne benden önce hiçbir kimse için ne de benden

---

[266] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/238; Buhârî, Hacc 10; Müslim, Hacc 11; Nesâî, Menâsik 20; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/138.

sonra herhangi bir kimse için helal kılınmadı. Bana da sadece bir günde bir saat helal kılındı. Bundan sonra da kıyamete kadar haram kılınmıştır[267]*"*

Sadece Peygamber (s.a.v.)'e savaş için özel izin verildi. Peygamber (s.a.v.);

إِنَّما أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ

"Bana da sadece bir günde bir saat helal kılındı[268]*"*, buyurmuştur.

Dolayısıyla O'ndan sonra hiçbir kimse için helal değildir. Bundan, Mekke'ye ihramsız olarak savaş için girmenin, Peygamber (s.a.v.)'e ait bir özellik olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellik, başkasının onun gibi davranmaya hakkının olmamasından anlaşılmaktadır.

Bir adam İbn Abbas (r.a.)'a gelerek;

-Ben mîkâtı ihramsız geçtim, dedi. İbn Abbas (r.a.) adama;

-Mîkâta dön ve telbiye getir. Aksi takdirde senin haccın olmaz. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in;

لَا يُجَاوِزُ الْمِيقَاتَ أَحَدٌ إِلَّا مُحْرِمًا

"Hiç kimse mîkâtı ihramsız geçmesin[269]*"*, diye buyurduğunu işittim, dedi.

Ayrıca hac ve umre yapmak isteyen kimseye Mekke'ye girdiği sırada ihramlı olmasının vacip oluşu, bu yerin şerefli olduğunu ortaya koymak içindir. Hac ve umre ibadetini yapmak isteyenle, yapmak istemeyen kişi bu anlamda aynıdır. Dolayısıyla Mekke'ye girmek isteyen kimsenin mîkâtı ihramsız geçme hakkı yoktur.

Hıll'de oturan Mekke'ye ihramsız girebilir mi?

Mekke ile mîkât arasında oturan kişi, Biz Hanefîlere göre ihtiyaç için Mekke'ye ihramsız girebilir.

Şâfiî (rh.a.)'nin iki görüşünden birine göre ise, bu kimsenin Mekke'ye ihramsız girme hakkı yoktur. Çünkü o (rh.a.), bu görüşünde; Mekke'ye ihramlı girme zorunluluğu konusunda mîkâtla Mekke arasında oturan mîkât halkı ile mîkât dışında oturan (âfâkî) arasında fark gözetmemektedir.

---

[267] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/259; Buhârî, Cenâiz 76; Müslim, Hacc 445; İbn Mâce, Menâsik 103; Nesâî, Menâsik 120; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/28.

[268] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/259; Buhârî, Cenâiz 76; Müslim, Hacc 445; Nesâî, Menâsik 120; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/28.

[269] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* XI/435; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III/411; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/13.

[4/168]

Biz Hanefîlerin bu konuda delilimiz, İbn Abbas (r.a.)'ın;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِلْحَطَّابِينَ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ

"Peygamber (s.a.v.)*, oduncuların Mekke'ye ihramsız girmelerine izin verdi*[270]*"*, şeklindeki hadisidir. Anlaşıldığına göre; oduncular mîkâtı geçmemektedirler. Bu da mîkât dahilinde olanların Mekke'ye ihramsız girme hakları olduğuna delildir.

İbn Ömer (r.a.), Medine'ye gitmek üzere Mekke'den çıkmıştı. Kudeyd'e varınca Medine'de fitne çıktığı haberi kendisine ulaştı. Bunun üzerine Mekke'ye döndü ve ihramsız olarak Mekke'ye girdi.

Bunun anlamı şudur: Mîkât dahilinde olanlar, Mekke halkı gibidirler. Çünkü her zaman Mekke'ye girme ihtiyacı duyarlar. Ayrıca onların yararları Mekke halkıyla, Mekke halkının yararları da onlarla bağlantılıdır. Mekke halkının ihtiyaçları için Mekke dışına çıkıp dönüşte Mekke'ye ihramsız girmeleri câiz olduğu gibi, Mekke ile mîkât arasında oturanlar da böyledir. Çünkü onlara her defasında ihrama girme zorunluluğu getirseydik, onlar için gayet açık bir sıkıntı meydana gelirdi. Belki de her gün Mekke'ye girmeye ihtiyaç duyacaklardır. Bu nedenle onların Mekke'ye ihramsız girmelerini câiz gördük. Ancak hac veya umre yapmak istediklerinde, bu ibadet ihramsız yapılamaz. Mekke'ye her girişte de umre yapma niyeti bulunmaz.

Ailesi mîkâtta ve Mîkât ile Mekke arasında oturanın mîkâtı

Ailesi mîkâtta veya mîkâtla Mekke arasında oturan kimse ihrama girmek istediğinde; onun mîkâtı, ailesinin bulunduğu yerdir. Öyle ki Harem'de ihrama girse bile câiz olur. Hiçbir şey gerekmez.

Çünkü o kimse hakkında tüm Harem dışı, aynı yer sayılır. Âfâkî hakkında mîkât ne ise, Harem de onun hakkında bir sınırdır. Âfâkînin ihrama girmek için mîkâtı, evinin bulunduğu yer olduğu ve ihrama girmeyi mîkâta kadar erteleme hakkı bulunduğu gibi; burada da mîkâtla Mekke arasında oturan kişi de ihrama girmeyi Harem sınırına kadar erteleyebilir. Fakat o konuda koşul olan, mîkâtı ihramsız geçmemesidir. Burada da koşul olan, Harem'e ihramsız girmemesidir. Çünkü Harem'e saygı, oraya ihramla girmekle yapılmaktadır.

Mîkât yerini ihramsız geçenin durumu

İhramsız olarak Mekke'ye girer de orada ihrama girerse, Harem'den dışarı çıkmalı ve telbiye getirmelidir. Bunu yapmaz da Beytullah'ı tavaf ederse ceza kurbanı gerekir.

---

[270] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/209; İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II/243.

Çünkü ihrama girmesi için kendisi hakkında belirlenen mîkâtı terk etmiş olmaktadır. Bu kişi, mîkâtı ihramsız geçen ve mîkâtı geçtikten sonra ihrama giren âfâkî (mîkât sınırları dışından gelen kişi) gibidir. Âfâkî bu durumda geri dönmezse ihrama girmeyi asıl yerinden sonraya ertelediği için ceza kurbanı gerekir. Burada da Hill'e (Harem bölgesi dışında, mîkât sınırları içinde kalan bölge) dönmediği takdirde aynı şekilde ceza kurbanı gerekir. Hill bölgesine döner, tekrar ihrama girerse inşallah daha sonra açıklayacağımız gibi bu konudaki ihtilaf, mîkâtı ihramsız geçip de ondan sonra ihrama giren, sonra da mîkâta dönüp tekrar ihrama giren âfâkî hakkındaki ihtilaf gibidir.

Dışardan Mekke'ye değil de başka yer için mîkâttan geçenin durumu

Kûfeli bir kişi, bir ihtiyaç için "Âmiroğulları Bahçesi"ne gitmek isterse; mîkâtı ihramsız geçme hakkı vardır.

Mîkâtta ihrama girmenin vacip oluşu, sadece Mekke'ye girmek isteyen kimseyedir. Bu kimse ise Mekke'ye girmek istememekte, bostana gitmek istemektedir. Bu bostanda saygıyı gerektirecek bir özellik bulunmamaktadır. Bu nedenle ihrama girmesi gerekmemektedir.

Âmiroğulları Bahçesi'ne (bostanına) gider, sonra da herhangi bir ihtiyaç için Mekke'ye girme durumu doğarsa Mekke'ye ihramsız girebilir.

Çünkü ihramsız olarak Âmiroğulları Bahçesi'nde bulunan kişi, bu bahçe halkı gibi olur. Bu bostan halkının Mekke'ye ihtiyaçları için ihramsız olarak girme hakkı vardır. Bu kişi de aynı şekildedir. Âfâkî olup Mekke'ye ihramsız girmek isteyen kimse için çözüm budur.

Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'dan rivayet edildiğine göre; Âmiroğulları Bostanı'nda on beş gün oturmaya niyet ederse, o takdirde bu kişinin Mekke'ye ihramsız girme hakkı vardır. Bostanda on beş günden az oturmaya niyet ederse Mekke'ye ihramsız girme hakkı yoktur. Çünkü on beş gün oturmaya niyet etmekle bostanda yerleşmiş sayılır. Dolayısıyla bostan halkı gibi kabul edilir. Bostanda on beş günden az oturmaya niyet ederse, bu kimse yolculuğuna devam etmektedir. Dolayısıyla Mekke'ye ihramsız girme hakkı yoktur. **[4/169]**

Mîkâtta veya mîkât ile Mekke arasında oturan yalnız ifrad hac yapabilir mi?

Zâhirü'r-rivâye'ye göre; bu kişi Mekke'ye girme niyeti bulunmadan sözü edilen bostana yerleşmiştir. Mekke'ye girme niyeti, bostana yerleştikten sonra meydana gelmiştir. Bu nedenle onun durumu bostan halkının durumu gibi olur.

Mîkât sınırında veya mîkâtla Mekke arasında oturan bir kimsenin; kırân veya temettu' haccı yapma hakkı yoktur. Onlar bu konuda Mekkeli gibidirler. Mekkelinin de, açık delil nedeniyle temettu' haccı yapma hakkı yoktur. Allahu Teâlâ;

﴿لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾

"Ailesi Mescid-i Harâm'da bulunmayan kimseler için..." (el-Bakara, 2/196) buyurur.

Âlimler, "Mescid-i Harâm'da bulunanlar" konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlik (rh.a.); Bunlar, özellikle Mekke halkıdır,demiştir. Şâfiî (rh.a.) ise; bunlar Mekke halkı ve evi Mekke'ye namazı kısa kılamayacak kadar yakın mesafede oturanlardır, der.

Biz Hanefîler şöyle deriz: Mîkât halkı ve mîkâtla Mekke arasında oturanlar, "Mescid-i Harâm'da bulunanlar"dan sayılır, bunlar Mekke halkı gibidirler. Bunun delili bu kişilerin Mekke'ye ihramsız girmeleridir. Dolayısıyla bunların temettu' haccı yapma hakları yoktur.

Mescid-i Harâm'da bulunanların temettu' haccı yapmaya hakları olmadığı gibi, aynı şekilde kırân haccı yapmaya hakları da yoktur.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre; kırân haccı yapabilir. Onun görüşüne göre kırân haccı yapan kişi iki ibadetten birinin fiilini diğerinin içine koymak suretiyle yükünü hafifletebilir. Buna tereffüh denir. Bu konuda Mekkeli olup olmaması sonucu değiştirmez.

Biz Hanefîlere göre; kırân ve temettu' ile tereffüh yapmanın anlamı, aynı yolculukta iki hac fiilini yapmakla ilgili olup, bir hac fiilini diğerinin içine koymakla ilgili değildir. Mescid-i Harâm'da bulunan kimse, hac fiili yapmak için özel bir yolculuk yapmaya ihtiyaç duymaz. Yaptığı yolculukla da pek zorluk çekmez. Bu kimsenin temettu' haccı yapmaya hakkı olmadığı gibi, biz Hanefîlere göre aynı şekilde kırân haccı yapmaya da hakkı yoktur.

Mekkelinin âfâka çıkıp hacca niyetle dönmesi

Ancak Mekkeli, Kûfe'ye gitmişse, Mekke'ye gelirken mîkâta vardığı zaman, hac ve umreye birlikte niyet eder ve bu ikisi için ihrama girerse, geçerli olur. Bu kimseye kırân kurbanı gerekir.

Çünkü kırân haccı yapan kişinin özelliği, hac ve umresinin birlikte olması ve her iki ibadet için ihrama birlikte girmesidir. Bu durum Mekkeli hakkında da bulunmaktadır.

Kûfe'ye giden bu Mekkeli, hac aylarında umre yapsa, sonra da aynı yıl hac yapsa; temettu' haccı yapmış olmaz.

Çünkü âfâkî, iki ibadet (umre ile hac) arasında ilmam yapmadığı (ailesinin yanına, ülkesine dönmediği) takdirde temettu' haccına niyet edebilir. Burada

Mekkeli, eğer hedy kurbanı göndermemişse, iki ibadet (umre ile hac) arasında ihramsız olarak aile halkıyla görüşmektedir.

Bu Mekkeli, hedy kurbanı gönderse de temettu' haccı yapamaz. Halbuki âfâkî hedy kurbanı gönderdiği takdirde bundan sonra ihramlı olarak ailesiyle görüşse de temettu' haccı yapabilir. Çünkü orada ailesinin yanına dönmeye hakkı vardır. Dolayısıyla bu durum onun ailesiyle görüşmesinin geçerliliğine engel olur. Burada ise hedy kurbanı gönderse de, dönmeye hakkı yoktur. Dolayısıyla ailesiyle görüşmesi, geçerli bir görüşme olur. Buna göre temettu' haccı yapmış olmaz.

Hişam (rh.a.)'ın Ebû Yusuf (rh.a.)'tan rivayet ettiğine göre; Mekkeli bir kimse, Kûfe'ye gidip ölse, kendi adına evinden vekil olarak birinin hacca gönderilmesini vasiyet etse, yolculuğa çıkıp da kendi adına evinden vekil olarak birinin hacca gönderilmesini vasiyet eden âfâkî gibidir. Bu Mekkeli kendi adına Kûfe'den birinin vekil olarak hacca gönderilmesini vasiyet etse, kırân haccı da Mekke'den yapılamayacağı için, bundan isteğinin bulunduğu yerden kırân haccı yapılması olduğunu anlarız. **[4/170]**

Mekkeli, bir iş için Mekke'den çıktığında, mîkâtı geçmediği takdirde, Mekke'ye ihramsız girme hakkı vardır. Mîkâtı geçmişse Mekke'ye ihramsız girme hakkı yoktur.

Mekkelinin ihram durumu

Daha önce açıkladığımız gibi, bir yere varan kişinin ihrama girme konusundaki durumu o yer halkı gibidir.

Mekke halkının ihrama girmek için mîkâtı, bulundukları yer (Harem)dir. Mekke'ye gelip ihramdan çıkan kişilerin de durumu aynıdır.

Bunun delili şu hadistir: Peygamber (s.a.v.), ashâbına hac ihramını kaldırıp umre ihramına girmelerini emrettiğinde, umre yapıp ihramdan çıktılar. Terviye günü (8 Zilhicce) olunca Peygamber (s.a.v.), ashâbına Mekke'de bulundukları yerde hac için ihrama girmelerini emretti.

Mekke halkının umre ihramına girmek için mîkâtı Ten'îm veya Hill bölgesinin herhangi bir yeridir. Çünkü ihrama girme yeri, ibadetin yapıldığı yerden ayrıdır. Hac ibadetinin yapılması vakfe ile olur. Vakfe Hill bölgesinde yapılmaktadır. Dolayısıyla hac için ihrama girme, Harem bölgesinde olur. Umre ibadetinin yapılması tavafladır. Tavaf, Harem'de yapılmaktadır. Dolayısıyla umre için ihrama girme, Hill bölgesinde olmalıdır.

Mîkâtı ihramsız geçme durumları

Küfeli bir kimse Mekke'ye giderken mîkâtı ihramsız geçerse, sonra hac için ihrama girerse ve Arafat'ta vakfe yaparsa, haccı câiz olur ama, mîkâtta ihrama girmeyi terk ettiği için ceza kurbanı gerekir.

Çünkü o, mîkâta vardığı zaman, hac için ihrama girmesi vacip olmuştu. Bunun delili, İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen şu hadistir:

لَا يُجَاوِزُ الْمِيقَاتَ أَحَدٌ إِلَّا مُحْرِمًا

"Hiç kimse mîkâtı ihramsız geçmesin [271]*"*

Mîkâtı ihramsız geçtiği takdirde yasak edilen şeyi işlemiştir. İhrama girmeyi mîkâttan sonraya ertelemiştir. Böylece haccında bir eksiklik meydana gelmiştir. Hactaki eksiklik ise, ceza kurbanıyla telafi edilir.

Mîkâta geri döner ve telbiye getirirse, eğer ihrama girmeden önce dönmüşse ve mîkâttan hac için ihrama girmişse ittifakla ona hiçbir şey gerekmez.

Çünkü bu terk edilen bir şeyin normal vaktinde ve yerinde telafi edilmesidir. Dolayısıyla hükümde sanki mîkâtı hiç ihramsız geçmemiş gibidir. O kişiye vacip olan şey, haccı mîkâttan itibaren hiç çıkarmadığı ihramla yapmaktır. Bunu da yerine getirmiştir.

Eğer mîkâtı geçtikten sonra ihrama girmişse sonra mîkâta dönmüşse; Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre, mîkâtta telbiye getirmişse, bu kimseden ceza kurbanı düşer. Telbiye getirmemiş ceza kurbanı ise düşmez.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre; her iki durumda da ceza kurbanı ondan düşer.

Züfer (rh.a.)'e göre; her iki durumda da ceza kurbanı ondan düşmez. Çünkü onun üzerine borç olan, hac ihramına mîkâttan başlamaktır. Mîkâtı geçtikten sonra ihrama girerse üzerine borç olan şeyi terk etmiş olmaktadır. Dolayısıyla mîkâta dönmediği durumda olduğu gibi ona ceza kurbanı gerekir. Çünkü o kimseye vacip olan, mîkâtta telbiyeyi getirmektir. Vacip olan telbiye, niyetten sonraki telbiye değil, niyet anındaki telbiyedir. Eğer mîkâttan sonra telbiye getirse, vacip olmayan telbiyeyi getirmiş olur. Bununla da terk ettiği şeyi telafi etmiş olmaz. Çünkü bu durum mîkâta geri dönüp mîkâttan ihrama girmekten farklıdır.

---

[271] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* XI/435; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* III/411; Zeyleî, *Nasbu'r-râye,* III/13.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir: Bu kimseye vacip olan, mîkâttan ihrama girmesidir. Mîkâtta yeni bir niyette bulunması değildir. Görmez misin, mîkâta varmadan önce ihrama girerse, sonra da mîkâttan ihramlı olarak geçerse ve mîkâtta telbiye getirmezse; ona hiçbir şey gerekmez. Aynı şekilde ihrama girdikten sonra mîkâta geri döner ve telbiye getirmezse; üzerine vacip olanı yani mîkâtta ihramlı bulunmayı yerine getirmiş olur. [4/171]

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise, İbn Abbas (r.a.)'ın o adama söylediği; "Mîkâta geri dön. Aksi takdirde senin haccın yoktur", sözünü delil olarak almıştır. Bunun anlamı şudur: Mîkâta ihramsız olarak vardığı zaman, mîkâtta telbiye getirmesi ve ihrama girmesi vaciptir. Bunu terk edip mîkâtı ihramsız geçtiği ve mîkâtı geçtikten sonra ihrama girdiği, sonra da geri mîkâta döndüğü ve telbiye getirdiği takdirde, üzerine borç olan şeylerin tamamını yerine getirmiş olur. Dolayısıyla ondan kurban düşer. Telbiye getirmezse üzerine borç olan şeylerin tamamını yerine getirmemiş olur.

Bu durum, mîkâta varmadan önce ihrama girmiş olan kimsenin durumundan farklıdır. Çünkü onun mîkâtı ihrama girdiği yerdir. Orada da telbiye getirmiştir. Belirlenen mîkât yeri o kimse hakkında ihrama girmesi için gerekli mîkât olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle mîkâtta onun telbiye getirmemesi zarar vermez. Halbuki bizim şu anda anlattığımız konu bundan farklıdır.

Bu Kûfeli, mîkâtı ihramsız geçtikten sonra kırân haccına niyet etse ve orada hem hac hem de umre için ihrama girse, yeniden mîkâta dönmese; bize göre bir ceza kurbanı gerekir.

Züfer (rh.a.)'e göre iki kurban gerekir. Çünkü o iki ihramı mîkâttan sonraya ertelemiştir. Dolayısıyla her iki ihram için birer kurban gerekir. Görmez misin, kırân haccı yapan kimse, diğer ihram suçlarını işlediği zaman ifrad haccı yapan kimse üzerine vacip olan cezanın iki misli ona vacip olur. Mîkâttan sonra ihrama girmenin cezası da, aynı şekildedir.

Diğer Hanefî âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Mîkâtta o kişinin üzerine borç olan, tek ihrama girmektir. Bilindiği gibi; mîkâtta umre ihramına, mîkâtı geçtikten sonra da hac için ihrama girmiş olsaydı, câiz olur, hiçbir şey gerekmezdi. Bundan anlıyoruz ki, mîkâtta üzerimize borç olan ihram, bir ihramdır. Diğer ihram yasaklarından farklı olarak bu ihramı erteleme nedeniyle bir ceza kurbanı gerekir. Çünkü diğer ihram suçlarından birini işlemekle iki ihram yasağını ihlâl etmiş olmakta, dolayısıyla iki ceza kurbanı gerekmektedir.

Aynı şekilde mîkâtı ihramsız geçtikten sonra umre için telbiye getirse, sonra Mekke'de hac için telbiye getirse, umre ihramını mîkâttan sonraya ertelediği için bir kurban gerekir.

Çünkü o Mekke'ye umre ihramıyla girdiğinde onun hac ihramı için mîkâtı Harem olmuş olur. Bu kimse de hac için Harem'den ihrama girmiştir.

Aynı şekilde mîkâtı ihramsız geçtikten sonra hac için telbiye getirse, sonra Mekke'de umre için telbiye getirse, iki kurban gerekir.

Bu kimse hac ihramını mîkâttan sonraya ertelemiştir. Dolayısıyla bu kimseye bunun için bir kurban vacip olmuştur. Mekke'ye hac ihramıyla girdiğinde ise umre ihramının mîkâtını terk etmiş olmaktadır. Bu nedenle bu kimseye ikinci bir kurban gerekir.

Âfâkî, Mekke'ye iş için girse de umre yapar mı?

Kûfeli Mekke'ye bir iş için ihramsız girerse; hac veya umre yapması gerekir. Bu ikisinden hangisini dilerse onu yapar.

Çünkü Mekke'ye giriş onun için ihramın vacip olmasına nedendir. Bu nedeni yerine getirme, ihrama girmeyi adama nedeniyle meydana gelen ihram yükümlülüğü gibidir. İhrama girmeyi adama durumunda ya hac veya umre gerekir.

[4/172]

Mekke'ye girmesi nedeniyle ihram gerektiğinde de aynı şekildedir. Mîkâta döner ve hac için telbiye getirirse bu hac, biz Hanefîlere göre hem farz olan hac yerine, hem de Mekke'ye girmesi nedeniyle gerekli olan ihram yerine istihsanen geçerli olur.

Kıyasa göre bu ihrama girme, Mekke'ye girmesi nedeniyle gerekli olan ihram yerine geçerli olmaz. Bu görüş, aynı zamanda Züfer (rh.a.)'in görüşüdür. Çünkü bu kişi, ihramsız Mekke'ye girmekle onun üzerine hac veya umre vacip olur. Bu, onun zimmetinde bir borç olur. Hac ise zimmetinde borç olarak ibadet olan bir şeyin yerine geçmez.

Görmez misin, bir yıl geçse, sonra ikinci yıl mîkâttan hac için ihrama girse; bu ihram, onun Mekke'ye girmesi nedeniyle gerekli olan ihram yerine geçmez. Fakat Hanefî âlimlerimiz istihsana uyarak şöyle demişlerdir: Başlangıçta mîkâta vardığında farz olan hac niyetiyle ihrama girmiş ise; bu ihram, Mekke'ye girmesi nedeniyle gerekli olan ihram yerine geçer. Çünkü onun üzerine vacip olan, Mekke'ye girişte ihramlı olmasıdır; yoksa ihramının Mekke'ye giriş için olması değildir. Tıpkı Ramazan'da itikâf yapan kimsenin orucunun geçerli olması gibi. Çünkü o kişinin üzerine vacip olan, itikâf süresince oruçlu olmasıdır. Yoksa orucunun itikâf için olması değildir.

Bunu bildiğimize göre şöyle diyebiliriz: Başlangıçta mîkâtta ihrama girseydi, bu yıl farz olan haccı bu ihramla yapardı. Mîkâta döndüğü zaman bunu yapmış, farz hac niyetiyle ihrama girmiş, dolayısıyla terk edilen şeyi telafi etmiş olmaktadır. Böylece Mekke'ye girmesi nedeniyle gerekli olan ihram yükümlülüğü, ondan düşmektedir. Yıl geçtikten sonra ise terk edilen şeyi telafi etmiş olmamaktadır. Çünkü birinci yıl hac için ihrama girmiş olsa, haccı ikinci yıl bu ihramla yapamaz. Bundan anlıyoruz ki, terk edilen şeyi telafi etmiş olmamaktadır.

Eğer bu kimse mîkâta dönse, adak umre niyetiyle ihrama girse, bununla Mekke'ye girse, ona hiçbir şey gerekmez. Sonra bununla vacip olanı telafi etmiş olmaz, denirse;

Şöyle deriz: Bu, andığımız konu dışındadır. Çünkü umre geçici olmasa bile bunun yılın beş günü içinde yapılması mekruh olur. Başlangıçta bu niyetle ihrama girmiş ise, bunu mekruh vakte erteleme hakkı yoktur. Dolayısıyla mîkâta dönmekle ve umre için ihrama girmekle terk edilen şeyi telafi etmiş olmaz.

Mîkâtı ihramsız olarak geçip sonra hac niyetiyle ihrama girse ve haccı kaçırsa; Hanefîlere göre bu kimseden mîkâtı ihramsız geçmesi nedeniyle kesmesi gereken ceza kurbanı düşer.

Züfer (rh.a.)'e göre düşmez. Çünkü mîkâtı ihramsız geçme nedeniyle kesilecek ceza kurbanı onun üzerine vaciptir. Dolayısıyla haccın kaçırılmasıyla ceza kurbanı ondan düşmez. İhramlı iken koku sürünmek ve dikişli elbise giymek nedeniyle üzerine ceza kurbanı vacip olsa, haccın kaçırılmasıyla bu ceza kurbanı ondan düşmediği gibi.

Fakat biz şöyle diyoruz: Hac kaçırılınca onun üzerine kaza vacip olur. O kimse, kaza için mîkâttan ihrama girer. Bununla ceza kurbanının vacip olmasına neden olan anlam, yani mîkâtı ihramsız geçtikten sonra ihrama girerek haccın eda edilmesi anlamı yok, olur. Halbuki diğer kurbanlar bundan farklıdır. Çünkü bu cezanın o kişinin üzerine vacip oluşu, işlediği ihram yasakları nedeniyledir. Haccın kaçırılmasıyla bu anlam yok olmaz.

Buna göre vakfeden önce cinsel ilişkide bulunsa, bundan dolayı haccı geçersiz olsa; Biz Hanefîlere göre bu kimsenin mîkâtı ihramsız geçmesi nedeniyle üzerine vacip olan ceza kurbanı düşer. Çünkü o kimsenin haccını kaza etmesi üzerine vaciptir. Haccı kaza etmek için geri döndüğü takdirde mîkâttan ihrama girer. Dolayısıyla ceza kurbanı kesmeyi gerekli kılan anlam yok olmuş sayılır. **[4/173]**

Bir mîkâttan ihramsız geçen diğer mîkâta da dönüp girenin durumu

Mîkâtı ihramsız geçip sonra başka bir mîkâta giden ve o mîkâtta ihrama giren kimsenin orada ihrama girmesi de böyle câiz olup bu kimseye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü daha önce söylediğimiz "Bir mîkâta varan kimse, ister bu mîkâttan ihrama girmek zorunda olan mîkât halkından olsun, isterse bunlardan olmasın, o kişinin ihrama girişi bu mîkâttan olur", kuralına göre; bu kimsenin başka bir mîkâta gitmesi, asıl mîkâta dönmesi ve orada ihrama girmesi niteliğindedir. O, hacca kendi mîkâtından ihrama girmiş demektir. Bunun için o kimseye ceza kurbanı gerekmez.

Bir köle efendisiyle birlikte Mekke'ye ihramsız girse, sonra efendisi ona hac için izin verse ve köle de hac için ihrama girse; bu köleye mîkâtı terk ettiği için ceza kurbanı gerekir.

Çünkü köle dînî emirlere muhatap olan kimsedir. Köle için ceza kurbanı gerektiren neden yani hac ihramının mîkâttan sonraya ertelenmesi gerçekleşmektedir. Fakat bu kölenin parası yoksa, onun üzerine gerekli olan ceza kurbanı, özgür edildikten sonraya ertelenebilir.

Bu durum, Mekke'ye girip Müslüman olan, sonra da Mekke'den ihrama giren Hıristiyanın durumundan; ya da Mekke'ye ihramsız girip sonra Mekke'ye ergenlik çağına eren ve orada hac ihramına giren çocuğun durumundan farklıdır.

Çünkü bu durumda Hıristiyanın mîkâtı terk etmesi nedeniyle kendisine hiçbir şey gerekmez. Hıristiyan, mîkâta vardığı anda hac ihramına muhatap değildi. İhrama muhatap olma, sadece ihrama girmesi geçerli olan kişiye yöneltilebilir. Çocuğun durumu da böyledir. Bu ikisinin ihramı ertelemesi gerçekleşmemektedir. Çünkü bu ikisinin ihrama girmesi birinin müslüman olması ve diğerinin ergenlik çağına ermesi durumunda gerekli olmuştur. Halbuki bu ikisi bu durumda Mekke'de idiler. Mekke'de bulunan kişi için hac ihramının mîkâtı, Harem'dir. Bu ikisi de yukarıda anlattığımız köleden farklı olarak zaten Harem'de ihrama girmişlerdir.

"Züfer (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un ihtilafları" kitabında belirtildiğine göre; hıristiyan müslüman olsa veya çocuk ergenlik çağına erse, sonra da mîkâta ulaşmadan önce ölse ve her biri kendi adına hac yapılmasını vasiyet etse; bu ikisinin vasiyeti Züfer (rh.a.)'e göre batıldır. Çünkü mîkâta ulaşmadan önce bu ikisine hac gerekli değildir. Mîkâta erişmeden önce yerine getirme tasavvur edilemez. Dolayısıyla bu ikisinin yaptıkları vasiyet geçerli olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise bu vasiyet geçerli olur. Çünkü vacip olması nedeni bu ikisi hakkında kesinleşmiştir. Mîkât, yerine getirmenin koşuludur. Yerine getirme koşulunun bulunmaması, vacip olma nedeninin gerçekleşmesine engel değildir. Dolayısıyla haccın asıl mîkâtından yapılmasıyla bu ikisinin vasiyeti geçerlidir.

Çocuğun Hac sırasında ergin olması

Çocuk ergenlik çağına ermeden önce hac için telbiye getirmiş olsa, sonra Beytullah'ı tavaf etmeden önce veya Arafat'ta vakfe yapmadan önce ergenlik çağına ermiş olsa; Biz Hanefîlere göre farz olan hac yerine geçerli olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'nin görüşüne göre bu hac geçerlidir. Bu görüş, "Namaz" bölümünde açıkladığımız; "Bir çocuk, vaktin başlangıcında namaz kılsa, o vaktin sonunda da ergenlik çağına erse; Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu namaz, farz olan namaz yerine geçerlidir", kuralından dolayıdır. Şâfiî (rh.a.), sanki bu çocuğu namazı kılmadan önce ergenlik çağına ermiş gibi kabul etmektedir. Bu konuda da bu çocuğu sanki ihrama girmeden önce ergenlik çağına ermiş gibi kabul etmekte, bu haccını farz olan hac olarak geçerli saymaktadır. Şâfiî (rh.a.) şöyle demektedir: Bu durum siz Hanefîlerin kuralına göre daha açıktır. Çünkü size göre ihram; rükünlerden değil, koşullardandır. Bundan dolayı hac ayları girmeden önce hac için ihrama girmek geçerli sayılmaktadır. [4/174]

Fakat biz şöyle diyoruz: O ihrama girdiğinde farzı yapma ehliyetine sahip değildi. Dolayısıyla ihramı, nâfile yapmak için gerçekleşmiştir. Bununla farzın yapılması geçerli değildir. Bu kimse, aynen nâfile niyetiyle ihrama giren sarura (Hiç hac yapmamış) gibidir. Biz Hanefîlere göre; bu ihramla farzı yapması geçerli olmaz.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise, ihramı farz için de geçerli olur. İhram, bize göre her ne kadar koşullardan biri olsa da, bazı hükümlerde o, rükün niteliğindedir. Yakîn ile sabit olan farz, şüphe ile düşmez. Bundan dolayı Arafat'ta vakfe yapmadan önce ihramını yenilemedikçe, bu ihramla farz hac geçerli olmaz. Arafat'ta vakfe yapmadan önce ihramını yenilediği takdirde o zaman farz hac yerine geçerli olur. Çünkü henüz çocuk iken giydiği bu ihram, sadece eğitim için olup çocuğun üzerine borç değildir. Dolayısıyla ihramı yenilemek suretiyle önceki ihramı kaldırma imkânı elde etmiş olmaktadır.

Bu durum, kölenin durumundan farklıdır. Çünkü köle ihrama girdikten sonra efendisi onu özgür etse, özgür olduktan sonra ihramı yenilese de; onun bu ihramla yaptığı hac, farz hac olarak geçerli olmaz. Çünkü kölenin ihrama girmesi, dînî hükümlere muhatap olduğu için kendisi hakkında bir yükümlülüktür. Dolayısıyla

özgür edildikten sonra bu ihramı kaldırma imkânı yoktur. Bu ihramdan çıkış yolu sadece hac fiillerini yapmasıdır. Telbiyeyi yenilese de yenilemese de o, bu ihramında devam etmektedir. Dolayısıyla, daha önce belirttiğimiz gibi çocuğun yaptığı hactan farklı olarak kölenin yaptığı bu hac, farz hac olarak geçerli değildir.

Köle ihrama girmeden önce özgür olsa, sonra farz hac için ihrama girse; bu geçerlidir.

Çünkü özgür olmakla onun hakkında vacip olma koşulu gerçekleşmiş olur. Bundan dolayı yaptığı hac, farz hac olarak geçerli olur.

Bir kimse Mekke'ye ihramsız girse, onun üzerine hac veya umre vacip olsa, o da bir yıl sonra ilk mîkâtından başka kendisine yakın bir mîkâtta telbiye getirse, bu haccı geçerli olur ve ona hiçbir şey gerekmez.

Çünkü o birinci yıl bu mîkâttan ihrama girseydi, Mekke'ye girdiğinde kendisi için gerekli olan ihram yerine geçerli olurdu. Hâkim eş-Şehîd, bunu ilk mîkâta dönme gibi kabul etmiştir. İkinci yıl da bu mîkâta geldiği takdirde böyledir. Çünkü bir mîkâta varan kişinin hükmü, bu mîkât halkı gibidir. Yani bu mîkâttan ihrama girme zorunda olan kişi gibidir.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

HACCI KAÇIRMAK

Telbiyeden sonra haccı kaçırma durumu

Bir kimse, hac için telbiye getirse, sonra da haccı kaçırsa, umre yaptıktan sonra ihramdan çıkar. Ayrıca gelecek yıl haccını kaza etmelidir.

Bu, bize Peygamber (s.a.v.)'den, Ömer (r.a.)'den ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten gelen hadislerde ulaşmıştır. Merfû hadis'ten maksat, İbn Abbas (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)'in rivayet ettiği şu hadistir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَدْرَكَ عَرَفَةَ بِلَيْلٍ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ وَمَنْ فَاتَهُ عَرَفَةَ بِلَيْلٍ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ وَلْيَتَحَلَّلْ بِالْعُمْرَةِ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ.

"Kim Arafat'a geceleyin erişirse hacca erişmiş olur. Kim Arafat'a geceleyin bile erişemezse haccı kaçırmış olur. Bu kimse umre yaparak ihramdan çıksın, gelecek yıl haccını kaza etsin [272]

[272] İbn Ebû Şeybe, *Musannef* 3/225; Tirmizî, Hacc 57; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/202.

Ömer (r.a.) ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten nakledilen; Esved (rh.a.)'in rivayet ettiği şu hadistir: Esved (r.a.) şöyle demiştir. Ömer (r.a.)'in;

مَنْ فَاتَهُ الْحَجُّ تَحَلَّلَ بِعُمْرَةٍ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ ، ثُمَّ لَقِيتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ بَعْدَ ذَلِكَ بِثَلَاثِينَ سَنَةً فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ

"Kim haccı kaçırırsa, umre yaparak ihramdan çıkar. Ayrıca gelecek yıl haccetmesi gerekir", dediğini işittim. Bundan otuz yıl sonra Zeyd b. Sâbit (r.a.) *ile karşılaştım, onun da böyle söylediğini işittim.*[273]" **[4/175]**

Bunun anlamı, ihram geçerli olarak giyildikten sonra ihramdan çıkmanın yolu, bu iki ibadetten biri niyetiyle ihrama giren kişi gibi, ya hac veya umre yapılması şeklinde, iki ibadetten birinin yapılmasıdır. Burada hac kaçırıldığı için hacının hac ihramından çıkması mümkün değildir. Dolayısıyla haccı kaçıran kişi, umre yaparak ihramdan çıkmalıdır.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre; bu kişinin asıl ihramı hac ihramı olarak devam etmektedir. Bu kişi umre yaparak ihramdan çıkacaktır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre; onun ihramı umre ihramı olur.

Züfer (rh.a.)'e göre; bu kimsenin yaptığı tavaf ve sa'y, hac fiillerinden geri kalan fiillerdir. Çünkü hac için ihrama girmekle, vaktin geçmesinden dolayı bazısı kaçırılan hac fiillerini yapmayı üstlenmiş bulunmaktadır. Hac fiillerinden bir kısmını ise kaçırmamıştır. Sürenin geçmesiyle kaçırılan bölüm ondan düşer. O kimseye sadece kaçırılmayan şeyleri yapması gerekli olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir: Tavaf ve sa'y hacca aittir. Arafat'ta vakfeden sonra tavaf ve sa'y ile ihramdan çıkılır. Vakfeden önce ihramdan çıkamaz. Bu kimsenin burada ihramdan çıkmaya ihtiyaç duyması, vakfeden öncedir. Bu kimse sadece ihramdan çıkacağı tavaf ve sa'yi yerine getirir. Bu tavaf ise, umre tavafıdır.

Bunun için Ebû Yusuf (rh.a.) şöyle demiştir: Asıl ihramı, zorunlu olarak umre için sayılır. Çünkü umre tavafıyla ihramdan çıkma, sadece umre ihramıyla olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) şöyle demişlerdir: Bu kimsenin ihramının umre için kabul edilmesi, ancak başladığı hac ihramının kaldırılmasıyla mümkündür. Bizim bunu yapma imkânımız ise yoktur.

---

[273] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/175; Dârekutnî, *Sünen*, II/241

Bunun delili şudur: Mekkeli, haccı kaçırdığı zaman Harem'den çıkmadan umre yaparak ihramdan çıkar. Onun ihramı umreye dönüşseydi, o kimsenin Harem bölgesinden çıkması gerekirdi. Çünkü Mekkeli için umre ihramının mîkâtı, Harem dışı (Hill)dır.

Hac ve umre niyetiyle Mekke'ye girdikten sonra haccı kaçırmak

Hac ve umre niyetiyle telbiye getirmiş ve Mekke'ye gelmişse, haccı da kaçırmışsa; Beytullah'ı tavaf eder. Safâ ile Merve arasında hac sa'yi yapar. İhramdan çıkar. Ayrıca gelecek yıl haccı kaza etmelidir. Haccı kaçırmadan önce yaptığı tavaf ve sa'y, hac ihramından çıkmak için yeterli olmaz.

Çünkü bu tavaf kudûm tavafı olup sünnettir. Dolayısıyla bununla ihramdan çıkılmaz. Umre için tavaf ve sa'y etmişse, bu ikisini yerine getirir. Umre için tavaf etmemişse, şimdi umre için tavaf eder. Çünkü umre belli vakte bağlı olmadığı için kaçmaz. Bundan sonra haccı için tavaf ve sa'y yapar. Sonra da ihramdan çıkar.

Bu, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) lehine, hacının asıl ihramının umre ihramına dönüştürülemeyeceğine dair bir delildir. Çünkü bu ihram, umre ihramına çevrilmiş olsa, iki umre ihramını bir anda birleştirmiş ve bu iki umreyi aynı anda yapmış olmaktadır. Bu ise câiz değildir. Sonra muhsar'a kıyasla, bu kimseye ceza kurbanı vacip değildir. Bu, geçersizdir. Çünkü muhsar, tavaf ve sa'y ederek ihramdan çıkmaktan âcizdir. Haccı kaçıranın ise buna gücü yetmektedir.

Haccı kaçıran kimse, tavafta Hacerülesved'i selâmladığı anda telbiyeyi keser.

[4/176]

Daha önce açıkladığımız gibi bu tavaf, umre fiilidir. Onun hakkında telbiyeyi kesme vakti, umreci hakkındaki telbiyeyi kesme vakti değildir. Kırân haccına niyet etmişse, ikinci tavafa başladığı anda telbiyeyi keser. Çünkü umre kaçmaz. Sanki haccın kaçmasından önce umre için tavaf etmiş olur. O anda telbiyeyi kesmez. Telbiyeyi hac ihramından çıktığı tavafa başladığı anda keser.

Haccı kaçıranın Mekke'de kalma durumu

Bir kimse haccı kaçırır, bundan sonra da ihramlı olarak bir yıl beklerse, nihayet gelecek yıl hac ayları girince umre ihramıyla ihramdan çıkarsa, sonra da aynı yıl haccederse temettu' haccı yapmış olmaz.

Bu da o kişinin ihramının umre ihramına dönüşmeyeceğine delildir. Çünkü ihramı, umre ihramına dönüşürse; tıpkı umre için Ramazan'da ihrama girip Şevval ayında umre için tavaf yapan kimse gibi, bu kimse de temettu' haccı yapmış olur. Fakat bu kişi Şevval ayında umre yaparak ihramdan çıkar. Bu ise temettu' haccı yapan kişinin tavrı değildir.

Bir kimse hac niyetiyle telbiye getirse ve haccında hanımıyla cinsel ilişkide bulunsa, sonra da Mekke'ye gelse, haccı kaçtığı için cinsel ilişki nedeniyle ceza kurbanı gerekir. Tavaf ve sa'y yaparak ihramdan çıkar.

İhramlının Mekke'ye gelmeden cinsel ilişkide bulunması

Çünkü geçersiz olan ibadet, geçerli olan ibadet gibi tamamlanır. Hac kaçırıldıktan sonra geçerli olan ihramdan çıkmak tavaf ve sa'y ile olduğu gibi, geçersiz olan ihramdan çıkma da böyledir.

Bu kaçırılan hac sırasında bir av avlasa, o kimseye kefâret gerekir. Çünkü onun ihramı, geçersiz olma durumundan sonra da devam etmektedir. Geçerli ihram sırasında ihram yasağı işlemesi nedeniyle gerekli olan ceza, bu geçersiz ihram sırasında ihram yasağı işleme nedeniyle de vacip olur. Haccını geçersiz kılan bu kişi, telbiyeyi hac kaçırıldıktan sonra tavafa başladığı anda keser.

Görmez misin, bu kimse haccını kaçırmasaydı, onun hakkında telbiyeyi kesme vakti haccının geçerli olduğu dikkate alınarak Cemre-i Akabe'ye (büyük şeytana) taş attığı an olacaktı. Haccı kaçtıktan sonra da böyledir.

Bir kimse hac niyetiyle telbiye getirir, Mekke'ye gelir, haccı kaçtığı halde ihramlı olarak bekler, nihayet diğer hacılarla birlikte bu ihramla ertesi yıl haccederse bu hac, onun üzerine borç olan hac yerine geçerli olur.

Ebû Yusuf (rh.a.), bu ihramla haccı yapmasının câiz olmaması dolayısıyla o kişinin ihramının umre için olduğuna bunu delil olarak getirmiştir.

Fakat biz şöyle diyoruz: Onun asıl ihramı hac ihramı olarak devam etmektedir. Fakat onun umre fiilleriyle ihramdan çıkması kesinleşir. Bu kesinleşen durum, onun ihramının birinci yılda haccı yapmak için akdedilmiş olmasına rağmen, yılın geçmesiyle geçersiz olmaz. İkinci yıl bu ihramla haccın yapılması geçerli olsaydı, onun fiiliyle bu akdin gereği değişmiş olurdu. Halbuki ihram akdinin gereğini sonradan değiştirmek ihramlıya ait bir hak değildir.

Mekke'ye gelir, haccı kaçırdığı halde başka bir hac niyetiyle telbiye getirirse; kaçırdığı hac için tavaf ve sa'y eder. Telbiye getirdiği haccı terkeder. Bu konuda onun üzerine düşen şey, haccı terkeden kimsenin üzerine düşendir. Bu kimse ayrıca kaçan haccı kaza etmelidir.

Mekke'de haccı kaçıranın başka hac için telbiye getirmesi

Çünkü haccın kaçmasından sonra onun asıl ihramı, hac ihramı olarak kesinleşmiş olmaktadır. O kişi, başka bir hac niyetiyle telbiye getirmekle iki haccı birleştirmiş olmaktadır. Bunun için telbiye getirdiği haccı terkeder. Tavaf ve sa'y ile

birinci haccın ihramından çıkması kesinleşmiş olur. Onun fiiliyle bu durum değişmez.

Telbiye getirdiği hac ile kaçan haccı kaza etmeye niyet etse, aynı şey olur. Yani bu telbiye nedeniyle ona hiçbir şey gerekmez.

Çünkü o kimse var olan şeyi var etmeye niyet etmiş olmaktadır. Onun hac için girdiği ihram, hac kaçtıktan sonra da devam etmektedir. Var olan bir şey hakkında var etme niyeti anlamsızdır. Dolayısıyla tavaf ve sa'y ile ihramdan çıkacaktır.

[4/177] Ayrıca birinciden farklı olarak, kaçan haccı kaza edecektir. Çünkü birincisinde telbiyesiyle var olan hactan başka bir hacca niyet etmiş olmaktadır. Haccı kaçırdıktan sonra umre niyetiyle telbiye getirmiş olsa, bunu da terkeder ve kaçırılan haccı tamamlar.

Çünkü birinci ihramdan umre fiiliyle çıkmak gerekli olunca, fiil açısından iki umreyi birleştirmiş olmaktadır. Bu da câiz değildir. Bunun için telbiye getirdiği haccı terkeder. Tavaf ve sa'y ederek birinciye ait ihramdan çıkması kesinleşir. Bu durum, onun fiiliyle değişmez.

İki hac niyetiyle Mekke'ye gelip haccı kaçıranın durumu

Bir kimse iki hac niyetiyle telbiye getirse ve Mekke'ye gelse, haccı kaçırmışsa, tavaf ve sa'y ile ihramdan çıkar. Bu kimsenin bir umre ve iki hac yapması ve bir ceza kurbanı kesmesi gerekir.

Çünkü bu kimse bu iki hacdan birini terk etmiş olmaktadır. Bunu terk etmesi nedeniyle bir ceza kurbanı kesmesi, hac ve umreyi kaza etmesi gerekir. Sonra diğer haccı kaçırmış olduğu için, tavaf ve sa'y ederek ihramdan çıkar. Ayrıca bu haccı da kaza etmelidir. Bu kimsenin iki umre yaparak bu iki haccın ihramından çıkma hakkı yoktur. Çünkü iki hac aynı anda birlikte yapılamaz. Birisini yapmaya başladığı anda diğerini terk etmiş olmaktadır. Terk etme nedeniyle de ceza kurbanı gerekmektedir.

Kırân haccı yapmaya niyet eden ve hedy gönderenin Mekke'de haccı kaçırırması

Kırân haccı için hedy kurbanı gönderse ve Mekke'ye gelse haccı da kaçsa bu hedy kurbanı ile dilediğini yapar.

Çünkü bu hedy kurbanı, onun kendi mülküdür. Bu kurbanı belirli bir maksat için hazırlamıştır. Bu maksat kaybolduğu takdirde bu kurban hakkında dilediği gibi davranır. Haccı kaçırmasa fakat o kimse cinsel ilişkide bulunsa da böyledir. Çünkü cinsel ilişki ile niyet ettiği haccı geçersiz olmuş ve kırân haccı yapmaktan çıkmış olur. Bu hedy kurbanını ise kırân haccı için hazırlamıştır. Bu anlam da kaybolduğuna göre, bu hedy kurbanı hakkında dilediği gibi davranır.

Hedy kurbanı yolda doğurursa sonra haccı kaçırır veya cinsel ilişkide bulunur yahut hacı muhsar olursa, yine bu kurbanın yavrusu hakkında da dilediği gibi davranır.

Yavru anasının bir parçasıdır. Anası hakkında dilediği şekilde davrandığı gibi yavrusu da böyledir. Bu durumlardan biri olmazsa ana kurbanı da yavrusunu da kesmelidir.

Ana kurbanı keser, yavrusunu bağışlarsa yahut satarsa, yavrunun değerini ödemelidir. Bu yavru da böyle yavru dünyaya getirirse, bu yavrunun değerini de ödemelidir.

Asıl hakkında sabit olan hak, onun bir parçası olan yavruya da geçer. Yavruyu bağışladıktan veya sattıktan sonra bu yavrunun yavrusu dünyaya gelirse, bu yeni yavrudan dolayı ona bir şey gerekmez. Çünkü yavru hakkında Allah'a ait olan hak, kefâretin verilmesi nedeniyle düşmüş olur. Dolayısıyla bundan sonra bu yavrunun doğuracağı yavru hakkında hiçbir şey gerekmez. Halbuki kefâretten önceki durum farklıdır. Çünkü kefâret vermeden önce yavru hakkındaki Allahu Teâlâ'nın hakkı gerekli olup bu hak, ondan doğacak yavruya da geçmektedir.

Bu durum, Harem'den bir ceylan çıkarıp onun kefâretini veren, sonra ceylanın yavrusu olup öldüğü takdirde kendisine ne bu ceylan hakkında ne de yavrusu hakkında hiçbir şey gerekmeyen kimsenin durumu gibidir. Bu kimse bu ceylan için kefâret vermeseydi, ceylan ve yavrusu için kefâret vermesi gerekirdi.

Hac için ihrama giren bir kimse Mekke'ye gelir, Beytullah'ı tavaf eder sonra Rabeze'ye giderse ve orada muhsar olursa daha sonra hac kaçtıktan sonra Mekke'ye gelirse; umre yaparak ihramdan çıkmalıdır. Bu kimseye birinci tavaf yeterli değildir.

Çünkü bu ilk tavaf kudûm tavafıdır. Kudûm tavafının ihramdan çıkmaya hiçbir etkisi yoktur. Ayrıca tavaf yaparak ihramdan çıkma kurban günü veya daha sonra olur. Bu tavaf ise kurban gününden önce yapılmıştır. Dolayısıyla ihramdan çıkma konusunda dikkate alınmaz.

Hacının Rabeze'ye gidişi, vakfe vaktinden sonra ise haccı kaçırmış olmaz. Bunun delili Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir: **[4/178]**

مَنْ أَدْرَكَ عَرَفَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ

"Kim Arafat'a erişmişse, hacca erişmiş olur [274]*"*

Terk etme veya geciktirme nedeniyle bu kimseye vacip olan kurbanların açıklaması daha önce geçmişti.

Hac zamanında umreye niyetlenen, haccı kaçırıp Mekke'ye gelenin durumu

Hac aylarında umre niyetiyle telbiye getirmişse, bunun ardından kurban gününden sonra Mekke'ye gelmişse umresini kaza eder. Bu kimseye bir şey gerekmez.

Çünkü umrenin belirli bir vakti yoktur. Kurban günlerinin geçmesiyle umre fiili kaçırılmış olmaz. Bu nedenle ona bir şey gerekmez.

Kısaca; Hanefîlere göre bütün yıl umrenin vaktidir. Fakat şu beş gün umre yapılması mekruhtur. Arefe günü, Kurban günü, Teşrîk günleri. Ayşe (r.a.)'den bu beş günde umre yapılmasını mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Ayrıca Allahu Teâlâ bu günleri hac günleri olarak adlandırmıştır. Bu nedenle bu günlerin sadece farz hacca (hacc-ı ekber) ayrılması gerekir. Dolayısıyla bu günlerde başka bir şeyle uğraşmak câiz değildir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre bu beş gün sırasında umre yapmak mekruh olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da Arefe günü zevalden önce umre yapmanın mekruh olmadığı nakledilmiştir. Çünkü haccın rüknünün (vakfenin) vaktinin girişi zevalden önce değil, zevalden sonradır. Fakat bu mekruh olma ile birlikte bu günlerde umre yapsa geçerli olur. Bu günlerde umre ihramıyla kalır. Bu durum, mekruh vakit girdikten sonra namazın haram oluşunun benzeridir.

Kurban bayramı sabahı ikinci bir hacca niyet edenin durumu

Hacı, kurban bayramı sabahı ikinci bir hac niyetiyle telbiye getirse, bu hac onun üzerine borç olur. Birinci hacdan geri kalan fiilleri de tamamlar. Bu ihramla gelecek yıl hac yapıncaya kadar ihramlı kalır.

Çünkü bu kimse geçen yılın hac vakti geçtikten sonra ihrama girmiştir. Dolayısıyla ihramı gelecek yıl haccı yerine getirmek üzere geçerlidir.

Bu kimseye iki haccın ihramını birleştirdiği için ceza kurbanı gerekir.

Bu kimse, tıraş olup farz tavafı yapıp ihramdan çıkmadıkça, hac ihramı henüz devam etmektedir. İki haccın ihramını birleştirmek yasaktır. Bunu yaparsa yasaklanmış olan birleştirme nedeniyle ceza kurbanı kesmesi gerekir.

---

[274] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/225; Tirmizî, Tefsîr 2; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/202; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/174.

Bu durum, iki hac niyetiyle telbiye getirmesi durumundan farklıdır. Çünkü o durumda ceza kurbanı birini terk etmesi nedeniyle gerekmektedir. Çünkü o konuda birini yerine getirdiği takdirde birleştirme gerçekleşmez. Bu konuda ise birleştirme gerçekleşir. İkinci haccı terk etmeden birinci haccın fiillerinden geri kalanları yerine getirmektedir. Bu nedenle bu iki haccı birleştirmesinden dolayı ceza kurbanı gerekir.

Yalnız Müzdelife vakfesine yetişenin durumu

Hacı, Mekke'ye gelir Müzdelife'deki vakfeye yetişirse hacca yetişmiş olmaz. Bunun delili Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir:

مَنْ فَاتَهُ عَرَفَةُ بِلَيْلٍ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ

"Kim geceleyin Arafat'a yetişemezse, haccı kaçırmış olur [275]*"*

Hâkim eş-Şehîd, daha sonra iki hac veya iki umre niyetiyle telbiye getirmenin hükmünü belirtmiştir. Biz bunu daha önce açıklamıştık.

Bu konuda her ikisine birlikte niyet ederek telbiye getirse de veya ikisinden birisi niyetiyle telbiye getirip sonra diğeri niyetiyle telbiye getirse de aynıdır, değişmez.

Çünkü iki durumda da iki ihramı birleştirmiş olmaktadır. Bu iki umreden birini terkeder sonra gelecek yıl hacla birlikte kaza ederse, kırân haccı yapmış olur. Çünkü kırân haccı hac ile umreyi birleştirmekle yapılır. Üzerinde hac borcunun bulunması, kırân haccına engel olmadığı gibi, üzerine umrenin vacip olması da böyledir. Bu umreyi hac aylarında yapar, sonra da aynı yıl haccederse umre ile hac arasında ihramsız olarak ülkesine dönmediği takdirde bu kimse temettu' haccı yapmış olur.

Umre ile hac arasında ihramsız olarak ülkesine döndüğü takdirde temettu' haccı yapmış olmaz. Bu görüş, bize İbn Ömer (r.a.) ve Said b. el-Müseyyeb (rh.a.)'den ulaşmıştır. **[4/179]**

Bu durum, umre tavafından sonra ailesinin yanına dönen kırâna niyetli hacının durumundan farklıdır. Çünkü o, ihramlı olarak ailesinin yanına döndüğü takdirde bu hacının ailesiyle görüşmesi tam bir görüşme (sahih ilmam) olmamaktadır. Bu nedenle kırâna niyetli olarak devam etmektedir. Ehliyle tam görüşme hükmünde, hedy gönderenle göndermeyen temettu' haccı yapanın

---

[275] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/226; Tirmizî, Hacc 57; *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/174; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III/99.

farkını da açıklamıştık. Kûfe'ye giden Mekkelinin hükmündeki farklılığı açıklamıştık. Kırân ve temettu' haccını da ayrıca açıklamıştık.

İbn Semâa (rh.a.)'nın Muhammed (rh.a.)'den rivayet ettiğine göre; Mekkeli Kûfe'ye geldiğinde eğer mîkâtın dışına çıkışı hac aylarından önce ise kırân haccı yapması câiz olur. Mîkâttan çıkmadan önce hac ayları girmişse bu Mekkeliye kırân ve temettu' haccı haram olur. Bundan sonra mîkâttan çıkma nedeniyle bu haramlık kalkmaz.

Hacca niyet eden hayızlı kadının Mekke'ye gelmesi

Kadın Mekke'ye hac ihramıyla fakat hayızlı olarak gelirse, temizleninceye kadar Beytullah'ı tavaf etmeksizin ihramlı olarak bekler.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Ayşe (r.a.)'ye;

واصنعي جميع ما يصنعه الحاجُّ غير أنْ لا تطوفي بالبيت

"Beytullah'ı tavaf etme dışında, hacıların yaptıkları her şeyi yap[276]*"* buyurmuştu.

Kurban günleri geçtikten sonra temizlenince, farz olan ziyaret tavafını yapar. Bu gecikme nedeniyle ona hiçbir şey gerekmez.

Çünkü bu gecikme, hayızlı olma özrü yüzündendir. Bu kadın vedâ tavafını yapmalıdır. Çünkü artık temizlenmiştir.

Kadın kurban günü ziyaret tavafını yaptıktan sonra hayız görürse, daha önce açıkladığımız hayızlı kadına verilen ruhsat nedeniyle bu durumda veda tavafı yapmak zorunda değildir.

Mekkeli ve Hill ahalisi vedâ tavafı yapar mı?

Mekkelilerin ve mîkâtla Mekke arasında oturanların vedâ tavafı yapma zorunluluğu yoktur.

Vedâ tavafı, sadece evlerine dönmeleri nedeniyle Beytullah'tan ayrılan âfâkî hacılara özgüdür. Âfâkî, Mekke'de oturmaya niyet eder ve orasını kendisine yurt edinirse; bu niyeti Mina'dan birinci ayrılıştan önce ise bu kimseden vedâ tavafı düşer. Çünkü vedâ vakti Mina'dan birinci ayrılıştan sonradır. Vedâ vakti, o kimse Mekke halkı olduktan sonra gelmiştir. Dolayısıyla bu kimseye vedâ tavafı gerekmez.

---

[276] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/39; Dârimî, Menâsik 31; Buhârî, Hacc 81; Müslim, Hacc 120; Ebû Dâvûd, Menâsik 23; Nesâî, Hayz ve'l-istihâza 1.

Eğer Mekke'de oturma niyeti birinci ayrılıştan sonra ise, Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu kimsenin vedâ tavafı yapması gerekir. Çünkü Mekke'de oturma niyetinden önce vedâ vaktinin gelmesi nedeniyle bu kimseye vedâ tavafı gerekir. Bundan sonra buna niyet etmesiyle o kimseden vedâ tavafı düşmez. Bu durum, namaz vakti çıktıktan sonra hayız gören kadından bu namazın düşmemesi gibidir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demiştir: Vedâ tavafına başlamadan önce Mekke'de oturmaya niyet etmişse bu kimseden vedâ tavafı düşer. Çünkü onun vakti girince onun vaktinin girmesiyle vedâ tavafı onun üzerine borç olmaz. Vaktine girdikten sonra veya girmeden önce Mekke'de oturmaya niyet etmesi aynıdır. Bu durum, namaz vakti girdikten sonra hayız gören kadına bu namazı kılmasının gerekmemesi gibidir.

Ancak vedâ tavafına başladıktan sonra Mekke'de oturmaya niyet etmişse bu tavafı yapmalıdır. Çünkü buna başlamak tamamlanmasını gerektirir. Dolayısıyla bundan sonraki Mekke'de oturma niyetiyle vedâ tavafı düşmez. Mekke'yi kendisine yurt edindikten sonra geçici olarak Mekke dışına çıkmayı arzu ederse bu kimseye vedâ tavafı gerekmez. Çünkü bu kimse, -geçici olarak- Mekke dışına çıkmayı arzu eden Mekkeli gibidir.

Mekke'de birkaç gün oturmaya niyet etse sonra ayrılsa, Mekke'de bir yıl veya daha fazla oturmaya niyet etse de bu kimseden vedâ tavafı düşmez. Çünkü bu kişi, bu niyetiyle Mekke halkı gibi sayılmaz. Çünkü Mekkeli, Mekke'den bir süre sonra ayrılmaya karar vermiş değildir. Halbuki bu kişi bir süre sonra Mekke'den ayrılmak üzeredir. Dolayısıyla vedâ tavafı böyle kalır. [4/180]

Haccı kaçıran kimseye vedâ tavafı gerekmez.

Haccı kaçırana vedâ tavafı var mıdır?

Çünkü kaza için dönüş, buna hak kazandırmaktadır. Çünkü o fiilleri hakkında, mukîm olan umreci gibidir. Umreciye ise vedâ tavafı yoktur.

Bir kimse hac için Mekke'ye gitmek üzere yola çıksa, Mekke'ye ihramsız girse ve kurban günü Mekke'de bulunsa haccı kaçırmış durumda iken umre ihramına girse ve umre yapsa bu umre geçerli olur. Ancak mîkâtı terk ettiği için ceza kurbanı gerekir.

Mekke'ye ihramsız girip haccı kaçırmışken umreye niyet etse durum

Çünkü mîkâtı geçtikten sonra ihrama girse ve haccı kaza etse, mîkâtı terk ettiği (mîkâtta ihrama girmediği) için ona ceza kurbanı gerekiyordu. Mîkâtta umre niyetiyle ihrama girer ve umreyi kaza ederse de hüküm böyledir. Çünkü mîkâta varan kimse, ister hacı ister umreci olsun, ihrama girmek zorundadır. Umre niyetiyle ihrama girmese de hac niyetiyle ihrama girse, gelecek yıl hacılarla birlikte

haccedinceye kadar ihramlı olur. Hac ayları dışında ihramın hükmünü daha önce açıkladık. Fakat bu kimsenin üzerindeki ceza kurbanının düşmesi için yeniden mîkâta geri dönüp oradan telbiye getirmesi gerekir. Eğer mîkâta dönmezse ihramı ertelediği için ceza kurbanı gerekir.

Haccı kaçıran, ihramdan nasıl çıkar?

Kim haccı kaçırırsa, onun evinde özürsüz olarak ihramlı olarak oturması uygun değildir. Bu kimse hedy kurbanı gönderir. Hedy kurbanı gönderirse hedy kurbanıyla ihramda çıkmaz.

Hedy kurbanıyla ihramdan çıkma muhsar (haccı engellenen) kişiye aittir. Bu kimse ise muhsar değildir. Aksine haccı kaçırmış kişidir. Bu kimsenin dînen (şer'an) tavaf ve sa'y ile ihramdan çıkması kesinleşmiştir. Dolayısıyla bundan başka bir şey ile ihramdan çıkamaz.

Doğru olanı en iyi bilen Allah'tır. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

İKİ İHRAMI BİRLEŞTİRME

Umre, hacca veya hac, umreye eklenirse hedy kurbanı kesilir mi?

Umre hacca eklenemez. Hac, umreden bir şey yapmadan önce de yaptıktan sonra da umreye eklenebilir.

İbn Abbas (r.a.)'dan bu şekilde nakledilmiştir. Bunun nedeni şudur: Allahu Teâlâ;

﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾

"*Kim hacca kadar umreden faydalanırsa...*" (el-Bakara, 2/196) âyetinde umreyi başlangıç, haccı ise sonuç olarak kılmıştır.

Kim haccı umreye eklerse, onun bu fiili Kur'an'da bulunan bu âyete uygun olur. Kim umreyi hacca eklerse bu davranışı Kur'an'da bulunan bu âyete aykırı olur. Bu yönden hatalı davranmış olur. Fakat bununla birlikte o kimse kırân haccı yapmış olmaktadır. Çünkü kırân haccına niyetli olan kimse, umre ile haccı birleştirmektedir. O, her durumda bu ikisini birleştirmektedir. Ancak önce umre niyetiyle sonra hac niyetiyle telbiye getirerek haccı umreye eklediği takdirde her ikisini birleştirmiş, sünnete uymuş, böylece güzel hareket etmiş olur. Bir kimse önce hac niyetiyle telbiye getirir, sonra umre niyetiyle telbiye getirirse her ikisini birleştirmiş ama sünnete aykırı davranmış olur. Bu nedenle her iki durumda o kişiye bir yolculukta her iki ibadeti birlikte yapmak suretiyle temettu' haccı yapana Allah Teâlâ'nın vacip kıldığı hususlar gerekir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾

"Kim hacca kadar umreden faydalanırsa kolayına gelen hedy kurbanı kesmelidir." (el-Bakara, 2/196) [4/181]

Âyette geçen hedy kurbanı, Ali (r.a.), İbn Abbas (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'un görüşüne göre; koyundur. İbn Ömer (r.a.) ve Ayşe (r.a.)'nin görüşüne göre ise büyük baş hayvandır.

Biz Hanefîler, Cabir (r.a.)'den gelen hadis nedeniyle ilk görüşü esas almışlardır. Cabir (r.a.) şöyle demiştir:

تَمَتَّعْنَا بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاشْتَرَكْنَا فِي الْبَدَنَةِ عَنْ سَبْعَةٍ

"Biz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte temettu' haccı yaptık. Bir büyük baş hayvana yedi kişi iştirak ettik [277]*"*

Temettu' haccı yapan hedy bulamazsa oruç tutar mı?

Eğer hedy kurbanı bulamazsa hacda (hac ihramında iken) üç gün oruç tutması gerekir.

Daha faziletli olan; terviye gününden bir gün önce, terviye günü ve Arefe günü (7.8.9 Zilhicce günleri) oruç tutulmasıdır. Çünkü bugün tutulan oruç, hedy kurbanı yerinedir. Daha uygun olan, kurban bulabilme ümidiyle günlerin geçmesi nedeniyle fırsatı kaçıracağı son vakte kadar beklemesidir.

Bu üç gün, umre ihramından sonra, ama hac ihramından önce oruç tutsa; bize göre câizdir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, bu câiz değildir. Şâfiî (rh.a.)'nin delili, âyetin açık anlamıdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ﴾

"Kim kurban bulamazsa, hacda üç gün oruç tutmalıdır...." (el-Bakara, 2/196) Hac ihramına girmeden önce oruç tuttuğu takdirde, onun tuttuğu bu oruç hacda tutulmuş oruç değildir.

Biz Hanefîlerin delili ise şudur: Şâfiî (rh.a.) haccı oruç için zarf kılmıştır. Halbuki hac fiili oruç için zarf olamaz. Bundan anlıyoruz ki, Bununla anlatılmak istenen, vakittir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

---

[277] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/293; Dârimî, Edâhî 5; Müslim, Hacc 350; İbn Mâce, Edâhî 5; Ebû Dâvûd, Dahâyâ 6; Tirmizî, Hacc 66; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/288.

﴿اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾

"Hac belirli aylardır." (el-Bakara, 2/197)

Bu kimse hac ayları içinde oruç nedeni (temettu') gerçekleştikten sonra oruç tutmuştur. Çünkü temettu'un anlamı, hac yolculuğunda hac ayları içinde (hacdan önce) umre yapmaktır. Bu anlam da burada bulunmaktadır. Vacip olma nedeni bulunduktan sonra bedenî ibadetin yapılması, Ramazan'da oruç tutan yolcunun orucu gibi câizdir.

Kurban gününe kadar oruç tutmayınca hedy vacip olur mu?

Kurban günü gelinceye kadar oruç tutmazsa, biz Hanefîlere göre kurban kesmesi kesinleşir.

Bu görüş, aynı zamanda Ömer (r.a.)'in görüşüdür. Çünkü bir kimse kurban günü Ömer (r.a.)'e gelip;

-Ben temettu' haccına niyet ettim, dedi. Ömer (r.a.);

-Koyun kes, dedi. O kimse;

-Benim param yok, dedi. Ömer (r.a.);

-Akrabalarından iste, dedi. O kimse;

-Burada akrabalarımdan hiçbir kimse yok, dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) kölesine;

-Ey Mugîs, ona bir koyun parası ver, dedi.

Çünkü kurbanın yerine geçecek olan ibadet (oruç) vakti delille belirtilen bir ibadettir. Bu vaktin geçmesinden sonra tutulacak oruç, kurbanın yerine geçmez. Dolayısıyla kurban kesmesi kesinleşir.

Şâfiî (rh.a.) ise şöyle diyordu: Başlangıçta teşrîk günleri oruç tutar. Bu görüş, İbn Ömer (r.a.) ve Ayşe (r.a.)'den de rivayet edilmiştir. Fakat bu görüş geçersizdir. Peygamber (s.a.v.)'in bu günlerde oruç tutmayı yasakladığı sahih hadislerde belirtilmiştir. Dolayısıyla bu günlerde vacibin yapılması câiz değildir.

Bu üç günden iki gün oruç tuttuktan sonra hedy kurbanı bulursa, kurban kesmesi gerekir.

Çünkü hacı, bedel işlemekle (oruç tutmakla) ihramdan çıkma maksadı meydana gelmeden önce asıl ibadeti yapmaya gücü yetmiştir. Kurban günü girdikten sonra kurbanlık almaya gücünün yetmesi durumu bundan farklıdır. Çünkü asıl maksat ihramdan çıkmaktır. Bu durumda hacının bedelle (oruçla)

ihramdan çıkma maksadı meydana geldikten sonra asıl ibadeti yapmaya gücü yeter olmuştur. Bu durum, teyemmüm alıp teyemmümle kıldığı namazı bitirdikten sonra su bulan kimse gibidir.

Yedi gün orucuna gelince; bu oruç, maksadı (ihramdan çıkmayı) yerine getirme konusunda bedel değildir. Görmez misin, bu yedi gün orucunun vakti ihramdan çıktıktan sonradır. Kurbanın vacip olması onun yapılmasına engel değildir. Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡ﴾

"...ve döndüğünüz zaman yedi gün oruç..." (el-Bakara, 2/196) âyetindeki dönüşten maksat, teşrîk günlerinin geçmesidir.

Öyle ki teşrîk günleri geçtikten sonra ailesine dönmeden önce yedi gün oruç tutarsa, biz Hanefîlere göre câizdir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise câiz değildir. Ancak Mekke'de oturmaya niyet ederse, ona göre bu oruç câiz olur.

[4/182]

Âfâkî hac niyetiyle telbiye getirse, bir tur tavaf etse, sonra da umre niyetiyle telbiye getirse ve bu umreyi terk etse; bu umreyi kaza etmeli ve umreyi terk etmesi nedeniyle ceza kurbanı kesmelidir.

Hac veya umreye niyetlendikten sonra tavaf sırasında umre veya hacca niyet durumları

Yaptığı tavafla hac ihramı pekiştirilmiş olmaktadır. Çünkü tavaf, hac fiillerindendir. Onun ihramı, umre ihramı olsaydı; umre fiilini hac fiilleri üzerine bina etmiş olacaktı. Bu ise câiz değildir. Bu nedenle umreyi terkeder.

Önce umre niyetiyle telbiye getirse, umre için bir tur tavafı yapsa, sonra hac niyetiyle telbiye getirse umreye devam eder.

Çünkü bu kimse hac fiillerini umre üzerine bina etmektedir. Bu ise geçerlidir.

Ancak umre için dört turdan az tavaf etmişse, kırân haccına niyet etmiş sayılır. Umre tavafının turlarının çoğunu yapar, sonra hac niyetiyle telbiye getirirse; temettu' haccı yapmış olur.

Temettu' haccına niyet eden kimse, umre yaptıktan ve ihramdan çıktıktan sonra ikinci defa hac niyetiyle ihrama giren kimsedir. Tavafın çoğunluğunun hükmü tamamının hükmüdür. Kırân haccı yapan kimse ise hac ve umreyi (aynı ihramda) birleştiren kimsedir. Hac niyetiyle ihrama girdiği zaman umre ile haccı birleştirmiş olmaktadır. Umre tavafının çoğu bu kimsenin üzerinde kalmaktadır. Daha önce Mekkelinin hac ve umreyi birleştirip kırân haccı yapamayacağını, birini diğerine ekleyemeyeceğini açıklamıştık.

Bu iki ibadeti birleştirirse, umreyi terkeder ve hacca devam eder.

Kırân haccına niyet eden kimsenin bu ikisini birleştirmesi yasaktır. Mutlaka bu iki ibadetten birini bırakmalıdır. Bu durumda umrenin bırakılması daha kolaydır. Çünkü umre kuvvet yönünden hacdan daha zayıftır. Ayrıca umreyi dilediği zaman kaza etmesi mümkündür.

Önce umre niyetiyle ihrama girse, sonra hac niyetiyle ihrama girse umreyi terkeder.

Başlarken yapılacak tercih, her iki ibadetin kuvvet yönünde eşit olmasından sonra mümkündür. Burada ise eşitlik yoktur. Dolayısıyla her durumda umreyi terkeder.

Bu iki ibadete devam eder ve ikisini de kaza ederse bu geçerlidir.

Yasaklama, yasaklanan şeyin gerçekleşmesine engel değildir. Bu durum, iki hac ve iki umreyi birleştiren kimsenin durumundan farklıdır. Çünkü uygulamada bu iki ibadeti aynı zamanda bir arada yapma mümkün değildir. Olumsuzluk durumunda iki ibadeti bir arada yapma gerçekleşmez. Dolayısıyla her durumda bu iki ibadetten birini terk etmiş sayılır.

Burada Mekkeli hakkında yasak olan hac ve umreyi birleştirme, vardır. Bu yasaklama ile birlikte birleştirme gerçekleşir.

Dolayısıyla bu iki ibadeti birleştirdiği için ceza kurbanı gerekir.

Fakat bu ceza kurbanı, kırân haccı yapan âfâkînin kestiği kurbanın benzeri değildir. Çünkü âfâkînin kestiği kırân kurbanı, yenmesi helal olan ibadet kurbanıdır. Bu ise yenmesi helal olmayan ceza kurbanıdır. Bu ceza kurbanının vacip olması, yasaklanan bir şeyi işlemek nedeniyledir. Dolayısıyla eksikliği telafi etme yoluyla vacip olmaktadır. Bu nedenle bu kurbanın etinden yemek mübah değildir.

Umre için bir tur veya üç tur tavaf eder, sonra hac niyetiyle ihrama girerse Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüne göre haccı terkeder.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre umreyi terkeder.

Bu kimse hac niyetiyle telbiye getirmiştir. Umre fiillerinin çoğu hâlâ onun üzerindedir. Çoğunluğun hükmü bütünün hükmüdür. Bu kimse sanki umre fiillerinde hiçbir şeyi yapmadan önce hac niyetiyle telbiye getirmiş gibidir. Dolayısıyla bu umreyi terkeder.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Yapmış olduğu umre tavafıyla umre ihramı pekişmiştir. Hac ihramı ise onun fiilinden herhangi bir şeyle pekişmemiştir.

Bir fiil yapmakla pekiştirilen ibadet, pekiştirilmeyen ibadetten daha kuvvetlidir. Bu nedenle haccı terkeder. Tavafın bir turuyla o ibadetin pekiştiğinin delili, hac için bir tur tavaf yapıp da sonra umre için tavaf yapan âfâkî, umre niyetiyle telbiye getirmeden önce fiille hac ihramını pekiştirmesi nedeniyle bu umreyi terk etmelidir; şeklinde daha önce açıkladığımız husustur. Bu durum, hac tavafından bir şey yapmadan önce umre niyetiyle telbiye getirme durumundan farklıdır. [4/183]

Mekkeli temettu' ve kırân hac yapabilir mi?

Mekkeli bir kimse, umre için dört tur tavaf yapsa, sonra hac niyetiyle ihrama girse şöyle deriz: Bu kimse umre tavafının çoğunu yaptıktan sonra hac niyetiyle ihrama girmiştir. Çoğunluğun hükmü tamamın hükmüdür. Dolayısıyla bu kimse sanki umreyi bitirdikten sonra hac niyetiyle ihrama girmiş gibidir. Bu nedenle hiçbir şeyi terk etmez. Fakat umresini ve haccını bitirir. Ayrıca ceza kurbanı keser. Çünkü bu kimse temettu' haccı yapan kimse gibidir. Halbuki Mekkelinin temettu' haccı yapması yasaklanmıştır. Bu kurbanının etinden yemesi de helal değildir. Çünkü bu kurban daha önce açıkladığımız gibi ceza kurbanıdır. Onun hac ayları dışındaki bu tavafı umre tavafı sayılsaydı, yine ona ceza kurbanı gerekirdi. Çünkü bu kimse umreyi bitirmeden önce hac niyetiyle ihrama girmiştir. Halbuki Mekkelinin hac ve umreyi aynı mevsimde birleştirme hakkı yoktur. Bu iki ibadeti birleştirdiği takdirde ona ceza kurbanı gerekir. Bu kimse âfâkî olsaydı ona ceza kurbanı gerekmezdi. Çünkü âfâkînin bu iki ibadeti birleştirmesi yasaklanmış değildir.

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* kitabında; aynı zamanda bu kimseye umre ihramında mîkâtı terk ettiği için ceza kurbanı gerekir, demektedir. Muhammed (rh.a.), bununla umre için Harem bölgesinde ihrama girme durumunu kastetmiştir. Çünkü umre ihramı için Mekke halkının mîkâtı, Hill bölgesidir.

Kûfeli bir kimse hac niyetiyle telbiye getirse ve hac için tavaf yapsa, sonra umre niyetiyle telbiye getirse umresini terkeder.

Çünkü bu umreyi terk etmeseydi, umreyi hac üzerine bina etmiş olurdu. Bu, Arafat'ta umre niyetiyle telbiye getirdiği takdirdedir.

Hac ihramından çıkmadan veya hac ihramından çıkıp da farz tavafı yapmadan önce umre niyetiyle kurban günü telbiye getirse, bu umreyi de terk etmekle emrolunurdu. Bu umreyi terk etmese ve devam etse bu umre geçerli olur. Ancak bu umre için hac ihramından çıkmadan önce telbiye getirmişse ceza kurbanı gerekir.

Bu umre için hac ihramından çıktıktan sonra telbiye getirmişse ve bu umrede mîkâtı terk etmemişse hiçbir şey gerekmez. Hac ihramından tamamen çıktıktan sonra bu umre için ihrama girmişse bu umreyi terk etmekle emrolunmaz. Çünkü o

kimse ihrama girdikten sonra yeniden ikinci bir ihrama girmekten yasaklansa da, ihrama girdikten sonra bu umreyi tamamlaması vacip olur. Bu ihramla ikinci ihramı birleştiremez. Bu umreyi yaptığı zaman geçerli olur.

Bu durum, bu kimsenin Arafat'tan telbiye getirmesi durumundan farklıdır. Çünkü o takdirde daha önce geçtiği gibi olumsuz kılan bir durum gerçekleştiği için umreyi terk etmiş olmaktadır. Ayrıca umre niyetiyle ihrama girmesi hac ihramından çıkmadan önce ise, iki ihramı yasaklanmış şekliyle birleştirmiş olmaktadır. Bunun için ona ceza kurbanı gerekir. Umre niyetiyle ihrama girişi, hac ihramından çıktıktan sonra ise, iki ihramı birleştirmiş olmaz. Dolayısıyla ona hiçbir şey gerekmez.

Mekkelinin hacca niyetlenip bir tur tavaftan sonra umreye niyetlenmesi

Mekkeli hac için telbiye getirse ve hac için bir tur tavaf yapsa, sonra umre niyetiyle telbiye getirse; umreyi terkeder.

Çünkü onun hac ihramı pekiştirilmiş olmaktadır. Bu ihramın pekiştirilmesinden önce umreyi terk etmekle emrolunuyordu. Bu ihramın pekiştirilmesinden sonra umreyi terk etmekle emrolunması önceliklidir. Bu umreyi terk etmezse ve umre için tavaf ve sa'y ederse; yasaklama yasaklanan şeyin geçerli olmasına engel değildir. şeklinde daha önce açıkladığımız kurala göre, bu umre geçerli olur. Fakat haccını bitirmeden önce umre niyetiyle telbiye getirdiği için ceza kurbanı gerekir. Hacı, bu durumda iki ihramı birleştirmesi yasaklandığı halde, iki ihramı birleştirmiş olmaktadır.

Umreye niyetlenip cinsel ilişkide bulunanın durumu

Umre niyetiyle ihrama giren kişi, hanımıyla cinsel ilişkide bulunursa, sonra bu umreye bir başka umreyi ilave ederse; bu ikinci umreyi terkeder. Geçersiz olan birinci umreye devam eder.

Çünkü geçersiz umre, tamamlanmasının vacip olması hususunda geçerli umre gibi dikkate alınır. Birinci umre geçerli olsaydı, bu umreye devam etmesi ve ikinci umreyi terk etmesi gerekirdi. Birinci umre geçersiz olunca da durum böyledir.

Birinci umre sırasında cinsel ilişkide bulunmasaydı, durum yine böyledir. Fakat bu umre için bir tur tavaf etmişse, sonra ikinci umre niyetiyle ihrama girmişse, ikinci umreyi terkeder. Çünkü birinci umre için bir tur tavaf etmekle bu umreyi pekiştirmiş olmaktadır. Dolayısıyla ikinci umre, terkedilmek için kesinleşmiş olmaktadır. İki hac ihramını birleştirme konusunda da durum böyledir. [4/184]

İki hacca niyetlenip cinsel ilişkide bulunma

Birlikte iki hac niyetiyle telbiye getirse, sonra da yola çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunsa; cinsel ilişki nedeniyle Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iki ceza kurbanı gerekir.

Çünkü Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin temel kuralına göre; ikincisine başlamadığı sürece iki ibadetten birini terk etmiş olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise, cinsel ilişki nedeniyle bir ceza kurbanı gerekir.

Çünkü o iki ihramdan çıkınca birisini terk etmiş olmaktadır. Dolayısıyla onun cinsel ilişkisi bir ihram suçudur.

Bu cinsel ilişki, Mekke'ye doğru yola çıktıktan sonra meydana gelmişse, bir ceza kurbanı gerekir.

Çünkü Mekke'ye doğru yola çıkınca onun cinsel ilişkide bulunması bir ihram suçu oluşturmaktadır. Ayrıca onun için gerekli olan terk etme, kaza etme ve ceza kurbanı kesme şeklinde üzerine borç olan hususları daha önce açıklamıştık.

Hiçbir şeye niyet etmeden ihram giyip tavaf süresinde umreye niyet edenin durumu

Hiçbir şeye niyet etmeden ihrama girse ve üç tur tavaf yapsa, sonra umre niyetiyle telbiye getirse bu ikincisini terk eder.

Çünkü daha önce açıkladığımız; "Niyette belirsizlik, yapmaya başlamakla kaybolur. Aksine kesin olan husus umre ihramı devam eder"; şeklindeki kurala göre, tavafa başlamakla birlikte birinci ihram, umre ihramı olarak kesinleşmiştir. İkinci umre için telbiye getirince iki umreyi birleştirmiş olmaktadır. Bu nedenle ikinci umreyi terkeder.

Hem âfâkta hem Mekke'de evi bulunma durumu

Kûfeli hacının Kûfe'de bir hanımı, Mekke'de bir hanımı olduğunda, Kûfeli bir hanımı yanında bir yıl, öbür hanımı yanında bir yıl kalıyorsa; hac aylarında umre yapar ve aynı yıl haccederse temettu' haccı yapmış olmaz.

Çünkü iki ibadet arasında ailesiyle tam anlamıyla görüşmüş olur.

Mekke'de hanımı yoksa, hac aylarında Kûfe'den gelip umre yaparsa ve sonra da ailesinin bulunmadığı Mısır'a giderse ve aynı yıl haccederse; ailesinin bulunduğu şehre gitmediği sürece temettu' haccı yapmış olur. Bu görüş, bize Abdullah b. Ömer (r.a.), Said b. el-Müseyyeb (rh.a.) ve İbrahim Nehaî (rh.a.)'den ulaşmıştır.

Daha önce açıkladığımız gibi, Tahâvî (rh.a.), bu bölümde Ebû Hanîfe (rh.a.) ile iki talebesi arasında bir görüş farklılığı bulunduğunu anmaktadır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'den nakledilen doğru görüşe göre bu kimse temettu' haccı yapmış olur. Zeyd es-Sekafî (r.a.)'nin hadisinde; Zeyd es-Sekafî (r.a.), İbn Abbas (r.a.)'a;

-Biz umre niyetiyle Mekke'ye geldik. Umreyi yaptık. Sonra Peygamber (s.a.v.)'in kabrini ziyaret ettik. Bundan sonra da haccettik, dedi. İbn Abbas (rh.a.);

-Siz temettu' haccı yapmışsınız, dedi.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre asıl kural, ailesinin yanına varmadığı sürece o kişi mîkâtı geçmeyen kişi gibi, temettu' haccı yapmış olmaktadır. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, mîkâtın dışına çıkan kimse, bundan sonra temettu' haccı yapmış sayılmama konusunda, ailesinin yanına varan kimse gibidir. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bir kimsenin Kûfe'de bir hanımı, Basra'da bir hanımı varsa; umre yaptıktan sonra, Basra'daki hanımının yanına gitse, sonra da aynı yıl haccetse, temettu' haccı yapmış olmaz. Çünkü iki ibadet arasında ihramsız olarak ailesiyle görüşmüş olur.

Kûfeli bir kimse, hac aylarında umre yapsa ve hac yapmayı arzu ederek temettu' için hedy kurbanı gönderse ve umresi için tavaf yapsa ama tıraş olmasa; sonra da Kûfe'deki ailesinin yanına dönse ve aynı hac mevsiminde hac yapsa; Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre temettu' haccı yapmış olur.

[4/185]

Muhammed (rh.a.)'e göre; bu kimsenin ailesinin yanına dönüşü, umre tavafının çoğunu yaptıktan sonra ise, temettu' haccı yapmış olmaz. Muhammed (rh.a.)'in delili şudur: O kimse iki ibadet arasında ailesiyle tam anlamıyla buluşmuş olmaktadır. Bu kimsenin ailesine dönme hakkı yoktur. Öyle ki kesilmek üzere hedy kurbanı gönderse ve haccetmese bile câiz olur. Bu kimse Kûfe'den gidip umre yapan ve temettu' için hedy gönderen Mekkeli gibi olup o durumda temettu' yapmış olmaz. Burada da böyledir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle demişlerdir: Bu kimsenin ailesiyle buluşması tam bir buluşma (sahih ilmam) değildir. Çünkü bu kimse kendi adına kurban kesilmedikçe ihramlıdır. Dolayısıyla ailesine dönmesi onun hakkıdır. İhramlı oluşu onun ailesiyle buluşmasının tam bir buluşma (sahih ilmam) sayılmasına engeldir. Bu hacı, umre fiillerini yapan, bundan sonra ailesinin yanına dönen ve aynı hac mevsiminde Mekke'ye dönüp hacceden ve böylece kırân haccı yapmış olan kimse gibidir. Bu hacının ihramlı olarak ailesiyle buluşması, tam bir buluşma (sahih ilmam) değildir. Burada da böyledir. Bu durum, beraberinde hedy kurbanı olmayan ve umre yaptıktan sonra Mekke'de umre ihramından çıkan ve sonra da ailesiyle ihramsız olarak buluşan kimsenin durumundan farklıdır. Çünkü bu kimsenin ailesiyle buluşması tam bir buluşma (sahih ilmam)'dir.

Hac aylarında umreye niyetlenip yanında getirdiği hedy kurbanını kesen ve hac yapmayanın durumu

Bir kimse, hac aylarında umre niyetiyle telbiye getirse ve beraberinde temettu' haccı için hedy kurbanı getirse, sonra da ihramdan çıkmayı ve

hedy kurbanını kesip ailesine dönmeyi ve bu hac mevsiminde hac yapmamayı uygun görse; bu onun hakkıdır.

Çünkü ihrama girmeden sadece niyet etmekle bu yıl haccı yapması gerekmez. Böyle hareket etse ve aynı hac mevsiminde haccetse ona hiçbir şey gerekmez. Çünkü iki ibadet arasında ihramsız olarak ailesiyle buluşmuş olur. Dolayısıyla temettu' haccı yapmış olmaktan çıkar.

Bu kimse hedy kurbanını kesmeyi ve ihramdan çıkmayı arzu edip ailesine dönmemeyi ve aynı hac mevsiminde de haccetmeyi arzu etse; buna hakkı yoktur.

Çünkü o kimse ailesinin yanına dönme maksadını taşımadığı takdirde, temettu' haccına niyet etmiş demektir. Dolayısıyla bu hedy kurbanı da temettu' hedyi olmaktadır. Temettu' hedyi, sadece kurban günü kesilebileceği için, bu temettu' hedyini kurban gününden önce kesmeye hakkı yoktur. O kimse, temettu' haccına karar vermiş olarak hedy kurbanını beraberinde getirdiği takdirde, hac fiilini bitirinceye kadar ihramda kalmak zorundadır. Bu kimsenin vaktinden önce ihramdan çıkma konusunda acele etme hakkı yoktur. Bunu yapar, sonra ailesinin yanına döner ve sonra da aynı hac mevsiminde haccederse bu kimseye hiçbir şey gerekmez.

Umresini bitirir, ihramdan çıkar ve kurbanını keserse, sonra da aynı hac mevsiminde hac yapıncaya kadar Mekke'de kalırsa; temettu' için iki kurban kesmesi gerekir.

Çünkü bu kimse bir yolculukta iki ibadet yapmış, dolayısıyla temettu' haccı yapmış olur. Kurban gününden önce kestiği kurban temettu' hedyi yerine geçmez. Bu nedenle o kimseye hem temettu' kurbanı, hem de vaktinden önce ihramdan çıktığı için ceza kurbanı gerekir. Çünkü temettu' haccına niyet edip hedy kurbanını da beraberinde getirince, bu kimsenin kurban gününden önce ihramdan çıkmaya hakkı yoktur. Halbuki bu kimse kurban gününden önce umre ihramından çıkmıştır. Dolayısıyla ihramdan çıkmakta acele ettiği için ceza kurbanı kesmesi gerekir.

Bir kimse hac aylarında umre niyetiyle telbiye getirse, sonra da hanımıyla cinsel ilişki nedeniyle umresini geçersiz kılsa; bu umreyi bitirdikten sonra da bu umreyi kaza etmek niyetiyle telbiye getirse ve aynı hac mevsiminde haccetse; temettu' haccı yapmış olmaz.

Birinci umreye gelince; bu umreyi cinsel ilişki nedeniyle geçersiz kılmıştır. Geçersiz umre ile temettu' haccı yapılmaz. İkinci umreye gelince; bu umre için mîkât dışında ihrama girmiştir. Temettu' haccı yapanın umresi mîkâtta ihrama

girerek, haccı da Mekke'de ihrama girerek olmalıdır. Bu kimse Mekke'ye geçersiz bir ihramla girdiği için, Mekke halkı gibi olmaktadır.

[4/186] **Geçersiz umreyi bitirdikten sonra Mekke'den ayrılır, mîkât dışına çıkarsa, sonra da hac aylarında umre niyetiyle telbiye getirirse ve aynı hac mevsiminde haccederse; mîkât dışına hac aylarından önce çıkmışsa, temettu' haccı yapmış olur.**

Çünkü bu kimse mîkât dışına çıkmakla Mekke'ye hiç girmemiş kimse gibi sayılır. Hac aylarında umre yapar ve aynı hac mevsiminde haccederse umresi mîkâtta ihrama girerek, haccı da Mekke'de ihrama girerek olmuştur. Dolayısıyla temettu' haccı yapmış olur.

Mîkât dışına sadece hac aylarında çıkmışsa temettu' haccı yapmış olmaz.

Çünkü hac ayları girdiğinde o kimse mîkât dahilinde ise, Mekke halkına temettu' haccı yapmak haram olduğu gibi, o kimseye de temettu' haccı yapmak haram olur. Mîkât dahilinde olan Mekkeli kimsenin (hac aylarında) mîkât dışına çıkmasıyla bu haramlık sona ermez.

Mîkât dahilinde olan kimsenin buraya ilk girişi hac aylarında umre yapmak suretiyle ise, bu umreyi de geçersiz kılmışsa ve buna rağmen umresini tamamlamışsa, bundan sonra ailesinin yanına dönmüşse, ardından yeniden Mekke'ye gelip bu umresini kaza etmişse ve aynı hac mevsiminde haccetmişse; bu kimse temettu' haccı yapmış olur.

Çünkü ailesinin yanına dönmesiyle birinci yolculuğu sona ermiş, bu yolculuk sanki hiç yapılmamış gibi olur. Bu durumda geçerli olan ikinci yolculuktur. Bu ikinci yolculukta ise iki ibadeti de geçerli olarak yapmıştır. Dolayısıyla temettu' haccı yapmış olmaktadır.

Mekke'den ayrılıp ülkesinden başka bir beldeye gitse, sonra yeniden Mekke'ye geri gelse ve umresini kaza etse ve aynı hac mevsiminde haccetse Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin; "Bir kimse, kendi beldesine varmadığı sürece, hükümde sanki Mekke'den hiç çıkmamış kimse gibidir"; şeklindeki temel kuralına göre; Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kimse temettu' haccı yapmış olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu kimse temettu' haccı yapmış olur. Çünkü onların temel kuralına göre; bu kimsenin mîkât dışına çıkmasıyla bu yolculuğun temettu' hakkındaki hükmü sona ermiş olur. Bu kimse aynen kendi beldesine dönen kimse gibidir. Dolayısıyla umre niyetiyle Mekke'ye döner ve aynı

hac mevsiminde haccederse, aynı yolculukta iki ibadeti geçerli olarak yaptığı için, temettu' haccı yapmış olur.

Eğer geçersiz bir umre ile hac aylarında Mekke'ye girmişse, bu umreyi yapar sonra da mîkât dışına çıkarsa, sonra da aynı ihramla hem hac hem de umreye niyet ederse; kırân haccı yapmış olur.

Çünkü genellikle Mekke'ye geçersiz bir umreyle vardığında o kişinin durumu Mekkelinin durumu gibidir. Daha önce açıkladığımız gibi, Mekkeli, mîkât dışına çıkıp da hac ve umreye aynı ihramla niyet ettiği takdirde kırân haccı yapmış olur. Bu da onun gibidir.

Geçersiz umresini kaza eder, sonra Mekke'de umre ve hac niyetiyle telbiye getirirse umresini terkeder.

Çünkü geçersiz umre ile Mekke'ye varınca umre ve hac niyetiyle ihrama giren Mekkeli niteliğindedir. Daha önce açıkladığımız gibi, Mekkeli umre ve hac niyetiyle ihrama girdiği takdirde umresini terkeder. Burada da böyledir.

Hac aylarında umre niyetiyle telbiye getirmiş ve bu umre için de bir tur tavaf etmişse, sonra da hac niyetiyle telbiye getirmişse; Mekkeli hakkında andığımız imamlarımız arasındaki görüş ayrılığı aynen geçerlidir. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre; tavafla umre ihramı pekiştiği için haccı terkeder. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise daha önce geçtiği gibi umreyi terkeder.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre umre için dört tur tavaf etmediği takdirde bu kimse hiç tavaf etmemiş gibidir.

Mekkeli veya Kûfeli kişi, umre hakkındaki ihram mîkâtını terk ettikten ve bu umre için bir tur tavaf ettikten sonra, yeniden mîkâta dönüp mîkâttan telbiye getirmeyi istediği takdirde; bu durumun ona yararı yoktur. Bu kimseden ceza kurbanı da düşmez.

Çünkü onun mîkâta uymadan girdiği ihramı, tavafla pekişmiştir. Bu kimse mîkâta dönse ve telbiye getirse de mîkâtta kaybettiğini telafi edemez. Dolayısıyla bu kimseden ceza kurbanı düşmez.

Görmez misin, bu kişi geri döndüğü takdirde, şu anda yeni ihrama giren kimse gibi kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü daha önce yaptığı tavaf hesap edilmektedir. Bundan önceki tavafı hesap edildiği halde nasıl yeni ihrama giren bir kimse gibi kabul edilebilir? Bunun için bu kimseden ceza kurbanı düşmez. [4/187]

Allah doğruyu en iyi bilendir.

TELBİYE

Telbiyenin şekli

Peygamber (s.a.v.)'in şu şekilde telbiye getirdiği nakledilmiştir:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

"Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ Şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk. Lâ şerîke lek." 'Emrine hazırım Allahım, emrine hazırım. Senin hiçbir ortağın yoktur. Emrine hazırım. Hiç şüphesiz ki hamd, nimet ve mülk sadece sana aittir. Senin hiçbir ortağın yoktur.[278]"

Peygamber (s.a.v.)'in hac ibadetini rivayet edenler, onun telbiyesini naklederlerken bu ifadede ittifak etmişlerdir. İhramlı bu ifadeyle yetinirse bu güzeldir. Buna ilavede bulunursa biz Hanefîlere göre bu da güzeldir.

Bazı Şâfiî âlimler (rh.a.) ise ihramlının ilavede bulunması mübahtır, demişlerdir. Şâfiî âlimlerinin çoğunluğu, Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın hadisi nedeniyle bunun mekruh olduğu görüşündedirler. Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.), ihramlı bir kimsenin telbiye getirirken;

لَبَّيْكَ ذِي الْمَعَارِجِ لَبَّيْكَ -*Lebbeyke Ze'l-Meâric Lebbeyk*, "Ey yükseklikler sahibi olan Allahım. Emrine hazırım" dediğini duymuş, ona;

-Yeter! Biz Peygamber (s.a.v.) zamanında böyle telbiye getirmiyorduk, demişti.[279] Ayrıca telbiye duası, düzene sokulmuş bir zikirdir. Ezan ve teşehhüd duası gibi buna da ilave yapılamaz.

Hanefîlerin bu konudaki delili, Ebû Hureyre (r.a.)'nin; Peygamber (s.a.v.) telbiye getirirken;

لَبَّيْكَ إِلٰهَ الْحَقِّ لَبَّيْكَ

"Lebbeyke İlâhe'l-Hakk Lebbeyk[280]", derdi; şeklindeki hadisidir.

---

[278] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/302; Buhârî, Hacc 26; Müslim, Hacc 19; İbn Mâce, Menâsik 15; Ebû Dâvûd, Menâsik 26; Tirmizî, Hacc 13; Nesâî, Menâsik 53.

[279] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* III/204; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/171; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III/507.

[280] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/341; İbn Mâce, Menâsik 15; Nesâî, Menâsik 54; İbn Huzeyme, *Sahih,* IV/172; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/109; Hâkim, *Müstedrek*, I/618.

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre; İbn Mes'ûd (r.a.) tekbir getirerek Hayf mescidi'nden çıkmıştı. Bir kimse ona;

-Burada telbiye getirilmez, dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd (r.a.);

-İnsanlar mı bilmiyor, yoksa uzun zaman mı geçti? Topraklar sayısınca Lebbeyk;

لَبَّيْكَ عَدَدَ التُّرَابِ لَبَّيْكَ,[281] dedi.

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; İbn Ömer (r.a.) telbiye getirirken;

لَبَّيْكَ مَرْهُوبٌ مِنْكَ وَمَرْغُوبٌ إِلَيْكَ وَالنَّعْمَى وَالْفَضْلُ وَالْحُسْنُ لَكَ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ

"Lebbeyke Merhûbün minke ve mergûbün ileyk. Ve'n-Na'mâ ve'l-Fadlü vel-Husnü lek. Lebbeyk Lebbeyk"; (Emrine hazırım Allahım. Senden korkarak ve seni arzu ederek. Nimet lütuf ve güzellik sana aittir. Emrine hazırım. Emrine hazırım)[282] demişti.

Sa'd b. Ebû Vakkas (r.a.)'ın hadisinin yorumuna gelince; onun hadisinde adı geçen kimse bilinen telbiyeyi terk etmiş, bu ifadesiyle yetinmişti. Bu nedenle Sa'd onu yadırgamıştı. Biz de "İhramlı, bilinen telbiyeyi terk ederse böyle mekruh olur", diyoruz. Ama bilinen telbiyeyi getirir, buna ilavede bulunursa bu güzel olur. Çünkü maksat Allahu Teâlâ'ya senâda bulunmak ve kulluğu arz etmektir. Ehl-i Beyt yoluyla uzun bir telbiye nakledilmiştir. Bu telbiyede;

"Vel-Câriyâtü fi'l-Felek ala mecarî men selek", (belirli yörüngede dönen gezegenler) ifadesi bulunmaktadır.

İfrad ve kırân haccına niyet eden kimse telbiyeyi kesmede aynı hükme tâbiidir.

İfrad ve kırân haccı yapan büyük şeytana taş atınca telbiyeyi keser mi?

Çünkü ifrad ve kırân haccında, Kurban gününden önce ihramdan çıkamaz.

Telbiyeyi kesme de Cemre-i Akabe'ye taş atma zamanıdır.

Haccı kaçıran, elinde olmayan bir nedenle haccı engellenen ve haccı kaçıran kimsenin telbiyeyi kesme vaktini daha önce açıklamıştık.

Kişi ihrama girmeye niyet ettiği takdirde, telbiye getirmekle ihrama girmiş olur.

İhrama girme niyeti telbiye ile olabilir mi?

---

[281] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/375; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/121.

[282] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/204.

Böyle bir niyeti yoksa, niyet etmedikçe tekbir getirmekle namaza başlamış sayılmayacağı gibi, telbiye getirse de ihrama girmiş olmaz.

Namaza başlarken olduğu gibi, ihrama girme niyetiyle getirilen tehlîl (Lâ ilâhe illallah) ve tesbîh (Sübhanallah), telbiye getirme niteliğindedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre bununla namaz arasındaki farkı daha önce açıklamıştık.

[4/188]

Dilsiz, abdest alsa ve ihram elbiselerini giyse ve iki rekat namaz kılsa, sonra kalbiyle ihrama girmeye niyet etse ve dilini oynatsa ihrama girmiş olur.

Dilsizin ihrama girişi

Dilsiz elinde olanı yerine getirmiştir. Ona bundan fazlası gerekmez. Nitekim dilsizin, niyetle birlikte dilini oynatmak suretiyle namaza başlaması geçerli olur.

Kadının telbiyesi

Kadın telbiye getirmede erkek gibidir. Ancak sesini yükseltmez.

Daha önce onun sesinin fitneye neden olabileceğini söylemiştik.

Yeterli telbiye sayısı

İfrad, temettu' ve kırân haccına niyet eden kişi, sadece bir defa telbiye getirdiği takdirde kötü bir şey yapmış olur. Ama bu kimseye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü geçerli bir şekilde namaza başlama tekbirle olduğu gibi, ihrama başlama da telbiye ile olur. Namaz kılan kimse sadece iftitah tekbirini getirse namazı câiz olur. Ama kötü bir şey yapmış olur. Böyle ihramlı kişi, bir defa telbiye getirdiği takdirde câiz olur. Çünkü vacip olanı yerine getirmiş, sünnet olanı terk etmiştir. Dolayısıyla kötü bir şey yapmış olur.

Doğru olanı en iyi bilen Allah'tır. Dönüş ve varış yalnız O'nadır.

HAREMDE AVLANMA

Harem dışından haremdeki ava atma durumu

Hill bölgesindeki bir kimse, Hill bölgesindeki bir ava ok atar ve attığı ok o hayvana Harem bölgesinde isabet ederse, bu kimseye ceza gerekir.

Çünkü bu, onun işlediği suçla meydana gelmiştir. Bildiğim kadarıyla bu, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. Bu ifadenin anlamı şudur: Okun gidip bir av hayvanına ulaşması atıcının gücü iledir. O, bizzat bu fiili yapan kimsedir. Öyle ki bu kimse kasten bir müslümana atış yapsa ve onu öldürse, o kimseye kısas gerekir.

Bu ok o ava, Harem avı olduktan sonra isabet etmiştir. Dolayısıyla oku atan kendi fiiliyle Harem avını öldüren kimse olmaktadır. Dolayısıyla ona ceza gerekir.

Bir kimse; köpeğini Hill bölgesindeki bir ava gönderse, köpeği de avı kovalayıp Harem'de öldürse; bu durum farklıdır. Bu takdirde bu kimse onun bedelini ödemez.

Av için köpek gönderme durumları

Çünkü bu onun ihram suçu değildir. Bunun anlamı şudur: Köpeğin avı kovalaması köpeğin meydana getirdiği bir fiildir. Dolayısıyla onu gönderen kişi bununla ihram suçu işlemiş olmaz. Oku atan kimse okunun isabet ettiği şeyi bizzat avlamış olur. Fiilin bizzat işlenmesi durumunda ceza gerekmesi hususunda sınırı aşma ile aşmama arasında hiçbir fark yoktur.

Görmez misin, bir kimse kendi mülkündeki bir oku atar, bu ok bir mala veya cana isabet ederse, bunun bedelini öder. Burada en son nokta, ok atmanın aslında herhangi bir sınırı aşma sayılmamasıdır. Bunu bizzat kendi yaptığı takdirde onun üzerine cezanın vacip oluşuna engel değildir. Köpeği salıveren kimse ise köpeğin yakaladığı şeyi telef etmesine neden olmuştur. Bunu bizzat yapmış değildir. Dolayısıyla bu kişiye hiçbir şekilde kısas gerekmez. Neden olan kişi, bu neden olma durumunda sınırı aşmışsa bunun bedelini öder. Sınırı aşmamışsa bedelini ödemez. Bu kimse kendi mülkünde kuyu kazan kimse gibidir. Bu kimse bu durumda Hill bölgesindeki bir av için köpeğini gönderme hususunda sınırı aşmış değildir. Bunun için ona ceza gerekmez.

Harem'e girdikten sonra köpeği engellerse, köpek de uzaklaşırsa ve o kimse avı alırsa, istihsana göre, onun cezası ona ait olur. Kıyasa göre hiçbir şey gerekmez.

Çünkü herhangi bir engelleme olmaksızın av hayvanına doğru salıverilen köpeğin elinden avın alınması imkânsızdır. Görmez misin, bir müslüman köpeğini bir avın peşinden gönderse, bir mecûsî (ateşe tapan) de onu engellese, köpek de bunun üzerine av hayvanına doğru gitmese, nihayet avcı avı alsa bu avı yemesi helal olur. Burada köpeği göndermek aslında ihram suçu değildir. Bundan sonraki engellemenin var oluşu yokluğu gibidir. İstihsan şekli mecûsînin bu engellemede av hayvanını almaya neden olmasıdır. O bu neden olmada sınırını aşmıştır. Burada köpeğin gönderilmesi bir sınırı aşma olarak gerçekleşmemiştir. Bu durum engellemenin hükmünde aslında yok gibidir. Bu durum kıyasın benzeridir. [4/189]

Av hayvanı konusunda belirtilen istihsana göre, öğretilmiş köpek avcı tarafından gönderilmeksizin av hayvanının peşinden gitse, sahibi de ona engel olsa, köpek de bunun üzerine avın peşinden gitmese, köpeğin sahibi nihayet avı alsa; istihsanen onun etinden yemek helal olur. Halbuki bu köpeği bir mecûsî gönderse, sonra da bir müslüman engellese durum bundan farklıdır. Çünkü o

durumda köpeği göndermenin aslı geçerli idi. Dolayısıyla hüküm, köpeği avın peşinden gönderen kimseye göre verilir. Yoksa engelleyen kimseye göre verilmez.

Harem bölgesindeki bir köpeği bir kurdun üzerinde gönderse, köpek Harem'de bir av hayvanını yakalasa, bu kişi neden olma durumunda sınırı aşmadığı için ona hiçbir şey gerekmez.

Çünkü köpeğin kurdun peşinden gönderilmesi mübahtır. Bu nedenle köpek avı yakalasa da bu kimseye ödeme gerekmez. Halbuki bir kurda ok atsa, bu atılan ok bir ava isabet etse durum farklıdır. Çünkü bu durumda bu fiili bizzat işlemiş olmaktadır. Bu konuda sınırı aşma anlamı dikkate alınmaz. Fakat Harem'de av hayvanının yanlışlıkla öldürülmesi, kasten öldürülmesi gibi ödemeyi gerektirir.

Böyle ihramsız bir kimse, bir köpeği hill bölgesindeki bir av hayvanının peşinden gönderse, köpek de Harem'deki bir av hayvanına gitse ve onu öldürse o kimseye hiçbir ceza gerekmez.

Nitekim köpeği peşinden gönderdiği av hayvanı Harem'e girse ve köpek onu orada öldürse durum aynıdır.

Bir mecûsî, Harem'deki bir av hayvanının peşinden bir köpek gönderse, ihramlı bir müslüman da onu engellese, köpek ve avın peşinden gitmese ve mecûsî av hayvanını öldürse ihramlıya ceza gerekir.

Çünkü ihramlının engellemesi, av hayvanını göstermeksizin meydana gelmez. İhramlı gösterme suçu nedeniyle av hayvanının bedelini öder. Engellemesi durumunda bu, öncelikle gereklidir.

Bu av hayvanının eti yenilmez.

Bu durum ihramlının engellemesi nedeniyle değildir. Çünkü av hayvanının haramlığı, gösterme nedeniyle sabit olduğu gibi, engelleme nedeniyle de sabit olur. Ancak burada avın yakalanması, köpeğin gönderilmesine ve onu gönderenin mecûsî olmasına bağlı olduğu için bu avın eti yenilmez.

İhramlının ağ ile av yakalaması

İhramlı, av için bir ağ kursa ve av hayvanı bu ağa yakalansa onun cezası gerekir.

Çünkü buna neden olmakla sınırı aşmıştır. Bu ağı bir kurt ya da eziyet veren yırtıcı bir hayvan için kurmuş olsa, bu ağın içine bir av hayvanı düşse; bu ağı kurana hiçbir şey gerekmez. Çünkü bu neden olmada sınırı aşmış değildir. Bu durum daha önce geçen ihramlının çadır kurması konusuna kıyas edilmiştir.

İhramlının başka ihramlıya av göstermesi

İhramlı bir kimse, bir başka ihramlıya bir av hayvanını gösterse ve ona av hayvanını öldürmesini emretse ve emrolunan kişi de bir üçüncü kişiye onu öldürmeyi emretse, o da onu öldürse; bunlardan her birine tam ceza gerekir.

Çünkü bunlardan her biri av hayvanını öldürme suçunu işlemiş bulunmaktadır. Av hayvanını öldüren kişi doğrudan öldürmesi, ikinci emreden kişi avı öldürene göstermesi, birinci emreden kişi ikinci emreden kişiye av hayvanının yerini bildirmesi ve nihayet bunu başkasına emretmesi nedeniyle suçludur. Dolayısıyla hepsi cezayı öderler. Çünkü ikinci emredilen kişinin fiili ona emredenin fiili gibidir. İkinci emreden kişi av hayvanını öldürse, bu nedenle birinci emredene ceza gerekir. Bunu başkasına emredip de o da av hayvanını öldürürse böyledir.

[4/190]

Birkaç ihramlının aynı avı avlaması durumunda av cezası bölünmez.

Bu nedenle o üç kişinin her birine tam ceza gerekir.

Birkaç ihramlının aynı avı avlaması

Bir ihramlı, ihramlı arkadaşına bir avı haber verse ama ikinci ihramlı avı görmese, nihayet bir başka ihramlı bunu haber verse, birinci ihramlı bunu ne doğrulasa ne de yalanlasa; fakat avlanma istese ve avı öldürse; her birine ceza gerekir.

Çünkü onlardan her biri yaptığı davranışla ihram suçu işlemiştir. Bu durum birinci ihramlıyı yalanlaması durumundan farklıdır. Çünkü o takdirde ona ceza gerekmez. Yalanlaması nedeniyle avı gösterme hükmü ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla bundan sonra avın öldürülmesi birinci ihramlının göstermesine bağlı olmayıp, ikinci ihramlının göstermesine bağlı olur. Birinci ihramlı bunu ne doğrulasa ne de yalanlasa işaret etme hükmü ortadan kalkmaz.

Bir ihramlı, ihramlı arkadaşını diğer bir ihramlıya gönderse ve ona; "Falan sana şu yerde bir av var diyor", dese o da gidip o avı öldürse; gönderen kişiye de elçiye de o avı öldürene de ceza gerekir.

Çünkü bunlardan her biri davranışında aşırı gitmiş olur. Avı öldüren ihramlı, gönderen kişinin göndermesi ve elçinin tebliğ etmesi nedeniyle avı öldürme imkânını elde etmiştir. Bu nedenle her biri cezayı öder.

Bir ihramlı bir kişiye onun bildiği ve gördüğü bir avı gösterse, o kişi de onu öldürse; işaret eden kişiye hiçbir şey gerekmez.

Çünkü avı öldüren kişinin bu avı öldürmesi, ihramlının göstermesiyle olmamıştır. O kişi onun göstermesinden önce de o avı öldürme imkânına sahipti.

Bir ihramlının diğer ihramlıya avı kesmesi için bıçak vermesi

İhramlı kişi, ihramlı arkadaşından bir avı kesmek için emanet olarak bir bıçak istese, o da ona bıçağı verse, bu kişi bununla avı boğazlasa, bıçak sahibine hiçbir ceza gerekmez. Ancak bu mekruh olur.

Bunun mekruh olması, bıçak sahibinin verdiği aletle günaha yardım etmesi nedeniyledir. Ceza hükmüne gelince, bu konuda Hanefî fakihlerinin çoğu şöyle demişlerdir: Bu meselenin yorumu şu şekildedir: Avı öldüren ihramlının yanında silah varsa ve avı bu silahla öldürürse, o takdirde bıçağı veren kişiye ceza gerekmez. Çünkü ona bıçağı vermeseydi, avı öldüren kişi yine avı öldürme imkânına sahipti. Av gösterilen kişi avın yerini bildiği takdirde avı gösteren kişiye ceza gerekmediği gibi, burada da avı öldüren kişi ihramlının verdiği bıçakla öldürme imkânı elde etmediğine göre, bıçağı verene ceza gerekmez.

Ancak avı öldüren ihramlının yanında avı öldürecek bir şey yoksa, cezanın bu bıçağı verene ait olması gerekir. Çünkü avı öldürme imkânı elde etmesi ona bıçağı verme suretiyle gerçekleşmiştir. Muhammed (rh.a.) *es-Siyerü'l-Kebir*'de buna işaret etmektedir.

Bana göre daha doğru olan, şu iki durumda da bıçağı verene ceza gerekmemesidir. Birincisi: Av hayvanı bıçağı almadan önce de bu kimse tarafından yakalanmıştır. Bu kimsenin avı yakalaması nedeniyle hükmen ve avı öldürmesi nedeniyle hakikaten avlanma anlamı ortadan kalkmıştır. Bıçağın verilmesi ise avlanma anlamını ne hakikaten ne de hükmen ortadan kaldırmamaktadır. Halbuki avı gösterme durumu bundan farklı olup, avın elinden kaçamayacağı kimseye avın yerini bildirdiği zaman, avlanma anlamını bir açıdan ortadan kaldırmaktadır. Çünkü av hayvanının, elinden kaçabileceği kimseden kaçması kanatlarıyla olmaktadır. Kaçamayınca, onun gözünden gizlenmesiyle olur. O kişiye av hayvanının yerini bildirdiği zaman, avlanma anlamını hükmen ortadan kaldırmış olmaktadır.

İkincisi: Buradaki emanet verme av hayvanıyla değil bıçakla ilişkilidir. Bu emanet verme işi, av hayvanı olmasa da geçerli bir işlemdir. Bıçağın av hayvanı öldürme dışında kullanılması da mümkündür. Bıçağın mutlaka av hayvanı için kullanma zorunluluğu yoktur.

[4/191] Halbuki av hayvanını göstermek böyle değildir. Çünkü bu durum av hayvanıyla doğrudan ilişkilidir. Av hayvanını göstermenin onu yakalayıp öldürmekten başka bir yararı yoktur. Bu durum ancak av hayvanının orada bulunmasıyla gerçekleşir. Bu durumda ise ceza vacip olur.

İhramlının evlenmesi

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* kitabında "ihramlının evlenmesi" konusunu anmamıştır. Bu, bilinen ihtilaflı bir meseledir. Hanefîlere göre ihramlı kimse evlenebilir. Velisi bulunduğu kızı evlendirebilir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ihramlının evlenme ve evlendirme hakkı yoktur. Bunu yapacak olursa bu nikah geçerli değildir. Bunun delili, Osman (r.a.)'ın naklettiği şu hadistir: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: لا يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ ، وَلا يُنْكِحُ *"İhramlı evlenemez, ve başkasını evlendiremez.*[283]"

Ayrıca nikahtan maksat cinsel ilişkidir. İhram nedeniyle bu kimseye cinsel ilişki, ona yol açan şeylerle beraber haram olur. Dolayısıyla bu maksat bulunmayan nikah akdi de haramdır. Bu durum câriye satın almaktan farklıdır. Çünkü câriye satın almakta cinsel ilişki maksadı yoktur. Câriye sadece ticaret için satın alınmaktadır. İhramlının ticaret yapması ise yasaklanmamıştır. Görmez misin, müslüman, mecusî kadınla veya süt kız kardeşiyle evlenemez. Bunlarla cinsel ilişki haram olduğuna göre, nikah akdi de haram olur. Halbuki bunları satın alma hakkı vardır.

Biz Hanefîlerin delili, İbn Abbas (r.a.)'ın,

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، وَهُوَ مُحْرِمٌ

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Meymûne (r.a.) ile ihramlı iken evlendi.[284]", şeklindeki hadisidir. Ayşe (r.a.)'den de bu şekilde rivayet edilmiştir. Ebû Râfi' (r.a.) hadisinde ise farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde *"Peygamber (s.a.v.) ihramsızken evlendi"*[285], bazılarında ise *"Peygamber (s.a.v.) ihramlı iken evlendi. İhramdan çıktıktan sonra zifafa girdi. İkisi arasındaki elçi bendim*[286]", denilmektedir.

İnşallah "Nikah" konusunda açıklayacağımız gibi nikah mecaz olarak akit anlamında kullanılsa da, Osman (r.a.) hadisinin maksadının nikah akdi olmayıp cinsel ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Anlam açısından bu meselede ifade gayet açıktır. Çünkü nikah bir karşılıklı bedel akdidir. İhramlının alış veriş vb. gibi karşılıklı bedel akdi yapması ise yasaklanmamıştır. Nikah akdi asıl maksat yani cinsel ilişki

---

[283] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/64; Dârimî, Nikâh 17; Müslim, Nikâh 41; İbn Mâce, Nikâh 45; Ebû Dâvûd, Menâsik 38; Tirmizî, Hacc 23; Nesâî, Menâsik 91.

[284] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/201; Buhârî, Cezâü's-sayd 12; Müslim, Nikâh 46; Ebû Dâvûd, Menâsik 38; Tirmizî, Hacc 24; Nesâî, Menâsik 90; Hâkim, *Müstedrek*, IV/33.

[285] Müslim, Nikâh 48; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/443.

[286] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/392; Dârimî, Menâsik 21; Tirmizî, Hacc 121; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/438; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III/288.

anlamında kullanılmışsa, nikahın hükümsüz olması konusunda değil, cezanın vacip kılınması veya ihramın tamamen geçersiz sayılmasında etkili olacaktır.

Bunun açıklaması şu şekildedir: İhramlı ile hanımı arasıdaki nikah, ihramdan sonra geçerli olarak devam etmektedir. İhram akdi başlangıçta nikaha zıt olsaydı, hanımın mecusî olması ve süt kardeşlik nedeniyle haramlık gibi ihramın devam etmesine engel olurdu. Nikahın devam etmesine engel olmadığı takdirde başlangıçta da geçerlidir. Bu farkla nikah konusu, av hayvanını satın almak konusundan ayrılmaktadır. Çünkü ihram, av üzerindeki mülkiyetin devamına engeldir. Dolayısıyla nikah konusundan farklı olarak başlangıçta mülkiyetin sabit olmasına engeldir.

Bunun delili şudur: Bir kimse daha önce boşadığı hanımına ihramlı iken dönerse bu ittifakla geçerlidir. Şâfiî (rh.a.)'nin kuralına göre bir kimsenin hanımını boşadıktan sonra yeniden ona dönme arzusu, cinsel ilişkiyi helal kılan bir nedendir. Ayrıca ihramlının boşadığı hanımına dönmesi yasaklanmış değildir. Nikah da böyledir. Şâfiî (rh.a.)'nin sözünün aslı zıhar konusuyla çelişki oluşturur. Çünkü zıhar cinsel ilişkiyi ve ona götüren şeyleri haram kılar. Başlangıçta hanımına zıhar yapıp sonra ondan ayrılmak, sonra da onunla evlenmek suretiyle akit yapmaya engel değildir.

[4/192] Ayrıca Şâfiî (rh.a.) ihramlının velisi bulunduğu kızı evlendirmesini de kabul etmemektedir. Halbuki bu konuda ihramlının cinsel ilişkiyi mübah sayma imkânı yoktur. Bundan anlıyoruz ki, Şâfiî (rh.a.)'nin sözü anlam açısından çok zayıftır. Allah en iyisini bilendir.

İmam Serahsî (rh.a.), Allahu Teâlâ ona rahmet ve onu mağfiret eylesin, dedi ki, burada, en açık anlamlar ve en özlü ifadelerle açıkladığımız "İbadetler" konusunun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu ifadeleri, Cuma ve cemaatlerden alıkonulan, ilâhî risaletle gönderilmiş olan Efendilerin Efendisi Muhammed Mustafa'ya ve O'nun mü'min erkeklerden ve mü'min kadınlardan ehline salât ederek yazdırmıştır.

Burada "HAC" konusu tamamlanmıştır. Minnet sadece Allah'adır. Süresi tükenmeyen ve sayısı bitmeyen sonsuz, sürekli hamdü senâ yalnız O'nadır.

NİKAH KİTABI
(كتاب النكاح)

İslam'ın öncüsü, imamların güneşi, zâhid, kadri yüce, büyük imam Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (rh.a.) yazdırarak bildirdi ki; **Nikahın anlamı**

Lügatte nikah, cinsel ilişkide bulunmak demektir. Araplar şöyle derler: "Çıplak nikahlandı." yani "Doğurdu." Yine onlar, "Çıplağı nikahladık ve beraber oldukları işin ne olduğunu görecek ve ondan ne gibi bir sonuç çıkacağına bakacağız." derler.

Nikahın hukukî anlamı ise, bir şeyi diğerine katmadır. Buna göre, "sütanne emzirdiği çocuğu kendine kattı" yani "ona bakmayı lüzumlu saydı" ve yine انْكِحْ الصَّبْر "*sabra sarıl*" yani "devamlı sabırlı ol" denilir. Biri de şöyle demiştir:

"Kabirler bekar, dul ve yetim kadınları kendisine nikahlar[287]*"* Yani onları kendisine katar. Cinsel ilişkî anında, cinsel ilişkide bulunanlardan biri de diğeriyle birleşerek ona katıldığından dolayı, onların bu fiilleri nikah olarak adlandırılmıştır. Biri şöyle demiştir:

"Cinsel ilişkiden hoşlanan genç bir kız gibi." Bu ifadedeki "nikah" kelimesi "cinsel ilişki" anlamındadır.

"Kadınlarını bırakıp da, Dicle'nin iki kenarındaki ineklerle cinsel ilişkide bulunanlar."[288]

"Nikah" kelimesi, mecazî olarak "akit" için de kullanılır. Onun akit için kullanımı, ya cinsel ilişkiye götüren şeri/meşru bir neden olduğu, ya da akdin anlamında da, "ed-dammu=katma, ilave etme" anlamı olduğu içindir. Çünkü akit yapmak suretiyle bir taraf diğerine katılmış olmaktadır. Böylece akitleşen iki taraf, işlerini üstlenme hususunda sanki bir tek şahıs gibi olmaktadırlar.

Şâfiî (rh.a.), nikah isminin dinde sadece "akit" demek olduğuna inanmaktadır. Öyle değildir. Allahu Teâlâ,

﴿ حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ﴾

---

[287] إنّ الْقُبُور تَنْكِحُ الْأَيامى والنّسوة الْأَراملَ الْيتامى

[288] التّاركين علَى طُهْر نسائهم والنّاكحين شطْي دجلة الْبقَرا

"*(Onlar) evlilik çağına gelinceye kadar...*" (en-Nisâ, 4/6) buyurmaktadır. Bu âyetteki "nikah" ifadesi, erginlik ve olgunluk çağının göstergesi olan "ihtilam"dır. Çünkü ihtilam olan kimse, uykusunda cinsel ilişkinin şeklini görmektedir. Allahu Teâlâ:

﴿ الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً ﴾

"*Zina eden erkek, zina eden bir kadından başkası ile evlenmez*" (en-Nûr, 24/3) buyurmaktadır. Buradaki "nikah" ifadesi de, "el-vat'=cinsel ilişki" anlamındadır.

Nikah kelimesinin "akit" anlamına kullanılması tamamen birlikte anıldığı akit yapanın anılması veya velilere hitap edilmesi yahut ehlin izni koşul kılınması delilinden dolayıdır. ﴿ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ ﴾ *"Aranızdan bekarları evlendirin"* (en-Nûr, 24/33) âyetindeki kullanım bu şekildedir. ﴿ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ ﴾ *"Sahiplerinin izni ile onları nikahlayın"* (en-Nisâ, 4/25) âyeti de öyledir.

Nikah akdinin hükmü ve yararları

Nikah akdiyle ilgili dînî, dünyevî pek çok yararlar bulunmaktadır. Kadınların korunması, dünyevî işlerinin yürütülmesi ve nafakalarının sağlanılması gibi hususlar nikah akdiyle doğrudan ilgili olduğu gibi, nefsin zinadan korunması da nikahla ilgili yararlardandır. Yine Allahu Teâlâ kulları ve Peygamber (s.a.v.)'in ümmetinin çoğalması, Peygamber (s.a.v.)'in çok olan ümmeti ile iftihar eylemesi, olayının gerçekleşmesi de, nikah akdine bağlı bir hususdur. Resûlüllah şöyle buyurur:

[4/193]

تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي مُبَاهٍ بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"*Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben, kıyamet günü ümmetimin çokluğuyla iftihar ederim.*[289]"

Nikahın nedeni, "takdir edilen ömür boyunca, ölüm vaktine kadar evliliğin devam etmesidir." Çünkü Allahu Teâlâ, bu kâinatın kıyamete kadar bâkî kalmasına hükmetmiştir. Çoğalma ile bu gerçekleşir. Çoğalma ise genel olarak erkek ve kadınlar arasında meydana gelir. Bu da ancak aralarında cinsel ilişki ile olur. Şeriat (din), bu cinsel ilişki yolunu nikah olarak belirlemiştir. Çünkü zorlamada (kız kaçırma veya tecavüz) anarşi, nikah akdi olmaksızın cinsel ilişkide ise, neseplerin karışması söz konusudur. Bu da, neslin yıkımı ve bozulması demektir.

Yine insanlığın dişileri (kadınlar), rızıklarını sağlayıp evlatlarına harcama konusunda (erkeklere göre) daha zayıftırlar. Bu nedenle nikah akdi, bunu da belirlemiş ve çocuk kimden meydana gelmişse, neslin ölüp yok olmaması için,

---

[289] Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/158; İbn Mâce, Nikâh 1; Ebû Dâvûd, Nikâh 3; Nesâî, Nikâh; 11; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/338; Hâkim, *Müstedrek*, II/176.

nafakasını da o kimse üzerine farz kılmıştır. İnsanoğlunun özgürlük açısından içinde bulunduğu asıl duruma bağlı bu sahiplenme (milk), nikahtan başka bir yolla sabit olmaz. Bu ise, sözünü ettiğimiz "Takdir edilen ömür boyunca, ölüm vaktine kadar nikahın devam etmesidir." sözüyle aynı anlama gelmektedir.

Âlimlerin çoğuna (rh.a.) göre nikah akdi, sünnet ve müstehaptır.

Zâhirîler ise, bu konuda kitap ve sünnette yer alan emirlerin açık anlamını esas aldıklarından nikahın, farz olduğu kanaatindedirler. Yine Zâhirîler bu konuda şu hadisin de açık anlamını esas almışlardır:

Rivayete göre Peygamber (s.a.v.), Ukkâf b. Hâlid'e (r.a.);

أَلَكَ امْرَأَةٌ ، فَقَالَ لا ، فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجْ فَإِنَّكَ مِنْ إِخْوَانِ الشَّيَاطِينِ

"Senin hanımın var mı? diye sormuş Ukkâf da, "hayır yok" demişti. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v.), Evlen! Çünkü (evlenmemekle) sen, şeytanın taifesinden olursun.[290]" buyurmuştu.

Bu hadisin başka bir rivayetinde ise Peygamber (s.a.v.)'in Ukkâf (r.a.)'a şöyle dediği bildirilmektedir.

إِنْ كُنْتَ مِنْ رُهْبَانِ النَّصَارَى فَالْحَقْ بِهِمْ وَإِنْ كُنْتَ مِنَّا فَتَزَوَّجْ فَإِنَّ الْمُهَاجِرِ مِنْ أُمَّتِي مَنْ مَاتَ وَلَهُ زَوْجَةٌ أَوْ زَوْجَتَانِ أَوْ ثَلَاثُ زَوْجَاتٍ

"Eğer hıristiyan rahiplerinden isen onlara katıl; yok eğer bizden isen evlen. Çünkü benim ümmetimin muhâcirleri, öldüğünde bir, iki veya üç hanımı olan kimselerdi [291]"

Zâhirîlere göre zinadan korunmak farzdır. Ondan korunmak da ancak nikahladır. Farz olan bir şeye ancak kendisiyle ulaşılabilecek şey de, farzdır.

Biz Hanefîlerin, nikahın sünnet olduğuna dair delili şudur: Peygamber, dinin farzlarını saymış, vacip olanları açıklamıştır. Ancak bunlar içerisinde nikahı saymamıştır.

---

[290] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/171; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/163; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XVIII/85; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid,* IV/459.

[291] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/171; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/163; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* XVIII/85; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid,* IV/459.

Sahâbî (r.a.) arasında evlenmeyenler bulunmuştur. Resûlüllah (s.a.v.) bunu kınamamıştır.

Yine sahâbîler, çeşitli ülkeleri fethetmişler ve fethettikleri yerlerin halkına İslâm'ın farz olan hususlarını en ince ayrıntısına kadar bildirmişlerdir. Ancak bunlar içerisinde nikahı anmamışlardır.

Zinadan nikahla korunulabildiği gibi, oruç tutmak suretiyle de korunulabilir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ عَلَيْكُمْ بِالنِّكَاحِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ

"Ey gençler topluluğu! Evleniniz. Aranızda evlenmeye gücü yetmeyenler varsa oruç tutsun. Çünkü oruç bir tür enemedir (onu korur) [292]*"*

Zâhirîlerin yukarıda rivayet ettiği hadisin yorumu şöyledir: Bu hadis, kadınlar karşısında sabır gösteremeyerek kendisini koruyamayacak kimseler hakkındadır. Eğer durum böyle olursa, biz de öyle söyleriz: O takdirde söz konusu kimsenin nikahı terk etmesi doğru olmaz. Eğer bu şekilde değilse o kimse için nikah sünnettir. Peygamber (s.a.v.);

ثَلَاثٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ النِّكَاحُ وَالتَّعَطُّرُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"*Üç şey, peygamberlerin sünnetlerindendir: Nikah, güzel koku sürünmek ve güzel ahlak* [293]" buyurmuştur. Başka bir hadisinde de,

النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

"*Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.*[294]" buyurmaktadır.

Bu hadisteki فليس مني "benden değildir" ifadesi, ليس على طريقتي "benim izlediğim yol üzere değildir" anlamındadır. Bu nedenle Hanefî âlimlerimiz (rh.a.) şöyle demişlerdir:

---

[292] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/378; Dârimî, Nikâh 2; Buhârî, Nikâh 2; Müslim, Nikâh 1; İbn Mâce, Nikâh 1; Ebû Dâvûd, Nikâh 1; Tirmizî, Nikâh 1; Nesâî, Nikâh 3.

[293] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* I/156; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V/421; Tirmizî, Nikâh 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV/183.

[294] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/285; Dârimî, Nikâh 3; Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; İbn Mâce, Nikâh 1; Nesâî, Nikâh 4; İbn Hibbân, *Sahih*, II/20.

Nikah, nâfile ibadetlere kendini adamak suretiyle inzivaya çekilmekten daha faziletlidir.

Şâfiî (rh.a.) ise, "Kişinin bütün işlerden el etek çekip kendisini sırf Allah'a ibadete adaması, daha üstündür. Ne var ki, kadınlara karşı kişinin kendisini koruyabilmesi ve Allah'a ibadete adama konusunda sabır gösterememesi durumu bunun dışındadır." demiştir. Şâfiî bu görüşünün delili olarak, وَسَيِّدًا وحصورا *"Efendi ve iffetli"* (Âl-i Imrân, 3/39) âyetini gösterir. Bu âyette Yahyâ (a.s.), "efendi ve iffetli" olduğu bildirilerek övülmüştür. Buradaki الحصور ifadesi, "güç ve kudreti olduğu halde kadınlara yaklaşmayan, onlardan kendini korumasını bilen kimse" anlamındadır. Bu da göstermektedir ki, bu durum, daha faziletlidir. [4/194]

Ayrıca nikah, insanlar arası ilişkiler (muamelât) cinsindendir. Müslümanla da kâfirle de olur. Burada maksat, şehveti söndürmektir. Bu, insan tabiatının meylettiği bir şey olup kişi bunu gerçekleştirmekle doğrudan kendisi için bir şey yapmış olur. Ancak kişinin kendisini Allah'a ibadete adaması, nefsinin isteklerine karşı koyması anlamındadır. Bu durumda kişi, Allahu Teâlâ için Allah'ın yarattıkları ile uğraşmaktadır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur; ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ *"Ben, insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."* (ez-Zâriyât, 51/56). Bu âyete göre, kişinin kendini Allah'a ibadete adaması, daha fazîletlidir. Ancak kişinin nefsini kadınlara karşı koruyamaması bunun dışındadır. Bu takdirde dinin ve nefsin zinadan korunması anlamı nikahta bulunmaktadır. Çünkü Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Hangi genç evlenirse, dininin üçte ikisini korumuş olur. Kalan üçte birlik bölümünü korumak için de Allah'tan korksun." Bu nedenle nikah, bu kimse hakkında daha fazîletlidir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in;

مَنْ كَانَ عَلَى دِينِي ودِينِ دَاوُد وسُلَيْمَانَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَلْيَتَزَوَّجْ

"Benim, Dâvud ve Süleyman (a.s.)*'ın dini üzere olan evlensin.*[295]*"* hadisidir.

Resûlüllah'ın bizzat kendisi de, meşru ölçüler içerisinde kendisine mübah olan sayıda kadınlarla evlenmiştir. Resûlüllah bu hanımlarla, nefsini tutamadığından dolayı evlenmiştir, denemez. Çünkü nefsin kadınlara olan arzusu, bir hanımla da ortadan kalkar. Öyleyse Peygamber'in bir hanımla yetinmemesi, nikahın daha faziletli olduğunu göstermektedir. Resûlüllah (s.a.v.)'ın durumunu delil göstermek, Yahyâ (a.s.)'nın durumunu delil göstermekten daha öndedir. Kaldı ki Yahyâ (a.s.)'nın

[295] Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, XVI/285.

dininde yalnız başına yaşama (uzlet), insanların arasına karışıp yaşamaktan (uşret) daha faziletli idi. Bizim dinimiz ve hukukumuzda ise, tıpkı Peygamber (s.a.v.)'in;

لا رَهْبانِيَّة في الإسْلام

"İslâm'da evlenmemek yoktur.[296]" hadisinin de gösterdiği gibi, "uşret", "uzlet"ten daha fazîletlidir.

Yukarıda nikahın bir dizi yararları kapsadığından söz etmiştik. Hulefâ-i râşidîn (r.a.)'in de tercih ettiği gibi evlenmek, nâfile bir ibadetle uğraşmaktan daha üstündür. Evlenme akdinden maksat, şehveti gidermek değildir. Bilakis ondan maksat, yukarıda açıklanan yararların nedenlerine sarılmaktır. Bununla birlikte Allahu Teâlâ, hem itaat edenleri hem de âsî olan kimseleri teşvik için, şehvetin giderilmesini de evlenmeye bağlı kılmıştır. O (c.c.), itaatkâr olanları dînî anlam ve gayelerle, asî olanı da şehvetini gidermesi için teşvik etmiştir. Tıpkı bu, emirliğe benzer ki, orada da, makam ve mevki tutkusunun giderilmesi söz konusudur. Öyle ki nefis, güç sarfetmek ve asker sevketmek suretiyle emirlik yapmayı, nikahı arzuladığından daha fazla ister. Ne var ki, emirlik yapmaktan maksat, makam ve mevki arzusunu gidermek değildir. Bilakis hak ve adâlete dayanan bir yönetim sergilemektir. Ancak Allahu Teâlâ, kullukta bulunmanın kula yararının sınırlı olduğu, nikahın yararının ise, nikahlanan kimseyle sınırlı olmayıp başkalarına da olabildiğince fazla oranda olduğu halde, hem âsîler hem de itaatkâr olanların kendi emir ve itaatine girmeleri ve de itaatkâr ve âsî olanları buna teşvik etmek için, emirliği makam arzusuyla birleştirmiştir.

İbadetin yararı sadece ibadet edene aittir. Evlenmenin yararı ise yalnız evlenene özgü değildir. Başkalarına de ulaşır. Yararı çok olan daha faziletlidir. Peygamber (s.a.v.);

خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ

"İnsanların en hayırlısı, onlara yararlı olandır[297]*"* buyurmaktadır.

Bunu böylece anladıktan sonra *Kitâbu'l-Asl* şöyle başlamaktadır: Peygamber (s.a.v.)'den bize haber verildiğine göre o şöyle buyurmuştur:

---

[296] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/82.

[297] Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, XVI/171; Aclûnî, *Keşfü'l-hafa*, II/234.

لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا ، وَلَا عَلَى خَالَتِهَا ، وَلَا عَلَى بِنْتِ أَخِيهَا ، وَلَا عَلَى بِنْتِ أُخْتِهَا ، وَلَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَكْتَفِئَ مَا فِي صَحْفَتِهَا فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى هُوَ رَازِقُهَا [4/195]

"Kadın halası, teyzesi, erkek kardeşinin kızı, kız kardeşinin kızı üzerine nikah edilemez. Kadın kız kardeşinin (adamla evlendiği takdirde kumaşı olacak kadının) kabını boşaltmak için (onun nafakası da kendisine kalsın diye) kocasından onun boşanmasını isteyemez. Muhakkak onun rızkını Allah verir."[298]

Yakın akraba ile evlenme durumu

Bu hadisi sahâbîlerden İbn Abbas ve Câbir (r.a.) rivayet etmişlerdir. Bu rivayet meşhur bir hadis seviyesindedir. Âlimler onu böyle kabul edip uygulamışlardır. Bu ve benzeri hadisler Hanefîlere göre delil olup, onlarla Allahu Teâlâ'nın kitabına ilave hükümler getirmek câizdir. Yine bu hadise göre, bir kadının halası veya teyzesinin nikahı üzerine nikahlanması haramdır. Çünkü buradaki yasaklama, haber kipinde gelmiştir. Bu yasağın en açık olan biçimidir. Tıpkı emir bildiren ifadelerin haber kipinde geldiği gibi. Allahu Teâlâ'nın;

﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ﴾

"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız) beklerler." (el-Bakara, 2/228) âyeti ile,

﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾

"Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler (el-Bakara, 2/233) âyeti bu şekildedir. Hadisteki yasaklama, haram olmayı gerektirmektedir. Daha sonra da bu yasağın iki yönlü olduğu bildirilmektedir. Buna göre yasak ya haramlılığı açıklama konusunda aşırı vurgulu bir ifade, ya da anlamın anlaşılmasındaki karışıklığın giderilmesi içindir. Burada; câriyenin özgür bir kadın üzerine nikahlanmasının câiz olmadığı ancak özgür bir kadının câriye üzerine nikahlanmasının câiz olduğu gibi; erkek kardeşin kızının (yeğenin), hala üzerine nikahlanmasının câiz olmadığı, ancak halanın daha üstün olduğunu göstermek için, halanın erkek kardeşin kızı üzerine nikahlanmasının câiz olduğu şeklinde bir anlam çıkarılabilir. Resûlüllah (s.a.v.), bunun her iki yönden de haram olduğunu bildirmiştir.

---

[298] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/489; Buharî, Nikâh, 28; Müslim, Nikâh, 37, 51; Nesâî, Buyû' 19; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/345.

Yukarıda anılan hadisteki وَلَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا *"Kadın, kız kardeşinin boşanmasını isteyemez*[299]*"* ifadesi de, haber sîgasında bir yasaktır. Bunun iki şekilde yorumu vardır. Birinci yoruma göre, bu ifadeden maksat, dinde kız kardeştir (din kardeşi). Yani bir kimsenin, kendilerine bakıp geçimini sağladığı iki hanımı bulunur. Onlardan biri kocasına gelip "kumamın payına düşen hakkının bana geçmesi için, onu boşa" demesi durumudur. Bu, yasaklanmıştır. Çünkü böyle yapmak, karşılıklı haset ve nefret nedenidir. Resûlüllah (s.a.v.),

لا تحاسدوا ، ولا تباغضوا وكونوا عباد الله إخوانا

"Birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğz etmeyin! Allah'ın kulları! Kardeş olun[300] *"* buyurmuştur.

İkinci yoruma göre, bundan maksat, kan ve nesep olarak kardeştir. Bu da, kız kardeşlerden biri, kız kardeşinin kocasına (eniştesine) gelip "kız kardeşimi boşa ve benimle evlen; çünkü ben, sana daha uygunum" demesi durumudur. Bu da yasaklanmıştır. Çünkü böyle yapmak, iki kız kardeş arasında sıla-i rahimin kesilmesine yol açar. Akraba arası ilişkinin kopması, lanetlenen hususlardandır. Peygamber (s.a.v.) bazı hadislerinde buna işaret etmiş ve;

إِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ قَطَّعْتُمْ أَرْحَامَهُنَّ

"Siz böyle yaparsanız sıla-i rahimi (akrabalık bağını) koparmış olursunuz[301]*"* buyurmuştur.

Hadiste geçen لِتَكْتَفِئَ مَا فِي صَحْفَتِهَا *"kız kardeşinin kabını boşaltmak için"* ifadesi, "kız kardeşinin payına düşeni kendine çevirebilmek için" anlamındadır. Bu ifade لِتَكْفِئَ şeklinde de geçmektedir. Her ikisi de lügat yönünden kullanılmaktadır. Buna göre, كَفَأْتُ الْقِدْرَ *"kabı boşalttım"* denir ki, kabın içerisindekileri boşaltıp akıtmak için eğdiğinde kullanılan أَكْفَأْتُهَا ile aynı anlama gelir. Hadisin bazı rivayetlerinde ise;, لِتَكْفُأَ مَا فِي صَحْفَتِهَا şeklinde geçmektedir. Bunun da anlamı, *"Allah'ın kendisine verdiği ile yetinme"*dir. Çünkü o kadının rızkını Allah vermektedir. Bu ifadedeki الصَّحْفَةُ kelimesi de, pay ve nasip anlamındadır. Buna göre hadiste, hem kesin bir hükmü hem de öğüt ve müstehaplığı içeren anlamı

---

[299] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/489; Buharı, Nikâh, 28; Müslim, Nikâh, 37, 51; Nesâî, Buyû' 19; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V/345.

[300] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III/225; Buhârî, Âdâb 62; Müslim, Birr ve's-sıla 28; İbn Mâce, Dua 5; Ebû Dâvûd, Âdâb 47; Tirmizî, Birr ve's-sıla 24.

[301] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/263; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI/337.

kapsamaktadır. *"Onun rızkını Allahu Teâlâ vermektedir"* ifadesi, öğüt ve nasihattir. لا تَسْأل ifadesi müstehaplık içermektedir. Çünkü kadın bunu yaparsa bu câiz olur. Ancak yapmaması gerekir. لا تُنكحُ الْمَرْأةُ على عمّتها "kadın, halası üzerine nikahlanamaz" ifadesinde ise, kesinlik bildiren bir hüküm vardır. Buna göre eğer bunu yaparsa, Hanefîlere göre nikah câiz olmamaktadır.

Osman el-Bettî (rh.a.), bunun kardeş olmayan kadınlar için câiz olacağını söylemiştir. Çünkü delil ile haram olan, iki kız kardeşin her ikisinin de bir adama bir arada nikahıdır. Ona göre bu aynı zamanda, Allahu Teâlâ'nın; وأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ *"Bunlardan başkasını istemek, size helal kılındı"* (en-Nisâ, 4/24) âyetinin hükmünü yürürlükten kaldırmıştır. Ancak Kitap'ın (Kur'ân-ı Kerîm) hükmünün haber-i vâhidle yürürlükten kaldırılması câiz değildir. Buna göre biz Hanefîler deriz ki, bu hadis sahih ve makbul bir hadistir; ona uymak gerekir. Hadisin meşhur olma durumunu göz önüne alarak deriz ki, biz Hanefîlere göre, onunla Kitap'ın hükmünün yürürlükten kaldırılması câizdir. Veya şöyle deriz: Bu hadis, Kitap'ta geçen hükmü açıklamakta olup onun hükmünü kaldırmaz. Çünkü Kitap'taki helallik, kapalı bir koşul ile sınırlandırılmıştır. O da, âyetin devamında anılan, **[4/196]**

﴿أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾

"Namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz." (en-Nisâ 4/24) ifadesidir. Buna göre buradaki, ileri sürülen koşul, kapalıdır. İşte söz konusu hadis, Kitap'taki bu kapalılığı ortadan kaldırmak için söz söylenmiştir.

Çünkü;

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik" (en-Nahl, 16/44) âyetinin de bildirdiği üzere Resûlüllah (s.a.v.), açıklayıcı bir peygamber olarak gönderilmiştir. Veya bu hadisin, Kitap'ta geçen yasaklığı onayladığını söyleyebiliriz. Allahu Teâlâ, nikahı haram olanlar arasında iki kız kardeşi birlikte nikahlamanın yasaklığını da anmıştır. Çünkü iki kız kardeş arasında, devam etmesi farz, kesilmesi haram olan bir akrabalık bağı vardır ve bunun kesilmesi yasaktır. İki kız kardeşi birlikte nikahlamakta da, kumalar arasındaki karşılıklı nefretleşme ve birbirinden hoşlanmamada olduğu gibi, bu bağın kesilmesi söz konusudur. Peygamber (s.a.v.), devam etmesi farz olan her akrabalığın, kız kardeşlerin bir nikah altında bulunmalarını haram kılan kardeşlik olduğunu bildirmektedir. Hala ile erkek kardeşin kızı arasındaki akrabalık ilişkisinin

de devamı farzdır. Hatta onlardan biri erkek diğeri kadın olsa, akrabalık bağının korunması için erkeğin kadınla evlenmesi câiz olmaz. Bu kimse ona köle olarak sahip bulunsa bile, akrabalık bağının kesilmesini önlemek için, onu özgür bırakması gerekir. Öyleyse hadis, Kur'an'da geçen haramlığı kaldırmak için değil, onu pekiştirmek ve açıklamak için söylenmiştir.

Bekar kızın evlenmesinde izin ve denklik sorunu

Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre o,

لَأَمْنَعَنَّ النِّسَاءَ فُرُوجَهُنَّ إِلَّا مِنَ الْأَكْفَاءِ

"Küfüv'/denk olanlar hariç, kadınların evlenmelerini engelleyeceğim[302]*"* demiştir. Bu hadis, nikahta devlet başkanının yetkisi olduğunu bize göstermektedir. Çünkü Ömer (r.a.) burada yasaklamayı, kendisine bağlamıştır. Bu da ancak devlet başkanlığı yetkisi sayesinde olur.

Yine bu hadis, nikahta denkliğin itibara alınması gereken bir şey olduğuna delildir. Çünkü kadının, kendisine denk olan biriyle evlenmesi engellenemez. Nikah akdi, kadının bunu isteyip kabullenmesi ile gerçekleşmiş olur. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur;

الْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا وَإِذْنُهَا صُمَاتُهَا وَالثَّيِّبُ تُشَاوَرُ

"(Evlilik konusunda) bakire kızın izni istenir. Susması izin vermesidir. Dul kadının da kendisine bu konuda danışılır[303]*"*

Bu hadisteki تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا *"kendisinin izni istenir"* ifadesi, "kendi evliliği konusunda kendisinden izin istenir" anlamındadır. Hadis, babası olsun başkası olsun kızın velilerinden herhangi birisinin, kızın izni olmadan onu evlendirme haklarının olmadığına da delildir. Hadiste geçen ifadenin anlamı, kızdaki utanma duygusunun, red cevabı vermesine engel olmaması ve teklifi reddetmek suretiyle bu evliliği istemediğini bildirdiği zaman, arkasındaki veli desteğini kaybetmemesi içindir. Bu izin kızdan, insanlar arasında değil de tek başına olduğu bir sırada istenilir, anlamında olduğu da söylenmiştir. وَإِذْنُهَا صُمَاتُهَا *"Onun izni susmasıdır,"veya "susması izindir"*, bazı rivayetlerde سُكُوتُهَا رِضَاهَا *"susması rızasıdır"* ifadeleri ise, nikahta kızın rızasının koşul olduğunu ve susmasının evliliğe razı olduğu anlamına geldiğini göstermektedir. Bir rivayete göre Ayşe (r.a.);

---

[302] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/152; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* IV/52; Dârekutnî, *Sünen,* III/298; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* VII/133.

[303] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/362; Buhârî, Nikâh 42; Müslim, Nikâh 64; İbn Mâce, Nikâh 11; Ebû Dâvûd, Nikâh 23; Tirmizî, Nikâh 18; Nesâî, Nikâh 33.

يا رسُول الله إنّها تَسْتحي فتسْكُتْ ، فقال صلّى الله عليْه وسلّم سُكُوتُها رضاها

"Ya Resûlüllah! O (kız), utanır ve utancından sükût eder" deyince Resûlüllah (s.a.v.), *Onun sükut etmesi, razı olmasıdır*[304] " buyurmuştur.

Bu ifadenin anlamı şudur: Bu kız, erkek istediğini (evlenmek istediğini) açıkça söylemekten utanır. Eğer iznine başvurulursa, evet veya hayır şeklinde, iki türlü cevap verebilir. Bu durumda onun susması, razı olduğunu bildirmek suretiyle, vereceği cevap ile kendisi arasına haya duygusunun engel olması anlamına gelir. Kızın susması, nikaha razı olmaması ve yüz çevirmesi anlamındaki الْإِبَاء değildir. Çünkü yüz çevirme الْإِبَاء, erkekleri arzulamadığını belirtmekten utanır, anlamındadır. Diğer taraftan kızın susması, tıpkı şuf'a hakkı sahibi komşunun, evin satışı gerçekleştikten sonra susması gibidir. Satışa rıza göstermiştir. Kızın da susması evliliğe razı olduğunun delilidir. Yine efendinin, kölesinin hukukî tasarrufunu gördüğünde onu bu işten yasaklamayıp susması da böyledir.

Dul kadının evlenmesi

وَالثَّيِّبُ تُشَاوَرُ "Evliliği konusunda dul kadının görüşü sorulur" ifadesi, dul kadının susmasıyla yetinilemeyeceğine delildir. Çünkü müşâvere, "müfâale" kalıbındadır. Görüş sorma işi, ancak iki tarafın konuşmasıyla gerçekleşebilir.

Şâfiî (rh.a.), bu hadisin açık ifadesini delil alarak, küçük yaşta dul kalmış bir kızı, olgunluk çağına erişinceye kadar kimsenin evlendiremeyeceğine ve onun evliliği hususunda görüşünün alınacağını söylemiştir. **[4/197]**

Biz Hanefîler şöyle deriz: Hadisteki وَالثَّيِّبُ تُشَاوَرُ sözü, kendisine danışılmaya ehil olan dul kadını göstermektedir. Buna göre küçük yaşlarda dul kalmış bir kadın, kendisine danışılmaya ehil olmayıp hadisin hükmü bunları kapsamaz.

İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den bize ulaştığına göre o şöyle demiştir: "Bâkire kızın, evliliği hususunda kendisinden izin istenir. Çünkü belki de o kızın kendisinden başkasının bilemediği bir kusur ve hastalığı olabilir." Burada kastedilen kusur veya hastalığın, kızın cinsel organının (fercinin) yapışık olması veya karnında kis, çıban vb. bir rahatsızlığının bulunması anlamında olduğudur. Bunun da ancak kızın kendisi tarafından bilinebileceği söylenmiştir. Eğer kadın, kendisine sorulmadan evlendirilirse, nikah ile amaçlanan maksat gerçekleşmez. Namus ve şerefine zarar gelir. Kadının, rahminde rahim suyunun çoğalmaması vb. durumlardan dolayı, erkekleri arzulamaması da söz konusu olabilir. Eğer kadın böyle bir durumda kendisinin izni alınmadan evlendirilecek olursa, kocasıyla iyi bir

---

[304] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/229; Buhârî, Nikâh 42; Müslim, Nikâh 65; İbn Mâce, Nikâh 11; Nesâî, Nikâh 34; İbn Hibbân, *Sahih*, IX/394.

ülfet ve yakınlaşma sağlayamaz, denilmiştir. Belki de bu kadının gönlünün, evlendiği kimseden başka birinde olabileceği ve böyle bir durumda izni olmaksızın evlendirildiğinde, evlendiği kocasıyla iyi bir duygusal bereberliğe giremeyeceği söylenmiştir. Bu takdirde de gönlü başka birine meyilli olduğundan, sıkıntı olma ihtimali bulunmaktadır. Hangi hastalık aşktan daha fazla derman verebilir.

Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur:

لَا تُنْكَحُ الْأَمَةُ عَلَى الْحُرَّةِ وَتُنْكَحُ الْحُرَّةُ عَلَى الْأَمَةِ

Özgür olanla câriyenin birlikte nikahlanması sorunu

"*Câriye, özgür bir kadın üzerine nikahlanamaz. Özgür kadın ise, câriye üzerine nikahlanır*[305]" Bu hadis, câriyenin özgür bir kadın üzerine nikahlanamayacağına delildir. Bu haramlık, özgür kadın buna razı olsun veya olmasın şer'an sabittir. Hanefîlerin görüşü budur.

Mâlik (rh.a.) ise, "Özgür kadının buna rızası olursa câizdir." demiş bu görüşünün nedenini şöyle açıklamıştır: "Çünkü bu evliliğe engel olma, herkes için değil, özgür kadının hakkıdır." Mâlik'e göre, eğer o kimse, câriyenin özgürlüğüne kavuşmasından önce onunla evlenebiliyorsa, geriye özgürlüğüne kavuştuktan sonra onunla evlenilebilmesi kalmış olur. Her iki durumda da akit geçerlidir. Çıkan sonuç, buradaki yasaklama, özgür kadının hakkıdır. Koca, özgür olan hanımının nesebinde noksanlığa yol açabilecek bir durumun oluşması kuşkusu duyar. İşte özgür kadının buna rızasının olması, duyulan sakıncayı ortadan kaldırır.

Ancak biz Hanefîler bu konuda şöyle deriz: Buradaki engel olma, özgür kadının hakkı değildir. Çünkü câriye, özgür kadınlar gibi düşünülebilecek helal kadınlardan olmayıp onlardan ayrı bir statüdedir. Çünkü câriyenin köleliğinden dolayı buradaki helallik, ileride de açıklanacağı gibi, tıpkı erkek kölelerde olduğu gibi, özgür kişiye oranla yarım bir helalliktir. Buna göre eğer bir kimse, özgür karısı üzerine bir câriye ile evlenirse, bu, o kimsenin özgür kadınlara katmış olduğu bir durum olur. O câriye bu durumda helal sayılanlardan olamaz. Bu anlam, özgür kadının, kocasının kendi üzerine bir câriye ile evlenmesine rıza göstermesiyle giderilemez. Bu nedenle nikah akdi de câiz değildir. Çünkü hadis, Kitap'taki hükmü kaldırmış veya birinci hadiste de açıklandığı üzere, Kitap'taki genel hükmü sınırlama yoluyla açıklamaktadır. Sonra hadisin lafzı Ali (r.a.)'den de rivayet edilmiştir. O, bu lafızlara "özgür kadın için (mirastan) üçte iki; câriye için ise üçte bir pay vardır" eklemesinde bulunmuştur. Bizim de hukuken itibar ettiğimiz görüş

---

[305] Abdurrezzak, *Musannef*, 7/265; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 3/467; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/175

budur. Çünkü buradaki "pay", helalliği gösterir. Nikah da zaten bu helallik temeline oturmaktadır. Câriyenin buradaki payı ise, özgür kadının payının yarısıdır.

Bazı âlimler (rh.a.), tıpkı nafaka konusunda aralarındaki ihtiyaç ve mülkün eşit olması gözetildiği gibi, burada da, özgür ile câriye arasındaki payların eşit olması gerektiğini söylemişlerdir. Ne var ki biz Hanefîler şöyle deriz: Nafakada da onların arasında bir eşitlik yoktur. Çünkü özgür kadın, kendisinin nafakasını almaya hak kazandığı gibi, hizmetçisinin nafakasını da almaktadır. Buna karşılık câriye, ancak efendisinin kendisi ve kocası için hazırladığı evi nafaka olarak haketmiştir.

Üvey anneyle evlenilme durumu

İbn Abbas (r.a.)'tan nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: Câhiliyye döneminde Araplardan bazıları, babanın karısıyla evlenilmesini helal saymaktaydı. Babası ölünce, onun karısıyla evlenme oğluna miras kalıyordu. Bunun üzerine Allahu Teâlâ,

﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ ءَابَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

[4/198]

"Geçmişte olanlar bir yana babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." (en-Nisâ, 4/22) âyeti ile,

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ﴾

"Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz (ile evlenmek)...size haram kılındı." (en-Nisâ, 4/23) hükmünü indirdi.

Câhiliye döneminde Araplar, bu konuda iki gruba ayrılmışlardı.

Bir grup, babanın karısının miras olarak bırakılabileceğine inanmakta ve şöyle demekteydiler: Bir kimse, o an ki karısından olmayan çocuğunu, tıpkı malı konusunda olduğu gibi, kendisinden sonra karısıyla evlenmesi hususunu da bırakmış olur. O çocuk, razı olsun veya olmasın yeni bir sözleşmeye de ihtiyaç duymaksızın, üvey annesi olan, babasının karısıyla cinsel ilişkide bulunabilir. Bu konuda;

﴿لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا﴾

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal değildir." (en-Nisâ, 4/19) âyeti inmiştir.

Araplardan diğer bir grup ise, babasının karısının babanın çocuğuna yeni bir nikah akdi ile helal olacağına ve o çocuk ne zaman isterse, onu almaya başkalarından daha layık ve önde olduğuna inanmaktaydı. Bu konuda da;

﴿ وَ لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ ﴾

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." (en-Nisâ, 4/22) âyeti inmiştir.

Câhiliye döneminde, vefatından sonra babasının karısıyla evlenen çocuğu "makt" diye isimlendiriyorlardı. Allahu Teâlâ, yukarıdaki âyetin devamında;

﴿إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا﴾

"Çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur." (en-Nisâ, 4/22) âyetiyle buna işaret etmektedir. Allahu Teâlâ'nın söz konusu âyetteki ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ sözünün anlamı şudur: "Bunun haram olduğunu bildikten sonra o nikahladıklarınızı serbest bırakırsanız, bu konuda Câhiliye döneminde yaptıklarınızdan sorumlu olmayacaksınız." Bu âyetin, ﴿وَلَا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ *"Geçmişte yaptıklarınızdan da sorumlusunuz"* anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü buna göre, âyetteki إِلَّا kelimesi, ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ *"Onlardan zulmedenler hariç"* (el-Bakara, 2/150) âyetinde olduğu gibi, bazen "lâ" anlamına gelmekte ve bu durumda da anlam şöyle olmaktadır: Bunun haram olduğu âyetle bildirildikten sonra önceden yapılmış akdin başlangıcı helal olmaz. Yine haram olduğu âyetle bildirildikten sonra, buradaki haramlık, nikahın başlangıcında böyle bir şeyi yasaklamaktadır. Yoksa daha önce evlenilmiş olanlarla evliliğe devam etmeyi değil, şeklinde bir düşünceye sahip olunmaması için, önceden evlenilmiş olan kadını tutmak da helal olmaz.

Evlenilemeyenler (Muharremât)

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ *"Anlarınız, kızlarınız.size haram kılındı."* (en-Nisâ, 4/23) âyetine gelince, bu âyet, evlenilmesi haram olan kadınları açıklamaktadır. Buna göre, nikahı haram olan kadınlar, on dörttür. Bunlardan yedisi nesepten dolayı, yedisi de bir nedene bağlı olarak haram kılınmıştır.

Nesep nedeniyle evlenilemeyenler

1) Nesepten Dolayı Haram Kılınanlar[306];

Analar

a) Analar ﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ ﴾ *"Anlarınız size haram kılındı."* (en-Nisâ, 4/23) âyetinden dolayı bir kimsenin annesi kendisine haramdır. Aynı şekilde "bir lafızla farklı iki yerde hem gerçek hem de mecaz anlam kastetmek câizdir" diyenlere göre, baba tarafından babaanneleri veya anne tarafından anneanneleri de haramdır. Çünkü onlar, babaanne veya anneannelerin de âyet ile haram kılındığını; "ümmehât=anneler" lafzının mecâzen "ceddât=babanne/anneanne" lafzını da içerdiğini söylemektedirler.

---

[306] Matbu nüshada النسب yerine السبب şeklinde yanlış yazılan kelime, yazma nüshada doğru şekliyle النسب olarak geçmektedir.

Ancak "bir lafızla hem gerçek hem de mecaz kastedilmez" diyenlerin görüşüne göre, icma' delili ile, babaanne ve anneanneler de haramdır. Çünkü anneler, asıldır ve bu ismin anlamının gerçek olarak gösterdiği kimseler onlardır. Bu, annelerin, hepsini kapsar. Ancak buradaki "ümmehât" ismi, halk arasındaki kullanışa göre başkaları değil, en yakın annelerdir (ümmü-ednâ). Buna göre ise âyet, babaanne ve anneanneleri de gerçek olarak kapsamaktadır.

Bir erkek, kızlarıyla evlenebilir mi?

b) Âyette kişiye nikahı haram olanlardan ikincisi, kızlarıdır. Burada da tıpkı annelerde olduğu gibi, kızların kızları, erkek çocukların kızları ve böylece aşağıya doğru devam eden silsilenin nikahının haramlığı da, âyet ile sabittir. Çünkü âyetteki بَنَاتُكُمْ "kızlarınız" ismi, mecaz olarak kızların kızları gibi aşağıya doğru herkesi kapsamaktadır. Diğer görüşe göre, kızların kızları ve aşağı doğru olanların haram olması, daha önce açıkladığımız üzere, icma deliliyledir.

Kız kardeşlerle evlenilme durumu

c) Kişiye nikahı haram olanların üçüncü grubunu, kız kardeşler oluşturmaktadır. Nikahlarının haram olması, Allahu Teâlâ'nın, وَأَخَوَاتُكُمْ *"kız kardeşleriniz de size haram kılındı"* ifadesiyledir. Kız kardeşler, ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş ve ana bir kız kardeş olmak üzere üç gruptur ve bunların hepsi âyet ile haram kılınmıştır. Kardeşlik, ana rahmi veya erkeğin sulbünde komşuluktan (beraberlikten) ibarettir. Buna göre âyetteki أخوات ismi gerçek anlamdır. Bahsi geçen bu üç grup kız kardeşi de kapsar.

[4/199]

Halalar ile evlenilir mi?

d) Halalardır. Nikahlarının haram olması âyette وَعَمَّاتُكُمْ "halalarınız" ifadesiyle sabit olmuştur. Âyetteki bu ifadeye, babanın baba ve ana bir kız kardeşi, babanın baba bir kız kardeşleri ile yine babanın ana bir kız kardeşleri girmektedir.

Teyzelerle evlenilir mi?

e) Teyzelerdir. Onların haram oluşları, وَخَالَاتُكُمْ "teyzeleriniz" lafzıyla ifade edilmiştir. Bu kavramın kapsamına da, annenin baba ve ana bir kız kardeşleri ile annenin baba bir kız kardeşi ve yine annenin ana bir kız kardeşleri girmektedir.

Yeğenlerle evlenilir mi?

f) Erkek kardeşin kızları (yeğenler)dır. Âyette haram oluşu, وَبَنَاتُ الْأَخِ"erkek kardeş kızları" ifadesiyle sabit olmuştur. Buna da ana-baba bir erkek kardeş kızları ile baba bir erkek kardeş kızları ve ana bir erkek kardeş kızları girmektedir.

g) Kız kardeş kızları; âyetteki haramlığı, وَبَنَاتُ الْأُخْتِ "kız kardeş kızları" ifadesiyle sabittir. Bu yasak kapsamına, ana-baba bir kız kardeş kızları ile baba bir kız kardeş kızları ve ana bir kız kardeş kızları girmektedir.

Bir nedenden dolayı evlenilemeyenler: Sütanneler, süt kardeşler

2) Bir nedene bağlı olması yönüyle evlenilmesi haram olanlar yedi sınıftır:

a) Süt anneler

b) Süt kardeşler. Bunların nikahlarının haram oluşu âyette,

﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾

"Sizi emziren analarınız, süt bacılarınız" (en-Nisâ 4/23) ifadesiyle anılmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, nesep yoluyla haram olanlar, süt emme yoluyla da haramdırlar. Peygamber (s.a.v.);

يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ

"*Nesep yoluyla haram olan, süt emme yoluyla da haram olur*[307]" buyurmaktadır.

c) Kişinin kendi hanımının annesi (kayınvalidesi). Her kim bir kadınla evlenirse, evlendiği hanımın annesi o kişiye haram olur. Bunun âyette yasaklanışı:

﴿أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ﴾

"Eşlerinizin anaları" (en-Nisâ 4/23) ifadesiyle sabittir. Bu haramlık, biz Hanefîlere göre, sırf nikah akdi ile olur. Bişr el-Müreysî ile İbn Şücâ' (rh.a.), cinsel ilişki olmadan sabit olmayacağını söylemektedirler.

Şâfiî'nin (rh.a.) görüşlerinden biri de böyledir.

Hanefîlerin tercih ettiği görüş, aynı zamanda sahâbîlerden Ömer ve İbn Abbas (rh.a.)'ın da görüşüdür. Ömer'le konuyu tartıştığında İbn Mes'ûd (r.a.) da bu görüşe dönmüştür.

Şâfiîlerin tercih ettikleri görüş ise, sahâbîlerden Ali ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'in görüşüdür. Onlar bu görüşlerini âyetteki, ﴿أُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ﴾ *"Eşlerinizin anneleri"* (en-Nisâ 4/23) ifadesiyle delillendirmişlerdir. Bir ifadedeki koşul ve istisna, art arda düzenli kelimeler şeklinde ve birbirine atfedilerek tekrarlanırsa, (âyette) önce geçenlerin hepsine yöneltilir.

Biz Hanefîler ise, bu konuda Abdullah b. Ömer (r.a.) hadisini delil gösteririz. Buna göre. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً حُرِّمَتْ عَلَيْهِ أُمُّهَا دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ وَحُرِّمَتْ عَلَيْهِ ابْنَتُهَا إِنْ دَخَلَ بِهَا

"*Kim bir kadınla evlenirse, cinsel ilişki olsun veya olmasın evlendiği kadının annesi o kimseye haram olur. Eğer cinsel ilişki olmuşsa, evlendiği kadının kızı da kendisine haram olur.*[308]"

---

[307] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/131; Buhârî, Nikâh 21; Müslim, Rada' 12; İbn Mâce, Nikâh 34; Ebû Dâvûd, Nikâh 6; Tirmizî, Rada' 1; Nesâî, Nikâh 49.

İbn Abbas (r.a.), أُمُّ المَرْأَة *"Bir kimsenin evlendiği kadının annesi"* ifadesinin kapalı ve yoruma uygun olduğunu söylemektedir. Buna göre Şâfiîler, Allah'ın kapalı kıldığı bir ifadeyi (daha) kapalı hale getirmişlerdir. Halbuki yukarıda adı geçen koşul, الأُمَّهات *"anneleriniz"*e değil de الرَّبائب *"evlenilen eşten olan, üvey kızlara"* yorumlanır. Lügat yönüyle açık olan budur. Allahu Teâlâ'nın ﴿أُمَّهاتُ نِسَائِكُمْ﴾ *"evlendiğiniz kadınların anneleri"* ifadesindeki نِسَائِكُمْ kelimesi tamlama (izafet) ile esreli kılınmıştır. Âyetin devamında bulunan مِنْ نِسَائِكُمْ ifadesi ise من harf-i ceri ile esrelidir. İki ayrı edatla esreli olan kelimeler, aynı nitelikle nitelenmezler. Görmez misin, gramer yönüyle, مَرَرْتُ بِزَيْدٍ إِلَى عَمْرٍو الظَّرِيفَيْنِ *"Hoş konuşan Zeyd'e", Amr'a uğradım"* demek doğru olmamaktadır. Dilde aslolan, bir ma'mûlün (etkilenen) iki âmile (etki eden) ait olmamasıdır. Eğer âyetteki رَبَائِبُكُمْ *"evlenilen eşten olan üvey kızlarınız"* kelimesini atıf yaparsak, مِنْ نِسَائِكُمْ *"eşlerinizden"* ifadesi hem من harfi, hem de tamlama (izafet) ile esreli olmuş olur. Bu câiz değildir. Böylece âyetteki و رَبَائِبُكُمْ *"evlenilen eşten olan üvey kızlarınız"* sözü, واو "Vav" harfi ile bir başlangıçtır. İbn Abbas'ın (r.a.) dediği gibi, أُمَّهات النِّساء *"Eşlerinizin anneleri"* ifadesi, kapalıdır.

d) Üvey Kızlar: Kendisiyle evlenilen kadınların kızlarının (erkeğin üvey kızları) haramlığı, âyetteki; **Üvey kızların durumu**

﴿مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾

"Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden" (en-Nisâ, 4/23) ifadesi gereğince, anne için cinsel ilişki olmadan sabit olmaz. Çünkü رَبَائِبَ *"evlenilen eşten olan üvey kızlara"* sözü, أُمَّهَات *"anneler"* anlamında değildir. Buradaki ibareden açık bir şekilde anlaşılan şudur: Kendisiyle evlenilen hanımın annesi, cinsel ilişki olmadan önce damadının huzuruna çıkıp ona görünebilir. Ancak kendisiyle evlenilen kadının önceki kocasından kızı, annesine cinsel ilişki olmadan önce üvey babasının huzuruna çıkıp ona görünemez.

Sahabîler (r.a.), kendisiyle evlenilen kadınların kızlarının haramlığında, annesiyle evlenilen kızın, annesinin evinde olmasının koşul olarak gösterilip gösterilemeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ali (r.a.), âyetteki **[4/200]**

﴿ورَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾ *"Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız."* (en-Nisâ, 4/23) ifadesi ve evlenmesi için Peygamber (s.a.v.)'e Zeynep bint. Ümmü Seleme (r.a.) arz edildiğinde;

---

[308] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV/54; Tirmizî, Nikâh 26; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/160.

لو لم تكن ربيبتي في حجري ما كانت تحل لي أرضعتني وأباها ثويبة

"Üvey kızım benim evimde kalmamış olsa bile, Süveybe beni ve babasını emzirdiğinden dolayı bana yine helal olmazdı[309]*"*, hadisi gereğince, aynı evde kalmanın koşul olduğunu söylemektedir. Ömer ve İbn Mes'ûd (r.a.) ise, üvey kızın, annesinin kocasına haram olması için, aynı üvey babasının evinde kalmasının koşul olmadığını söylemektedirler.

Yukarıda geçen hadis ve "el-hucr" kelimesinin tefsirini göz önüne alarak Hanefî âlimlerimiz de bu görüşe katılmışlardır. Buna göre üvey kız, annesiyle birlikte annesinin kocasının evine girdiğinde, bu o kızın üvey babasının evine, himayesine girmesidir. Eğer kız kendi öz babasıyla kalırsa, annesinin sonradan evlendiği üvey babasının evinde, himayesinde olmuş olmaz. Çünkü âyette adı geçen "el-hucr=ev, oda" ifadesi, koşul değil, genellikle olan bir durumun ifadesi için anılmıştır. Çünkü evlenen bir kadının başka bir kocadan olan kızı, genellikle annesinin kocasının evinde bulunur. Bunun bir benzeri;

﴿فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا﴾

"Eğer kendilerinde bir hayır görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın." (en-Nûr, 24/33) âyetindeki durumdur. Burada da koşul olarak değil de genelde olan bir şeyin ifadesi içindir. Görmez misin, Allahu Teâlâ;

﴿فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾

"Eğer onlarla (nikahlanıp da) henüz birleşmemişseniz, kızlarını almanızda sizin için bir sakınca yoktur." (en-Nisâ, 24/23) buyurmuştur. Bu, kızların kocaya helal olması için anasıyla cinsel ilişki olmamasını koşul koymaktadır. Öyleyse bu koca, üvey kızın annesiyle cinsî ilişki gerçekleştirdikten sonra, kendi evinde olsun veya olmasın, kız artık üvey babasına asla helal olmaz. Koca, anne ile cinsel ilişki olmamış bile olsa, anneyi ve kızını kendi nikahı altında birleştiremez. Çünkü anne ile kızı arasındaki yakınlık, bir kadınla halası arasındaki yakınlıktan daha güçlüdür. Yukarıda da açıklandı gibi, kadınla halasının bir adamın nikahı altında bulunmaları doğru değildir. Öyleyse anneyle kızının bir adamın nikahı altında bir araya gelmeleri öncelikli olarak câiz olmaz.

Ancak koca eğer anneyi cinsel ilişkiden önce boşar veya kadın vefat ederse, bu durumda kocanın üvey kızla evlenmesi helal olur.

---

[309] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/309; Buhârî, Nikâh 27; Müslim, Rada' 16; İbn Mâce, Nikâh 34; Ebû Dâvûd, Nikâh 6; Nesâî, Nikâh 44.

Bu konuda Zeyd (r.a.), boşanma ile ölüm olaylarını farklı düşünmektedir. Boşanma ile değil de ölüm vaki olması durumunda mehir tam olarak gerçekleşeceği için nikahın tamamlanmış olacağını ve bunun da, cinsel ilişki derecesinde olduğunu söylemektedir.

Biz Hanefîler şöyle deriz: Buradaki haramlık, dînen cinsi ilişki koşuluna bağlanmıştır. Ölümü de onun yerine koymamız sadece re'yle olmaktadır. Nasıl ki re'yle koşul koymak câiz değilse, yine re'yle bir koşulun yerine diğer bir koşulu koymak da geçerli değildir.

Oğlun karısı babaya haram mıdır?

e) Oğlun karısı, babaya haramdır. Âyette ﴿وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمۡ﴾ *"oğullarınızın eşleri"* buyrulduğu için, cinsel ilişki olsun veya olmasın, oğlunun hanımı babasına haramdır. Oğlun eşleri için burada خليله lafzı kullanılmıştır. Çünkü o kadın oğula helaldir. Ya da bu kelime, hanımının oğlun yatağına girmesinin veya oğlun da hanımının yatağına girmesinin helal olması anlamında, اَلْخُلُوْل kelimesinden türemiştir.

Biz Hanefîlere göre, nesep yoluyla olan oğlun hanımı, babasına haram olduğu gibi, süt oğlun hanımı da babaya haramdır.

Şâfiî (rh.a.), süt babalığın haram kılmayacağı esasını benimsediğinden süt oğlun hanımının da babaya haram olmayacağını söylemiştir. O, bu konuda âyette geçen مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ *"kendi sulbünüzden"* ifadesinde söz konusu olan sınırlandırmayı ile delil almıştır.

Biz Hanefîler, Peygamber (s.a.v.)'in;

يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ **[4/201]**

"Nesep yoluyla haram olan süt emme ile de haram olur[310]*"* hadisini delil gösteririz. Allah Teâlâ'nın مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ *"kendi sulbünüzden"* sözünden maksat, evlat edinme (tebennî) yoluyla sahip olunan oğlun eşinin babaya helal olduğunu açıklamaktır. Çünkü evlat edinme (tebennî), اُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ âyetiyle birlikte kaldırılmıştır. Peygamber (s.a.v.), Zeyd b. Hârise (r.a.)'yi evlat edinmiş sonra Zeyd hanımı Zeyneb'i boşayınca onunla Peygamber (s.a.v.) evlenmişti. Müşrikler Peygamber (s.a.v.)'i ayıplayarak, "o, oğlunun hanımı ile evlendi" dediler. Bunun üzerine,

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٖ مِّن رِّجَالِكُمۡ﴾

[310] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/131; Buhârî, Nikâh 21; Müslim, Rada' 12; İbn Mâce, Nikâh 34; Ebû Dâvûd, Nikâh 6; Tirmizî, Rada' 1; Nesâî, Nikâh 49.

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir..." (el-Ahzâb, 33/40) âyeti inmiştir. Buradaki kayıt, müşriklerin ayıplamalarını önlemek içindir.

Oğlun hanımı babaya haram olduğu gibi, aynı şekilde torunun ve aşağıya doğru bütün torunların hanımı da haramdır. Çünkü الإبن "oğul" ismi, mecâzî olarak alt sayının hepsini kapsar. "Torun, babanın sulbünden değildir; öyleyse âyetteki من أصلابكم *"sulbünüzden"* kaydına rağmen, bu haramlık nasıl olur da ona da geçer" diye bir itirazda bulunulursa, biz de şöyle deriz: Böyle sözcükler, ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ﴾ *"Sizi topraktan yaratan O'dur."* (Gâfir-el-Mü'min, 40/67) âyetinde olduğu gibi, aslın o kimsenin sulbünden olması itibariyle anılır. Çünkü burada topraktan yaratılan, asıl durumundadır. Aynı şekilde cinsel ilişki olsun veya olmasın,

﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ﴾

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." (en-Nisâ, 4/22) âyeti gereğince, babanın nikahı altında bulunan kadınlar, oğluna haramdır. Yine babanın hanımlarının oğula haram olması gibi, bu hanımlar baba ve ana tarafından olan üvey-öz bütün torunlara da haram olur. Çünkü الأب "baba" ismi, mecâzî olarak hepsini kapsar.

Mahremlerle eşin bir nikahta birleşme durumu

f) İki kız kardeş aynı anda bir adamın nikahı altında bulunamaz.

﴿وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾

"İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı" (en-Nisâ, 4/23) kısmı âyetin evveline yöneltilmiştir. Buna göre iki kız kardeşi bir arada nikahlamak haramdır. Aynı şekilde iki kardeş câriyeyle aynı yatağı paylaşmış olmamak için, onların her ikisiyle birden yatağı paylaşıp cinsel ilişkide bulunması da yasaktır. Bu, Ali, İbn Mes'ûd ve Ammâr b. Yâsir (r.a.)'in tercih ettikleri görüştür. Allahu Teâlâ'nın özgür kadınlarla ilgili yasak ettiği bütün şeyler câriyeler için de geçerlidir. Ancak bir kimsenin câriye mülkiyeti, dört hanımı dışında câriye bulundurması ayrıdır. Osman (r.a.), iki kız kardeşin birlikte bir adamın nikahı altında bulunmasını bir âyetin haram kıldığını; iki kardeş câriye bulundurmasını ise yine bir âyetin helal kıldığını söylemekteydi. Tahlil (helal kılma) âyetiyle o, Allahu Teâlâ'nın;

﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ *"yahut (harp esiri olarak) sahip bulunduğunuz câriyeler"* âyetini, tahrim (haram kılma) âyetiyle de, ﴿وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾ *"iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı"* âyetini kastediyor ve bu konuda görüş belirtmiyordu.

Ancak biz Hanefîler, hükümlerin çelişmesi durumunda haram olan tarafın tercih edileceği görüşündeyiz. Zaten;

لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَجْمَعَ مَاءَهُ فِي رَحِمِ أُخْتَيْنِ

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse için, suyunu (menisini) iki kız kardeşin rahminde toplaması helal olmaz[311]*"* hadisi de bunu kuvvetlendirmektedir. Çünkü وَأَنْ تَجْمَعُوا âyetiyle kastolunan, iki kız kardeşi onlarla yatağa girmek suretiyle bir arada bulundurmaktır. Tıpkı ﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ ﴾ *"Analarınız size haram kılındı.* âyetinin, hangi nedenle olursa olsun, onlarla beraber yatağa girip cinsel ilişkide bulunmayı haram kılması gibi. İki kız kardeşle bir arada yatağı paylaşmak, câriye mülkiyetiyle kardeş câriyelerle cinsel ilişkide bulunmakla da olur. Bu nedenle bir kimseye iki kız kardeşi bir arada nikahlamak haram olmaktadır. Eğer bu kimse onlarla bir nikah akdiyle evlenirse, her ikisinin nikahı da batıldır. Çünkü onlardan birinin akitte aynının olmaması, nikahını da geçerli olmayacağı anlamına gelir. Çünkü nikah, bir mülkiyet kazandırıcıdır. Başlangıç olarak bilinmeyen biri konusunda sabit olmaz. Onlardan biri aynıyla akit esnasında bulunsa bile, bu böyledir. Onlardan biri diğerinden daha üstün değildir. Bu durumda onlardan her ikisinin de nikahını geçerli saymak mümkün değildir. Çünkü ikisinin birden nikahlanması, âyet ile haram kılınmıştır ve böylece nikahın batıl olduğu ortaya çıkmıştır.

Eğer bu kimse, iki kız kardeşten biri ile diğerinden önce evlenirse, birincinin nikahı geçerlidir. Böyle yapmakla o kimse, iki kız kardeşi bir araya getirmiş sayılmaz. Bu durumda ikincisinin nikahı bozuktur. Çünkü bu ikinci akitle o kimse, iki kız kardeşin nikahını bir araya getirmiş olmaktadır. Böylece de bu son nikahın geçersizliği ortaya çıkar ve araları ayırt edilir. Fakat cinsel ilişki olmamışsa, kızın bu evliliğinden dolayı erkeğe bir şey lazım gelmez. Yok eğer cinsel ilişki gerçekleşmişse, kızın iddet beklemesi ve kendisine mehir olarak ileride verilmesi vaat edilen ile mehr-i mislinin verilmesi gerekir. Çünkü cinsel ilişki, nikaha benzer bir şeyle gerçekleşmiştir. Böylece zina cezası düşer. Mehir ve iddet gerekir. Tıpkı evli erkeğin, hanımından başka bir kadınla zifafa girmesi gibidir. Bu hüküm Ali (r.a.)'den rivayet edilmiştir.

Ancak biz Hanefîlerin görüşü, miktarı taraflarca belirlenen (müsemmâ) ve miktarı örfe bırakılan mehirin (mehr-i misil) en azının verilmesinin vacip olmasıdır. **[4/202]**

---

[311] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/172. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI/291; Buhârî, Nikâh 26; Müslim, Rada' 16; İbn Mâce, Nikâh 34; Ebû Dâvûd, Nikâh 6.

Bu konuda Züfer (rh.a.), sadece mehr-i mislin en üst miktarının gerekli olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre akdin bozulması anındaki vaciplik, sadece telef edilenin karşılığıdır. Çünkü bozuk bir alış-verişle elde edilen malın telef olması durumunda, değerinin en üst miktarı, mal bedeli olarak alınmaktadır. İşte bozuk bir nikah yapanın durumu da böyledir.

Ancak biz bu konuda şöyle deriz: Evlenmek suretiyle cinsel ilişkide bulunmak, mal değildir. Burada taraflarca miktarı belirlenmiş bir mal ile takdir edilir. Ne var ki bu belirlenen miktar mehir, örfün takdir ettiği mehir (mehr-i misil) den fazla olursa, aralarında bunu belirlemelerinin geçerli olmamasından dolayı, fazla olan kısmı ödemek gerekmez. Eğer az olursa, bizzat belirtilmediği ve taraflarca belirlenen mehir konusunda tam bir rıza söz konusu olduğu için, belirlenen mehirden fazla olan miktar yine vacip olmaz. Bu, satılan mala ve ona verilen zarara benzemez. Çünkü mal, kendi kendine değer kazanmaktadır. Karşılığı için bir değer takdir edilebilir. Bu durumda da, eğer bir miktar üzerinde karar kılma geçerli olursa, verilmesi gereken miktar belirlenen miktara dönüşür. Yok eğer akdin bozukluğundan dolayı bir şey üzerinde karar kılma geçerli olmazsa, o zaman değeri ödenir.

Kişi, ilk hanımı ile cinsel ilişkide bulunmuş olsun veya olmasın, iddet süresi sona erinceye kadar, o karısından uzak durur. Çünkü iddet bekleyen kadının rahmi hükmen boşandığı kocasının dölüyle meşguldür. Eğer bu kimse bu durumda iken diğer karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, menisini iki kız kardeşin rahminde toplamış olur. Bu, dînen haramdır. Ancak bununla birlikte, birincinin nikahının aslı batıl hale gelmez. Çünkü ikincinin rahminin kocanın tohumuyla meşgul olması, geçici bir durum olup, bir süre sonra da ortadan kalkacaktır. Öyleyse bu durum, nikahın aslını batıl hale getirmez. Tıpkı nikahlı kadınla şüpheli bir şekilde cinsel ilişkide bulunulması gibidir. Böyle bir durumda o kadına iddetini beklemesi gerekmektedir. Kocasına da kadının iddeti bitinceye kadar onunla cinsî münasebette bulunması doğru olmamaktadır. Ancak nikah akdi batıl hale gelmemektedir.

Bir kimse, bozuk bir nikahla veya nikahı câiz fakat bâin[312] bir talakla boşadığı veyahut da bâin olmayan bir talakla boşadığı kadının kız kardeşi ile, boşanan kadının iddeti sırasında evlenemez.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre, eğer kız kardeşi kocasından ric'î[313] bir talakla boşanması sonucu iddet bekliyorsa, bu durumda koca boşandığı karısının kız kardeşi ile

---

[312] **Bâin Talak:** Yeni bir akit ve mehir olmaksızın dönme imkanı olmayan boşama.

evlenemez. Ancak üç ric'î talakla boşaması veya hulle durumunda, kocanın karısının kız kardeşi ile iddet süresi içerisinde evlenmesi geçerlidir.

Şâfiî'nin bu görüşünün aynısı, Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten de rivayet olunmuştur. Ne var ki, Ebû Yûsuf (rh.a.) *el-Emâlî*'de, Zeyd (r.a.)'in bu görüşünden döndüğü bildirmektedir. Tahâvî (rh.a.) ise Zeyd (r.a.)'in başka bir görüşünü anmaktadır. Buna göre, bu durumda olan kocanın, boşadığı karısının iddeti sırasında, karısının kız kardeşi ile evlenmesi câiz değildir. Anlatıldığına göre Mervân, sahabîlere bu konuda danışmış ve onlar da, aralarının ayrılması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak sadece Zeyd bu konuda onlara karşı çıkmış, daha sonra ise Zeyd de onların görüşünü benimsemiştir.

Ubeyde es-Selmânî şöyle demiştir: Resûlüllah (s.a.v.)'ın sahâbîleri (r.a.), bir kız kardeşin iddeti içerisinde diğer kız kardeş ile nikahlanmanın haramlığı ile öğle namazından önceki dört rek'at sünnete devam hususunda, icma ettikleri kadar hiçbir hususta icma etmemişlerdir. Selmân b. Beşşâr, sahâbeden Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas (r.a.)'ın da, bâin bir talakla veya üç ric'î talakla boşanmış bir kızın iddeti içerisinde boşayan kocanın diğer kız kardeşi nikahlanmasının yasak olduğu konusunda görüş açıkladıklarını bildirmektedir.

Hasan-ı Basrî (rh.a.), eğer iddet bekleyen kız kardeş hamile ise, koca için boşandığı karısının diğer kız kardeşiyle evlenmesinin câiz olmadığını; ancak hamile değilse (kısırsa), kocanın onunla evlenmesinin câiz olacağını söylemektedir.

Şâfiî (rh.a.)'nin bu konudaki delili, boşanan bu karı-koca arasında nikahla ilgili her şeyin ortadan kalkmış olmasıdır. Tıpkı iddet süresi bitiminde olduğu gibi, bu durumda, boşandığı karısının kız kardeşiyle kocanın evlenmesi geçerlidir. Yine Şâfiî'nin bir delili de vasıf delilidir; eğer koca boşandığı eşinin kız kardeşi ile iddet süresi içerisinde cinsel ilişkide bulunur ve ona, "Onun bana haram olduğunu biliyorum" derse, bu kimse için zina cezası gerekir. Eğer kadın iki yılın ötesinde bir vakitte bir çocuk dünyaya getirirse, bu çocuğun iddet süresi içerisinde peyda olduğu anlaşılıncaya kadar, çocuğun nesebi sabit olmaz. Eğer onlar arasında nikah bağlarından bir bağ kalmışsa, bu durumda zina cezası düşer. Çocuğun nesebi de sabit olur. **[4/203]**

---

[313] **Ric'î Talak:** Kadınla cinsel birliktelikten sonra gerçekleşen açıkça veya dolaylı olarak üç boşama veya bir bedel içermeyip bâin talak anlamına gelecek bir vasıfla nitelenmeyen ve bir şeye benzetilmeyen talaktır. Açık (sarîh) lafızlarla olabileceği gibi kinâye lafızlarıyla da gerçekleşebilir. Bu talakta yeni bir nikah gerekmeyip iddet süresi içinde geri dönme imkanı vardır. Ric'î talakta, veresiye olarak belirlenen (müeccel) mehir peşin (muaccel) hale gelmez fakat miras hükümleri işleme konulur.

Vacip olan iddet (bekleme süresi); meni izleri sonucunun anlaşılabilmesi süresidir. Çünkü iddet, nikahla elde edilen haklardan olup, cinsel ilişki düşünülemeyeceği durumda iddet vacip olmamaktadır. Çünkü iddet sırasında olan şeyler, nikahtan sayılır. Vefat durumundaki iddet gibi, cinsel ilişki olduğu kuşkusu göz önünde tutulmaz. Eğer vasıf sabit olursa, o vasıf etkisini, iki kız kardeşin bir nikahla aralarının birleştirilmesinde de etkisini gösterir. Öyleyse söz konusu durumda, kocayla ilk hanımı arasında hiçbir nikah ilişkisi bulunmayıncaya kadar, bu kimse iki kız kardeşin aralarını birleştiremez. Bu haramlıkla, mirasın paylaşılması sırasında aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle birbirine küsüp alakayı kesmekten rahmin korunması amaçlanmaktadır. Bu da ancak hulle ve üç talakla boşandıktan sonra gerçekleşebilir.

Biz Hanefîlere göre, tıpkı ric'î talakla boşanmış kadının iddetinde olduğu gibi, bu kadın, mutlak olarak iddet beklemektedir. Bu durumda kız kardeşiyle kocasının evlenmesi doğru olmaz. Çünkü iddet, nikah akdinden kaynaklanan haklardandır. Görmez misin, nikah olmadan veya nikah şüphesi bulunan durumlarda iddet gerekli olmamaktadır. Öyleyse iddetin gerekmesi, meninin cinsel ilişki sonucu rahme inmesiyle ilgilidir, demenin bir anlamı bulunmamaktadır. Şayet meni ölçü olarak alınırsa, bu su zina eden kadında da mevcuttur. Fakat zina ilişkisinde iddet yoktur. Eğer meni ölçü olarak alınacaksa, bunun saygınlığı nikah akdi nedeniyledir. Bu görüşün delili, iddetin özgür olma ve kölelik durumlarında farklı olmasıdır. Halbuki rahimde meni olması, özgür olma ve kölelik durumunda değişmez. Burada değişiklik, nikah akdinden kaynaklanan helallik konusunda, akdin tarafları arasındaki farklılıktan dolayı, nikahın kazandırdığı tasarruf hakkının değişmesidir. Böylece biz, iddetin nikah haklarından olduğunu anlamışızdır. Ancak nikahın ortadan kalkmasından sonra nikah hakkı, ancak nikah teyit edilmiş olursa kalır. Onun teyit edilmesi ise, ölümle veya cinsel ilişki iledir. Bu nedenle, cinsel ilişkiden önce boşanan kadın için iddet gerekmemektedir. İddetin nikahla ilgili haklardan biri olduğu böylece sabit olunca, bu hak da, haramlık konusunda gerçek bir iş gibi etki eder. Anlaşmalı câriyeye sahip olma hakkının, özgür bir kadınla evli olmada, câriyesiyle nikaha engel olmasındaki etkisi gibi.

Haramlık konusunda süt emmenin neseple aynı görülmesi de böyledir. Çünkü ba'ziyyet (bir cüz, parça oluş) gerçek hak mertebesindedir. Bunun delili, bu durumda kadının kendisini evlenmeden alıkoymada gerçek etki göstermesidir. Aynı şey koca için de söz konusudur. Biz Hanefîler, böyle bir durumda nikahta tasarruf hakkının bütün yönleriyle ortadan kalkacağını kabul ederiz. Ancak burada hakkın varlığını söyleriz. Bu hüküm, biz Hanefîlere göre nikahta tasarruf yetkisi

olmadan da gerçekleşir. Çünkü bozuk bir nikahla tasarruf yetkisinin aslı sabit olmaz.

Böylece koca, karısının kız kardeşi ile evlenmekten yasaklanmış olur. Bu durumda kadınla cinsel ilişkide bulunursa koca üzerine zina cezası gerektiği gibi, kız kardeşin, cinsel ilişkide bulunma fırsatı vermesi durumunda, ona da aynı ceza gerekir. Bu, kadın tarafından yasağı ortadan kaldırmadığı gibi koca tarafından da kaldırmaz. Kocaya nasıl iddet günleri içerisinde karısının kız kardeşiyle evlenmesi câiz olmuyorsa, aynı şekilde karısının, kendisiyle evlilikten dolayı evlenilmesi haram olan kadınlardan (mesela halası veya teyzesinden) hiç kimse ile de evlenemez. Çünkü onlar da aralarını bir evlilikte birleştirmenin haramlığı konusunda iki kız kardeş gibidir. Kocanın yine boşandığı karısının iddeti içerisinde kendisinin dışında dört kadınla evlenmesi de doğru değildir. Çünkü bir kimsenin nikahı altında beş kadını bulundurması, tıpkı iki kız kardeşin bir nikah altında bir araya getirilmesi gibidir.

Bir kimsenin, gerek nesep gerek süt emme yoluyla, birbirinin mahremi olan iki kadını da kendi nikahı altında bulundurması helal değildir. Çünkü, haramlık konusunda süt emme, aynı nesep gibidir. Böylece anlaşılmaktadır ki, hakkında delil bulunan şeylerde, anlam muteber değildir. Dikkate alınacak olan; delil ile akrabalık bağlarının kopmasını önlemek için birleştirmenin haram oluşudur. Çünkü iki süt kız kardeş arasında, süt ilişkisinden öte sürekliliği tarz alan bir akrabalık bağı bulunmamaktadır. [4/204]

Eğer koca karısının süt kız kardeşi ile evlenirse durum, nesep yoluyla iki kız kardeş konusunda açıkladığımız gibidir. Burada Hâkim eş-Şehîd ayrıntılara ilave olarak şöyle demiştir: Eğer bir kimse, bir akitte iki kız kardeş ile evlenir ve her ikisiyle de cinsel ilişkide bulunursa, aralarının ayırt edilmesi ve her iki kadının iddet beklemesi gerekir. Biz Hanefîlere göre, ayırma vaktinden itibaren de, kadınlardan her biri iddetine başlamış olur.

Züfer (rh.a.) ise, iddet süresinin en son cinsel ilişkiden sonra başladığını söyler. Ona göre bütün fâsid nikahlarda durum aynıdır. Çünkü iddetin gerekmesi, cinsel ilişki nedeniyledir. Öyleyse burada en son cinsel ilişkinin geçerli olması gerekir.

Ancak biz deriz ki, burada iddeti gerektiren, nikah şüphesidir. Ayırmayla birlikte bu şüphe ortadan kalkar. Görmez misin, ayırmadan önce onunla cinsel ilişkide bulunsa kocaya zina cezası gerekmemektedir. Halbuki ayırdıktan sonra cinsel ilişkide bulunursa zina cezası gerekmektedir. Öyleyse kadın nikah şüphesi ortadan kalkmadığı sürece iddetine başlamış sayılmaz. Nikah şüphesi de, aralarının

ayırt edilmesiyle kalkar. Bunun delili, burada muteber olan şüphedir. Şundan ki; eğer koca, kadınla defalarca cinsel ilişkide bulunsa, bir tek şüpheye dayandığından sadece bir mehir ödemesi gerekir.

Bu böylece sabit olduktan sonra şöyle deriz: Bir koca ile evlenen iki kız kardeşin araları ayırt edildikten sonra, artık koca diğerinin iddeti sona erene kadar, kadınlardan herhangi birisi ile evlenemez. Çünkü diğer kadın onun iddetini beklemektedir. Bir kız kardeşin iddeti de diğer kız kardeşinin nikahına engel oluşturur. Eğer her ikisinin birden iddeti sona ererse, koca hangisini dilerse onunla evlenebilir. Onlardan birinin iddeti sona ererse, kocanın iddeti sona erenle evlenmesi doğru değildir. Çünkü diğeri iddet beklemektedir. Halbuki kocanın, iddet bekleyenle evlenmesi câizdir. Çünkü diğerinin iddeti son bulmuştur. Bunun iddeti, iddet sahibinin nikahına engel oluşturmayıp, söz konusu kocadan başkasıyla nikahlanmaya engeldir. Aynı şekilde eğer koca onlardan biriyle cinsel ilişkide bulunur ve sonra araları ayırt edilirse, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan kadının iddet beklemesi gerekir. Bu durumda koca iddet bekleyenle evlenebilir. Ancak daha önce de açıkladığımız gibi, iddet bekleyenin iddeti bitinceye kadar, diğeriyle evlenemez.

Cinsel ilişkinin nikah dışındaki haramlık durumu

Eğer bir kimse bir kadınla, ya câriye edinerek veya nikahlamak suretiyle veyahut da zorla, cinsel ilişkide bulunursa artık o kadının annesi ve kızı o kimseye haram olur. Zorla cinsel ilişkide bulunulan kadın da, o kimsenin babası ve çocuklarına haramdır.

Şâfiî (rh.a.) şöyle demiştir. Eğer bu tür cinsel ilişki bir nikah veya câriye mülkiyeti nedeniyle olursa, cevap yukarıdaki gibidir. Eğer ilişki zina yoluyla olursa, onunla haramlık sabit olmaz. Şâfiî (rh.a.) bu konuda Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini delil gösterir: الْحَرَامُ لَا يُحَرِّمُ الْحَلَالَ "*Haram, helal olanı haram kılmaz*[314]".

Aynı şekilde İbn Abbas (r.a.)'tan da böyle rivayet edilmiştir. Ebû Hureyre (r.a.)'nin bildirdiğine göre de Peygamber (s.a.v.)'e bir kadınla zorla zina eden sonra da, o kadının kızı ile evlenmek isteyen kimse hakkında sorulmuştu. O (s.a.v.); لَا بَأْسَ لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ "*Bunda bir zarar yoktur. Çünkü haram, helal olanı haram kılmaz*[315]" buyurmuştur.

---

[314] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/491; İbn Mâce, Nikâh 63; Dârekutnî, *Sünen*, III/268; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/168.

[315] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/198; İbn Mâce, Nikâh 63; Dârekutnî, *Sünen*, III/268; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/168.

Ayşe (r.a.) de şöyle demiştir: Resûlüllah (s.a.v.)'a haram bir yolla bir kadını elde eden sonra da onun kızı ile evlenen kimse hakkında soruldu. O (s.a.v.) şöyle buyurdu;

يجوز لا يحرم الحرام الحلال ، وإنما يحرم ما كان من قبل النكاح

"Bu, caizdir. Haram, helal olanı haram kılmaz. Ancak nikahtan öncekini haram kılar[316]*".*

Şâfiî (rh.a.) *Kitâbü'l-Ümm*'de, bunu açıklayarak şöyle demiştir. "Nikah, yapılınca övülen bir iştir. Zina ise, yapılınca recmolunan, kötülenen taşlanan, bir fiildir. Öyleyse bu ikisi nasıl eşit tutulabilir?" Bunun anlamı, evlilik nedeniyle olan akrabalık (musâheret) yani haramlığın sübûtu, nimet ve asalet yoluyla olmasıdır. Çünkü Allahu Teâlâ, ﴿وهو الذى خَلَقَ من الْمَاءِ شرا فجعله نسبا وصهرا﴾ *"Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet kan ve evlilik bağından doğan yakınlığa dönüştüren O'dur".* (el-Furkân, 25/54) Âyetiyle evliliği kullarına bir nimet olarak vermiş ve onu nesep ve evlilik hısımlığının devamı için gerekli kılmıştır. Bu da makuldür. Çünkü kişinin evlendiği kadının anaları ve kızları, onlarla yalnız kalma (halvet) ve yolculuğa çıkma konusunda kocasının da anası ve kızı gibidir. Bu da değer ve asalet yoluyla olur. Halis zina ise, cezanın gerekmesi için bir nedendir. Değer ve mahremlik nedeni olmaya uygun düşmez. Görmez misin, zina ile nesep ve iddet sabit olmaz. Aynı şekilde evlilikten kaynaklanan sıhrî hısımlık da gerçekleşmez. **[4/205]**

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili, Allahu Teâlâ'nın;

﴿ولا تنكحوا ما نكح آباؤكم﴾

"*Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.*" (en-Nisâ, 4/22) âyetidir. Daha önce de açıkladığımız üzere nikah, gerçekte cinsel ilişki içindir. Öyleyse bu âyet, babanın cinsel ilişkide bulunduğu kadınla evlenmeyi, oğluna yasaklanması konusunda bir delildir. Cinsel ilişkinin helal olduğu şeklindeki bir sınırlandırma, fazlalıktır. Bu fazlalık da haber-i vâhid ve kıyasla sabit olmaz. Bunun delili, babanın nikah nedeniyle cinsel ilişkide bulunduğu kadının, o kişinin oğluna haram oluşu bu âyetledir. Bu da göstermektedir ki, nikahtan maksat, akit değil, cinsel ilişkidir. Biz Hanefîlerin bu görüşüne benzer görüşler, değişik sözlerle İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Übey b. Ka'b ve İmran b. Husayn (r.a.)'den de nakledilmiştir. Buradaki anlam şudur:

---

[316] Dârekutnî, *Sünen*, III/268; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, VII/183; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/169; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV/493.

Bu kimse kadının cinsel organına temasta bulunmuştur. Bu durum, tıpkı nikahlısı ve câriyesi ile cinsel ilişkide bulunmak gibi haramlığı gerektirir. Vasıf ise, şu şekilde yorumlanır. Söz konusu cinsel organla ilişkide bulunmak, yasaklığı isbat edici mahiyet taşıdığından haram kılınmıştır. Çünkü cinsel organla ilişkide bulunmak, bir tür ekim yapmaktır. Ekme işi ise ancak yerine yapılırsa sonuç verir (müsbittir). Bu organın müsbit olması (sonuç vermesi) nikahla ya da nikahsız olmakla değişmez. Onun etkisi, sahip olunan şeyde bu cinsel ilişki nedeniyle meydana gelen haramlığın sübûtudur, var oluşudur. Bu da sahip olunan şeyin aynından değil, bir parçasından oluşandır. Çünkü cinsel ilişki sonucu iki tarafın menisinden meydana gelen çocuk, her ikisinin de bir parçasıdır. Buna göre, buradaki tarafların bir parçası olma şüphesi, bu çocuğu doğuran kadının anaları ve kızları ile yine çocuğun babasının babaları ile çocuklarına kadar uzanır. Haramlığın gerçekleşmesi konusunda şüphe, gerçek gibi değerlendirilir. Bu anlam, kadına meşru yolla, sahip bulunup bulunmama durumuna göre değişmez. Çünkü bir kimseden bir parça olmanın nedeni, hissîdir (duyu organlarıyla algılanabilir). Çocuğun anne babasından bir parça olması, kendisiyle cinsel ilişkiye girilen kadının haramlılığını gerektirir. Bir şeyin hükmen parçası olmak, gerçekten parçası olmanın sonuçlarını doğurur. Gerçekten parça olma ise, zorunlu durumlar dışında haramlık hükmünü gerektirir. Zaruret durumunda gerektirmez. Görmez misin, Havva (a.s.), Adem (a.s.)'den yaratılmıştır. Gerçek olarak Adem'in parçasıdır. Bu parça (Havva), Adem'in kendisine helaldir. Aynı şekilde parça olma şüphesi de, zaruret olmayan yerde cinsel ilişkide bulunulanın haramlığını gerektirir. Ancak bu, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmuş kadın hakkında zaruret olmaktadır. Böyle oluşu, şer'î (dînî) illet (neden)lerin, bir şeyi gerekli kılan şeyler değil, emareler olmasındandır. Bundan dolayı, şer'î şerifin illet olarak gördüğü yerde, onunla hüküm sabit olmaktadır. Din;

﴿إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾

"*Yapmaya zorlandığınız şeyler müstesna*" (el-En'âm, 6/119) ifadesiyle, zaruret bulunan yer ve hususları, haramlıktan ayrı tutmuştur.

Zina ürünü nesebin durumu

Nesep konusuna gelince, biz Hanefîlere göre zina durumunda nesep sabit olur. Ancak kime ait olduğu, soy-sop (intisap), sabit olmaz. Çünkü soy, kendisiyle namus ve şeref kazanılan bir şeydir. Zina edene bağlanmak ve ona ait olmakla şeref kazanılmaz.

Zina eden kadına iddet gerekir mi?

Zina eden kadın için iddet gerekmez. Çünkü aslında iddetin gerekliliği, nikah yahut yatağı paylaşarak cinsel ilişkide bulunma dolayısıyladır. Nikah ile zina hayatı yaşama arasında ise, taban tabana zıtlık vardır. Öyleyse nikah vb. nedenle bir

yatağı paylaşarak cinsel ilişkide bulunma gibi bir durumun olmaması, iddeti gerektirici nedeni de ortadan kaldırır.

Hanefî âlimlerimizden bazıları (rh.a.) şöyle demektedirler: Burada haramlık, ceza yoluyla vardır. Mirasçısını öldürenin, mirastan mahrum bırakılması gibi. Bunun aslı, Allahu Teâla'nın; **[4/206]**

﴿فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ﴾

"Yahudilerin zulmü nedeniyle, temiz ve (daha önce) kendilerine helal kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık." (en-Nisâ, 4/160) âyetidir. Buna göre derler ki; bir kadınla halvet (yalnız kalmak) ve yolculuğa çıkmak mübah olmadıkça. onunla evlenme yasaklılığı (mahremlik) sabit olmaz. Ancak bu şekildeki bir yorum geçersizdir. Çünkü buradaki yorum, delil ile ortaya konan şey hariç başka bir hüküm isbatı için değil, delilin hükmünü ötekine geçirmek içindir. Çünkü başlangıçta yorumla hüküm koymak câiz değildir. Bizzat delil ile sabit olan, şeref ve asalet (keramet) yoluyla sabit olan bir haramlıktır. Yorum; bu haramlığı fer'lere (ikinci derecedeki ayrıntılara) geçirmek için câiz olur. Delille olan hariç, başka bir hüküm koymak (hüküm ispat etmek) için câiz olmaz. Doğru olan bu fiil zinadır, dememizdir. Hakim eş-Şehîd'in dediği gibi cezayı (haddi) gerektirir. Lakin bununla beraber çocuk için bir ekimdir (harstır). Çocuk ekimi olduğundan asalet ve haramlığın sabit olması için bir neden olması uygundur. Görmez misin; kadın açısından bu fiil, zina olup o recmedilir. Eğer kadın bu zina fiilinden hamile kalırsa, doğacak çocuğun tıpkı diğer insanlar gibi, saygınlığı vardır, insandır. Çocuğun annesinden nesebi sabit olur. Anne ile çocuk arasındaki haramlık, o çocuk için de sabit olur. Bütün bunların gerçekleşmesi, insan olma (keramet) yoluyladır. Çünkü o bir hars (ekim)dir. Çocuğun kendisi, bizzat zina yapmış olmayıp, bir vesiledir. Burada da durum aynıdır.

Böylece Şâfiîlerin hadisi delil getirmelerinin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü biz Hanefîler, burada haramı, helali haram kılan bir şey yapmıyoruz. Sadece, bu fiilin çocuğun dünyaya gelmesine vesile olduğunu ve böylece insan olana şeref ve hürmetin, insan haklarına sahip olmasının gerçekleştiğini söylüyoruz. Bu fiilin haramlığı, zina olmasıyladır. Söz konusu hadis, zâhirine (açık anlamına) göre değerlendirilemez. Çünkü, tıpkı bir damla şarap suya düşünce onu haram kıldığı gibi, pek çok haram, helali haram kılmaktadır. Şüphe ile cinsel ilişkide bulunmak, ortak câriyeyle cinsel ilişkide bulunmak, babanın, oğlunun câriyesiyle cinsel ilişkide bulunması gibi hususlarda durum böyledir. Buna göre

bütün bu durumlar, helali haram kılan haramlardır. Bu da bizzat kendisi haram olduğu için değil; bilakis yukarıda söylediğimiz anlamdan dolayıdır.

Bu meselenin ayrıntılarına ait hususlardan birisi de, bir kimsenin bakire biriyle zina edip, bir kız çocuk doğuruncaya kadar onu yanında tutması meselesidir. Biz Hanefîlere göre o kimsenin, yeni doğan o kızla evlenmesi haramdır. Şâfiî (rh.a.) ise, haram olmayacağını söylemiştir. 'Erkeğin, annesiyle cinsel ilişkide bulunmadığı kız hakkında lanetleşme hakkı vardır' der. O, iki görüş olduğunu bildirmiş ve delil getirerek şöyle demiştir: Haram olmasının delili, Allahu Teâlâ'nın âyetteki وَبَنَاتُكُمْ *"Kızlarınız"* ifadesidir. Çünkü bu ifade, nesep olarak kişiye ait kılınan kızı kastetmektedir. Zina ile olan kız ise, nesep bakımından ona ait kılınmaz. Kızın, nesep bakımından o kişiye ait kılınması haramdır. Eğer haramlığı bu konuda sabit kabul edersek bu, aynı zamanda zina yoluyla meydana gelen kızın haramlığını da ortaya koymuş olur. Bununla kadının farklılığı da ortaya çıkar. Çünkü zina yoluyla olan oğul, nesep olarak annesine ait kılınır. Dolayısıyla, حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ *"Anneleriniz size haram kılındı"* (en-Nisâ, 4/23) âyeti gereğince, bu anne zina yoluyla olan çocuğa haram olmaktadır. Bu farkın ortaya konulmasıyla birlikte, dînen sabit olan bu haramlık, yine nesebin dînen sabit olmasına dayanmaktadır. Zina yapan erkeğe ait kılma, her yönden sabit değildir. Burada da durum aynıdır. Şâfiî (rh.a.), zina yapmakla suçlanan kadından doğmakla itham edilen kız hakkındaki görüşünün birinde böyle demektedir.

Bu konudaki ikinci görüşünde ise o, ikisini ayrı ayrı düşünmekte ve şöyle demektedir: Orada nesep aynı yatağı paylaşıp cinsel ilişkide bulunulması itibariyle sabittir. Ancak karısına zina isnadıyla, lian nedeniyle çocuğun nesep bağı kesilmiştir. Bizzat kendisi bu nesep bağını inkar edinceye kadar, kendi durumuyla baş başa askıda kalır. Çocuğun nesebi de, başkasından değil ondan sabit olur. Eğer yemini iade ederse, haramlığın devamı geçerlidir. Burada ise, aynı yatağı paylaşarak cinsel ilişkide bulunma olmadığından nesep aslen sabit olmamış ve baba da çocuğun kendisine ait olduğunu bildirmemiştir.

Biz Hanefîlere göre zina ürünü çocuk (veled-i zina), tıpkı nesebi sahih çocuklar gibi, su (meni) itibariyle babanın parçasıdır. Babaya mahremdir. Buradaki parça
[4/207] olma (ba'ziyyet) gerçeği, ilişkinin meşru olup olmamasıyla değişmez. İki suyun (kadın ve erkek menisinin) birleşiminden dünyaya gelen bebek, o ikisinden her birinin bir parçasıdır. Peygamber (s.a.v.) Fâtıma (r.a.) için,

هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي

"*O benden bir parçadır*[317]" buyurmaktadır. Bir şeyin parçası olma, haramlığın var olması için geçerli ve yeterli uygun bir neden (illet) dir Çünkü insan, kendisinin bütününden yararlanamadığı gibi, bir kısmından da yararlanamaz. Ne var ki burada nesep, parçası olmamasıyla sabit olmuyor değildir. Bilakis zinada, neseplerin karışıklığı (iştibah) söz konusudur. Çünkü zina eden kadınla pek çok kimse zina etmektedir. Eğer biz zina ürünü olan çocuğun nesebinin sabit olduğunu söylersek, belki de bu, çocuğun babası olmayan birine ait kılınmasına yol açabilir. Bu ise delil ile haramdır. Çocuğu doğuran kadının yanında, bu çocuğun nesebi konusunda karışıklığa yol açmayacak bir karine bulunursa, nesep sabit olur. Çünkü burada nesebin dînen kesilmiş olması, kişileri zinadan alıkoymak içindir. Çünkü baba, eğer zina yoluyla kendi dölünün kaybolacağını bilirse, zina suçunu işlemekten kaçınır. Bu da, haramlığın ispatını gerektirir. Çünkü zinadan alıkoyma anlamı bu şekilde gerçekleşebilir. Bu kimse haram olan bir kere yapmakla pek çok helal kaçırdığını bilirse, haramı işlemekten kaçınacaktır. Onun için burada nesep sabit olmasa bile haramlığı ispat ettik (mahremlik vardır dedik).

Şehvetle öpmek ve dokunmak cinsel ilişki gibidir

Bunu böylece anladıktan sonra biz Hanefîler şöyle diyoruz: Cinsel ilişki ile dünür hısımlığı (hurmet-i musâhere)[318] meydana geldiği gibi, biz Hanefîlere göre şehvet öpmek ve dokunmakla da sabit olur. Bu, ister meşru ister meşruluk dışında olsa da böyledir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ister meşru olsun ister olmasın şehvetle öpmek ve dokunmakla aslen mahremlik oluşmaz. Öyle ki bir kimse câriyesini öpse sonra onun kızıyla evlenmek isterse, ona göre câiz olur. Aynı şekilde bir kimse bir kadınla evlense ve onu şehvetle öpse sonra da o kadın, yanında ölse, adamın onun kızıyla evlenme hakkı vardır. Şâfiî (rh.a.)'nin kuralına göre, dünür hısımlığı mahremliği (hurmet-i musâhere), nesep ve iddetin varlığında etkili olanla sabit olur. Şehvetle öpme ve dokunmanın nesep ve iddetin var olmasında etkisi yoktur. Mahremliğin ispatında da böyledir.

Şâfiî (rh.a.) bunu bozuk (fâsid) evlilik sözleşmesine kıyas etmiştir. Çünkü fâsid evlilik akdinde öpmek ve dokunmak, mehrin ve iddetin vacip kılınması konusunda kadınla cinsel ilişkiye girmek gibi kabul edilmez. Bunlar, kadını üç defa boşayan

---

[317] Buhârî, Fadâilu'l-ashâb 12; Müslim, Fadâilu's-sahâbe 94; İbn Mâce, Nikâh 56; Tirmizî, Menâkıb 60; İbn Hibbân, *Sahih*, XV/535; Hâkim, *Müstedrek*, III/173.

[318] **Hurmet-i Musâhere / حرمة المصاهرة:** Sıhriyet (evlilik, dünürlük) hısımlığı yoluyla meydana evlenme yasağı. Nikahın sıhhatine engeldir.

kocasına helal olmasını sağlamakta da cinsel ilişki hükmünde değildir. Burada da hüküm böyledir.

Fakat biz Hanefîler, sahâbîlerden (r.a.) gelen rivayetleri delil olarak kabul ediyoruz: Abdullah b. Ömer'in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir kimsenin bir kadınla cinsel ilişkide bulunması, şehvetle öpmesi, şehvetle dokunması, veya şehvetle kadının cinsel organına bakması durumunda kadın, bu kimsenin oğluna ve babasına haram olur. Bu kimseye de kadının annesi ve kızı haram olur."

Mesruk (rh.a.)'tan da, "Şu câriyemi satın. Bilin ki ben bu câriyeden, dokunma, öpme gibi, çocuğuma onu haram kılacak bir şekilde yararlanmadım."dediği rivayet edilmiştir.

Öpme ve dokunma, cinsel ilişkiye götüren nedenlerdir. Çünkü öpme ve dokunma cinsel ilişki öncesinde yapılan ve cinsel ilişkiye zemin hazırlayan davranışlardandır. Bundan dolayı, haramlığın ispatı konusunda cinsel ilişki gibi kabul edilirler. Nitekim cinsel ilişkinin nedeni olan evlenme sözleşmesi de haramlığın sabit olması konusunda cinsel ilişki gibi kabul edilmiştir. Ancak dinin ayrı tuttuğu üvey kız bu hükmün dışındadır. Çünkü haramlığın temelinde ihtiyat vardır. Bundan dolayı cinsel ilişkiye neden olabilecek davranışlar, -her ne kadar diğer hükümler, bu gibi davranışlarla sabit olmasa da- evlilik konusunda ihtiyaten cinsel ilişki gibi kabul edilir. Nitekim, süt emme nedeniyle oluşan, kadının bir parçası olma şüphesi, diğer hükümlerde değilse de, haramlığın sabit olması konusunda, kadının gerçekten bir parçası gibi kabul edilmiştir.

[4/208]

Kadının cinsel organına bakmak cinsel ilişki sayılır mı ?

Biz Hanefîlere göre bir kimse kadının cinsel organına şehvetle bakarsa haramlık istihsanen sabit olur. Kıyasa göre ise sabit olmaz. İbn Ebû Leyla ve Şâfiî (rh.a.)'nin görüşü de böyledir. Çünkü, erkekle kadının tenleri birbirine dokunmadığı için (cinsel organa) bakmak, düşünmek gibidir. Görmez misin, ardından meni gelse bile kadına bakmakla oruç bozulmamaktadır. Kadının cinsel organına bakmak haramlığı gerektiren bir durum olsaydı, kadına şehvetle dokunmakta olduğu gibi, cinsel organına bakmakla diğer organlarına bakmak arasında bir fark olmazdı.

Fakat biz Hanefîler kıyası, Ümmü Hâni (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadisten dolayı terk ettik. Resûlüllah (s.a.v.);

مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ بِشَهْوَةٍ حَرُمَتْ عَلَيْهِ أُمُّهَا وَابْنَتُهَا

"Kim bir kadının cinsel organına şehvetle bakarsa kadının annesi ve kızı kendisine haram olur[319]*"*buyurmuştur. Ömer (r.a.)'den de şöyle bir rivayet vardır. Ömer (r.a.) bir câriyesini soydu ve ona baktı. Sonra oğullarından birisinin bu câriyeyi kendisine bağışlamasını istemesi üzerine;

أَمَا إِنَّهَا لَا تَحِلُّ لَكَ

"Bu câriye sana helal değildir.[320]*"*dedi. Bir hadiste de;

مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ وَابْنَتِهَا

"Bir kadının ve kızının cinsel organına bakan kimse lanetlidir[321]*"* buyrulmuştur.

Kadının cinsel organına şehvetle bakmak bir tür cinsel yararlanmadır. Çünkü bir yere bakmak, ya o yer güzel olduğu içindir. Ya da o yerden yararlanmak içindir. Kadının cinsel organında ise herhangi bir güzellik olmadığına göre, bakmak güzellikten dolayı olamaz. Buradan anlıyoruz ki cinsel organa bakmak -kadına dokunmak gibi- yararlanma amacıyladır. Diğer organlara bakmak ise böyle değildir. Diğer yandan, cinsel organa bakmak, kadına dokunmakta olduğu gibi, ancak evlilik (milk-i müt'a) durumunda helal olur. Diğer organlara bakmak ise böyle değildir.

Dokunma ve bakmakta şehvetin belirtisi

Dokunmakta ve bakmakta şehvetin belirtisi, erkeğin cinsel organının sertleşmesi veya sertliğinde bir artış olmasıdır. Sırf kalpte uyanan istek şehvetin ölçüsü olamaz. Görmez misin, bu kadarcık şehvet, cinsel arzusu kalmamış yaşlı erkekte bile olan bir durumdur.

Cinsel organa bakmada haramlığa neden olan şekil

Haramlığı gerektiren bakma, dış ferce değil, iç ferce (kadının cinsel organının içine) bakmaktır. Bu bakış ancak kadın arkasına yaslanmış olduğu zaman mümkün olabilir. Kadın, düz bir şekilde otururken veya ayakta dururken bakmakla haramlık sabit olmaz.

Bu nedenlerle gerçekleşen sıhri haramlık (hurmet-i musâhere) erkeğin hem anne, hem baba tarafından babalarına ve çocuklarına, kadının da ninelerine ve torunlarına geçer. Daha önce açıkladığımız gibi, haramlığa neden olan konularda,

---

[319] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/278.

[320] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/278.

[321] Abdurrezzak, *Musannef,* VII/194.

dedeler ve nineler anne-baba gibi, torunlar da öz çocuk gibidir. Bütün bunlar İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'den rivayet edilmiştir.

Eşinin annesiyle cinsel ilişki kuran, onu şehvetle öpen, dokunanın durumu

Buna göre, bir erkek, eşinin annesiyle ilişkide bulunsa eşi kendisine haram olur. Bu Übeyy b. Ka'b (r.a.)'dan rivayet edilmiştir. Bu, sıhriyet nedeniyle gerçekleşen haramlığın da süt emme ve nesep nedeniyle gerçekleşen haramlık gibi olması demektir. Bu durum ise başlangıçta evlenmeye engel olduğu gibi evliliğin sürdürülmesine de engeldir. Buna göre, eşinin annesiyle cinsel ilişkide bulunmak evlenmeye engel olduğu gibi, evliliğin sürdürülmesine de engel olur.

Dört eşli bir kimse eşlerinden birisini, kendisiyle cinsel ilişkiye girdikten sonra üç talakla veya bir bâin (geri dönüşsüz) talakla boşarsa veya muhâlea[322] yaparsa boşadığı kadının iddet süresi devam ederken bu kimse dördüncü bir kadınla evlenemez.

Çünkü dörtten fazla kadınla evliliğin haramlığı iki kız kardeşle evlenmenin haramlığı gibidir. Nasıl ki (bir kadını boşayan erkeğin onun kız kardeşiyle evlenmeyi istemesi durumunda) iddet, evlenmeye engel oluyorsa (dört evli olan kişinin, eşlerinden birisini boşaması durumunda da) dördüncü kadınla evlenmesine engel olur.

[4/209]

Şayet bu kimse (boşadığı kadını kastederek) "Bana iddetinin sona erdiğini haber verdi." derse, bu sözü iddetin sona erme ihtimali olmayan kısa bir sürede söylemesi durumunda ne erkeğin ne de, böyle bir haber vermişse, kadının sözü kabul edilmez. Ancak kadın, organları belirmiş bir düşük yapması gibi, ihtimal dahilinde olan bir şey ile açıklayarak böyle bir haber verirse, bu haber kabul edilir.

Erkek bu sözü, iddetin sona erebileceği bir süre geçtikten sonra söylemişse, kadının erkeği doğrulaması veya susması, ya da kayıp olması durumunda erkek dilerse dördüncü bir kadınla veya bu kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Biz Hanefî fakihlerine göre kadının, verdiği bu haberde erkeği yalanlaması durumunda da hüküm böyledir.

Züfer (rh.a.)'den erkeğin böyle bir hakkının olmadığı rivayet edilmiştir. Çünkü kadın, rahminde olanı haber vermek konusunda güvenilir olduğu için, iddeti devam eder. Burada kadın, iddetinin devam ettiğini haber vermiştir. Kadının kocasını yalanladığı bir konuda kocası onun hakkında bir haber vermiştir. Bundan

---

[322] **Muhâlea / المخالعة :** Nikah mülkiyetini kadının kabülüne bağlı olarak ortadan kaldırmaktır. Hanım tarafından kocaya verilecek bir bedel veya hanımın mehirden vazgeçmesi karşılığında tarafların rızası ile gerçekleştirilen boşanmadır.

dolayı erkegin sözü kabul edilmez. Bu, birinci tanıgın ikinci tanıkları yalanlaması veya birinci râvinin ikinci râvileri yalanlaması gibidir. Bunun delili, böyle bir durumda kadının nafaka ve süknâ hakkının devam etmesi ve şayet iki yıldan önce doğum yapacak olursa, doğacak çocuğun nesebinin sabit olmasıdır. Bu çocuğun nesebinin sabit olduğuna hükmettiğimiz zaman bu kimsenin, boşadığı kadının kız kardeşiyle evlenmesi ittifakla batıl olur. Kadının nafakasına hükmettiğimiz zaman da hüküm böyledir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili ise şudur: Bu kimse kendisiyle Rabbi (c.c.) arasında olan bir şeyi haber vermiştir. Bu haberin gerçek olma ihtimali varsa kişi güvenilir olur. Verdiği bu haber kabul edilir. Bu kimse, "Namaz kıldım, oruç tuttum."diyen kimse gibidir.

Bunun açıklaması şöyledir: Bu kimse, boşadığı kadının kız kardeşiyle evlenmesinin helal olduğunu haber vermiştir. Boşanan kadının ise bu konuda bir yetkisi yoktur. Helallik ve haramlıkta yetki Allah (c.c.)'a ait bir haktır. Kulların bu konulardaki hakkı, ancak kendileri için, yerinde, bir hak doğması açısındandır. Bu kadının ise kız kardeşinin evlenmesi konusunda herhangi bir hakkı bulunmamaktadır. Bu yüzden, yalanlaması hukûkî bir değer taşımaz. Boşanan kadının kız kardeşiyle boşayan erkeğin evlenebilmesinin, sırf erkeğin verdiği haberle sabit olmasının delili şudur: Görmez misin, kadın kaybolsa, kocası kayıplıkla ilgili süreler geçip hakimden karar alarak, kayıp eşinin kız kardeşiyle evlenebilir. Bu hak geçersiz olacak olsa kadının yalanlaması ile geçersiz olurdu. Kadının yalanlamasının ise kendisinin bir hakkını ispat konusunda hukûkî bir değeri varsa da eski kocasının sabit olmuş bir hakkını iptal etmek konusunda bir değeri yoktur. Nafaka ve süknâ, kadının hakkı olduğu için devam eder. Eski kocasının, kız kardeşiyle evlenmesi konusunda ise herhangi bir hakkı yoktur. Dolayısıyla iddet, konusunda, boşayan kocasını yalanlaması dikkate alınmaz. Çünkü bir hükmün sabit olması delile dayanmalıdır.

Kadın ve çocuğu hakkında nesebin sabit olması da böyledir. Çünkü böylece kadın üzerinden zina şüphesi kalkar. Çocuk da bundan bir şeref kazanır. Diğer yandan, nesebin sabit olduğuna hükmetmenin zorunlu bir sonucu olarak gebeliğin başlangıcının boşamadan önce olduğuna hükmedilir. Buna hükmettiğimiz zaman da, iddetin doğumdan önce sona erdiği hakkında verilen haber çirkin sayılır. Bundan dolayı kız kardeşle yapılan evlilik sözleşmesi geçersiz olur. Nafakaya hükmetmekte ise bu durum yoktur. Çünkü nafaka o an ile sınırlıdır (geçmişe etki eden bir yönü yoktur). Dolayısıyla nafakaya hükmetmek, iddetin devam ettiğine hükmetmeyi gerektiren bir durum değildir. Çünkü malı gerekli kılan nedenler

çoktur. Bunun açıklaması şöyledir: Nesebe hükmetmenin zorunlu sonucu kişinin kadınla yattığına da hükmetmektir. Dolayısıyla bu kimsenin iki kız kardeşi yatakta birleştirdiği ortaya çıkar. Burada ise olsa olsa iki kız kardeşin nafakasının bu kimsede birleşmesi durumu vardır. Bu da câriye mülkiyetinde olduğu gibi câizdir.

Erkek ölürse, daha önce boşadığı kadının miras hakkı bulunmaz. Bu hak sonraki eşine aittir.

[4/210] Burada böyle anıldı. "Boşama Kitabı"nda ise "Miras ikinci eşinin değil, birinci eşinin olur."şeklinde anılmıştır. Fakat orada konu, erkeğin hasta iken (boşadığı kadını kastederek) "Bana iddetinin bittiğini haber verdi."demesiyle ilgilidir. Miras hükmünde rivayetlerin farklılığı, ancak boşamanın ric'î (cayılabilir) olması durumunda gerçekleşir.

Boşamanın bâin (geri dönüşsüz) veya üç talakla gerçekleşmiş olması ve boşayanın sağlıklı olması durumunda ise, koca iddetin sona erdiğini haber verse de vermese de, ilk eşinin miras hakkı yoktur. "Boşama Kitabı"nda ise miras meselesinin, boşayan erkeğin, boşama sırasında hasta olduğu ve boşanan kadının da erkeğin malında hakkı bulunduğu için kadının hakkını ortadan kaldıran bir konuda erkeğin sözü kabul edilmez. Nitekim nafaka konusunda da hüküm böyledir, denilir.

Burada ise miras meselesi, sağlıklı iken karısını boşayan koca ile ilgili olup, kadın iddet beklerken bu erkek vefat etse, kadının onun malından bir hakkının bulunmaması tâbiidir. Burada, kocanın boşama ile, sözü kabul edilebilir.

Bunun açıklaması şöyledir: Bu kimse, sözüyle, gerçekleşen boşamanın bâin (kesin) olduğunu haber verse, eşini sağlıklı iken bâin talakla boşamış sayılır. Bu yüzden kadının miras hakkı olmaz. Fakat, hasta iken boşamış olsaydı, kadının miras hakkı olurdu. Bunun Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü olduğu söylenmiştir. Çünkü onlara göre erkeğin ric'î (cayılabilir) boşamayı bâin (kesin) boşamaya çevirme hakkı vardır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise kocanın böyle bir hakkı yoktur. Miras hakkı birinci eşe ait olunca ikincinin mirastan bir hakkı bulunmaz. Çünkü evlilik nedeniyle her iki kız kardeşin de bir kişiye mirasçı olmasında bir çelişki vardır. Birinci eş mirasçı olmadığı zaman ise ikinci eş mirasçı olur.

Bekleme süresinde kadının ölmesi ya da dinden çıkması durumu

İddet süresi içinde iken kadın ölse, ya da mürted (dinden çıkmış) olup dârülharbe gitse bu kimsenin onun kız kardeşiyle evlenmesi helal olur.

Çünkü kadının mürted olarak dârülharbe sığınması bir bakıma ölmesi demektir. Öldükten sonra ise iddet devam etmez. Kendisinden iddet beklediği

kocası, kız kardeşiyle evlenmeden önce müslüman olup geri dönerse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bu kimse kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Çünkü iddet, sona erdikten sonra yeniden başlaması için nedenin yenilenmesi gerekir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu kimse, eşinin kız kardeşiyle evlenemez. Çünkü kadın müslüman olup ülkesine geri dönünce dârülharbe gitmesi gâiplik hükmünde olur. Nitekim, bu kadına malı geri verilmektedir. Dolayısıyla bu kadın şu andaki durumuyla değil önceki durumuyla ülkesine dönmüş sayılır.

Kadın ülkesine dönmeden önce eski kocası kadının kız kardeşiyle evlenmiş ve daha sonra kadın dönmüşse bu konuda Ebû Yusuf (rh.a.)'tan iki rivayet vardır: Bir rivayete göre kız kardeşinin evlilik sözleşmesi geçersiz olur. Diğer rivayete göre ise geçersiz olmaz. Her iki rivayet de Ebû Yusuf (rh.a.)'a ait olduğu söylenen "*Emâlî*" adlı eserde anılmıştır.

Müslümanın Ehl-i kitaptan olan özgür bir kadınla evlenmesinde bir sakınca yoktur.

Müslüman erkek Ehl-i kitapla evlenebilir mi?

Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿والْمُحْصنات من الَّذين أوتُوا الْكتاب منْ قَبلكُمْ إذا ءاتَيْتُموهُنَّ أُجُورهُنَّ﴾

"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da mehirlerini vermeniz koşuluyla, size helal kılındı." (el-Mâide, 5/5) buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer (r.a.) böyle bir evliliğin câiz olmadığını söylemiştir. Dayandığı delil şudur: Ehl-i kitaptan olan bir kadın putperesttir. Allahu Teâlâ ise;

﴿ولا تنكحوا المُشْركات حَتَّى يُؤْمنَ﴾ *"İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin."* (el-Bakara, 2/221) buyurmuştur. Ona göre âyette kastedilenler "Ehl-i kitaptan müslüman olanlar"dır.

Biz bu görüşü benimsemiyoruz. Çünkü Allahu Teâlâ bu âyette putperestleri Ehl-i kitaptan sonra anmıştır. Bu da göstermektedir ki müşrik kelimesi hiçbir surette Ehl-i kitabı kapsamına almaz. İkinci âyeti İbn Ömer (r.a.)'in dediği anlama yorarsak kitaplı kadının özellikle anılmasının bir anlamı kalmaz. Çünkü, müslüman olduğu zaman kitaplı olmayan bir kadınla evlenmek de helal olur.

Huzeyfe b. Yeman (r.a.)'ın yahudi bir kadınla evlendiği haberi bize gelmiştir. Ka'b b. Mâlik (r.a.) de yahudi bir kadınla evlenmiştir.

Kişinin müslüman eşi üzerine kitaplı bir kadınla veya kitaplı eşi üzerine müslüman bir kadınla evlenmesi de câizdir. Aralarındaki gecelerin bölüşülmesi **[4/211]**

(kasm) de eşit olmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla evliliğin câiz olup olmaması, kadını evlilik sözleşmesinin konusu kılan helal oluşa bağlıdır. Kasm de buna bağlıdır. Müslüman kadın ve -yahudi olsun, olmasın- kitaplı kadın birbirine eşittir. Sözüne değer verilmeyecek bazı kimseler yahudi olan kitaplı kadınla diğerlerini birbirinden ayırmıştır. Evliliğin câiz olması konusunda böyle bir ayrımın anlamı yoktur. Çünkü hepsi kitaplıdır.

Mecûsî (Ateşe tapan) ile evlenilir mi?

Müslümanın mecûsî (ateşe tapan) kadınla evlenmesi ise câiz değildir. Çünkü mecûsî kadın Ehl-i kitaptan değildir. İbn İshak (rh.a.) tefsirinde Ali (r.a.)'den rivayet edilen "Mecûsîler Ehl-i kitaptır. mecûsîlerin hükümdarı, kendi kızıyla cinsel ilişkiye girip mecûsîler hükümdarın bu yaptığına karşı bir tepki göstermeyince kitapları göğe kaldırıldı. Onlar da kitaplarını unuttular." sözüne dayanarak, Ali (r.a.)'nin mecûsî kadınla evlenmeyi câiz gördüğünü rivayet etmiştir. Ancak bu görüş âyete aykırıdır. Çünkü Allahu Teâlâ;

﴿أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا﴾

"'Kitap sadece bizden önceki iki topluluğa (hıristiyanlara ve yahudilere) indirildi. Biz ise onların okumasından gerçekten habersizdik' demeyesiniz diye;" (el-En'âm, 6/156) buyurmuştur. Biz "Mecûsîlerin kitabı vardır." diyecek olursak Ehl-i kitap üç topluluk olur. Resûlüllah da;

سُنُّوا بِالْمَجُوسِ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ غَيْرَ نَاكِحِي نِسَائِهِمْ ، وَلَا آكِلِي ذَبَائِحِهِمْ

Yıldıza tapanla evlenilir mi?

"Mecûsîlere Ehl-i kitap gibi davranınız. Ancak onların kadınlarıyla evlenmeyiniz ve kestiklerini yemeyiniz[323]*"* buyurmuştur. Durum gerçekten Ali (r.a.)'nin dediği gibi olsa bile onlar kitaplarını unutunca Ehl-i kitap olmaktan çıkmışlardır.

Sâbîî (yıldıza tapan) kadınla evlenmek ise Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câizdir, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre câiz değildir. Kestikleri hayvanın hükmü de aynı şekilde ihtilaflıdır. Bu ihtilaf, sâbîîlerin kim olduğuna dayanır.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin anlayışına göre bunlar,, hıristiyanlardan bir gruptur. Zebûr okurlar ve bizim kıbleyi yücelttiğimiz gibi onlar da bazı yıldızları yüceltirler. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise bu kimselerin yıldızları yüceltmesini yıldıza ibadet etmek olarak anlamışlardır. Böylece Sâbîîler putperest gibi olmuştur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) Sâbîîlerin itikat konusunda da hıristiyanlar ve

---

[323] Abdurrezzak, *Musannef,* X/325; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* II/435; *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIX/437; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX/189; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, V/635.

yahudilerden farklı düşündüğünü bu yüzden Ehl-i kitaptan olmadıklarını söylemişlerdir.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise "Bazı hususlarda onlardan farklı düşünmeleri, onları Ehl-i kitap olmaktan çıkarmaz. Nitekim Benû Tağlib kabilesi, şarap ve domuz konularında hıristiyanlardan farklı düşünmekle birlikte, hıristiyanlardan sayılmışlardır." demektedir.

Kişi, kadın ile üvey kızını alabilir mi?

Kişinin bir kadınla önceki kocasından olan üvey kızını nikahı altında birleştirmesinde bir sakınca yoktur.

Çünkü kadınla bu kız arasında bir yakınlık yoktur.

İbn Ebû Leyla (rh.a.) bunun câiz olmadığını söylemiştir. Çünkü kadının eski kocasından olan bu kız, erkek kabul edildiğinde üvey annesi olan bu kadınla evlenemez. Çünkü babası bu kadını nikahında bulundurmuştur. İki kız kardeş gibi, birisi erkek kabul edildiği zaman diğeriyle evlenmesi câiz olmayan iki kadını kişinin nikahı altında birleştirmesi ise câiz değildir.

Bizim delilimiz ise şudur: Abdullah b. Ca'fer (r.a.), Ali (r.a.)'nin eski eşi ile diğer eşinden olan kızını bir nikah altında birleştirmiştir. Diğer yandan bir nikah altında birleştirmeyi engelleyen şey, iki kadın arasındaki yakınlık veya haramlık konusunda yakınlığa benzeyen, süt emme gibi bir durumdur. Burada ise böyle bir durum yoktur. İbn Ebû Leyla (rh.a.) 'nın sözünü ettiği kural ise, iki kız kardeşte olduğu gibi, her iki taraftan da düşünülebildiği zaman geçerli olur. Burada ise bu düşünülemez. Çünkü babanın eşi, kendisini erkek kabul ettiğimiz zaman bu kızla evlenebilir. Buradan anlıyoruz ki üvey kız ile bu kadın iki kız kardeş gibi değildir.

Bir kimsenin daha önce başka birisinin nikahı altında bulunan iki kadını nikahında birleştirmesinde de bir sakınca yoktur. Çünkü bu iki kadın arasında hiçbir yakınlık bulunmamaktadır. Birinci kocanın bu iki kadını nikahında birleştirmesi nasıl câiz olduysa bu kimsenin birleştirmesi de câiz olur.

Kişinin, evlendiği kadının oğluna annesini ve kızını vermesi câiz midir?

Kişinin bir kadınla evlenip oğlunu o kadının annesiyle veya kızıyla evlendirmesinde de bir sakınca yoktur. Çünkü Muhammed b. Hanefîyye (rh.a.) bir kadınla evlenmiş ve o kadının kızını oğluyla evlendirmişti. Çünkü, bir kadının nikahlanmasıyla oğula sadece o kadın haram olur. O kadının annesi veya kızı ise kendisiyle evlenen kişiye haram olmakla birlikte oğluna haram olmaz. Bundan dolayı, bir kimsenin oğlu, eşinin başka erkekten olan kızı veya annesiyle evlenebilir.

[4/212]

Eksiklikten münezzeh ve yüce olan Allah doğruyu daha iyi bilir ve varış da O'nadır.

KÜÇÜK ERKEK VE KIZIN EVLENDİRİLMESİ

Küçük erkek veya kızın evlendirilmesi durumu

Bize ulaşmıştır ki Resûlüllah (s.a.v.), Ayşe (r.a.) henüz altı yaşında küçük bir kız iken onunla evlilik akdi yapmış ve dokuz yaşında iken onunla fiilen birleşmiştir. Ayşe (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'in yanında dokuz yıl kalmıştır. Bu hadis; küçük yaştaki erkek ve kız çocuklarının, babaları tarafından evlendirilmesinin câiz olduğunu gösterir.

İbn Şübrüme ve Ebû Bekr el-Esamm (rh.a.)'a göre ise baba küçük erkek ve kızı ergin olmadıkları sürece evlendiremez. Çünkü Allahu Teâlâ ﴿وابتلوا اليتامى حتى إذا بلغوا النكاح﴾ *"Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin."* (en-Nisâ, 4/6) buyurmuştur. Şayet çocuk ergenliğe ulaşmadan önce onu evlendirmek câiz olsaydı bu ifadenin bir anlamı olmazdı. Ayrıca, küçük kız çocuğu üzerinde velâyetin sabit olması onun bu velâyete olan ihtiyacı yüzündendir. Bu yüzden, velâyete ihtiyaç bulunmayan bağış vb. konularda velâyet sabit olmaz. Küçük erkek veya kızın evlenmeye de ihtiyaçları yoktur. Çünkü evlenmenin amacı yaratılış bakımından cinsel arzuyu tatmin etmek, dînen ise neslin devam etmesini sağlamaktır. Küçüklük ise her ikisiyle de bağdaşmaz. Bunun yanı sıra evlilik sözleşmesi, yaşam boyu devam edecek bir sözleşmedir. Evlilik hükümleri küçükleri ergenlikten sonra bağlar. Hiç kimsenin küçükleri böyle bir yükümlülük altına sokma yetkisi yoktur. Çünkü ergenlikten sonra küçükler üzerinde herhangi bir kimsenin velâyeti bulunmamaktadır.

Biz Hanefîlerin delili Allahu Teâlâ'nın, ﴿واللائي يئسن من المحيض من نسائكم إن ارتبتم فعدتهن ثلاثة أشهر واللائي لم يحضن﴾ *"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler için tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."* (et-Talâk, 65/4) buyruğudur. Allahu Teâlâ bu âyette küçük kızın iddet süresini açıklamıştır. Dînen iddetin nedeni ise evliliktir. Bu, küçük kızın evlenebileceğini düşündüren bir işarettir. ﴿حتى إذا بلغوا النكاح﴾ *"Evlilik çağına ulaşıncaya kadar"* (en-Nisâ, 4/6) âyetinde kastedilen ise, küçüğün ergenliğe ulaşmasıdır.

Bunun yanı sıra, Ayşe (r.a.) hadisi ile yukarıda geçen rivayetler, bu konuda açık delildir. Nitekim Kudâme b. Maz'un (r.a.), Zübeyr b. Avvam (r.a.)'ın kızıyla doğduğu gün evlenmiş ve "Ben ölürsem bu kız benim en hayırlı mirasçımdır. Yaşarsam, Zübeyr'in kızıdır."demiştir. İbn Ömer (r.a.) de küçük kızını Urve b. Zübeyr (r.a.) ile evlendirmiştir. Urve b. Zübeyr (r.a.) ise, erkek kardeşinin kızıyla kız kardeşinin oğlunu, her ikisi de küçükken evlendirmiştir. Yine bir sahâbî küçük kızını Abdullah b. Hasan'la evlendirmiş, Ali (r.a.) de bunu geçerli saymıştır. İbn Mes'ûd (r.a.)'un eşi, küçük kızını Müseyyeb b. Nahbe (r.a.)'nin oğluyla evlendirmiş, İbn Mes'ûd (r.a.) da

geçerli saymıştır. Ancak Ebû Bekir el-Esamm (rh.a.) sağır olduğu için yukarıda nakledilen bu haberleri işitmemiştir!

Küçüklerin evliliğindeki anlam şöyle ifade edilebilir: Evlilik tüm erkek ve kadınların yararı için konulmuş hükümlerdendir. Evlilik birçok amaç ve maksadı kapsar Bunlar ancak birbirine denk olan kimseler arasında tam olarak bulunabilir. Denk bir kimseye ise her zaman rastlanmaz. Bundan dolayı, küçüğün velisine evlilik konusunda yetki verilmesine gerek duyulmuştur. Bunun yanı sıra veli, küçüğün ergin olmasını beklediği takdirde dengi elden kaçabilir. Bir daha böyle birisi bulunmayabilir. Evlilik sözleşmesi yaşam boyu sürmek üzere yapıldığı için, evlilik maksat ve amaçlarından olan şeye ihtiyaç duyulur. Bu nedenle veliye velâyet yetkisi tanıyabilmek için ihtiyaç o anda gerçekleşir. [4/213]

Ayşe (r.a.) hadisinde baba, kızını evlendirdikten sonra, ergenlik çağına ulaşınca kızın seçimlik hakkının bulunmadığı açıklaması da vardır. Çünkü, Resûlüllah (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'ye böyle bir seçimlik hakkı vermemiştir. Eğer Ayşe (r.a.)'nin seçimlik hakkı olsaydı Peygamber (s.a.v.) onu, "Muhayyer bırakma âyeti" (el-Ahzâp, 33/28)[324] indiği zaman muhayyer bıraktığı gibi ergin olduğu zaman da muhayyer bırakırdı. Bu âyet inince Peygamber (s.a.v.), Ayşe (r.a.)'ye إِنِّي عَرِضُ عَلَيْكِ أَمْرًا فَلَا تُحَدِّثِي فِيهِ شَيْئًا حَتَّى تَسْتَشِيرِي أَبَوَيْكِ *"Ben sana bir şey teklif ediyorum. Bu konuda ana-babana danışıncaya kadar bana bir şey söyleme*[325]*"* dedi ve ona Allahu Teâlâ'nın; ﴿فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ *"Gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzelce salıvereyim."* (el-Ahzâp, 33/28) âyetini okudu. Bunun üzerine Ayşe (r.a.) "Bu konuda mı anne babama danışacağım! Ben Allah ve Resûlünü tercih ediyorum."dedi. Resûlüllah (s.a.v.)'ın Ayşe (r.a.)'yi muhayyer bırakmaması, küçük kızın, ergenliğe ulaştığı zaman muhayyerliği olmadığını gösterir. Çünkü, Ayşe'yi babası evlendirmişti. Bu rivayet, Muhammed'in te'lif ettiği *"Kitabü'l-Asl"*ında İbrahim en-Nehaî ve Kadı Şurayh (rh.a.)'dan nakledilmiştir.

İbn Semaa (rh.a.) bu konuda bir kıyas ve bir de istihsan delilinden söz ederek şöyle demiştir: "Kıyasa göre kız için muhayyerlik vardır. Çünkü babası kızı üzerinde öyle bir sözleşme yapmıştır ki babanın kız üzerindeki velâyeti sona erse bile, bu sözleşmenin hükmü gereği kızın kendisini teslim etmesi gerekmektedir. Kardeşinin evlendirmesi durumunda nasıl kız için muhayyerlik sabit oluyorsa babası evlendirdiği zaman da sabit olmalıdır.

---

[324] (el-Ahzâb, 33/28) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا

[325] Ebû Ya'la, *Müsned,* IV/174; Müslim, Talak 29; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/38.

Fakat biz Hanefîler diyoruz ki; "Biz burada kıyası Ayşe (r.a.) hadisinden dolayı terk ettik. Diğer yandan babanın çocukları üzerindeki şefkat duygusu tamdır. O, kızının yararını kendisininkinden daha fazla gözetir. Şefkati tam olduğu gibi velâyeti de tamdır. Bu nedenle babanın velâyeti çocuğun hem kendisi, hem de malı üzerindedir. Bu nedenle de evlilik akdini babanın yapması durumunda, kız için muhayyerlik hakkı söz konusu olmaz. Evlenme sözleşmesi, kira sözleşmesi[326] gibi değildir. Çünkü kira sözleşmesi, yaratılış gereği olarak insanın yararına olan şeylerden değildir. Aksine çalışma, kişi için güçlük ve yorgunluk doğurur. Burada babanın çocuk üzerindeki velâyeti çocuğun terbiyeye ve bir meslek öğrenmeye gereksinim duymasından dolayı sabit olmuştur. Bu velâyet çocuğun ergenliğe ulaşmasıyla sona erer. Bundan dolayı küçük çocuğa muhayyerlik verdik."

Hâkim eş-Şehîd şöyle devam etmiştir: "Bu hadis Ayşe (r.a.)'nin faziletini göstermektedir. Çünkü hayatının baharında Resûlüllah (s.a.v.)'ın yanında dokuz yıl kalmıştır. Resûlüllah (s.a.v.)'ın;تَأْخُذُونَ ثُلُثَيْ دِينِكُمْ مِنْ عَائِشَةَ *"Dininizin üçte ikisini Ayşe'den alırsınız*[327]*"* diye işaret buyurduğu büyük bir fazileti elde etmiştir. Bu hadis küçük kızın, erkeklerle cinsel ilişkiye girmeye hazır olduğu çağa geldiği zaman zifafa girmesinin câiz olduğunu da göstermektedir. Çünkü Ayşe (r.a.), Peygamber (s.a.v.) ile zifafa girdiği zaman dokuz yaşındaydı. Görüldüğü kadarıyla henüz küçüktü. Bu hadiste "Ana-babası Ayşe (r.a.)'yi yetiştirip beden bakımından gelişmesini sağladılar. O, bundan sonra Allah'ın Resûlü (s.a.v.) ile zifafa girdi." ifadesi de yer almıştır.

Baba veya dedenin küçük çocuğu evlendirmesi

Bize İbrahim en-Nehaî (rh.a.)'nin "Baba küçük erkeği veya küçük kızı evlendirdiği zaman bu sözleşme küçüklerin rızasına bakılmaksızın câizdir. Diğer veliler için de hüküm böyledir." dediği nakledilmiştir. Hanefî Âlimlerimiz (rh.a.) de bu görüşü benimsemiş ve "Baba ve dede dışındaki velilerin de küçük erkek ve kızı evlendirmeleri câizdir." demişlerdir.

Mâlik (rh.a.)'e göre babadan başkası için, Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise Baba ve dededen başkası için küçükleri evlendirme yetkisi yoktur.

[4/214]

Mâlik (rh.a.) şöyle demektedir: Kıyasa[328] göre hem babanın, hem de diğer velilerin evlendirmesi câiz olmamalıdır. Ancak biz rivayet edilen eserlerden dolayı

---

[326] Burada kira sözleşmesinden kastedilen, kişinin küçük çocuğunu bir meslek ve edep öğrenmesi için bir ustanın yanına çırak olarak vermesidir.

[327] Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/178; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10/259.

[328] Serahsî (rh.a.)'nin kıyas kavramını çoğu yerde genel kural, istihsanı ise istisnai (kural dışı) hüküm anlamlarında kullandığına dikkat edilmelidir.

baba hakkında kıyası terk ettik. Baba dışındakiler ise kıyas kuralının kapsamında kalır."

Şâfiî (rh.a.) ise Resûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisini delil getirmiştir: لا تُنكَحُ يَتِيمَةٌ حَتَّى تُستَأمَرَ *"Babası olmayan kız, kendisine danışılmadan evlendirilmez*[329]*"* Resûlüllah (s.a.v.), لا يُتمَ بَعدَ الحُلُمِ *"Ergenliğe ulaştıktan sonra yetimlik yoktur*[330]*"* buyurmuştur. Bu hadiste, ergenliğe ulaşıp görüşü alınıncaya kadar yetim kızın evlendirilmesi yasaklanmıştır. Başka bir hadiste de Kudâme ibn Maz'un (r.a.) erkek kardeşi Osman b. Maz'un (r.a.)'un kızını İbn Ömer (r.a.) ile evlendirmişti. Resûlüllah (s.a.v.) bu evliliği bozdu ve إِنَّهَا يَتِيمَةٌ وَإِنَّهَا لَا تُنكَحُ حَتَّى تُسْتَأمَرَ *"Bu kız yetimdir. Kendisine danışılmadıkça evlendirilemez.*[331]*"* buyurdu. Bu konudaki hikmet işte budur. Dolayısıyla "Bu kız yetimdir. Bundan dolayı, ergenliğe ulaşmış kız rızası olmadan nasıl evlendirilemiyorsa, küçük kız da evlendirilemez." diyoruz. Yetimliğin etkisi şudur: Yetim kızı evlendiren kimse ona çok şefkat duymaz. Şefkati az olduğu için malda dahi velâyeti yoktur. Küçüğün, malında tasarruf etmeye duyduğu gereksinim ise şahsı üzerinde olan tasarrufa duyduğu gereksinimden daha fazladır. Gereksinim daha fazla olmasına rağmen bu kimsenin, kızın malı üzerinde velâyet hakkı sabit olmadığına göre şahsı üzerinde velâyet hakkı hiç sabit olmaz.

Bizim delilimiz ise Allahu Teâlâ'nın;

﴿وإنْ خِفْتُمْ أنْ لا تُقسِطُوا في اليَتامى﴾

"Eğer yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın." (en-Nisâ, 4/3) buyruğudur. Âyetteki "yetimler hakkında" ifadesi yetimlerin evliliği hakkında demektir. Bu söz ise ancak yetimin evlenmesinin câiz olması durumunda gerçekleşebilir. Ayşe (r.a.)'nin âyetin yorumunda, "Bu âyet, velisinin himayesinde bulunan yetim bir kız hakkında nâzil olmuştur. Velisi bu kızın malına ve güzelliğine rağbet ediyordu. Mehrinde adaletli davranmıyordu. Bu yüzden yetim kızların velileri, onlara en yüksek mehri vermedikleri sürece onlarla evlenmeleri yasaklanmıştır." şeklinde yorumladığı nakledilmiştir. Yine Ayşe (r.a.), Allahu Teâlâ'nın;

﴿في يَتامى النِّساءِ اللّاتي لا تُؤْتُونَهُنَّ ما كُتِبَ لَهُنَّ﴾

---

[329] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/334; Dârimî, Nikâh 12; Ebû Dâvûd, Nikâh 25; Nesâî, Nikâh 31.

[330] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/416; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* VI/54.

[331] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/145; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/261; Dârekutnî, *Sünen,* III/238; İbn Hibbân, *Sahih,* IX/399; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* III/280.

"Kitapta kendileri için yazılmış olanı vermeyip nikahlamak istediğiniz yetimler.. hakkında okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır)" (en-Nisâ, 4/127) âyetinin yorumuyla ilgili olarak da şöyle demiştir: "Bu âyet bir yetim kız hakkında nâzil olmuştur. Bu kızın velisi, çirkinliğinden dolayı onunla evlenmeyi istemiyor, kızın malında kendisine ortak olmasın diye kızı başkasıyla da evlendirmiyordu. Allahu Teâlâ bu âyeti indirdi. Velilere yetim kızlarla evlenmelerini veya onları başkalarıyla evlendirmelerini emretti." Bu, yetim kızın evlendirilmesinin câiz olduğunu gösterir.

Resûlüllah (s.a.v.), amcası Hamza (r.a.)'nın kızını küçük iken Ömer b. Ebû Seleme (r.a.) ile evlendirmişti. Diğer yandan, Ömer, Ali, Abdullah b. Mes'ûd, İbn Ömer ve Ebû Hüreyre (r.a.)'den yetim kızı velisinin evlendirmesinin câiz olduğu rivayet edilmiştir. Bunun anlamı şudur: Kişi (evlilik konusunda), ergenliğinden sonra küçüğün velisi olduğuna göre, küçüklüğünde de -babası ve dedesi gibi- velisi olur. Çünkü ergenlik, velâyeti sona erdiren bir durum olduğu halde kişi bu nedenle kızın ergenliğinden sonra velisi olmaktadır. Dolayısıyla biz bu kimsenin o kızın küçüklüğünde de velisi olduğunu anlarız. Böylece evlilikteki velâyet maldaki velâyetten ayrılır. Çünkü bu nedenle kişi hiçbir zaman maldaki velâyeti elde etmez. Bundaki hikmet şu olmalıdır: Malda gizli suçlar işlenebilir. Bu velinin ise küçüğe karşı şefkati azdır. Şefkat azlığı bu kişiyi yetim kızın yararını düşünmemeye götürebilir. Küçüğün şahsı üzerindeki cinayet ise mehirde ve denklikte kusurlu davranmak bakımındandır. Buradaki kusur açıktır ve tespit edilebilir. Şayet böyle bir davranışta bulunacak olursa bu tasarrufu iptal edilir. Diğer yandan bu velilere malda velâyet vermeye gerek yoktur. Çünkü yetimin vasîsi, malında tasarruf eder. Yetimin babası ise vasî tayin edebilir ve böylece kızın ihtiyacı giderilir. Küçüğün şahsındaki tasarrufta ise aile dışındaki birisini vasî belirleme ihtimali yoktur. Bundan dolayı bu yetki babanın yerine geçmeleri yoluyla veliler için sabit olur. Anılan hadisten kastedilen, ergenliğe ulaşmış olan yetimdir. Allahu Teâlâ;

[4/215]

﴿وآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ﴾

"Yetimlere mallarını veriniz." (en-Nisâ, 4/2) buyurmuştur. Kasıt, ergenlik çağına ulaşmış olan yetimlerdir. Bunun delili şudur: Peygamber (s.a.v.), bu yasağı yetim kızın görüşünü alma zamanına kadar uzatmıştır. Halbuki küçük kızın değil, ergenliğe ulaşmış olan kızın görüşü sorulur. Kudâme (r.a.) hadisini ise şöyle yorumlarız: O kız ergenlik çağına gelmiş ve Peygamber (s.a.v.) onu muhayyer bırakmıştı. O da kendisini seçmişti." Görmez misin, İbn Ömer (r.a.)'den "Allah'a yemin ederim ki o kız, ben kendisine sahip olduktan sonra benden ayrıldı." dediği rivayet edilmiştir.

Baba veya dede dışındakilerin evlendirdiği küçüğün, bulûğa erince muhayyerlik hakkı

Baba ve dede dışındaki velilerin evlendirdiği küçüğün durumu

Diğer velilerin küçük kız veya erkeği evlendirmesi durumunda, Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'e göre, ergenlik çağına geldiklerinde her ikisinin de muhayyerlik hakları vardır. Abdullah b. Ömer ve Ebû Hüreyre (r.a.)'nin görüşü de budur.

Ebû Yusuf (rh.a.) da aynı görüşte idi. Sonra bu görüşünden döndü. "İkisinin de muhayyerlik hakkı yoktur." dedi. Urve b. Zübeyr (r.a.)'in görüşü de budur. O şöyle demiştir: Çünkü bu, yakınlık nedeniyle elde edilmiş olan bir velâyete dayanılarak yapılmış bir sözleşmedir. Bundan dolayı baba ve dedenin evlendirmesinde olduğu gibi, evlenme sözleşmesinde bulûğ muhayyerlik hakkı yoktur. Çünkü yakınlık, velâyete hak sahibi olmak için eksiksiz bir nedendir. Yakın olan, yaptığı tasarruflarda kendisinin değil, velisi olduğu kişinin yararını gözetir. Nasıl ki mâlî işlemlerde vasî, baba yerine geçer ise küçüğün şahsıyla ilgili işlemlerde de veli, baba yerine geçer. Vasînin yaptığı sözleşme, babanın yaptığı işlem gibi olan yerlerde, babanın yaptığı sözleşme gibi olduğuna göre, velinin yaptığı nikah sözleşmesi de böyledir.

Ebû Hanîfe ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerinin açıklaması şöyledir: Yetim kızı, ona karşı şefkati eksik olan bir kimse evlendirmiştir. Efendisi bir câriyeyi evlendirdikten sonra onu özgür kılınca câriyenin nasıl muhayyerlik hakkı oluyorsa, kendisi hakkında yetki sahibi olduktan sonra, bu kızın da muhayyerlik hakkı sabit olur. Baba ve dede dışındaki velinin de yetim kıza karşı bir şefkati vardır. Ama eksiktir. Babaların şefkati ile karşılaştırıldığında bu durum ortaya çıkar. Veliler için yetim kızın malında velâyet sabit olmayınca bu eksikliğin etkisi hükmen ortaya çıkmıştır. Velide şefkat bulunduğu için yaptığı bu sözleşmeyi geçerli kabul ettik. Şefkati eksik olduğu için de kıza muhayyerlik verdik. Çünkü velâyetin sabit olmasının nedeni, kızı istemeye gelen ve onun dengi olan kişinin elden kaçmamasıdır. Dolayısıyla bu, onun evlendirilmesi yararının gözetilmesi anlamına gelir. Onun yararının düşünülmesi ise kendisine muhayyerlik hakkının tanınmasıyla olur. Ta ki kız ergin olduktan sonra bu işte kendi yararına olan kararı versin.

Baba ise diğer veliler gibi değildir. Çünkü babanın şefkati eksiksizdir ve velâyeti tamdır. Bu yüzden onun yaptığı sözleşmede kıza muhayyerlik vermeye gerek yoktur. Dedenin yaptığı sözleşme de böyledir. Çünkü dede baba gibidir. Kızın hem malında, hem de şahsı üzerinde velâyet yetkisi vardır.

Küçüğü hakimin evlendirmesi durumunda onun muhayyerlik hakkı

Yetimi hakimin evlendirmesi durumunda ise "Zâhirü'r-rivâye"de kız için muhayyerlik sabit olur. Çünkü Muhammed "Kendilerini baba ve dede dışındaki velilerden birisinin evlendirmesi durumunda, ergenlik çağına ulaştıkları zaman küçük erkek ve kızın muhayyerlikleri vardır."demiştir.

Halid b. Sabih el-Mervezî, Ebû Hanîfe (rh.a.)'den "Hakimin evlendirmesi durumunda muhayyerlik yoktur." görüşünü rivayet etmiştir. Bu rivayetin açıklaması şöyledir: Hakimin velâyeti hem mal, hem de şahıs üzerinde tamdır. Bundan dolayı hakimin velâyeti, kuvvet bakımından babanın velâyeti gibi olur.

"Zâhirü'r-rivâye"nin açıklaması ise şöyledir: Hakimin velâyeti erkek kardeşin ve amcanın velâyetinden sonra gelir. Erkek kardeşin ve amcanın evlendirmesinde muhayyerlik sabit olduğuna göre, hakimin evlendirmesinde zaten öncelikle sabit olur. Çünkü hakimin şefkati din hakkı için olabilir. Din hakkından dolayı birine şefkat duymak ise, ancak kendilerini zorladıktan sonra takva sahibi kimselerin yapabileceği bir iştir. Bundan dolayı ergenliğe ulaştıklarında küçüklere muhayyerlik verilmesine gerek duyulur. [4/216]

Annenin küçük erkek ve kızı evlendirmesi Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre câizdir. Ergenliğe ulaştıklarında muhayyerlik haklarının olup olmadığı konusunda Ebû Hanîfe (rh.a.)'den iki rivayet vardır. Bir rivayete göre erkek ve kız için muhayyerlik sabit olmaz. Çünkü annenin şefkati de baba gibi, tamdır veya daha fazladır.

Sağlam olan rivayet ise bu durumda da muhayyerliğin sabit olmasıdır. Çünkü her ne kadar annenin şefkati tam ise de görüşünde kusur vardır. Bu yüzden annenin malda velâyeti yoktur. Küçüklerin yararını tam olarak gözetmek ise hem şefkatin, hem de görüşün tam olmasıyla mümkün olabilir. Annenin görüşünde kusur olduğu için ergen oldukları zaman küçüklere muhayyerlik verdik.

Muhayyer küçükler, hakim kararıyla ayrılabilir mi?

Küçükler ergenliğe ulaştıkları zaman ayrılmaya karar verirlerse ancak hakimin hükmüyle ayrılabilirler. Çünkü ayrılma nedeniyle ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler bu nedeni ayrılmaya bir gerekçe olarak kabul ederken, bazıları kabul etmemişlerdir. Neden, şefkat azlığı olduğu için kesin bilinmemektedir. Çünkü şefkatin gerçekten az olup olmadığını tespit etmek güçtür. Öyleyse bu zayıf bir gerekçe olur. Bundan dolayı ayrılma hakimin kararına bırakılmıştır.

Boşanma muhayyerliği ise böyle değildir. Çünkü boşanma konusunda muhayyer bırakılan kadın, kendi tercihini belirttiği zaman ayrılma gerçekleşir. Hakimin kararına gerek duyulmaz. Çünkü boşanma muhayyerliğinde neden kuvvetlidir. Çünkü kadın boşama konusunda kocasının ya vekilidir ya da kocanın verdiği boşama hakkı nedeniyle bu konuda yetki sahibidir.

Efendisi tarafından evlendirilen câriye için tanınan özgürlük muhayyerliği ise bulüğ muhayyerliğinden farklıdır. Çünkü özgür kılınan câriye kendisi tercihte bulunduğu zaman hakimin hükmü olmaksızın ayrılık gerçekleşir. Çünkü burada da neden kuvvetlidir. Çünkü kocanın kadın üzerindeki hakimiyeti özgür kılındıktan

sonra artmaktadır. Çünkü koca, câriye özgür kılınmadan önce (boşadığı takdirde) iki hayız süresince dönme hakkına sahipti, iki defa boşama hakkı vardı. Câriyenin iddeti iki hayız süresi kadardı. Özgür kılındıktan sonra ise tüm bunların süresi artmıştır. Dolayısıyla kadının bu artışı istememe hakkı vardır. Bu artışı önleyebilmesinin tek yolu ise kocanın kendi üzerindeki hakimiyetini tamamen ortadan kaldırmakla mümkün olabilir. Kocanın hakimiyetinin tamamen ortadan kaldırılması câriyenin rızasının bulunmamasıyla tamam olduğu gibi hakimiyetin artması da câriyenin özgürlük muhayyerliğini kullanmasıyla önlenir. Burada ise ergenliğe ulaşmakla kocanın eşi üzerindeki hakimiyetinde herhangi bir artış söz konusu değildir. Muhayyerliğin sabit olmasında tek neden, velinin küçüğün yararını gözetmemiş olması olasılığıdır. Bu kesin bir durum değildir. Bu yüzden ayrılma ancak hakimin kararıyla gerçekleşir. Sonuç olarak ergenlik muhayyerliği ile özgürlük muhayyerliği arasında dört fark vardır:

1. Ergenlik muhayyerliğinin nedeni kesin değildir. Özgürlük muhayyerliğinin nedeni ise kesin ve kuvvetlidir.

Ergenlik muhayyerliği, susma ile iptal olur mu?

2. Özgür kılınan câriyenin muhayyerliği susmasıyla iptal olmaz. Aksine özgür kılındığı meclisin sonuna kadar devam eder. Bu muhayyerlik, boşanma konusunda muhayyer bırakılan kadının, bu hakkını meclis süresince kullanması gibi olur[332]. Buna karşılık ergenlik muhayyerliği ise susma ile iptal olur. Çünkü özgür kılınan câriyenin muhayyerliği hukukun muhayyer bırakması nedeniyle sabit olmuştur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) (bir câriyeye)

مَلَكْتِ بُضْعَكِ فَاخْتَارِي

"Kadınlığına sahip oldun. Artık seçimini yap.[333]" buyurmuştur. Bu yüzden özgür kılma nedeniyle olan muhayyerlik bizzat koca tarafından verilen bir muhayyerlik gibi olur. Bekar kızın muhayyerliği ise, rızası tam olmadığı için sabit olmuştur. Bekar kızın rızası hukûken, susmasıyla gerçekleşir. Görmez misin, kız ergenlikten sonra evlendirildiğinde sustuğu zaman susması, evlenmeye rıza olmaktadır. Ergen olmadan önce evlendirildiğinde de durum böyledir.

Küçük erkeğin ve dulun susması muhayyerliği iptal eder mi?

Bu yüzden biz Hanefîler diyoruz ki; ergenlikten sonra evlendirilmesinde olduğu gibi, dul olarak ergenlik dönemine girdiği zaman da susmasıyla

---

[332] Boşanma konusunda muhayyer bırakılan kadına "muhayyere" denir. Bu hakkı kadının kullanması için belli bir süre anılmamışsa, hak meclisten ayrılıncaya kadar devam eder.

[333] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/215; Buhârî, Itk 10; Müslim, Itk 10; Ebû Dâvûd, Talak 19; Tirmizî, Radâ' 8; Nesâî, Talak 29; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/198.

muhayyerliği batıl olmaz. Küçük erkeğin muhayyerliği de susmakla batıl olmaz. Çünkü susmak, erkek hakkında ergenlikten önce de, sonra da rıza olarak değerlendirilmemiştir.

3. Özgürlük muhayyerliği erkek köle için değil, câriye için söz konusudur. Ergenlik muhayyerliği ise velinin şefkat eksikliği nedeniyle hem erkek, hem de kız için sabit olur. Özgürlük muhayyerliği, kocanın hakimiyetinin artmasından dolayı tanınmıştır. Diğer yandan efendi, erkek köleyi evlendirirken kölenin yararını düşünür. Câriyeyi evlendirirken ise mehir alacağını ve kendisinden nafaka yükümlülüğünün düşeceğini dikkate alır. Bu yüzden köle ile câriyenin, özgürlük muhayyerlikleri birbirinden farklıdır. Ergenlik muhayyerliği konusunda ise velinin şefkati bakımından küçük erkek ve kız eşit durumdadır. Bu yüzden bu hak her ikisi için de aynı şekilde sabit olur. [4/217]

Burada "Özgür kılınan köle gibi, küçükken evlendirilen erkek de boşama yoluyla evlilik yükümlülüklerinden kurtulabilir." denilemez. Çünkü, (küçükken velisi tarafından evlendirilen) erkek, nikah akdi sırasında mehirden kurtulmaya güç yetiremediği gibi, eşini boşamakla da bu yükümlülükten kurtulamaz. Köle ise nikah akdi sırasında boşama yoluyla mehirden kurtulma imkânına sahiptir. Mehir yükümlülüğü de efendiye aittir. Bu itibarla (yani, mehir yükümlülüğünün efendiye ait olduğu göz dikkate alınarak) efendi kölesini evlenmeye zorlamak hakkına sahip olmuştur. Bu nedenle erkek köle ile ergenlik dönemine giren küçük erkeği birbirinden ayırdık.

4. Câriye, özgür kılındığını öğrendiği zaman, muhayyerlik hakkı olduğunu bilmiyorsa kendisinin böyle bir hakkı olduğunu öğreninceye kadar muhayyerlik hakkı düşmez. Ergenlik dönemine giren kız ise evlendirildiğini bildiği halde muhayyerlik hakkı olduğunu bilmez de susarsa bu hakkı düşer. Çünkü özgürlük muhayyerliği hakkı, kocanın hakimiyeti artacağından dolayı tanınmıştır. Bunu ancak kültürlü insanlar bilebilir. Câriye, efendisinin hizmetiyle çokça meşgul olduğu için bunu bilmemekte özürlü sayılır. Özgürlük muhayyerliği ise açıktır. Herkesin bildiği bir konudur. Herkesçe bilinen bir konu olduğu içindir ki bazı insanlar, babanın evlendirmesinde bile bu hakkın sabit olduğunu sanmıştır. Dolayısıyla, ergenlik dönemine giren kızın muhayyerlik hakkı olduğunu bilmemesi kendisi için bir özür sayılmaz. Diğer yandan, bu kız ergenlikten önce herhangi bir şeyle uğraşmadığı ve ergenlikten sonra gerek duyacağı şeyleri küçükken öğrenme imkânı olduğu için böyle bir hakkı bulunduğunu bilmemesi kendisi için bir özür sayılamaz.

Küçük kız veya erkek çocuğu, ergenlik çağına girince, ayrılmayı tercih etse ve hakim henüz ayrılık kararı vermeden önce birisi ölse, diğeri ona mirasçı olur.

Çünkü burada nikahın aslı geçerlidir. Ayrılık ancak hakimin kararıyla olabilir. Hakim henüz ayrılmaya karar vermeden önce birisi öldüğü zaman aralarındaki nikah ölümle son bulmuş olur. Birbirinin mirasçısı olurlar. Evlenenler arasında denklik bulunmadığı gerekçesiyle, kızın ailesinin itiraz etmesi üzerine mahkeme henüz sonuçlanmadan önce, eşlerden birisinin ölmesi durumunda da hüküm böyledir. Bu anlamı göz önünde tutarak "Hakim aralarını ayırmadığı sürece koca eşiyle cinsel ilişkiye girebilir." demekteyiz. Çünkü yapılan nikah geçerlidir.

Bozuk (fâsid) nikah ise böyle değildir. Fâsid nikahta kocanın hakimiyeti henüz sabit olmuş değildir. Bu yüzden kocanın eşiyle cinsel ilişkiye girmesi helal olmaz ve aralarında mirasçılık da yoktur.

Küçük kızın kocası kızla cinsel ilişkiye girdikten sonra ölse veya onu boşasa ve kızın iddeti sona erse biz Hanefîlere göre baba kızını başkasıyla evlendirebilir.

Küçük, dul olsa da velisi onu evlendire bilir mi?

Şâfiî (rh.a.) ise "Dul kalmış olan küçük, ergenlik dönemine girip babası ona danışmadığı sürece başkasıyla onu evlendiremez. Çünkü Peygamber (s.a.v.) وَالْبِكْرُ تُشَاوَرُ *"Dula ise evliliği konusunda danışılır*[334]*"* buyurmuştur. Resûlüllah (s.a.v.) görüldüğü gibi bu hükmü bir anlamdan –ki bu anlam dulluktur- türeyen bir isme bağlamıştır. Bu yüzden bu hükmün verilmesi konusunda, göz önünde bulundurulacak olan bu anlamdır. Nitekim had cezasının verilebilmesi için zina ve hırsızlık suçları da böyledir (yani zina ve hırsızlık anlamlarının tam olarak gerçekleşmesi gerekir). Resûlüllah (s.a.v.) اَلْأَيِّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا *"Dul kendisi hakkında bir hüküm vermeye velisinden daha fazla hak sahibidir*[335]*"* buyurmuştur. Hadiste geçen اَلْأَيِّم kelimesi dul anlamındadır. Görmez misin, Peygamber (s.a.v.) dulu bakire kız ile karşılaştırmış ve اَلْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا *"Bakire kıza danışılır*[336]*"* buyurmuştur. Buradaki anlam şudur: Bu kız duldur ve belli bir süreye kadar kendisine danışılmasını bekler. Bu yüzden uyuyan ve bayılmış olan kız gibi, velisi bu **[4/218]**

---

[334] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/229; Buhârî, Nikâh 42; Müslim, Nikâh 64; İbn Mâce, Nikâh 11; Ebû Dâvûd, Nikâh 23; Tirmizî, Nikâh 18.

[335] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/219; Dârimî, Nikâh 13; Müslim, Nikâh 66; İbn Mâce, Nikâh 11; Nesâî, Nikâh 31.

[336] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I/362; Buhârî, Nikâh 42; Müslim, Nikâh 64; İbn Mâce, Nikâh 11; Ebû Dâvûd, Nikâh 23; Tirmizî, Nikâh 18; Nesâî, Nikâh 33.

kızı rızası olmadan evlendiremez. Dulluğun bu konudaki etkisi dul kadının erkeklerle ilişkisi ve deneyiminden ileri gelir. Evliliğin ise kadınlar açısından iki yönü vardır. Bunlar, kendisi üzerinde kocasına bir hakimiyet vermesi nedeniyle zarar ve cinsel arzusunu tatmin açısından yarar yönüdür. Kendi açısından, evliliğin cinsel arzuyu tatmin etme yönü önemli olan dul, kocayı tercih eder. Evliliğin kendisi üzerindeki hakimiyetten kaynaklanan zarar yönünü daha önemli gören dul ise dulluğu seçer. Dul, deneyiminden ötürü tercih yapabilir. Çünkü cinsel ilişkinin tadı anlatılmakla bilinmez. Deneyim ancak dulluk ile oluşabilir. Bu yüzden bu küçük hakkında dulluk, erkek hakkında ve mâlî işlemlerde ergenlik gibi kabul edilmiştir. Bundan dolayı dulluk, küçük üzerindeki tek başına karar verme velâyetini ortadan kaldırır. Çünkü velâyetin devam etmesi durumunda başına gelen bir konuda dul kızın düşünebilme fırsatı elinden alınmış olur.

Akıl hastası olan kız ise dul kalan küçük kız gibi değildir. Çünkü akıl hastalığı cinsel ilişki arzusunu yok etmez. Velisi onu evlendirmediği zaman ona zarar verilmiş olur.

Küçüklükte ise cinsel ilişki arzusu yoktur. Bundan dolayı küçük ergen oluncaya kadar evliliğin geciktirilmesinde ona zarar verilmiş olmaz. Diğer yandan akıl hastalığının geçmesi için belli bir süre yoktur ve geçip geçmeyeceği bilinemez. Bu yüzden; sözleşmenin ergenliğe kadar geciktirilmesiyle, küçüğün hakkı iptal edilmiş olmaz.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili ise şöyledir: Baba malı ve şahsı üzerinde karar veremeyen küçüğün velisidir. Bu yüzden ergen oluncaya kadar -bakire gibi- dul hakkında da tek başına sözleşme yapabilir. Dulluğun etkisi ise şu şekildedir: Hukuk, velinin görüşünü, küçüklüğünden ötürü mâlî işlemlerde olduğu gibi şahsı üzerinde de kızın görüşü yerine koymuştur. Dul kalmak ise küçüklüğü sona erdirmez. Diğer yandan küçük kızın görüşünde dulluk nedeniyle bir gelişme olamaz. Çünkü küçük, cinsel ilişkiye girmekle cinsel arzusunu gidermiş değildir. Dul kalan küçüğün bu konuda bir düşüncesi oluşmuş olsa bile, mâlî işlerini yönetmekten âcizdir. Bu yüzden velisinin yaptığı işlemler kendi yaptığı işlem yerine konmuştur. Hadiste "dul" ifadesiyle ergenliğe ulaşmış olan dul kastedilmiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bu kelimeyi -danışma ve kendi hakkında bir karar vermeye daha fazla hak sahibi olma gibi- ancak ergenlikten sonra gerçekleşebilecek olan bir şeye bağlamıştır. Bu şeyler küçükte değil, ergen kızda bulunabilir. Küçüğün kastedildiğini kabul etsek bile, onun görüşünü almanın vacip değil, mendup olduğu kastedilmiştir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) kızların annelerine de danışılmasını emretmiş ve,

وتُؤامرُ النِّسَاءُ في إبْضَاعِ بناتهنَّ

"Kızlarının evliliği konusunda annelere de danışılır[337]*"* buyurmuştur. Bu danışma ise menduptur. Dul kalan küçük kıza danışılması da böyledir.

Dul kalan küçüğü babanın (ve dedenin) evlendirmesi câiz olduğu gibi, baba ve dededen başkasının evlendirmesi de câizdir. Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise diğer veliler iki nedenden dolayı evlendiremez. Bu kız yetimdir ve duldur.

Küçük kızın ana-baba bir erkek kardeşi olduğu takdirde bu kızı hangisi evlendirirse câiz olur.

Bazı âlimler ise "Birlikte karar vermedikleri zaman câiz olmaz. Çünkü bu kardeşler baba yerine geçmiştir. Bu yüzden, -köle, câriye veya özgür kılınan câriyede ortak olan iki efendi gibi- sözleşmenin geçerli olması için iki kardeşin evlendirmeye birlikte karar vermeleri koşuldur." demişlerdir.

Fakat biz Hanefîler Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini delil kabul ediyoruz: O (s.a.v.),

إذَا أَنْكَحَ الوَلِيَّانِ فالْأَوَّلُ أحقُّ

"İki veli (ayrı ayrı) evlendirdiği zaman ilk evlendiren daha haklıdır[338]*"* buyurmuştur. Bu hadiste her iki velinin de sözleşmeyi tek başına yapabileceğine açık bir işaret vardır. Bundaki anlam şudur: Velâyet nedeni, yakınlıktır. Yakınlık ikiye bölünemeyeceği gibi sabit olan evlilik hükmü de bölünemez. Bu yüzden kardeşlerden her biri bu sözleşmeyi yapmakta tek başına gibi kabul edilir. Çünkü neden tam olduğu ve bölünmeyi kabul etmediği için her ikisi de bu işte tam yetkilidir. Nitekim eman velâyeti[339] de, bu suretle –yani emanın bölünememesi ve bu konuda herkesin birbirine eşit olması nedeniyle- her bir müslüman için ayrı ayrı sabittir. İki efendi ise böyle değildir. Çünkü burada neden, milk (sahiplik) veya **[4/219]**

---

[337] Abdurrezzak, *Musannef,* VI/148; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II/34; Ebû Dâvûd, Nikâh 23; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/115.

[338] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/146; Dârimî, Nikâh 15; Ebû Dâvûd, Nikâh 21; Tirmizî, Nikâh 20; Nesâî, Buyû' 96; Hâkim, *Müstedrek*, II/190.

[339] **Emân / الأمان:** Sözlükte; güven, güvence, güvenlik manalarına gelir. Istılâhta ise; İslâm ülkesine (dârulislâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayrimüslime (harbî) can ve mal güvenliği sağlayan teahhüt veya akit.

velâdır.[340] Milk ve velâ ise bölünebilir. Bundan dolayı her iki efendi için de tam bir milk veya veladan söz edilemez. Görmez misin, efendilerden birisi vela nedeniyle tek başına malın tamamını miras olarak alamaz. Ama kardeşlerden birisi tek başına kalırsa malın tamamını miras olarak alır. Bu yüzden iki efendi ile iki kardeşi birbirinden ayırdık.

Erkek kardeşlerden birisi küçük kızın ana-baba bir kardeşi, diğeri baba bir kardeşi olsa biz Hanefîlere göre ana-baba bir kardeş kızı evlendirmeye daha layıktır.

Züfer (rh.a.)'e göre ise bu iki kardeş eşit evlendirme velâyeti hakkına sahiptir. Çünkü evlendirme velâyeti anneye degil, babaya yakınlıktan dolayıdır. Çünkü veli, babaya yakın olduğu için onun yerine geçer. Bunlar ise babaya yakınlıkta birbirine eşittir.

Biz Hanefîler ise Ali (r.a.)'nin mevkuf ve merfu'[341] olarak rivayet ettiği bir hadisi delil getiriyoruz. Peygamber (s.a.v.);

اَلنِّكَاحُ إِلَى الْعَصَبَاتِ

"Evlendirme yetkisi asabeye[342] *aittir*[343]*"* buyurmuştur. Ana-baba bir erkek

---

[340] **Velâ / الولاء:** Bir kimsenin diğer bir kişiye varis olmasını mümkün kılan hükmî bir yakınlıktır. Velâ akdi, velâ-i atâka ve velâ-i müvâlât olmak üzere iki kısma ayrılır: Velâ-i atâka; Mevlâ (efendi) ile memlûkü (kölesi) arasında azat sonucu meydana gelmiş olan bir velâ ve yardımlaşma anlaşmasıdır. Bu durumda, özgür bırakılan kölenin herhangi bir cinayet işlemesi halinde diyetini mevlâsı verir; vefat edip derecesi daha önce olan bir varisi bulunmadığı zaman ise, onun mirasını mevlâsı alır. Bu velâ akti "velâ-i nimet" adıyla da bilinir. Kölesini özgür bırakan efendiye "mevlâ'l-atâka" veya "mevlâ'l-atîk" denir. Velâ-i müvâlât ise, nesebi bilinmeyen bir kimsenin, belirli bir takım koşullar çerçevesinde başka bir kişiyle gerçekleştirmiş olduğu bir dayanışma anlaşmasıdır. Bu velâ akdinde nesebi meçhul kişiye "mevlâ-i esfel", bu akdi yapmayı kabul eden kimseye ise "mevlâ-i a'lâ" denir.

[341] **Mevkuf Hadis:** Sahâbîlerden rivayet edilen söz ve fiillere denir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in çevresini oluşturan müminlerin söz ve fiillerine "mevkuf" denilmesi, isnadının Resûlüllah (s.a.v)'e ulaşmayıp sahabîde durması nedeniyledir. Mevkuf hadise bazı fıkıhçı ve hadisçiler "eser" de derler.

Merfû' Hadis: Hz. Peygamber (s.a.v)'e nisbet edilen söz, fiil ve takrirlerle –bazı alimlere göre- sıfatlara denir.

[342] **Asabe / العصبة:** Bir kimsenin baba tarafından akrabası. İslâm miras hukukunda asabe, mirasta belirli bir paya sahip olmayıp payları belirlenmiş mirasçılar (ashâb-ı ferâiz) hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ve yalnız bulunduklarında ise terekenin tamamını alan mirasçıdır. Asabe-i nesebiyye ve asabe-i sebebiyye olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Asabe-i nesebiyye: Ölüye nesep yakınlığı olan kimselerdir. Bunlar da üçe ayrılır:

kardeş ise asabe olmak konusunda baba bir erkek kardeşten önce gelir. Bu hükümdeki anlam işte budur. Ana baba bir erkek kardeşin kıza iki yakınlığı vardır. Bu yüzden kıza bir yönden yakınlığı olan kimseye üstün gelir. Her ne kadar asabelik gibi velâyetin aslı da anneye yakınlıkla sabit olmasa bile, anneye de yakın olmak bir tercih nedeni olur. Velilerin sıralamasında asıl, Peygamber (s.a.v.)'in اَلنِّكَاحُ اِلَى الْعَصَبَات *"Evlendirme yetkisi asabeye aittir."* hadisidir.

Küçük kızın nikahı

Üzerinde velâyet olan kız ya küçüktür, ya bunamış (ma'tûh) olan büyüktür. Eğer kız küçük ise kendisine veli olmaya en layık kişi babasıdır. Babadan sonra "Zâhirü'r-rivâye"ye göre dedesi baba yerine geçer. Kerhî (rh.a.) bu konuda şöyle demiştir: "Bu görüş Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşüdür. Muhammed ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise erkek kardeş ve dede birbirine eşittir. Çünkü, bu iki imamın bir kuralına göre erkek kardeş asabelikte dedeye ortak olur. Bu yüzden mirasta ortaktırlar. Velâyette de böyle olmalıdır. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise dede asabelikte erkek kardeşten önce gelir. Velâyette de böyle olmalıdır".

Doğru olan bunun üç imamın görüşü olduğudur. Çünkü velâyette göz önüne alınan şefkat anlamıdır. Dedenin şefkati ise erkek kardeşinkinden fazladır. Bu yüzden baba gibi dedenin yaptığı evlenme sözleşmesinde de kızın muhayyerliği yoktur. Erkek kardeş ise böyle değildir. Dedenin hem kızın şahsında, hem de malında velâyeti varken erkek kardeşin yoktur. Miras hükümlerinde de durum farklı değildir. Dede, erkek kardeşten üstündür. Mirasta payı hiçbir zaman altıda birin altına düşmez. Bu yüzden velâyet hükmünde baba gibi olur. Erkek kardeşler bu konuda dedeye ortak olamazlar.

---

a. Asabe bi nefsihi; baba, oğul, babanın babası, oğlun oğlu gibi ölüye nisbetinde araya kadının girmediği erkek akrabalar.

b. Asabe bi ğayrihi; ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle birlikte bulunan kız kardeşleridir.

c. Asabe ma'a ğayrihi; asabeden olmayan bir kadın ile beraber bulundukları tekdirde asabeden olan kadınlardır. Bunlar ölünün kızıyla birlikte bulunan ana baba bir veya baba bir kızkardeşleridir.

2. Asabe-i sebebiyye: Bu da iki kısımdır;

a. Itk (özgür bırakma) sebebiyle olan asabe; mevlâ'l-atâka ile onun bi nefsihi asabesinden olan erkeklerdir.

b. Akit sebebiyle olan asabe; bir kimsenin diğerine "sen benim velimsin, öldüğüm zaman bana varis olacaksın, bir cinayet işlediğim zaman ise benim yerime diyet ödeyeceksin" der ve o da kabul eder böylece aralarında bu şekilde asabelik meydana gelir. Buna "mevlâ'l-muvâlât" denir.

[343] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/186.

Baba tarafından olan dedelerden sonra asabelikteki sıralamaya göre evlendirme velâyetine sahip olan hısımlar şunlardır: Ana-baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeş, ana-baba bir erkek kardeşin oğlu, baba bir erkek kardeşin oğlu, ana-baba bir amca, baba bir amca, ana-baba bir amca oğlu ve baba bir amca oğlu.

Akıl hastası olan büyük kızın oğlu varsa biz Hanefîlere göre evlendirme velâyeti oğluna aittir.

[4/220]

Şâfiî (rh.a.) ise "Oğul -babası amca kızıyla evlenmiş olmak gibi- annesinin ailesinden (hısımlarından) olmadıkça annesini evlendirme velâyeti yoktur. Bu, Şâfiî (rh.a.)'nin şu görüşüne dayanır: "Kadının kendisi üzerinde evlendirme velâyeti (yetkisi) yoktur. Çocuk da annesinin bir parçasıdır. Bu yüzden oğlunun da annesi üzerinde velâyeti olmamalıdır." Biz Hanefîlere göre ise kadının kendisi üzerinde velâyet hakkı vardır. Bu yüzden oğlunun da velâyet hakkı bulunmalıdır." -Bu konu daha sonraki bölümlerde açıklanacaktır.-

Şâfiî (rh.a.)'nin bu konuda delili şöyledir: "Velâyetin sabit olması velâyet altındaki kişinin yararını gözetmek amacıyladır. Oğula velâyet verilmesi durumunda ise bu gerçekleşmez. Çünkü oğul yaratılış gereği annesini evlendirmek istemez. Bu yüzden evlendirmek konusunda annesinin yararını düşünemez. Bunu yapsa bile eğilimi baba tarafına olur. Büyük olasılıkla bu kimse annesinin dengi olmaz. Ancak kadının oğlu kendi aşiretinden ise bu durumda zarar ortadan kalkar. Bu yüzden kendi aşiretinden olduğu zaman oğula annesini evlendirme yetkisini verdik."demektedir.

Biz Hanefîlerin bu konudaki delili ise اَلنِّكَاحُ إِلَى الْعَصَبَات *"Evlendirme yetkisi asabeye aittir*[344]*"* hadisidir. Oğulun asabelik hakkı vardır. "Veraset bir tür velâyettir."sözünün fıkhî anlamı işte budur. Çünkü mirasçı mülkiyet ve tasarruf bakımından miras bırakan kimsenin yerine geçer. Veraset, tasarruflarda birinin yerine geçmek demektir. Verasetin bir takım nedenleri vardır. Bunlar miras payı nasslarla belirlenmiş (farîza) olmak, asabelik ve yakınlıktır. Fakat bu nedenlerin en güçlüsü asabeliktir. Çünkü asabelik nedeniyle olan veraset, üzerinde ittifak edilmiş bir konudur. Asabelik sayesinde malın geriye kalan kısmının bütününe sahip olunur. Bu yüzden velâyeti, mirasçı olma nedenlerinin en güçlüsü olan asabeliğe dayandırdık. Oğulun yaratılış gereği olarak annesini evlendirmek istememesi ise göz ardı edilir. Çünkü bu durum, oğul annenin aşiretinden olduğu zaman da söz konusu olabilir. Annesinin dengi olan birisi annesine dünür olduğu zaman oğul

[344] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/186.

evlendirmezse hakim oğlun, (mirası başkasına bırakmamak için) annesinin evlenmesine engel olduğuna hükmeder ve bu kadını kendisi evlendirebilir. Diğer velilere de böyledir. Bizim Hanefî âlimlerimiz (rh.a.), baba mı oğul mu evlendirmeye daha layıktır? konusunda anlaşamamışlardır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (rh.a.) "Oğul, velâyete babadan daha layıktır. Çünkü asabelikte babadan önde gelir. Nitekim, baba oğulla birlikte mirasçı olduğu zaman asabe olamaz. Yalnızca belirli pay sahibi (ashâbü'l-ferâiz'den) olarak altıda bir alır." demiştir.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise; "Baba velâyete oğuldan daha layıktır. Çünkü babanın velâyeti hem mal, hem şahıs üzerindedir. Oğlun ise malda velâyeti yoktur. Bunun yanı sıra baba âdeten kızının yararını gözetir. Oğul ise kendi yararını gözetir. Dolayısıyla baba velâyette oğuldan önde gelir. Kadın için oğuldan sonraki velilerde sıralama, küçük kızın velilerindeki sıralama gibidir.

Küçüğü, uzak veli evlendirirse nikahın, yakın velinin onayına bağlı olması

Kıza daha yakın olan veli varken uzak olan veli kızı evlendirirse bu evlilik yakın olan velinin onaylamasına bağlıdır.

Çünkü yakın veli varken uzak veli yabancı birisi gibidir. Bu yüzden yaptığı sözleşme velinin onayına bağlıdır. Yakın olan veli uzunca bir süre için beldesinden uzakta ise biz Hanefîlere göre bir sonraki sırada bulunan veli evlendirebilir.

Şâfiî (rh.a.) ise bu kızı sultanın (veya onun verdiği yetkiyle hakimin) evlendireceğini söylemiştir.

Züfer (rh.a.)'e göre ise; yakın veli gelinceye kadar bu kızı kimse evlendiremez. Şâfiî ve Züfer (rh.a.)'in bu konuda delilleri şudur: Uzak olan velinin velâyeti yakının velâyeti ile düşer. Yakın velinin velâyeti ise kayıplık süresinde de devam eder. Nitekim, gaiplik nedeniyle aradaki mirasçılık ilişkisi sona ermemektedir. Velâyet de kızın dengini bulabilmesi için veliye tanınmış bir yetkidir. Kayıplık nedeniyle ise bu kişinin bu yetkisi batıl olmaz. Bunun delili şudur: Yakın olan veli bulunduğu yerde kızı evlendirmişse bu evlilik sözleşmesi geçerlidir. Bu, yakın velinin velâyetinin devam ettiğini gösterir.

Şâfiî (rh.a.) buna cevap olarak şöyle demektedir: Her ne kadar yakın velinin velâyeti devam etse de kızın, yakın velisi tarafından hakkına ulaşması imkânsız olmuştur. Bu yüzden bu kızı sultan evlendirir. Nitekim yakın olan veli kızın evlenmesine engel olduğu zaman da durum böyledir. Yakın olan velinin küçük veya akıl hastası olması durumunda ise böyle değildir. Çünkü bu kimsenin kız üzerinde velâyeti yoktur. Uzak olan velinin velâyeti ise yakın velinin varlığı ile düşer. Ancak yakın velinin kayıplık hali bunun dışındadır. **[4/221]**

Züfer (rh.a.) ise şöyle demektedir: Yakın velinin velâyeti devam ettiği için uzak veli evlendiremez. Sultan da evlendiremez. Çünkü sultanın velâyeti, uzak velinin velâyetinden sonra gelir. Burada uzak velinin velâyeti sabit olmadığına göre sultanın velâyeti hiç sabit olmaz. Ancak yakın velinin mirasa başkasını ortak etmemek için kızın evlenmesine engel olması durumu böyle değildir. Çünkü burada yakın veli elde edilmiş bir hakkın alınmasını önlediği için haksızdır. Bu yüzden sultan haksızlığa engel olmak için bu kimsenin yerine geçer. Çünkü sultan haksızlığı engellemek için bu göreve getirilmiştir. Burada ise yakın veli yolculuğu nedeniyle -özellikle de hacca gitmişse- haksızlık etmiş değildir. Bu kimse kazanılmış bir hakkın elde edilmesini önlemiyor ki sultan bu kimsenin yerine geçsin. Bu yüzden kızın evliliği bu kimse geri dönünceye kadar geciktirilir.

Bu konuda biz Hanefîlerin delili ise şudur: Velâyetin sabit olması, velâyet altındaki kimsenin yararını düşünmekten dolayıdır. Bu nedenle, yoksa kendi yararını düşünemeyen kimse üzerinde velâyet sabit olur. Velâyette ise en yakın olan kişiye öncelik verilmiştir. Çünkü yakınlığı daha fazla olduğu için küçüğü en çok düşünecek kişi odur. Küçüğün yararını düşünmek yakın olan velinin görüşüne bağlı olduğu gibi velinin, küçüğün bulunduğu yerde bulunmasına da bağlıdır ki küçük bu görüşten yararlanabilsin. Çünkü küçüğün bulunduğu yerde olmayan velinin görüşü, işe yarar bir görüş olmaktan çıkmıştır. Bu yüzden bu velinin hiç görüş sahibi olmayan küçük ve akıl hastası olan kimselerden bir farkı kalmamıştır. Dolayısıyla uzak velinin görüşü, yakın velinin görüşü yerine geçer. Halefin asıl yerine geçmesinde aslın yokluğu ile kendisinden yararlanılamayacak bir durumda olması arasında bir fark yoktur. Görmez misin; suyun bulunmadığı yerde toprak, suyun yerine geçtiği gibi, pis suyun bulunması durumunda da toprak su hükmündedir. Çünkü pis su, temizlenme konusunda kendisinden yararlanılamayan bir sudur. Bu yüzden hiç bulunmamış hükmündedir.

Küçük çocuğun bakım ve terbiyesi (hıdâne) konusu da böyledir. Çocuğa daha yakın olan kadının, hıdâne hakkında önceliği vardır. Bu kadın evlenip başka bir erkekle meşgul olduğu zaman velâyet bir sonraki yakına geçer.

Nafaka yükümlülüğü de daha yakın olan akrabanın malındadır. Yakın olan akrabanın malı uzakta olup nafakanın o maldan karşılanma olanağı yoksa, nafaka yükümlülüğü bir sonraki yakının malına geçer.

Yakın velinin, bulunduğu yerde velisi olduğu kızı evlendirmesi câizdir. Çünkü kız bundan yararlanmıştır. Fakat bu kız için bu yarar tesadüfi olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla buna dayanarak genel bir hüküm konulamaz. Velâyet sonraki yakına geçer.

Bunun açıklaması şöyledir: Uzak velinin evliliği tasarlama bakımından yakınlığı, akrabalık bakımından ise uzaklığı vardır. Yakın velinin ise evliliği tasarlama bakımından uzaklığı, akrabalık bakımından yakınlığı vardır. Velâyet ise hem evliliği tasarlayacak durumda olma, hem de çocuğa daha yakın olma nedeniyledir. Dolayısıyla bu iki kimse birbirine eşit ve aynı derecede olan iki veli gibidir. Her ikisi de kızı evlendirebilir. Hakimin ise ancak gerek duyulduğu zaman velâyeti vardır. Uzak velinin velâyeti açıkladığımız yolla sabit olduğu için hakimin velâyetine bir gerek kalmamıştır.

Fıkıh bilginleri "velinin, beldesinden uzunca süre uzak kalması" (gaybet-i munkatıa) nın en az sınırı hakkında ihtilaf etmiştir. Ebû Isme Sa'd b. Muaz (rh.a.) bu konuda şöyle demiştir: "En kısa yolculuk (sefer) süresi bunun için yeterlidir. Bu da üç gün, üç gecedir. Çünkü en uzun yolculuk süresinin sınırı yoktur. Bu yüzden en kısa süre dikkate alınır." demiştir. Muhammed (rh.a.)'in, *"Kitâbü'l-Asl"* adlı eserinde bu görüşe işaret etmiştir."Yakın olan veli Sevâdü'l-Irak'ta olsa da görüşü öğrenilemez mi?" demiştir. Bu ifade, Sevâd topraklarını geçince uzak velinin velâyetinin sabit olacağını gösterir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan ise bu konuda iki rivayet vardır. Bir rivayete göre **[4/222]** "Cablaka'dan Cablata'ya kadardır" Cablaka ve Cablata birisi doğuda, diğeri batıda olan iki köydür. "Ebû Yusuf (rh.a.)'un "gaybet-i munkatıa"yı bu şekilde açıklaması Züfer (rh.a.)'in "Uzak olan akraba için velâyet sabit olmaz." görüşüne dönmesi olarak değerlendirilmiştir. Ebû Yusuf (rh.a.) bu iki yeri örnek olarak anmıştır. Diğer rivayete göre ise "Bağdat'tan Rey"e kadardır.

Muhammed (rh.a.)'den de böyle rivayet edilmiştir. Bir rivayette de Muhammed (rh.a.) "Kûfe'den Rey'e kadardır."demiştir. Bazı âlimlerimiz, "gaybet-i munkatıa kişinin bir yerden başka bir yere durmadan dolaşması ve bu nedenle izine rastlanamaz bir durumda olmasıdır. Ya da kaybolması ve hakkında hiçbir haber alınamamasıdır." Bazıları ise "Devesini kiralayan kişi bir konaklamada varıyorsa o uzaklık "gaybeti munkatıa" değildir. İki konaklamada varıyorsa gaybet-i munkatıa'dır."derler. Bazıları da "Velinin bulunduğu yere kervanlar her yıl gidiyorsa gaiplik munkatı değildir, her yıl gitmiyorsa munkatı'dır." demişlerdir.

Doğru olan görüş; velinin gelmesi veya görüşünün öğrenilmesi beklendiği takdirde kıza dünür olan ve dengi olan kişi elden kaçacaksa gaiplik munkatı'dır. Beklendiği takdirde fırsat elden kaçmayacaksa gaiplik munkatı' değildir, şeklinde olandır.

Uzak akraba için velâyet sabit olduktan sonra, kızı evlendirse ve sonra yakın akraba gelse nikahı iptal edemez. Çünkü sözleşme tam yetki ile yapılmıştır.

Veliden başkasının küçüğü evlendirmesi

Veliden başkası küçük erkek ve kızı evlendiremez. Çünkü Peygamber (s.a.v.);

لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ

***"Velisiz nikah olmaz.[345]"* buyurmuştur.**

Biz Hanefîlere göre vasî (küçüğün malı üzerinde yetkili kılınan kimse) evlendirme konusunda veli değildir.

İbn Ebû Leyla (rh.a.) ise "Vasînin evlendirme velâyeti vardır. Çünkü vasî velâyet altındaki küçüğün yararını düşünmek konusunda baba yerine geçmiştir. Görmez misin vasî, küçüğün malları konusunda babası yerindedir. Aynı şekilde şahsı üzerinde de baba yerindedir."demiştir.

Mâlik (rh.a.) ise, "Kişi şayet ölmeden önce birini vasî tayin ederken evlendirme yetkisini ayrıca ifade etmişse, hayatta iken evlendirme vekaleti vermiş gibi câiz olur. Vasî tayin ederken evlendirme yetkisi ayrıca belirtilmemişse câiz olmaz."demiştir.

Biz Hanefîler ise rivayet edilen اَلنِّكَاحُ إِلَى الْعَصَبَاتِ *"Nikah yetkisi asabeye aittir[346]"* hadisini delil getiriyoruz. Vasî, ölen kişinin yakını değilse asabe olamaz. Dolayısıyla evlendirme konusunda yabancı birisi gibidir. Ama vasi, kızın -amcası olmak gibi- yakınlarından bir kimse ise vesâyeti nedeniyle değilse de, yakınlığı nedeniyle evlendirme konusunda velâyeti vardır. Bu yüzden her ne kadar evlendirme, malda ve şahıs üzerinde tasarruf yetkisi bulunmayan bir kimse tarafından gerçekleşmiş olsa da, ergen oldukları zaman evlendirilen küçükler için muhayyerlik sabit olur. Çünkü bu kişinin malda olan velâyeti vasî tayin edilmesi nedeniyledir. Vasîlik ise kişiye evlendirme velâyeti vermez. Bu kimsenin vasî olup olmaması arasında bir fark yoktur.

İki küçük, kendilerine bakan bir adamın evinde kalıyorlarsa ve bu kimse onları evlendirmişse durum yine aynıdır. Çünkü bu adamın durumu vasinin durumundan da aşağıdır. Dolayısıyla bu kimsenin de evlendirme velâyeti yoktur. Bunun yanı sıra küçüğe bakan kimse küçüğü korumak, ona yapılan bağış ve sadakaları kabul

---

[345] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/394; Dârimî, Nikâh 11; İbn Mâce, Nikâh 15; Ebû Dâvûd, Nikâh 19; Tirmizî, Nikâh 14; Hâkim, *Müstedrek*, II/184.

[346] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/186.

etmek gibi, sırf küçügün yararına olan şeyleri yapma hakkına sahiptir. Evlendirmek ise bu özellikte değildir.

Özgür kılınan bir kölenin yakın hısmı yoksa, özgür kılan efendinin onun üzerinde velâyet hakkı bulunur.

Çünkü velâ ile asabelik hak edilebilir. Evlendirme velâyeti ise asabeliğe dayanır.

Asabe kapsamına giren herhangi bir nesep hısım, kendisinden daha yakın kimse bulunmadığı zaman evlendirme velâyetine sahip olur. [4/223]

Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre asabe kapsamına giren bir hısım bulunmazsa teyze, dayı, hala gibi zevi'l-erhâm'dan olan hısımların da –istihsanen- evlendirme velâyetleri vardır.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise asabe dışındaki yakınların evlerdirme velâyeti yoktur. Bu görüş de kıyasa dayalı olan görüştür. Hasan b. Hasan b. Ziyâd (rh.a.) da Ebû Hanîfe (rh.a.)'den böyle rivayet etmiştir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu konudaki görüşü ise açık değildir. "Evlilik Konusu"nda Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü, Ebû Hanîfe (rh.a.) ile birlikte anılırken "Velâ Konusu"nda ise Muhammed (rh.a.)'le aynı görüşte olduğu anılmıştır. Şöyle ki anne hakkında "Anne çocuğu üzerine vela sözleşmesi yaparsa Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu sözleşme geçerli olmaz."denilmektedir. Evlendirme ve vela konusundaki ihtilaf ise aynıdır. Anne ve zevi'l-erhâmdan olan aşireti hakkındaki durum da böyledir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşleri النِّكاحُ إلَى العصبات *"Nikah asabeye ait olan bir yetkidir*[347]*"* hadisine dayanmaktadır. Şöyleki bu hadiste النكاح lafzının başındaki belirtme takısı (el-) nikah konusundaki bütün yetkinin asabeye ait olduğuna delildir. Asabe olmayanların ise bu konuda hiçbir yetkisi yoktur. Bunun delili asabe olmayanların malda velâyetlerinin bulunmamasıdır. Köleyi özgür kılan kimse (mevla'l-atâka), asabe olmayan yakınlardan önde gelir. Yakınlıklarının evlendirme velâyetini kazanmakta bir etkisi olsaydı mevla'l-atâka'dan önde gelirlerdi. Çünkü mevla'l-atâka'nın hiçbir nesep yakınlığı yoktur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin delili ise İbn Mes'ûd (r.a.)'un, eşinin kızını evlendirmesi üzerine bu evliliğe onay vermesidir. Bunu rivayet etmiştik. Çünkü sahih olan şudur ki bu kız Abdullah İbn Mes'ûd'un öz kızı değildi. Dolayısıyla bu kızın evliliğini annelik velâyeti nedeniyle onaylamıştır. Velâyetin elde edilmesi kişideki yakınlıktan

[347] Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/186.

kaynaklanan şefkat nedeniyledir. Bu şefkat ise babanın yakınlarında olduğu gibi annenin yakınlarında da vardır. Dolayısıyla bu yakınlar için de evlendirme velâyeti söz konusu olur. Ancak babanın yakınları asabelik nedeniyle önceliklidir. Bu, asabeden hiçkimse bulunmadığı zaman anne tarafından olan yakınların da velâyetleri bulunmasını engellemez. Velâyet miras hakkına sahip olmak gibidir. Miras da yakınlık nedeniyle olup ancak bu konuda öncelik asabeye aittir. Asabeden sonra zevi'l-erhâmın mirası vardır. Durum böyle olunca Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in "Mevla'l-atâka velâyet konusunda zevî'l-erhâm'dan önce gelir. Çünkü mevla'l-ataka mirasta da zevi'l-erhâmdan öncedir."demelerinin bir hükmü kalmaz. Hükmün mirasta böyle olması, zevi'l-erhâm'a miras düşmediğini göstermediği gibi, evlendirme velâyetinin sabit olmayacağını da göstermez. Bu ihtilafa göre küçüklerin zevi'l-erhâm'dan bir yakını bulunmadığı zaman mevla'l-müvalât (müvalât akdinde[348] nesebi bilinen şahıs)'ın evlendirme velâyeti olur. Muhammed (rh.a.)'e göre ise mevla'l-müvâlâtın böyle bir yetkisi yoktur. Çünkü zevi'l-erhâm'dan sonra gelir.

Özgür ve müslüman olan küçük kız ve erkek üzerinde kâfir olan ve köle olan babanın bir velâyeti yoktur.

Çünkü din farklılığı birbirine mirasçı olmaya engel olduğu gibi evlendirme velâyetine de engeldir. Allahu Teâlâ;

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا﴾

"İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur." (el-Enfâl, 8/72) buyurmuştur. Bu âyette hicretin farz olduğu dönemde hicret edenlerle etmeyenler arasında velâyetin olmadığı ifade edilmiştir. Buna göre müslümanlarla kâfirler arasında velâyetin olmadığı zaten ifade edilmiş olur. Kölelik de birbirine mirasçı olmaya engel olduğu için velâyeti sona erdirir. Bunun yanı sıra kölenin kendi üzerinde velâyeti yoktur. Başkası üzerinde velâyeti öncelikle olmaz.

[4/224]

Müslümanın müslüman oğlu üzerinde evlendirme velâyeti olduğu gibi kâfirin de kâfir oğlu üzerinde evlendirme velâyeti vardır. Allahu Teâlâ;

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾

---

[348] **Müvâlât Akdi:** Nesebi bilinmeyen bir kimsenin nesebi bilinen bir kimse ile, birincisinin bir cinayet işlemesi durumunda diyetini ikincisinin âkilesinin karşılaması ve ikincinin birincinin tüm malına vâris olması üzerine yapılan bir anlaşmadır.

"Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır." (el-Enfâl, 8/٧٣) buyurmuştur. Bunun delili müslümanlar birbirine mirasçı olduğu gibi kâfirlerin de birbirine mirasçı olmalarıdır.

Kâfirlerin birbiri arasında yaptıkları evlilikler geçerlidir.

Kâfirlerin birbiriyle yaptıkları nikah

Ancak Mâlik (rh.a.)'e göre geçerli değildir. Mâlik (rh.a.) şöyle demektedir: Kâfirlerin evlilikleri yok hükmündedir (batıldır). Çünkü evliliğin câiz olması, dînen sabit olan bir keramet ve nimettir. Kâfir ise böyle bir şeye ehil değildir.

Biz Hanefîler ise şu âyeti delil getiriyoruz:

﴿وامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾

"Odun taşıyıcı olarak onun (Ebû Lehebin) hanımı da (ateşe girecek.)" (Tebbet, 111/4)

Şayet kâfirlerin evlilikleri geçerli olmasaydı Allahu Teâlâ bu kadını Ebû Leheb'in hanımı olarak isimlendirmezdi. Peygamber (s.a.v.) de,

وُلِدْتُ مِنْ نِكَاحٍ ، وَلَمْ أُولَدْ مِنْ سِفَاحٍ

"Ben nikahtan doğdum, zinadan doğmadım.[349]*"* buyurmuştur. Mâlik (rh.a.)'in de dediği gibi evlilik bir nimet ise de bu nimete erişebilmek insan olmaktan ötürüdür. Kişi küfür nedeniyle insan olmaktan çıkmadığına göre, bu nimete ehil olmaktan da dışarda tutulamaz.

Baba, küçük kızını dengi olmayan birisi ile evlendirse veya küçük oğlunu dengi olmayan bir kadınla evlendirse bu evlilik, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre istihsan yoluyla câizdir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise câiz değildir. Bu görüş de kıyasa uygun olan görüştür. Baba kızını emsal mehirden daha az bir mehirle evlendirse veya insanların kolay aldanmayacağı bir miktarda, mehr-i misilden daha yüksek bir mehir vererek oğlunu evlendirse Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre câiz değildir.

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı eserinde böyle söyledi. Ama neyin câiz olmadığını açıklamadı. Bundan dolayı bazı âlimlerimiz denklerinin çok üstünde veya altında mehir vermenin veya almanın câiz olmadığını yapılan evlilik sözleşmesinin ise geçerli olduğunu zannetmişlerdir. Çünkü buradaki engel,

---

[349] Abdurrezzak, *Musannef*, VII/303; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI/303; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, V/80; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VIII/395.

belirlenen mehirden kaynaklanmaktadır. Mehri belirlemedeki fesad (bozukluk) ise hiç mehir belirlememek veya domuz ya da şarap karşılığında evlendirmekte olduğu gibi, evliliğin geçerliliğine engel olmaz.

Doğru olan, bu durumda nikahın geçerli olmamasıdır. *el-Câmiu's-Sağir*'de Muhammed (rh.a.) bu ifadeyi böyle açıklamıştır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması şöyledir: Babanın velâyeti çocuğun yararına olanı araştırıp yapmak koşuluyla kayıtlıdır. Bu sözleşmede ise zarar apaçık ortadadır. Dolayısıyla baba, velâyeti nedeniyle bu hakka sahip olamaz. Nitekim, babanın velisi bulunduğu çocuğuna ait sermaye ile fâhiş gabin (aşırı aldanma) ölçüsünde bir bedelle mal alması veya satması da câiz değildir. Bunun delili şudur: Bir kimse câriyesini böyle bir mehir karşılığında evlendirdiği zaman câiz olmadığına göre kendi kızını evlendirdiği zaman da öncelikle câiz olmaması gerekir. Babanın kızı üzerindeki velâyeti, kadının kendi üzerindeki velâyetinden daha zayıftır.

Bir kadın, dengi olmayan birisi ile veya emsal mehrinden az mehir karşılığında evlense velilere itiraz hakkı doğar. Babanın bu şekilde evlendirmesi ise karşı çıkılmaya daha uygundur.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise,

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَلَى صَدَاقِ خَمْسِمِائَةِ دِرْهَمٍ

"Resûlüllah (s.a.v.) *Ayşe* (r.a.) *ile beşyüz dirhem*[350] *karşılığında evlenmiştir"*[351] Ayşe (r.a.)'yi evlendiren, babası Ebû Bekir (r.a.)'dir. Kızı Fâtıma (r.a.)'yı ise Ali (r.a.) ile dört yüz dirhem karşılığında evlendirmiştir." rivayetini esas alarak kıyası terk etmiştir. Halbuki, faziletlerin kendilerinde toplandığı göz önünde tutulunca Ayşe ve Fâtıma (r.a.)'nın mehri misli bu miktarda olmamalıdır. Dünyada bunlara verilecek mehrin üstünde bir mehir olamaz. Babanın böyle yapmasındaki hikmet şudur: Evlilik bir çok yararları ve amaçları bünyesinde toplar. Baba ise kızının yararını, kızının kendi yararını düşünmesinden daha fazla düşünür. Anlaşılan odur ki baba evliliğin diğer amaçlarını sağlayabilmek için mehri eksik tutmuş veya denkliği göz önünde bulundurmamıştır. Demek ki diğer amaçlar bu kız için denklikten ve

[4/225]

[350] Peygamber döneminde beş dirhem gümüş para, yaklaşık bir kurbanlık koç bedelidir.

[351] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/93; Müslim, Nikâh 78; Ibn Mâce, Nikâh 17; Nesâî, Nikâh 66; Hâkim, *Müstedrek*, IV/23.

mehirden daha yararlıdır. Dolayısıyla babanın yaptığı bu işlem kızının yararını düşünerek gerçekleşmiş olur. Bu nedenle bu evlilik câizdir. Nitekim vasî, yetimin malından rüşvet verse câiz olur. Çünkü her ne kadar bu kişi, görünüşte gerekli olmayan bir mal veriyorsa da yaptığı bu işlemde yetimin yararını gözetmektedir. Babanın (çocuğunun şahsı üzerinde böyle bir tasarrufta bulunmaya yetkisi var ise de) çocuğun malında herhangi bir işlem yaparken böyle bir yetkiye sahip değildir. Çünkü mal üzerindeki işlemlerde, amaç sadece maddî olabilir. Mâlî bir konuda kusurlu davrandığı zaman bu eksikliğin karşısında onu onaracak bir şey yoktur.

Babanın küçüklerin câriyelerini evlendirmesi de câiz değildir. Çünkü burada evliliğin diğer amaçları küçükler için değil, câriye için gerçekleşmektedir. Küçük hakkında ise eksikliği giderecek olan hiçbir şey yoktur. Amca ve kardeşin bu şekilde evlendirmesi de câiz değildir. Çünkü amca ve kardeşin şefkati tam değildir. Bundan dolayı denklik ve mehirde kusurları nikahın diğer amaçlarını düşündüklerine değil, küçüğün yararının gözetmediklerine ve rüşvete eğilim gösterdiklerine hamledilir (yorulur). Kadının bu şekilde evlenmesi de câiz değildir. Çünkü kadının görüşü zayıftır. Hemen aldanır. Âdeten (genellikle) arzusuna tâbi olur. Bundan dolayı denklik ve mehirdeki kusuru konusunda, evliliğin diğer amaçlarına değil, arzusuna uyduğuna hamledilir. Evliliğin diğer amaçları veliler için değil, evlenen kadın için olmakla birlikte denklik bulunmadığı veya mehirde eksiklik olduğu zaman veliler kınanır. Veliler hakkındaki bu eksikliği giderebilecek herhangi bir şey ise bulunmamaktadır. Bundan dolayı velilerin bu evliliğe itiraz hakkı vardır.

Velinin küçüğü evlendirmesi kaç tanıkla sabit olur?

Veli, küçük kız veya erkeğin evlendiklerini ikrar etse, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre iki kişi buna tanıklık etmedikçe bu kişinin ikrarıyla evlilik sabit olmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise sabit olur

Bu ihtilaf şöylece ifade edilebilir: Veli küçüklerin evlendiğini ikrar etmiş, ergenlik dönemine ulaşınca küçükler veliyi yalanlamış, sonra da iddiada bulunan kişi, küçüklere karşı velinin bunları küçükken evlendirdiğini ikrar ettiğine dair iki tanık getirmişse, burada evlilik Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye ve iki imama göre sabit olur.

Hem erkek, hem de kadın tarafının vekili olan bir kişinin müvekkillerinin evlendiğini ikrar etmesinde de aynı görüş ayrılığı söz konusu olur. Bir efendinin kölesi hakkında böyle bir ikrarda bulunmasında da aynı ihtilaf vardır. Ancak efendi, câriyesinin evlendiğini ikrar etmişse ikrar ittifakla geçerlidir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir: Veli burada yapmaya yetkili olduğu bir şey hakkında ikrarda bulunmuştur. Efendinin câriyesi hakkında yaptığı

ikrar nasıl geçerli ise bu da geçerlidir. Çünkü ikrar, doğruya ve yalana olasılığı olan bir haberdir. Bir kimse yapmaya yetkili olmadığı bir konuda ikrarda bulununca, bu sözün haber olarak değerlendirmesinde bir töhmet vardır. Yapmaya yetkili olduğu bir konuda ikrarda bulunması durumunda ise bu sözün bir haber olarak değerlendirilmesinde bir töhmet bulunmaz. Çünkü bu kimse zaten istediği amaca bu işi bizzat yaparak ulaşabilir. Görmez misin, eşini boşayan bir kimse iddet süresi henüz sona ermeden, "Ben eşime dönmüştüm." derse doğrulanır. Ama iddet sona erdikten sonra böyle bir ikrarda bulunursa doğrulanmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a.) ise şöyle demektedir: Bu, başkası hakkında yapılan bir ikrardır. Başkası hakkında yapılan ikrar ise bir delil olmaz. Çünkü bu bir tanıklıktır. Bir kişinin tanıklığı ile ise, bir hüküm sabit olmaz. Geriye bu kimsenin bu evlendirmeyi bizzat yapmaya yetkili olması kalmıştır. Bu konuda da şöyle diyoruz: Bu kimse bu sözleşmeyi iki tanık olmadan yapamaz. Nitekim, Peygamber (s.a.v.);

لَا نِكَاحَ إِلَّا بِشُهُودٍ

[4/226] *"Tanıklar olmadan evlilik olmaz*[352]*"* buyurmuştur. Dolayısıyla bu kimse evlilik ikrarına da ancak evlilik sözleşmesini yaptığı yoldan (yani iki tanık getirerek) yetkili olabilir. Biz de böyle diyoruz. Bu konuda iki tanık kendisine yardım ederse ikrarı sözleşmeyi yapmaya benzeterek bu evliliğin geçerli olduğunu söyleriz.

Câriye ise böyle değildir. Çünkü efendi burada kendi zararına olan bir şeyi ikrar etmiştir. Çünkü câriyenin kadınlığı efendinin hakimiyeti altındadır. Kişinin kendi zararına yaptığı ikrar ise sözleşmeyi bizzat yapmaya kıyas edilmeksizin mutlak olarak geçerlidir. Köle hakkında yaptığı ikrar ise kendi zararına değildir. Bundan dolayı ancak sözleşmeyi bizzat yapmaya yetkili olduğu yoldan ikrara yol bulabilir. Fakihlerin bu sözü, vasînin yetimi borç altına sokan ikrarında problemlidir. Çünkü vasî yetimi borç altına sokan bir işlem yapma yetkisine sahipse de, yetimi borç altına sokan ikrarı geçerli değildir.

Küçüğü ilk evlendiren velinin nikahı

Küçük kızın iki velisi olsa ve her iki veli ayrı zamanlarda kızı evlendirse hangisinin önce evlendirdiği bilinirse, birinci velinin yaptığı evlilik sözleşmesi geçerlidir.

Çünkü Peygamber (s.a.v.);

إِذَا أَنْكَحَ الْوَلِيَّانِ فَالْأَوَّلُ أَحَقُّ

[352] İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III/455; Tirmizî, Nikâh 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII/111; Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, III/169.

"İki veli evlendirdiği zaman ilk evlendiren daha layıktır[353]*"* buyurmuştur. Diğer yandan birinci velinin yaptığı sözleşme, yerini bulmuştur. İkinci velinin yaptığı sözleşme ise yerini bulmamıştır. Çünkü kız birinci sözleşmeyle artık başka bir sözleşmeye konu olmaktan çıkmıştır.

İki velinin aynı anda küçüğü evlendirmesinde nikahın durumu

Hangisinin önce evlendirdiği bilinmiyorsa veya her iki sözleşme de aynı anda gerçekleşmişse, her ikisi de geçersiz olur. Çünkü her ikisini de geçerli kabul etmek için bir yol yoktur. Birisi geçerli sayılmaya diğerinden daha layık değildir. Bundan dolayı her ikisinde de geçersiz olma durumu açıklık kazanır.

Küçük erkek çocuk, bir kadınla evlense sonra velisi bu evliliği onaylasa, biz Hanefîlere göre bu evlilik geçerlidir. Çünkü aklı başında olan küçüğün, biz Hanefîlere göre irade beyanında bulunmaya ehliyeti vardır. Fakat küçüğün yaptığı işin sonuçlanabilmesi için velinin görüşünün de buna katılması gerekir. Çünkü küçüğün yararının gözetilmesi ancak böylece gerçekleşebilir. Dolayısıyla veli bu evliliğe onay verdiği zaman geçerli olur ve bu sözleşmeyi veli bizzat kendisi yapmış gibi olur. Bu yüzden çocuk ergen olunca "bulûğ muhayyerliği" hakkı vardır.

Küçük erkeğin evliliğinde velinin onayı

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise bu evlilik velinin onaylamasıyla geçerlilik kazanmaz. Çünkü Şâfiî (rh.a.)'nin bir kuralına göre "Küçüğün irade beyanı sözleşmelerde geçerli değildir." Şâfiî (rh.a.)'nin diğer bir kuralına göre ise "Sözleşmeler onaylamaya bağlı değildir."

Buna göre küçük kız birisiyle evlense ve bunu velisi onaylasa bu evlilik bize göre geçerlidir.

Şâfiî (rh.a.)'ye göre ise andığımız iki nedenden dolayı geçerli değildir. Üçüncü bir neden ise Şâfiî (rh.a.)'ye göre kadınların irade beyanının evlilik sözleşmesi için elverişli olmamasıdır. Şayet bu onaylamayı baba ve dede dışındaki bir veli yapmış ise Şâfiî (rh.a.)'ye göre dördüncü bir neden daha vardır. Onaylayan bu kişi bizzat evlendirme velâyetine sahip değildir.

Veli bu evlilik sözleşmesini iptal ederse sözleşme geçersiz olur. Velinin, ergenlik çağına kadar evliliği onaylama veya iptal etme gibi bir girişimde bulunmaması halinde ise karar, evlenenlere aittir. Bu sözleşmeyi onaylarlarsa bu evlilik velinin bunlar küçükken onaylaması gibi geçerli olur. Bu sözleşmeyi onaylamadıkça sırf ergenliğe ulaşmalarıyla bu evlilik geçerlilik kazanmaz. Çünkü sözleşmeyi yaptıkları sırada küçüklüklerinden dolayı etraflıca düşünme

---

[353] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV/146; Dârimî, Nikâh 15; Ebû Dâvûd, Nikâh 21; Tirmizî, Nikâh 20; Nesâî, Buyû' 96; Hâkim, *Müstedrek*, II/190.

gerçekleşmemiştir. Bu sözleşmenin tamamlanması ise etraflıca düşünmeye bağlıdır. Bu yüzden ergenliğe ulaştıktan sonra bu sözleşmeyi onaylamaları gerekir.

Baba küçük kızını evlendirse ve kocasının vereceği mehre, baba kendisi kefil olsa bu kefalet câizdir.

Çünkü baba kendisini kefil yapmıştır. Kefil ise borçludur. Küçük çocuğunun malını satıp müşterinin vereceği paraya kefil olması halinde ise bu kefalet geçerli olmaz. Çünkü parayı teslim alma hakkı, velâyetinin bir sonucu olarak değil, sözleşmenin hükmü gereği olarak babaya aittir. Görmez misin, çocuğun ergenliğinden sonra parayı teslim alacak olan çocuk değil, yine babadır. Sözleşmenin hükmünün[354] bir gereği olan şeylerde baba, hak sahibi gibidir. Çünkü satış sözleşmesinin doğurduğu haklar sözleşmeyi bizzat yapan kişiye aittir. Bu yüzden müşteriyi paradan ibra etse bu ibra geçerli olur. Müşteriden alacağı paraya kefil olmasında ise bir bakıma kendisi için kefil olmuş gibidir. Kişinin kendisine kefil olması ise geçerli değildir. Mehri teslim alma hakkının babaya ait olması ise evlilik sözleşmesini yapması nedeniyle değil, babalık velâyeti nedeniyledir. Çünkü evlilikte sözleşmenin hukuku (doğurduğu sonuçlar) akti yapan kişiye ait değildir. Görmez misin, kız ergen olunca mehrini teslim almak babaya değil, kendisine ait olur. Dolayısıyla bu kefalette baba diğer yabancılar gibi olur. Başka bir yabancı bu mehre kefil olsa ve baba bu kefilliği kabul etse, kefalet geçerlidir. Babanın kefil olması da böyledir. Kız ergen olunca mehri dilerse evlilik hükmünün bir gereği olarak kocasından ister. Dilerse kefillik hükmünün bir gereği olarak babasından ister. Babası mehri ödeyince ödediği bu meblağı kocadan isteyemez. Çünkü kocanın herhangi bir isteği olmadan kefil olmuştur. Kocanın isteği üzerine kefil olması durumunda ise, mehri ödediği zaman kocadan isteyebilir.

[4/227]

Bu kefillik babanın hastalığı döneminde olmuş ve baba bu hastalık sonucunda ölmüşse kefilliği geçersiz olur. Çünkü baba mirasçısına bir yarar sağlamak istemiştir. Hastanın, mirasçısının yararına olarak yaptığı işlem ise geçersizdir.

Baba küçük oğlunu sağlıklı iken evlendirse ve onun adına mehri ödemeye kefil olsa, eşinin kefaleti kabul etmesi durumunda bu kefalet geçerli olur. Sonra baba mehri öderse istihsanen ödediği bu meblağı oğlundan isteyemez. Kıyasa göre ise isteyebilir. Çünkü başka birisi babanın isteği üzerine kefil olsa ve mehri ödese mehri ödeyen bu kişi oğlun malına başvurur. Baba da kefil olduğu zaman

---

[354] Sözleşmenin hükmü; sözleşmeyi yapan tarafların kastettiği ve sözleşmenin meydana getirdiği asıl sonuçtur. Örneğin, bir satış sözleşmesinin hükmü satın alanın satılan mala, satıcının ise malın bedeline sahip olmasıdır.

durum böyledir. Çünkü çocuk küçükken velâyet altında olması bir bakıma ergen olduktan sonra babasından istemesi demektir. Görmez misin, vasî küçüğün mehrine kefil olsa ve mehri kendi malından ödese, çocuğun malına başvurabilir. Baba da böyledir. İstihsânın gerekçesi ise şudur: Herkesçe bilinen âdete göre, babalar böyle şeyleri karşılık beklemeden yaparlar. Harcadıkları şeyleri çocuğun malından almak gibi bir düşünceleri yoktur. Örfün gereğiyle sabit olan ise delilin (nass) gereğiyle sabit olmuş gibidir. Bundan dolayı, baba kefil olurken koşul koymamışsa, çocuğun malına başvuramaz. Koşul koyması durumunda ise başvurabilir. Çünkü, açık bir beyan olmadığı zaman örfe göre davranılır. Burada ise açık bir beyan yoktur. Nitekim bir sofrayı bir kimsenin önüne koymak örfün gereği, bu sofradan yemesine izin vermek demektir. Bu da böyledir. Eğer yeme! diye bir beyan varsa böyle olmaz. Burada da aynıdır.

Vasî ise baba gibi değildir. Çünkü vasîler arasında çocuğa bağışlama gibi bir âdet yoktur. Aksine vasînin yetimin malına göz dikmemesi ile yetinilir. Bu nedenle vasî, kefil olup kendi malından ödeyince çocuğun malına başvurma hakkı sabit olur.

Baba kefil olduğu küçük oğlunun mehrini ödemeden önce ölürse bu, tamam olmamış bir bağış hükmüne girer. Çünkü bağış bağışlanan malın teslimi ile tamam olur. Burada ise teslim bulunmamıştır. Fakat kız muhayyerdir. Dilerse mehrini kocasından alır. Dilerse kefillik hükmünün bir gereği olarak babanın geride bıraktıklarından (terikesinden) alır. Çünkü baba hayatta iken kefillik hükmüyle kız için bu hak sabit olmuştu. Babanın ölümü ise kızın bu hakkını ortadan kaldırmaz. Babanın terikesinden alması durumunda diğer mirasçılar oğlunun payına başvururlar. Oğlu payını almışsa kendisine müracaat ederler.

Züfer (rh.a.) ise diğer mirasçıların oğlun malına başvuramayacakları görüşündedir. Çünkü bu kefalet sözleşmesi, ödenmesi durumunda başvurmayı gerektirmeyecek bir şekilde kurulmuştur. Baba bunu hayatta iken ödemiş olsa, oğluna başvuramayacaktı. Ölmesi ise başvuruyu gerektiren bir durum değildir. **[4/228]**

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Babanın hayatta iken oğluna başvurmaması bağışlama anlamı bulunduğu içindir. Teslimden önce ölmesi durumunda ise bu anlam ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla ergenliğinden sonra çocuğun talebi üzerine baba, kefil olmuş ve ölümünden sonra bu terikesinden alınmış gibidir.

Bu kefillik, babanın, ölümüne neden olan bir hastalıkta (maraz-ı mevtte) gerçekleşmiş ise, kefalet geçersizdir. Çünkü bu, mehre kefil olmak suretiyle kişinin çocuğuna yaptığı bir bağıştır. Babanın, ölüm hastalığında çocuğuna yaptığı bağış

ise geçersizdir. Bu yüzden mirasçısı adına veya mirasçısı için kefil olan ve sonra ölen herkesin kefilliği geçersizdir.

Sürekli akıl hastası, tüm bu konularda küçük çocuk gibidir.

Çünkü o da çocuk gibi velâyet altındadır. Akıl hastalığının doğuştan veya sonradan olması arasında da fark yoktur.

Züfer (rh.a.)'e göre ise doğuştan olan akıl hastalığında, akıl hastası olarak ergenlik dönemine girmişse cevap bu şekildedir. Sonradan olan akıl hastalığında ise velinin evlendirme velâyeti yoktur. Çünkü kişi ergenliğe ulaştığı andan itibaren kendi üzerinde velâyeti sabit olmuştur. Evlilik ise yaşam boyu sürecek olan bir sözleşmedir. Evliliğe her zaman gereksinim duyulmaz. Kişi, kendi yararını düşünebildiğine göre, velinin bu konuda onu düşünmesine gerek kalmamıştır. Malda velâyet ise böyle değildir. Çünkü mala duyulan gereksinim durmadan yenilenir.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Velâyetin sabit olma nedeni, velâyet altında olan kimsenin kendi yararını düşünmekten âciz olmasıdır. Bu âcizlikte ise doğuştan olan akıl hastalığı ile sonradan olan akıl hastalığı arasında bir fark yoktur. Belki aklı başında iken dengini bulamamış ve sonra akıl hastası olmuş olabilir. Ya da akıl hastası olduktan sonra eşi ölmüş olabilir. Doğuştan olan akıl hastalığında gereksinim duyulduğu gibi sonradan olan akıl hastalığında da gereksinim duyulabilir.

Allah (c.c.) doğruyu en iyi bilendir. Son varış O'nadır.

KARMA İNDEKS

A

Acc, 11
âfâkî, 70, 282, 317, 339
Aişe Mescidi, 60
Akîk, 53
Arafat, 28, 31, 104
Arafat hutbesi, 103
Arafat'ta vakfe, 63, 71, 120
Arefe günü, 29, 105, 337
asabe, 408
ashâbü'l-ferâiz, 411
aspur, 234
av, 177
av hayvanı, 149, 177
avret, 67
azimet, 128

B

bâin, 378, 390, 392
bâkire, 367
bedene, 76, 148, 213, 255, 257
Behz kabilesi, 164
Benû Mahzûm kapısı, 25
Beydâ, 8
Beytullah, 17
Beytü'l-atîk, 23, 142, 249
bulûğ muhayyerliği, 421
büdne, 77, 81, 82, 109, 110, 111
Büyük Şeytan, 39, 42, 46, 121

C

cem', 118, 119
cem-i takdîm, 30, 31, 32
Cemre-i Akabe, 35, 39, 41, 46, 58, 121, 124, 329, 349
Cemre-i Ûlâ, 124
Cemre-i Vustâ, 124
Cerdan çukuru, 14
ceza kurbanı, 73, 76, 81, 99
Ci'râne, 60
cidâl, 13
ciz', 265
cüzûr, 255

D

dârülharp, 215
dem-i cebr, 53
dem-i nüsük, 54

E

Ebtah, 48, 63
Ebû Kubeys dağı, 9, 20
Ehl-i zimmet, 192
eman velâyeti, 407
eşnan, 232

F

fâhiş gabin, 418

farîza, 112
farz, 112
ferc, 44
fidye, 122
finâ, 104
füsûk, 13

G

gaybet-i munkatıa, 413
gerdanlık, 65
gündüz, 105

Ğ

ğurre, 156, 165

H

haber-i vâhid, 23, 76, 303
Hac, 1
hac sa'yi, 100
Hacc-ı Ekber, 45, 332
Hacerülesved, 17, 19, 21, 89
Hacr, 285
Harem bölgesi, 60, 63, 136, 183, 246
Haşimoğulları, 49
Hatîm, 22, 89
Hayf, 49
Hayf Mescidi, 124
hedy, 213
hedy kurbanı, 58, 65, 136, 175, 185, 206, 249
Herat Elbisesi, 234
Herevî, 235
Hevammü'l-arz, 175
Hıcr, 22
hıdâne, 412
hıtmî, 16, 232
hill, 60, 104, 317, 319, 328, 341, 350
hill bölgesi, 63, 136
Hudeybiye, 20, 136, 199, 200, 205, 215
Hudeybiye Yılı, 245
hurmet-i musâhere, 387, 389
husye, 267

I

Izhır otu, 195
ıztıba, 20

İ

iddet, 209
İfrad, 51
iftitah tekbiri, 10
ihram namazı, 6
ihsâr, 199, 202, 245, 284, 293
İhsâr kurbanı, 143, 200, 206
ihtilam, 358
ilk cemre, 46
ilmam, 318
ilmâm-ı sahîh, 51
İsaf, 97
istilam, 17, 18, 21
iş'âr, 257, 260
izâr, 63, 235, 237

K

kasm, 394
kaza umresi, 60, 205
kefâret kurbanı, 142
kırân, 51, 56
kırân haccı, 244
kırân kurbanı, 73
kıyas, 398
kıymet, 155
Kinâneoğulları, 49
kira sözleşmesi, 398
kudûm tavafı, 45, 55, 64, 68, 69, 214
Kûfe Haccı, 51
Kûfe Umresi, 51
kurban cezası, 75
kurban yeri, 200
Kuzah Dağı, 120
Küçük Şeytan, 46
küfüv', 366

L

Lebbeyk, 7, 35
Likâ Tavafı, 68

M

mâ-i müsta'mel, 127
Mal, 3
maraz-ı mevt, 423
ma'tûh, 409
mecûsî, 351, 394
meder, 235
mehr-i misil, 377

Mekke Haccı, 63
menâsik, 1
merfû hadis, 326, 408
Merve, 99
Mescid-i Harâm, 246
Meş'ar-i Haram, 38, 39, 97, 121
mevkuf, 408
mevla'l-atâka, 415, 416
Mîkat, 54
Mîkat Umresi, 63
milk-i müt'a, 389
Mina, 39, 45, 100, 104, 119, 120
Misl, 155, 156
Mudârabe, 281
muhâlea, 390
Muhassab, 48
Muhassir vadisi , 34, 120
muhrim, 160
muhsar, 73, 109, 122, 135, 191, 202, 306, 311, 328, 331, 336
musâheret, 383
müdd, 50
müdebber, 168
Mültezem, 49
mümâselet, 156
mürted, 392
müsle, 68
müşâvere, 367
müt'a haccı, 54
müt'a nikahı, 54
mütekavvim, 169, 179
müvalât akdi, 416
Müzdelife, 31, 34, 36, 119, 120
Müzdelife'de geceleme, 121

N

Nâile, 97
nâsik, 1
Nehâr, 105
nikah, 357
nüsük, 192

O

Orta Cemre, 46
Orta Şeytan, 46

R

Rabeze, 331
Rafes, 12, 225, 227
Ravha, 164
remel, 20, 46, 64, 68, 89, 94, 95
Ribat, 298
ric'î, 378, 392
ridâ, 4, 63, 233
ruhsat, 128
Rukye, 299
Rükn-ü Yemânî, 19, 21, 94

S

sa', 123, 158
sa'y, 25, 95
Sâbiî, 394
saçın örgülenmesi, 66
saçların yağlanması, 66
sadaka, 85
Safâ, 99
Safâ Kapısı, 25
sahih ilmam, 333, 344
sarura, 284, 325
Sebir dağı, 39
Secc, 11
seferî, 280
seniyy, 265
Seref, 58, 71
Sevâdü'l-Irak, 413
sihrî hısımlık, 226
sıla-i rahim, 364
süknâ hakkı, 391

Ş

şavt, 20
şâz, 117, 256
şeâir, 192
şeytan taşlama, 124

T

taat, 287
Tahiyye Tavafı, 68
Tahlil, 376
tahrimen mekruh, 236
taşlama, 126
taşlama vakti, 42
tatavvu kurban, 143
tavaf, 84
tavaf namazı, 23, 28
Tavâf-ı sader, 49, 70
tazminat, 150, 152
tebennî, 375

teclîl, 256, 257, 260
tedâhul, 56, 57, 147
tehlîl, 101, 350
tekbîr, 101
telbiye, 7, 9, 8, 10, 34, 40, 101
Temettu', 51, 62
temettu' haccı, 88
Temettu' kurbanı, 200
Ten'im, 60, 73, 319
terefffüh, 318
Terviye Günü, 28, 63, 101
tesbîh, 350
tevkîf, 20
topuz, 66

U

Udhıye, 144
umre sa'yi, 100
umre tavafı, 55, 70, 74, 79
Urane Vadisi, 34, 120
uşret, 362
uzlet, 362

Ü

Ümmü Gaylan, 194
Ümmü veled, 163

V

vakfe, 30, 33, 74, 105
Vakfe vakti, 41
vakit, 3
vasî, 414
vedâ haccı, 20
Vedâ tavafı, 49, 59, 69, 70, 120
velâ, 408
veled-i zina, 386
vers, 15
vesme, 233

Y

yavsu, 190
Yesrib, 20

Z

za'feran, 15
Zâhirîler, 359
zeval, 32
zevi'l-erhâm, 415, 416
Zi-Tuvâ', 91
ziyaret tavafı, 45, 64, 69, 70, 74, 82, 244

Notlar ve Değerlendirmeler :